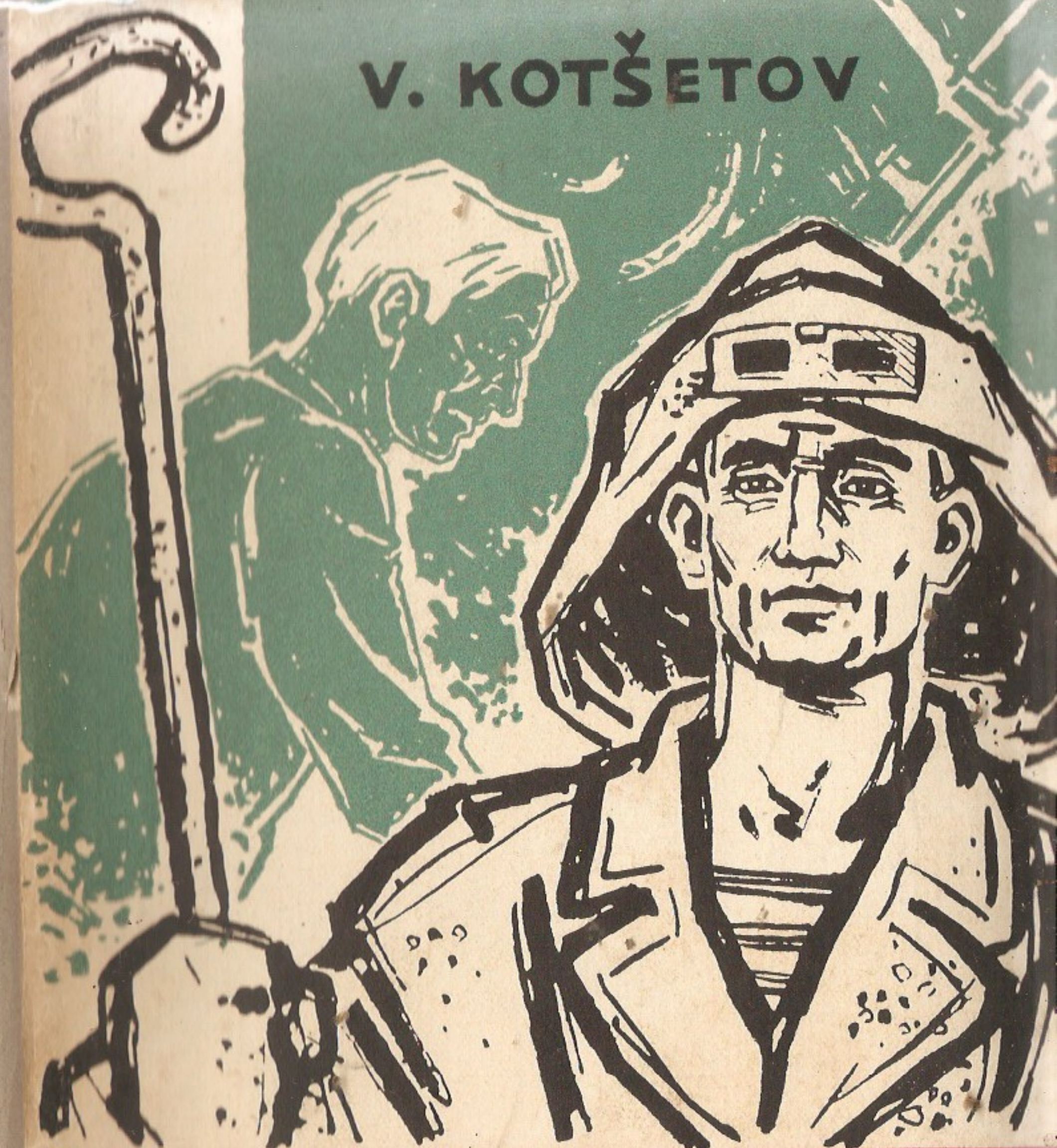

Rbl. 10.—
1961. a. — rbl. 1.—

VENNAD JERŠOVID

V. KOTŠETOV

V. KOTŠETOV

VENNAD
JERŠOVID

V. KOTŠETOV

VENNAD JERŠOVID

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1960

V
K 70

Originaali tiitel:
В. КОЧЕТОВ
БРАТЯ ЕРШОВЫ

Издательство ЦК ВЛКСМ
«Молодая Гвардия» 1959

Tõlkinud:
I osa Iko Maran
II osa Erika Sõgel

Kunstiliselt kujundanud
Toivo Kulles

ESIMENE OSA

1.

Lävel nad embasid teineteist.

«Tere, vennas! Tere, mu kallis!» Peremees oli erutatud, tema jäme, kõmisev bass värises. «Astu, astu sisse, ära karda,» rääkis ta rõõmsalt, seejuures külalist kergelt seljast tõugates. «Ära lase ennast siinsest pöörasest toredusest segadusse viia!...»

Ule läve astudes laskis külaline pilgul ringi käia. Usna avaras toas oli peale ukse, kust ta sisse tuli, neli seina, kaks akent, lagi ja hästi puhas põrand, mis polnud veel kaotanud oma esmast värskust. Polnud lauda ega tooli, üldse mitte mingisugust mööblit. Ainult ühe akna all lebas maas nelja lumivalge taskurätiga kaetud vana pundunud kohvimürakas. Kohvril asetses viinapudeli ja kahe odava ereroosa napsiklaasi ümber sproti- ja merihärjakarpe, lahtilõikamata vorst, oma pool meetrit pikk, leivapäts, veerand palli hollandi juustu, jämedaid sibulamugulaid, tomateid ja kurke. Toanurgas ootas ööd rullikeeratud kõhetu vöödiline jõhvmadrats; sellel lamas mitmekordselt kokkupandud roheline kaamelikarvadest tekk. Kirju tapeediga kaetud seintel rippus siin-seal nõõpnõeltega kinnitatud valgeid vihulehti.

«Otseteed lauda, otseteed lauda, kallis Vitja! Minu isiklik kokk juba poriseb niigi. Kalkun olevat liiga saanud ja kilpkonnasupp üle keenud. Kas sa tead ka, kui tujukas üks kilpkonnasupp võib olla?»

Nad istusid vastakuti kohvri äärde maha: toapere-meis, vana draamanäitleja Aleksander Guljajev ja külaline, hiljuti oma kolmekümne kaheksandat sünnipäeva pühitsenud kunstnik Vitali Kozakov.

«Kõigepealt tõstame neid kallihinnalisi veneetsia peekreid, milles sädeleb burgundia vein, ja siis alles räägime juttu.» Peremees täitis klaasid; löödi kokku, öeldi: «Jällenägemise puhul!», joodi tühjaks, krimpsutati nagu ja asuti suupiste kallale. Murti leiba, lõigati vorsti, tõsteti kahvliga merihärga, lausudes: «On aga oiivalised need Kaug-Ida sardiinid,» või «Küpsetatud langust on kõige imelisem suupiste.» Hammustati raginal kurke, nimetades neid kord piprakurgikesteks, kord mingi-sugusteks endiiviateks. Nuusutati sibulat.

«Oma printsessi sa siis ikka kaasa ei võtnud,» ütles Guljajev taas klaasi tõstes. «Varjad teda teiste eest, kadekops.»

«Ma ju seletasin teile, Aleksander Lvovitš, et ta töötab teises, õhtuses vahetuses. Vabaneb alles kell üksteist.»

«Eks ta oleks siis võinud pärast ühtteist tulla.»

«Väsib liiga ära, ei pea vastu.»

«Kahju, kahju, hea sõber. Mis ikka, joogem siis tema terviseks, olgu tal edu ja õnne töös. Mis su abikaasa nimi öieti on?»

«Iskra.»

«Kas tõesti? Mis suurepärane nimi!»

«Aeg oli säärane, kahekümnendad aastad, Aleksander Lvovitš...»

«Mis sa seletad ajast, suurepärane nimi, muud midagi. Iskra terviseks!...»

Guljajev hammustas kuivatatud tindikala peale ja jätkas:

«Sa meenutasid siin kahekümnendaid aastaid... Kahekümnendatel aastatel olime me sinu isaga noored ja vägevad. Tundsime end vaimuhiiglastena. Mängisime madruseid ja komissare, revolutsiooni sõdureid, lammujaid ja loojaid. Nüüd aga, kallid Vitja, mängin ma niisuguseid nosisid ja tossukest, et... ptüi! Tulen kesk-ööl siia oma koopasse, sihverplaat alles grimmiga koos, heidan tollele madratsile seal nurgas ja siis, tead, ulu või lõrise, kuidas kunagi. Iseloom läheb raisku, muutun seltsimatuks. Poleks ma sind tänaval kohanud, oleksin tänagi istunud siin nagu üksildane hunt. Aga ma tundsin su otsemaid ära, eks ole? Ja kui palju aastaid on

mööda läinud! Seitseteist või kaheksateist? ... Millal ma käisin sinu isa matustel? Joogem tema mälestuseks. Ta oli haruldase hingega mees.» Guljajev tõusis, läks nurka, kus kokkurullitud madrats seisis, ja võttis selle tagant välja uue pudeli. «Puutumatu tagavara,» sõnas ta korki eest lüües.

«Kas ei lähe paljuku?» tundis Kozakov muret. «Või tõmbame vähemalt pisut hinge.»

«Seda võib. Eks me siis tõmba hinge. Vaatame vahepeal minu kollektsiooni. Võta jalad alla ja tule siia. Mis see sinu meelest peaks olema?» Guljajev osutas sõrmega ühele puhtale paberilehele seinal.

«Ah, see?» Kozakov kissitas silmi, taganes, astus kõrvale — nii teevad kunstinäituse külastajad sobivat vaatenurka valides. «Muidugi «Üheksas laine», koopia, pole kahtlustki.»

«Hoopiski mittel!» hüüatas Guljajev. «Mul pole siin mõni õllebaar või puhkekodu, samuti mitte lennujaam, et peaksin hoidma seintel igasuguseid laineid või karusid männimetsas. See on Renoir, mu kallid, Auguste Renoir. Originaal. Vaata teraselt, missugune nagu on sel kaunitaril, missugused silmad, kui palju nad endas varjavad... Issand, mida kõike neis ei peitu! Hankisin selle ekstra sinu jaoks, mul seisis meeles, kuidas sa juba kooli ajal olid prantsuse impressionistidest sisse võetud. Mina ise aga oma vene lihtsuses lepin Levitanide, Kuindžide ja Korõvinitega.» Guljajev viitas seintel rippuvatele paberilehtedele. «Armastan Repinit, Surikovi armastan. Näed, kui kitsarinnaline ma olen. Joogem nende terviseks, on aeg. Aitab hingetõmbamisest. Kuid pea! Sinu isa mälestuseks me pole veel joonud. Tema terviseks! Oh, oli alles mees!...»

Kui oli jõudnud Kozakovi isa mälestuseks, Guljajev küsis:

«Kas sa tõesti jätsid oma Moskva igaveseks maha? Ja mida sa siit otsima tulid?» Ta heitis oma laia pintsaku põrandale, istus ristijalu maha ja avas päevasärgi tärgetatud krae: helesinine; peente valgete tähnidega ristlips libises ühele küljele; harvad hõbedased juuksed seisis sassis; hallid silmad tursunud laugude vahel tõmbusid kissi, kuid naeratust neis ei olnud.

Kozakov vaatles teda ja vaevu tundis temas ära inimese, kes isa elu ajal neid peaaegu iga päev oli külastanud. Poisikesena käis tulevane kunstnik etendustel, kus see näitleja mängis, kadestas teda, elas talle kaasa. Too oli alati relvastatud mauseri ja granaatidega, kandis frentši, spordisärki või nahkjoppi, võitles aina ebavõrsetes lahingutes ja pidas krõbedaid, kuid nii tuliseid kõnesid, et mitte ei saanud rahulikult toolil istuda, vägisi kiskus koos temaga lahingusse sööstma, purustama valgekaartlasi, intervente ja Entente'i agente. Noor Kozakov kutsus tollal Aleksander Guljajevit onu Šuraks. See oli nooruslik, lõbus, energiline onu, kes oskas sadu vigureid taskurättide, kaartide, tikkude ja müntidega. Aeg on hirmus jõud. Kuidas ta küll on onu Šurat muutnud. Endine onu Šura ei joonud viina, ei langenud kurvameelsusesse, ja tollal poleks keegi küll suutnud teda tossikesi mängima sundida.

Guljajev päris, kuidas Moskvaga on, kas Vitali sealt igaveseks lahkus, Vitali aga poleks nagu küsimust kuulnudki, kohtumine Guljajeviga äratas temas teravalt mälestusi lapsepõlvest ja nooruseaastaist.

Ta polnud saanud oma elus kuigi sageli isa ja emaga koos olla. Päeval olid nad kodus, kuid tema selle-eest koolis, tuli tema koju, oli neil juba aeg teatrisse minna. Ja ometi ta armastas neid, nad olid tema jaoks kõige puhtamad, kõige targemad ja kõige ilusamad inimesed maailmas. Ema hukkus priimuse plahvatusest. Tema kleit süttis, ja üleni tulehaavades, suri ta haiglas pärast kolm nädalat kestnud hirmsaid plinu. Onu Šura lahkus sedamaid Moskvast. Ta jättis isale kirja, milles üles tunnistas, et oli kümme aastat armastanud ainult Natašat, Natalia Andrejevnat, ja et nii Nataša kui ka isa poleks iialgi sellest teada saanud, kui seda õnnetust poleks juhtunud; nüüd aga eemaldub ta elust, mil pole tema jaoks enam mingisugust väärtust.

Isa kaotas korraka kaks parimat sõpra. Ta muutus kurvameelseks, hakkas jooma, ja jäädes kord talvel lumehange magama, haigestus nii raskelt kopsupõletikku, et teda ei suudetud enam terveks ravida. Onu Šura saabus matustele kusagilt kaugelt Volga äärest.

Tookord nägi Kozakov isa vana sõpra viimast korda. See oli mitu aastat enne sõda.

«Miks siis kohe igaveseks?» vastas viimaks Kozakov Guljajevi küsimusele. «Elan siin aasta, paar. Vaatlen elu, kogun muljeid... Pole halba ilma heata. Kui lõpuni avameelne olla, seisn ma algul kategooriliselt selle sõidu vastu. Jätta maha Moskva, korter, kõik, millega oled harjunud, tuttavad ja sõbrad... Ja mille nimel? Selle nimel, eks ole, et sinu naisel sai villand peavalitusel istuda ja teiste tööd kontrollida, et tal tuli tahtmine minna tootvale tööle, vajadus ise malmi valada. Kuid ma mõtlesin, milleks asja saatusliku konfliktini viia, niikuinii aasta-paari pärast hakkab ta ise Moskvasse, sealse mugavuse juurde tagasi kippuma... Ta on ju ikkagi naine, mis siin rääkida. Kas mul pole õigus?»

Guljajev raputas tühja pudelit.

«Puutumatu tagavara on otsas, kuid meil on sinuga siin maailmas veel mõndagi korda saata.» Ta tõusis kergelt taarudes. «Kas sa tead neid värse?»

Mis mees kõik jõudis korda saata!
Ja nüüd, kus lõppend maine vaev,
läheb läbi lukus ukse, vaata! —
ta hing kui sünge purjelaev.

Jutt on vanast vangikongis surevast mereröövlist.» Guljajev taarus jälle. Kozakov nägi, kuivõrd onu Šura oli jõudnud purju jääda.

«Rohkem ei maksa, ma rohkem ei või,» lausus ta, tundes, et ise on vist veelgi enam purjus.

«Maksab,» vastas Guljajev kangekaelselt. «Maksab.» Ta väljus toast.

Kozakov tõmbas Guljajevi põrandale visatud pintsaku enda juurde, heitis sellele küljeli ja sulges silmad. Põrand tema all lõi ringlainetena kõikuma, vajudes kord ühele, kord teisele poole kaldu. Kui hirmus, mõtles ta, nad elavad Iskraga siin linnas alles kolmandat nädalat, kuid ta on juba jõudnud end nii täis juua, nagu seda on juhtunud harva, väga harva kogu nende kuueaastase kooselu jooksul. Kuidas ta küll jõuab end koju vedada, kuidas astub Iskra ette, mis ta temale ütleb?

Tagasitulev Guljajev leidis Kozakovi põrandal, tema, Guljajevi, kuuel magamas.

«Kas näed!» katsus Guljajev teda äratada, endal uus pudel käes. «Head inimesed ei lase meid hukkuda. Kas tead, kes mul teisel pool seina elab? Sinu naise ülemus. Kõrgahju oobermeister. Kah üksik hunt nagu minagi. Sõja ajal kaotas naise. Noh, joogem nüüd sinu terviseks.»

Kozakov ei vastanud. Guljajev kustutas toas tule, läks avatud akna juurde ja aknalauast kätega kõvasti kinni hoides vaatas kaugusse. Tehas ja meri sulasid väljas ühte. Kõrgahjude suitsune rahutu pälkuv loit läks kauguses järk-järgult üle laiaks kuukiireks, mis vaikse öise mere pooleks lõikas. Mööda kuurada sõitis aurik. See sarnanes laternaga. Auriku ja tehase vahel ujus kalurite purjepaatide tumedaid varje.

Guljajev tuli kohvri juurde tagasi, võttis napsiklaasi vasakusse, pudeli paremasse kätte. Kuu valgustas magava Kozakovi nägu. Selle näo jooned olid niivõrd tuttavad, et meel läks nukraks.

Guljajev valas klaasi täis ja pöördudes kellegi poole, keda ainult tema üksi nägi, hakkas värsse lugema:

«Neil leidus jutte hulle
ja naeruväärseidki veel.
Kuid seda ei öelnud nad sulle,
miks on nii kurb mu meel.

Mind võeti armutult läbi —
ma kõndivat nurjatuid teid.
Mu pärast tunti häbi
ja sina jäid uskuma neid.

Jah, nõnda...» Ta tühjendas klaasi. «Kuid seda ei öelnud nad sulle, miks on nii kurb mu meel.»

Esiku välisuksel helises kell. Guljajev pani tule põlema ja vaatas kella: pool kolm. Kes võiks olla nii hilja? Naaber on kodus, magab. Pudeli andis laenuks naabritädi, sümpaatne eideke, alati valmis ligimest aitama kõigea, mis aga tema võimuses. Kes siis veel võiks olla?

Kui helin kordus, läks Guljajev ust avama.

Podinal, pladinal voolas malm mööda renne ja langes raskete, kuumade jugadena veokoppadesse. Rennide kohal hõljuv leegitsev suits tungis läbi hõreda katuse välja ja tõusis kumana augustikuu pilkasesse öösse.

Iskra Kozakova vahetus hakkas lõpule jõudma. Mõne minuti pärast lõpeb malmi väljalask, ääsitöölised sulgevad uuesti ava ja asuvad rennide puhastamisele ning nende vooderdamisele tulekindla saviga. Kuid neid töid hakkab juhtima juba teine meister, kes praegu ahju ümber käib ja furmisid üle vaatab. Iskra annab talle vahetuse üle, läheb duši alla, peseb enda nōest puhtaks ja võibki koduteele asuda.

Ta polnud kunagi elus end nii väsinuna tundnud nagu viimase kolme nädala jooksul tehasetööl kõrgahju juures, kuid ka mitte iialgi nii õnnelikuna. Siin ta mõistis, et oli elanud instituudi lõpetamisele järgnenud kuus aastat halvasti, väga halvasti. Kui need ei möödunudki päris asjata, siis ikkagi erilise kasuta. Ta läks mehele täpselt kuu aega pärast mäeinseneridiplomi kättesaamist ja kõigest mõni päev pärast Kuznetskisse saabumist. Imelik küll, paljud tema sõbratarid püüdsid end instituudi lõpetamise järel just tingimata Moskvasse või vähemalt Moskva lähedale sisse seada, ja mitte ainult Moskva tüdrukud, vaid ka teised, kes tulid instituuti kaugetest maanurkadest. Ühed neist hankisid endale tööendeid olematute haiguste kohta, teised jooksid ringi mööda mõjukaid tuttavaid, ja need tuttavad panid noored metallurgid Moskva kantseleidesse tööle, kolmandad kiirustasid abielluma kas või esimese vastutulijaga, et aga rutem mehe selja taha pääseda.

Iskra sõitis Kuznetskisse meelsasti. Saabus kohale, seadis end sisse. Aga...

See aga oli kunstnik Kozakov.

Kunstnik Kozakov oli kurameerinud temaga ligi aasta, alates viimasest tööstuspraktikast Magnitogorskis. Ta käis seal tehase martääntsehhis maalimas. Nad kohtusid tehase sööklas väikese laua taga. Tutvustasid end teineteisele. Iskra nime kuuldes väljendas Kozakov vaimus-

tust. «See on lausa rabav — Iskra!» hüüatas ta ikka ja jälle. «Kes küll nii toreda nime välja mõtles?»

Moskvas tutvus jätkus, ent oleks peaaegu purunenud Iskra ärasõiduga Kuznetskisse. Kozakov keelitas ja anus teda Moskvasse jääma. Iskra kattis kõrvad kätega kinni. «Sõida minuga kaasa,» vastas ta tõrksalt ja sõitis ikkagi ära. Teda pandi martääntsehi täitematerjali koostama. Töö osutus ebahuvitavaks, tüütuks ning üksluiseks. Sõbratare veel põlnud, tuttavaid ka mitte. Kõik iseseisva elluastumise mured ja raskused tuli tal üksinda kanda, ta nukrutses ja öösiti nuttis ühiselamus.

Just siis ilmus kunstnik Kozakov uuesti. Ta tuli Iskrale järele, sest ei kujutlenud oma edasist elu temata. Ta ei saanud Iskrate töötada. Ja viiski neiu ära. Abiellus temaga ja viis ära. Tuhanded tahtsid Moskvasse jääda, kuid mitte kõigil see ei õnnestunud. Iskra kippus Moskvast välja, kuid ei suutnud välja pääseda.

Kas Iskra armastas Vitali Kozakovi? Jäh, armastas. Muidu ta poleks ju temaga abiellunud. Kozakov oli tark ja ilus. Mõistagi pole see armastuseks kaugeltki kõik. Ta oli ka andekas. Kuid seegi pole veel kõik. Peaasi, temaga oli hea olla. Mis see hea on, seda nii lihtsalt ei selgita. Oli lihtsalt hea olla, hea ja kerge, põlnud mingisuguseid tülisid ega stseene, draamasid ega südamepiinu. Isegi siis mitte, kui pärast kuueaastast tööd peavalitsuses, pärast kuueaastast täpset «ametikohuste täitmist», kui algas koondamine ja Iskra korraga teatas, et tema tahab tehasesse tööle minna, et ta ilmtingimata kuhugi tehasesse sõidab, ka siis, kui Vitali sellega ei nõustu, isegi siis ei avaldanud mees Iskra suurimaks imestuseks erilist vastupanu. Ta püüdis Iskrate nädalapäevad üsna rahulikult veenda, siis aga ütles, et sõidab temaga kaasa, et seda veel ei tea, kuidas Iskral läheb, kuid temale, Vitalile, toob niisugune sõit kindlasti kasu. «Mida tõeline kunstnik õieti vajab? Lõuendit, pintslit ja värve. Muu on kõik temas endas. Mõned mõtlevad meist nii: noh, need on harjunud mitmetoaliste korteritega, Pauli- ja Nikolai-aegse mööbliga, suurte rahade, autode ja suvilatega, aju aga on neil puitunud. Lollus, selge lollus! Meie sinuga asume kuhugi põõnigule elama ja mina hakkan maalima tõelisi, kaalukaid

teoseid,» rääkis ta. Ja tõepoolest töötab Vitali praegu tublisti. Ta on maalinud kaks toredat portreed: ühe ääsitöolisest malmi väljalaskmise ajal — mehe nägu helgib tulekumas, jõuline nägu, elu peremehe nägu; teise kalakorvi kõrval puhkavast kalurist. Ja nad ei ela sugugi põõningul, tehas muretses neile hea toa ja lubab edaspidi anda terve korteri. Aga kuidas on lood Iskra endaga? Temast ei maksa kõneldagi. Kas tõesti suudab elu Moskva asutuses oma igapäevaste paberite, arvutusmasinate klõbina ja ühest ruumist teise jooksmisega siinsega võistelda? Siin sa jagad korraldusi, kõrgahi laaditakse maagi, koksi ja lubjakiviga, sina määrad valu-režiimi ning mõne tunni möödumisel juba podiseb ja pladiseb rennides malm. See on tehtud sinu kätega, sina tegid selle koos nende inimestega siin, kes seisavad praegu kõrvetavas kuumuses rennide ääres ja nagu sinagi jälgivad sula metalli rasket voolu. See on tore tunne, ühtekuuluvuse ja seltsimehelikkuse tunne.

Iskra andis vahetuse üle, pesi end, riietus ümber ja väljus asfaltrajale, mis kõrgahjutsehhist tehase peateele viis. Merelt pimedusest puhus talle selga soe niiske suvetuul, tõukas tagant ja kiirustas kojuminekut. Väljapääsu juures hõigati teda:

«Iskra Vassiljevna!»

Iskra vaatas üles, tundis hõikaja ära ja erutus veidi. Jälle ootas teda siin pärast õhtust vahetust bluumingu vanemoperaator Dimitri Jeršov, Iskra ülemuse, kõrgahju oobermeistri Platon Timofejevits Jeršovi vend. Ta oli juba kahel korral Iskrate koju saatnud, oli vaikides tema kõrval sammunud ja ainult aeg-ajalt küsinud: «Kas te olete minule pahane?» Iskra oli vastanud, et seda mitte, kuid ta ei nägevat mingisugust vajadust end saata lasta, mees tegevat endale asjata tüli. Too oli vastanud, et see ei tegevat talle mingisugust tüli, tal olevat samuti vahetus lõppenud ja neil olevat ühine tee, vähemalt Auru-laeva tänavani, kus Iskra elab.

«Milleks seda, seltsimees Jeršov?» lausus Iskra suure vaevaga oma meelepaha varjates, kui mees tema juurde astus.

«Kuidas milleks, Iskra Vassiljevna? Milleks ma teid saadan või? Aga selleks, et midagi ei juhtuks. Meil on

niisugune linn. Siin elab igasugust rahvast, mitte ainult eesrindlasi ja ratsionaliseerijaid. Ja üldse...»

«Näete nüüd, peamine põhjus on ikkagi see «üldse», ütles Iskra, «sest mitte mingisugune «rahvas» pole mind seni veel tülitanud. Pealegi istun ma kohe bussi...»

«Ei maksa bussiga, jalgsi on parem. Tsehhis hingate nagnii gaasi sisse, kopsudele kulub nüüd puhkus ära, kas pole tõsi?»

Iskral oli kange tahtmine bussi istuda, kuid siis meenus talle, et Vitali oli läinud külastama mingisugust onu Surat, vana kohalikku näitlejat, kes sõbrutses kunagi Vitali isaga, ja ta nõustus jalgsi minema.

Seekord Dimitri Jeršov ei vaikinud.

«Kas te usute saatust?» küsis ta.

«Saatust? Pole nagu selle probleemi üle mõelnud.»

«Asjata ei ole.»

«Aga miks see teid huvitab, kas ma usun saatust või ei?»

«Ma teinekord ütlen, mitte praegu. Täna teil pole vastavat meeleolu. Täna ma pärin midagi muud: kas te kauaks meile sõitsite? Kas ajutiseks või päriks?»

«Te esitate küsimusi, millele on raske vastata. Kuidas ma võiksin teile vastata: päriks. Ära joosta ma ei kavatse, kuid äkki mingisugune olukord...»

«Selge,» katkestas Dimitri. «Ainult meie, veohobused, peame igavesti oma rakmetesse jääma. Intelligents võib vabalt ringi rännata. Teda ootab kõikjal kaetud laud ja peavari.»

«Teie arvates on intelligents midagi rohutirtsutalist?»

«Midagi niisugust temas tõesti on.» Ta peatus ja tikku peopesadega tuule eest varjates pani suitsu põlema. «Nii mõnigi vend teie hulgast teenis sakslasi.»

«Leidus neid vendi teiegi hulgas,» vastas Iskra järele. «Leidus, ärge mulle rääkige.»

«Mis?» peatus Dimitri. «Mis vendi? Kellest te räägite?»

«Neist, kellest teiegi, sakslaste käsikuist. Neid oli igasuguste hulgast, seltsimees Jeršov. Siin palja töökategooriaga üht teisest ei eralda. Ja ma üldse ei mõista, ise tulite mind saatma, aga nüüd materdate kõigest jõust

intelligentsi, kelle hulka ka mina kuulun. See pole just eriti sõbralik.»

«Nii et teie ei mõista? Mis parata, kui ei mõista. Tuleb aeg, millal te kõike mõistate. Seni aga nägemist, olemeegi kohal. Head ööd.»

Iskra seisatas välistrepil ja kuulatas, kuidas mehe saapatallad korrapäraselt, valjusti ning enesekindlalt vastu munakive kopsatasid. Dimitri hüüdis pimedusest, nagu oleks ta teadnud, et Iskra talle järele vaatab:

«Aga mis saatusesse puutub... Ta on olemas! Tema eest ei pääse.»

Iskra läks trepist üles teisele korrusele, otsis ukse alt võtme, avas ukse ja süütas tule. Toa seintelt vaatasid talle tuttavlikult vastu ääsitööline ja puhkav kalur; lõuenditel lainetas meri, rõõmsalt rohetasid aedviljad kolhooside müügilaudadel linna kärarikkal turul, sammus töölisi tehaseväravasse hommikupäikese längus, hāmustes kiirtes. Lõhnas õlivärvi järgi. Nurkades kuhjus lõuendiraame, kartongilehti, tavalises linnaelus täiesti üleliigseid esemeid: kaks eri pikkusega aeru, vankriratas, vana petrooleumilamp, raudkiiver ja kannustega ratsasaapad... Vitali nimetas seda kõike «natuuriks» ja tema kodus olles ei paistnud see kaugeltki nii surnuna. Praegu Vitalit kodus ei olnud ja tuba näis tühjana, külmana ning ebamugavana. Äratuskell näitas üht.

Iskral polnud tahtmist kööki gaasipliidi juurde minna. Ta võttis väikesest voodikapist, mis neil puhvefit asendas, juustu, vorsti ja leiba ning asus sööma, rüübates karahvinist vett peale. Nii oli ta elanud ülikooliaastail, kui ta end metallurgi kutseks ette valmistas. Tema kursuselt said lõpuks ainult kolmest tüdrukust metallurgid, ta ise kaasa arvatud. Ülejäänud töötavad kus keegi, enamik muretseb perenaistena koduse mugavuse eest. Iskrale meenus Vitali korter Moskvast, kus nad elasid kuus aastat; ta mõtles ka sellele, et pole juba nädalapäevad saanud kirja emalt, kes oli juba selleks Moskvasse sõitnud, et seal väikese Ljusja eest hoolitseda, kuni Iskra end nagu kord ja kohus sisse seab ja tütre enda juurde võtab.

Äratuskell tiksus aina edasi ja osutid lähenesid juba

kahele. Siin, võõras linnas, polnud Vitali teda veel kordagi nii kauaks üksi jätnud. Ja kuidas võib ometi lõpmatuseni koos istuda inimesega, kes on sinust üle kahekümne aasta vanem ja kellel on arvatavasti hoopis teised huvid. Millest nad seal küll räägivad?

Iskra oli väga väsinud ja teda kiskus kiiremini voodisse. Kuid ta polnud harjunud uinuma enne Vitali koju-tulekut. Ta istus mõned minutid laua taga, longuvajunud pea kätel. Siis ei kannatanud enam välja, vahetas jaki, millega oli tehastest tulnud, palitu vastu, ja ruttas trepist alla tänavale. Jalad ise viisid teda aadressi järgi, mida Vitali talle täna päeval oli nimetanud. Iskra leidis üles maja, kus Guljajev elas. Kõik aknad olid pimedad. See erutas teda. Ta läks trepist üles ja helistas.

«See olete teie?» hüüatas Guljajev ust avades. «Ma pole teid kunagi näinud, isegi teie portreed mitte, kuid kujutlesin teid just siisugusena.»

See ammugi nooruseest väljas mees lehkas viinast. Iskra meel läks kibedaks: või siis siisugune ongi Koza-kovide vana perekonnasõber!

«Kus Vitali on?» küsis ta kuivalt.

«Pardon,» tundis Guljajev piinlikkust. «Meil läksid teie abikaasaga arvestused pisut sassi. Astuge, astuge sisse. Seal ta, vaeseke, lamab põrandal maas.»

«Kallis, armas Vitja!» Iskra laskus Vitali kõrvale. «Mida see tähendab? Ärka ometi, ärka üles, palun. Ma nii väga palun sind. Lähme koju.»

Ta kergitas mehe pead, see langes tagasi nagu surnul, ka käed tundusid surnutena ja elust andis tunnistust ainult kiire, ebakorrapärane pulss, mille Iskra värisevad sõrmed vaevu leidsid.

«Ta võib surra, tal on nõrk süda,» ütles Iskra pisar-silmil. «Mis te ometi tegite, kas teil häbi pole?»

«Neil leidus jutte hulle...
ja sina jäid uskuma neid...»

deklameeris Guljajev. Siis ta ütles: «Aga kui minulgi on kehv süda ja mina juhtun surema, kes siis kellelt küsib: «Mis te ometi tegite, kas teil häbi pole?»»

Iskra ei kuulanud teda. Ta püüdis ikka veel oma Vitalit teadvusele äratada.

«Sest ei tule midagi välja,» ütles Guljajev. «Hommi-kuni viibib ta meist eemal, kusagil teistes rajoonides. Pärast seda päev või paar lõhub ta pea otsas. Kogu õnnetus seisab selles... Kuid see pole üksnes tema viga, see on meie üldine viga: juua me oskame, joome hästi, aga suupistet pole veel õppinud peale võtma. Te olete arvatavasti tähele pannud, mis meil pärast iga-suguseid peoõhtuid ja olenguid lauale jääb? Tühjad pudelid ja täis taldrikud.»

«Jätke ometi järele, ausõnal!» ei kannatanud Iskra välja. «Missugune julm inimene!»

«Ma pole julm, olen objektiivne. Ma ei soovi teist vähem õnne inimesele, kes teie painutatud põlvede ees lamab. Võib-olla on ta mulle koguni kallim kui teile. Ta on ainus, kes mind minevikuga seob. Ma tundsin tema isa, me olime sõbrad, suured sõbrad. Ma tundsin tema ema...»

Rahutult mööda tuba sammuv Guljajev seisatus ja kattis hetkeks käega silmad kinni. Seejärel rullis ta madratsi lahti, heitis sellele pikali ja jäi vait.

«Kui hirmus!» ütles Iskra poolvaljult.

Poleks olnud seda võõrast tuba ja traksidevael ning kortsus pükstes vana meest mingi kergemeelse kirju «kikiga» kaelasideme asemel, oleks temagi arvatavasti nutma puhkenud ja siisutanud pisaratega oma rumala õnnetu Vitali nägu. Kuid siin oli võimatu nutta ja võimatu oli ka midagi ette võtta. Hirmus küll, kuid sel inimesel oli õigus, enne hommikut Vitalit jalule ei saa, ja mis veelgi hirmsam — hommikul hakkab tal süda töö-poolt hullusti iiveldama ja pea ähvardab lõhkeda. Kuue aasta jooksul oli seda mitmel korral juhtunud. Kuid see juhtus ikkagi kodus, mitte aga kurat teab kus võõras kohas. Ja mitte ka asja ees teist taga, vaid kas siis uusaasta puhul või tema, Iskra, sünnipäeval.

Iskra tõstis üles rohelise teki, mille Guljajev oli kõr-vale heitnud, laotas selle põrandale, kustutas tule, heitis Vitali kõrvale ja tema kätt oma käes hoides katsus kogu aeg sõrmedega mehe pulssi. Uni ei tulnud. Iskra mõtles inimesele, kes nurgas madratsil raskesti hingas. Tol oli selleski õigus, et mehed ei oska viinavõtmisel süüa. Teinekord juhtub, et sa külalisi oodates püüad ja pingu-

tad, küpsetad ja nuputad, nemad aga jätavad kõik järele, ainult viina joovad ära. Vitja samuti ei söö pidulauas midagi. Ja siingi arvatavasti ei võtnud midagi suhu. Huvitav, mida neil siin õieti oli?

Iskra polnud kodusest kuivalt einetamisest midagi saanud, kõht oli väga tühi. Ta tõusis, süütas tule, vaatas üle kõik, mis kohvri leiud, võttis kahvli mõttega, et küllap see on Vitja oma, ja asus sprottide kallale.

Mööda põski veeres pisaraid alla, ninaalune ja huuled said märjaks, Iskra ohkas tihti ja raskelt, kuid see ei takistanud teda neelamast kõike, mis äsjasest pidusöomingust oli järele jäänud.

3.

Kui Dimitri Jeršov oli insener Kozakovale hüvasti-jätuks midagi saatuse kohta hüüdnud, sammus ta aegamööda läbi linna Mäekalda tänavas asuva savitare poole, mille olid ehitanud juba tema kadunud vanemad, kes kolmekümne aasta eest Juzovka kandist siia saabusid. Tare seisis kauge agulitee ääres, mis laskus mööda nõlvakut vihmasadudest uhutud nõkku. Paljud teisedki elanikud selles agulitänavas olid tulnud Donbassist, seepärast ka piirasid iga majakest väikesed kirsiaiad.

Polnud sugugi lihtne harvade tänavalaternate nõrgas valguses koduni jõuda: hiljutised sajud olid savise maa läbi leotanud, jalad libisesid, taldade ja kontsade alla kleepusid rasked kamakad ning nii tuli kingade asemel puudaseid kaalupomme kanda. Seekord küll aitas pisut kuu, mis valgustas sügavate, vett täis roobastega teed. Siin sa polnudki nagu linnas, vaid viletsas külas. Linna-nõukogu ei hoolitsenud eriti selle aguli eest, linn kasvas teise suunda, mere äärt mööda tehastest eemale, kauge-male kõrg- ja martäänahjude suitsust ja kärsahaisust.

Dimitri vennad ja õed olid isamaja maha jätnud, kes ammu aja eest, kes alles üsna hiljuti. Vanim vend Platon, kõrgahjutsehhi oobermeister, oli alles kahe aasta eest siit tehase majja kolinud. Praegu elasid nad siin kahekesi: tema, Dimitri, ja sõjas langenud venna Ignati poeg Andrei. Andrei oli lõpetanud tehase õhtutehnikumi

ja töötas nüüd kõrgahjutsehhis osakonnameistrina. Poiss on juba täismees, võtab ükspäev naise ja lahkub temagi, siis jääb Dimitri vanasse tarre päris üksinda.

Dimitri jõudis väravasse ja vajutas käe õhtukastest külmale ning niiskele lingile.

«Dima,» kuulis ta paplite alt tuttavat tasast häält. Värava kõrvalt pingilt tõusis naine. «Külm on päris kangeks võtnud.»

«Miks sa siis tuppa ei läinud?»

«Mis seal ikka üksi istuda? Üksi hakkab hirm, hiired ka krabistavad.»

«Lähme nüüd, hakkame õhtust sööma.» Dimitri võttis läbikülmunud naisel piha ümbert kinni ja juhtis ta väravasse.

Toas süütas ta tule, viskas jaki seljast, tõmbas kitsa musta sviitri üle pea ja hakkas siis tühja ukseauguga vaheseina taga, kus kunagi oli olnud köök ja ema askeldanud, kätepesunõu juures end küürima.

Kleenuke, mustlaslikult tõmmu naine võttis samuti jaki seljast ja jäi lühikese suvekleidi väele. Kingad, mis olid tänavaporiga koos, viskas ta kõrvale ja käis mööda tuba palja jalu. Kaasatoodud punutud käekotist võttis ta välja pakid söögipoolisega.

«Võib-olla teeksin midagi sooja, Dima?» küsis ta.

«Mida meil siin õieti on?»

«Tahad, ma praen munaputru vorsti ja tomatiga?»

«Eks sa prae. Kas panen priimuse põlema?»

«Pane.»

Nende omavaheline jutt ja suhtumine oli nagu aastaid koos elanud abielupaaril. Kuid nad polnud abielumees ja -naine. Naist hüüti Ljoljaks, ta oli mehega peaaegu ühevanune, vahest paar-kolm aastat noorem. Igal laupäeval käis ta maha kaksteist kilomeetrit Kalaküla asulast siia, et pühapäeva õhtul jälle lahkuda. Oma vabadeks tundideks leidis ta endale siin rohkesti kohustusi: koristab tuba, küüris põrandaid, pesi Dimitri pesu ja oli koguni juurviljaaia rajanud, kus kasvatas igasugust aedvilja.

Nad olid kohtunud kaks aastat pärast sõja lõppu. Dimitri tuli Saksamaalt demobilisatsiooniga tagasi, Ljolja samuti tuli Saksamaalt, mitte küll just otseteed

sealt, sest oli vahepeal kusagil Valgevenes elanud, oli mööda võõraid kohti ringi hulkunud. Vagunis hoidus ta endamisi ja vahtis päevad läbi aknast välja, nagu inimestest ära pööratud. Dimitri mõistis miks — naise nägu oli löögi- ja põletusarmidest moonutatud. «Paras paariline mulle,» mõtles Dimitri muiates ja istus naise kõrvale. «Kas olid vangis või?» küsis ta naise kulunud, teiste seljast saadud riideid silmitsedes. «Vangis jah,» vastas too. «Kust kandist sa oled?» Naine nimetas Dimitri kodulinna. See rõõmustas meest ja ta hakkas tuttavate järele pärima.

Ljoljal polnud raha, nii võttis Dimitri teekaaslase oma hoole alla. Liiaks nõrk oli too, kui et mehe tugev iseloom oleks saanud tast tähelepanematult mööda minna. Ta sõitis teadmata kuhu, sest nagu ta Dimitrile seletas, polnud tal ühtki sugulast ellu jäänud, kõik olid sakslaste käe läbi hukkunud. Mees tõi ta siis siia majja. Ta elas siin mõne nädala, lamas aina aias rohus, ja vahtides taevasse, mõtiskles millestki. Siis ütles olevat aja tööle asuda. Dimitri tahtis teda tehasesse panna, kuid ta keeldus: mingil tingimusel ei jäävat ta linna. Läks kalurikolhoosi võrke parandama ja parandabki neid nüüd tänapäevani. Elab ta kohapeal ühiselamus. Algul Dimitri haletses teda, siis tekkis tal sõprus nagu õe vastu; mingisuguseid teisi tundeid ei avaldunud pikemat aega; ega Ljolja poleks neid tollal vist kelleski äratada suutnud, tema välimus polnud kaugeltki ahvatlev: laubal ja lõual armid, teine silm klaasist. See tehti talle Minskis ja mitte just eriti hästi, tema enda oma oli tume, peaaegu must, klaassilm aga tuli heledam, pruunikas, kollaste täppidega.

Kuid aeg läks edasi ja kas nüüd meretuul silus Ljolja armid tasasemaks või harjus Dimitri silm nendega, ta hakkas viimaks nägema naise rühikat kuju ja mõistma tema hella, osavõtlikku hinge. Kallistas korra, tajus tema soojust ja siitpeale kujunes juba teine vahekord. Dimitri harjus sellega nii, et kui Ljolja poleks ühel laupäeval ilmunud, oleks ta kindlasti hakanud teda taga igatsema ja läinud otsima.

Aga mida naine tema vastu tundis? Seda nad ei täpsustanud. Nad ilal ei kõnelnud tunnetest, elasid nagu

elasid. Dimitri jutustas Ljoljale oma tehaseasjadest, tema jälle oma tööst kalurikolhoosis. Ainult minevikust hoidus Ljolja kõnelemast, ta ei suutnud seda meenutada, kohe puhkes nutma. Dimitri ei käinud ka siin peale, võtku pagan seda minevikku! «Miks sa ei abiellu?» küsis Ljolja temalt aastate eest. «Kellega?» küsis Dimitri süngelt vastu. «Kas vähe on neidusid, häid, ilusaid noori naisi?» Ennast Ljolja talle mõrsjaks ei pakkinud. «Häid ja ilusaid...» kordas Dimitri. «Aga kuhu ma sinu panen?» Naine vaatas mehele rõõmsa imetlusega otsa, astus ligi, liibus tema vastu ja kaua aega hoidis teda oma vaikivas embuses...

Munapuder sai valmis ja Ljolja palus lauda. Dimitri nägi laual peale muu viinapudelit.

«Milleks see?» küsis ta rahulolematult. «Olen ma siis mõni joodik või?»

«Kas siis ainult joodikud joovad, kallid Dima? Võetakse ju teinekord rõõmu puhul, ka kurvastusest või väsimusest või peetakse mõnda pidu... Kas vähe on põhjusi?»

«Kuid mis muret meil sinuga on? Rõõmu ka nagu poleks just ülearu. Nii et meil pole midagi pühitseda, kallid Ljolja. Tead ju ise, et mulle see asi ei meeldi.» Ta lükkas pudeli kõrvale ja asus munapudru kallale.

«Mina võtan siiski ühe pitsi ära, mul on täna sünnipäev,» ütles Ljolja.

Esmakordsest nende kooselu ajal tegi ta oma sünnipäevast juttu. Dimitri polnud ka seda kunagi pärinud, kuulus see ju minevikku, ja nad olid vaikides kokku leppinud minevikku mitte puutuda.

«Noh, seda oleksid sa võinud kohe ütelda!» tundis Dimitri millegipärast Ljolja sõnadest rõõmu. «Õnnitlen, Olga Sergejevna, ja soovin sulle kõike, mida aga igatsed.» Ta valas endale ja naisele mingisugustesse väikestesse, möödunud aegadest majja jäänud napsiklaasidesse viina. Löödi kokku ja joodi põhjani.

«Kas tahad, ma laulan midagi?» küsis Ljolja.

Ta läks kõrvaltuppa, kus Andrei elas, tõi sealt kitarri, häälestas selle ja hakkas laulma liigutavaid laulukesi armastusest. Võib-olla ta ei laulnudki kõige paremini, kuid Dimitrile näis, et ta laulab hästi; talle meeldis.

Käsi põsele istus ta laua taga ja kuulas tähelepanelikult.

Teda oleks otse nagu torgatud, kui Ljolja alustas üht teistsugust, hoopis teistsugust laulu. Ta armastas väga seda laulu. See erutas, erutas nii tugevasti, et seda kuuldes tekkis soov lauast tõusta ja minna välja öösse, vastu tuulele ja teadmatusale — jahutagu tuul rinda ja toogu teadmatus lohutust, matku ta möödunu kinni.

«Fašistid tapsid tema pere,»

laulis Ljolja,

«jäi kodutarest söestund sein.

Kes ütleb sõdurile tere?

Kus leiab lohutust ta lein?»

Dimitri tõusis, astus akna juurde ja vaatas välja pimedusse.

«Mu kallim, ära pane pahaks,
et hing mul kurb ja meel on must.
Su terviseks ma juua tahaks,
kuid otsin viinast lohutust.»

Ljolja nägi Dimitri pinguli selga. Võib-olla poleks vaja enam edasi laulda, võib-olla peaks lõpetama. Kuid ta ei suutnud laulu katkestada. Tema samuti nägi enda ees seda, mida ükski teine poleks suutnud näha.

Samal ajal, kui insener Kozakova öötunnil võõras toas sprotte sõi ja võõraste puhaste taskurättidega pisa-
raist märgi huuli pühkis, heideti Mäekalda tänaval vanas savionnis magama. Lamades voodis, pimeduses, jutustas Dimitri seinakella tiksumise saatel Ljoljale, mis neil tehases valtsimistehhis nädala jooksul oli juhtunud. Ta jutustas, kuidas oli soovitanud suurendada martäantsehhist valtsimisele tulevate toorikute kaalu.

«Midagi muud siin agregaadid tootlikkuse tõstmiseks välja ei mõtle. Kõik ülejäänud on sellest masinast paraku juba välja pigistatud. Ma pole mustkunstnik.»

Ljolja puhkes vaikselt naerma.

«Mis siin naljakat on?» küsis Dimitri rahulolematult.

«Sa rääkisid oma juttu ja minule tuli meelde kirjutust, mida hiljuti lehest lugesin. Seal kritiseeriti üht raamatut. Kriitik pilkas autorit sellepärast, et raamatus räägiti, kuidas mees ja naine voodis lamades jutlevad

tehaseasjadest, poltidest ja nutritest... Et kas tõesti inimesed voodis sellest räägivad! See tegigi mulle nalja, mele sinuga samuti...»

Ljolja vaikis. Ka Dimitri oli kaua aega vait.

«Tead mis,» ütles ta siis. «See tüüp naerab kirjanikku ülekohtuselt. Võib ju muidugi olla, et kirjanik sest asjast halvasti kirjutas. Kuid see on elust võetud. Miks ma räägin sulle agregaadist ja toorikutest isegi voodis, nagu näed? Miks? Ikka sellepärast, et see on kõige tähtsam asi minu elus. Ja küllap tema samuti arutleb oma naisega voodis, kui osava soperdise ta kirjutas ja mis ta selle eest saab. Mille poolest tema artikkel neist poltidest või minu toorikutest parem on? Ah, leidub veel nii-suguseid! Meie rügame, nemad aga aina mõnitavad ja teenivad endale sellega toidust. Intelligents...»

«Dima, sa ütled asjata intelligentsi kohta nii halvustavalt. Kui teada tahad, kuulud sinagi intelligentsi hulka.»

«Noh, nüüd pakkusid küll üle!»

«Midagi ma ei pakkunud üle. See ei ütle veel midagi, et oled ainult seitse klassi lõpetanud. Kui palju kordi oled sa igasuguseid kvalifikatsiooni tõstmise kursusi läbi teinud! Kui palju raamatuid sa oled lugenud ja loenguid kuulanud! Sina mõtled nii: olen tööline ja lõpp. Aga missugune tööline, mõtle järele! Sa töötad masinal, mis on omaette peaaegu terve tehas. See on ju inseneri töö, Dima. Küllap sa tahad midagi muud ütelda, kui sedasi hammaste tagant sõnad — intelligents. Sa ei mõtle sellega haritud, õpetatud mehi, kelle käest tuleb kogu teadus ja tehnika, igasuguste seaduste avastamine; sa mõtled neid kasutuid inimesi, kes õppisid ja õppisid, kuni õppisid selgeks ainult teisi arvustama ning kõige peale huuli mossitama ja turtsuma, ise aga midagi ei oska.»

«Sa räägid tõtt,» ütles Dimitri. «Kuidagi hästi selgesti, noh. Sul on aru peas. Asjata istud oma Kalakülas paigal, sa peaksid edasi õppima. Mis oleks, kui sa siia, linna, üle koliksid? Või mõtled tõesti igavesest ajast igavesti võrke parandama jääda?»

«Merel on parem olla, seal keegi ei ahista su hinge.»

«Aga kes siis siin ahistab?»

«Ärme sellest räägime, Dima, ei maksa, ma ei taha.»

Ljolja jäi vait. Dimitri kallistas teda, surus enda ligi ja äkki, teadmata mispärast ja milleks, kerkis tema ette pimedusest, kus sagisid hiired, insener Kozakova, seltsimees Kozakova, Iskra Vassiljevna. Iskra! Oleks tahtnud selle nime üle naerda, et mis nimi see üldse on, paras koera hõigata. Kuid naer ei tulnud. Hakkas vae vama mõte: miks küll Iskra tal meelest ei lähe? Saadab teda veel koju, lausa häbi. Mis erilist selles seltsimees Kozakovas on? Kasv, noh, poolteist meetrit, silmad mustad, kurjavõitu, sinna juurde veel nõbinina, vaata, et pärdiku portree ongi valmis! Aga naine ise otsustab kõige üle nagu oleks ta Inglismaa kuninganna. Mis pagana päralt Dimitri talle seal midagi saatusest rääkis? Kui selleks, et teda temast tugevamate jõudude olemasolust mõtlema panna, siis oleks võinud ju kuidagi targemini ütelda.

Dimitrile meenus tema esimene kohtumine Iskraga. Kümne päeva eest astus ta kolmandasse kõrgahjutsehhi venna Platoni poole. Seal lasti malmi välja. Tema jäi ava juurde seisma ja vaatama. Juba lapsena armastas ta metalli sünni vaatepilti. Hardalt vaatles ta. «Seltsimees!» kuulis äkki öeldavat. «Kõrvalistel isikutel on siin viibimine keelatud.» Dimitri tõstis pilgu: seal seisiski väike ahvipärdik pannaldega tööülikonnas, muidu kehast täidlane, aga pihast herilasest peenem. «Kes meist siin õieti kõrvaline on?» kostis Dimitri mitte just ülearu viisakalt... «Arvan, et teie, seltsimees. Palun teid lahkuda. Siin pole jalutusruum.» Dimitri tahtis talle vastata, et teab ise paremini, mis ja milleks see ruum siin on, kuid taltsutas keelt, astus kõrvale ja silmitses kaua imelist olevust, missugust polnud kõrgahjutsehhis nähtud. Olevus korraldas töid ahju juures, lausus samu sõnu nagu lausub Platon, oobermeister, jagas samasuguseid korraldusi. Pärast Dimitri küsis Platoni käest: «Praktikaant või?» — «Meister,» vastas Platon nii lihtsalt, nagu ei näeks selles midagi erilist.

Dimitri käis veel kord «olevust» vaatamas. Neil päevil aga võttis kätte, astus pärast vahetust väljapääsu ees tema juurde ja tutvustas ennast. Nad alustasid juttu. Kozakova polnud küll just eriti lahke, iga sõnaga

andis vihjamisi mõista, et milleks küll Dimitri haakis end külge, oleks parem oma teed läinud. Kuid ometi jäi Dimitri veel kord ja teinegi teda tehaseväravasse ootama. Teda ärritas naise iseteadvus, häiris, et see ei tunnista ennast temast nõrgemaks, vaid suhtleb temaga kui võrdsega ja vaata, et peab end veel paremaks.

«Miks sa ometi vaikid, Ljolja!» ütles Dimitri järsult. «Räägi midagi.»

Sõnade asemel surus Ljolja oma huuled mehe huultele...

Koidu eel ärkas Dimitri uksekääksatusest. Andrei jõudis koju ja hakkas pimedas mööda lauda kobama. Külalaps oli kõvasti näljas.

Dimitri tõusis asemelt, läks eestuppa ja süütas tule.

«Kus sina ringi hulkusid?»

«Ikka seal...» vastas vennapoeg ebamääraselt.

«Ikka seal!» osatas Dimitri. «Meie aga maksku pärast sinu eest alimente.»

Andrei kehtas õlgu.

«Ega minu sugulaste fantaasia alimentidest kaugemale ulata. Onu Jaša kah võttis sel teemal sõna.» Ta asus lauale jäänud toitu lõpetama. Põsenukkil tõi ja vajusid naha all lihasemõhnad, suured hallid silmad vaatasid otse ning julgelt nagu onulgi.

«Mis teil tsehhis uudist on? Mida uus insener ka mõlab?» küsis Dimitri.

«Kas Kozakova või, meister, jah? Mis tal ikka mõlata, maak jookseb praegu korralik, kooksi üle ka ei saa nuriseda.»

«Noh, aga üldse, kas tal on ka asjast aimu või mitte?»

«Miks tal siis ei peaks olema? Ta ju lõpetas instituudi, diplom teisel taskus.»

Dimitri oleks tahtnud kuulda teistsuguseid vastuseid, pikki ning üksikasjalisi jutustusi, ning mitte koksist ja maagist, vaid... ta isegi ei teadnud millest, kuid ainult mitte maagist ja koksist.

«Kasi kus kurat!» ütles ta kurjalt, pistis läve ees kalossid jalga, tõmbas vattjopi õlgadele ja läks maja taha kirsside alla.

Koitis, looduses valitses vaikus, põldudel hoovas

ädalaheina lõhna, naaberaias nagises kaevuvõll, kukk kires.

Dimitri istus ammu mahasaetud vana kase kännule ja vajus mõttesse.

4.

Kiri lõpuni loetud, pistis Platon Timofejevitš selle ümbrikusse tagasi, uuris postitemplilt kauge, väga kauge asunduse nime, kust post tuli veidi alla kolme nädala, võttis prillid eest, tõusis laua tagant ja istus avatud akna alla.

Väljas laius koidikul taganenud hall meri. Tõrva ja kala lehka toov hommikutuul silus hooti Platon Timofejevitši hallide juuste riismeid; kuum oli ta ega andnud värskendust; valitses ängistus. Eile sai laupäeva puhul veid pummeldatud ja temal, Platon Timofejevitšil, läks jälle mõõt segi ning ta viskas mõned ülearused napsid. Mõeldud oli asi hästi: nad istuvad väheke aiamaal, küpsetavad lõkketules kartuleid ja puhuvad juttu. Aga kõik läks teisiti...

Köögist hoovas meretuulele vastu pannkoogi lõhna; seal pannid aina särisesid ja särtsusid. Platoni vana täd, isa õde Ustinovna askeldas seal juba varahommikust peale.

Praegu ta ilmus uksele, valge põll ees ja nuga käes.

«Mida ta's kirjutab?» küsis ta, osutades kirjale, mille Platon Timofejevitš oli jätnud keset lauda.

«Mis tal kirjutada!...» Platon Timofejevitš kortsutas nägu ja hõõrus rusikaga laupa. «Palub luba koju tulla. Küsib, kas võtame teda vastu või mitte? Ilma omasteta olevat elu kõle.»

«Kas võtame vastu või mitte?» Ustinovna hõõrus endale märkamatuult põllenurgaga õlist noatera, mis puhta põlle ära määris. «Näe, kuidas läheb. Kõle olla... Mis sa talle vastad?»

«Jällegi, mis? Ega ma tema isa ole. Tal endal peab otsas. Nagu arvab, nii ka tehku.»

«Ega's ta ennast peale sunni, ta ainult küsib nõu, et kuidas oleks parem.»

«Kuidas oleks parem, kuidas oleks parem! Nüüd keerasid grammofoni üles!» Platon Timofejevitš tõusis toolilt. «Kas sul tõesti pole kurgisoolvett majas?» Ta sopras kapis. Kuskil ei paistnud tilkagi peaparandust olevat, ei karahvinis ega pudelites. Otsustas oma naabri, näitleja Guljajevi poole minna, kes mõne kuu eest oli asunud elama korteri kaua aega tühjana seisnud kolmandasse tuppa. Guljajev oli niisugune naaber, kes väga harva kodus viibis, ikka oli ta teatris, kontsertidel või proovil. Töökas inimene, polnud midagi ütelda. Kuid viina peale oli ta maias, seda ka ei saanud salata.

Koputusele vastas Platon Timofejevitši suureks imetuseks naisehää.

«Jahl!»

Keset Guljajevi tuba, kuhu näitleja polnud ikka veel jõudnud mööblit hankida, seisis tursunud, magamata silmadega insener Kozakova, Platon Timofejevitši tsehhi uus meister; tema jalge ees, juustukoorikute ja näritud kurgijuppide vahel, lamas üks mees, nurgas pikutas teine. Platon Timofejevitš kõhatas, haaras vuntsid pihku ja tahtis lahkuda.

«Oodake, seltsimees Jeršov!» hüüdis insener Kozakova käega viibates. «Ärge minge ära. Ma lihtsalt ei tea, mis teha. Magab nagu surnu, mitte ei ärka.»

«Kes, kui tohib küsida?» lausus oobermeister delikaatselt.

«Mees, Platon Timofejevitš, minu mees. Tuli eile öhtul siia külla ja nüüd ei saa kuidagi minema. Ma kangesti tahaksin teda rutem koju saada.»

«Rutem ei anna. Kui õigel ajal koju ei jõua, ega siis komplikatsioonidest ei pääse, pead kogu tsükli läbi tegema.»

«Palun aidake ometi. Te ju teate, mis siin teha saaks.»

Platon Timofejevitš märkas kohvril vaevalt alustatud pudelit, küllap sedasama, mille õrnasüdameline Ustinovna eile öhtul Guljajevile laenuks oli andnud, ja läks kohe erksamaks.

«Eks proovime,» ütles ta.

Parajasti ärkas Guljajev. Nüüd asusid nad ühiselt Vitali kallale, tõstsid ta maast lahti, viisid Platon Timofejevitši poole, panid laua taha istuma ja sundisid ühe

napsi ära jooma. Kuid see joodud, sööstis Vitali vannituppa, lukustas enda sinna ega vastanud vähemalt pool tundi teistele sõnagi. Ta väljus sealt kahvatuna ja sosistas Iskrale kõrva: «Päästa, Iskra, ma suren. Mul on paha, kole paha.»

Kõige piinlikum oli see, et Platon Timofejevitš ja koguni Guljajev suhtusid Vitalisse igasuguse lugupidamiseta.

«On alles kotkas!» muigas Platon Timofejevitš pealt vaadates, kuidas Iskra seab kušetile lamama pandud Vitali südamele külma käterätti. «Vana kotkas ise!»

«Jätke ükskord järele!» Iskra tõusis püsti. «Kas teil pole häbi naerda, tal on ju halb.»

«Ärge te meid häbistage,» kostis Platon Timofejevitš rahulikult ning väarikalt. Ta astus telefoni juurde, palus ühendada linnaga, kuna tuli kõnelda läbi tehase keskaama, ja kutsus takso välja.

Paarikümne minuti pärast viis insener Kozakova oma mehe minema. Lahkus ka näitleja Guljajev. Platon Timofejevitš jalutas kaua mööda tuba.

«Liiaks palju meessoost preilikesi on siia maailma siginenud,» porises ta endamisi.

Ta peatus raamaturiigi ees, mille kohal seinal asetsesid kolmes kaares ja nende all kahes reas perekonna liikmete raamitud ja raamimata pildid. Nagu kord keegi meelelahutuseks üles oli lugenud, leidis siin grupi- ja üksikülesvõtetel nelikümmend kolm isikut, nende hulgas, mõistagi, Jeršovide suure perekonna pea, kelle hitlerlased olid surnuks piinanud, ja varsti pärast tema hukkumist surnud perekonnaema, ja Platon Timofejevitši naine Maša — Maria Fjodorovna, kes suri esimestel sõja-aastatel, ja sõjas langenud vend Ignat ning kaks kõrge otsmikuga õepoega, kes sealsamas surma leidsid, ning muidugi ka elu ja tervise juures olevad väimehed, kälid ja miniad oma võsudega. Keda kõike selles Jeršovide suguvõsas võis leida! Küll ääsitöölisi ja terasesulatajaid, küll parteitöötajaid, üliõpilasi ja näitlejattare ning koguni — siin ta ripub, väsimatu tegelane nagu Guljajevgi, samuti kiki lipsu asemel ees, vend Jakov, teatridirektor.

Üks puudus siit, neljakümne neljas, ehkki tal selle

portreenäitusega suuresti pistmist oli ja ta oleks võinud asuda päris keskel, väärilisel kohal, perekonnapeast ja selle teisestpoolest vasakul või paremal.

Platon Timofejevitš seisis mõnda aega mõtiskledes riuli ees ja laotas siis käsi. Kuidas oleks parem? Jah, kuidas ta parem oleks? Kes seda küll teab?

Köögi korda seadnud, tuli Ustinovna tagasi, tõmbas kummuti ülemise sahtli lahti, sopras vanas pastilaakaris koltunud korteriüüri- ja elektrimaksukviitungeid, teadmata kellele, kunas, kelle poolt ja missuguste haiguste vastu kirjutatud retsepte ja tuhande üheksasaja neljakümne seitsmendal aastal kehtivuse kaotanud ühe- ja kolmerubiaseid, otsis üles noormehe pildi ja seadis selle kummutile roheline vaasi najale, milles ilutses kimp kirjuks värvitud stepirohtu nagu faasani saba.

Platon Timofejevitš astus ligi ja vaatas uurivalt pilti — kõrge laup nagu kõigil Jeršovidel, sügavad, tumedad silmad, paksud huuled ja harali kõrvad. Teise suguvõsaga segi ei aja, mis tõsi, see tõsi. Aga näe, sai hirmsa pahateoga hakkama, häbistas kogu perekonna ära.

«Kui vana ta õige on?» katkestas Ustinovna pool küsides, pool mõtiskledes vaikuse.

«Neljakümne ringis. Sõtta minnes oli kommunistlik noor... Sa võiksid ikka kusagilt panipaigast kurgisoolvett vaadata. Või pean naabrite poole minema?» ägestus Platon Timofejevitš järsku. «Kurk on nii kuiv, et kõrveab.»

«Naabrite poole pead sa nagunii minema,» tegi Ustinovna karmi näo. «Ei saa sa ka ühtki pühapäeva inimese moodi elatud. Mis kell sa end koju ajasid! Kaks teist oli juba läbi... Tema käib aiamaal!»

«Tõesõna, käisin, tädi! Võid kontrollida, kõik taimed sidusin kinni, tomatitaimed, noh...»

«Taimed, taimed! Aga mis sa kõik kokku rääkisid, kui koju tulid. Filippovna naersid välja, polevat kellegi naine, vaid praetud künnivares. Oskad aga välja mõelda! Klavdia Dimitrijevnat solvasid niisuguste pilgetega, et olid alles pilked.»

Platon Timofejevitš kuulas longuspäi. Igal laupäeval sama lugu, ikka juhtub ülearu võtma, ehkki enne töötab

endale kõige kategoorilisemalt — sada grammi ja punkt, noh, äärmisel juhul sada viiskümmend. Proovis natuke rohkem, ja läks lahti! Ja nagu needus pidid ka kõik need naabrinaised ja igasugused tädid sulle ette sattuma...

«Ei tea, kus lapsed on?» küsis ta.

«Korralikkudel inimestel algas päev juba ei tea mil-lal! Ega's kõik pommispäi poole päevani vedele.»

Platon Timofejevitš ütles paar krõbedat sõna, kuid nii tasa, et kurdivõitu tädi ei kuuleks. Platonil endalgi sant olla, et tal kisub kõik teisiti minema kui korralikkudel inimestel. Mõni teine toimetaks praegu kodus või läheks merele, aga tema ei saa, temal on muud mured — käi ringi mööda solvunud eitesid ja palu vabandust. Pagana eided hakkavad kuraasitama ja ajavad huuled mossi, nagu oleksid pühakud, nagu poleks nad sihukesti sõnu eluilmaski kuulnud. Pärast muidugi lähevad leebemaks, et mis seal ikka, omad inimesed, saame aru, ega see kurjast südamest tulnud ja eks see või igauhega juhtuda... Algul aga porisevad küll, küll porisevad.

«Too pintsak, tädi!»

Ustinovna tõi kapist riidepuul rippuva musta püha-päevapintsaku, pühkis sellelt harjaga nähtamatu tolmu, võttis puult maha ja ulatas Platon Timofejevitšile.

«Vaata, et sa seal ära ei määri, kui juhtuvad kostitama.»

«Ei tea, mispärast nad mind kostitama peaksid?»

«Sellepärast, et naisterahva süda annab kergesti järele, mitte nagu teil. Teie, kui hakkate kord kellegi kallal närima, siis enne te rahu ei saa, kui olete ta tük-kideks kiskunud. Mida sa's Stepanile vastad?»

«Ah et Stjopkale?» Platon Timofejevitš pistis käed Ustinovna ulatatud pintsaku varrukatesse. «Seda ma murrangi pead, tädi. Minu pärast sõitku, kui sõidab. Eks ta ole ikkagi vend. Kuid mispärast peaksin ma nii tähtsat perekonnaküsimust üksinda otsustama? Mina otsustan küll, aga see on veel küsimus, mis vennad ütlevad. Igauhel on oma arvamine.»

«Eks tulge kokku ja mõelge läbi. Kes teid keelab.»

«Seda ma küsisingi, et kus lapsed on? Tuleks Sanka jalgrattaga teele saata. Kihutagu Dimitri ja Jakovi poolt läbi.»

Platon Timofejevitš lahkus kodunt porisedes ja kurja vandudes, pea käte vahel.

Ustinovna võttis lauale jäetud kirja ja luges selle aeglaselt ning mõtlikult läbi, esimene kord otsast otsani, teine kord ainult neist kohtadest, mis teda eriti liigutasid. Pisarad tulid silma. Ta pühkis õlisest noast plekiks saanud põllega näo kuivaks, astus akna juurde, pani peopesad suule ja hüüdis pikalt ning läbilõikavalt mere suunas, kus tehasest vasakul rannas välkusid kord liival, kord lainemurrus väikesed pruunid inimkogud.

«Sa-a-an-ja-a! B-o-o-orja-a!»

Ta teadis, et varem või hiljem tema hõige lasteni ulatub, kus need ka ei viibiks. Olgu naabrid või tuttavad, keegi ikka annab neile kindlasti teada, et vanaema kü-sub koju.

Tuba korda seades ja põrandat pühkides mõtiskles eideke kirjast ja Stepanist, kes kirja saatis. Tema seda Stepani nii väga hukka ei mõistnudki, tema jaoks oli ta ikka veel väikene poiss. Aga perekond, Stepani vennad, võtsid asja teisiti. Nad rääkisid, et perekonda, kus neljakümne nelja inimese kohta — inimesteks loeti ka imikuid ja neid, kes lasteaias käivad — tuleb kakskümmend kaheksa ordenit ja ligi sada medalit vaprusse ning mehisuse eest Isamaasõjas, samuti eeskujuliku töö eest rahuaastail, et sellesse vanasse töölisperekonda on sigenenud argpüks ning reetur, nagu see pool aastat pärast sõja lõppu teatavaks sai. Ja see on Stjopka, Stepan, eelviimane vend Jeršovide perekonnas. Kes kõik tema pärast igasuguseid ebameeldivusi tunda said! Jakov võeti nii põhjalikult läbi, et ta ainult äärepealt veel teatrisse jäi. «Kallid seltsimehed!» kinnitas ta oma ülemus-tele. «Ega's mina müüdava kindrali Vlassovi all teeni-nud. Mul istub kolm hitlerlaste kuuli keres. Saage ometi arul!» Viimaks saadi aru. Platonit, tõi küll, eriti ei tüli-tatud, tehti ainult parteikomitees juttu, et kuidas ta ikka oma venda nii halvasti kasvatas, ja see oli kõik. Kuid selle-eest Platon ise piinas end kaua. Kas just teis-ed, aga tema truu tädi Ustinovna teadis tõesti, kuidas mees öösiti ei maganud, kuidas ta iseendaga rääkis ja häbenes inimeste silma alla minna. Kord ta kutsus Usti-novna tuppa. «Tule'nd siia, tädi, ütle, kuidas seda kõike

mõista?» Tema ees laual lebasid igasugused Stepanist mahajäänud paberid ja sedelid. «Siin on neljanda klassi lõpetamisel saadud kiituskiri, siin Osoaviahimi pilet, siin tunnistused... Poiss oli pioneer, oli komnoor, Vorošilovi laskur, läbi ja läbi töölispoiss. Kust küll tal see alatus tuli? Mis põhjusel hakkas ta omi tulistama?» — «Aga võib-olla ta ei tulistanudki omade pihta, Platoša. Võib-olla teenis ainult moe pärast nende väes, et oma elu päästa. Ta oli ju alles poisike,» avaldas Ustinovna oma arvamist. «Võib-olla oli asi tõesti nii,» nõustus Platon Timofejevitš. «Aga kas sinu meelest on see siis parem? Meie isa, sinu vend, ei püüdnud niisuguse manöövriga surma eest pääseda. Hea veel, et ta seda häbi ei pidanud üle elama, kuidas tema lihastest pojast reetur sai.»

Aastatega perekonna valu vaibus ning lahtus. Stepani pilt võeti seinalt maha ja peideti kummutisse. Teda meenutati harva. Ta kandis karistust kuskil väga kauget, kogu selle aja jooksul tuli sealt kõigest paar-kolm kirja tervitustega ja teatega, et ta on elus ja terve. Polnud neis pärimisi kellegi ega millegi kohta, ei ka juttu mehest endast. Ja korraga, ole lahke, palub luba koju tulla! Ta olevat juba kahe aasta eest amnestia põhjal lahti saanud, juba kaks aastat töötavat ta mitte enam vangina, vaid vaba mehena ühes laevaremondibaasis.

Esikuuks käis. Ilmus Sanka, Platon Timofejevitši noorem poeg, tugev, laiaõlgne poiss; ta oli kuusteist aastat vana ja lõpetab varsti tööstuskooli.

«Kas sa kutsusid, vanaema?» küsis ta puhvetil asuvalt taldrikult kõrbenud kooki haarates. «Küll on maitsev! Näe, missuguseid sa taadile küpsetad?»

«Oled sa aga lollike,» ei suutnud Ustinovna naeru tagasi hoida. «Niisuguste kookide eest õnnistab ta mind inetute sõnadega, pomiseb endale vuntsi, arvab, et ma ei kuule. Tead mis, poiss, sa hüppa nüüd ratta selga ja sõida mõlema onu poolt läbi. Ütle, et isa kutsub nõupidamisele. Küsimus on väga tõsine ja edasilükkamatu.» Ta mõttes veidi ja otsustas siis: «Sa võta see kiri kaasa ja anna neile lugeda. Küll nad ise aru saavad, mis ja milleks.»

Seks ajaks, kui Platon Timofejevitš oma patukahetsuskäigu solvunud naiste pool lõpuni viis, oli Sanka ka

juba tagasi ja tõi vastuse nii Dimitri Timofejevitšilt kui ka Jakov Timofejevitšilt.

«Nad lubasid pärast lõunat kindlasti tulla.»

Vennad ei ilmunud pärast lõunat, vaid palju hiljem, kui juba hämardus ja merekaldaal süttisid majakate punased tuled. Jakov tuli esimesena, Dimitri tema järel. Ta oli käinud Ljoljat aurikule saatmas.

Istuti kolmekesi laua ümber, aknad jäeti pärani lahti. Ustinovna kattis teelaua, eemaldus, nõjatus vastu uksepiita ja pani käed kõhule põlle alla.

Kaua aega vaikiti ja keerutati Stepani kirja käes. Jakov Timofejevitš võttis selle küljest margi mingi habemega teadlase kujutusega ja pistis kuuetasku: «Vaska kogub teisi!» Jakovist vend oli nelikümmend kaheksa aastat vana. Töötegemist alustas ta nagu vanem vend Platongi Juzovkas, tehase martäantsehhis, kuid läks nii, et juba ammu enne sõda, kohe siis, kui perekond siia kanti üle kolis, pöördus ta perekonna traditsiooniliselt metallurgiteelt kõrvale. Asi algas sellega, et ta mängis tehase puhkpilliorkestris pasunat, hiljem juba juhtis seda orkestrit, seejärel juhatas kogu tehase isetegevust, sai klubi direktoriks, siis kultuurimaja direktoriks ja pärast sõda rindelt tagasi jõudes koguni linna teatri direktoriks. Jakov Timofejevitš ei põdenud midagi ega kurtnud millegi üle, ta kandis nooruslikku, sportliku löikega pintsakut, kasvas kõhukest ja lõua alla lotti. Plaanipärasel võitluses viimatinimetatud ebameeldivate nähtustega laskus ta hommikuti voodi ees paar-kolm korda kükkasendisse, siis vaatas end peeglis, sõnas: «Sest pole abi,» ja istus einetama.

Dimitrist vend kujutas oma karakteriga Jakov Timofejevitši täielikku vastandit, ehkki, nagu fotoobjektiivid vaieldamatult fikseerisid, asusid temagi silmad sügaval kõrge lauba all ja kõrvad seisis samuti harali. Ta oli kuivetanud, sitke, ei armastanud paljusõnalisust, ja kui Jakov Timofejevitšile meeldis naljatleda, siis Dimitri Timofejevitši näol püsis alati karm ilme. Kas nüüd tänu sellele või peaaegu üle terve näo jooksvale armile, mis vasakust oimust kaares üle põse ülahuuleni ulatus, või kõige tõenäolisemalt tema oskuse pärast töötada nii, et talle ei jõutud toorikuid agregaati ette anda, peeti

Dimitri Timofejevitšist terves tehases lugu, ja vähe sellest, teda koguni peljati pisut.

«Ma arvan, meid on siin küllalt koos, et seda asja otsustada,» ütles Platon Timofejevitš. «Ega me õdede ja õemeeste käest küsima hakka?»

«Vaata mis, Platon,» lausus Jakov Timofejevitš, «juriidiliselt pole Stepanil mingisugust nii-õelda sugulaste nõusolekut vajagi. Ta võib väga hästi ka ilma meie vastusest siia sõita. Asi seisab muus. Kui ta küsib sinu või minu nõusolekut, siis ta tahab selle nõusoleku kaudu teada saada, kuidas me temasse suhtume, kas ta on igaveseks meie perekonnast maha tõmmatud või on tal veel šansse sellesse tagasi pöörduda. See on talle peasi.»

«Jakovil on õigus,» ütles Dimitri. «Stepanile on peasi, kuidas me temasse suhtume, meile aga on kõige tähtsam kindlaks määrata, kuidas me hakkame temasse suhtuma, kui ta tagasi saabub.»

«Niisiis tuleb välja, et me võtame teda avasüli vastu, tunneme koerapojale kaasa, kas nii või?» Platon Timofejevitš läks näost punaseks. «On ta reetur või ei ole?»

«Ta on teie vend,» sõnas Ustinovna ukselt.

Kõik kolm pöördusid ja vaatasid imestunud tema poole.

«Ma lihtsalt ei kujutle,» ütles Jakov Timofejevitš sigaretti süüdates, «noh, mitte kuidagi ei suuda kujutleda, mis ma hakkan peale, kui satun temaga, ütleme, nagu praegu meie siin — ühe laua taha. Hästi täbar olukord.»

«Aga vahest ta polegi süüdi,» astus Ustinovna uuesti jutu sekka. «Siin tuli gaasitehases üks tehnik tagasi, nimi, näe, läks meelest ära... Tema käest olevat vabandust palutud ja nüüd antavat teisele tasuta tuusik sanatooriumi. Tuba lubatud anda.»

«Noh, kui paluti vabandust, siis ta tõesti polnud süüdi, mees kannatas asjata,» lausus Dimitri, arm näos tõmbemas. «Stepani käest aga pole keegi vabandust palunud, vähemalt kirjas pole sellest juttu. Kandis oma karistust, tuli amnestia ja anti talle andeks.»

«Ja üldse,» ütles Platon Timofejevitš, «niisugusele asjale peab ettevaatlikult lähenema. Igaüks saab vabaks omamoodi. Näe, kui palju vargaid amnestiaga lahti sai.

Telsi jälle lastakse haledusest vabaks: tegid pahandust, noh, olgu, ära aga enam tee. Nõukogude võim on oma südamest suuremeelne ja seda sellepärast, et ta on tugev. Nii et peabki alati välja selgitama, kes selle suuremeelsuse tõttu lahti sai ja kes tööpoolest asjata kannatas.»

«Arme hakkame oma südant vaigistama, mehed,» lausus Platon Timofejevitš. «Kui Stepanil poleks süüd hingel, kui ta ise seda ei tunneks, poleks ta unustanud sellest kirjutamast. Aga ta ei kirjuta, vaikib. Ühe sõnaga, otsustame nii: saadame talle lennupostiga kirja või veel parem telegrammi, et sõida, vennas, koju, me jagame sinuga oma leivapala. Kas jääb nii?»

«Ja kus ta elama hakkab?» küsis Jakov Timofejevitš. «Kas ühiselamus või? Aga kui ta äkki ei tahagi tehasesse tööle minna, siis pole ka ühiselamut.»

«Võtan ta enda juurde,» ütles Dimitri. «Elame ju Andreiga kahekesi tühjas tares, küll mahume ära.»

«Aga kuidas Ljolgaga jääb?» pilgutas Jakov Platon Timofejevitšile silma. «Äkki hakkab häbenema, jätab käimise järele.»

Pead pööramata heitis Dimitri vennale raske, sünge pilgu. See pilk oli niisugune, et Jakov Timofejevitš kiirustas ütlema:

«Vaikin, vaikin, kulla Mitja. Aga sind oleks paras saata tead kuhul? Mees ei mõista üldse nalja! Kuidas võib küll maailmas elada, kui inimene kõike tõsiselt võtab. Nii mine või hulluks.»

«Tehakse mitmesugust nalja,» ütles Dimitri. «Ühe nalja pärast lõi Kain oma venna Aabeli maha.»

«Nii arvatakse teie tsehhis,» ei suutnud Jakov Timofejevitš end tagasi hoida.

«Just, just, kallid Dima, sa oled pühakirjas nörk,» naeris Platon Timofejevitš.

«Eks ma lähe siis evangeeliumi tudeerima,» ütles Dimitri püsti tõustes. «Vahest tuleb kampa, teeneline tegelane?» kutsus ta Jakov Timofejevitši. «Olgu pealegi, ma saadan su koju. Ära karda, Aabel, ma pole Kain.»

Partei linnakomitee sekretär Gorbatšov läks jalgsi tööle. Hommik oli päikeseline ning karge. Aeg-ajalt majade tagant nähtavale tulev meri lamas uduvinas, ta pinnal veeres valgeharjalisi laineid, sadamas puhusid aurikud jämeda häälega omavahel juttu. Lilled lõhnasid. Nad olid pärast sadusid vastu sügist linnaväljakutel õitsele puhkenud ja levitasid nüüd meeldivat hõngu. Lausa mõnus oli mööda kesklinna tänavaid käia. Aga kui palju vaeva ja igasuguseid nõupidamisi enne ära kulus, kui need lilled kevadel siia istutati. Kas linlased teavad seda? Mis põhjusi linna täitevkomitee kõik ette tõi, et koormavast ülesandest pääseda: küll puudus raha, küll polnud töökäsi, küll seemneid ega taimi kusa-gilt võtta...

Gorbatšov sammus pikkamööda, tema tervis polnud kõige parem. Ta mõtles oma raskeid sekretärimõtteid. Linnas elab mitusada tuhat inimest. Need kõik tahavad head ja tasuvat tööd, kõik tahavad head eluaset, kõik tahavad süüa ja lõbutseda, elada mitmekülgset ja sisukat elu, mida väärib imeteldav olevus — inimene. Linna elus pole niisugust ala, mille eest Gorbatšov otseselt või kaudselt ei vastutaks partei ja nende ees, kes tahavad head elu, head ulualust ja head toitu.

See töö pole kerge, tervis ka läheb viletsamaks ja iga hakkab end tunda andma — juba tuleb sageli noorus meelde. Endise naisgümnaasiumi äsjataastatud kahe-korruiselisest hoonest mööda minnes meenus talle korraga kubermangu tšekaa, mis kunagi siin asus. Ta tuletas meelde iseennast, noorukist käskjalga, valjusid komissare ja volinikke, väsimatuid sõdureid-tšekiste ja komsomoli-eriüksuslasi, magamata öid, väljasõite valgekaartlaste ja kulakute mässude summutamiseks, haaranguid ja tagaajamisi... Ta mõtles, et sellele hoonele kuluks mälestustahvel kinnitada. Linnas ongi revolutsioonistaastaist liiga vähe mälestusesemeid säilinud. Las noored loevad, et kunagi oli tšekaa ja mitte niisama üldse, vaid konkreetselt selles majas siin, kus praegu asub kümneklassiline kool; et olid kehvikute komiteed ja revolutsioonilised tribunaliid, et olid eriüksused ja

toitlussalgad, et olid punaväelased ja naissaadikud... Tänapäeval teede ääres lõhnavad lilled võideldi kätte lahinguis. Enne lilli oli siin paljas tõlmune munakivisillutis, mis nägi kuuli- ja mõõgahaavadest voolavat verd ja nii mõnigi kord pildus sädemeid kasakate ratsude kapjade all.

Mööda linnakomitee treppi teisele korrusele minnes masseeris Gorbatšov oma südant pintsakuhõlma all. See pakitses. Vastuvõturuumis noogutas Gorbatšov mõnele siin ootavale jutulesoovijale ja läks südilt edasi.

«Tere, Simake!» ütles ta lõbusalt sekretärile. «Kuidas te pühapäeva veetsite?» Siis lisas poolvaljusti, et ainult tema kuuleks: «Palun hetk aega mitte kedagi minu juurde lasta.»

Oma kabinetis avas ta seifi, võttis sealt välja karbikese, milles asetsesid lame rohupudelike, pintsett ja puruks taotud suhkrutükid. Pudelikesel oli silt «Validool». Gorbatšov tilgutas ühele suhkrutükikesele kuus tilka ja pistis selle keele alla. Suu läks seest külmaks ja piparmündi maiku täis. Meenusid valged lõhnavad pärnikud. Neid küpsetas nepi ajal keegi erakaupmees. Pagariäri asus linnakomitee ligidal, hoovi peal majas... Ta mõtles uuesti, et lapsepõlve meenutamine ei tähenda head, igal juhul on see kindel vanaduse tunnus. Ja veel mõtles ta: kas viiskümmend kolm aastat on siis töepoolest juba vanadus? Imelik. Aga millal siis oli noorus ja küpsed eluaastad? Kuidas ja millal need jõudsid mööda lennata? Ta naeratas, sest tabas end teeskluselt. Ta teadis ju väga hästi, et oli palju elanud ja palju läbi elanud, et aastad ei olnud mööda lennanud, vaid läinud üks teise kannul, ja igal aastal oli partei sõdur Ivan Gorbatšov ikka midagi tähtsat ja vajalikku teinud, kuigi see midagi esimesel pilgul eriti silma ei torganudki.

Ta pani karbikese uuesti seifi luku taha, vajutas kellanupule laual ja ütles uksele ilmunud Simale:

«Laske tulla, kes seal esimene on?»

Sisse astus hästi riietatud mees, kõik tema seljas oli äsjatriigitud ja uus. Tema iga oli raske esimesel pilgul kindlaks määrata, pea hõbetas tal, nagu paistis veidi tursununa; ta astus kiirustamata, kuid ka mitte liiga aeglaselt läbi kabineti, ootas ära palve istuda, seadis

end tugitooli ja jäi tarkade väsinud silmadega tähelepanelikult Gorbatšovi vaatlema.

«Ma kuulan teid,» ütles Gorbatšov.

«Te ärge arvake, seltsimees Gorbatšov, et tulen teie juurde solvatud inimesena kaebama. Minu nimi on Orleantsev. Olen kommunist. Siin on minu parteipilet, palun heitke pilk sisse. Nagu näete, staaž on korralik, juba instituudi ajal astusin parteisse. Enne sõda muidugi. Asi seisab selles, seltsimees Gorbatšov... Ma oleksin, vabandage, võinud teid mitte tülitada, istuda rongi või lennukisse ja sõita otse Moskvasse, ministri, Nikolai Fjodorovitši juurde või koguni ühe ministrite nõukogu esimehe esimese asetäitja juurde... Kuid need on pisiasjad, mille pärast ei tasu tähtsaid inimesi tülitada. Lugu on järgmine. Ma tulin teie linna omal soovil. Meil ministeeriumis algas koondamine. Et seda protsessi kergendada, esitasin omal algatusel avalduse, ehkki olin veendunud, et koondamine mind ei puuduta, ja mulle antigi nii-öelda reisipass teie juurde Metallurgiatehasesse. Oma hariduse ja keskasutuses juhtival tööl saadud kogemuste poolest olen metallurg. Ja mis te mõtlete? Siinne direktor on lausa veidrik. Ta olevat väga rõõmus ja paluvat mind asuda jaoskonnainseneri kohale!»

«Aga missugust kohta teie tahaksite?»

«Ma olen kaugel tujutsemisest, seltsimees Gorbatšov. Ma näiteks ei pretendeeri tehase peainseneri või peatehnoloogi kohale. Mind siin ei tunta ja nagu öeldakse, andkem seltsimeestele aega tutvuda. Kuid kõrgahju- või martääntsehhi ülemaks...»

«Seal on juba inimesed ees.»

«Te teate minust paremini, mis niisugusel juhul teha tuleb. Direktoril on rohkesti võimalusi, seltsimees Gorbatšov. Kuid ma pole tujukas inimene, ma näitasin direktorile üht väljapääsu olukorrast. Olen juba ligi nädal aega siin olnud ja jõudnud järele pärida, mis vaja. Kõrgahjutsehhi oobermeister on praktik, tal pole mingisuguseid dokumente, mingisugust diplomit.»

«Kas Platon Timofejevits Jeršovil?» küsis Gorbatšov.

«Noh, muidugi, teie vist tunnete siin kõiki ees- ja isanime järgi. Olete kohalik elanik, seltsimees Gorbatšov?»

«Kohalik, jah, kohalik, seltsimees Orleantsev. Niisugune on juba kord minu õnnetu saatus.»

«Miks siis õnnetu? Oleks keegi minult Moskvas küsinud, kas olen kohalik inimene, oleksin vastanud, et seda küll. Saatus üle ma poleks kurtnud.»

«See on ka Moskva, pealinn, seltsimees Orleantsev, meil siin aga on provints, perifeeria.»

«Niisiis, jah, teil oli õigus — Jeršov,» tuli Orleantsev oma jutu juurde tagasi. «Ta on praktik. Kunagi me muidugi hindasime neid, vanu mehi...»

«Tal on kõigest poolsada turjal, mitte rohkem.»

«Ükskõik, kõrgahjumehe jaoks on see pensioni-iga. Niisiis, jah, kunagi me hindasime neid, praktikuid. Nüüd tuleb kogu aeg uut tehnikat peale, praktikute hammas ei hakka sellele külge. Nüüd on haridust vaja, diplomit. Kas pole tõsi?»

«Te ütlesite, Orleantsev, et eelkõige olgu haridus ja diplom. Kuid kas haridus ja diplom on üks ja sama? Nii palju kui mina tean, on need erinevad asjad. Jeršovil diplom puudub, teie andmed on täiesti täpsed, kuid haridus tal on. Ta töötab juba seitse aastat vanemmeistrina ehk, nagu kõrgahjutöölised seniajani räägivad, oobermeistrina. Ääsitöölisena alustades on ta kogu kõrgahjuteaduse läbi võtnud. Kas teate, kallid seltsimees, ma nähtavasti ei saa teid toetada, sest nõustun tehase direktoriga, tal on õigus: teil tuleks esialgu jaoskonnas töötada. Te pole ju pärast instituuti tehastes tööl olnud?»

«Ma olin tähtsal juhtival tööl.»

«Juhtiv töö on juhtiv töö. Kuid neli kõrgahju... Kas teil maksab korraga endale niisugust suurt vastutust võtta? Töötage algul jaoskonnas, saate kogemusi, proovite oma jõudu...»

«Kuid kas te teate, kui vana ma olen? Olen neljakümne kolme aastane ja mul on suuri kogemusi juhtimise alal, pean kordama. Mul on hilja õpilaspõlve pidada ja pealegi pole mul seda vaja.»

«Kuid siia saabus samuti Moskvast ja arvatavasti samuti teie ministeeriumist insener Kozakova...»

«Leidsite võrdluse, seltsimees Gorbatšov! Ta on alles plikakene, ilma igasuguste elukogemusteta. Olen veendunud, et ta sõitis siia korraks meelt lahutama. Milleks

tal seda vaja oli? Mees on tal kunstnik, ta võiks üldsegi kodus istuda. Ma tunnen teda. Vāntas peavalitsuses arvutusmasinat.»

«Ühe sõnaga on asi nii, seltsimees Orleantsev, et mina isiklikult olen päri tehase direktoriga ja mitte teiega. Rohkem mul teile midagi ütelda ei ole.»

«Niisiis tuleb Moskvasse Nikolai Fjodorovitši poole pöörduda? Kas te tunnete teda?»

«Ei, pole kokku puutunud, ainult nime olen kuulnud.»

«Näete nüüd! Aga võib-olla tuleb ka Zahhar Petrovitši endaga kõnelda...»

«Zahhar Petrovitšit olen ka ainult pildil näinud,» katkestas Gorbatšov teda kuivalt. «Aga kas te Gavriila Aleksejevitši tunnete?» küsis ta ootamatult.

«Andestage, kes ta siisugune on?»

«Tema... te lähete siit uksest välja, pöörake tänaval paremale ja leiate väljakul väikese mälestussamba. Ta oli meil kubermangukomitee sekretär, tema võttis mind parteisse vastu. Kulaku poeg tappis ta nurga tagant kättemaksuks kulakuks tunnistatud isa eest. Minge ja vaadake seda mälestussammast. Gavriila Aleksejevitš oli hea mees. Nägemiseni, seltsimees Orleantsev!»

«Nägemist!» Orleantsev tõusis. «Ainult teate, seltsimees Gorbatšov, ärge olge minule pahane, kui mõnda kohalikku seltsimeest ülemalt poolt pisut tülitatakse.»

Ta lahkus. Gorbatšov jälgis teda kabinetiaknast. Orleantsev ei pöördunud linnakomitee hoonest väljudes paremale, väljaku poole, vaid vasakule.

Järgmine jutulesoovija oli samuti insener ja samuti Metallurgiatehasest. Orleantsevist ta erines kortsus ülikonna, määrdunud päevasärgi ja raseerimata lõua poolest. Ja tugitooli istus ta palumist ootamata ning pidas end ülal kaugeltki mitte nii enesekindlalt. Ta haaras laualt kord ühe, kord teise pliiatsi ja veeretask seda kõhnade kollaste sõrmede vahel.

«Mina olen parteitu, seltsimees linnakomitee sekretär,» rääkis ta kiirustades, «kuid ometi tulen teie, kui linna kõrgema võimu juurde. Kui siin targemaks ei saa, pean Kremli sse sõitma. Müün või kõik maha, aga sõidan.»

«Mis kõrgem võim mina olen?» ütles Gorbatšov. «Olen linnakomitee töötaja...»

«Noh, kõik suured inimesed räägivad nõnda tagasihoidlikkusest... või edvistamisest. Olete võim, mis siin rääkida. Aidake mind. Aina marineeritakse.»

«Mida marineeritakse?»

«Meie rahvamajanduse jaoks ülitähtsat ettepanekut, mis annaks miljoneid rublasid kokkuhoidu. Siin on minu materjalid.»

Gorbatšov avas üsna mahuka mapi.

«Siin on oma kolm tundi lugemist, seltsimees...»

«Krutilitš on minu nimi.»

«Sissejuhatuseks võiksite parem seda asja mulle suusõnaliselt tutvustada, seltsimees Krutilitš.»

«Kas teil tehnikast arusaamist on, seltsimees sekretär, kõrgahju tööst?»

«Kunagi töötasin Metallurgiatehases, kuid mitte teie kõrgahju juures; ma ehitasin martääntsehhi.»

«Ega minagi ole kõrgahjutsehhist. Ma pole üldse kusa-gilt tsehhist, ma annan tehnikumis praktikatunde. See-pärast käin vahel ka kõrgahjutsehhis. Vaadake, mis ma tahan teile ütelda. Tänapäeva tingimustes, kui valdav enamik kõrgahjuseadmeid töötab poolteist kuni kaks aastat plaanikohase remondita, pikeneb sellega remon-tide vaheline periood. Kuidas tuleks nüüd püstitada küsimused, mis on seotud remonttööde organiseerimise süsteemiga tehases? Need küsimused tuleb püstitada täpselt, operatiivselt ja komplekselt. Ma soovitan kõik remonttööd kõrgahjude juures üle anda remondi- ja mon-taazitsehhi, RMT-le. Eks ole õigus?»

«Olen midagi siisugust nagu kuulnud,» ütles Gorbatšov. «Ma ainult ei mäleta, kas seda pole juba proovi-tud... Nii vist juba töötati kunagi, kuid siis meie kõrg-ahjumehed loobusid miskipärast remondi- ja montaazi-tsehhi teenetest.»

«Kahjurid loobusid. Me peame remonttööde tsentrali-seeritud süsteemi viivitamatult taastama. Tsentraliseeri-tud süsteem on sotsialistlik süsteem. Aga kuidas meil praegu on? Praegu kohmitsevad meil remonttöödel toot-mistsehhide, nende hulgas tähendab ka kõrgahjutseh-hide töölisel. Tootmistsehhi remonttööde kvaliteet on

alati spetsiaalse remondi kvaliteedist halvem. Tootmistöölistel võivad tekkida ja kindlasti tekivad igasugused pakilised situatsioonid, mis remonti tagant kiirustavad, seda segavad või koguni nurja ajavad. Tööd neilt keegi vastu ei võta — kes siis hakkab midagi enda käest vastu võtma! Kontrolli järelikut pole, töökäske neil ka pole ega remondiplaani, paikavad, kuidas oskavad. Tööviljakus on seetõttu madal.»

Ta aina rääkis, ja rääkis veenvalt. Gorbatsšov palus teda mapi ettepanekuga paariks-kolmeks päevaks endale jätta, ta lugevat selle läbi, konsulteerivat spetsialistidega ja pidavat tehases nõu. Tema arvates olevat Krutilitši väidetes oma tõetera sees, muidugi sel puhul, kui tema, Gorbatsšov, kes siiski juba ammu tehase otsesest praktikast on eemal seisnud, ei ole mõnede tootmisprotsesside kaasaegsest organiseerimisest maha jäänud. Ta igatahes uurivat küsimuse läbi ja siis võib-olla kohtuvad nad uuesti.

Krutilitš tänas ja ütles, et olevat toetuses ette veendunud olnud. Gorbatsšov olevat talle kohe meeldima hakanud — näost näha, et tööinimene, aga mitte bürokraat või võimumees. Ta lahkus rahulolevalt.

Gorbatsšov võttis jutulesoovijaid üksteise järel vastu ja tundis end järjest halvemini. Lõunaajaks vandus ta alla, läks teise sekretäri kabinetti, ütles, et sõidab koju ja täna vist enam tagasi ei tule, heidab veidi puhkama, mootor töötavat kuidagi ebakorrapäraselt. Teine sekretär naljatles, et klappe peaks lihvima ja kolvirõngaid vahetama.

Kodus tegi Gorbatsšov näo, nagu oleks tal lihtsalt pea valu, heitis kabinetis diivanile ja pööras näo seina poole. Anna Nikolajevna seisis mõnda aega tema juures, rohpudel käes, kuid nähes, et mees silmi ei ava — tähendab, tahab segamatult lamada — väljus vaikselt kabinetist ja jättis ta üksi. Gorbatsšov lamas ja lamas ning ta meel läks enneolematult, võõralt nukraks. Kas näete, kõik — naine ja tütar ja poeg — kõik on ära läinud ja jätnud ta üksinda. Aga äkki ta sureb, äkki rabab ta südant momentil infarkt, nad tulevad tagasi, ent teda enam ei ole, igaveseks ei ole. Imelikud inimesed, hooletud ja kalgid inimesed. Oleks ema elanud, tema kindlasti... Kuidas ema

jalus tema voodi ääres, kui ta sarlakeid põdes. Sidus talle kaela ümber suka kuuma tuhaga ja andis midagi maitavat juua. Ja suppi! Ta mäletas selgesti seda kõige maitavamad suppi maailmas, mida ema talle voblast keetis.

Gorbatsšov lamas kinnisilmi, tundis huultel soolast maitset ja haistis teravat, mälestusi äratavat lõhna. Ta nägi oma vana emakest, tema pruune kuivetanud käsi ja silmi, millest alati vaatas mure laste pärast, tema, Vanja pärast.

«Vanja, kallid Vanja,» kuulis ta erutatud häält. Tema ees seisis jälle Anna Nikolajevna. «Sul voolavad ju pisarad silmist, mis sinuga on?»

«Ära luuleta,» vastas ta torinal, soovist oma olukorda varjata. «Mis pisarad? Sa võiksid parem minu eest hoolitseda.»

«Noh, palun, palun, oled sa mul aga paha. Ainult selleks ma ju elangi.»

«Palun, palun...» osatas mees. «Keedaksid kas või kord elus voblasuppi. See maksab ainult kopikaid. Üks vobla ja paar kartulit.»

«Ma võin keeta, kallid Vanja. Kuid see tuleb kindlasti solk, sina seda ei söö.»

«Kuidas solk? Kogu oma lapsepõlve sõin seda, ema keetis. Ei söö, ei söö! Kust sa tead, kas ma süön või ei söö.»

«Hästi, keedame sulle suppi. Kui meil ainult õnnestub seda imekalakest kusagilt saada.»

«Ema sai alati,» ütles mees jonnakalt.

Ohtul toodi talle taldrikutäis suppi. Anna Nikolajevna oli kogu linna läbi sõitnud ja lõpuks kaiäärsest õlleputkast suure vaevaga mõned kõhnad kuivatatud kalad leidnud, mis Kaspia äärest olid toodud.

Taldrikust tuli vänget lehka. Lõhnas saabaste, sadul-sepae ja suitsu järgi ühekorraga.

Maitset lusikataie: kibe, soolane ja vastik. Kuid ta ometi sõi, sõi jonni pärast. Temale oli see lapsepõlve supp, ema supp.

Seda valgetverd, lühikeseks lõigatud juustega neidu nägi Andrei esmakordselt suvekinos. Ta tuli pärast tööd linna-aiast mööda, peatus suudlevat paari kujutava afiši ees ja ostis pääsme. Linalakk istus kinos oma sõbratariga tema ees ja nad vestlesid tasa omavahel. Andrei mõistis, et linalakale film ei meeldinud, ta kritiseeris selles kõike.

Pärast seanssi sammus Andrei nende kannul mööda puiesteid kuni aiavärvateni. Ta silmitses linalakka. Selle kõnnak oli rahulik ja ilus. Andreile meeldis iga tema liigutus. Ta kuulis, kuidas linalakk rääkis: «Filmi-mehed mõtlevad, et noored tahavad kinos näha ainult armastust kogu selle sentimentaalitsemisega. Muidugi oleks meeldiv ekraanil armastust vaadata. Kuid kas me nägime praegu armastust, Allake? Me nägime perekonnale mugava pesa ehitamist. See on sulaselge väikekodanlus.» — «Sina oled oma otsustes alati nii kategooriline, Kapa... Aga mulle näiteks see noorpaar meeldis. Kõik nende juures oli just nii nagu eluski: kuidas noormees neiu esmakordselt koju ema ette tõi, kuidas nad kahekesi last vaatlesid ja kuidas nad talle vanni ostsid...» — «Jäta järele!» katkestas teist linalakk Kapa: «Kuuldagi on halb, saati veel vaadata. Kellele küll seda labasust vaja on? Kujutle Romeod ja Juliet oma tulevasele pojakesele vanni ostmas...» — «Nüüd küll leidsid, Kapa! Missugused ajad siis olid!» — «Meil aetakse kõik aja süüks: kunagi, jah, hõljuti tiibadel, aga nüüd on kõik teisem, nüüd rooma mööda maad. Ja tulebki nii kätte, nagu Gorki ütles: «Meist keegi ei vesta legende ja keegi meist laule ei loo...»»

Andreil oli tahtmine neile veel kaugemale järele minna, veelgi kuulata, mida Kapa elust räägib. Kuid sõbratarid väljusid juba aiast, rahvamurrust ja Andrei ei sõandanud neil kannul püsida. Ta jäi maha ja vaatas neile kurvalt järele. Tema ei mõistnud nii osavasti neidudega tutvust teha, nagu mõned poisid seda teevad: astuvad aga ligi, minuti pärast võtavad käe alt kinni ja juba paluvad kinno või paadiga sõitma. Temale oli tutvumine neiuga äärmiselt keerukas ning delikaatne asi,

sellesse pidid tingimata kolmandad jõud vahele segama, mingisugune juhus pidi siin appi tulema.

Nii kaduski linalakk tema silmist. See oli olnud kuu aja eest. Ja nüüd oli ta jälle Andrei kõrval. Kuid seekord üks ilma sõbratarita. Ta seisis Andrei taga paadijärjekorras. Meri oli vaikne, peegelsile, õhtu soe, sõitatahtlaid palju. Oodati kannatlikult.

Andrei ei vaadanud tagasi, kuid tundis kogu aeg neiu juuresolekut. See ümises lauluviisi, kopsis kinganinaga vastu paadisilda ja riivas mitmel korral Andreid küünarnukiga. Puudutus oli hetkeline, kuid Andrei jõudis selle momendi jooksul tajuda neiu käe soojust. Kui hakkas lähenema Andrei järjekord, ei teadnud ta, kuidas peaks asja lahendama. Oli kaks võimalust: esimene — pakuda neiu oma järjekorda, ja teine — paluda teda oma paati. Neiu võis muidugi nii ühest kui ka teisest ära ütelda. Aga kui vastaks, et ei tea, mispärast peaks ta tundmatu inimesega sõitma minema, oleks see hullem, mitu korda hullem. Seda ei saa võrreldagi. Ja ometi tõmbas Andreid just teine lahendus. Võib-olla ei tule uut võimalust enam ilmaski — linn on suur, siin otsi inimest nagu nõela heinakuhjast.

Südametuksed valjenesid. Andrei tundis, et põsed lõõvad õhetama, kuid ta ei suutnud midagi parata. Kui ta kuulis öeldavat: «Teie järjekord,» ja tajus oma käes silas seisva paadi kõlisevat ketti, pööras ta end ringi ja peaaegu neidu nägemata ütles mingi võõra häälega:

«Kas te ei sooviks minuga koos sõita?»

«Heameelega,» kuulis ta äkki ootamatut vastust. «Ainult siis te peate küll aerud mulle loovutama. Ma käin iga päev siin treenimas.»

«Palun, palun!» peaaegu karjatas Andrei. Ta tahtis neidu paati aidata, kuid selle pikad sihvakad jalad astusid sinna juba ise kergelt, osavalt ja kindlalt. Andrei istus pärasse, neiu aerude juurde ja nad eemaldusid paadisillast. Paat ujus kiiresti ja sujuvalt. Kapa sõudis oluliselt, aerud ei lohisenud tal mööda vett ega vehkinud kaelkookudena õhus, vaid liikusid täpselt veepinna all, lõigates seda ja väljudes peaaegu hääletult.

«Te aerutate suurepäraselt!» lausus Andrei vaimustatult.

«Kas tõesti?» küsis neiu rõõmsalt. «Ega te ole juhuslikult meremees?»

«Olen kõrgahjutööline.»

«See asub seal?» noogutas neiu suunas, kus värvikas kollakas-ruskes suitsus kerkis merekaldal Metallurgia-tehas.

«Seal jah.»

«Kas kõrgahju juures on raske töötada?»

«Kui ma omal ajal alustasin, kui olin alles ääsi-tööline, siis oli küll harjumatuses raskevõitu. Aga nüüd on nagu iga teine töö, ainult huvitavam teis-test.»

«Kas tõesti huvitavam? Ja mille poolest?»

«Vanasti, kauges minevikus, loodi selle töö kohta muinasjutte, see näis nõidumisena — mullast rauda teha. Ja ah! Kas te pole kunagi kõrgahju näinud?»

«Ainult nagu praegugi, eemalt. Selle ligidal on arva-tavasti kuum ja suitsune...»

«Vahel on ka kuum ja vägagi kuum, kuid harjub ära. Te peaksite kord meile vaatama tulema.»

«Kutsuge külla, aga enne esimest septembrit, kuni mul suvevaheaeg kestab. Ma tulen.»

«Kus te õpite?»

«Meditiinilises instituudis, neljandal kursusel.»

«Aasta pärast olete doktor?»

«Nüüd küll ütlesite — aasta pärast! Ma alles sain neljandale kursusele ja kokku õpitakse meil kuus aastat. Hirmus mõelda, et peab veel kolm aastat koolipingis istuma! Kui te vaid teaksite, kuidas see mind on ära tüüdanud. Kümme aastat käi koolis, nüüd juba kolm siin instituudis, see teeb kolmteist, aga kõik kokku tuleb kuusteist aastat. Veerand eluaega tuubi!»

«Mina õppisin üksteist aastat, seitse koolis ja neli tehnikumis, ning tegin seda õhtuti, päeval töötasin.»

Andrei oleks tahtnud aina rääkida ja aina kuulda, oleks tahtnud neiu kogu oma elu ära jutustada, mis oli kestnud kakskümmend neli aastat, ja oleks ära kuulanud kogu neiu eluloo. Jutuajamine köitis teda, näis talle huvitavaimana kõigest, mis tal kunagi olnud. Nad sõit-sid ja sõitsid merel, märkamata, kuidas juba ammu olid eemaldunud kõige kaugemate ning julgemate paatide

joonelt ja kuidas künkad, millel asetses linn, vajusid loojanguelsesse lillasse varju.

«Mis on teie nimi?» küsis Kapa.

«Andrei,» vastas noormees kohmetunult. «Andestage, et ma ennast ei tutvustanud. Andrei Jeršov. Mulle näis, et kui mina teie nime tean, siis teate teie ka minu oma.»

«Te teate minu nime?» küsis neiu imestunult.

«Poolikult, mitte täielikult. Teid kutsutakse Kapaks.»

«Oieti olen ma Kapitolina. Alguses, koolis, ma kannat-sin väga selle nime pärast. Kuid nüüd olen harjunud, see koguni meeldib mulle.»

«Mulle ka meeldib.»

«Muide siiski, kellelt te seda kuulsite?»

Andrei jutustas, kuidas ta kinos Kapa selja taga oli istunud ja pärast mööda puiesteid tema kannul käinud ning tahtmatult kuulnud pealt Kapa vaidlust sõbrata-ri-ga.

«Aga kas mul polnud õigus, mis?»

«See kukkus teil küll toredasti välja, kui te panite Romeo ja Julia lapsevanni ostma.»

«Tõsi? Te olete minuga päri? Meil on hakatud kaju-tama armastust nii, et selles pole enam ilu ega ülevust, armastus on kaotanud oma iseseisva tähenduse. Kas te mõistate seda? Temast on saanud mingi kesine pere-konnaelu eelmäng, muud midagi. Ja see eelmäng pole koguni kohustuslik. Mõned autorid tõstavad perekonna-elu eesriide otsesemaid üles, ilma igasuguse sissejuhatu-seta ja nimetavad igasuguseid koduseid asjaolendusi armastuseks. Nõnda on meil armastus ainult selleks vajalik, et abielluda.»

«Nii oli see vist ka vanasti,» ütles Andrei naeratades.

«Nii on see olnud alati, kõigi aegade jooksul.»

«Ah!» Kapa peatas aerud. «Keegi ei taha mind mõista. Ma räägin suurest, ilusast armastusest, mis viib ini-mese vägitegudeni, olgu ta mees või naine; mis süütab temas andekuse, loomingu ja üllaste tunnete tule; mille taha ei piiluta nagu magamistoa ukse taha — mis seal küll juhtub? Andestage, et kõnelen toorelt, kuid ma ei oska teisiti. Kuulge,» ütles ta äkki üles vaadates, «hämardub juba, ja meie oleme oma viis kilomeetrit rannast eemal.»

Andrei mõõtis pilguga kaugust. «Ma mõtlen, et rohkem kui viis. Kuid pole midagi, ärge kartke, ilm on vaikne, küllap jõuame pärale. Lubage, ma istun aerude juurde, aitab teile treeningust.»

«Ega ma kardagi,» vastas Kapa rahulikult, andis aerud üle ja istus pärasse. «Ma jõuaksin paaditagi kaldale, ujudes.»

«Kas te ujute nii hästi?» Andrei pööras paadi päraga mere poole.

«Isa õpetas mind juba kaheksa-aastaselt ujuma.»

«Kes ta teil on?»

«Parteitöötaja.»

Aerud nagisesid tullides. Andrei sõudis ühtlaselt ning kõvasti. Paadisõit polnud veel kunagi talle nii meeldiv olnud, polnud kunagi pakkunud niisugust lõbu. Videvik üha tihenes. Andrei nägi ainult Kapa siluetti paadipäras. Ta ei näinud enam neiu vaidlevalt kergitatud kulme, tema imekauneid suuri halle silmi ega tema heledaid lühikeseks lõigatud juukseid. Nõrgalt helkiva mere metallisele taustale joonestusid ainult neiu kuklasse heidetud pea, peen kael ja ümarad õlad.

«Kas te olete abielus?» küsis Kapa.

«Mida te mõtlete!» hüüatas Andrei.

«Miks ma ei võiks nii mõelda? Olete kakskümmend neli aastat vana, teil on oma kutse, oma teenistus... Kui palju te teenite?»

«Poolteist tuhat ära, vahel ka rohkem, oleneb plaanitäitmisest.»

«Näete nüüd, teenistus on täiesti küllaldane, et soetada perekond, eriti kui naine ka töötab.»

«Ei, ma ei ole abielus.»

Andreile ei meeldinud, millest ja kuidas Kapa kõneles. Tema sõnades oli midagi solvavat. Ta kõneles Andreist nagu neist teistest, keda ta mõistis hukka oskamatusel pärast armastada, kellele armastus on mittekohustuslikuks eelmänguks kohustuslikule keskpärasele perekonnale.

«Võib-olla on teil pruut, mõni lähedane neiu?»

«Pole kedagi.» Andrei ütles seda rahulolematult ja kuivalt.

«Te ärge solvuge,» Kapa nagu oleks pimeduses noor-

mehe tusast nagu näinud. «Ma ei taha teid solvata, ma ainult küsin. Vaadake!» hüüdis ta järsku.

Andrei vaatas tagasi. Kauguses, seal, kus asus kallas, tõusis õhku raketi roheline säde.

«Meile signaliseeritakse.» Ta vajutas aerudele, paat läks veelgi kiiremini, vesi selle külgede all lõi valjemini laisama ja sulisema.

Kuidas Andrei ka ei tõmmanud, kuidas ta ka ei pingutanud, ei jõudnud nad ikkagi kaldale kella üheksaks, millal paadijaam suletakse, vaid alles kahesteistkümneks. Paadimees õnnistas neid kaua igasuguste sõnadega, kuid nemad ei kuulanudki teda ja lahkusid kiiresti. Rannas jalutajaid oli juba üsna vähe, ainult armunud paarid istusid varjudena mereäärse bulvari pinkidel. Trammide liik muutus tühjadel tänavatel lärmakaks ja häirivaks.

«Ma saadan teid,» ütles Andrei, kui nad ülesmäge kesklinna poole läksid.

«Pole vaja, palun, ma lähen üksi. Mulle ei meeldi, kui mind argpüksiks ja niinimetatud õrnemaks olevuseks peetakse.»

«Ega ma sellepärast...»

«Pole vaja mitte millegi pärast.»

«Noh, aga...»

«...kas me kohtume veel või mitte?»

«Jah.»

«Kas teie sooviksite?»

«Miks te üldse küsite?»

«Siis kirjutage üles telefoninumber. Kui teil tuleb veel tahtmine paadiga sõita, helistage. Kui juhtun kodus olema, siis sõidame.»

«Pole paberit ega pliiatsit kaasas,» muretses Andrei taskuid patsutades.

«Võib ju meeles pidada, number on kerge. Kaks kakskümmend, kaks nulli.»

Ehkki Kapa number oli tõepoolest kerge, kordas Andrei koduteel ikka ja jälle: «Kaks kakskümmend, kaks nulli.» Nende arvude pidevast kordamisest tekkis tunne, nagu töötaks mingi masin: «Kaks kakskümmend, kaks nulli, kaks kakskümmend, kaks nulli...»

Kodus ta kirjutas kohe Kapa telefoninumbri oma jaoskonnameistri märkmikusse.

«Mida sina seal teed, kas lööd väljaminekuid kokku?» küsis onu Dimitri. Ta lamas voodis, raamat käes. Ta luges ikka pool tundi või tund enne uinumist midagi, sealhulgas ka inglise keele õpikut iseseisvalt õppijaile. Eriti siis, kui teda hommikune vahetus ei oodanud, pomises ta poole ööni ingliskeelseid sõnu ja fraase, neid hirmsasti moonutades.

Andrei ühmas midagi ebamäärast vastu ja asus sööma leiba vorstiga ning rüüpama peale leiget vett, mis onul teejoomisest oli järele jäänud. Nende elu siin polnud kiita. Korrapäraselt sõid nad ainult lõunat tehases, hommikul ja õhtul aga vaatasid, mis kätte said. Inimeste moodi koduselt elati siin ainult Ljolja tulekul, laupäeviti ja pühapäeviti.

Õhtueine lõpetatud, heitis Andrei samuti oma nurka teki alla, pani käed kuklasse ja jäi pimedasse lakke vahitima. Ta nägi ainult üht: paati ja vee metallisel taustal kergelt tagasi kallutatud pea, peene kaela ja ümarate õlgade piirjooni. Ja ta kuulis ainult tema, Kapa häält.

«Andreil!» katkestas Dimitri korraga tema mõtted. «Olgu nüüd minuga kuidas on, minust ei maksa rääkida. Aga sina oled noor, terve, uhke poiss, mis kuradi pärast sa talud vabatahtlikult seda koeraelu, mis me siin sinuga elame?»

«Mis sel elul viga on? Mida sa räägid?» vastas Andrei loiult.

«Võiksid abielluda, endale toa muretseda. Aga kui tahad, vabastan sulle selle hurtsiku ja kolin ise kuhugi mujale. Kui see korda seada, tuleb elamine missugune. Seinad, põrandad ja laed on tugevad. Ainult katus tahaks lappida ja kõik rämps välja pühkida: hiired, tahm ja see kuradima hallitus. Kas sa kuuled?»

«Aitab sellest jutust. Abiellu ise ja pühi rämps välja. Mina võin ju samahästi ära minna.»

«Puupea, ma räägin sulle, et minu sihverplaadiga pole see naljaasi. Mis tulemisse puutub, siis võib-olla, et nii mõnigi eit tuleks mulle. Aga kui jõuab kätte silmapilk, perekonnaelus juhtub ju ikka nääklusi ja jagelusi, ja ta torkab korraga sekka, nagu naistel moeks, mõne «tembeldatud kuradi» või muud niisugust, siis tean ette, et mina seda välja ei kannataks ja saaksin mõne hirmsa

teoga maha. Ma parem ei hakkagi oma pead sellesse silmusesse pistma.»

«Aga äkki satub sulle inimene, kes kunagi midagi niisugust ei ütle.»

«Võib-olla et ei ütlegi, aga mina ootan ikka seda otlemist ja käin kahtlustades ringi, mis ta küll endamisi võib rääkida või mõelda.»

«Ljolja juba ei ütle.»

«Ljolja! ... Ljolja on teine asi, tema on samasugune kannatav inimene ...»

«Tema armastab sind, see on igaühele näha.»

Dimitri vaikis.

«Temaga just peaksidki abielluma,» jätkas Andrei.

«Jäta juba järele. Tuli mul nüüd südameasjade eriteadlane välja!» lõi Dimitri järsku keema. «Seletab elu põhjani ära. Kellele sa seda seletad? Sa ju tead, ma olen nii surma kui elu näinud, ja üsna lähedalt! Ma olen küllalt proovinud, mis maik ühel või teisel on.»

Jah, Andrei teadis seda. Tema onu Dimitri Jeršov oli nii elule kui surmale näkku vaadanud: kohe linna okupeerimisel olid sakslased ta otse tehases maha lasknud. Ja üks hitlerlane virutas talle veel täägiga näkku. See polnud nende süü, et ta üles ärkas ja ellu jäi.

«Ega ma seletagi,» ütles Andrei. «Ma arutlen.»

Dimitri kustutas lambi, majas oli nüüd pime. Ainult kõõgi aknast tungis Andrei nurka tõusva kuu valgus. Miks see ei võinud küll varem tõusta, kui nad alles paadiga sõitsid. Kui ilus on meri kuupaistel!

Ta mõtles puesti Kapale, vestles temaga mõttes ja nimetas teda hellade nimedega. Kaua viskles asemel, ei jäänud magama, suigatas ainult. Ja kui uinusk, siis ärkas sedamaid.

Valgehakul kadus unisuski. Väljas koitis, oli võimatu kauemaks voodi visklema jääda. Ettevaatlikult, et mitte onu Dimitrit äratada, riietus Andrei end pesemata, väljus jalgväravast ja hakkas kõige pikemat teed mööda lehasesse minema. Läks läbi kesklinna, kus ta mõne tunni eest Kapaga hüvasti jättes oli neiu jahedat kitsast kätt oma tugevas peos hoidnud; käis koguni mere ääres ära, paadisilla juures.

Kui kaua ta ka linnas ei hulkunud, jõudis ikka pool

tundi enne õiget aega tsehhi. Ta astus mööda raudtreppi oma ahju juurde. Meister Kozakova vahetus polnud veel lõppenud. Furmidest ahju tungiv gaas undas torustikus. Vaateavadest võis näha, kui neile tume klaas ette lükata, kuidas viskles ja pulbitses, kees ja sulas ahjus see, mis tunni aja pärast saab malmiks. Seal toimusid gigantsed, ürgsed protsessid, mis sarnanesid nendega, mille toimel sündis tulemassist meie Maa. Päris tõsiselt polnud veel keegi kõrgahju sisemusse vaadanud, ja kuidas sa vaatacki siisugusesse põrgutulle. Paljugi tema elus on alles läbi uurimata ja inimesele ebaselge. Ta valmistab metallurgidele veel palju ootamatusi, juhtub ka siisuguseid ootamatusi, mille järel inimene kalmistule viiakse. Kõrgahju ees haigutada ei tohi!

«Miks nii vara, Andrei Ignatjevits?» küsis Iskra lahkelt. Tema näost paistis see eriline väsimus, mille öötöö endaga kaasa toob: tumedad silmaalused ja paistes, koltunud põsed. Kuid Iskra sai väsimusest võimust ja püüdis olla tubli.

«Äratuskell vedas alt,» vastas Andrei. «Mis siin ahju juures ka erilist oli, rääkige.»

Insener Kozakova andis Andreile ahju üle ja jutustas üksikasjaliselt kõigest, mis öö jooksul oli sündinud. Kuid see polnud üldse Iskra hääl, mida Andrei kuulis, ja tema sõnad ei rääkinud üldse malmist ega koksist...

7.

Kõrgahju läbipõlenud furmi vahetamine nõuab suurt vastupidavust ja vilumust. Siin on mitte ainult minutid, vaid ka sekundid arves. Läbi terastoru, düüsi, mis erilise ava kaudu kõrgahju sisemusse viib, tungib sinna surve all kuum gaas. Töö käigus lööb düüs vabarna-punaselt hõõguma. Jahutamiseks on ta paigutatud spetsiaalsesse koonusekujulisse, puksiga sarnanevasse seadeldisse, mis on valmistatud vasest ja tehtud nii, et selle kahekordsete seinte vahele jääb ruum, kus ringleb vesi. Neid seadeldisi nimetataksegi furmideks. Nende seinad põlevad aeg-ajalt läbi ja neid tuleb vahetada. Siis lähebki trall lahti! Düüs tõmmatakse ahjust välja, läbi-

põlenud furm tõmmatakse välja, uus pannakse asemele ja düüs lükatakse uuesti sisse. Ahju kohta tuleb poolteistkümmend furmi, mis ümbritsevad teda vööna. Need põlevad üsna sageli läbi ja nii on nende vahetamine tsehhis igapäevane asi.

Platon Timofejevits seisis kõrval ja vaatas pealt. Ta nägi, kuidas tema tublid poisid poldikruvid silmapilkselt lahti keerasid, lõomast tulise toru, düüsi, välja kiskusid ja seejärel läbipõlenud furmi lagedale tirisid. Lahtine ahjuava lõõskas silmipimestavalt, pikad tulekeeled paiskusid kurjalt välja. Selle ava taga kees malmi ja koki põrgu, mida inimene alles nii vähe tunneb. Kogu sellele põrgule seisis vastu ainult mõni mees ja üks väike tüdlane naine. Nad töötasid jooksu pealt, esemeid ei võetud, vaid haarati. Ühe hetke jooksul oli vana furm minema visatud, järgmise jooksul uus leeki pilduvasse avasse asetatud, düüs paigale pandud ja juba keerati mutreid kinni.

Insener Kozakova äigas käerandmega laubalt kuumusest keerdu tõmbunud kastanpruuni juuksesalga, läks sooja vee vooliku juurde ja hakkas käsi pesema. Neilt voolasid alla süsimustad nired. Ahi puhkes uuesti undama: uuesti lasti sisse gaas, mis suletakse nendeks lühikesteks hetkedeks, mille jooksul furmi vahetatakse.

«Vassiljevna!» hüüdis Platon Timofejevits Iskra juurde astudes valjusti, sest ahju undamise pärast siin teistsiti ei kuule. «Vaata, missuguseks su käed on saanud. Ega mees vist ole sellega rahul, paneb pahaks.»

«Arge mitte rääkigegil!» vastas Iskra tusaselt. «Mees, lösi küll, vaikib, aga endal on ebameeldiv. Need pole ju käed, vaid rasplid... Kõik oleks muidu hästi, ainult see on halb. Ma olen üht ja teist mõelnud, aga pole suutnud midagi välja nuputada ja nähtavasti ei nuputagi.»

«Timofejits! Timofejits! Tervist!»

Otse läbi valukoja, rennidest üle astudes, tuli tööplatvormi poole tehase direktor Tšibissov. Ta ulatas käe Platon Timofejevitsile, Iskrale ja ääsitöölisele, kes pidasid suitsupausi, et siis alustada malmiava lahtitegemist metalli väljalaskmiseks. Seejärel viis ta oobermeistri kõrvale:

«Kuule, kas sa tunnend seda tüüpi, Krutilitsit?»

«Krutilitšit?» Platon Timofejevitš võttis oma vuntsid pihku. «Kes ta niisugune on?»

«Saad sa aru, linnakomitee sekretär Gorbatšov helistas mulle ja küsis, kuidas meil kõrgahjutsehhis tsentraliseeritud remondiga on. Kuidas meil siis on selle tsentraliseeritud remondiga, Timofejevitš?»

«Sa tead ju ise, kuidas on, Anton Jegorovitš. Sest on kaks aastat möödas, kui me otsustasime eksperimendi mõttes ilma selleta töötada. Ministeerium oli ka nõus, et kogemusi saada. Ja tulemused on head. Aga mis see Krutilitš siia puutub?»

«Ma sain asjast nii aru: Krutilitš läks Gorbatšovi juurde, rääkis talle pikalt ja laialt tsentraliseeritud remondist ning remondi- ja montaažitsehhist, mis võtaks kõik remonttööd enda peale, ja arvatavasti ütles siis, me hoidvat tema ettepanekut kalevi all. Ega sa ei ole tema ettepanekut kalevi all hoidnud, mis?»

«Tuleb meelde,» ütles Platon Timofejevitš. «Just, siin käis kord või paar üliõpilastega koos keegi insener... Kas ta on tehnikumist?»

«On küll.»

«Me parajasti tegime siin midagi, mingisugust remonti. Ta ütles siis, me kalduvat oma peaülesannetest kõrvale, remont olevat meile koormaks. Ma ütlesin, et tuleme toime. Pärast ilmus minu juurde selle remondi- ja montaažitsehhi taastamise projektiga, esitas seda oma leiutusena. Ma seletasin talle ära, kuidas asjad on. Ta läks siis tsehhiülema juurde. Seal vist tuli samuti tagurpidi tulema.»

«Ta käis minu pool ka, tuleb meelde. Ma ei mäleta täpselt, kuid küllap minagi katsusin talt lahti saada.»

«Näe, kus inimene, tõepoolest! Ei ta saa sõnadest aru ega süvene asjasse, muudkui klammerdub aga paljasse formaalsusesse.»

«Igaühel on oma vaatenurk ja oma tõde.»

«Küll Gorbatšov aru saab, kuigi ta pole metallurg, vaid ehitustöomees. Ma mäletan teda hästi, ta ehitas martääntsehhi, oli töödejuhataja. Ja tead, millal see oli? Tuhande üheksasaja kolmekümnendal aastal, täpselt veerand sajandi eest. Elasime muldonnides. Valtsimis-

kuja kohal kahises pilliroog, pardid peatusid seal mööda-

hinnul.»

«Kuidas siis jääb?» küsis Tšibissovi. «Kas ei maksa sellele Krutilitšile enam tähelepanu pööratagi?»

«Aga sa võta endale arhiiv appi, Anton Jegorõtš. Seal on täielik põhjendus olemas, miks me tsentraliseeritud remondist loobusime. Sul on siis kohe relv käepärast.»

«Hästi, seda ma teen. Kas tahad sigarit?» Tšibissovi tõmbas taskust kaks pikka pruuni, tumedatest tubaka-
lehtedest kõvasti kokkukeeratud värtnat. «Vaata marki: «Webb Nortak Tabakfabriken. Non plus ultra.» Kõrgemale minna ei saagi, nagu räägitakse. Hammusta see ots ära, sülitä välja ja nüüd võta teist otsa pidi suhu. Siin on tikud... Tõmba, tõmba kõvemini! Mis, kas võtab kurgu kipitama? See on ehtne kõrgahjumeeste suitsukraam, vennas!»

Ta oli rahul kibekanget sigarisuitsu sisse tõmmates ja vaatas kaastundlikult pealt, kui vaevaliselt see Platon Timofejevitšil harjumatuselt välja tuli.

«Kuule,» ütles ta. «Amnestia põhjal tuli mitte eriti kaugest paigast tagasi insener Vorobeinõi, käis eile minu pool. Kõrgahjumees. Kas võtad enda juurde, mis?»

«Vorobeinõi? Tuli tagasi? Kas sa ka tunned teda või ei tunne, Anton Jegorõtš?»

«Kust ma võingi teda tunda? Paberite järgi ainult. Ma ju töötasin teist kaugel, Zaporozžjes, teie ennesõjaaegset kaadrit ma ei tunne.»

«Meie selle-eest tunneme. Vorobeinõi jäi sakslaste juurde, kui meie ära läksime. Olgu nüüd sellega kuidas on, ega ta üksi jäänud, jäid minu isagi ja Dimitrist vend. Siin oli igasuguseid põhjusi. Kuid oleks see Vorobeinõi ainult jäänud, ta hakkas sakslaste juures tööle. Ehkki see pole ka veel kõige hullem. Töötasid teisedki, kui neid tehasesse aeti. Aga temaga oli iselugu, tema taastas neile vabatahtlikult ahjud, lurjus.»

«Vaata, Timofejevitš, mis oli, see oli, mis sest enam rääkida. Vennike sai oma palga kätte. Peab siis inimene igavesti karistust kandma? Ühe sõnaga, meil tuleb talle tööd anda. Saadan sinu juurde, eks?»

«Mul pole teda vaja!» vastas Platon Timofejevitš kindlalt. «Ära saada, mul on kõik kohad täis, ma ei võta

vastu. Aga kui saadad, siis kihuta mind kus seda ja teist.»

«Miks sa ägedaks lähed, arutame asja rahulikult läbi.»

«Rahulikult? Minu isa piinati siinsamas täitekaevises surnuks. Inimesed rääkisid, et oli võimatu teist ära tunda. Aga insener Vorobeinõi sai sellal sakslaste laualt paremaid palasid.»

Tšibissoff tahtis Platon Timofejevitšil küünarnukist kinni võtta, kuid see tõmbas käe ära ja astus sammu kõrvale:

«Ära ärrita mind, ära puutu!»

Ta lahkus tööplatvormilt ja sammus edasi, nähtavasti isegi endale aru andmata kuhu.

Tšibissoff vangutas pead, seisis mõnda aega lahkujale järele vaadates ja alustas siis ringkäiku mööda kõrgahju keerukat majandit. Ta laskus ka kaevisesse, kust täidis tõstevagonettides kõrgahju suudmesse läheb. Siin vagun-kaalu juures, mis maaki, koksi ja lubjakivi vaagis ning vagonettidesse laadis, töötas kõhetu elatanud masinist, keda Tšibissoff ei tundnud.

«Tere,» ulatas Tšibissoff masinistile käe.

«Tere,» vastas see.

«Noh, kuidas käbarad käivad? Mille üle kurdate, mis teil siin puudub?»

«Eks te ise tunne, missugune kuumus siin valitseb.»

«Tunnen, kulla mees, vee võtab välja. Saaks aga siit rutem värskesse õhku.»

«Noh, aga mina praen end siin päev otsa.»

Vagun-kaal liikus kõrinal ühe punkri juurest teise juurde, võttis neist ettenähtud koguses materjali ja puitas tõstevagonettidesse.

«Te peaksite järele mõtlema, kuidas kuumuse vastu võidelda, seltsimees direktor,» jätkas seda tööd juhtiv masinist. «Aglomeraadi üle peaks mõtlema, see on tuline ja sealt hõõgubki kuumust. Siin augus pole selletagi eriti mõnus olla, aga see põrgukuumus viib meid, vae-seid hingi, kõiki hauda.»

«Eks ma katsu mõelda,» vastas Tšibissoff. «Võib-olla paneks ventilaatori üles.»

«Pandi, aga põlnud mingit tolku.»

«Me proovime, muidugi, proovime. Las insenerid ja

konstruktorid murravad pead. Ma tootan teile seda. Aga nüüd on minul ka üks küsimus. Kas te siin kaua töö-tate?»

«Kolmas aasta.»

«Kahju. Ma tahtsin teilt vana Jeršovi kohta üht-teist küsida. Ta töötas enne sõda siin masinistina ja sakslaste ajal vist samuti...»

«Mitte vist, vaid kindlasti. Seda võite minult julgesti küsida. Seda asja ma tean hästi, seltsimees direktor. See on tuntud lugu tehases. Jeršov ja veel üks vanamees ajasid sakslaste ajal ahju nii nassu, et see hoopis seisma jäi ja seisis meie omade tagasitulekuni. Ja kuidas see juhtus? Sakslased tulid siia. Selge, et meie omad neile lookorras ahje kätte ei jätnud, vaid rikkusid seal üht-teist ära, eriti gaasiseadmete osas. Noh, asusid siis isehakanud omanikud neid korda seadma. Üks ja teine meie hulgast aitas neid sealjuures. Ja ahjud taastati. Aga asi ei hakanud ega hakanud minema. Malm jäi ja jäigi külmaks. Noh, ma ei tea, kui palju metalli Hermann Göring meie tehasest sai. Tühja ta siit sai! Gestapolased nuuskisid ja urgitsesid, ei midagi. Ja nad polekski üldse välja nuuskinud, kui üks meie omadest poleks neid jälile juhatanud. Keegi insener olevat olnud.»

«Ega mitte Vorobeinõi?»

«Kes teda teab. Seda ma pole kuulnud. Vahest ka tema. Ühe sõnaga gestapolased juhatati jälgedele. Tuli välja, et vanamehed, Jeršov, meie oobermeistri isa, ja see teine, andsid ahju kõlbmata täitematerjali, vales koosseisus ja vales koguses. Saate ise aru, viska natukene rohkem lubjakivi sekka, ja juba ahi jahtub. Noh, siis tehtigi neile kuskil siinsamas lõpp peale, elajalikult olevat tehtud.»

Tšibissoff oli muidugi kuulnud, et Jeršovi isa hukkus tehases, kuid kõiki neid üksikasju ta ei teadnud. Ta jätkas masinistiga hüvasti, lubas veel kord selle üle järele mõelda, kuidas kaevises kuumuse vastu võidelda, väljus kiirustamata maapinnale päikese kätte, ja tehases ringkäiku jätkates läks üle jäätmaa, mis piiras tsehhe mere poolt. Ta armastas seda teha, kus töötas juba üle kolme aasta. Ta tundis siin paljusid. Seal näiteks läheb valtsimisruumist martäänahjumeeste juurde, küllap too-

rikute pärast sõimama, valtsimistsehhi ülem insener Matjušin. Hiljuti lahkus ta juurest naine, kellega mees oli seitse aastat koos elanud. Kui Tšibissoville sellest räägiti ja tema küsis, et miks siis, mispärast naine ära läks, vastati talle: «Värvilise foto pärast.» — «On ka ettevaatamatu sell!» ütles Tšibissovi. «See oli siis mõne daamikese pilt?» — «Mis te mõtlete, asi ei seisa hoopiski selles! Vastupidi, nagu naine kinnitas, oli mees temagi ära unustanud. Istus ööd läbi vannitoas ja ilmutas. Pealegi võttis see fotoasjandus kõvasti raha. Naine anus teda pildistamine nurka visata, aru pähe võtta ja tema eest hoolitsema hakata, ei aidanud midagi. Siis ta ei kannatanud enam välja ja läks minema.» — «Aga mis mees teeb?» — «Pildistab edasi.» — «Ja naine?» — «Kaebas parteikomiteesse. Seal laotati käsi. Mis nad saavad mehele teha, kas peavad käskima aparaadi puruks lüüa? Nuta või naera. Ometi on ta suurepärane insener ja tubli ülemus.»

Igaühe elus, keda ka tehasest võtaks, on oma, esimesel pilgul märkamata erikülg. Sel suvel oli tehase direktor otsustanud külastada töölisasulat. Ühe päeva jooksul ei jõudnud ta õieti ühtainsatki tänavat läbi käia, kuid isegi see, mis selles tänavas näha oli, hämmastas teda ja äratas palju mõtteid. Nagu selgus, peab martäantsehhi brigadir Lutško tuvisid. On tal seal alles uhkeid linde! Tšibissovi veetis tema tuvilas terve tunni. Lutško jutustas talle lindude eluviisist ja demonstreeris oma kasvandikke. Mehaanikatsehhi insener Antonov on lilledest sisse võetud, kasvatab daaliaid, flokse ja gladioole. Tema väikest maja, mille ta ise ehitas, ei ümbritse aiamaa, vaid üks selge lilleklump, pole siin kohta astuda ega istuda, aina lilled ja lilled. Teised kasvatavad küülikuid, kolmandad on muretsenud endale mootorratta või isikliku auto, kas «Moskvitši» või «Pobeda». Üks meister nikerdab puust loomakujusid ja kui kõlblikku puud pole käepärast, voolib neid savist.

Kui Tšibissovi oskaks kirjutada, kirjutaks ta kindlasti raamatu inimestest, keda on oma elu jooksul kohanud, ja imetlusväärseist lugudest, mis inimestega juhtuvad. Kuid, oh häda, tal ei tule kirjutamisest midagi välja. Kord kunagi, seitsme aasta eest, proovis ta kirjutada

juhatust tegelikust elust. Istus laua taha ja koostas kiiresti mõned laused. Laused olid järgmised, ta mäletas neid hästi: «Saabus sügisperiood. Tsehh täitis plaani saja kahekümne protsendiliselt. Nüüd võis ühiskondlikud ja tootmisalased üritused juba soodsamas vahekorras puhtisiklike üritustega kooskõlla viia. Terasesulataja Gerassimov ütles...»

Tšibissovi luges kirja pandu läbi ja otsustas terasesulataja Gerassimovile sõna mitte anda. Ta kägardas lehe kokku ja viskas paberikorvi. Siis mõtles ümber, võttis nutaku uuesti välja, harutas lahti ja rebis peenteks tükideks. Ei tulnud midagi välja, ei tulnud. Kahju, väga kahju. Ta otse kadestas neid, kes oskaksid kirjutada. Tehasesse sõitsid vahel, mitte just sageli, aga siiski, kajakajalehtede korrespondendid. Tšibissoville meeldis nendega mööda tsehhe käia ja vestelda. Kord viibis siin koguni üks Moskva kirjanik. Seda pidas Tšibissovi peasegu terve tööpäev kabinetis kinni, õhtul viis enda poole, tutvustas naisele ja lastele, võõrustas kõigest jõust ja palus ööseks jääda. Kuid kirjanik keeldus ööajast, tal olevat enne magamaheitmist veel töötada vaja ja kirjamapp jäänud tal võõrastemajja. Magama heites nägi Tšibissovi mõttes, kuidas kirjanik võõraste-maja numbritoas laua taga istub, kuidas tema sulg mööda paberilehte jookseb ja kuidas selle alt ilmuvad sõnad, niisugused sõnad, mis lugedes paistavad nii lihtsatena ja igapäevastena, et tundub, teisi ei saaks siin ollagi; aga kui sa ise sulepea kätte võtad, kuhu küll siis need sõnad kaovad?

Kirjaniku nime polnud Tšibissovi varem kuulnud ega olnud ka ühtki tema raamatut lugenud, kuid sellest hoolimata suhtus ta temasse ülima lugupidamisega, käskis teda igasse tsehhi lasta ja igale tema küsimusele vastata. Enne tagasisõitu Moskvasse tänas kirjanik teda kaua ja lubas pühendusega raamatu saata. Tšibissovi ootas kannatlikult mitu kuud, kuid raamat ei tulnud. Mis siis ikka, igaühel on omad asjaõiendamised. Moskva tormakas elu nähtavasti haaras autori oma keerisesse ja too... unustas lubaduse ära.

Väljast tulnud suurused olid nii-öelda komeedid tehase laevas. Sagedamini puutus Tšibissovi kokku linna aja-

lehe toimetaja Bussõriniga. See oli ajalehemees-praktik, kes sõjaeelsete viisaastakute jooksul oli rohkesti mööda Nõukogude Liitu ringi sõitnud. Tollal ta vahetas paljusid toimetusi, kuid pärast sõda peatus lõplikult siin kandis. Tšibissovi sai Bussõriniga sõbraks jahil; nad käisid harva teineteisel külas, telefoni teel pidasid küll sagedamini ühendust, kuid peamiselt ikkagi siis, kui toimetusse saabus kaebus mõne puuduse kohta tehases. «Sa võta arvesse, Anton Jegorovitš,» kõneles Bussõrin, «kui sa ise seda asja ära ei õienda, siis tuleb meil sekka lüüa.» Tšibissovi teadis, et toimetaja teebki seda, lööbki sekka. Kord juba häbistaski ära, võttis teda ajalehes läbi kahe ratsionaliseerimisetpaneku ellurakendamisega viivitamise pärast. Ja oleks veel olnud ettepanekud, tühiasjad, aga ajaleht tõstis kisa üle terve oblasti. Seejärel avaldati asi veel «Pravdas» rubriigis «Viimase postiga».

Bussõrin tundis Tšibissovi kirjutamisiha. «Sa võiksid külastada kirjandusringi, mis meil toimetuse juures töötab, Anton Jegorovitš. Vahest oleks sellest kasu?» ütles ta ükskord. «Meil käib tõsine rahvas koos. Isegi sinu insenere käib, töölistest ma ei räägigi, neid on palju, oma viisteist inimest; siis veel üks naisarst, üks osakonnajuhataja partei rajoonikomiteest, mitu õpetajat, meie omad ajakirjanikud — pole sugugi halb seltskond, häbi sulle ei tee.» — «Ei, ma ei tule. Pole millegagi tulla. Seal kindlasti arutatakse, mida keegi on kirjutanud. Aga minul pole midagi arutada, mul on paljad kavatsused. Ei, ei tasu. Mis kellelegi siin maailmas on issandast määratud, seda ta ka tehku, kulla sõber.»

Ringkäik tehtud, pöördus Tšibissovi tehasejuhatusse oma kabinetti. Kus hundist räägitakse, seal ta ka on! Tšibissovi jõudis vaevalt tugitooli istuda, kui toimetusest helistas Bussõrin:

«Tervist, Anton Jegorovitš! Sinu peale on kaebus tulnud, kulla mees.»

«Minu peale kaevatakse iga päev, Fjodor Fjodorovitš. Olen sellega juba harjunud. Hakkan immuunseks jääma.»

«See on hea, et oled võitlusmeeleolus, kuid pean hoiatama, asi on tõsine. Keegi insener kirjutab sinu kohta järgmist, kuula: «Isegi kui kõrvale jätta see fakt, et

minu ettepanekul on tohtu väärtus ja ta annab miljooneid rublasid kokkuhoidu, ei saa rahulikult suhtuda sellesse, kuidas Tšibissovi inimestega käitub. Ma jutustasin talle oma ettepanekust, erutusin, puistasin kõik südamelt ära, aga tema istus tuimalt oma direktoritoolil ja vaatas mulle täissõõnud võimumehe tühjade tinaste silmadele otsa.»»

«Pea, kas nii ongi kohe kirjutatud? Täissõõnud võimumees? Või narrid sa mind?»

«Mis ma sinust narrin, ega täna ole esimene aprill. «Õnneks pole,» ma loen edasi, «meil kõik niisugused. On ka teise tööstiiliga inimesi. Neil päevil võttis mind vastu partei linnakomitee sekretär Gorbatšov...»

«See on Krutilitši kiri!» hüüdis Tšibissovi vahele. «Ta räägib kõrgahjude tsentraliseeritud remondist.»

«Just. Nii et tead oma süüd?»

«Tean. Noh, on aga pugeja sell. Mida ta siis Gorbatšovi tööstiilist räägib?»

«Ta ütleb nõnda: «Ma nägin, kuidas seltsimees Gorbatšov hoidis kätt südamel, oli arvatavasti haige, kuid ta kuulas mu jutu tähelepanelikult ära, ütles mul täieliku õiguse olevat ja lubas toetust tehase bürokraatide vastu. Minu seletuskirja ja kõik muud materjalid ta jättis järgmise kohtumiseni enda kätte. Tema on tõeline juht, rahvahulkade kasvataja, bolševik ja tagasihoidlik ning tundeline inimene.»»

«Aga mida ta toimetusest tahab, kui talle juba linnakomitees on toetust lubatud?»

«Ta tahab, et me tema artikli avaldaksime. See, mis ma sulle praegu ette lugesin, on alles kaaskiri, peale selle on veel artikkel tsentraliseeritud remondi kohta. Mulle paistab see üsnagi arukas olevat. Aga kuidas teil selle remondiga üldse on, Anton Jegorovitš?»

«Me detsentraliseerisime selle kõrgahjutööliste palvel prooviks juba kahe aasta eest. Ja katse õnnestus.» Tšibissovi jutustas kogu loo üksikasjaliselt ära. «Ühe sõnaga,» lõpetas ta, «ma vaatan, lasen asja arhiivist üles otsida, ja kui tahad, uurime selle koos läbi.»

«Nõus. Sa helista, ma sõidan kohale.»

Tšibissovi pani telefonitoru haigile ja vajutas kellanupule.

«Zoja Petrovna,» ütles ta, kui sekretär sisse astus. «Ütelge mulle... ainult otsekoheselt: kas mul on tina-sed silmad?»

«Mis te räägite, Anton Jegorovitš?! Kas te ei tunne end hästi?»

«Ja kas ma olen täissöönud võimumees?»

«Ma ei saa millestki aru!» Zoja Petrovna seisis kesel kabinetis, kehtas õlgu ja laotas käsi.

«Te teesklete, ei taha lihtsalt ülemusele meelehärmi valmistada. Noh, olgu, jumal teiega. Kutsuge minu juurde... Kes meil arhiivi peab?»

Sekretär lahkuski õlgu kehitades ja käsi laiutades.

8.

Konstantin Orleantsev ei sõitnud Moskvasse Nikolai Fjodorovitši ja Zahhar Petrovitši juurde. Tsehhi osakonda tööle ta ka ei läinud. Teda rahuldas esialgu inseneri koht peatehnoloogi osakonnas. Oma uute töökaaslastega käitus ta lihtsalt, ent väärikalt. Ta teadis palju ja oskas palju. Kohe esimesel osakonda tuleku päeval koostas Orleantsev ühe väga tähtsa dokumendi, nii et peatehnoloog kutsus kõik insenerid ükshaaval enda juurde, et neile seda näidata. «Vaata, see on alles pea, kulla vennas!» rääkis ta. «See pole pea, vaid pärl! Näed, mis tähendab ministeeriumi kool.»

Järgmisel päeval kutsus Orleantsev kaks inseneri restorani. Pidutseti uste sulgemiseni; tema maksis ega lubanud teistel oma osa tasuda. Neljandal päeval kutsus ta veel kaks kaasa. Ja kui oldi õhtu läbi pidutsenud ja kesköö käes, hankis ta kusagilt mootorpaadi ja siis sõideti pimeduses, laintevahus ja pritsmeis. See kõik näis ebatavalisena, peaaegu muinasjutulisena. Noored insenerid olid uuest töökaaslasest lausa vaimustatud. Ta jutustas ministeeriumi, ministrite ja teiste juhtivate töötajate elust siisuguseid lugusid ja siisuguseid üksikasju, mida nad polnud eluilmaski kuulnud. Ta oli Moskvas paljudega tuttav ja mitte ainult ministeeriumi inimestega või teadlaste-metallurgidega, vaid ka näitlejate, kunstnike ja kirjanikega. «Räägitakse,» naeris ta,

et mingi juhuslikult siia eksinud keskpärane sulerüütel olevat teie direktori ära võlunud? Te oodake, mitte just praegu, aga mõne aja pärast, kas talve lõpu poole või kevadel, sõidavad mulle külla, mis te arvate, kes võiksid sõita?» Orleantsev nimetas siisuguseid kirjanikke, et kuulajail jäi hing kinni. Kas see on tõesti võimalik? Need on ju peaaegu klassikud, neid on koguni raske maa peal elavatena kujutleda.

Järgmisel pühapäeval muretses Orleantsev uuesti mootorpaadi ja korraldas pikniku. Sõideti piki randa ja maabuti vaikselt lahes, kus metspirni- ja metsõunapuud hõlguvad mööda liivaseid järsakuid peaaegu veepiirini laskusid. Siin nähti, et motoristi kõrval istuv vaikiv paks mees polegi tema abi, nagu arvati, vaid võõrasteinaja restorani kokk. Tal oli korvidega kaasas kõik, mis aga vaja šašlõki valmistamiseks: äädika ja hapu veini sees leotatud lambaliha, sibul, küpsetamisvardad, väike hõõgahi ja koguni kuivad tammehalud. Laialilaotatud villastele tekkidele, mis kokk puhtate restoranilinnadega kattis, rivistusid igasuguste pudelite patareid ja kanditud suupistetega. Orleantsev palus pokaalid täita ja võttis sõna. Ta ütles:

«Kallid sõbrad! Lubage mul teid nõnda nimetada, sest juba nende väheste päevade jooksul olen õppinud teie nägema häid, ausaid ja sõbralikke inimesi, kes töötavad palju, väga palju. Niisiis, kallid sõbrad, ma ütlen ausalt välja: me elame igavalt, me ei oska lobutseda.»

«Oigus!» kostis korraga kahest suust.

«Meie jutud ja arutlused keerlevad ikka ja ainult töö ümber...» jätkas Orleantsev.

«Jälle tõsi!»

«Seepärast tahaksingi teid üles kutsuda: heitkem need teenistusejutud ja mõtted kõrvale. Olgem meie ise. Kin- nitagem sõprust, sest sõprus on inimeste juures ülim väärtus. Elagu sõprus, sõbrad!»

«Elagu sõprus!» karjusid kõik pokaale kõlistades.

Varsli oli ka šašlõk valmis. See lõhnas isuäratavalt ja maitses hästi. Mõned piknikust osavõtjad sõid seda tooga esmakordselt. Kõigile meeldis kõik, kõike kiideti. Lärmitseti. Mõeldi sellele, kui toredasti Moskvas ela-

takse. Oh, Moskva! Missugused inimesed seal on, missugune eluhoog!

Orleantsev juhatas pidutsemist rahulikult, oma alatise kerge iroonilise naeratusega, millest kord näis, nagu ergutaks ta sind, sealsamas jälle, nagu noomiks isalikult millegi pärast. Ta ise jõi küll teistest rohkem, kuid pidas end vaos; ta oskas juua, jõi nagu muuseas, siingi avaldus mingi kool.

Järgmisel hommikul lõhkus peatehnoloogi osakonnas paljudel harjumata jookidest pea, kuid jutud veedetud päevast olid täis ülimat vaimustust.

«Andestage, Konstantin Romanovitš,» pöördus üks insener Orleantsevi poole, «andestage mulle ebadeliikaatne küsimus... see piknik... see maksab ju midagi.»

«Te tahate teada, kust ma raha võtan?» naeratas Orleantsev ja inseneri kõrval mööda koridori astudes võttis tal sõbralikult õlgade ümbert kinni. «Just praegu tuli trükist...» ta nimetas üht kirjanduslikku ja ühiskondlik-poliitilist ajakirja, «...septembrinumber. Minult on seal pikk artikkel. Oigemini mitte artikkel, vaid sari olukirjeldusi-mõtisklusi «Inseneri kirjad». Ma mõlgutan mõtteid tööstuse juhtimise ümberkorraldamise moodustest. Ma tõestan meie praktika najal, et asi ei seisa juhtimisaparaatide koondamises, neid koonda või ära koonda, suurt tulu sest pole. Peab minema juhtivate organite, nii ministeeriumide kui ka nende peavalitsuste kitsama spetsialiseerimise teed, et juhtimine oleks konkreetssem ja kvalifitseeritum. Mis teie arvate?»

«Endastmõistagi sedasama!»

«Siit raha tulebki,» lõpetas Orleantsev ootamatult. «Ma sain mitu tuhat honorari. Ja ihnuskoi ma ei ole, mul meeldib seltsimeestega koos aega veeta. «Mulle pole read rublagi kaukasse toonud,» nagu kirjutas Majakovski, «Minu majja ei tassitud mööblit punasest puust...»»

Orleantsev käis linna ajalehe toimetuses, tutvus Bussõriniga, vestles temaga tehnikauudistest ja Moskvast. Ta ütles, ajaleht võivat teda autorina arvestada, mitte just tihti, kuid siiski. Ja siingi ta teatas, talle sõitvat tähtsad kirjanikud külla. «Küll oleks suurepärase!»

rõõmustas Bussõrin. «Meie kirjandusringile kujuneks kohtumine niisuguste sulemeistritega murranguliseks etapiks. Kuulge, korraldage see ja ma jään eluks ajaks teie teenriks.» Orleantsev ütles, et ärgu Bussõrin kahelgu, kui mitte talvel, siis kevadel tulevad külalised kindlasti. Ta viibis kaua ajalehe tööstusosakonnas, vestles juhatajaga ja kahe kaastöölisega ning tundis huvi, missugusel arvamisel on linna juhtivad organisatsioonid tehasest, selle direktorist Tšibissovist ja mõnest juhtivast insenerist. Talle jutustati üksikasjaliselt kõigest. Ta sirvis kaustu ja tegi märkmikku ülestähendusi.

Tehase õuel kohtas ta direktori sekretäri Zoja Petrovna, pikakasvulist blondiini, aastatelt veidi üle kolmekümne, astus selle juurde ja teretas kui ammust head tuttavat. Ehkki Orleantsev oli ainult üks kord direktori juures olnud, tundis Zoja Petrovna kohe ära tema targad väsinud silmad, tema juuste suursuguse enneaegse halluse ja inimese rahuliku, kaaluva hoiaku, kes on veendunud, et elus läheb kõik tema tahtmist mööda, et teisiti see ei saagi olla.

«Täna me läheme teatrisse,» ütles Orleantsev naise kätt surudes.

«Täna ma ei saa,» vastas Zoja Petrovna kohmetult.

«Siis tähendab homme.»

«Homme ka ei saa.»

«Aga millal te saate?»

«Ma olen kimbatuses...» Zoja Petrovna tundis end tõepoolest täbaras olukorras olevat. Jutuajamine algas kohe nii peale, et oli raske kategooriliselt keelduda, raske niisuguse kutse üle imestada ja mingi terava ning täpse sõnaga endä ja selle inimese vahel kindlat distantssi määrata. Asi seisis nüüd, nagu näha, ainult ajas — kas homme või ülehomm. «Ma olen hädas oma tööga,» korras Zoja Petrovna, «seda on nii palju.»

«Hästi,» ütles Orleantsev naise kätt uuesti pehmelt ja õrnalt pigistades. «Võtan kogu tüli enda kanda. Nägemiseni.»

Mõne päeva pärast leidis Zoja Petrovna oma laualt ümbriku teatripiletiga. Ta teadis, mida see tähendas. See tähendas, et teine niisugune pilett on Orleantsevi käes ja nad kohtuvad teatris. Pilet oli võetud päevale, millal

Zoja Petrovna oli täiesti vaba õhtu — laupäevale. Kuidas sa minemata jätmist vabandad?

«Otsekui painaja,» mõtles Zoja Petrovna. Ta ei teadnud, mida õieti teha. Miks peaks ta selle täiesti võõra inimesega teatrisse minema? Kuid kas ei tähendaks minemata jätmine naeruväärset ja rumalat provintslikkust: näe, preili ütles ära, et aga kusagil temast midagi halba ei arvataks.

Zoja Petrovna mõtles välja terve hulga puiklemisi, kuid heitis nad kõik kõrvale ja kõhklustest ning kahtlustest piinatuna läks lõpuks ikkagi teatrisse. Orleantsev ootas teda sissepääsu juures. Ta oli rietatud läbi mõeldud hoolimatusega ja temast hoovas nõrka lõhna, mis ei sarnanenud ühegi Zoja Petrovnaale tuntud lõhna-õli hõnguga. Ta oli lõbus ja abivalmis.

Õnneks polnud teatris ühtki tuttavat. Zoja Petrovna meel läks rõõmsamaks.

Vaadati andevaese, kuid väga osava dramaturgi uut näidendit. Mees oskas publiku närve kōditada. Näidendis solvati ühest vaatusest teise head inimest. Kõik tegid talle liiga: parteiorganisatsioon, ametiühing, asutuse juhatus ja üksikud närused isikud; ta rabeles elumeres vaatajaskonnas haledust äratades ja mõnel saalis istuval inimsoo õrnema poole esindajal pigistas ta koguni pisarad silmist.

«Teate mis,» ütles Orleantsev kolmanda vaatuse lõpul, «see Guljajev, kes peaosa mängib, on erakordne näitleja. Kas olete temaga tuttav?»

«Mis te nüüd!» Zoja Petrovna koguni punastas, nii-võrd kujuteldamatuna näis talle võimalus olla tuttav linna kuulsaima näitlejaga.

«Siis lähme kohe pärast etenduse lõppu kulisside taha ja õnnitleme teda.»

«Aga kas teie tunnete teda?»

«Esimest korda elus näen. Kuid sel pole mingisugust tähtsust, kallid Zoja Petrovna.»

Etendus lõppes sellega, et hea inimene pidas ebaõiglusele lõpuni vastu, naine ja tütar embasid teda rõõmsalt eeslaval ja tema seisis uhkelt tõstetud peaga, pilk suunatud teatrirõududele, mis nagu taevane kõrgus pidi kujutama tema helget tulevikku.

Guljajev võttis parajasti grimmi maha, kui nad lava taga asuvasse tillukesse garderoobi astusid.

«Andestage, Aleksander Lvovitš,» ütles Orleantsev mõlemat kätt talle vastu sirutades. «Andestage, kuid me ei saanud teie juurde tulemata jätta. Suur tänu teie poolt pakutud naudingu eest. Suurepärane mäng!»

«Rõõmustab väga, rõõmustab väga,» vastas Guljajev üsna ükskõikselt. «Võtke istet.»

«Me astusime ainult hetkeks sisse. Loodame, et te ei keeldu meiega õhtust söömast.»

«Õhtust söömast? Kus siis?»

«Kus te soovite. Võib «Spartakis», võib «Tšaikas» ja võib ka «Poplavokisse» sõita.»

«Kehvad toidud on igal pool, kulla sõbrad.»

«Tootan teile, et täna on paremad.»

Guljajev jäi mõtlema. Kuni ta endaga nõu pidas, silmitses Zoja Petrovna hämmeldunult Orleantsevit. Teda vapustas, kui lihtsalt too näitlejat kohtles ja kui hõlpsasti ta teda õhtust sööma kutsus. Ja siis veel erutas see, et tema, Zoja, nõusolekut mees üldse ei küsinud; tema oleks kindlasti ära ütelnud, oleks aga Orleantsev küsinud. Nüüd muidugi oli hirmus raske ära ütelda. Kõige järgi otsustades annab Guljajev iga silmapilk oma nõusoleku, aga tema, Zoja, teatab äkki, et ta ei tule kaasa. See kukuks piinlikult ja inetult välja, lausa rumalasti kohe. Kui ta aga läheks kahe mehega restorani, mis teda siis ähvardaks? Esiteks ei tea üldse, mis Orleantsev ja Guljajev temast mõtleksid, kell oli juba üksteist läbi. Teiseks, missugune häbi see oleks, kui asjast tehases teada saadaks, eriti kui Anton Jegorovitš sellest teada saaks. Oleksid veel Guljajev ja Orleantsev tema vanad sõbrad või vähemalt head tuttavad, aga nüüd sõida esimesel kohtumisel kohe restorani!

«Olgu, sõidame.» Guljajev ei andnud talle mahti mõtteid lõpuni mõtelda ja mingisugusele iseseisvale otsusele jõuda.

Võeti takso ja sõideti «Tšaikasse», mis asus künkal, kust päeval või kuupaistelisel ööl oli näha nii linna kui ka merd. Kuid sel ööl valitses merel täielik pimedus ja oli ainult kuulda tema valju kohinat. Linna katustele hakkas tibutama peent pikaldast vihma.

Restoranis oli palju rahvast. Kuid Orleantsevi jaoks, kes otsemaid administraatori üles otsis, toodi välja varulaud. Viivitamatult ilmus kelner. Isegi peakokk tuli saali ja tervitas Orleantsevit kui vana lugupeetud külalist. Menüüd vaatamata tellis Orleantsev veini, suupistet ja sooja toitu. Kokk noogutas mõistvalt: «Seda saab. Püüame.» Kelner märkis kõik üles. Guljajev muutus elavamaks: «Aga kas teil seda... tuurakala seentega kloostri moodi on võimalik valmistada?» küsis ta. «Miks mitte, võime ka tuurakala pakkuda, ainult oodata tuleb tõesti.»

«Kunagi väga ammu,» ütles Guljajev pärast tellimise vastuvõtmist otsekui enda õigustamiseks, «armastasin ma hästi süüa. Seda tuurakala kloostri moodi osati väga hästi valmistada kakskümmend aastat tagasi Leningradis «Astorias» ja Moskvast «Grand Hotellis»...»

Joogid ja suupisted toodi kiiresti. Joodi klaas veini, Zoja Petrovna jäi kaasa. Jutt hakkas sobima.

«Teil on kena linn,» ütles Orleantsev. «Ma ei kahetse põrmugi, et Moskvast siia kolisin.»

«Kas te olete Moskvast?» küsis Guljajev kinnituseks. «Mis eesmärgil te siia siia sõitsite? Kas kauaks? Missuguseid tegusid korda saatma?»

«Arvan, et kauaks. Tulin tehasesse tööle, olen insener.» Orleantsev jutustas oma kavatsusest teha uuendusi metallisulatamise tehnoloogilises protsessis, selles protsessis üht-teist muuta. Tema žestid olid laiahaardelised, mõtted tähtsad, üldriikliku ulatusega.

Joodi teine klaasitäis, kolmas. Zoja Petrovna ütles küll kolmandast ära ja talle ei käidud ka peale. Vesteldi juba kunstist ja teatrist.

«Küll teie mängite ikka suurepäraselt!» hüüdis Zoja Petrovna Guljajevi poole pöördudes. «Mulle tulid koguni pisarad silma.»

Guljajev raputas kurvalt pead:

«Teie kiidate, aga mina olen valmis selle osa pärast, mida mängin, samuti pisaraid valama, kallid inimesed. See pole minu osa ja kogu see näidend pole minu näidend. Mul on bass, lugupeetud sõbrad, bass! Aga mina pean mängima tenorit. Vanasti, jah vanasti...»

Ta laskus mälestustesse. Zoja Petrovnale pakkus kõik väga suurt huvi. Ta ei pööranud Guljajevilt silmi. Orleantsev koguni sosistas talle sobival hetkel: «Võtke arvesse, ma lähen armukadedaks.» Zoja naeratas ja puudutas käega mehe kätt — ei maksa armukadedaks minna. Teda pani imestama, et olles sellesse ebaharilikku, ootamatusse, lihtsalt kujuteldamatusse seltskonda sattunud, ei tundnud ta end siin sugugi halvasti. See tuli nähtavasti sellest, et temasse ei suhtunud labase, rõhutatud restoranihoolitsusega, mille puhul «kavalier» või «partner» langeb restorani uksest sisse astudes mingisugusesse ängistatud šabloon. Alustatakse sellega, et söögikaart võetakse juurdeastunud kelneri käest ja ulatatakse sulle, naisele, sõnadega: «Daamile, palun.» Midagi mõistmata lased sa pilgul üle nimede käia ja asi lõpeb ikkagi sellega, et tellib mees. Veini ja jooke kallab «partner» sulle klaasi või pokaali mitte niisama lihtsalt, vaid ikka enne pudelist natuke endale valades. Arvet ta ei näita, pistab raha kähku kelnerile pihku ja teeb sealjuures kiirustavaid ning kohmakaid liigutusi — tagasi pole vaja, pole vaja. Kelner kummardab, ütleb «Nägemiseni...» ja pomiseb ebamääraselt midagi umbes nagu «kaksteist kakskümmend kaks», millest peab tekkima ees- ja isanime illusioon. Zoja Petrovna käis harva restoranis, kuid nägi alati ikka üht ja sama kordumas kümnete laudade taga.

Guljajevi ja Orleantseviga oli kõik teisiti. Nad ei pidanud silmas mingisuguseid rumalaid reegleid, käitusid koduselt ja lihtsalt. Zoja Petrovna polnud siin «hoolitsuse» objekt, vaid samasugune inimene nagu nemadki. Nagu ta endale ütles, oli neid laua taga kolm, aga mitte kaks ja pool.

«Te näite olevat elutark inimene, kui otsustada joomise järgi,» ütles Guljajev Orleantsevile. «Te joote nagu vanasti joodi, ilma lollusteta.» Orleantsev laskis selle märkuse tagasihoidlikult kõrvust mööda.

«Teil näib õigus olevat, mis te rääkisite bassist ja teatrist,» ütles ta. «Teil on traagiku anne, see ei ole igapäevaste lavatükkide jaoks. Teie peaksite kujutama juhte, aga mitte solvatud hingi. Kuid see tähendab, et teil jääb üle mängida näidendis, mis käsitlevad aja-

lugu, kas vana või uut, aga ikkagi ajalugu. Kus on tänapäeval niisugused juhid, kes teie andele vastaksid? Juhid ilmuvad järskudel ajaloo pööretel, rahvaste ja riikide suurte katsumuste aastail. Meil läheb kõik plaanipäraselt, meie juht on plaan. Me ise oleme tublisti kasvanud ja kui plaan mõeldakse hästi ja hoolsalt läbi, siis pole meil juhtide järele mingit vajadust. Aleksander Lvovitš, teil jääb järelikult üle mängida kas möödunud aegade inimesi või tänapäeva tavalisi, keskpäraseid töötajaid kõigi nende murede ja rõõmudega, argipäevasuse ja pisiaskeldustega. Aeg on niisugune! Meie ühiskond, milles meie kõik üksteist vastastikku kasvatame, nivelleerib inimest, sellest ei pääse.»

«Lubage! Kas te tõesti tunnete ennast nivelleerituna?» ütles Guljajev. «Vahest te koguni arvate, et teie millegi poolest ei erine sellest punapäisest mühakast, kes seal nurgalaua taga möllab ja kelnerit söimab.»

«Milleks kohe asja nii lihtsustada, Aleksander Lvovitš!» Orleantsev täitis naeratades klaasid. «Ma räägin protsessist, tendentsist ja üldsegi mitte sellest, nagu oleks see protsess juba saatuslikul kujul toimunud ja kajastuks mingil määral teis või minus. Meie eluajaks individuaalsust veel jätkub, kaugemasse tulevikku aga ei tasu vaadata.»

«Kas on parem sagedamini pudelipõhja vaadata?»

«Me torgime teineteist pisut. Kuid see on ju tutvuse algus,» ütles Orleantsev. «Loodan, et see ei lõpe tänase õoga. Tõsised tutvused on ikka rasked algama.» Ta aina valas ja valas, kuid Guljajev ei joonud oma klaasi kogu aeg lõpuni, ja nii juhtus, et restorani sulgemise ajaks oli neist kahest ainult Orleantsev purjus.

«Ehkki sa kõige üle uisapäisa otsustasid, oled noor alles, on sul siiski pea otsas,» teatas Guljajev, kui Orleantsev oli arve maksnud, sellest mingisugust saladust tegemata. «Aga kuhu ta sind viib, see pea, on juba teine, hoopis teine asi...»

Pool teed sõideti autoga, edasi mindi jalgsi tolmpeenes vihmaajus. Uuesti läks jutt kunstile, teatrile ja maalile. Guljajev lubas Orleantsevit sümpaatse noore kunstnikuga tutvustada. Ega Orleantsev ole Moskvas midagi Vitali Kozakovist kuulnud?

«Muidugi olen kuulnud! Keskpärane, kuid südi poiss. Tal on hea nina.»

«Milleks kunstnikule, milleks iluloojale nina?» ütles Guljajev peatudes. «Sa tahtsid ütelda maitse?»

«Nina, ikka nina, Aleksander Lvovitš. Peab oskama ajaga sammu pidada. Seda see tähendabki. Ei tohi maha jääda, mahajääjaid pekstakse.»

«Sa, sõber, oled purjus, päris purjus, või sa ei mõista meid, iluloojaid. Sa oled insener, kallid mees, metalle su pea jagab, aga mitte kunsti. Jahikoera, hagi juures hinnatakse nina, kunstniku viib see pagan teab kuhu. Rumalasti ütlesid, vennas. Sa ära aja Vitali kohta tühja juttu, ütle ausalt, et sa teda ei tunne, et oled ainult nime kuulnud, ja ära loobi kergelt sõnu. Vitali on mulle kallid, saad aru? Ma tutvustan sind temaga, siis näed ise, missugune ta on!»

Guljajev jättis hüvasti ja läks oma teed. Orleantsev võttis külmast kohmetunud Zoja Petrovnal kätte kinni. Too tõmbus valvsaks, pikka aega üks elanud noore naise kogemused ennustasid talle, et nüüd algab tingimata tüütu, üksluine ja labane pealekäimine, ning vahest esmakordselt kogu selle õhtu jooksul kahetses ta kogu südamest Orleantsevi ettepaneku vastuvõtmist. Olgu nüüd teatriga, kuidas oli, aga miks ta end restorani laskis vedada?!

Kuid Orleantsev ei hakanud teda tüütama. Ta jutustas oma sõitudest Hiinasse ja Tšehhoslovakkiasse. Viimauim lahkus tal nähtavasti, tema silmad vaatasid tänavalaternate valgusel endiselt väsinult ja targalt. Ei, tema, nagu näha, polnud niisugune inimene, milliseid Zoja Petrovna viimaste aastate jooksul oli kohanud, tema oli, nagu näha, neist parem, huvitavam ja hingelt rikkam. Mida ta kõike teadis!

«Kuulge,» ütles Orleantsev, «kas teid tõesti rahuldab naissekretäri koht?»

«Mitte naissekretäri, vaid sekretäri koht.»

«See on ju seesama.»

«Ei, see ei ole sama. Mina olen Anton Jegorovitši abiline. Te ärge arvake, et ma ainult selleks omal kohal istun, et direktorit jutulesoovijate eest kaitsta. Mul on väga palju igasuguseid asjaõiendusi ja need pole sugugi

kõik igavad. Asjata te arvate nii, Konstantin Romanovitš.»

«Andestage, kui eksin. Aga kas teie ülemus, Tšibissovi, on ka suur bürokraat?»

«Ta on väga hea inimene, Konstantin Romanovitš! Ühel päeval küsis ta äkki: kas mul tõesti on tinased silmad? Kas ma tõesti olen end täis õginud võimumees? Ma oleksin äärepealt põrandale istunud — kas on ta haige või on tal palavik? Ta oli nii erutatud. Pärast kuulsin, et keegi insener oli teda nende sõnadega ristinud, oli ajalehtoimetuses kaebamas käinud.»

«Ja miks see insener kaebamas käis, mille peale?»

«Miks? Me pidime tema pärast veel arhiivis tuhnima. Ta esitas mingi uue remontimise meetodi, mis tegelikult oli vana, tuntud asi. Keegi selle vastu huvi ei tundnud, ja siis läkski lahti. Direktor olevat bürokraat ja võimumees.»

«Kes ta siisugune on, see insener?»

«Ta töötab tehnikumis, Krutilitš on ta nimi.»

«Jumal temaga,» ütles Orleantsev ja asus jutustama, kuidas ta ükskord Ala-Tau mägedes pantrit küttis.

Märkamatult jõuti Zoja Petrovna majani. Naise suureks hämmelduseks suudles Orleantsev tal kätt ja eemaldus inimese aeglasel sammul, kes asjata juba ei kiirusta.

9.

Kõrgahjutsehhis lõppes parteikoosolek. Teiste küsimuste hulgas arutati ka ääsitöölise Jefimuškini käitumist. Ta oli purjus päi tänavalt üles korjatud ja viidud kainestusmajja ööd veetma.

«Ma matsin oma ema maha, te ju ise teate, seltsimehed,» seletas Jefimuškin. «Tulin kalmistult, hinges siisugune süngus, et... Inimesel on ju kõigest üks ema, teist sa endale enam ei saa... Võtsin ja astusin kauplusesse, ostsin pool nuia. Poole mõtlesin pärastiseks jätta, aga ei kannatanud välja, mure muljus maha, panin pudelile põhja peale. Nõrgaks võttis, tuntud lugu, ei saanud enam paigast.»

Ehkki ääsitöölisele kaasa tunti, võeti ometi vastu

otsus asi avalikkuse ette tuua ja teda hoiatada, et nii august asja enam ei juhtuks.

«Ara häbista meie kollektiivi,» ütles üks vanade meeste hulgast.

Väljuti. Oli külm septembriõhtu. Musta vee kohal hiiglastena rivistunud kõrgahjud undasid videvikus ähvardavalt. Aeg-ajalt löid nende kohal kumama punased helgid: malm voolas veokoppadesse.

Iskra jättis töolistega hüvasti ja eemaldus, ikka veel end Jefimuškini loo pärast halvasti tundes. See meenus talle, mis juhtus Vitaliga, kui Guljajev ta armutult täis jootis.

Imelik ollus on viin, kuidas ta küll inimest muudab. Hea, tark, korralik inimene muutub seda jälgust ülearu võttes hoopis teiseks olevuseks, patrab kokku ei tea mis, ise ka pärast ei mäleta; teeb siisuguseid rumalusi, mille pärast kaineks saades vajuks häbi pärast või maa alla. Kas tõesti ei saa ilma selle mürgita läbi? Kas tõesti ei saa selle valmistamist ja müümist lõpetada? Kas tõesti ei saa seda mälust kustutada?

Iskra jõudis peaväravast välja, läks üle silla ja pöördus bussipeatuse poole.

«Iskra Vassiljevna!» kuulis ta juba tuttavaks saavat jämedavõitu, ent mehelikult nõudvat häält. Muidugi oli see jälle tema! Iskra selja taga seisis Dimitri Jeršov.

«Ausõna,» ütles ta, «täna kukkus juhuslikult välja. Ma ootan samuti bussi. Katsusin kümnetonniseid toorikuid valtsida ja jäin kauemaks.»

«Ja kuidas välja tuli? Ma mõtlen toorikuid.»

«Hästi.»

«Õnnitlen.»

«Täna. Võib-olla me ei jää ootama, läheme jalgsi?» tegi Dimitri ettepaneku. «Räägitakse ju, et inimesed kannatavad tänapäeval hapnikupuuduse all: kogu aeg ollakse ruumides...»

Iskra, ise ka päris selgesti mõistmata miks, nõustus bussi mitte ootama jääda. Arvatavasti sellepärast, et oli väga külm sügistuule käes seista. Mindi jalgsi. Kõneldi kümnetonnistest toorikutest ja tingimustest, mis on vajalikud edukaks töötamiseks neidega. Iskra tundis mitte ainult kõrgahju tööd, vaid kogu metallurgiatööstust,

kõiki mustade metallide sulatamise ja töötlemise protsesse. Nende vestlus oli professionaalne. Siis jutustas Dimitri, kuidas ta esmakordselt valtsimisagregaadil tööle asus, kui raske oli selle mürakaga koduneda — ise temaga harjuda ja teda endaga harjutada.

«Ütelge, Dimitri Timofejevitsš,» küsis Iskra, «ainult töotage, et te minu küsimusest ei solvu: kas teie ka joote?»

«Ja kes siis veel joob?»

«Ei, ma küsin üldiselt, kas te joote või ei?»

«Mõnikord joon, Iskra Vassiljevna,» vastas Dimitri selgelt nagu koolitunnis. «Kuid mulle see ei meeldi, ma ei tunne sellest mingit lõbu.»

«Aga kas te olete vahel nii purjus olnud... Noh, kuidas teile ütelda?...»

«Olen olnud nii purjus. Mitu korda. Esimene kord siis, kui nägin, mis nägu inimene on minust saanud. See juhtus veel partisanisalgas. Kaks päeva ei saanud mind jalgadele püsti. Teine kord juhtus see armees. Ikka selsamal põhjusel. Ja paar korda jõin enese täis, kui koju tulin. Põhjus oli jällegi sama, Iskra Vassiljevna.»

Iskra vaikis. Laternaist möödudes vaatas ta nende valgusel silmanurgast üle kogu mehe näo jooksvat hirmsat armi.

«Aga nüüd?» küsis ta siis.

«Mis nüüd?»

«Kas nüüd joote?»

«Harva. Ja kui joongi, siis ikka selsamal põhjusel. Ilma põhjuseta, niisama lõbu pärast inimesed end täis ei joo.»

«Arvate?»

«See on minu veendumus. Paar napsi võib ju ka põhjuseta visata, aga end purju juua... siin on ikka midagi varjul.»

«Noh, aga kui võtame... Ei, ei ma niisama.» Edasi sammudes mõtles Iskra, et küllap Dimitri Jeršovil on õigus. Näiteks Guljajev joob. Miks? Ta ise ütles Vitalile, töö ei rahuldavat teda, talle antavat valed osad, tema igatsevat taga tõelisi karaktereid. Peale selle, aga võib-olla on see ka peamine, hukkus naine, keda ta armastas, Vitali ema... Või jälle Platon Timofejevitsš, Dimitri

vend... Mees elab üksinda, naise kaotas sõjas. Ta ei ole enam noor, selles eas pole kerge uuesti abielluda. Ja nukrutsebki üksinduses.

«Noh, aga kui me võtame...» ütles Iskra siiski. «Kui me võtame ühe hea naise mehe, inimese, kelle heaks tehakse kodus kõik, et tal oleks mõnus ja hubane, millega seda siis seletada?»

«Tähendab, on tal midagi südames, mida ta selle hea naise eest varjab. Või jälle naine polegi nii hea, nagu ta endale paistab.»

«Ei, ei, see kõik on vale!» ütles Iskra kindlalt. «See on lodevus, lõtvus ja muud midagi. Teie teooria järgi ei saaks joomist üldse kaotada. Eks juhtu ju igaühel elus midagi ebameeldivat ja koguni rasket. Elu on elu. Me peame õpetama inimesi end vaos hoidma. Me ei luba ju oopiumi ja hašišši sisse tuua. Aga need uimastusained mõjuvat viinast hulga tugevamini, kui inimene otsib unustust eluraskuste ja tusa eest.»

Dimitri vaikis. Iskra küsis:

«Te ei kuulagi mind?»

«Kuulan.»

«Olen nähtavasti teid selle jutuga tüüdanud. Kuid mind ärritab hirmsasti, kui inimesed palju joovad. Nii hea on elada viinata, nii palju on elus rõõme. Ainult neid peab nägema ja kasutama. Andestage, kas see arm teie elu väga segab?»

«Kunagi mõtlesin, et kui ma selle naru üles leiaksin, kes mulle täägiga näkku virutas, siis poleks mul näda-last ega ka kuust ajast kahju, ma võtaksin väikesed tangid, millega teie, naised, manikööri teete ja näksiksin ta tükkideks. Ma ei kannata neid neetuid, kes tulid siia meid tapma ja sandistama.» Ta vaikis mõnda aega, siis alustas uuesti: «Muide, ega ma poleks suutnud kedagi tangidega näksida, Iskra Vassiljevna. Kiitlen niisama, mind on teisiti kasvatatud, teise rahva hulgas. Meil oli kord partisanisalgas niisugune juhtum. Kaotasime lahingus seitse seltsimeest, kolm sai surma, neli haavata. Haavatuid kaasa võtta ei suutnud, nad sattusid vaenlase kätte. Neid piinati hirmsasti: mässiti okastraadiga kinni, riputati puude vahele ja tehti neile lõke alla. Kui me nad leidsime, olid teised nagu tuletukid. Vandu-

sime hirmsat kättemaksu, missugust maailmas pole veel nähtud. Jaa... Järgmises lahingus meil vedas: nabisime kinni üksteist hitlerlast. Kuulasime nad üle. Selgus, et nad on meie kaaslaste piinades süüdlased. Salga komandör, Donbassi kaevur, ütles siis: «Võtke end salguti, poisid, jagage need närud omavahel ära ja mis karistuse keegi aga välja mõtleb, sellega ka nuhelge inimsoo vaenlasi.» Ja mis te arvate, Iskra Vassiljevna? Me pidasime nende üle viisipäraselt kohut ja mõistsime nad kõik nõukogude rahva nimel mahalaskmisele. See oligi kogu egiptuse nuhtlus. Meie, nõukogude inimesed, ei suuda elusolevust piinata.»

Iskra vaatas tähelepanelikult Dimitrile näkku.

«Aga mulle te näisite inimesena, kes on kõigeks valmis, et ainult oma tahtmist saada,» ütles ta.

«See on hoopis midagi muud,» vastas Dimitri. «Üks asi on eesmärgi saavutamisel visa ning järeleandmatu olla ja teine asi metsikult märatseda. Nead määratsid ega saavutanud midagi, meie võitlesime humaniselt ja matsime hitlerliku riigi maha.»

«Ja kes teid, Dimitri Timofejevits, kui teil ei ole liiga raske seda meenutada, kes teid täägiga lõi? Millal, missuguses olukorras?»

«Kõige tavalisemas. Nad tulid meile siia, sellesse linna, neljakümne esimese aasta sügisel. Muist meie tehase inimesi läks ära, muist jäi siia. Ühed ei jõudnud õigel ajal lahkuda, teised mõnel muul põhjusel. Ma jäin isa pärast kauemaks, mõtlesin, et suudan teda keelitada kaasa tulema. Tema aga raius vastu, ta polevat enam selles eas, et jäneseana kodupinnalt jalga lasta. Ei suutnud ma isa ära meelitada ja ise ka jäin kauemaks kui vaja. Pärast muidugi oli juba hilja. Istusin siis vanematega kodus ja mõtlesin, et linnas on kindlasti põrandaaluseid, kuidas küll nendega ühendusse astuda. Noh, läks nii, et varem või hiljem tulid hitlerlased ja leidsid mu üles. Valtsija, eks? Marss tehasesse, on vaja arbeiten, et suur armee saaks metalli. Läksime siis isaga tehasesse. «Küll me neile arbeitime,» rääkis ta, «arbeitime nii, et nad eluaeg meid tänavad.» Jõudsim teha juurde, väravas juba silt ülal: «Stahlwerke: Hermann Göring ja Ko.» Noh, isa saadeti kõrgahju juurde, kus ta

ennegi töötas, ja mind samuti endisele kohale valtsimistsehi, agregaat korda seadma. Ja tsehhis juhtuski niisugune lugu. Kusagilt ilmus sinna kord kaks tüüpi, välgud revääril — SS-lased. Kas nad olid nüüd purjus või ajas neil jultumus üle ääre, nad tulid otse minu peale, nagu polekski ees inimest, vaid tühi koht. Ma seisin ja mõtlesin umbes samuti nagu isagi, et ega ma jänese ole, et oma kodupinnal igaühe ees värisema löön. Jäin seisma nagu tardunud. Üks tõukas mind rindu. Ma kukkusin ootamatusest maha. Aga niipea ka, kui olin pikali, nii käsi ise haaras paraja rauakobaka. Ma kargasin püsti ja virutasin!...»

«Aga kes teid lõi, kes see oli?»

«Vile peale jooksis neid igasuguseid kokku. Patune kahmati ja seoti kinni. Viidi vundamendiauku. Tahtsin ära joosta, paningi ajama. Aga kaugele sa seotud kätega pääsed? Sõdurid jõudsid järele ja siis üks virutaski täägiga otse... Olgu, Iskra Vassiljevna!» lõi Dimitri käega. «Argem rääkigem sellest enam. Seejärel lasksid nad mind maha, kuid mina elan edasi ja mõtlen veel kaua elada, surra ei kavatse.»

Nad ei märganudki, et seisid juba kaua aega maja ees, milles Iskra elas. Ja oleksid võib-olla veelgi siin külma käes seisnud, poleks kusagilt koju saabuv Vitali neile juurde astunud.

«Iskra, kallis!» ütles ta naist selja tagant emmates. «Lähme tuppa. Kas sa alles nüüd tehast tuled? Kas koosolek kestis nii kaua? Istute end seal uimaseks! Ja kes sinuga kaasas on, kas tuttav?» Ta oli lõbus ja naeratas üle terve näo.

Iskra tutvustas Dimitrit nime järgi, Dimitrile Vitalit tutvustades aga ütles lihtsalt: «Minu mees.»

«Lähme meie poole, seltsimees,» tegi Vitali rõõmsalt ettepaneku. «Meil peaks ikka midagi varuks olema. Eks, Iskra, kallis?»

«Ma ruttan,» keeldus Dimitri otsustavalt. «Mind oodatakse kodus.» Ta jättis hüvasti ja lahkus oma kindlal, hoogsal kõnnakul.

Kodus teda muidugi keegi ei oodanud. Oodata võidi ainult laupäeval, aga täna oli neljapäev. Kuid ta ei tahtnud näha insener Kozakova meest. See mees võis ju

olla ülitore inimene, et teist niisugust maailmas ei leia, nagu öeldakse, ometi polnud mingisugust tahet temaga tutvuda või tema pool külas istuda. Hinge asus mõistmatu ning alusetu solvang. Imelik küll, kust või millest see tuli? Ta ju ise alati kinnitas uhkelt, et kes teda solvab, see teist päeva ei näe.

10.

Vitali Kozakov ei võinud oma asjade üle kurta. Terasulataja portree, mis Iskrale nii väga meeldis, osteti ära, ostukomisjoni esindaja sõitis veel selleks spetsiaalselt Moskvast kohale. «Kalur» võeti ära näitusel. Toaseintele ilmus, mitu uut portreed ja maastikku. Raha oli, töömeeleolu oli, mida enam soovida!

Moskvas, eriti viimastel aastatel, oli ta töötanud ilma igasuguse tahtmise ja rõõmuta, lihtsalt paratamatusest ülalpidamist teenida. Teemad ja süžeed polnud kerged tulema. Ükskord läks ta Ametiühingute Majast mööda, oli valge juuniöö, majaakendest paistis kroonlühtrite tulede sära, kostis puhkpillimuusikat ja välkus valgeid kleite. Ta küsis ukse juures, mis seal sünnib. Vastati, et olevat nende noorte ülelinnaline peoõhtu, kes lõpetasid kooli medaliga. Ta seisatas akende all, meenutas oma kooliaega. Tahtis üles minna, aga ei lastud. Kuid see juuniöö ei läinud tal meelest. Järk-järgult, päevast päeva kujunes peas pilt: mingisugune trepp, mitte pea-, mitte paraadtrep; pooleldi avatud uksest paistab kuskil hoone sügavuses hästi valgustatud saalis keerutavaid paare. Esiplaanil aga, trepikäigu aknal, istub taskurätti kägardades pruunis vormikleidis tütarlapseõhtu neiu. Tema ees seisab langetatud päi nooruk, avaldab armastust.

Vitali maalis selle pildi, maalis püüdlikult, kasutas täpseid, ilmekaid värve. Näitusel peatuti tema maali ees, vaimustuti, ahhetati: «Küll on ehtne! Päris nagu elavad!» Vitali tundis uhkust. Hiljem saadeti talle Siberist, vist Omskist vana ajakiri tuhande üheksasaja üheteistkümnendast aastast. Ajakirjas oli silmatorkav värviline joonis, mis kordas — oo jubedust! — peaaegu täpselt

tema, Vitali Kozakovi maali. Esiplaanil poolpime trepp, paotatud uksest on näha tuledes säravat saali ja tantsijaid, ees aga, tõsi küll, mitte just aknalaua istumas, vaid seina ääres seismas, pruunis kleidis tütarlapseõhtu neiu ja tema ees gümnaasiumiõpilase vormikuuks nooruk, kes avaldab armastust.

Vitali peitis ajakirja ära, isegi Iskrale häbenes sellest rääkida. Eriti hale oli see, et ta ei leidnud joonise all kunstniku nime. See tähendas, et keegi oli lihtsalt toimetuse ülesandel rahateenimiseks maha istunud ja päeva või poolega loonud sellesama, mille kallal Vitali kuude kaupa vaeva nägi.

Teinekord sammus ta Moskva suve kuumal keskpäeval mööda üht Arbati põiktänavat. Kuskil puruvana majakese aknal istus, jalad aknalauale tõstetud, kerges kleidis neiu ja luges raamatut. Neiu oli väga kena ja armas. Vitali algul otse härdus teda vaadates. Siis ta hakkas kujutlema, kuidas võiks see lugemine aknal välja näha, kui neidu toast vastu heledat keskpäevavalgust, vastu päikest vaadata? Koju tulles proovis ta Iskrat nõnda istuma panna. Tuli huvitav välja: ohtrasti poolvarje ja eredaid laiike, justkui impressionistidel. Tegi visandi, kutsus noore modelli ja hakkas tööle. Lõuendil tuli samuti kõik kriiskav ja ere.

Kui maal aga näitusesaali üles pandi, sündis selle ees midagi niisugust, mida Vitali tükk aega ei suutnud mõista. Neiud hakkasid maali ette jõudes ja sellele pilku heites itsitama ja läksid kiiresti edasi; noormehed mükasid üksteist küünarnukkidega, pilgutasid silma ja mutigasid. Eided kehtasid õlgu, vanamehed ütlesid: «Siiski!» Vitalile sai asi alles siis selgeks, kui ta kuulis rahva hulgast otseseid sõnu: «Ega sa siin pilti vaata,» kõneles elatanud mees oma naisele, «siin sa püüad pilku neiu kleidi alla heita, nii kavalasti on kunstnik ta istuma pannud ja nii õhulisse kleiti riietanud.» — «Sina üksi vaatad nii oma rikutuses,» kostis naine. «Eks sa jälgi rahvast, jälgi,» lausus mees.

Vitali jälgis samuti. Jah, pagana kriitikul oli õigus — piiluti kleidi alla. Tuju võttis ära, kuid mitte kauaks, sest maal läks käiku: seda reprodutseeriti illustreeritud ajakirjades ja ajalehtedes, sellest lasti välja postkaarte.

Seekord ei läinud tal enam südamesse, kui keegi talle revolutsiooni-eelsest ajakirjast joonise saatis, mis jälle oli Vitali maaliga sarnane ja kandis sama nimegi: «Keskpäev».

Südamesse just ei läinud, aga mõtlema pani siiski: miks see ometi nii välja kukub, miks ta kordab kulunud süžeesid? Vahest sellepärast, et ta ei oska näha uut? Vahest sellepärast, et vana on kergem näha ja meelestada, sellega ollakse harjunud? Nii nemad, kes vanade ajakirjade juures töötasid, kui ka meie oleme koolides ja instituutides ühtede ja samade raamatute järgi õppinud, oleme kasvanud ühtede ja samade klassikaliste näidiste ja eeskujude najal, oleme käinud ja käime mööda kitsast muutumatut ja üksluist ringi...

Ta sõitis loodusse, Moskva ümbrusse. Kartongile või lõuendile üle kantud vaiksete ojade, põliste mändide, välgust purustatud tammede, ebakindlate purrete ja rukiväljade arv aina kasvas... «Ilmetu, tuhm,» närveeris Vitali. «Naturalistlik.»

Iskra kohkumuseks maalis ta pool aastat naise keha, otsis selles midagi niisugust, mis oleks uus, mida keegi teine pole enne teda näinud, mis jääks tema omaks, ainulaadseks. Ta vahetas mitu modelli. Lõpuks valmis silmale üpris meeldiv, väga täpselt ja loomulikult maalitud suur, ilusa kujuga naine, kes lamas mustal karunahal, käed heidetud üle laialivalgunud kuldsete juustega pea. Vitali ateljeed külastavad sõbrad vahtisid maali kaua ja teravmeelitsesid sealjuures. Iskra vihkas seda alasti naist pisarateni. Keegi vana kunstnik aga ütles irooniliselt: «Tulemus on oivaline, seda sobita kuhu tahes. Võid teda Jupiteri ootavaks Danaeks kuulutada, ainult siis pead daami karunahalt millegi hinnalisema peale ümber paigutama ja tagaolevale drapeeringule purpurit lisama. Aga seda vigurit võib ka puhkavaks Veenuseks pidada, kui talle anda silmapiir ja Olümpose maastiku künkad. Tubli poiss oled, Kozakov, tubli poiss!»

Algas uute siseheitluste ajajärk. Vitali viskus otsima värvilaike, valgust ja päikest. Tuli efektselt välja, langes ja viltu, aga rabavalt. Kriitikud hakkasid teda koguni julguse eest kiitma, kuid näitusekülastajad möö-

dasid tema maalidest üsna ükskõikselt. Ainult mingisugused kõhetud piigad peatusid ütlema: «Siin siiski midagi on, teate. Ta ei ole andetu.»

Kuid teda kiideti siiski hulga vähem, kui hurjutati. Hurjutati Vitalit paljugi eest: et tema töödes puudub elu, et süžeed on skemaatilised, et ta ei paku vaatajale mingisugust ideed.

Ta ei saanud nende kallalekippumistega leppida. Tema meelest oli mõttetu ja rumal kõikjal ja kõiges ideed otsida ja väita, et kui kunstnik pole maastikule, olgu see mingi mets või põld, paari kõrgepingeposti paigutanud, siis on see tingimata ideetur. Vitalit vihastasid need väited ja nõudmised. Ta otsis seltsi nende kunstnike hulgast, kes samuti ei nõustunud sellega, et igas töös peab tingimata idee olema. Üks tema noori tuttavaid karjus Vitali pool ateljees purjuspäi: «Mina tahan maalida alasti naisi nagu Kozakov seda teeb! Tahan maalida nende õlgu ja põlvi, tahan näha keha selle kõigis võimalusis. Kes saab mind selles takistada?» — «Mis siis ikka, maalige,» ütles toosama eakas mees, kes Vitali «Alasti» üle oli naljatlenud. «Keegi ei hakka teid segama, nagu keegi ei seganud, ütleme, Rubensit. Ainult kui teie seda teete, siis tehke Rubensist paremini, ärge suurendage jäljendavate maalide arvu. Kui te aga seda paremini teha ei suuda, siis otsige midagi oma, isiklikku, uut, mida Rubens ei suutnud ja teie suudate. Te kõnelete inimkeha võimalustest? Palun vaadake, mida Rodin on siin teinud ja lisage siis oma. Kuid oma, oma, ilmtingimata oma. Ungarlasel Stroblil on ilmselt kokkupuutepunkte Rodiniga, kuid ta on inimkeha imelisse voolin-gusse pannud teise ajastu vaimu, kui seda oli Rodini ajastu, uute sotsiaalsete nähtuste, uute ideede vaimu.»

«Ah, jälle need ideed!»

Lahkumine Iskraga Moskvast osutus Vitalile väga viljakaks. Ta ei oodanudki seda, ei oodanud üldse. Ta maalis nüüd innukalt, rõõmsalt ja palju. Vähe sellest, et lõuendile ilmus hoopis teine maastik kui too, mida oli Moskvast akendest tüütuseni nähtud, ka portree hakkas teda huvitama. Varem seda ei juhtunud.

Teisel päeval pärast kohtumist Dimitri Jeršoviga maja ukse ees meenus Vitalile tema nägu. Ta polnud

Dimitrit hämaras eriti selgesti näinud, kuid seegi, mis nägi, oli oma mulje jätnud. «Noh, sel mehel peab olema karakterit!» Ta küsis Iskralt, kas poleks siiski võimalik tema tuttavat neile külla kutsuda. Iskra ütles kategooriliselt ära: «Ta on kangesti kuri ja kangekaelne, lähete viimaks tülli. Ei, ma ei taha ega kutsu ka.» Kuid Vitali oli juba tajunud seda kunstilist kihku, mis alati enne huvitavat tööd tekib. Teda kiskus Dimitri Jeršovi poole. Ta läks tehasesse, sai loa ja seadis sammud valtsimistsehi.

Algul vaatas ta tükk aega kõrvalt, kuidas töötas bluuming, uskumatult kogukatest osadest ja detailidest koosnev hiiglaslik seade. Ta nägi, kuidas kraana neljanurgetest kaanestatud kuumendusahjustest hõõguvad toorikud välja tõmbas, kuidas ta need automaatselt liikuvale vagonetile asetab, kuidas vagonett tooriku mööda rööpaide rulltee juurde viis, selle sinnapaika kummutas ja siis järgmise järele pöördus, esimene aga liikus sel ajal mööda rullteed bluumingu valtside vahele, venis laiemaks ja pikemaks, muutus kujult teiseks, muutus talaks, kergelt, kuulekalt, nagu oleks ta vahast ja nagu muljuksid teda kõvad, tugevad sõrmed.

Siis läks Vitali mööda reदेleid üles kabiini, kus agregaadi vanemoperaator Dimitri Jeršov pöördtoolil istus ja enda ees oleva juhtimispuldi kange ja nuppe vajutas.

Vanemoperaator töötas täpselt, rahulikult ja kergelt, otsekui orelimängija oma klahvistiku taga. Bluumingu valtsid asusid tema ees all, avara kabiini suurte ja paksude aknaklaaside taga. Dimitri iga käeliigutus kajastus nende töös.

Valtsidel sündis midagi, mis sarnanes sellega, kuidas inimene veeretab peost teise lõkkest võetud kuuma kartulit. Toorik keeras end ühelt küljelt teisele, viskus ühe valtsipaari juurest teise juurde, puged selle vahele, nagu kisuks teda mingi nähtamatu jõud, pöördus hoogsalt tagasi ja kogu aeg muutis oma kuju ning piirjooni, nagu Dimitri Jeršov seda soovis.

«Kui palju see kuum vigur kaalub?» küsis Vitali.

«Seitse tonni,» vastas Dimitri. «Nelisada kakskümmend puuda. Tahame viia kaalu kuuesajani.»

Dimitri ei tundnud Vitalit ära, keda oli vaid kord hetkeks näinud, pidas teda ajalehe kaastööliseks ja rääkis seepärast temaga arvudest ja majanduslikust efektist, mida üleminek veelgi raskematele toorikutele võiks tuua.

Vitali vaatas ja kuulas hoolega. Dimitri kergete ja täpsete liigutuste rütmis hakkas ta tabama selle ilusa töö muusikat. Eriti tugeva mulje jättis tooriku esimene kokkupuude valtsipaariga: sädemetevool, küll pritsmeis, küll jugades, paiskus lehvikuna vastu kabiiniklaase, pekis neid kõva robinaga.

Nägemismuljed täienesid sellest, mida Dimitri jutustas. Ilma tema jututa oleks võinud nii juhtuda, et inimene oleks Vitalile paistnud masina tugeva ja osava valitsejana, kuid ainult valitsejana ja ainult selle masina valitsejana. Kuid Dimitrit kuulates hakkas Vitali tajuma, et inimene ei käsutanud masinat paljast võimust tema üle, see oli kaasnähtus. Inimene veeretab tuliseid toorikuid millegi muu nimel, mis asus väljaspool tsehhi piire, rahva hulgas, rahva südames. Ta ehitab uut elu, ehitab arukalt, visalt ja sihiteadlikult.

Kunstniku silm nägi seda. Vitali avas etüüdikausta. Hakkas nähtut visandama. Tõmme-tõmbelt valmis tal Dimitri järskude, omapäraste iseloomujoontega tahtekindel ja tugev nägu. Arm ei takistanud neid jooni nägemast, kuid äratas küsimusi: kust, millal, kelle poolt? Vitali ei julgenud pärima hakata: niisuguse näoga inimestega pole kerge suhelda, keeldub äkki, et tema portreed maalitakse, ja siis tee, mida tahad.

Dimitri ei pööranud algul Vitali pliiatsile tähelepanu, küllap arvas teda märkmikusse üleskirjutusi tegevate nagu ajalehemehed ikka teevad. Kuid siis küsis ta erutatult:

«Mis te seal teete? ... Ega te ometi joonista? ...»

«Ma siin visandasin mõned pliiatsitõmbed ...»

«Jätke järele, sellest ei tule midagi välja.» Dimitri ütles seda nii otsustavalt ja kurjalt, et Vitali sulges etüüdikausta ja pani pliiatsi ära. Ta mõistis: seda inimest ei saa nõusse meelitada ega veenda. Et siiski maalida tema portreed tulejugade taustal, selleks on vaja leida teine tee.

Ta jättis Dimitriga hüvasti ja lahkus. Kodus kõneles Iskrale uuesti, et oleks vaja Dimitri külla kutsuda, ja kui naine ei taha seda teha, siis teeb ta seda ise, sest sai ta ju tsehhis Dimitriga tuttavaks.

Iskra keeldus ja väga järeleandmatult.

«Imelik,» ütles Vitali naljatades. «Te mõlemad tundute mulle kahtlastena. On teil omavahel mingi romaan või, kallid kodanikud?»

Uhel pühapäeval ütles ta Iskrale:

«Me läheme külla, Iskra, kallid! Sea end korda, armas, aga ilma jorutamisetä.»

«Kuhu külla, kelle poole? Mul pole mingit tahtmist kuhugi minna.»

«Heade inimeste poole. Tee ruttu, tee ruttu.»

«Ainult mitte Guljajevi poole.»

«Ei, tema poole mitte, seda ma garanteerin. Kõike muud aga näed ise.»

Olles veendunud, et tal Iskrast ses asjas abilist pole, oli Vitali ise enda Dimitri Jeršovi poole külla rääkinud, ja teinud seda üsna vapralt. Ta oli Dimitri pool valtsimisagregaadil istunud ja kaua ning üksikasjaliselt päri-
nud, kuidas ja kus ta elab, missugune on ta maja ja ... Seni päris, kuni Dimitri võttis ja ütles: «Eks tulge külla, siis näete ise, kus ja kuidas ma elan. Ainult portreed ma endast siiski maalida ei lase, ärge seda mõtelgegi.» — «Ma tulen naisega koos,» ütles Kozakov. «Kellega aga soovite ja ükskõik mis päeval, kui ma ainult tööl pole. Kirjutage aadress üles.»

Dimitri ei teadnud ikka veel, et Vitali Kozakov pole korrespondent, vaid kunstnik, ja et ta on Iskra mees. Oleks Dimitri seda teadnud, oleks kõik muidugi teisiti läinud. Siis poleks mingisugusest küllaminekust juttugi olnud. Kuid ta ei teadnud seda ega uskunud eriti, et Kozakov talle külla tuleb, sellepärast ei osutanudki ta jutujamisele mingisugust tähtsust.

Pühapäeval istus Dimitri keskpäeval akna all, millest paistis raagus kirsiaed, ja luges kõvasti Tšehhovi novelli. Ljolja valmistas lõunat ja naeris kuuldut üle lõbusalt.

Jalgväravas kolksatas koputi. Dimitri tõusis ja läks vaatama. Värava taga seisis see, keda ta oli korrespon-

dendiks pidanud, ja tema kõrval pühapäevaselt riides Iskra Vassiljevna.

Dimitrile näis, nagu poleks tema peaga kõik korras, nagu jääks süda seisma, ta kukub kohe siinsamas maha ja ongi lõpp käes.

Kuid Dimitri Jeršovi süda siiski seisma ei jäänud ja surma asemel järgnes selgumine. Ta ütles: «Palun, astuge sisse, seltsimehed. Tulite õigel ajal, kohe on lõuna valmis.» Tal koguni jätkus jõudu Iskra Vassiljevna näkku vaadata ja märgata muutusi, mis selles näos toimusid.

Kui Iskra nägi Dimitrit ja mõistis, kuhu Vitali oli ta toonud, kahvatas ta hetkeks, siis löid tal põsed leegitsevalt õhetama. Ta tegi liigutuse, nagu tahaks ära joosta. Kuid oli juba hilja põgeneda. Dimitri pilku oma näol tundes astus ta Vitaliga koos majja. Hinges kees meelepaha Vitali vastu, kes selle tarbetu kohtumise korraldas.

Dimitri tutvustas külalistele Ljoljat, sõnades:

«Ljolja.»

Vitali, kes teel siia oli keelitanud Iskrat gastronoomi sisse astuma, hakkas mantlitaskuist pudeleid välja võtma ja neid lauale panema. Dimitri nagu ei märganudki seda. Ta oli rõõmus Iskrat nähes, kuid jälle asus rõõmu kõrvale too mõistmatu solvang, mida ta tundis Iskra majast eemaldudes päeval, kui esmakordselt Vitalit nägi, keda talle esitleti: «Minu mees.» Ja veel kerkis esile piinlikkus selle pärast, et Ljolja oli täna kodus ja Iskra teda kohtas. Ljolja oli Dimitrile midagi nii sügavalt isiklikku, midagi, mis ei olnud teiste silmadele määratud, millesse keegi ei tohtinud pilku heita.

Dimitri püüdis ootamatuid külalisi lõbustada. Ta näitas neile oma raamatuid. Kuid sääraseid raamatuid, mis oleksid külalisi huvitanud, tal polnud. Ta näitas oma head jahipüssi. Paraku polnud ei ta ise ega ka Vitali jahimees. Ainult Iskra plõksutas päästikuid. Dimitri kahetses, et raadiovastuvõtja oli rikki läinud, muidu oleks ta muusika mängima pannud. Ta palus külalised aeda ja näitas neile puid, mis juba tema isa oli istutanud. Vitali hakkas isa kohta üht-teist pärima. Dimitri jutustas kogu tema hukkamise loo. Vitali jätkas Dimitri näo, tema kuju ja iga tema liigutuse tähelepanelikku

vaatlemist. Ta märkas, et Dimitri oli tsehhis vabamalt ja enesekindlamalt käitunud kui nüüd kodus. «Midagi täiendavat ma siit ei saa,» mõtles ta. «Pean oma vaatlusi tsehhis jätkama ja töötama hetki tabades.»

Varsti palus Ljolja nad lauda. Ta oli väga rõõmus, et Dimitril, et neil on külalised. Ta püüdis kõike võimalikult hästi teha ja kahetses esmakordselt täie teravusega Dimitri majapidamise kasinust, mis ei lasknud tal lauda nii katta, nagu oleks tahtnud. Dimitri avas Vitali toodud pudelid, kuid joomisest ta keeldus: ei ja ei, tema seda ei armasta, talle on see rängaks kohustuseks.

«Tutvuse terviseks ikkagi,» ei kannatanud Ljoljagi välja. «Eks, Dima?»

«Ma ei või.»

Ljolja haistis midagi halba. «Võib-olla on need Dimitrile soovimata külalised?» Ja et olukorda kuidagi tasakaalustada, hakkas ise jooma, jõi peaaegu Vitaliga võrdselt, klaas klaasi järel.

«Mina olen kalur,» ütles ta naerdes. «Mina olen harjunud.»

Iskra tundis end rahutult. Ta kartis, et Vitali joob end purju. Peale selle segas teda kangesti Ljolja. Iskra teadis, et pole hea Ljolja rikutud nagu vahtida, et see on taktitu. Kuid mis sai sinna parata: kuidas ta ka püüdis mitte vaadata, silmad kohe ise vaatasid. Ta liigutas rahutult silmi, see kukkus kunstlikult, tehtult ja halvasti välja ning talle paistis, et Ljolja kõik tema võltsid püüded selgesti läbi näeb.

Nelja lauasistuja hulgast tundis ainult Vitali end oivaliselt. Ta lobises ja jutustas anekdoote ega märganudki, et keegi nende üle üldse ei naernud.

Ljolja tunne, et laua taga on midagi korrast ära, muutus järjest teravamaks. Ta oli valmis ükskõik mis tegema, et aga seda ei oleks. Ta võttis kitarri ja hakkas laulma. See kiskus tähelepanu kõrvale ja hajutas veidi pinget.

Uut koputust väravas kuulates noogutas ta Dimitrile ja jätkas laulmist. Dimitri juhatas majja Andrei ja pikakasvulise blondi neiu. Andrei esitles teda:

«Kapa.»

Kapale näis seltskond meeldivat. Ta asus pikema tsemmooniata toidu kallale. Ljolja laulu kuulas ta mõnuga ja ütles:

«Teil on väga hea hää!..»

Kapa käitus vabalt. Andrei kohta seda ütelda ei saanud. Andrei oli kohmetanud. Ta ei oodanud kodus koosviibimist eest leida. Ta oli järele andnud Kapa palvetele näidata talle kas või ühtki oma sugulast. Oli arvanud neiu Dimitri poole tuua, siin veidi ümber vaadata, korra aias ära käia ja siis jälle tagasi minna, kinno või kuhugi mujale. Siin aga oli rahvas koos... Ära ka ei saanud minna.

«Teate mis,» ütles Kapa, kui Ljolja kitarri kõrvale pani. «Kas mina ka võiksin laulda? Ainult ma ei oska kitarril saata.»

«Palun, ma saadan,» tegi Ljolja ettepaneku.

Kapa laulis samuti hästi. Lauldes seisis ta kitarri mängiva Ljolja kõrval. Iskra ei võinud seda üldsegi vaadata, sulges koguni silmad. Nii hirmus oli näha kõrvuti neid kahte nagu — sellist ilu ja sellist moonutatust. Ta ei suutnud mõista, kuidas küll juhtus, et Dimitri ja Ljolja ühe katuse alla sattusid, kaks nii hirmsasti märgistatud näoga inimest. Dimitrit need märgid muidugi ei rikkunud, ta oli mees. Aga Ljolja, Ljolja...

Varsti Andrei ja Kapa lahkusid. Iskra sundis Vitalit ka tõusma. See ei läinud tal vaevata korda. Dimitri ja Ljolja saatsid nad väravast välja.

Iskra talutas Vitalit käe alt ja ise aina mõtles. Purjus Vitali muutus talle ebameeldivaks. «Vitja, Vitjakel!» mõtles ta. «Võtaksid sa ometi jõu kokku ja loobuksid sellest jälkusest, kui sa ei oska piiri pidada. Minust ei saa niisugust naist, kes igas lauas mehe kõrval istub ja teda ühtsoodu varrukast sakutab — ära joo. Sina ei tohi juua. Kui sa jood, siis võib juhtuda, et teised hakkavad mulle sinust rohkem meeldima. Ja see oleks halb, väga, väga halb.»

11.

Kolmanda ahjuga juhtus Andrei vahetuse ajal avarii: turm paiskus välja. Hõõguva gaasi ja lõõskava koksi

fontään purskus esile. Mõne sekundi jooksul oli ahju-esine platvorm leegitsevaise lademeisse mattunud. Gaas mõirgas. Leegi raevunud keeled nilpasid torustikku, tuli-kuumad iilingud ajasid inimesed laiali. Põleva koksi virnad kasvasid.

Andreil seisis ainult üks meeles: ahi tuli viivitamatult peatada. Ta sööstis läbi tule kabiini avariikraani juurde ja sulges gaasi. Koksijuga rauges, kuid väljapaiskunud virnadest vubises hõõguvat kuumust. Näis, nagu põleks õhk tsehhis.

Läbi tule hüpatas jooksis kohale Platon Timofejevits. Nägu märja kindaga kaitstes asus ta kamandama.

Kuumuses, põrgus, nagu näis, täiesti võimatus olukorras, kattes samuti nägu kätega, et end leekide eest hoida, loopisid Andrei noored kõrgahjutöölised koksi ahju eest kõrvale, panid uue furmi paika, lükkasid düüsi sisse ja kinnitasid poldid...

Näis, nagu oleks see kestnud minuti, aga oli möödunud ligi tund. Ja kui see oli möödas ning ahju uuesti gaas antud, algas veidi lihtsam, kuid mitte vähem kuum tegevus — ahju ümbruse vabastamine põlevast koksist. Hakkasid selguma kaotused. Osutus, et kaks ääsitöölist ei suutnud enam töötada, olid tulehaavu saanud. Ülejäänud samuti vaevalt liikusid liigse kuumuse ja sissehingatud gaasi pärast. Andrei pea käis ringi, terve keha oli nii roidunud, et heida või sinnapaika maha. Kuid ta ei alistanud, ergutas kaaslast, kõneles midagi, mida just, sellest ei saanud ta ise ka hästi aru.

Kutsuti kiirabi välja. Need, kellel olid tulehaavad, viidi haiglasse, kelle põletusrakud ja kõrvetused olid talutavad, neid tohterdati kohapeal, määrati ja mähiti. Keegi ütles: «Just nagu rindel, õed ja sanitarid ümber ringi.»

Kolmanda ahju jaoskonda tuli direktor Tšibissoff, tuldi partei tsehi- ja tehasekomiteest, ametiühingust, igalt poolt. Tšibissoff andis korralduse avarii põhjuse väljaselgitamiseks ekspertiis teha. Põhjust polnud kuigi raske leida, spetsialistid avastasid selle siinsamas. Igaüks võis ligi astuda ja näha, et oli murdunud kinnitus, mis düüsi-põlve furmiavasse surub. Uhes kinnituse detailis oli vana varjatud pragu, valupraak.

«Kes on siis süüdi?» küsis tsehiülema.

«Kes, kes... Tuleb välja selgitada,» vastas Tšibissoff.

Andrei viidi autoga koju. Haiglasse sõitmast ta keeldus, ehkki arst seda nõudis. «Tühine asi!» ütles ta arstile, püüdes sealjuures kõigest jõust erksana näida. «Lesi nüüd sellepärast haiglas?! Te ei mõtle seda tõsiselt, doktor.» Ühe sõnaga, vedas arstiteadust alt ja oli ise sellega väga rahul. Kodu aga tundis külmavärinaid ja heitis teki alla. Teki puudutus tekitas kehas valu. Ta viskas selle kõrvale, hakkas külm, tõmbas peale tagasi, jälle oli valu. Ta hakkas tigidalt, meeleheitlikult pöörama, kuid sobivat asendit kuidagi ei leidnud.

Rahutus kasvas veelgi seetõttu, et ta pidi õhtul Kapaga kohtuma. Neil oli kavas jalutuskäik sügisises pargis. Kapa oli öelnud, talle meeldivat väga mööda mahavari-senud lehti astuda, need kahisevat nii toredasti ja rahustavalt jalge all. Ja nüüd Kapa ootab teda, tema aga ei tule... Ei, seda ei tohtinud juhtuda, et ta minemata jätab, seda mitte... Kui aeg hakkas kokkulepitud tun-nile lähenema, tõusis Andrei asemelt ja riietus...

Kapa märkas kohe tema seisundit.

«Te olete aru kaotanud, Andrei!» hüüdis ta. «Te olete raskesti haige. Minge viivitamatult koju!»

Andrei naeratas, ja tundes end kukkuvat, haaras kõvasti Kapa käest kinni. Neiu toetas teda.

«Missugune rumal inimesel!» ütles ta. «Kuidas tohib ometi kahekümne nelja aastaselt poisikese tempe teha? Mis ma teiega peale hakkam?»

«Ei tea,» vastas Andrei vaevu tasakaalu hoides. Ta naeratas poolsuletud silmadega. «Midagi ei tea. Tehke, mida tahate. Ma armastan teid.»

Teda toetavad käed võpatasid.

«Seiske siin üks minut,» ütles Kapa teda raudaia juurde juhtides. «Hoidke varbadest kinni. Ma olen kohe tagasi. Ainult ärge kukkuge.»

Kapa tuli taksoga tagasi. Andrei istus aia ees maas, pea põlvede vahel, Kapa hakkas teda püsti ajama.

Autojuht oli oma ametiaastate jooksul mõndagi näinud, ta oli muutunud ükskõikseks kõige ja kõigi vastu. Kuid seekord ei kannatanud ta välja, aitas Andreid autosse tõsta. Kapa teadis, mis mees mõtles. Ta kindlasti

arutas: «Ise nii noor, nii meeldiv, ja juba jändab joodikutega.» Kuid see ei huvitanud ega häirinud Kapat. Mõelgu, mis tahab.

Andrei pandi uuesti voodisse ja kaeti tekiga. Tal oli valus, kuid ta vaikis. Kapa vaatas teda erutatult, hämmastunud pilguga. See oli ometi tõsi, oli ju, ta ometi ütles, ütles ju, et armastab, armastab teda. See polnud sonimine. Andrei tunneb end küll väga halvasti, kuid ta pole teadvuseta, ta on täie teadvuse juures.

«Te lamage, Andrei, ma tulen varsti tagasi,» ütles Kapa, tõmbas palitu selga ja ruttas apteeki. Ta ostis iga-suguseid ravimeid kokku, küll valuvaigistavaid, küll põletushaavu parandavaid, küll unerohutusi. Neid oli nii palju, et ajasid palitutaskud pungi. Apteegist väljudes märkas Kapa automaattelefoni, jäi hetkeks mõtlema ja otsustas koju helistada.

«Emake, palun ära muretse, kui ma hilja tulen,» ütles ta. «Pärast, pärast jutustan kõik. Ma ei saa ju nii. Räägin automaadist... Sa ära üldse muretse. Ja-jaa, ma saan kõigest aru.»

Tulevane arst, esialgu alles poisipeaga blond neiu, ravis esmakordselt elus iseseisvalt haiget. See oli tema esimene, kõige esimene patsient.

Andrei oli hea, kuulekas, kapriisideta patsient. Ta neelas ravimeid, mida Kapa arvamist mööda oli vaja neelata, ja täitis kõiki tema korraldusi. Kapa oleks nii väga tahtnud, et Andrei oleks oma endisi sõnu korranud. Kuid ta ei korranud neid, ütles ainult kinnisilmi:

«Te ei vastanud mulle midagi.»

«Aga te ei küsinudki minult midagi.»

Tuli Dimitri, kes oli juba kuulnud kolmandas jaoskonnas sündinud avariist — kogu tehas oli kära täis. Kuid seda Dimitri ei teadnud, et Andreil nii halb on, räägiti ju, ta olevat omal jalal tsehhist lahkunud, olevat ainult veidi ülemäära kuumutada saanud.

«Pole midagi, Andrjuša,» ütles ta. «Pulmadeks saad terveks. Näe, missugune maailmakuulus arst sul on!»

«Dimitri Timofejevitsš,» ütles Kapa. «Nüüd tuleb teilgi arst olla, ma annan haige teile üle. Te peate teda õõsel äratama ja talle, näete, neid pulbreid sisse andma. Hom-

mikul tuleb see määre. Homme ma juba ise... Tulen kindlasti. Ega sellest midagi ei ole? Ma ei sega teid?»

Enne lahkumist silitas Kapa Dimitri märkamata Andrei põske. Noormees tardus neiu vaevast tajutavast puudutusest.

«Kes ta on, kas või umbkaudseltki, Andrei Ignatjevitš?» küsis Dimitri, kui jalgvärv Kapa taga kinni kolksatas. «Tütartlapsena käima oled mees, aga sugulasi ajjasse ei pühenda.»

«Ta õpib... meditsiinilises instituudis.»

«Tulevikus saab tast siis surma abimees. Aga kes on ta isa ja ema?»

«Parteitöötaja.»

«Seda on isa, aga ema, ema kes on?»

«Ei tea. Arvatavasti koduperenaine.»

«Kas sa pole siis nende pool käinudki?»

«Ei.»

«Miks siis sedasi? Kas ei kutsuta või? Võib-olla on sul rauda lõhn küljes, vennas? Sa oled togu, Andrjuša, suurt kasvu küll, päris mehemürakas, aga ise nagu väike laps. Nalja võid ju temaga teha, kui just tahtmist on, kuid ennast püüda küll ära lase. Ära ole tossu.»

«Onu Dimitri!» kisendas Andrei istukile tõustes. «Sa ei tohi, onu Dimitri, sa ei tohi nii rääkida!»

«Sina lama.» Dimitri võttis tal õlgadest kinni, kuid Andrei tõukas ta eemale ja vajus oiates padjale.

Kapal oli eimaga pikem jutuajamine.

«Seleta mulle kõik ära,» ütles Anna Nikolajevna, kui Kapa koju jõudis. «Ma olen juba ammu märganud sinu erutatud olemist. Sa varjad minu eest midagi!»

«Ma seletan sulle kõik. Isa on mind alati õpetanud olema otsekohene ning kartmatu. Ma arvan, ta on oma eesmärgi saavutanud. Jah, ma seletan kõik. Palun. Ema, ma olin praegu ühe väga hea noormehe pool kodus. Ta nimi on Andrei.»

«Issand!» hüüatas Anna Nikolajevna. «Kapake!»

«Ära hädalda, ema. Ta lamab haigevoodis. Ta sai täna kõrgahju juures raske avarii ajal põletada. Ta on kõrgahjumeister.»

«Kapake!...»

«Mis on, mis Kapake?»

«Kas teil on siis...»

«Mis meil? Mis meil peaks sinu arvates olema, ema, kui polegi mingisuguseid meid, kui on eraldi tema ja olen eraldi mina.»

«Aga kas ta sind...»

«Ei tea,» katkestas Kapa ema. «Võib-olla.»

«Ja sina?»

«Ka ei tea. Vist jah.»

«Kapake!» alustas Anna Nikolajevna ägedalt. «Sa oled ju alles päris laps. Sest ei tule midagi välja. Ja isa ka ei lase sind kodust kuhugi. Sul on veel vara abielluda.»

«Abielluda?» imestas Kapa. «Aga kes on sest üldse rääkinud? Mina või?»

«Noh, aga kuidas siis?»

«Ema, sa tunnend minu vaateid. Kui mina hakkan kedagi armastama, siis ma ei pane oma armastust labas-tesse abielurakmetesse. Sa tead seda. Ma olen sulle seda mitu korda rääkinud.»

«Noh, rääkida võib ju ei tea mida, aga kui asi kätte jõuab...»

«Ah, ema, pole mingisugust asja. Ja ma üldse ei tea, mis minuga on. Ärgem hakakem vaidlema, ärgem haka-kem... Ma seletasin sulle kõik ära. Olin otsekohene ja õiglane. Rõõmustagu isa selle üle.»

«Mille üle ma rõõmustama pean?» küsis Gorbatšov sisse astudes. «Olen täna põrgulikult väsinud. Olin tehases. Seal juhtus avarii. Ah! seisis vahepeal. Metallid jäi vajaka.»

«Kõige tähtsam on see, et inimesed said kannatada, isa.»

«Kust sina seda tead, tirts?»

«Oh, Vanjake...» ei osanud Anna Nikolajevna muud ütelda.

«Sa oled ju nutu äärel, Anna? Mis teil siin lahti on?»

«Isa, ma rääkisin praegu emale, et veetsin täna mitu tundi selle avarii ajal kannatada saanud kõrgahjutsenhi meistri Andrei Jeršovi voodi juures,» lausus Kapa kindlalt ja selgelt.

«Ennäe, juba hakkad inimesi ravima. Tubli tüdruk!»

«Sa ei mõistnud, Vanja, tal on temaga vahekord...»

«Mis tähendab vahekord?» Naeratus kadus Gorbatšovi huulilt. «Mis te siin räägite?»

«Sellest, et... Ta käib temaga... Kas tuleb seda nii nimetada või kuidas?»

«Kas see on tõsi, Kapitolina?»

«Jah, isa, see on tõsi.»

Gorbatšov istus toolile ja hakkas sõrmedega vastu lauda trummeldama.

«Ja mis sest tuleb?» küsis ta.

«Ma ei tea.»

«Kas see juba kaua kestab?»

«Kaks kuud.»

«Kas sa käid tema pool?»

«Täna olin teist korda.»

Gorbatšov hakkas uuesti trummeldama, kulmud kort-sus ja pilk põrandas kinni.

«Aga miks sa ei ole teda kunagi meie poole kutsu-nud?»

«Isa, kas ma võin sellele küsimusele vastamata jätta? Luba, et ma ei vasta. Sest kui sa nõuad, siis ma muidugi vastan ja sulle on see ebameeldiv.»

«Kui nii, siis seda enam pead vastama. Ma nõuan.»

«Hästi,» ütles Kapa, tõstis pilgu üles ja vaatas isale avalalt otse silma. «Militsionääri pärast.»

«Ma ei saa hästi aru.»

«Ütlesin, militsionääri pärast, kes meie maja ees tege-vusetusest vaevleb.»

Gorbatšov võttis portsigari välja.

«Sa ei suitseta vastu ööd, Vanja,» tõstis Anna Niko-lajevna protesti.

Gorbatšov ei kuulnud teda, võttis paberossi välja, muljus seda aeglaselt sõrmede vahel ja pani põlema.

«Ja mida sa siis minult tahad?»

«Ega ma tahagi sinult midagi, isa. Mul on lihtsalt häbi Andreid siia tuua, sest tema elab savitares, neil on seal kõik väga inimlik, soe ning sõbralik, nad on suurepära-sed, armsad inimesed. Aga meil hakkab militsionäär teda kõõrdi vaatama.»

«Kas ma pean siis sinu meelest kohe praegu minema ja sellel militsionääril pea maha võtma? Mis ma temaga

teen? Ega's mina teda välja mõelnud, see oli nii juba enne mind.»

«Ma ei tea, isa, mis siin teha, ainult Andreid ma meie majja ei too. Ta ei tea isegi, kus ma elan. Ta saadab mind Mere tänavani.»

«Võib-olla ei tea ta sedagi, kes on sinu isa?» küsis Gorbatšov.

«Andesta, isa, kuid ta tõepoolest ei tea seda täpselt. Ma ütlesin talle ainult, et minu isa on parteitöötaja.»

«On alles olukord!» Gorbatšov tõusis ja hakkas mööda tuba käima. Aeg-ajalt kehtas ta õlgu ja muigas: «Oled sa mul aga lollike, tütreke.»

Kapa kuulas ja kuulas, siis ütles:

«Sa ise õpetasid mind juba sellest east peale,» ta näitas käega pool meetrit põrandast, «et bolševikku ehtivat tagasihoidlikkus, et inimese juures olevat peamine lihtsus kõiges. Kas ma pole selliseks kasvanud? Kas ma nõuan sinult nagu teised tüdrukud uhkeid riideid, välismaisi nailoonesemeid ja teemantsõrmuseid? Kas ma palun end, tervet inimest, kuurortidesse saata?»

«Mida pole, seda pole, Kapitolina. Seda ma tunnistan, siin sa oled tõesti tubli.»

«Näed nüüd, aga kui on öeldud a, siis peab ka ütlema b, isa. Ma olen sinult palju üle võtnud, võtan praegu ja ka tulevikus. Kuid üht-teist, mis pole päriselt sinu, ma ei vaja. Ära solvu.»

«Ja mis see peaks olema, huvitav teada, mis pole päriselt minu?»

«Kapitolinal!» ütles Anna Nikolajevna. «Ära ärrita isa. See on näotu. Alustasid ka rumalat vaidlust.»

«Ei, ei, las ta räägib,» hüüdis Gorbatšov sekka. «See on vägagi huvitav.»

«Ja räägingi. Sa oled näiteks kehakultuuri täiesti nurka visanud.»

«See on õigel!» puhkes Gorbatšov naerma.

«See ei ole õige. Süda jääb sul nõrgaks ega suuda enam füüsilist koormust taluda. Isegi jalgsi käid sa harva. Kas oled sa kordki linnaaias käinud? Ei. Mererannas? Ei. Või lihtsalt turul? Sedagi mitte. Sa otsustad kõige üle protokollide ja aruannete põhjal...»

«Aga täna käisin tehases.»

«Sellepärast käisid, et õnnetus juhtus. Ja küllap sealgi käis sinu ümber hulk saatjaid, aga oleksid sa üksi läinud... Kas mõistad, üksi? Ma nii tahaksin sinuga jalutada tänavail, mererannas, seal on nii tore õhtuti mööda liiva käia. Läheksime käe alt kinni nagu vanasti... Ja sa ei peaks elama mingisuguse kaupmehe majas, vaid korteris, heas tavalises korteris, kus oleksid majanaabrid, kes tervitaksid sind hommikuti ja räägiksid ilmast, on-see hea või halb. Kas sina seda ei tahaks?»

Gorbatšov silus käega kaela. Tüdrukul oli ju paljuski õigus. Ta ei elanud just nii, nagu peaks elama. Kuid üks igal asjal ole oma põhjus. Ta on tööga ära vintsutatud inimene, kel enda jaoks jääb aega äärmiselt vähe. Miks ta alati igale poole autoga kihutab? Et õigel ajal pärale jõuda, mitte hilineda, viis-kümme minutit kokku hoida. Miks ta randa jalutama ei lähe? Sellepärast, et jõuab koju väsinuna ja tahab lamada. Miks teda õhtuti inimeste poole ei kisu? Ta väsib neist niigi päeva jooksul ära: päev otsa inimesed, inimesed ja aina inimesed... Kõigil on midagi vaja, igaüks nõuab midagi. Enne sõda mängis ta veidi klaverit, nüüd on selle jätnud. Tegeles pildistamisega, loobus sellestki. Kogu oma koduse elu on ta jätnud kus seda ja teist.

«Noh, räägi veel,» ütles ta, märgates, et Kapa vaikib. «Anna pihta, ära haletse.»

«Ei räägi, mitte üht sõna enam,» vastas Kapa. «Sa tead ise kõike väga hästi.»

Nad läksid oma tubadesse laiali. Oli hiline aeg. Voodis lamades mõtles Kapa isast ja Andreist. Kunagi oli isagi samasugune nagu Andrei, niisugusena just kujutles Kapa teda tema enda ja ema juttude järgi. Ainult isa tegeles rohkem ühiskondlike, revolutsiooniliste asjadega. Kuid üks suhtu Andrei oma kõrgahjuasjandusse samasuguse pürgimusega. Kuidas ta vaeseke, kartmatu ja tugev, end praegu tunneb? Kas onu Dimitri täidab tema, Kapa, korraldusi? Jõuaks ainult homse päeva ära oodata: pärast õppetööd jookseb ta otsemaid Andrei poole...

Dimitri täitis Kapa korraldusi hästi. Kell kaks öösel laskis ta Andreil pulbreid võtta. Andrei ega Dimitri ise

sel kellaajal veel ei maganud. Platon Timofejevits tuli Andrjušat vaatama. Ta kirus hirmsasti.

«Saad sa aru, Dimitri,» märatses mees. «Ma läksin peaaegu hällist ahjude juurde. Kas ma ei peaks neid tundma, mis? Nüüd aga lastakse jutt lahti: «Seltsimees Jeršov, oobermeister, on praktik, ta on elu jooksul ühteist kogenud, on oma töös üsnagi vilunud, kiitust talle selle eest. Kuid andkem teed inimestele, kel on haridus ja diplom. Muidu ei jää tänane lugu meil viimaseks.» Näed, kuhu lurjused oma jutuga välja jõuavad: praktik! Ma olen kolmkümmend kaheksa aastat riigile metalli andnud, loeks keegi vaid kokku, mis see välja teeb. Terve mägi! Aga nemad muudkui — praktik!»

«Aga miks kõik sinu kaela veeretatakse, onu Platon?» küsis Andrei. «See juhtus minu jaoskonnas, minu vahetuse ajal, mina ka vastutan, ja mul on diplom olemas, mina pole praktik.»

«Sina ei tule arvesse, oled alles kollanokk!»

Platon Timofejevits ei läinud koju, jäi isatarre ööbima. Andrei kuulas, kuidas tema uinunud onud norisesid. Nad ei olnud just eriti hellad inimesed, pigem jämeda võitu, kuid õiglased. Nad olid ta isa ja emata üles kasvatanud, teda õpetanud, jalgele pannud ja andnud talle eriala, ameti, hea suurepärase ameti, tema aga oli neile alati poja eest olnud.

Ta mõtles uuesti Kapale ja sellele, et peaks teda kõrgahjutsehhi viima, talle kindlasti meeldiks Andrei töö, ta pole mõni preili, vaid tõsine mees, ega tema isa asjata parteitöötaja ole. Andrei hõõrus põske, mida Kapa käsi oli puudutanud. Kas talle ainult viirastus see, või tundis ta tõesti ikka veel neiu lõhnaõli hõngu? Andrei kurvastas, et Kapa nähtavasti ei kuulnudki tema huulilt pääsenud armuavaldust. Või ei saanud ta aru, mida Andrei ütles.

Ta tahtis, et Kapa oleks ikka ja alati tema kõrval. Kui see võiks juhtuda, siis ta elaks, õpiks, töötaks ja oleks niisugune, et Kapa ei tuleks oma valikut kahetseda, et ta võiks Andreile uhke olla. Aja jooksul saaks tast oobermeister, nagu onu Platon seda on, ja temast hakataks siis ka ajalehtedes ja ajakirjades kirjutama. Kapa aga

hakkaks inimesi ravima, võib-olla tuleks tehase haiglasse tööle...

Andreile kangastus imekaunis elu. Ja seda oli nii palju-palju, seda imekaunist elu.

12.

Halli sügispalitu krae üles tõstetud ja käed sügaval laiades taskutes peidus, istus Konstantin Orleantsev hämarduva linnaaia niiskel pingil. Ta nõjatus kumerale seljatoele ja õõtsutas tugevasse, paksu tallaga kinga kängitsetud jalga. Tema kõrvale oli end küljetsi seadnud lühikesevõitu kitsas külmas sinises vihmamantlis kõssutav, paljaks mineva peaga ja rahutu, eksleva pilguga neljakümne viie aasta ringis mees. Orleantsev oli ta tehnikumist üles otsinud, öelnud, et on tarvis temaga kõnelda, viinud tänavale ja juba paar tundi teda külma käes ringi vedanud.

«Nagu ma teile ütlesin, Krutilits,» sõnas Orleantsev oma kinga silmitsedes, «ja olen mitmel korral ka teistele rääkinud, mulle isiklikult teie projekt meeldib ja paistab üsnagi väärtuslik olevat. Igal juhul pälvib see lömist tähelepanu.»

«Näete! Aga nemad matsid selle maha!» võpatas Krutilits pingil, nagu tahaks ta püsti karata.

Orleantsev vaatas tema pintsaku peale tõmmatud määrdunud särgikraed, vihmamantli õlgu katvat kõõma ja paljast sinist kananahas kaela. Üle tema näo libises alatine ükskõikselt pilkav unine naeratus.

«Kes need nemad on?» küsis ta.

«Kõigepealt kõrgahju oobermeister Jeršov, tema praakis esimesena minu ettepaneku välja. Siis direktor Tšibissovi. Ka partei linnakomitee esimese sekretäri Gorbatšovi pool käisin. Vastuvõtul otse võluv mees! Aga mis ta ära tegi? Mitte midagi. Läksin ajalehe toimetusse, ka midagi targemat. Meil sa õigust ei saa, Konstantin Romanovitš.»

«Seda te ütlete küll ägedusehoos.»

«Mis mul siin ägestuda? Kogu minu elu on olnud üks kannatuste rada. Mul on kuusteist patenti igasugustele

leiutistele, täiustustele ja viimistlustele. Mitte ühtki pole ma suutnud läbi suruda, tootmisse rakendada. Välismaal oleks minust miljonär saanud. Nad ise aga lähevad rasva... Andestage, et ma nii räägin, kuid olen alati näljas, teenin ainult kopikaid, olen tehnikumis poole palga peal.»

«Miks siis nii? Miks te teise kohta tööle ei lähe?» tundis Orleantsev huvi.

«Teise kohta? Mind ei armastata eriti, Konstantin Romanovitš. Olen otsekohene inimene, kogu eluaeg olen tõe eest võidelnud ja nii tulebki...»

«Mis siis tuleb?»

«Vallandatakse. Olen ebamugav inimene, valmistan võimumeestele tüli ja küll nad juba midagi välja mõtlevad, kuidas minust lahti saada.»

«Teate, mis,» ütles Orleantsev. «Lähme õige lõunatama. Ma ei ole ka hommikust saadik sünninud. Lähme vahest minu poole võõrastemaja numbrituppa? Ma elan ikka veel võõrastemajas. Kuradima kalliks läheb. Aga tehase maja saavat alles kord uueks aastaks valmis.»

«Ei tea. Mul pole sealt, sellest majast, midagi toota. Mina elan rotiaugus, mul on ühtede vanainimeste juures toapugerik üüritud.»

Orleantsev kutsus numbrituppa ettekandja, kes tõi kaasa toidukaardi. Orleantsev ütles Krutilitšile:

«Palun, valige.»

See luges kõigi roogade nimed järjekorras läbi, kusjuures tal suu vett jooksis. Tema habe oli lohakalt aetud ja kuiva õhukese nahaga kaetud sarnakas nagu näis kord kollakana, kord sinkjana, raske ütelda kummana õieti. Ta tellis roogasid, kus oli ohtrasti sealiha, kapsast ja kartulit. Seejärel tellis poolvaljult midagi Orleantsev. Ta ütles ettekandjale:

«Ainult võimalikult kiiresti, kallid, muidu me sureme nälga.»

Peatselt ilmus viinakarahvin, suupisted seati lauale. Orleantsev valas klaasid täis ja ütles tervitussõnu Krutilitšile ettepaneku edukaks elluviimiseks. Klaas tühjaks joodud, lisas ta:

«See võib teile sisse tuua oma sada tuhat rubla.»

«Sada tuhat?» vaatas Krutilitš talle pööraste silmadega otsa.

«Aga mida teie siis arvate? Muidugi toob. Ainult selle saja tuhande eest tuleb võidelda. Takistusi on palju ja neid peab oskama ületada.»

«Ja just seda mina ei oska.» Krutilitš kugistas suupisteid. Iga neelatuse ajal kostis tema söögikõrist piuksatus. Teise pakkumist ära ootamata valas ta endale viina klaasi ja jõi selle tühjaks. «Mind sõtkutakse puruks.»

«Te ei tohi alla anda, peate tugevam olema. Kas te ka teate, mis tähendab sada tuhat! Esiteks tähendab see seda, et te käite hästi riides. Teiseks ei söö te suupisteks enam neid haledaid provintslikke «salateid» ja «heeringaid kooses», seljankat ja sealihakotlette. Te võite sõita Moskvasse ja seal on teie päralt kõik: «Aragva» kabinetid... «Grand-Hotelli» kelnerid ise võtavad teilt erigarderoobis kasuka vastu. Te kutsute sõbrad külla... Kui te vaid teaksite, kallis sõber, missugused näkineid Moskvast pesitsevad!»

Krutilitš elavnes, tema näolt kadus pinge, ta koguni naeratas.

«Kas tõesti? Ega te nalja tee?» usutles ta ikka ja jälle Orleantsevit. Ta sõi ja jõi vahetpidamata ja jäi varsti purju. «Aga kuidas, kuidas peaks võitlema?» käis ta peale. «Kuidas neist võitu saada? Käsi peseb kätt. Nad kaitsevad üksteist. Ajaleht ei toonud isegi minu artiklit ära. Ja mispärast ei toonud? Sellepärast, et direktor Tšibissovi ja toimetaja Bussorini on vanad tuttavad. Kas vana tuttav tõstab kätt vana tuttava vastu?»

«Ma näen, te olete tõepoolest palju kannatanud, Krutilitš, te otsustate väga teravalt kõige üle.»

«Naine läks minu juurest minema, ei kannatanud niusugust elu välja. Saan ma mõne naisterahvaga tutvaks, pole mul võimalik teda võõrustada ega talle lilli osta. Püüan veel ise temalt kümnerublast välja nuruda. Mis see on? See on hirmus langus! Ja ometi räägitakse: loomingule on kõik teed lahti! Täiustuge, arendage oma annet! Paljad jutud.»

«Miks siis kohe nii? Mina, näiteks, ei saa oma saatuse üle nuriseda,» ütles Orleantsev endist viisi laisalt muia-tes. «Mina ei jahi naiste käest kümnerublaseid.»

«Teil on vedanud, te olete õnneseen. Te pole veel ühelegi neist tee ette sattunud. Ehkki, kuidas nüüd ütelda... Miks te korraga siia tulite, miks hülgasite oma kõrgesti kiidetud Moskva? Vaikite? Ärge te neid kaitske, kallid Konstantin Romanovitš, ärge kaitske!»

Krutilitš tormitses ja püüdis võõrastemaja diivanilt, millele oli laud ette nihutatud, üles karata. Küllap soovis ta, kõht täis ja kehal soe, veidi mööda tuba käia. Kuid ta ei suutnud enam tõusta, teda valdas rammestus. Orleantsev nägi, et veel veidi, ja tema külaline jääb hoopis loiuks. Vajub siiasamasse magama, siis juba tülist ei pääse!

«Ma arvan, me peaksime väikese jalutuskäigu tegema,» ütles ta. «Saame pea värskemaks, siis jätkame jälle. Terve öö on meie pärast.»

Krutilitšil ei olnud tahtmist lahkuda, kuid Orleantsev oli järeleandmatu.

«On vaja värsket õhku, hapnikku on vaja,» rääkis ta ja ulatas külalisele tema vihmamantli ning vana, plekilise, ebamäärast värvi mütsi. Ta noris Krutilitšilt välja tema aadressi ja püüdes jätta muljet, nagu jalutaksid nad, talutas ta koju. Krutilitš peatus ühe õue tagasopis asuva osmiku ees, kuhu see aadress nad tõi, ja kuulutas pidulikult:

«Siin siis näetegi villat, kus teie alandlik teener korteris on. Palun tehke oma külastamisega au.»

Orleantsev oletas midagi hästi haledat eest leida, kuid see, mis ta Krutilitši toas nägi, ületas tema oletuse. Siin oli umbne, räpane, röske ja häises vastikult. Kärbestest reostatud varjuta lamp valgustas madala lae alt läbi-roostetanud nikeldusega kitsast voodit, puukoidest nii tugevasti söödud tumedat kappi, et selle ümber põrandal kollase puru hunnikukesi paistis, ruudukujulist, ühegi katteta lauda, mõnda lonkavat tooli ja roostetanud raudnaastudega ülelöödud kirstu. See oli kõik, mis selles toas leidis.

Krutilitš avas kirstu ja hakkas oma leiutiste ja täiustuste patente üksteise järel lauale loopima.

«Ma ei ole mõnda tehnikat kitsasse valdkonda ära eksinud, minu mõttelend on avar. On see halb? Olen siis mina sellis süüdi?» rääkis ta. «Siin on näiteks uus

tõmblukk... Niisama naljaviluks tehtud, nagu iseeneest torkas pähe. Põhimõte pole vahest just uus, kuid üht-teist on siin ka minu poolt. Keegi ei tahtnud vastu võtta. Milleks seda, mis paremus sel olevat? Võivat ju minu patendi järgi teha, aga võivat ka vanaviisi, midagi sellega ei muutuvat... Siin ma konstrueerisin ühe masina, nii-öelda kombaini rediste ülesvõtmiseks kasvuhoones. Jälle ei võetud vastu... Siin on õmblusmasin väljaõmblemisseadisega...»

«Ei võetud vastu?»

«Muidugi mitte! Välismaised mudelid olevat paremad. Kuid seda räägitakse niisama puru silma puistamiseks. Samal ajal aga sokutatakse omad asjad käiku. Ma ju ütlesin teile — käsi peseb kätt.»

Orleantsevi ees seisis hädavarestest leiutajate üsnagi arvuka kohordi tüüpiline esindaja. Kunagi sajandite eest otsisid nad tarkade kivi, et selle abil kulda valmistada, siis püüdsid perpetuum mobile't leiutada ja veelgi hiljem valmistada kõike, tõmblukust alates ja mingisuguste redisekombainidega lõpetades. Kui Orleantsev peavalitsuses töötas, käisid Krutilitši kaasvennad üsna sageli tema pool, süüdistasid teda bürokratismis, nende leiutiste omastamise soovis või koguni kahjurluses, ja kaebasid tema peale. Mõned neist oskasid osavasti lepinguid sõlmida oma vördjalike ja abitute mehaanika-alaste sünnitiste elluviimiseks ja jõudsid haljale oksale; vähem osavad said vaevalt ots-otsaga kokku, kolmandad lihtsalt kiratsesid. Aga niisugust hädist, nagu Orleantseval sel õhtul nägi, polnud ta küll varem kohanud.

«Ma kordan jälle,» ütles Krutilitš. «Välismaal oleksin võinud ma miljonär olla. Ja oleksingi olnud, just! Seal ei seata iga autoriteeti jumala aujärje peale. Aga meil? Meil kuulatakse vanadusest õgaraks läinud akadeemikutoid nagu Seebaotti ennast; asjatundlik inimene aga, kui tal pole nime, ei pane keda kuraditki ennast kuulama!»

Krutilitš vandus kuradeid kokku, ta otse hõõgus kurjust välja, ja kadestas kõiki. Ta oli alati jõukast ja kaunist elust unistanud, kuid ei olnud seda kunagi saavutanud. Ta tahtis saada samasuguseid ilusaid ülikondi, nagu kannavad need, kes sõidavad rahvusvahelistes vagunites lõunasse, Kaukaasiasse ja Musta mere äärde,

tahtis ilusate naiste seltskonnas viibida ja elada suures, hästisisustatud korteris. Tahtis, et see kõik saaks talle osaks nagu võiduloos — ühekorraga, tervelt ja täielikult. Kas tõesti on Orleantsevil õigus, kas tõesti võib talle sada tuhat rubla kätte langeda? Sada tuhat rubla! Siis oleks talle kõik, kõik kättesaadav, siis oleks lõpp sel hirmsal viletsusel. Oh ei, nad mõtlevad, et ta kukub prassima ja laristama. Eksivad! Nad arvavad, et talle on loomingurõõm tundmata, et ta on rahakoi. Ei, kõik läheb teisiti. Ta hakkab muidugi külluses elama, kuid seda suurema energiaga asub ta tööle ning annab riigile ja rahvale sadu üliväärtuslikke leiutisi. Ta on patrioot, arvaku mõned mis tahes.

«Konstantin Romanovitš!» ütles ta tundmuste tuhinas. «Hakkame tööle, hakkame koos võitlema. Ma usaldan teid, teie ei hakka mind riisuma.»

«Milleks seda, Krutilitš! Ma tänan teid ja olen väga liigutatud,» vastas Orleantsev, «kuid mina pole leidur. Mul ei ole niisugust pead. Mis teile kuulub, kuulugu teile. Ainult te ei tohi alla anda. Te peate selgusele jõudma, missugused jõud teid segavad. Mina seda ei tea, kes on teil takistuseks ees, kas too upsakas oobermeister Jeršov kõrgahjutsehhist või demokraadist direktor Tšibissovi, kas linnakomitee sekretär Gorbatšov või ajalehetoimetaja Bussorin, kas igaüks neist eraldi või nad kõik ühiselt, ma kuulen ainult teie kinnitusi. Kuid peab teadma, kes just segab ja siis tuleb segajad kõrvaldada. Kas te mõistate? Puhastagem teed uuele, tervele ja progressiivsele, Krutilitš, seda nõuavad rahva huvid. Meil on palju intelligentlikkust siginenud sõna kõige halvemas mõttes. Seda on vene haritlaskonnas alati leidunud. Me räägime palju, arutame lõputult, aga midagi teoks teha... Seda teevad teised meie eest, lõppkokkuvõttes meie vastu. Me peame puuduste ja pahede vastu leppimatud olema. Kui olete pahet märganud, selles selgusele jõudnud ja mõistnud, et see on tõesti pahe, siis pole teil õigust enne rahule jääda, kui see on paljastatud ja karistatud. Või ei räägi ma äkki tõtt?»

«Tõtt, ikka tõtt! Te olete tõeline inimene, Konstantin Romanovitš, jõuline inimene.»

«Mis jõudu minus on?! Inimese jõud on tema tegudes. Kui mul oleks nii palju leiutisi nagu teil, Krutilitš, ja ma suudaksin nii loovalt mõelda nagu teie, siis vahest oleks minus jõudu. Teie olete jõud, teie! Te ei tunne veel oma jõudu. Kui te kord seda tundma õpite, avanevad teie ees kõik ukSED. Saage aru, meie sajand on tehnika ja teaduse sajand. Kunagi oli aeg, millal inimene kummardas loodust. Meie esilased austasid preestreid, kes nende algelise mõtteviisi kohaselt ainuüksi suutsid looduse ähvardavatele jõududele kuidagi vastu seista. Siis saabus juba rohkem organiseeritud idealismi aeg, jumala asemikeks maa peal kuulutati paatrid, pastorid ja papid. Nad andsid armu ja mõistsid hukka, nad edutasid ja pidurdasid. Mida tahtsid, seda ka tegid. Siis jõudsid kätte ühiskondlike ideede tormilise arenemise sajandid. Inimsugu tunnetas ühiskonna ümberehitamise vajadust. Mõtete valitsejaks sai see, kes maailmale kõige ahvatlevama, kõige haaravama idee andis. Kas te mõistate mind?»

«Ja-jaa, täielikult, Konstantin Romanovitš. Muidugi mõistan!»

«Noh, ja ideed käänasidki maailma pahupidi. Inimsoole on leitud uued ühiskondliku arenemise teed. Kes peab nüüd peamiseks juhtivaks jõuks saama?»

«Proletariaat.»

«See on muidugi õige, see on nii-öelda aabitsatõde, koolipingitõde, mis vaidluse alla ei kuulu. Ehkki meie kohta mitte päris täpne. Meie maal pole proletariaati, meil on tööliklass. Noh, olgu, kuid kes peab seda jõudu organiseerima, seda tegutsema panema?»

«Partei, eks?»

«Jälle õige, absoluutselt õige, te olete poliitiliselt kirjaoskaja inimene, Krutilitš. Muidugi on see õige, kuid mõnevõrra sirgjooneline, vaadake. Kõikjal peab otsima dialektikat. Ma kordan, meie sajand on tehnika ja teaduse sajand. Järelikult peavad peamiseks, juhtivaks jõuks saama need, kellele tehnika ja teadus alluvad — insenerid, mu kallis, insenerid! See tähendab meie, teie ja mina!»

«Tõsi, see on tõsi! Küll te arutate suurepäraselt, Konstantin Romanovitš. Meie!»

«Ja minu arutlused viivad selleni, et kui teie, leidur ja insener, teid takistavate bürokraatlike jõudude vastu rünnakule lähete, siis ei suuda need teile vastu seista. Mobiliseerige end! Mis on teie, see kuulugu ka teile. Nõnda! Seni aga nägemiseni. Olen rõõmus, et teiega tutvusin ja meeldivalt õhtu veetsin. Ma kuulsin ikka räägitavat, Krutilitš ja Krutilitš, leidur Krutilitš. Mõtlesin siis, et kes see niisugune on, lähen teen temaga tutvust. Noh, veelkord nägemiseni. Head ööd.»

Krutilitš saatis Orleantsevi õueväravast välja, tuli tuppa tagasi ja asus sorima oma pabereid, mis kirstu ääreni täitsid. Kunagi oli igaüks neist kasuks olnud, kuid nüüd olid nad kõik vananenud. Oli vaja uusi hankida. See veidrik Orleantsev mõtleb, et tema, Krutilitš, on lambatall, keda igaüks võib karistamatult kõrvust ja sabast sikutada. Te eksite, Konstantin Romanovitš, Krutilitš oskab võidelda. Kas omal ajal vähe tema vastaseid soojaks istunud kohalt minema lendas?! Ja mõned purunesid hoopis pihuks ja paiskusid kosmilise tolmana maailmaruumi laiali. Peab tööle asuma. Ta asub tööle. Tulevad uued dokumendid, tulevad uued lahinguülesanded...

Krutilitš otsis kirstust üles vana, kulunud, punasest nahast portfelli ja võttis sellest välja noore naerva naise päevapildi. «Sa eksisid, Sonja,» ütles ta pildi poole pöörduhes kuuldavalt. «Sa eksisid, jah. Ma ei tea, kus sa viibid, kuid kord saabub aeg, millal sa kahetsed, et mind raskel tunnil maha jätsid.»

Ta väsis selle õhtu pingutustest, harjumatust toidust, viinast ja sõbralikust, arukast jutust, mida keegi enam ammu aega polnud temaga ajanud. Tema pea vajus lauale, naerva Sonja pildile. Sonja ilmus tema kõrvale, pani käe tema õlale, silitas tal kukalt ja puudutas kõrva tagant. Oli magus tunne. Mees puhkes nutma.

Sonja ei teadnud palju, ta lahkus ju nii ammu tema juurest. Nad olid juba instituudis abiellunud ja inseneriks saades palju ringi sõitnud. Sonja oli sirgjooneline ja otsekohene inimene, tõeline sõber, kes toetas teda võitluses igasuguste direktorite ja ülemustega. Kui neil aga poeg sündis, ütles ta endal isu täis olevat iga poole aasta tagant uude kohta kolida ja leidis, et Krutilitšil on riia-

kas iseloom. Nad läksid tülli. Hakkasid sageli tülitsema. Ei, isegi Sonja, see tõeline sõber, ei mõistnud teda ja lõpuks jooksis tema juurest ära. Sõitis lihtsalt kuhugi minema ja kadus igaveseks. Tal tuli mehe kõrval midagi küllalt puudust kannatada. Pole kerge, kui sind äkki vallandatakse ja sa käid mitu kuud tööta ringi ning müütad viimaseid hilpe seljast ja naise viimaseid ehteid, tema vanematelt päritud kuldristikest ja sõrmust. Jah, ta ei hakka vastu vaidlema. Sonja nägi tema kõrval palju vaeva. Kuid oleks ta teadnud, oleks ta näinud, mis tuli pärast... pärast tema põgenemist! Oli päevi, millal kogu tema, Krutilitši, päevatoit koosnes paarist kartulist ja näpuotsatäiest soolast.

Ta tõstis vaevaliselt pea laualt ja lausus kauge pimedas nurga suunas:

«Sa kahetsed. Sada tuhat! Kas sa tead, mis tähendab sada tuhat? Sa tuled mind põlvili paluma. Siis me alles vaatame, kas võtan sind tagasi või ei võta.» Ta mõtles endamisi: «Aga muide, milleks mul sind siis enam vaja on? Kas sa tead ka, missugused näkineid Moskvas pesitsevad?» Talle meenus ettekandja, kes neid Orleantsevi numbritoas teenis. Polnud laita tots, parasjagu pehmekene niisugune, täis värk... Ta naeratas ja tõusis laua tagant. Sonja pilt kukkus maha. Vihmamantlit selga panema minnes astus ta märkamatuks selle peale.

Väljas oli väga külm, kuid tema astus, hõlmad eest lahti. Ta ei külmetanud end kunagi ega põdenud angiini, vanemad olid tal õigeaegselt, juba lapsepõlves, lasknud kurgumandlid välja lõigata.

Ta jõudis peatänavale. Seal kõndis veel üksikuid paare. Naistest möödudes vahtis ta neid igast küljest. Peas liikusid vallatud mõtted. Nii jalutas ta võorastemajani. Restoran oli juba suletud. Ta palus end sisse lasta, tal olevat vaja näha üht ettekandjat, hästi täidlast ja sümpaatset, kelle nime ta aga ei teadvat.

«Ah, minge ometi koju, kodanik,» ütles talle mingi süinge võorastemaja asjamees. «Te olete ju end nii täis tinutanud, et jalgadel ei püsi.»

«See pole teie asil» vastas ta upsakalt. «Mina olen insener ja te võiksite oma märkused endale pidada. Ma tean ise, kuhu lähen ja kuhu ei lähe.»

Ta hakkas mööda treppi võorastemaja teisele korrusele minema, talle meenus, nagu elaks Orleantsev kuskil sealpool. Korruse korrapidaja ei tahtnud teda koridori lasta, kuid ta lükkas naise kõrvale, käis ukse juurest ukse juurde, koputas ja rääkis lukuauku:

«Romanõtš, Romanõtš, see olen mina.»

Uste tagant kuuldus sõimu, talle ei mõeldudki avada, kes aga siiski avas, see ladus sõnu kokku, et issand hoidku. Kuid Krutilitš naeratas kõige peale õndsalt:

«Noh, mis sa kohe ägedaks lähed! Küll aga elavad siin sünged kujud.»

Suure vaevaga saadi ta viimaks uksest välja. Jälle hulkus ta mööda kõnniteid ja kõnetas möödaminejaid.

«Kodanik,» kuulis ta öeldavat ja nägi militsionääri ligi astuvat. «Nüüd aitab, kodanik, olete küllalt pidutsenud. Minge koju, kui te ei taha ööd kainestusmajas veeta ja selle eest, nagu öeldakse, kakskümmend viis kulli maksta.»

Militsionääre ta kartis. Uljas meeleolu haihtus; ta tõmbus kõssi ning külmetudes, komistades ja plankudest kinni hoides lonkis koju. Aeg-ajalt ainult vaatas tagasi, kas vahest militsionäär järele ei tule.

13.

Stepanilt tuli lennupostiga kiri. Ta kirjutas, et valmistub ärasõiduks, sõit võtvat oma paar nädalat ja teda võivat kohale oodata oktoobri keskpaiku. Kiri lõppes sõnadega: «Täna teid alandlikult, minu kallid vennad. Ma ei unusta kunagi teie headust. Stepan.»

Vennad tulid uuesti kokku ja asusid uuesti valusat küsimust arutama. Seekord kogunesid nad ühel pühapäeval Dimetri poole vanemate savitarre. Platon Timofejevitš oli kaks pooleliitrit viinapudelit kaasa toonud, kuid keegi ei tahtnud juua. Dimitrist oli see endast mõistetav, Jakov Timofejevitš aga ütles et tal südame korrast ära olevat. Elu minevat närviliseks, näidendeid polevat kuskilt võtta ja kui teater ei olevat veel omadega põhjas, siis on ta sinna vajumas.

«Sinu teatrisse pole tahtmist tullagi,» ütles Platon Timofejevitš. «Teil käib seal üks igavene silmavesistamine: laval ulutakse ja saalis lõristatakse nina.»

«Kust sina seda tead, mu kallis?» imestas Jakov Timofejevitš. «Vaadake mul kriitikut, armsad vennad! Ise on ta kolme aasta jooksul kõigest kaks korda teatris käinud.»

Platon Timofejevitš kallast endale pitsi ja vaatas Ljolja poole, kes akna all istudes Dimitri pesu parandas.

«Vahest lööd sina kampa, Ljolja?»

«Võib küll, Platon Timofejevitš.»

Dimitri vaatas tusalpealt, kuidas Platon kapist klaasi otsis, selle täis valas ja Ljoljale ulatas, siis ütles:

«Milleks seda, Ljolja?»

«Kõhe on olla, Dima, juba mitmendat päeva ei saa kuidagi sooja,» vastas naine ja tühjendas klaasi ühe söömuga.

«Mul on samuti kõhe olla,» ütles Platon pärast pausi. «Tööd ei lasta teha, muudkui käivad igasugused komisjonid ringi ja nuusivad. Pärast avariid ei saa nad kuidagi rahu. Küsisin Tšibissovitšilt, et kaua see kestab, Anton Jegorovitš? Tema vastas mulle: «Kas sa tead ka, kallis, kui palju pealekaebajaid maailmas veel leidub. Meile veeretatakse niisuguseid patte kaela, et kui sa aimaksid, paneksid tiigrina möirgama.» Ma küsisin jälle, et missuguseid, missuguseid siis? «Eks igasuguseid.» Tööta siis veel!»

Dimitri muigas:

«Lõristad samuti nina nagu Jakovil teatris lõristatakse.»

«Ega ma lõrista, olen sohvunud.»

«Mina sinu asemel laseksin neil pealekaebajail soolikad maha.»

Värvast kostis koputi põmmimist. Ljolja läks avama ja tuli tagasi üleaedsega, umbes seitsmekümne viie aastase vanamehe Mokeitšiga, kes kunagi Jeršovide isaga oli sõbrutsenud.

«Ma arvasin, et Dimka on üks kodu. Mõtlesin, et astun sisse, nurun toosi tikke, eit oli unustanud osta. Arvasin, jah, et üks. Aga siin on terve rood koos. Tere kah, poisid, ma pole teid ammu näinud. Kuidas elu

lähed? Viina joote? Valaksite ka vanamehele klaasikese, saaks kontidesse sooja.»

Platon Timofejevitš tundis napsikaaslasest rõõmu ja valas Mokeitšile pitsi. Ljolja lükkas oma klaasi ka ette.

«Jäta, Ljolja!» ütles Dimitri jälle.

Ljolja jõi siiski teistega koos klaasi tühjaks.

Mokeitš hakkas jutustama, kuidas ta oli käinud naabri soovitusel linnalähedases külas ühelt tohtrilt jooksva vastu abi saamas.

«Ma seletan talle kõik ilusti ära nagu kord ja kohus. Viskan püksid maha ja näitan talle oma puusaluid. Tema aga ütleb mulle: «Vaata, taat, kui sa oleksid näiteks meriino lammas või siberi kass või mingisugune koer, siis me ajaksime sinuga tõsist juttu, aga sedasi ei tule meie vastastikustest pingutustest tuhkagi välja.» Räägib siis niisugust teaduslikku juttu. Mina küsima, et miks siis ei tule, vabandage väga. Ega ma muidu taha, ma tasun korralikult ära. Millest küll niisugune hoolimatus inimese vastu? Tema jälle: «Just sellepärast ei tulegi, et sina oled inimene, mina aga loomaarst. Mina ravin tõp-raid.» Naaber, näe, oli mulle niisuguse viguri valmis visanud.»

Naerdi. Koputi põmmis jälle.

«Külalisi tuleb kohe karjas,» ütles Jakov.

Seekord juhatas Ljolja majja kaks meest korraga: Vitali Kozakovi ja näitleja Guljajevi. Imestus oli üldine.

«Seltsimehed,» ütles Vitali Kozakov, «palume vabandust, kui juhtusime segama. Me läksime mööda ja otsustasime korra sisse vaadata. Dimitri Timofejevitš ütles, et selle maja ukseid on alati külaliste ees lahti.»

«Mis siis ikka, võtke istet ja tundke end kodus,» ütles Platon Timofejevitš. «Kust te tulete või kuhu lähete?»

«Käisin mööda linna visandeid tegemas,» vastas Kozakov. «Ja Aleksander Lvovitš, kes kunagi väsimust ei tunne, oli mulle seltsiks, et mul igav ei hakkaks.»

«Mida te siis joonistasite?» huvitus Platon Timofejevitš.

Vitali sidus mapi lahti ja hakkas visandeid näitama. Ta muidugi kavaldas. Nad ei astunud Guljajeviga juhuslikult siia sisse, lihtsalt sellepärast, et tee mööda viis. Vitali polnud oma kavatsusest loobunud ja oli kõik

need päevad visalt Dimitri portree kallal töötanud. Kuid oli vaja teda veel vaadelda, veel üksikuid jooni tabada. Süüdistagu Dimitri teda pealetükkivuses ja ärgu tundku edaspidi teda kohates erilist rõõmu. Vitali peab oma asja lõpuni viima. Guljajevi oli ta selleks kaasa palunud, et see juttu ajaks, tema ise aga võiks vähem rääkida ja rohkem vaadelda. Vana etüüdumapp igasuguse prahiga, välismaa ajakirjadest väljalõigatud ülesvõtetega sürrealistide ja abstraktsionistide maalidest, oli silmapetteks kaasa võetud. Selles leidus, tõsi küll, ka Vitali jooniseid, kuid need olid vanad, kuulusid Moskva ümbruses uita-mise perioodi — aina maastikud. Neid vaadeldi. Nad meeldisid.

«Toredad kohad,» kiitis Platon Timofejevitš. «Vene-maa! Kus on ilu!»

Viimaks jõuti väljalõigeteni.

«Tühja neist!» ütles Vitali ja tahtis mapi sulgeda.

«Miks siis sedasi?» hakkas Platon Timofejevitš protestima. «Oleks huvitav näha.»

Pildid käisid käest kätte.

«Huvitav,» ütles ka Jakov Timofejevitš. «Ainult siit ei saa paraku kuraditki aru. Klistiiritorud, kuubikud ja augud.»

«Kas need on siis pildid?» küsis Platon Timofejevitš ilmse kahtlusega.

«Üldiselt jah, pildid,» vastas Vitali.

«Ja mis nendega tehakse? Kas riputatakse seintele või hoitakse albumites, et keegi ei näeks?»

«Riputatakse seintele. Korraldatakse näitusi. Hoitakse muuseumides. Olin möödunud sügisel Pariisis ühel niisugusel näitusel. Käiakse vaatamas.»

«Vitja,» segas Guljajev end vahele, «ära aja headel inimestel päid segi. See on jumps, seltsimehed, see pole kunst. Kunst nõuab suurt ennastalgavat tööd. See on eelkõige aeg, aeg ja veel kord aeg. Kunstis ei saa priuh-prauh meetodil midagi väärtuslikku luua. Kunst nõuab inimest tervenisti endale, kõik tema mõtted ja kogu ta jõu. Kui see on tõeline kunst muidugi. Aga mina olen näinud, kuidas niisugune pläkerdaja,» ta nipsutas sõrme vastu üht hästi koledat reproduktsiooni, «kuidas ta hiiglasuure maali poolteise tunniga valmis võõpas.

Ta pigistas värve otse tuubidest lõuendile justkui väikseid värvilisi vorstikesi. Tuli kurat teab mis välja. Tema aga ütles uhkelt: «See on hümn loomingule, ahelaist vabastatud mõte!»

«Olen Aleksander Lvovitšiga päri,» ütles Kozakov. «Mul oli äge vaidlus ühe prantslasega. Ta ütles, vaadake, umbes nõnda: teie nõukogude kunst on hirmus, ta on naturalistlik. Te sammute mööda tallatud radu ega otsi uusi. Tegelikult kujutades võib minna kaht teed: kas temale läheneda — see viib naturalismi, fotokunsti, või temast eemalduda — see on piiramata võimaluste tee, siin ei seo kunstnikku midagi, ta on ülimalt vaba.»

«Ja niisugused vigurid siis tulevadki sel tegelikkusest eemaldumise teel,» tähendas Guljajev.

«Aga kui selle üle vaieldakse,» tundis Dimitri huvi, «kas siis rahva käest ka küsitakse, mida tema tahab, mis talle meeldib, mida ta omaks võtab ja mida mitte?»

«Vaadake,» vastas Kozakov, «mõningal määral küsitakse küll. Nii näiteks arvestatakse näituse külastajate arvamist...»

«Aga et keegi tuleks ja räägiks rahvaga, jutustaks talle oma plaanidest ja raskustest, kas seda ka mõni teeb?»

«Mõned teevad.»

«Arvatavasti mitte paljud?»

«Muidugi mitte kõik.»

«Asi seisab selles,» ütles Jakov Timofejevitš, «et on olemas mingisugune teooria, mille järgi mitte kõiki kunstnikke või kirjanikke, näiteks, ei mõisteta nende eluajal. Mõni neist sammuvat kuskil kaugel oma ajastust ees, olevat novaator, geenius, keda alles järglased kord tulevikus mõistavad. See on üks seletamisviis, mis muide ka meil teatris mõnede lavastajate hulgas käibel on. Kuid on ka teine seletamisviis. Kunstiküsimustes ei tohivat rahvahulkade, pimedate massi lõa otsas käia. See ei lugevat midagi, kas ta kiidab või ei kiida. Talle peab visalt oma õigsust tõestama, peab tema vastupidised arvamised murdma ja teda enda järele tõmbama.»

«Siin ilma poole liitrita selgusele ei jõua,» ütles Platon Timofejevitš pudelit tõstes, et kõik klaasid täis valada.

«Mis siin selgusele jõuda?» lausus Dimitri. «Kõik on

nii selge. Säärasest ära head loodagi, kellel rahvahulgad ja pime mass on üks ja sama. Vastavalt sellele suhtub ta ka rahvasse. Ta ei saa arugi, et mass massiks, aga rahvahulgad... rahvahulkadel on oma arusaamine.»

«Neil on samuti ideaalid,» lisas Ljolja tasa.

«Oigus!» toetas teda Dimitri. «Niisiis, kodanik kunstnik ja kodanik kirjanik, võtke need vaated ja ideaalid lahkesti omaks. Te ei ela ju õhuta ruumis, vaid ikkagi rahva hulgas. Kas pole nii?»

«On küll, see on tõsi,» nõustus Vitali.

«Nii ma ütlen, et võtke omaks. Kes seda suudab, seda rahvas tunnistab ja armastab ka tema eluajal, mitte ainult hauas. Kes aga ei suuda, kes rahvale nagu pimedale massile ülalt alla vaatab ja püüab aina oma kiusu ajada, see kullatükk sõitku parajasse kohta!... Las istub oma urkas ja lohutab end sellega, et kord pärast surma järeltulijad teda mõistavad.»

Ljolja seisis juba tükk aega Dimitri selja taga ja silistas õrnalt tema õlga, nii et keegi teine seda ei märkaks, et ainult tema tunneks. Dimitri rõõmustas: küllap see tähendas heakskiitu, järelikult ta rääkis tõti.

Vaieldi ja käratseti veel kaua. Vitali jäi purju, vehkis kätega ja karjus. Guljajev vaatas kurvast tema poole: mis küll sinuga teha, juua sa ei oska ja sul poleks seda ka vaja. Dimitril aga kasvas kahjurõõmule lähedane tunne seda süüremaks, mida rohkem Iskra Vassiljevna mees purju jäi.

«Aga kus on teie naine?» küsis ta Vitali kõrvale istudes endagi jaoks ootamatult.

«Ah Iskra? Eks ikka oma kõrgahju juures, kus mujal.»

«Te peaksite teda joonistama, seltsimees kunstnik, kui ta on kõrgahju juures. Missugune suurepärase pilt tuleks? Juba üksnes sellepärast, et naisi kõrgahju juures harva kohtab, ja pealegi missugune naine ta on!»

Ljolja kuulas tähelepanelikult seda jutuaajamist.

«Kas te teate ka,» ütles Vitali Dimitri särginööst kinni võttes. «Ma oleksin tookord äärepealt teile armukadedaks saanud... Kas mäletate, kui te meie maja ees seisite. Ma mõtlesin juba, et mu naine on endale kavaleri leidnud.»

Ta naeris. Ljolja aga näris huuli ja vaatas äkilisest vihmastuurest uhtutud aknast õues mullitsevaid tumedaid veeloike. Ta korjas kokku kõik laialipillatud joonekesed, Dimitri libastused kõnes, mehe hajameelsuse ning ärritatavuse, ja teda valdas rahutus. Nende ellu oli tulnud vaikselt, märkamatu, vargsi, peaaegu roomates keegi kolmas, too täidlane, kokkutõmmatud pihaga naine, kes ükskord siin kunstnik Kozakoviga käis, selle sama kunstniku abikaasa.

«Platon Timofejevits! Miks te ometi ei joo?» Ljolja astus laua äärde. «Kallake kõigile, mulle ka.»

«Mis vallatus sul küll täna sisse on läinud?»

«Hea seltskond, lõbus on olla.»

Kui hakkas hämaruma, jätsid külalised üksteise järel hüvasti ja lahkusid tarest. Lahkusid ka Dimitri vennad.

«Ljolja, räägi tõtt, mis sul täna ometi oli?» küsis Dimitri naist harjunud viisi kohaselt sadamasse saatma minnes. «Muudkui viskasid viina... Ma pole sind veel niisugusena näinud.»

«Olin, nagu olen,» vastas Ljolja vaikselt. Pärast pausi küsis: «Kas teile sõidab veel üks vend siia?»

«Üks sõidab veel.»

«Kust ta tuleb? Miks sa ei ole temast kunagi rääkinud?»

«Mis siin rääkida? Tema elukäik pole just kõige veetlevam.» Dimitri jutustas lühidalt, paari sõnaga Stepani loo.

«Stepan Jeršov...» ütles Ljolja. «Mul oli enne sõda üks tuttav... Stepan Jeršov. Ega sul tema pilti ei ole?»

«Sinu tuttava oma?»

«Ei, sinu venna oma.»

«Kuskil nagu oli. Platon Timofejevitsi korteris peaks olema. Aga sa vaata mulle otsa, me oleme sarnased.» Ljolja kehtas õlgu.

«Selge,» ütles Dimitri. «Sa ei saa täit pilti, minu ülevõttel on kriips peal.»

«Dima!» Ljolja astus mehe juurde. «Ära ole karm. Sa ei ole ju niisugune, su süda on teisem, miks sa räägid nii?»

Kui nad juba tänaval olid, küsis Ljolja uuesti:

«Aga kes ta niisugune oli, see sinu vend, kus ta töötas?»

«Tehases, oli sõiduauto sohvriks!»

«Too oli meremees,» ütles Ljolja. «Käis, lühike valge kuub seljas, meremehe nokkmüts peas...»

«Meie omal meeldis ka end meremehe moodi ehtida.» Mindi edasi.

«Kas sa armastasid teda?» küsis Dimitri ammuaegset vaikivat kokkulepet rikkudes.

«Milleks seda, Dima?» küsis Ljolja kibestunult. «Ma palun sind, ärme räägime sellest.»

«Palun.»

Mindi vaikides sadamani. Ljolja meenutas minevikku, mida ta küll ei armastanud teha, sest siis hakkasid teda pisarad vaevama. Ta meenutas Stepan Jeršovi, mitte Dimitri venda, vaid noort meremeest, kes ütles, et armastab teda, ütles seda päeval, kui sakslased linnale lähenesid, kui nende mürsud tänavail lõhkesid. Ta ütles oma laeva tunni aja pärast lahkuvat ja palus Ljoljat end mitte saata, sest see olewat ohtlik. Ljolja aga armastas kangesti teda sadamasse saata, kuni kaideni, kuni laevadeni, kus nad veel kaua aega keset kaste ja tünne seisisid ja rääkisid, aina rääkisid... Ei, viimasel päeval Ljolja ei saatnud teda, noormees lahkus temast peaaegu joostes. Ljolja kõrvadesse aga jäi kõlama tema vanne: «Mis ka iganes juhtuks, kus ka iganes viibiksin, ma igavesti...» See «igavesti» tähendas, et tema armastus Ljolja vastu ei kustu iial. Ljolja oli siis alles kaheksateist aastat vana ja kevadel kümneklassilise kooli lõpetanud. Ta oli just pedagoogilisse instituuti astunud ja pidi nüüd esimesele kursusele minema. Kuid kogu õppetöö lükati edasisele ajale, sest sakslased tungisid peale. Nii ei alanudki see õppetöö tema jaoks enam iialgi...

Kus see Stjopa nüüd küll on? Mis on temast saanud? Kas ta elab veel või hukkus ta mereäärsete linnade evakueerimisel pommisajus? Kui palju siis laevu uppus ja kui palju meremehi leidis külmas mererüpes surma.

«Aitab, mulle aitab!» ütles ta mälestusi tõrjudes tahtmatult kõvasti.

«Õigus kah,» mõistis Dimitri teda vääriti. «See pole hea, et sa jood, sulle see ei sobi.»

Väike rannasõiduaurik ootas juba ammu reisijaid, selle kajutid ja varjualused laevatekid olid rahvast täis. Dimitri ja Ljolja seisis trepi juures, kuni kõlas pikk jämedahääleline vile, mis kõrvad kumisema pani. Pikale vilele järgnes kaks lühikest. Madrused võtsid laevatrepi reelingutest kinni, et seda sadamasillale lükata. Dimitri ja Ljolja surusid teineteisel kätt ja kumbki ütles veel midagi, mida just, seda polnud võimalik mõista ega meelde jätta. Siis läks Ljolja laevale. Trepp prantsatas tema järel alla. Laevakruvi hakkas tööle ja aurik eemaldus. Ljolja siluett ilmus ülemisele tekile alaliseks kokkulepitud kohale ja lehvitab seal kätt. Dimitri vastas talle.

Aurik eemaldus üha enam. Varsti võis ainult kujutada, et seal kuskil seisis Ljolja. Oli näha vaid valgustatud illuminaatoreid, kõik muu uppus mere pimedusse.

Oleks aga Dimitri võinud Ljoljat näha, siis oleks ta märganud tema põsil pisaraid. Vanad mälestused ei olnud siiski taganenud ja nende kõrval püsis veel tänane, niisama kibe ning väherõõmustav. Kust, miks ja milleks ilmus nende ellu kunstnik Kozakovi naine? Ljoljal polnud ühtki vähegi kindlat alust, et sellest naisest nõnda mõelda, olid ainult tundmused, aimused ja oletused, kuid ta oli veendunud oma eksimatuses. Mis siis küll saab? Mis saab siis, kui Dimitri läheb temaga, selle naisega? Kuidas suudab Ljolja õnnetust ära hoida? Tal pole ju Dimitrile mingisugust õigust. Neid ei seo ju midagi, mitte midagi, nad on kaks üksildast inimest. Mitte midagi... Kas tõesti mitte midagi? Kui hirmus see on.

14.

Enne viimast vaatust tuli Jakov Timofejevitš Gorbatsšovi looži. Kõneldi maast ja ilmast; Jakov Timofejevitš huvitas, kas etendus ka meeldib.

«Näitlejad mängivad hästi,» vastas Gorbatsšov. «Kuid üldiselt teeb kurvaks. Meie kunsti oleks nagu mingi taud tabanud. Niipea kui on juttu ilusast, tõelisest armastusest, siis puhkeb see tingimata vana mehe ja noore neiu vahel. Noorsoo pärast hakkab piinlik. Kuidas teie arvate?»

«Olen teiega nõus,» ütles Jakov Timofejevitš. «Kuid näidend meeldib rahvale, iga päev on saal välja müüdud.»

«Muidugi, liigutav on vaadata, seda küll! Kogu näidendi jooksul need kaks muud ei tee kui tiirutavad teineteise ümber. Publik närveerib: mis nüüd saab?»

«Guljajev mängib suurepäraselt,» ütles Anna Nikolajevna.

«Sugugi mitte suurepäraselt!» segas Kapa vahele. «Ta on lihtsalt tobu ja halenaljakas tobu. Inimene on viiskümmend aastat vana, aga käib ringi ja ohkab nagu poisike, pillub kivikesi vette ja teeb igasuguseid muid, just poisikeselikke rumalusi.»

«Kuid see on juba niisugune näidend, Kapake,» vaidles Anna Nikolajevna vastu.

«Näidend näidendiks, aga tema paneb veel omalt poolt juurde, ema. Saa ometi aru. Neiu võib ju endast vanemat meest armastada, muidugi võib. Siin isa eksib. Juba Puškin kirjutas Mariast ja Mazepast. Kuid ta armastab meest hoopis millegi muu, mitte nende kivikeste, rumalate naeratuste ja üle aia hüppamise pärast. Viiekümne-aastane ärgu hüpaku, saab veel infarkti ja pulmad jäävad pidamata.»

«Kapa! On sul aga keel suus!» ütles Anna Nikolajevna. «Näete, need on tänapäeva lapsed, seltsimees Jeršov.»

«Ära takista, ema, las ma lõpetan oma mõtte. Mille pärast hakkaks nooruke neiu endast vanemat meest armastama? Selle pärast, mis tema eakaaslastel puudub, mehe stüure, avara elu ja küpse mõistuse pärast. Neiu sooviks teda töös aidata, tahaks tema abiline olla. Kivikeste loopimine ja koolipoisilikud ponnistused tulevad eakaaslastel hulga paremini välja. Seepärast ütle singi, et näitleja mängib halvasti. Ta peaks mängima tarka ja suurt inimest, siis võiks teda armastada east hoolimata. Ma ju ei eksin, isa?»

«Vaadake, milles te eksite,» ütles Jakov Timofejevitš, nähes, et Gorbatsšov tütrele ei vasta. «Te eksite liiga kategoorilises hinnangus näitleja Guljajevi kohta.»

«Ma tahaksin väga temaga kõnelda,» ütles Kapa.

«Palun,» lausus Jakov Timofejevitš. «Minge lava taha.»

«Ma ütleksin talle kõik otse välja...»

«See veel puuduks!» erutus Anna Nikolajevna. «Vähe sellest, et sa minu ja isa närve rikud, nüüd asud veel teiste kallale. Ära luba seda, Vanja.»

Näidend lõppes häbiväärse stseeniga. Naiskangelane, veidi liiga küps kahekümne viie aastane piiga, sirutab põleva taiga taustal oma huuled etatanud kangelase huultele vastu; neli vaatust kestnud kurameerimisega on mees ta peaaegu palavikulisse seisundisse viinud. Aga mida teeb nüüd selle teo korda saatnud mees ise? Ta otsekui rõõmustaks, et taiga põleb ja tema peab kuhugi sööstma, ning ta taarub tema poole sirutuvast neiust eemale ja jookseb pateetilisi sõnu karjudes minema.

«Isa, ema,» ütles Kapa, «ma pean minema ja selle näitlejaga rääkima.»

Tekkis kerge vaidlus, mille järel otsustati, et lava taha lähevad kõik kolm, Kapa ja tema vanemad.

«Sa oled õudne olevus, Kapitolina,» ütles Gorbatšov, viies perekonda mööda teatri keerulisi käike, kust tal igasugustel ülelinnalistel koosolekutel ja konverentsidel tuli presiidiumi minna. «Kes sind naiseks võtab, see on pühakukandidaat, vaene märter.»

Guljajevi garderoobis leidsid Gorbatšovid juba ühe paari eest. Guljajev tundis linnakomitee sekretäri ära ja palus tal tolmukslele diivanile istuda. Keegi muidugi ei istunud. Guljajev esitles:

«Minu sõbrad: kunstnik Vitali Kozakov ja tema abikaasa insener Kozakova.»

Sõnade juures «insener Kozakova» hõõrus Gorbatšov laupa:

«Pidage, pidage! Kas see olite teie, kes hiljuti Moskvas meie Metallurgiatehasesse tuli? Kõrgahjutsehi?»

Sõnade juures «kõrgahjutsehi» heitis Kapa Iskrale kiire pilgu ja vaatas sekundi jooksul ta pealaest jalatalani üle: nad olid ju varem Andrei majas kohtunud.

«Mina jah,» vastas Iskra.

«Küll te olete tubli!» ütles Gorbatšov tema kätt surudes. «Naine kõrgahjutsehis! Olen juba tükk aega tahtnud teid vaatama tulla. Kuid teate ju ühe sekretäri elu. Ta on võimumees, bürokraat, kõrk aukandja. Ega nüüd mõned kirjamehed meile teisi epiteete ja kujusid enam

annagi. Eks selleski näidendis ole niisugune tükikas, juhtiv parteitöötaja, päevavalgele toodud.»

Ta kõneles lõbusalt, naljatades ja naerdes. Kuid Iskra märkas tema sõnades kibestumist.

Anna Nikolajevnale tundus jutuaajamine ebameeldivana.

«Te mängisite suurepäraselt,» ütles ta Guljajevile. «Pakkusite suurt, tõesti suurt naudingut.»

«Aga mina olen teisel arvamusel,» ütles Kapa.

«Kapitolina!» hüüatas Gorbatšov karmilt.

Kuid neiu kordas:

«Täiesti teisel arvamusel.»

«Jah?» astus Guljajev talle lähemale. «Te arvate, et kui hakkad mängima viiekümneaastast meest, inseneri, suure ehituse ülemat, siis ära sunni teda poisikesetemper tegema? Kui paned neiu end armastama, siis ole ka edaspidi mees, vastuta kõige eest, mis oled teinud, ja ära löö armastuse ees araks? Ära ole tossike, viriseja, sentimentaalne preili. Eks?»

Kapa kuulas jahmunult. Näitleja ise rääkis oma osast ja mängust just seda, mida neiu tahtis temale ütelda.

«Kust te seda teate?» küsis ta.

«Umbes sedasama rääkis mulle just praegu see meeldiv noor daam.» Guljajev osutas Iskrale. «Kahe kuu eest aga, kui me selle näidendi proove alustasime, rääkisin seda kõike endale mina ise, teie alandlik teener.»

«Miks te siis ometi nii mängite?» küsis Kapa.

«Seda küsi juba meie kõikide käest,» Guljajevi käsi tegi suure kaare. Selgus, et Gorbatšovide ja Kozakovide selja taga tõukles rohkesti inimesi. «Meie kõik vastutame näidendi eest. Peale näitlejate on teatris veel lavastajad.»

Jakov Timofejevitš, kes samuti Guljajevi garderoobis seisis, hakkas Gorbatšovile esitlema lavastajaid, nende abisid ja näitlejaid. Algas pikk vestlus. Kapa astus Iskra juurde ja küsis tasa:

«Te töötate siis Andrei Jeršoviga ühes tsehhis?»

«Jah, kõrgahjutsehhis. Ta on samuti meister.»

«Kas olete siis meister? Te olete ju insener.»

«Hariduse poolest olen insener, kuid töökoha järgi meister.»

«Aga Jeršov? Tema pole ju insener?»

«Ei, tema lõpetas tehnikumi. Kuid nagu näete, oleme temaga tööl võrdsed. Kas tunnete teda juba ammu?»

«Mitte eriti.»

Iskra viis jutu näidendile:

«Meie mehega tulime ka selle kehva näidendi üle meelepaha avaldama. Missugune labasus! Eriti on piinlik Aleksander Lvovitši pärast. Ta on mu mehe sõber, õigmini oli juba tema isa sõber. Nad on omavahel avameelsed ja Aleksander Lvovitš räägib meile oma südamest kõik ära. Ta on suur, tore näitleja. Vahel heas tujus olles satub ta hoogu ja loeb midagi Shakespeare'ist ette... Judinad jooksevad üle selja! Või Majakovskist midagi... Ükski ei mõista Majakovskit nii nagu tema. Aleksander Lvovitš on hiiglane, aga teda sunnitakse mängima kääbuseid. Nägin, kuidas ta kord meie pool nuttis. Nuttis sellepärast, et ei leia rahuldust, et tal ei ole võimalust saada oma jõu, iseloomu ja ande kohast osa.»

«Ja mina pahvatasin talle kõik välja!» Kapa erutus, sattus segadusse.

«Sest pole midagi, ta ise on samuti otsekohene inimene.»

Jakov Timofejevits kasutas juhust ja viis Gorbatsšovi teatri ruume vaatama. Hoone vajas juba ammu remonti ja ta lootis endale linnakomitee esimese sekretäri toetust kindlustada. Anna Nikolajevna ja Vitali Kozakov lahkusid koos rahvahulgaga. Kapa ja Iskra jäid kahekesi. Nad läksid fuajeesse, kus lambid olid juba pooleldi kustutatud, istusid väikese tühja puhvetilaua taha ja vestlesid veel kaua. Kapat huvitas noore naise elu, mis tedagi lähemas tulevikus ootas, ja ta päris ettevaatlikult ühteist selle kohta. Iskral oli kange soov heita pilk talle saladuslikuna tunduvasse juhtiva parteitöötaja perekonnaellu. Ta küsitles Kapat veelgi suurema ettevaatusega. Kindlat arvamist Kapa kohta ei olnud tal veel kujunenud, ta otsustas neiu üle juttude põhjal, mis käivad tütarde kohta, kellel on Gorbatsšovide taolised vanemad, ja nägi temas hellitatud, mitte midagi oskavat, kuid kindlustatud tulevikuga papatütart. Kapale aga Iskra meeldis. Olgu ta pealegi välimuselt veidi ahvikesemoodi, kissitagu naljakalt lühinägelikke silmi ja ajagu alumist

huult pikalt ette, ta on ikkagi nii mõnus ja soe, et vägisi tahaks teda puudutada. Ja mis peamine — ahvike ahvikeseks, aga ometi on ta meister, meister! Mõtelda ainult! Ja kus? Hirmsas kõrgahjutsehhi, kus on nii ohtlik. Andrei põletushaavad pole veel siiani päriselt paranenud. Kui palju tuli nendega jännata.

«Olen väga rõõmus teid lähemalt tundma õppides, ütles ta. «Tahaksin kangesti, et see tutvus jätkuks, kui teil pole midagi selle vastu, Iskra Vassiljevna.»

«Muidugi, muidugi. Tulge meile külla, Kapake. Meil on palju pilte ja igasuguseid albumeid. Vaadake neid. Kas teile meeldib maalikunst?»

«Väga.»

«Siis tulge kindlasti.»

«Mulle lubati kõrgahjutsehhi näidata.»

«Olge lahke, tulge ka tsehhi vaatama. Näitame ja seletame teile kõike. Võib-olla leiate endale nii veel eriala.»

«See on mul juba leitud. Öpin arstiteadust.»

«Väga hea eriala. Minu isa oli arst. Maa-arst. Tema matustele kogunes kõigist ümbruskonna küladest kaks tuhat inimest. Arst, Kapake, kui ta on tõeline arst ja on valinud oma eriala kutsumusest, inimarmastusest, siis ta ei kuulu endale. Ta kuulub inimestele.»

«Te peaksite minu isaga rääkima, Iskra Vassiljevna, te kindlasti meeldiks teineteisele.»

«Jätke nüüd, jätke, Kapake!» vehkis Iskra tõrjuvalt. «Kas siis teie isa tohib tülitada? Pealegi veel mina. Olen suur lobamokk, kui mind ei peatata... Üldse ei tohiks teie isa tülitada, ta on ju hirmus koormatud inimene.»

«Imelik küll!» ütles Kapa. «Kõik head inimesed arutavad nii: Gorbatsšovil on palju tööd, me ei tülitata teda. Ega lähegi tema juurde. Aga igasugused teate... noh niisugused, kes ainult oma heaolu eest hoolitsevad, kes ainult enda kasuks midagi teevad, need ei häbene, need, ole lahke, muud kui käivad tüütamas. Tulemus on see, et nemad ümbritsevad isa rohkem kui head, huvitavad inimesed. Olen talle seda tuhat korda rääkinud. Ma ütlen talle kõik välja, isegi seda, mida ema ei söanda ütelda. Kas teie mees on kuulus kunstnik?» viis ta jutu mujale. «Kozakov? Nagu ei oleks kuulnud.»

«Ta ei ole eriti tuntud, Kapake. Kuigi ka mitte just viimane Moskva kunstnike hulgas. Eks tulge meile ja vaadake tema töid.»

Varsti sammusid Iskra ja Vitali mööda tänavaid. Gorbatošovid sõitsid autos koju.

Hilise teetassi taga ütles Gorbatošov:

«Tead mis, Kapitolina, kui sa oma meistrit meie poole ei too, siis sõidan ise tema juurde. See on ennekuulmatul Plika jalutab kuskil kellegagi ringi, võib-olla aetakse juba armuasju, aga vanemad pole poisi nägugi näinud. Võib-olla on samasugune vana kannuseen, nagu me täna üht teatris imetlesime.»

Kapa ütles:

«Eks sõida ja vaata. Aga meile ma teda ei too. Ma seletasin ju sulle kõik ära.»

Mõne päeva pärast ilmus linnakomitee sekretär tehasesse. Ta istus Tšibissovi pool, kus kõneldi plaanist, maagist ja kaadrist. Käis parteikomitees. Siin kõneldi poliitilisest tööst, õppustest ja eesrindlike tööliste vastuvõtmisest parteisse. Sealt ta läks martääntsehhi, mida oli kunagi ehitanud, tervitas terasesulatajaid, läks edasi valtsimisruumi, mööda treppi üles bluumingu juhikabiini ja vaatas, kuidas Dimitri Jeršov töötab. Lõpuks jõudis kõrgahjutsehhi.

Mööda raudvarbaist redeleid üles ronides ja minnes üle sillakeste, mis kaardusid rõõbaste kohal, kus kuumust õhkuvate malmiveokoppade voor venis, tundis ta südant kiiresti peksvat. Ta ütles endale: see on küll kurat teab mis! Võiks arvata, nagu seisaks tal ees vastutusrikas kohtumine Suurbritannia peaministriga. Oli imeplik, otse rumal tunne. Kui vanem poeg abiellus, siis säärast tunnet ei olnud. Noormees palus neiu külla, näitas teistele — oli neiu nagu neiu ikka. Tuli, kohanes ja midagi ei muutunud. Aga siin on veel teadmata, mis juhtuda võib. Too noor kodanik võib Kapitolina ära viia, kuhu aga tahab, võib sundida teda vanemaist lahti ütlema, kui need pole talle meelt mööda, ta võib kõik. Ta on jõud, hulga suurem jõud kui isa ja ema. Oli tütar, aga enam ei ole. Kõik läheb nii, nagu noormehele meeldib.

Kohtumise ootus täitis Gorbatošovi rahutusega. Ta pea-

aegu tundis rõõmu, kui kuulis, et Andrei Jeršovi ahju juures pole, et ta töötas öösel ja tuleb alles homme tagasi. Järelikult lükkub kohtumine edasi. Ja on tore, et edasi lükkub, on vähem ärritumist.

Tsehhist lahkumisel luges ta autahvliilt mõnuga teiste eesrindlaste nimede hulgast Andrei perekonnanime.

Kuid kohtumise edasinihkumine ei toonud lõplikku rahuldust. Närvid andsid end tunda, vastupidavust ei jätkunud, mitte ei läbenud homset päeva ära oodata: kui ta oli kord midagi otsustanud, siis ei osanud ta seda edasi lükata. Ta palus oma sekretäri Simakest miilitaast aadress teada saada ja sõitis õhtul otsima maja, kus too Andrei Jeršov elas. Kohmakas «ZIM» pääses mahajäetud, sügisvihmadest porise agulitänava roobastest ja aukudest vaevaliselt läbi. Gorbatošov polnud siin veel kunagi käinud. Siin puudusid isegi kõnniteed. Majade ja aedade ääres vedeles kohati laudu, kohati venis porri tallatud telliste kitsas ahel, aga mõnes kohas polnud üldse midagi: pigista silmad kinni ja astu huupi, nagunii teed jalad märjaks.

«Semjonõtš», ütles ta autojuhile, «kust küll meile nii-sugune jubedus on tulnud?»

«Eks ikka linnanõukogust. Ja teilt endilt, vabandage. Käite aga peale, et kesklinn oleks korras, seal värvite igal aastal fassaade ja kasvatate lilli. Siin aga seisab kõik puutumata nagu vana Kai ajal.»

Suure vaevaga jõuti Jeršovide maja juurde. Autost väljudes astus Gorbatošov porri. Väravas koputas. Avama tuli keegi laiaõlgne noormees. Tema tumehallid silmad vaatasid kõrge lauba alt. Ta ütles, Jeršovi polevat kodus, olevat kauemaks tehasesse jäänud, nähtavasti peetakse seal parteikoosolekut.

«Ta on parteilane, tähendab?»

«Parteilane.»

«Ja teie olete ka Jeršov?»

«Jeršov.»

«Kus teie töötate?»

«Kõrgahjutsehhis.»

«Ega te ole ometi Andrei?»

«Andrei.»

«Teid ma just otsingi!»

«Aga mina mõtlesin, et tulite onu Dimitri poole.»

«Paluge mind tuppa, seltsimees Andrei Jeršov.»

Kutset ära ootamata astus Gorbatšov maja poole. Läks läbi eeskoja, astus üle toaläve ja peatus rabatult: laua taga istus tema lihane tütar Kapa. Neiu ei kohmetunudki eriti.

«Tere, isa,» ütles ta püsti tõustes. «Sa siis ikka tulid?»

«Tulin, nagu näed.» Gorbatšov tundis, et ta on hulga rohkem kohmetanud kui tütar ja ka rohkem erutatud.

«Tule edasi, istu. Võta palitu seljast, toas on soe. Andrei küttis ahju. Andrjuša, kostitame isa teega. Luba tikku.»

Kapa läks vaheseina taha; kolistas seal teekannu või kastruliga. Oli tunda petrooleumi lõhna — küllap pani priimust põlema. Siin ta tegi seda, mida kodus kunagi ei teinud.

«Noh, võtke teie ka istet, Andrei,» ütles Gorbatšov, kui oli palitu ära pannud ja end toolile istuma seadnud. Andrei istus teisele poole lauda.

Gorbatšov vaatas ringi. Talle meenus isa osmik Har-kovi äärelinnas. Seal, söerongide konduktori pool, oli kõik niisama vaene ja vilets nagu siingi. Meenus isa vana taotud mustast plekist väike kohver, mis tema kodus olles seisis alati põrandal paremal pool ust, päris kün-nise juures; meenus isa määrdunud, vedurisuitsust läbi-imbunud jäik kapuutsiga presentvihmamantel...

«Kas pean teid sinatama või teietama?» küsis ta õiget tooni leidmata.

«Kuidas soovite,» vastas Andrei.

Gorbatšov oli teistsugust vastust oodanud: muidugi sinatage, mis siin enam. Vastus riisus talt julguse.

«Te arvatavasti mõistate, et olen Kapitolina isa?»

Andrei noogutas.

«Kas on ta teile minust midagi rääkinud?» jätkas Gorbatšov küsitlemist.

«On küll.»

«Kas teile tõesti ei tulnud tahtmist tema vanemaid näha?»

«Andreil oli tahtmist, isa!» sõnas tuppa astuv Kapa. «Ja kui seda ei juhtunud, siis olen mina süüdi. Sa tead seda väga hästi.»

«Argem hakakem vahekordi keerukaks ajama,» ütles Gorbatšov. «Kas teil tee saab varsti valmis?»

Asuti jooma klaasidest, ilma alustassideta, laua taga, mida lina asemel kattis vana roheline vahariie. Tee juurde pakuti vesikringleid, mis vedelesid otse vahariidel. Gorbatšov vaatas ega tundnud oma Kapitolinat ära. Oleks kodus midagi niisugust tehtud, kas ta oleks siis laua taha istunud?!

Gorbatšov võttis suhkrutüki, hammustas nurga ära ja hakkas rüüpama kuuma ja väga kanget teed. Kavalpea Kapa polnud unustanud tema maitset arvestamast. Ema ei oleks kodus lubanud nii kanget teed juua... Ta murdis vesikringli pooleks ja kastis klaasi.

«Kange tee peletab väsimust,» ütles ta tõsiselt.

«Kas sa oled täna väga väsinud?» küsis Kapa.

«Käisin kogu teie tehase läbi,» ütles Gorbatšov Andreile. «Ka kõrgahjutsehhis käisin.» Ta hakkas kodunema ja oma harilikku tooni tagasi saama. «Nägin sinu nime autahvilil. Eks räägi ka, kuidas sul töö läheb.»

Lahkudes polnud Gorbatšov enam nii rahutu nagu tulles. Kes teab, vahest ei olegi see kõik sugugi nii halb, vahest polegi Andrei niisugune jõud, kes hakkab perekonda lõhkuma ja seda oma tahtmist mööda seadma.

«Tule, sõidame koju,» ütles Gorbatšov palitut selga pannes.

«Ei, isa, ma tulen ise. Tulen varsti, ära muretse.»

Kui Gorbatšov oli ära sõitnud, küsis Kapa Andreilt:

«Kas isa meeldis sulle?»

«Pole viga, päris vastuvõetav. Isad on nähtavasti kõik niisugused. Nad ei armasta meid, noormehi.»

Kapa puhkes naerma.

«Kus ta töötab?» küsis Andrei.

«Linnakomitees.»

«Kas tähtsal kohal?»

«Nii... keskmisel.»

Järgmisel päeval Andreile ahju üle andes ütles insener Kozakova:

«Kas teate ka, Andrei Ignatjevitš, kes siin eile teie järele küsis? Ta käis tsehhis ja tundis huvi meie töö vastu.»

«Kes siis?»

«Gorbatšov. Linnakomitee esimene sekretär.»
Andrei ei vastanud, tema näost peegeldus hämmeldus.
Ta astus Iskra juurest eemale niisuguse näoga, nagu ei
teaks, mida peale hakata.

15.

Zoja Petrovna elas nagu udus. Tema rahulik ja selge elu oli lõppenud. Nüüd ta kogu aeg aina ootas midagi ja kedagi ja ikka ruttas kuhugi. Ta muutus hajameelseks ja ebasõbralikuks. Telefonisse vastas kurjalt ja napolisõnaliselt, jutulesoovijad ärritasid teda.

«Teie peale kaevatakse,» ütles Tšibissovi talle. «Teie juures hakkab ilmema tavaliste standardsekretäride iseloomujooni, aga mina olen teid just vastupidiste pärast hinnanud. Mis teiega on, Zoja Petrovna?»

Zoja Petrovna lõi silmad maha ja vaikis. Mida võiski ta Anton Jegorovitšile vastata? Orleantsev oli ta vangistanud ja hoidis kõvasti kinni... Kuidas sellest rääkida?! Zoja Petrovna needis hetke, millal ta lõi seesmiselt kõikuma ega leidnud endas jõudu teatrikuusest ära ütelda. See Moskva insener oli tal relvad käest võtnud. Oleks ta siis, kohe alguses, oma rünnakuid alustanud, oleks Zoja Petrovna võib-olla, ja küllap kindlasti, osanud talle tema õige koha kätte näidata. Kuid mees talitas teisiti, ta astus Zoja ellu vaikselt, väga vaikselt. Ta püüdis naise ema ja kümneaastase tütre meele järgi olla ja võlus nad lihtsalt ära. Kodu muust ei räägitudki kui ainult Konstantin Romanovitšist.

Ei, mõned naised püüavad asjata end vapratena näidata: ah, tulen abikaasatagi toime, ma pole ju mingi mehe lisand, elan ka üksi hästi ära, ma ju ise teenin... Jah, sa teenid ja toidad oma perekonda ja paned ta rii-
desse. See on õige. Kuid pole just eriti lõbus üksi elada. Sulle käiakse peale, tehakse igasuguseid ettepanekuid ja sosistatakse meelitusi kõrva. Sa elad alalisi rünnakuid tagasi tõrjudes. Kuid sinu jõud on piiratud, sellest ei piisa, et end igavesti kaitsta. Ja mis peamine, sul puudub igaveseks kaitseks otsustavus. Kuidas elu ka poleks sind peetnud, kuidas ta poleks sind karistanud usalduse

est, ikka ja jälle sa mõtled, õieti ei mõtlegi, ootus ise elab su hinges: aga äkki, äkki seekord läheb teisiti, äkki seekord läheb hästi...

Orleantsevi juurde võõrastemajja Zoja Petrovna ei läinud, ehkki mees kangesti peale käis ja naeris tema väikekodanlike eelarvamuste üle. Siis tõi Orleantsev kaks piletit ja saatis Zoja Petrovna ema ja tütre teatrisse pühapäeva päevast etendust vaatama. Tal nähtavasti ei tulnud mõttessegi, et võidakse ära ütelda, saatis teatrisse ja kõik. Ning nagu õnnetuseks oli temaga huvitav olla, ta luges toredasti Blokki, Jesseninit ja Zoja Petrovnale tundmatuid poeete, kes kirjutasid ilusaid ning erutavaid luuletusi. Ta teadis ohtrasti igasuguseid lugusid ja võis lõputult vesta elust välismaal. Peale selle oli ta asjatundlik inimene. Aasta eest parteikandidaadiks vastu võetud Zoja Petrovna oli juba kahel korral kuulnud tema sõnavõtte parteikoosolekutel tehase juhatuses. Orleantsev kõneles hästi ning arukalt ja tegi resolutsioonides asjalikke parandusi. Teda kuulati, paljud sattusid vaimustusse. Mõned kaastöötajad, kellega Zoja Petrovna sõbrutses, pidasid seda suureks õnneks, et niisugune mees talle tähelepanu pööras; Zoja oleks lollpea, kui ei oskaks oma vahekorda Orleantsevigagi vormistada.

Zoja oli nõus pigem lollpea olema, kui vahekorra «vormistamiseks» midagi tegema. Polnud ju veel selge, mis vahekord see õieti oli. Orleantsev armastusest ei rääkinud, aga oleks ta rääkinud, poleks Zoja Petrovna hakanud valetama, et armastab teda samuti. Ei olnud suutnud vastu panna ja oli alistunud, ainult seda võis ta ütelda... Oli kujunenud vahekord, mis tõi rohkem muret kui rõõmu, mis tegi rahutuks, solvas ja pani piinlikkust tundma, sest kogu aeg pidi tegema nii, nagu mees tahtis ja ütles. Pidi Anton Jegorovitši petma, end varem töölt lahti küsima, põhjendades palvet ema haigusega või mõne muu koduse asjaoluga; pidi viibima seltskonnades, mis meelt mööda polnud. Pidi kodustelegi valetama ja igasuguseid ettekäändeid välja mõtlema, et neid kord päeval, kord öhtul tunniks-paariks välja saata, või siis emale oma hilisõist kojutulekut ära seletada.

«Kas sa oled abielus olnud, Kostja?» küsis Zoja Petrovna kord. «Olen praegugi abielus,» vastas mees nagu ikka jalga õõtsutades. «Mis tähtsust sel on?» — «Sa oled abielus?» jahmus Zoja Petrovna. «Kas sel pole siis tähtsust?» — «Mitte mingisugust, sest ma ei ela ju temaga, ma sõitsin Moskvast ära, nagu näed.» — «Aga tema... kas tema ei tahtnud sinuga koos sõita?» — «Tema tahtis küll, aga mina ei tahtnud teda kaasa võtta. Olin temast tüdinud. Tüdinud, kas mõistad?» — «Ei.» — «Siis jätame selle jutu. On's sul minuga halb olla? Miks sa vaikid? Kas on halb või hea? Ütle, noh.» — «Hea on,» oli Zoja Petrovna sunnitud vaevalt kuuldavalt ütleva. — «See on peamine, kõik muu loeb vähe, Zojake! Elu on liiga raske, liiga keeruline, et võiksime keelduda neist väikestest rõõmudest, mida ta teinekord pakub. Ühiskonna esiridades võitlevad inimesed annavad ühiskonnale rohkem, kui nad temalt saavad. Kas pole tõsi? Seepärast ärgem mõistkem enda üle liiga karmi kohut.»

Ühel oktoobriõhtul ootas Zoja Petrovna Orleantsevit koos seltskonnaga enda poole. «Igasugust rahvast tuleb kokku, Zojake, oleks parem, kui keegi neid minu numbritoas ei näeks. Toon nad sinu poole. Võta raha, siin on mitu sajalist, ja organiseeri asi ära.» Organiseeri! See ei tähendanud ainult muretsemist lauakatkemise pärast, vaid ka töölt varem lahti küsimist, koha leidmist ema ja tütre ärasaatmiseks ja naabrite palumist mitte eriti kuri olla, kui juhtutakse keskööni pisut käratsema.

Külalised saabusid kell kaheksa kahe taksoga. Orleantsev esitles tulijaid Zoja Petrovnale. Siin oli insener tehnikumist, leidur Krutilitš, kes oli mitu korda tehase direktori pool käinud; siis hiljuti vangist tagasitulnud insener Vorobeinõi, keda Zoja Petrovna samuti tehase juhatuses oli näinud ja tema kohta koguni käskkirja masinal ümber löönud, milles teda kuhugi tsehhi — Zoja ei mäletanud enam kuhu — tööle määrati. Olid kunstnik Kozakov, kes talle helistab, kui tehasesse pääsemiseks luba vajab, ja näitleja Guljajev. Veel, nagu Orleantsev esitles, lavastaja Tomašuk ja lõpuks Orleantsev ise.

«Kallid sõbrad!» tõstis Orleantsev klaasi, kui juba

lauas istuti. «Kõige kallim on inimesele sõprus. Elagu sõprust!»

«Lubage,» kostis Guljajev. «See on kaunis toost, kuid pisut ennatlik. Meie hulgas viibib majaperenaine. Armsa Zoja Petrovna terviseks!»

Järgmine toost kuulus siiski sõprusele. Orleantsev kordas seda. Zoja Petrovna oli juba ammu märganud, et see oli Orleantsevi kõige armastatum ja peaaegu ainus toost. Ta jõi alati ainult sõpruse terviseks. Sel korralt aga tegi Orleantsev veel ühe ettepaneku tervisejoomiseks — insener Vorobeinõi auks. Ta ütles:

«Me peame selliste inimeste eest hoolitsema, peame neid armastusega ümbritsema. Sulagu Boris Kalistratovitši hinges võimalikult kiiresti solvangute, teotuste ja ebaõigluse kibe kirmes. Mina parteilasena, kes jagab oma parteiga kogu vastutust riigi saatuse eest, mitte ainult meie saavutuste, vaid ka vigade eest, mina tunnen end insener Vorobeinõi ees süüdi olevat, tunnistan oma süüd ja ulatan talle sõpruse märgiks käe. Olge tervitatud, kallid sõber! Astuge taas julgelt ellu, uue maailma ehitajate ridadesse!»

Klaasid tühjad, asus Vorobeinõi jutustama elust kusa-gil Põhjas. Ta ei hoidnud värve kokku, Zoja Petrovnal hakkas teda kuulates kõhe.

Mida kaugemale olengulaua jutt arenes, seda halve-mini Zoja Petrovna end tundis. Väheldane tuba näis üha kitsamaks jäävat, arvatavasti sellepärast, et külalised end aina vabamalt ja sundimatumalt istuma seadsid. Paberossisuits hõljus kihtidena laua kohal. Oli ümbne ja palav. Kõigele lisaks tundis Zoja Petrovna, kuidas lavastaja Tomašuki jalg kogu aeg laua all tema jalga jälitas. Seejuures ei vaadanud Tomašuk üldse tema poole, vaatas ükskõik kellele otsa, ainult mitte temale. Zoja Petrovna tõmbas jalad eemale, surus nad tooli alla, Tomašuk otsis nad visalt sealtki üles.

Leidur Krutilitš vaikis süngelt laua taga, kuni jäi purju. Purjuspäi hakkas ta katkendlikult rääkima:

«Ei maksa arvata, et ainult temasugustel oli raske,» osutas ta sõrmega Vorobeinõile. «Sel pole tähtsust, et ma vangi ei sattunud. Palja juhuse tõttu ei sattunud. Minu sirgjoonelisuse ja leppimätsuse juures oleks see või-

nud iga hetk juhtuda. Aga mina olen vanglatagi kannatustekarika põhjani joonud...»

«Jooge siis veel,» ütles Guljajev Krutilitšile viinalalades.

«Ironiseerite?» nähvas Krutilitš vastu. «Te ei meeldi mulle, Guljajev.»

«Teie mulle ka mitte, Krutilitš,» vastas Guljajev.

«Aleksander Lvovitš!» tõusis Orleantsev püsti. «Olge seltsimees Krutilitši vastu suuremeelne. Tema elu on tõepoolest raske olnud ning on samuti solvangute armidest ja vorpidest kirju. Seltsimees Krutilitš on stoik. Ta on tugev inimene, väsimatu otsija, ta saavutab oma eesmärgi. Teen ettepaneku juua seltsimees Krutilitši, tema rahutu, otsiva mõtte terviseks!»

Guljajev ei puudutanud oma klaasi.

«Kallis Vitja,» sosistas ta Vitalile. «Mulle näib, et ma tõinsu asjata siia. Andesta mulle, vanale tolale.»

Vitalile samuti ei meeldinud seltskond, need kurjad, solvunud ja lärmakad inimesed, kes midagi otseselt välja ei ütelnud, vaid rääkisid kõigest irvitades ja mõistu.

«Vahest laseme jalga?» vastas ta Guljajevile sosinal.

«Märkamatuult, ükshaaval,» soovitas Guljajev.

Olukord muutus seetõttu kergemaks, et Tomašuki jalast vaevatud Zoja Petrovna kurtis peavalu ja läks verandale. Guljajev läks talle järele.

«Kallis Zoja Petrovna,» küsis ta, «kas teil on siin mõni teine väljapääs, et ei tarvitseks toast läbi minna.»

«On küll, mööda neid astmeid siit aeda ja sealt jalgväravast välja.»

«Imetore. Me tahame sõbraga taanduda. Oleme küllalt pidutsenud. Suurim tänu teile, veetsime meeldiva õhtu.»

«Miks te tõtt ei räägi, Aleksander Lvovitš?» vastas Zoja Petrovna kurvalt. «Näen ju väga hästi, et oleng ja seltskond teile ei meeldinud ning te olete rõõmus siit kiiremini minema saades.»

Guljajev võttis vaikides Zoja Petrovna kae ja surus vastu huuli.

«Kuid see ei puuduta teid,» ütles ta. «Teie olete võluv.»

Verandale tuli Vitali.

«Tead mis, kallis sõber,» ütles Guljajev talle, «sa

minä ümber maja, katsu teiselt poolt esikusse pääseda, too palitud ja kaabud ära, ning me vabastame Zoja Petrovna oma seltskonnast. Toas läheb lahendamaks.»

«Miks te nii räägite, Aleksander Lvovitš?» ütles Zoja Petrovna. «Vitali Mihhailovitš!» hüüdis ta siis verandatrepi alla jooksvale Kozakovile järele. «Ärge muretsege, ma toon teie riided siia. Vabandage, Aleksander Lvovitš, ma käin ise esikus ära. Tema võib pimedas eksida.»

«Ja võtab valed kaabud? Võtab näiteks Krutilitši oma. Kust see tüüp küll teile sattus? Nagu mulle paistab, on ta räpane ja, vabandage jämedat väljendust, täitanud.»

«Konstantin Romanovitš... Konstantin Romanovitš püüab igaüht aidata, kellele on kuidagi liiga tehtud. Otsiski teise üles...»

Ta lahkus ja tuli varsti Vitaliga koos tagasi. Vitali oli juba riides ja kandis käsivarrel Guljajevi palitut. Zoja Petrovna käes nägi Guljajev oma kaabut.

«Ega ma ära vahetanud?» ütles naine. «See ei ole Krutilitši oma, ega?»

Zoja Petrovna vaatas kadedusega talle meeldivatele inimestele järele. Ta seisis seni trepil, kuni nende häält veel pimedusest kostis, siis väristas külmast õlgu ja läks tuppa tagasi.

«Partei õpetab meid, nii parteilasi kui ka parteituid, olema printsipiaalsed,» kõneles parajasti Orleantsev. «Ja kui teie, inimesed Vorobeinõi, tunnete endale sellega liiga tehtud olevat, et te ei saanud niisama kõrget töökohta, nagu teil enne arveteõiendamist teiega oli, siis peate sellest rääkima seal, kus vaja, aga mitte sellega alandlikult leppima.»

«Vaadake mis, Konstantin Romanovitš,» kostis Vorobeinõi. «Asja teeb keerukaks see, et ehkki mind küll amnesteeriti, siis parteisse tagasi ikkagi ei võetud. Ja nii kui sa seda nimetad, siis kõik, teate...»

«Taotlege ka parteisse tagasivõtmist! Mille taga asi seisab?» pahandas Orleantsev. «Kus teile ära õeldi? Tuleb minna edasi kuni Keskkomiteeni välja! Kas kuullete?»

Vorobeinõi vaikis.

«Ei tohi nii vaikida, see pole printsipiaalne,» lõpetas

Orleantsev. «Zojake,» pöördus ta Zoja Petrovna poole, «kuhu on meie külalised jäänud? Läksid ära? Inglaste moodi hüvasti jätmata. Kenad inimesed, muide. Muusade teenrid.»

«Ma ei saaks ütelda,» sõnas Tomašuk, «et Guljajev oleks eriti meeldiv. Kust te ta välja otsisite, Konstantin Romanovitš?»

«Sealt, kust teidki, teatrist. Astusime Zoja Petrovnaga sisse ja tegime tutvust.»

«Ta on jõhkard, vana mats,» ütles Tomašuk. «Mul oli temaga vastik stseen. Ta rääkis mulle rahva ees jõledusi. Ma ei usu, et tutvus temaga teile suurt naudingut pakuks.»

Zoja Petrovna ei teadnud jälle, kuhu Tomašuki jalgade eest pääseda. Kui külalised olid lahkunud, rääkis ta sellest Orleantseville.

«Missugune lurjus!» vastas see muigega, millest oli alati nii raske välja lugeda, kas räägib ta tõsiselt või naljatleb. «Oleks kulunud talle vastu larhvi virutada.»

Zoja Petrovna asus lauda koristama ja tuba korda seadma. Ema ja tütar ei pidanud küll ööseks koju tulema, nad läksid ühe hea tuttava juurde öömajale, kuid hommikul pole koristamiseks aega, peab varakult tööle minema. Zoja Petrovna puhastas nuge ja kahvleid ning pesi nõusid. Orleantsev istus diivanil ja arutles, et halbu inimesi olevat maailmas üldiselt hulga vähem kui häid. Ja isegi see Tomašuk võivat suurepäraseks inimeseks osutuda, tema jalad ei andvat veel millegi kohta tunnistust.

«Inimene on juba kord nii ehitatud, Zojake. Ideaalseid inimesi pole olemas. Igaüks meist on ühest küljest hea ja teisest tingimata halb. Egas kriitikud asjata piitsuta kirjanikke, kes loovad puhtaid, vigadeta, niinimetatud ideaalseid kangelasid. Need ideaalsed kangelased on vale ja vale eest kirjanikku piitsutataksegi.»

Zoja Petrovna mõtles ja ütles siis:

«Ei saa olla, ei saa olla, et kõigil inimestel oleks kaks külge.»

«On, Zojake, on. Igal inimesel on kas kaks, kolm, viis või veel enamgi külge. Ja mida rohkem neid külgi, seda rikkam on iseloom, seda huvitavam. Aga muidu oleksid

kõik nagu ühe vitsaga löödud, nagu ühe paku peal painutatud. Missugune hall igavus siis küll ses issanda maailmas valitseks. Aga kas mäletad, mida Majakovski ütles: parem viina kätte lõppeda, kui et igavusse surra. Võta näiteks iseennast. Kas sa pead end heaks inimeseks?»

«Ei tea,» jäi Zoja Petrovna nõutult mõtlema. «Arvan, et ma ei ole teistest halvem.»

«Näed, kui ettevaatlik sa oma hinnangus oled? Ja mis pärast? Sellepärast, et sinagi pole laitmatu. Ka sinul on külgi, mis pole just kõige heledamad.»

«Ja mis siis!» Zoja Petrovna raputas uhkelt pead. «Mis siis järeldub?»

«Mitte midagi. Ei maksa ainult teistelt nõuda, mida endal ei ole — täielikku sarnasust ingluga. See tähendab seda.»

«Ma ei räägi endast, asi ei seisa minus,» erutus Zoja Petrovna. «Olen väike, tilluke inimene. Aga kui mõelda, et iga hea, suur inimene on ühtlasi naru või koguni lurjus, mis sellest tuleks, Kostja? Meil poleks siis enam kellegi järgi joonduda.»

«Ja sa pead tingimata kellegi järgi joonduma? Sul on see vist pionieriajast sisse jäänud: «Paremale joonu!» Aga seal paremal seisab mingi kolask, kelle ainsaks vooruseks on tema kasv.»

«Kostja,» ütles Zoja Petrovna abitult. Tal ei leidunud sõnu, väiteid ega tõestusi, kuid ta tundis, et õigus on temal, nimelt temal, aga mitte Orleantsevil. Mehel polnud õigus, ta eksis.

«Sa ütled enda hea olevat, aga sa oled kuri!» hüüatas Zoja Petrovna. «Oled kuri, kui sa kõigist nii mõtled.»

«Vaata, lapsuke...» alustas Orleantsev.

«Ma pole lapsuke!» hüüdis mehe üleolevast toonist solvunud Zoja Petrovna. «Mulle ei meeldi niisugused sõnad.»

«Noh, kui mitte lapsuke, siis kiisuke, nirgipojake, tibuke, tuvike...»

Zoja Petrovna kattis kõrvad kinni ja võttis käed ära alles siis, kui mehe huuled enam ei liikunud. Nüüd mees ütles:

«Asi ei seisa selles, vaid hoopis muus. Mina ei väida, et olen hea, sest ma tunnen ennast. Minus on halba ülearugi. Kujutada mind heana tähendaks petta mind ennast ja teisi.»

«Noh, aga kujutada häid inimesi halbadena on samuti pettus.»

«Häid inimesi ei ole, pole kunagi olnud ega tule ka iial!»

«Aga Lenin?!» See oli viimane, mida Zoja Petrovna oskas enda kaitseks ütelda.

Orleantsev vaikis kaua, nii kaua, et jõudis pika paberossi läita ja selle pooleni suitsetada.

«Sinuga ei saa vaielda,» ütles ta lõpuks: «Sina kasutad keelatud võtteid. See pole sportlik. Heidame parem magama. Jään sinu juurde. Väljas on vastik ja külm.»

«Mateen sulle aseme,» vastas Zoja Petrovna, «kuid ise lähen sinna, kus ema täna ööbib.»

«Rumaluke,» ütles Orleantsev, haaras naise käe, pani ta enda kõrvale diivanile istuma ja hakkas suudlema tema laupa ja silmi ning silitama tema õlgu. «Rumaluke,» rääkis ta sosinal. «Juba oledki solvunud ja turris. Noh, mis tähtsust on kõigil neil lahkhelidel? Mis loevad kõik need väljamõeldud kangelased sinu kõrval, sa mu kuldne, ilus, õrn ja hell naine.»

Zoja Petrovna mõtles, et just niimoodi lööb kinnipüütud hiire kohal nurru nende punakarva kass. Tal hakkas endast kahju. Ta puhkes nutma, surus end selle nurru lööva mehe vastu ja embas kuumade, värisevate kätega tema kaela...

Hommikul ütles Anton Jegorovitš Zoja Petrovna kahvatut nägu nähes:

«Ma saadan teid õige puhkusele, kallid inimesed. Minu pärast kannatate siin juba kolmeteistkümnendat kuud. Kui mina pole käinud puhkusel, ei tähenda see veel sugugi seda, et teie ka peaksite minu kõrval istuma. Mina olen nomenklatuuritöötaja, teie aga reatöötaja. Esitage avaldus. Muretseme teile kuhugi tuusiku.»

«Ma ei taha puhkusele minna, Anton Jegorovitš. Makske mulle parem kompensatsioon välja.»

«Miks siis sedasi? Kas raha jääb napiks? Raske on üksinda perekonda ülal pidada? Jah, tont võtku, elu on

elu!...» Ta käis mööda kabinetti. «Kui lähete õige mehele, mis? Muide, mida see moskvalane, mõtlen Orleantsevit, teie ümber keerutab?»

Zoja Petrovna oli seda küsimust ammu Anton Jegorovitši suust oodanud ja kartnud. Ta punastus, ja nagu viimasel ajal ikka, jäi vaik.

«Olge sissesõitnutega ettevaatlik,» jätkas Anton Jegorovitš. «Kes neid paganaid teab, kui kauaks ja kui tõsiste mõtetega nad end siia ajavad. Puhub mõnusat juttu, sosistab meelitusi kõrva ja vaata, juba kahmab oma kohvri ja kaob kus seda ja teist. Töötajana paistab ta tark ja arukas olevat ning muidu ka pole mehel viga... Noh, hästi, hästi, nagu näen, panin teid punastama. Ma ei ütle enam midagi. Ainult vaadake mulle, et pärast poleks nuttu.»

16.

Stepan Jeršov viibis juba neljandat päeva kodulinna. Ta pandi elama vanemate-kadunukeste vanasse savitarre, mis asus armsaks saanud kirsiaiate vahel. Puud seisis raagus, november jõudis lõpule, sügisvihmad uhtsid halastamatult savist maapinda.

Stepan käis harva kodust väljas. Uitas videvikus mööda peatänavat, nagu soninoka varjus peidus, kartis tuttavaid kohata. Kuid tuttavaid vastu ei sattunud. Rahvast liikus nüüd linnas hulga rohkem kui enne sõda. Puha noorus, poisid ja tüdrukud. Kust need küll kõik siia kokku on sõitnud? Või on nad sirgunud neist põngerjast, kelle olemasolule Stepan enne sõda tähelepanugi ei pööranud. Peatänavad on lausa tundmatuseeni muutunud. Ka uusi maju on hoopis rohkem. Need on ehitatud sõjas purustatute asemele. Ainult siin, aguli aiade vahel, näib kõik väliselt samasugusena, nagu ammu möödunud sõjaeelsel ajal, nagu polekski kahurite kõu kärgatanud selle maa kohal ega tallanud hitlerlaste diviiside saapad seda paljukannatanud maad.

Stepan läks alla mere äärde, sadamasse. Otsis siin kaua kahekorruselist telliskivimaja number neliteist. Kolm-neli kuud oli ta kunagi käinud mööda jäärakut

laskuvat rada siin selle maja juures, ent kui palju tundeid oli ta tundnud, kui palju mõtteid mõtelnud. Polnud enam olemas maja number neliteist, see oli kadunud; selle asemel lamas virnas vihmadest uhutud must kivi-süsi; kraana kopp kaevas seda servast, haaras raudsesse kamalusse ja pikka kondist kätt välja sirutades ulatas kai ääres seisvale laevale.

Vahest oli heagi, et seda maja enam polnud. Kas Stepan olekski sõandanud siia sisse astuda ja tuttavale uksele koputada? Ta oleks kaugelt ümber maja ringi teinud ja siis minema läinud. Tema taskus, valge voodrini hõõrdunud vahariidest rahakotis säilis tsellofaani mähitud päevapilt; selle servad olid kulumisest pudenenud, alles oli ainult keskpaik — neiu nägu, mille üksikuid jooni ainult tema, Stepan, suutis veel eraldada. Kuid ta eraldas neid hästi. Ta ei olnud suutnud neid unustada vangis olles ega hiljemgi, kusagil Nõukogude-maa viimases servas. See pilt oli teda saatnud läbi kõigi katsumuste. Tal polnud mingisugust lootust kohata seda, kes mõni päev enne sõda oli kinkinud talle selle pildi. Oli jäänud ainult sügav valu südamesse ja selle valu pärast ning mitte mingisugusel teisel põhjusel tuli ta nüüd siia, kus kord kunagi elas lõbus mustasilmne Olja Velitškina, kel olid nii õrnad, sametised põsed. Stepan teadis, et ta Oljat enam kusagilt ega kunagi otsima ei hakka. Tal oli jube mõelda, et võib teda leida... Ta otse kartis äkki Olja silmi näha ja kuulda tema häält, ehkki soovis seda nii väga.

Stepan käis ka turul, sealt mäe otsast paistis oivaliselt kogu tehas, kõrgahjutsehhist kuni valmistoodete laoni ja kauge kolmanda väravani. Neli kõrgahju seisis oma mustas raudrüüs ja vägilaskiivris, neid peegeldas selgesti basseini roheline vesi, kus käisid sees mere tagant maaki toovad veolaevad.

Tehasesse Stepan ei läinud, ta ootas otsustavat jutuajamist vendadega. Kuid jutuajamist ei tulnud ega tulnud. Kui ta esimesel päeval kohale jõudis, võtsid kõik kolm teda jaamas vastu — küllap olid end ülemuste käest vabaks küsinud — surusid tal käsi, kallistasid, kuid rääkisid tühje sõnu, kuidas sõit oli läinud, kas ilm töötab vihma, ja muud säärast. Jaamast sõidutati ta

Platoni korterisse — selgus, et Platon oli isamajast lahkunud — ja kästi teetolm maha pesta. Ustinovna nuttis kõrval, käterätt käes. Istuti teed jooma. Olukord kujunes kuidagi piinlikuks, tema üksi kõlistas laua taga teelusikat klaasis, kõik teised kohalolijad kas seisis rõhuvas vaikuses ümberringi või käisid mööda tuba, tema jaoks ühtki sõna leidmata. Rahvast oli korteris palju koos. Ustinovna ütles nad kõik nende suguseltsi kuuluvat, kuid Stepan ei tundnud selles suguseltsis paljusid. Küllap oli pärast sõda tema eemalviibimise ajal sugulasi juurde siginenud: kes läks mehele, kes võttis naise, kes sündis juurde.

Pärast kõneldi tema elukoha kindlaksmääramisest. Ega tal midagi vana isamaja vastu ole? Mis tal saigi vastu olla? Oli ta ju enne sõda kakskümmend kolm aastat seal elanud.

Ohtu eel helistati takso välja ja sõidutati ta siia kirsi-aedade keskele. Dimitri ütles, ta elavat siin koos Andreiga, sõjas tapetud Ignati pojaga. Andrei ema olevat ühe majoriga Kaug-Itta põgenenud, kui osa Jeršovide perekonda Uraali evakueeriti. Nii kadusid Andrei emast igasugused jäljed. Andrei elavat kõrvaltoas, Dimitri ise suures kambris, mille aknad olid nii vastu tänavat kui ka aeda, ja kolmas toapugerik jäävat Stepani täielikku käsutusse.

Tegelikult aga jäi talle terve maja. Dimitri sõitis tol-samal õhtul vendadega koos minema ega tulnudki tagasi. Eile kadus ka Andrei. Stepan oli jõudnud tähele panna, et see vennapoeg, keda ta kõhna poisipõnnina mäletas, oli tugevaks, laiaõlgseks ja pikaks noormeheks sirgunud, ning ilusaks, ehk küll temagi kõrval peast eemale hoidusid. Oma jutu järgi olevat tal kahekümne viies eluaasta käes. Selgus, et ta on juba tehnikumi lõpetanud ja töötab kõrgahjutsehhis meistrina.

Andreiga õnnestus Stepanil siiski kõnelda. See sündis üleile. Andrei oli tulnud tehasesest töölt ja pesi end paljas trikoosärgis köögis kätepesunõu juures, hõõrus kausi kohal maha kõrgahju sööbivat nõge. Stepan seisis ukseaval. Andrei vastas Stepani küsimustele vanuse ja tööala kohta vastumeelselt ja pooltusaselt, sarnanedes sel momendil oma onu Dimitriga. «Küllap vist oled kõva

töömees, eesrindlane?» küsis Stepan kinnituseks. «Kas aumärke ja ordineid ka on?» — «Mis ordineid siin saab olla?» kostis Andrei rätiga kaela kuivaks nühkides. «Juhtus avarii, furm lendas välja. Nüüd jääme teistest maha. Oleme mahajäänud jaoskond. Igaüks, kellel aga viitsimist, see sõimab. Kolm korda kirjutati sellest ajalehes.» Stepan oli imestunud. Tal oli juba ammu kujutus tekkinud, et kõik need, kellega polnud juhtunud seda, mis temaga juhtus, sammuvad elus vaevata edasi, olles selle hüvedest üle külvatud; et vabaduses on kõik aina eesrindlased, lööktöölised, ordenikandjad, laureaadid, deputaadid ja delegaadid; et siin on kõik rahuldatud ja õnnelikud, kõigil on lõbus ja mõnus elada. See polnud esimene kord pärast vabanemist, kui ta kuulis inimlikest lahkkelidest, mis ka vabaduses aset leiavad, kuid ta ei suutnud sellega kuidagi harjuda ega mõistnud korraga, kas talle räägitakse tõtt või tehakse nalja. «Kuidas siis sedasi?» küsis ta. «Miks te siis lasksite avariil sündida?» — «Kontrollisime halvasti,» vastas Andrei üldsõnaliselt.

Hiljem hakkas Andrei ise Stepani küsitlema: «Kus te sakslaste juures olite, missugustel rinnetel?» Stepan algul ei mõistnud, milleks neid teateid vaja. Kui aga Andrei lisas: «Ega te juhuslikult Belgorodi all olnud?», sai ta aru, et Ignati poeg tahab teada, kas tema, Stepan, ei tulistanud oma lihast venda, Andrei isa, kes Kurski kaarel langes. Andrei vaatas kõrvale ja nõõpis särki kinni. Kuid Stepan nägi, missuguse pingega noormees küsimusele vastust ootas. «Ei,» kostis Stepan, «sinna ma ei sattunud. Seal mind polnud.»

Pärast vestlust Andreiga mõistis Stepan, et kogu perekonda erutas mõte: kui kaugele ta vaenlase teenimises oli läinud; lühidalt, kas ta Vlassovi reeturlikus väes teenides oli omaste verd valanud? Just neile küsimustele vastama oligi ta end viimastel päevadel ette valmistanud. Kuid keegi peale Andrei polnud neid talle esitanud. Vennad, kord üks, kord teine, siis kolmas, ilmusid nende päevade jooksul vanasse tarre ainult kümneks-viieteistkümneks minutiks, pärisid, kas ta midagi vajab, ja lahkusid. Eile, laupäeva õhtul, oli Dimitri siin, seisis väravas ja ootas, kuni ilmus keegi

naine, rääkis temaga ligi pool tundi väljas, viis ta siis minema ega tulnud ise ka enam tagasi. Stepan tundis end süüdlasena, ilmselt segas ta teiste kohtamist.

Lõunatamas käis ta kaubajaamas raudteelaste sööklas. Hommikuti ja õhtuti keetis ise teed ning jõi seda leiva ja vorsti kõrvale. Kui juba rääkida sellest, mida ta vajab, siis mõistagi mida — inimlikku sõna, mis tema üksioleku lõpetaks, mis teda omaste juurde kutsuks. Tema ei saanud ise esimesena nende juurde minna, ta ei tundnud endal selleks õigust olevat. Ta ootas, et nad siiski teda kutsuvad.

Pühapäeva õhtul see viimaks siis sündiski. Väljast pimedusest kostis mehesammude rasket müdinat, väravas koputati. Tulid kõik kolm. Asetasid lauale kaks pooleliitrist viinapudelit ning heeringa-, singi-, soolatud tomati- ja kurgipakid. Dimitri otsis puhvetikapist taldrikud ja klaasid.

«Mis siis ikka, Stjopa, istume lauda ja teeme paar napsi,» ütles Platon Timofejevitš tooli lähemale nihutades. «Sa pole ammugi vendadega koos istunud.»

Kandilised klaasid valati täis, kõik löid kokku, ütlesid: «Jääme terveks», kuid ükski vendadest ei joonud, ehkki üks tõstis viina suu, teine nina juurde. Klaasid pandi puutumatuks lauale tagasi. Stepan nägi seda. Tema siiski rüüpas oma klaasist veidi ja hammustas kurki peale.

«Stepan,» ütles Dimitri äkki otsekohesusega, mida Stepan juba lapsepõlvest saadik tundis. «Ei meie ega sina ole diplomaadid. Lase kõik lõpuni kuulda. Kuidas sa niisuguse eluni jõudsid?»

«Mõistad, Stjopa,» lisas Jakov Timofejevitš, «kuni sa olid kusagil seal, olid iseenda peremees, nii-öelda omaette ühik, kes täielikult enda eest vastutab, polnud sul teiste ees mingisuguseid kohustusi. Nüüd oled kodukohas tagasi, elu aga on nii seatud, et kui erakuna sa ka ei elaks, kuidas sa ka rahvast.eemale ei hoiduks, oled sa tema, rahva silmis meie perekonna liige, meie vend, ja seda nõõri ei suuda ükski jõud puruks rebida. Ühe sõnaga, oleme inimeste ees alati sinu eest vastutavad olnud ja jääme selleks ka edaspidi. Seepärast tahaksimegi kuulda...»

Leidmata sõnu, mis täpselt väljendaksid seda, mida vennad Stepaniga juttu ajades kuulda tahaksid, nipsutas Jakov Timofejevitš sõrmi. Platon Timofejevitš noogutas nõusoleku märgiks. Dimitri istus liikumatult, asetades lauale suurte tugevate käte küünarnukid.

Pikkamööda, ent visalt tungis Stepani kehhä, tema rinda ja jalgadesse tarretuse jahedus. Stepan oli ammugi seda jutuajamist oodanud, kuid ta polnud sealjuures kujutlenud, et nii hirmus on oma vendi palgest palgesse kohata. Seal, kaugel kodukohast ja neist kolmest mehest, kellega ta sarnanes näojoontelt, silmadelt, käeliigutustelt ja kõnnakult, oli ta pärast sõda mõnigi kord seisnud kohtu-uurijate, ametiisikute ja kohtunike ees, kes mõistsid karmi kohut; tema, Stepan, oli möödunud aastate jooksul kõik läbi teinud. Kuid eales polnud ta niisugust hirmu tundnud nagu sel öhtul. Kohtunike ees seistes ja nende küsimustele vastates teadis ta, et kui karm kohtuotsus ka iganes tuleks, ei ole see ikkagi tähtajatu, karistusel on ikkagi oma määr. Vendade kohtuotsus aga tuleb igavene, tähtajad ega määrad seda ei piira, see kehtib surmani.

«Jutusta, Stjopa,» kuulis ta Jakovi häält. «Mida pead vajalikuks, seda ka jutusta.»

Mida pead vajalikuks... Kui palju kergem oleks olnud kohtu ees seista. Kohus määras ise, mida oli vaja rääkida, kohus esitas küsimused ja Stepan vastas neile. Siin aga... Siin pidi ta oma südame jäägitult tühjaks puistama. Oskas ta seda nii teha, et vennad teda mõistsid, võis kohtuotsus tema kasuks tulla, kui ei, oli kõik igaveseks otsas. Teist niisugust jutuajamist polnud tal enam oodata.

Mida siis jutustada, kust alustada? Stepani mällu kerkis ere sügispäev. Tema, kommunistlik noor, kes oli esitanud parteisse astumise avalduse, oli kutsutud tehase parteikomiteesse. Komitee sekretär kõndis mööda tuba, kabuur vööl. «Jeršov,» ütles ta, «sind ja insener Vorobeinõid saadetakse parteikomitee liikme, meister Vassilenko käsutusse. Tunned teda, ta on kõrgahjutsehhi? Teile usaldatakse vastutusrikas operatsioon. Sinule on see esimene parteiline ülesanne. Missuguse autoga sa sõidad? MK-ga? Võta sõidu-ZIS. Tegutsege!»

Kõrgahjuinsener Vorobeinõi, kolmekümne viie aasta ringis mees, kes juba pool aastat kasvatas vurrusid, millega ta oma suurt ripakil ninajõmakat tasakaalustada püüdis, oli samuti siin. Kõik kolm, Vassilenkoga eesotsas, läksid kõrgahjutsehhi kontoris. Seal võttis Stepan osa operatsiooni väljatöötamisest, mis nägi ette valuahjude õhkulaskmist, kui selgub, et nõukogude väed linnast lahkuvad. Paljud tehase töölised, laadinud seadmed ešelonidesse, viibisid nüüd juba ammu kusagil itta viival teel. Sinna oli siirdunud ka vend Platon. Vennad Jakov ja Ignat olid võetud sõjaväkke. Kuid tehases käis veel palju rahvast, kes harjumusest, kes sellepärast, et kuhugi mujale polnud minna. Nii käisid siin ka Stepani isa ja Dimitrist vend. Valtsid seisid, ka mitu martäänahju oli kustunud. Ainult kõrgahjud töötasid lakkamatult, nemad ei kustunud iial, nad ei tohtinud kustuda.

Oli päikesepaisteline päev, kui tehase maa-alale hakkas langema ja siin lõhkema saksa suurtükimürske, kui inimeste, autode ja hobuveokite voog piki merekallast itta steppidesse paiskus.

Vassilenko, Vorobeinõi ja Stepan täitsid oma ülesande. Nad viisid rivist välja kõik keerukad seadmed, mis kõrgahjusid õhuga toitsid. Nad tegid seda parajasti siis, kui saksa tankid tehase ees asuva silla juurde jõudsid. Tuli viivitamatult ära sõita. Kuid nüüd selgus, et Vorobeinõi oli kuhugi kadunud. Joosti sinna-tänna, meest polnud kusagil. Siis otsustas Vassilenko: «Me ei jää ootama. Ta ise on süüdi. Läki autosse.» Stepan istus rooli taha, vajutas starterile, mootor vaikis. Ta tõstis mootorikatte üles. Sõita ei saanud, keegi oli küünlad välja keeranud. Vana valvur astus ligi: «Teie insener tuhnis siin midagi. Praegu just jooksis siia ja otsemaid mootori kallale. Ega mina teadnud, mis asjad teil ajada, mõtlesin, et nii ongi vaja.»

Auto valati bensiiniga üle, pandi põlema ja asuti mööda merekallast itta taganevas rahvamurrus jalgsi teele. Pommilennukid pommitasid, hävitusslennukid tulistasid kuulipildujaist ja suurtükkidest, tankid jälitasid...

Ei, seda polnud mõtet vendadele jutustada. Vaevalt ka ootasid nad jutustust sellest, kuidas tema, Stepan,

Punaarmee ridades Rostovi all, Kubaanimaal, Mineralnõje Vodõ all ja Põhja-Kaukaasia mäekurudes võitles.

«Noh, kas siis jäämegi tumma mängima?» ütles Dimitri küünarnukke laualt võtmata.

«Lõin araks,» ütles Stepan ja tundis üle kogu keha külmavärinaid jooksmas. Kohtus jutustas ta, kuidas nende rood ümber piirati, kuidas neil polnud võimalik enam kuhugi pääseda ja padrunid otsa said — see kõik oli tõsi, nii see just oli olnud. Kuid seal temalt ei küsitud, mida ta sel päeval tundis, mida läbi elas. Siin ütles ta esmakordselt need sõnad valjusti välja: «Lõin araks.»

«Võib-olla tõstsid käedki üles?» sirutas Dimitri end toolil.

«Tõtsin küll.»

«Siis sa pole Jeršov! Sa oled, tead, kes ... sina ...»

«Oota,» peatas Dimitrit Platon Timofejevitš. «Sa olid ehk haavatud?» küsis ta Stepanilt.

«Ei, olin terve.»

Jakov Timofejevitš tõmbas taskust sigaretipaki, Platon Timofejevitš ja Dimitri sirutasid selle poole kätte. Tehti suitsu.

«Ja mis edasi?» lausus Platon Timofejevitš. «Tõstsid käed üles, sind võeti vangi, pandi sulle hitlerlase sinel selga ja aeti omi tulistama? Aga sinu isa sel ajal ei lasknud vaenlasel meie ahjust metalli saada. Sinu isa ei tõstnud käsi üles, võitles, kuidas aga suutis, viimse hingetõmbeni.»

«Näe, kuidas nad Dimitri ära moonutasid,» ütles Jakov Timofejevitš. «Ta oli alles päris nooruke. Nad lasksid ju poisi maha.»

Stepan vaatas kõõrdi Dimitri rikutud näkku.

«Ignat hukkus ... Ljonja ja Valeri ...» lisas Dimitri.

Stepanil oli üha kõhedam olla. Lõug hakkas kiiresti ja tagasihoidmatult värisema, hambad plõgisesid suus. Ta tahtis paljugi ütelda, kõik ära rääkida, kuid ei saanud kolmegi omavahel seotud sõna suust. Vaikis ja ühmatas aeg-ajalt.

Viimaks ei kannatanud pinget välja, haaras kellegi täis klaasi, viina läigatas põrandale ja pükstele, tõstis suu juurde ja jõi suurte sõõmudega tühjaks, nagu oleks see vesi olnud.

Keegi ei lausunud selle kohta sõnagi. Stepanil hakkas kergem, külmavärinad lakkasid.

«Jah, olen lurjus,» lausus ta kiirustades. «Sülitage mulle näkku, mina pühkima ei hakka, kannatan kõik välja. Uskuge ainult üht: mina omade pihta ei tulistanud. Meist ei tulnud sakslaste juures midagi välja, me polnud sõjavägi, vaid rämps. Meid aeti mööda tagalat ühest kohast teise, sunniti käimlaid puhastama ja lõpuks saadeti võitluskõlbmatutena laiali. Olen vastik inimene, olgu, kuid omaste verd minu hingel ei lasu. Ma ütlen, ei lasu, ei, kas kuulete? Keegi ei suuda mulle niisugust karistust välja mõelda, millega ma ise end nuhtlen. Ma ei leia rahu, kusagil ei leia, isegi unes mitte.»

Vennad kuulasid tema karjatusi ja pahvisid suitsu, aeg-ajalt üksteise sigareti otsast tuld võttes.

«Keegi teist ei tea seda, mida mina tean. Kas teie teate, mis hind on sellel, kui sinu õlg tunneb omade õlga? Teil on see igapäevane asi. Pole midagi hirmsamat, kui minna omadega mitte õlg õla kõrval, vaid rind rinna vastu. Kui saaksin praegu nagu teiegi õla vastu omaste õlga suruda, ma elaksin või leivakooruketest.»

«Aga miks sa nii arvad, et me selle täit hinda ei tea?» küsis Dimitri. «Seepärast me ei läinudki omadega rind rinna vastu, et teadsime alati, mis maksab ustavus kodumaale ja perekonnale ... Seepärast ära pea meile loengut. Sinu teadust me pole õppinud ega hakkagi õppima. Sina oled nagu varblane. Lugesin kord kusagilt raamatust, et see linnuke olevat kosmopoliit. Tema kodu olevat kõikjal, kus aga toitu leiab, kus aga endale palakese nokka saab.»

«See pole õige,» ütles Stepan. «Pole õigel!»

«Kui see poleks õige,» jätkas Dimitri, «miks sa siis omade juurde ei püüdnud pääseda, nagu teised seda tegid. Kas või küünate ja hammastega oleksid pidanud end vabadusse kraapima ja närima. Kas vähe oli niisuguseid, mis? Nad löid hitlerlikes laagrites põrandaaluseid organisatsioone, purustasid elektriga laetud traadid ja läksid partisanideks. Sealgi avaldus nende bolševistlik kangelaslikkus. Kas me siis sellepärast sinu üle kohut mõistame, et sa vangi langesid? Noh, löid araks,

mis sinna parata, igaühel on oma vastupidavuse kraad. Ei, teise asja pärast, selle pärast, et sa vlassovlaseks hakkasid, kuluks sulle vastu vahtimist virutada.»

«Stepan, Stepan,» alustas ka Jakov juttu. «Seleta meile ära, mis tähendab «lõin araks»? Kuidas sa araks löid: mille või kelle ees?»

«Ma nägin automaatide suudmeid, nägin, kuidas nad oma mustade avadega mulle otse südamesse vaatasid...»

«Ja tõstsid käed üles?» lisas Dimitri raevukalt. «Millele sa küll sel hetkel mõtlesid?»

«Sellele, et tahan elada! Just sellele!» hüüatas Stepan. «Tahtsin elada! Mõtlesin, et vahest rabelen kuidagi välja, kui kohapeal maha ei lasta. See pole ikkagi lõpp. Mine tea, mida kõike võib juhtuda.»

«Stjopa,» ütles Platon Timofejevitš ja raputas etteheitvalt pead. «Igas võitluses maksab üks seadus. Kui reedad kaaslased, et oma elu või heaolu päästa, siis võid seda elu elada ainult kaaslaste vastu võideldes. Siin kesktee ei ole. Emb-kumb, kas pead vastu, siis seisad kindlalt lõpuni, elavana, surnuna, või murdud kord ja siis murdud aina edasi. Kas mäletad, Jakov,» pöördus ta Jakov Timofejevitši poole, «kahekümne kuuendal või seitsmendal aastal, meie olime siis alles parajad poisid kommunistlikud noored, oli Juzovkas komsomoliraku sekretäriks Ljoša Krasnobajev?»

«Ei ole nagu meeles,» vastas Jakov Timofejevitš.

«Seesama Ljoša oli meie poiss, töölisperekonnast, aga trotskistid painutasid ta oma kannu alla. Lõi ka araks. Ja millest poiss kohkus? Sellest, et leidis käputäis kiskõrisid. Need kukkusid meid, bolševikke, kritiseerima ja koosolekutel materdama. Eks tema jälle mõtles: kui nad nii kõvasti lõugavad, küllap siis nende pool võidab, et võim on nende, ja hakkaski, lollpea, nende ees pugema. Mida enam edasi, seda rohkem. Ja lõpuks jõudis oma pugemisega nii kaugele, et hakkas veelgi aktiivsemalt tegutsema kui need sulid ise. Sõitis siis meile oblasti-komiteest või kubermangukomiteest, nagu tollal nimetati... näed, Jaša, minulgi hakkab meelest ära minema, kuidas see täpselt oli... Sõitis, jah, kohale üks kange noormees, seda ainult mäletan, et kutsuti teda samuti

Alekseiks, aga mis perekonnanimi või ametikoht tal oli, andke andeks, enam ei mäleta. Noh, läksid nad siis rabinale kokku. Kohalesõitnud Aleksei hakkas kiskõridele pihta andma, meie Ljoša aga vastu, tema ei lubavat kellelgi meie juures käsutada, siin olevat tema juht. Siis kohalesõitnu kiitis talle, et kas ta teadvat ka, missugune juht temast on saanud? Kikivarvul jooksvat ta märatsevate koerapoegade ees ja vaatavat veel tagasi, kas ikka jookseb nii, nagu neile meeldib; ta lipitsevat nende ees ja ootavat nende käteplaksutusi, rõõmustavat, tola, kui need teda kiidavad. Meie Ljoša ei saanud mõhkugi targemaks, muutus veel meeletumaks, mässis end järjest rohkem sisse ja lõpuks jõudis nii kaugele, et enam tagasiteed polnud... Ütleme, et ta oleks meie juurde tagasi tulnud?... Aga kas oleksime saanud teda uskuda? Ei, kallid, sest poleks midagi välja tulnud!... Pärast kuivataskime kogu selle raba ära, vaigistaksime ja taltsutaksime neid, keda oli vaja. Ljoša uued sõbrad jätsid ta maha, mida võis ette arvata, ja ta jäi ihuüksi rahva palge ette. Küllap ta näris kahetsusest sõrmi, et oli poliitikas nõnda väärtanud, istus üksi oma urus nagu koopaorav ja näris sõrmi.»

Platon Timofejevitš keerutas laual viinaklaasi, kuid jättis selle sinnapaika ja asus soolatomatit sööma.

«Kuhu sa tööle lähed?» küsis ta.

See argipäevane küsimus viis Stepani lõplikult segadusse. Ta ei teadnud, mida vastata.

«Mis siin pärida ja arutada,» ütles Dimitri. «Eks ta lähe tehasesse, kuhu mujale.»

Vennad lahkusid pärast kella kahte öösel. Stepan saatis neid jalgväravani ja kuulatas kaua samme, mis pilkases sügispimeduses järjest vaiksemaks jäid. Siis tuli tuppa tagasi, heitis pilgu puutumata klaasidele, kustutas tule, viskus riietes voodisse ja seadis käed pea alla. Vana pommidega kell tiksus, akna taga mühises tuul raagus kirsipuudes.

Tuli meelde isa Timofei Ignatjevitš. Tuli meelde nii-sugusena, nagu kujutati teda ajalehe esiküljel kuu või paar enne sõda, kui vana kõrgahjumeest Lenini ordeniga autasustati. Stepanile viirastus, nagu ilmuks toapimedusest esile isa kortsus, merevahuvalgete vurrudega

nägu — neile kõrgahju kuumus peale ei hakanud — ja nagu vaataksid isa tumedad silmad, mille eest pole kusa-
gil pääsu, talle otse südamesse.

17.

«Seltsimehed, kas me tahame või ei, me peame ikka selle küsimuse juurde tagasi tulema.» Tšibissovi laskis pilgul üle oma kabinetti kogunenud inimeste käia. Pika laua ümber ja seinäärsetel toolidel istusid tsehiilid, meistrid, peainsener, peametallurg, peatehnoloog, peamehaanik, tsehide parteiorganisatsioonide sekretärid ja ametiühingutöötajad. «Küsimus on selline,» jätkas ta, «et juba ministeeriumist helistatakse. Siin peab järele mõtlema, seltsimehed. Võib-olla me omal ajal eksisime, lasksime ennast koondamistest ja reorganiseerimistest nii-öelda kaasa kiskuda ja andsime remonttööd asjata mõnele tsehiile üle. Võib-olla on seltsimehel tehnikumist, insener Krutilitsil, õigus. Katsume nüüd asja uuesti läbi arutada, rahulikult ja ilma ülepakkumisteta. Ma vaatasin tunamulluseid dokumente ja protokolle... Siis olime peaaegu kõik remonttööde deentraliseerimise poolt kõrgahjutsehiis. Kuid aeg sammub edasi ja teeb oma parandused. Aja kontroll on kõige eksimatult kontroll. Kas meie meetod on sellele vastu pidanud või ei ole? Võib-olla peame siiski vana juurde tagasi pöörduma? Meil juhtub sageli ka nii, et viskame ilma tõelise põhjusega minema selle, mis on vana ja äraproovitud, mis on katsumustele vastu pidanud, ja kuulame minemaviskamise juba omaette uuenduseks.»

«Vastupidist juhtub sagedamini, Anton Jegorovitš,» ütles peainsener. «Vanast hoiame kinni, aga uuele teed ei anna.»

«Täiesti õige, ei vaidle vastu. Kuid juhtub ka nii, nagu mina rääkisin: laseme end kaasa kiskuda põhjendamatult ümberkorraldustest. Kes soovib sõna?»

«Anna mulle sõna, Anton Jegorovitš!» Platon Timofejevitš tõusis, läks direktori laua juurde, tõmbas peoga üle vurrude ja kõhatas. «Vaadake, seltsimehed, esimese sõna pean ütlema mina, ja mitte keegi muu. Mispärast?

Sellepärast, et mina tegin esimesena meie kõrgahjutsehiile ettepaneku remondi- ja montaažitsehi teenetest loobuda. Nagu kõigil teada, toetas mind tollal nii tsehiile kui ka kogu kollektiiv, mis siin rääkida. Missugused olid siis meie põhjendused? Kui mõni on unustanud, võin meelde tuletada. Meie lähtusime oma kaalutlustest sellest, et kõrgahjud on muutunud keerukamaks, kui nad enne olid, et meie tingimustes, kus iga tund on kallis, peab remontima vaid kiirmeetodil, aga seda teevad ainult need, kes on huvitatud kõrgahju suurest tootlikkusest, sellest, et seisakud oleksid võimalikult lühiajalised ja metalli saaks võimalikult rohkem. Aga keda see kõige rohkem huvitab? Eks kõrgahjumehi endid. Ja elu on näidanud, et meil oli õigus, seltsimehed. Me ütlesime end remondi- ja montaažitsehi abist lahti ja teeme nüüd ise kogu jooksva remondi kiirmeetodil ning ahjude tööd katkestamata. Me tuleme sellega toime ka kõige raskemais tingimustes. Mispärast? Sellepärast, et kõrgahjutööline tunneb oma ahju nagu iseennast. Aga kas remondi- ja montaažitsehi tööline saab seda nii põhjalikult tunda? Ei, ei saa. Ja üldse on meil nüüd kõik muutunud. Näiteks isikliku vastutuse puudumine... See on täielikult likvideeritud. Kuidas varem oli? Varem oli nii, et kui midagi juhtus, siis kõrgahjutöölised tegid suitsu ja ootasid, millal remondimehed kohale tulevad. Mehhanismide talustamisele ei mõeldud, polnud meie asi. Aga nüüd? Nüüd esitatakse aastas sadu ratsionaliseerimisettepanekuid, arukaid ettepanekuid. Siin on kõik juhtivad seltsimehed koos ja nad ju teavad, kui palju ettepanekuid on meil tootmisse rakendatud ja missugust majanduslikku efekti see annab. Kuidas oli remondi- ja montaažitsehi ajal? Mul näiteks on mees, et siis oli kuradima palju ligasugust paberimäärimist. Iga töö kohta koosta aruanne. Mis siin rääkida! Mina isiklikult arvan, et meil pole mingisugust põhjust tsentraliseerimise juurde tagasi minna.»

Platon Timofejevitš läks oma kohale tagasi ja kõhatas jälle rusikasse.

«Jeršovil on paljuski õigus,» võttis sõna peainsener. «Kunagi kolmekümnendatel aastatel, kui olime alles noored — ma mõtlen meie metallurgiat — ja vägagi

noored, ei osanud me veel seadmete kasutamist õigesti korraldada. Kogu meie tähelepanu oli keskendatud uue ehitamisele. Seadmed töötasid meil kulumiseni. Tollal, jah, oli remonttööde tsentraliseerimine hädavajalik. Seda nimetati «puhmassüsteemiks». Need «puhmad» olid omal ajal progressiivne algatus. «Puhmassüsteemi» juures loodi vajalikud tingimused profülaktikaremontide organiseerimiseks, sest need määrati peamehaaniku tsehhide töögraafikuga kohustuslikult kindlaks. Aga edasi? Edasi meie kaader kasvas, kogemused rohkensid, meie kõrgahjutöölistest said oma ala suurepärased meistrid, kes püüdsid loomingu, loova töö poole. Siis muutusid «puhmad» takistuseks, piduriks. Jeršovil on täiesti õigus: kõige ohtlikumaks nähtuseks, mis on «puh-mastele» omane, tuleb pidada seda, et mehhanismide ja seadmete täiustamise loovast tööst lülitatakse välja meie peamine loov jõud, meie tööliklass. Ja mitte ainult tootmistsehhides, vaid «puhmasteski», kui paradoksaalne see ka ei oleks. Millele juhib palgasüsteem «puhma» töölisi? Halvale remondile, sest mida sagedamini üks ja seesama mehhanism murdub, seda rohkem võib remondilt teenida. See on kasulik. Aga kõik need tööd ei ole nii kasulikud, eriti need, mis nõuavad viimist-lusi ja korrastusi.»

Peainsener kõneles kaua ja veenvalt remonttööde detsentraliseerimise kasuks kõrgahjutsehhis ja sellest, et siin puudub alus taganemiseks, kuna tulemused seni end õigustavad. Mis edasi tuleb, on iseasi.

«Aga võib-olla seisab asi hoopis selles, et meie remondi- ja montaažitsehh töötas halvasti, tsentraliseerimise põhimõtte aga on õige?» ütles Tšibissovi mõtlikult.

«Kõik võib olla,» vastas peainsener. «Kuid tulemused, tulemused on positiivsed. Sellest ei saa mööda minna.»

Seejärel võtsid sõna tsehhiülemad ja meistrid. Ka nemad eelistasid uut korda, mille kohaselt mõned toot-mistsehhid ise oma jõududega remonttööd ära teevad.

Kui nõupidamine lõpule jõudma hakkas ja Tšibissovi juba sõnas: «Asi on selge,» palus sõna uus insener pea-tehnoloogi osakonnast. Paljud ei tundnud teda, seepärast nimetas Tšibissovi tema nime: «Insener Orleantsev.»

Orleantsev tõusis, heitis kohalolijatele targa ja väsinud

pilgu, silus käega oma hõbehalle juukseid, neid sõrmede vahelt läbi lastes, ja ütles:

«Aga mulle näib, seltsimehed, et kui insener Krutilitš mõnes üksikasjas eksibki, on tal põhiliselt vaidlematult õigus. Meie plaanimajanduses, sotsialistlikus majanduses, mis tugineb rangele ja hoolsale planeerimisele, oleks iga käsitööstuslik algeline nokitsemine mitte ainult ohtlik, vaid lausa naljakas. Need on ju anarhia elemendid, see viib ju tagasi, mitte edasi. Nii võisid organiseerida remonttööd eraettevõtjad, kapitalistid, mitte aga meie. Tõsi, pabereid on vähem, võib-olla pole koguni ühtki paberilipakat. Tõsi, töölisel võtavad remondist loovalt osa, sest nad on huvitatud selle tähtaja lühendamisest. Kuidas see aga välja tuleb, seltsimehed? On tekstiiliäri-sid, kus kauplemine käib loosungi järgi: õmmelge ise. Nemad lõikavad riide lahti, ostja aga mingu koju ja õmmelgu kokku, nagu oskab. Ja ta õmbleb midagi nii-sugust valmis, et jube vaadata. Rätsep-spetsialist teeb mõistagi paremini. Eks ole? Õmmelge ise, remontige ise, mida see tähendab? Diletantsust ja muud ei midagi. Mil-lest annab tunnistust äsjane avarii kolmanda ahju juu-res? Just sellest. See on diletantsuse tagajärg, terava, vilunud, tõelise insenerisilma puudumise tagajärg.»

«Seal oli metallis vana pragu. Valupraak,» ütles Pla-ton Timofejevitš.

«Võib-olla,» vastas Orleantsev tema poole pöördu-mata. «Ütleme, et oli. Kuid oleksid ahju korrasoleku eest, selle üksikosade ja seadiste remondi eest vastutanud mingisuguse vastutava organi spetsialistid, kelle kätte oleksid koondunud kõik tehase remonttööd, oleksid nad juba ammu leidnud viisi, kuidas kõiki seadmeid kont-rollida ja taolisi pragusid ayastada. Nende käsutuses oleks vastav aparatuur. Nende mõte suunduks vastavaile otsinguile. Meie tehnika sajandil otsustab iga töö edu spetsialiseerumine. Peainsener rääkis siin loomingu-vaimustusest. Kuid lüürika kõlbab hästi värsitegemisel, tööstust aga ei rajata lüürikale, vaid täpsele arvestusele ja organiseeritusele. Meil kõneldakse palju aparaadi koondamisest, administratsiooni reorganiseerimisest. Ma pooldan niisugust reorganiseerimist, mis kindlustaks maksimaalse spetsialiseerimise. Ma kordan: olen kind-

lalt veendunud, et insener Krutilitšil on õigus. Oleks aeg remondimajandus tehases korda seada. Pole meil enam vaja igasuguseid koduküpsutatud kogemusi. Avarii kolmanda ahju juures sunnib meid väga tõsiselt selle üle järele mõtlema.»

Orleantsevi kõne viis paljusid segadusse. Tema kaalutlused ja väited olid veenvad.

«Kahju, et ettepaneku autorit siia ei kutsutud,» lisas ta istudes. «See pole just päris ilus.»

Tšibissovi koputas pliiatsiga mõtlikult vastu laua-klaasi ja vajus mõtteisse. Orleantsevi väited remonttööde tsentraliseerimise kasuks teda ei häirinud, kuid kolmanda ahju juures asetleidnud avarii meenutamine mõjus ebameeldivalt. Selle avarii pärast sai ta üsna kenasti võtta küll linnakomiteelt, küll oblastikomiteelt, küll ministeeriumilt. Ja ometi ei tähendanud avarii sugugi seda, et tuleks tsentraliseeritud remondi juurde tagasi pöörduda. Insener Orleantsev eksis, ta oli kantseleimees, ei tundnud tootmist...

«Kuna kõigist sõnavõtjaist ainult insener Orleantsev pooldas Krutilitši ettepanekut,» ütles ta, «siis, vahest otsustame oma juurde jääda, seltsimehed. Kas kiidate heaks?»

«Kiidame,» ütles peainsener.

Nädal aega pärast nõupidamist ilmus tehasesse oblastiajalehe korrespondent. Ulikoolimärk kuuehõlmal, käis noormees kõrgahjutsehhis ringi, kõneles meistrite, tööliste ja Platon Timofejevitšiga, ning uuris kolmanda ahju juures asetleidnud avarii põhjusi. Platon Timofejevitš näitas talle kinnitise kilde ja selgesti eraldatavat pragu metallis, ajakirjanik noogutas mõistvalt.

Korrespondent tuli ka Tšibissovi juurde, päris siin Krutilitši ja tema ettepaneku kohta andmeid.

Direktori kabinetist väljumisel kohtas ajakirjanik Orleantsevit, kes oli Zoja Petrovnat tungivalt palunud teatada, millal vestlus kabinetis lõpeb. Orleantsev juhtis ajakirjaniku mööda pikka kōridori edasi. Nad käisid mitu korda selle ühest otsast teise. Orleantsev tegi ettepaneku:

«Siin on raske rääkida. Sõitke parem minu poole numbrituppa, elan võõrastemajas.»

«Ja minu maja asub otse võõrastemaja vastas,» ütles ajakirjanik.

«Siis on ju suurepärane. Astuge õhtul sisse.»

Õhtul jutustas Orleantsev ajakirjanikule oma tehase-muljeid.

«Kas teate,» rääkis ta, «pärast Moskvat, pärast suurlinna avarust ja mõõtmeid on siinset pimedat provintslikkust otse valus vaadata. Kombed on patriarhaalsed. Kõik on omavahel sugulased või vanad tuttavad. Kõik on vastastikku seotud ja kardavad üksteist puutuda. Mis kriitikat või enesekriitikat saabki siin olla?! Selle pimeduse pärast peetakse vastutusrikkail insenerikohtadel puuduliku haridusega praktikuid, nii-öelda «saladuse ja usu hoidjaid», nagu Brjussov kirjutas. Mõned insenerid aga, näiteks Krutilitš...»

«Kas tunnete teda?» küsis ajakirjanik, millest Orleantsev võis järeldada, et seltsimees ajalehe juurest ilmus siia nähtavasti Krutilitši kirja põhjal. «Tubli,» mõtles Orleantsev leidurist endamisi. «Juba tegutseb. Läheb sõjakaks.» Ta vastas:

«Mitte niivõrd Krutilitši ennast, kuivõrd tema ettepanekut. Mõne päeva eest tuli mul selle pärast direktori juures nõupidamisel lahinguid lüüa. Kuid, teate, sealset rinnet pole kerge läbi murda. Mõtlen, et tuleks Moskvasse ministeeriumi sõita ja seal printsiipiaalne jutt maha ajada.»

Orleantsev hakkas arendama oma tööstuse juhtimise reorganiseerimise plaane.

Ajakirjaniku ees istus suurte teadmiste ja avarate vaa-detega tark, tugev ja julge mees, kes võis ükskõik mille üle otsustada.

«Kui te õige võtaksite kätte ja kirjutaksite meile artikli,» ütles ajakirjanik. «Me aitame vormistada, kui teil sellega raskusi on.»

«Olen harjunud ise vormistama, kui teie väljendust kasutada,» vastas Orleantsev muiates. «Kirjutan üsna sageli nii ajalehtedele kui ka ajakirjadele. Praegu kavandan raamatut, midagi «Inseneri kirjade» taolist. Mul on rohkesti tähelepanekuid, igasuguseid huvitavaid kohtumisi ja õpetlikke lugusid. Kunstilisusele ma ei preten-deeri, kuid loodan, et faktid ja mõtted peaksid lugejat

huvitama. Mis on igas kirjapalas peamine? Kaasaegsus, aktuaalsus. Kui tulistad, siis taba ka märki, eks ole?»

«Võib-olla annate meile raamatust mõne väikese katkendi?»

«See on tuleviku küsimus. Kui olen valmis kirjutanud, siis räägime. Aga kas me ei teeks ühe napsi, seltsimees korrespondent? Teie elukutse terviseks, näiteks. See on suurepärane ja õilis elukutse: seista alati tõe ja õiguse eest valvel.»

«Ei, ei, milleks seda!» Noor ajalehemees kohkus koguni. «Ma üldse ei joo. Milleks seda!»

«See on kiiduväärt, täiesti kiiduväärt. Mis seal's ikka, soovin teile edu!»

Pärast ajakirjaniku lahkumist, kes oli temast täielikult võlutud, seisis Orleantsev kaua akna juures. Kuskil kaugel sadamatulede taga oli meri. Sealt kostis ühtlast lakkamatut kohinat. Meri tormitses. Tuul peksis kõvasti vastu aknaklaasi. Orleantsev vahtis läbitungimatusse pimedusse, kuid talle juba nagu koitis midagi. Viimased paar aastat olid toonud talle rohkem kurvastust kui rõõmu. See rõhus pärast aastaid kestnud alalist edu ja segas elamist...

Kui kord mälestusi mõlgutada, siis algas tema edu juba instituudis, vahest koguni koolis. Ta õppis alati eeskujulikult. Nii koolis kui ka instituudis kõneldi temast kui õppeasutuse uhkusest. Tal oli seda meeldiv kuulda. Ta harjus seda kuulma ega saanud enam leppida keskmise õpilase seisundiga. Et alati esimene olla, ei väsinud ta ööd läbi õpikute taga istumast ja kas või kaks-kümmend neli tundi üleval olemast, et aga tunnis või eksamil oma kaaslasti ja õpetajaid hiilgava vastamisega hämmastada. On täiesti mõistetav, et pärast instituudi lõpetamist võeti ta sedamaid rahvakomissariaati, selle eest hoolitses juba instituudi juhtkond. Rahvakomissariaadis ei töötanud ta küll kaua ega suutnud nagu kord ja kohus välja paista, algas sõda ja ta läks mobilisatsiooniga rindele. Seal õppis mitu kuud kursustel, sai leitnandiks ja siirdus väeossa polgu suurtükipatarei rühmakomandöriks. Siingi püüdis ta olla alati esimene, kõige esimene ja ületada kõike: hirmu, väsimust, igasuguseid raskusi. Aga suurtükiväelastel, kes oma kahuritega rün-

dava jalaväe ahelike taga liikusid, polnud raskustest puudu. Kaks korda sai ta haavata. Mõlemal korral pöördus oma polku tagasi. Kord lahingus purustas patareid kaks vaenlase tanki. Ühest kahurist tulistas Orleantsev ise otsesihimisega. Pööras kahuritoru tanki poole ja tulistas. Temast kirjutati ajalehtedes, teda autasustati Punalipu ordeniga, ülendati vanemleitnandi auastmesse ja määrati patareikomandöriks.

Sel päeval, kui Punaarmee ületas sõjast ülesküntud, taas kättevõidetud riigipiiri ja alustas lahingut võoral pinnal, oli Konstantin Orleantsev juba rindestaabi suurtükiväe juhtkonnas, üleni ordineis, alampolkovnik.

Pärast sõda tuli ta rahvakomissariaati tagasi, mis oli saanud ministeeriumiks. Tuli vormipluusis, kolm rida ordenilinte rinnal. Ja siingi läks ta järsult märke. Tema ees avanes lai perspektiiv. Ta oli just ühe peavalitsuse ülemaks saamas. Ja sealt? Sealt pole ju kaugel ministrikabinetini ja ... Hing jäi edasistest võimalustest kinni.

Lollus, tühiasi segas kõik ära. Naine. Mitte see esimene, kes tal enne sõda oli olnud, see oli vaikne, korralik ja tagasihoidlik: sai oma alimendid ja kasvas kaht tüdrukut, tema tütreid, kes olid mõlemad juba üliõpilased. Segas teine, see, kellega ta rindel kohtus. Neid sidus raske armastus, sest naise mees oli kindral ja naine ei tahtnud sellest mehest kuidagi loobuda ka siis, kui juba armastas Orleantsevit. Kui palju oli enne ränki stseene, kuni Orleantsev lõpuks kindrali võitis ja tujuka kaunitari oma muldonni viis.

Ja seesamane naine vedaski alt, mida temast kuidagi ei võinud oodata ... Ministeeriumi ilmus suurte imestavate sinisilmadega nooruke naissekretär. Tema kulnud tõusid kaares ninajuurest meelekohtadeni ja kõik kutsusid teda Gazunjaks ning jätsid Gazunja tõelise nime Galina unarusse. Kaks aastat tagasi sünnitas ta Orleantsevile poja. Naine sai sellest muidugi teada. Siit see kõik algaski. Sõjakas naine pöördus partei kontrollkomisjonini. Valas seal pisaraid, meenutas oma noorust ja avaldas teatud mõju. Tagasi tulles kuulutas: «Ma söön su parteist välja, Kostjake, selles ära kahtlegi. Minusugusega ei mängita, kallid. Ma ei tulnud selleks oma

Fedja juurest ära, et sa minu üle naeraksid. Sa tunned mind halvasti, sõbrake!»

Orleantsev käis läbi ühest instantsist, siis teisest. Temaga vesteldi, teda veendi, talle tuletati meelde, et tema ametikohal võib töötada ainult täiesti puhas, igas suhtes puhas inimene. Lõpuks avaldati vali noomituse. «Ei, ei,» ütles naine kodus. «Keegi kaitseb sind, Kostjake. Noomitusega sa ei pääse. Parteist söön su välja, välja parteist!» Naine tõestas seal kus vaja, et mees temaga koos elades käib endiselt Gazunja pool, ehkki andis parteibürool sõna Gazunjaga kõik suhted katkestada. Tõsi, ta käis kahel korral poissi vaatamas. Ta oli ikkagi selle poisi isa, tal oli ikkagi õigus teda näha. Või ei olnud? Oli või mitte, kes siin aru sai; mine sa tee seda tulvihasele naisele selgeks. «Kindraliproua», nagu Orleantsev oma naist nimetama hakkas, tegi hirmsat skandaali. Lärmakas ja segane lugu ulatus ministeeriumi kolleegiumini. Orleantsev viidi üle madalamale ametikohale. Ta elu oli tol ajal ärev, kuid naine ikka veel ei taltunud. Käis jälle partei kontrollkomisjonis ja kirjutas sinna.

Tagaaetud jänesena ärahirmutatud ja vaevatud Orleantsev koguni rõõmustas võimaluse üle Moskvast lahkuda. Sõbrad toetasid teda: «Sõida, Kostja, kallis. See neetud eit pistab su nahka. Järele ta sulle muidugi ei tule, niisugune ta ei ole. Jäta kõik talle, korter ja asjad, küll siis rahule jääb. Sõida, kallis sõber, muidu võib tõesti kergesti juhtuda, et sind parteist välja heidetakse.»

Ta lahkus kurvana lootuste luhtumise pärast. Ainult see lohutas, et teda, ministeeriumis riikliku kooli läbi teinud eeskujulikku töötajat, võetakse tehases vastu nii, nagu ta on ära teeninud, ja antakse talle vastav töökoht. Edasi on juba tema enda mure. Tema oskab välja paista, oskab oma võimeid näidata. Perifeeria töötajate hulgas pole see eriti raske, igatahes kergem kui Moskvast. Ja kui sul on kord uusi teeneid, siis võid juba nii-öelda uuel alusel kodukolde juurde tagasi pöörduda. Eide skandaal on seks ajaks unustatud.

Nõnda oli ta mõelnud, niisugused olid ta arvestused. Aga siin, kurat võtku, oldi mingisuguse Platon Timofejevitši küljes kinni, kardeti kedagi soojaks istunud kohalt

ära tõsta. Hea oleks asuda näiteks kõrgahjutsehhi oobermeisteri kohale. See on metallurgias auväärne koht. Sel-
lel kohal võiks särada, tuleks ainult tublisti töötada, tsehhis eeskujulik kord luua, kõik uuendused kõrgahjutehnikas kokku koguda ja ahjude toodangut tõsta. Tema oskaks töötada, tema saavutaks, et tsehh tõuseks parimate hulka riigis, et kogu Nõukogude Liidust sõidaks alla kõrgahjutöölisi oobermeister Orleantseville kogemusi saama. Just oobermeister peaks ta olema, aga mitte tehase administratsioonis tolknema. Tehases on iga ametikoht tootmistööalal alati väljavaaterikkam. Võtame näiteks peainseneri. Vastutus on tohutu, kuid sinu tööd võidakse üldse mitte märgata. Kui tehasel on edu, siis pole sul sellega millegipärast üldse tegemist, aga kui mõni äpardus juhtub, oled sina süüdi, iga tühise asja pärast saad sõimata. Aga oobermeister... Siin on teine lugu, tõsine lugu. Siin ei otsusta paberid, plaanid ega aruanded, vaid malm, metall, tööstuse aluste alus. Sinu töö on kõigile näha, sinu edu on vaieldamatu, kui sa aga metalli annad.

Jah, Orleantsevi silmapiiril koitis. Kui ei tahetud heaga, siis saab ka teisiti. Keegi ei luba neil veidrikel jalge alla tallata häid, tõelisi töömehi, kes on valmis mägesid paigast tõstma, ja mille nimel veel tõstma lõpude lõpuks? Üldrahvaliku ürituse nimel. See on ju selge, et kõrgahjud annaksid tema juhtimisel rohkem metalli kui puuduliku haridusega Jeršovi juhtimisel.

Orleantsev meenutas ebasõbralikult kõiki, kes teda siin linnas formaalselt, südametult olid vastu võtnud, nii direktor Tšibissovit kui ka mingisuguseid bürokraate parteikomiteest, kus ta oli kaebamas käinud, ja partei linnakomitee sekretäri Gorbatsšovi, kes talle osakonnainseneri kohta oli soovitanud. Imelik rahvas! Neil kõigil oli iga häda vastu üksainus imerohi: mine osakonda, sukeldu otse ellu, hakka alt peale. Nemas olevat talupojana ja töölisena alustanud, tulnud adra ja tööpingi tagant. Lollus! Kui juba kolhoosikarjusele ja igale abitöölisele on antud keskharidus, mis siin enam atra ja tööpinki meelde tuletada. Nüüd on teised ajad, rahvas on kasvanud, end sirgu ajanud. Igale asjale tuleb läheneda teadusega ja teadusest lähtudes. Orleantsev suudaks

seda, mille kallal too Platon Timofejevitš nädal aega või terve kuu vaeva näeb, ühe päevaga, aga võib-olla koguni tunni või minuti jooksul mõista, käsitleda ja valmis teha. Kuid inimesed ei saa sellest aru, ripuvad ikka vanade kannuseente, tööstuse «kullafondi» küljes kinni. Ilusad sõnad ja muud mitte midagi.

Ta astus akna juurest eemale ja lülitas reproduktori sisse. See ragises, muusikat hirmsasti moonutades. Oli tahtmine inimeste hulka minna. Ta polnud harjunud õhtuid üksinda veetma. Riietus ja väljus. Kuhu minna? Tutvusi oli juba rohkesti, aadresse nii palju kui süda kutsub. Otsustas siiski Zoja Petrovna poole minna. «Tore naine,» juhtis Orleantsev mõtte temale. «Arukas, tagasihoidlik, anduv ja ustav. Küll ikka temasugused kaunistavad elu!» Ta katsus Zojat oma naisega võrrelda, kes oli jäänud tema mällu, maonaeratus huulil: «Sa lendad mul parteist välja, kullake, lendad välja.» Siis kõrvutas Gazunjaga. Gazunja oli rumal, ei osanud, lollike, midagi targemat välja mõelda kui sünnitada. Kuid ta oli siiski armas lollike.

18.

Teatris loeti näidendit ette. Selle oli kirjutanud noor, kohaliku ajalehe toimetuse juures töötavast kirjandusringist võrsunud dramaturg. Näidendis armus viiekümne-aastane insener, N asutuse ülem, noorde naisinseneri. Ja too armus temasse. Mees lahkus perekonnast, hülgas naise ja tütre. Naine jäi üksi, mis ei ole eriti rõõmustav, kui sulle langeb juba vanaduse vari. Kuid ta ei paindunud. Tal oli meelepärane töö — missugune just, ei olnud küll teada — ja ta võis nõukogude naisena rahvale kasu tuua. Näidendi lõpus pidi üksik naine pateetilise muusika saatel uhkelt vaatama üles rõdudele, mis oli määratud tema helget tulevikku kujutama.

Näidendit luges ette lavastaja Tomašuk, sest autor oli oma nooruse tõttu häbenenud tulla.

Kui Tomašuk lõpetas, küsis Guljajev:

«Huvitav, keda mina siin mängima hakkan? Kas jälle seda vanapoolset noorukit?»

«Kindlasti, Aleksander Lvovitš. Teil on kogemusi.»

«Kuid see on ju lihtsalt uus variant Kaug-Ida ehituse ülemast, keda ma praegu mängin. Ainult seal põgeneb ta piiga eest, tuues õigustuseks taiga tulekahju, siin aga köidab end abielusidemetega tema külge. See on võimatu, see on lihtsalt jube.»

«Siin pole mingisugust jubedust. Minge raamatupidamisse ja vaadake, kuidas teatri majanduslik seisund viimase poolaasta jooksul on paranenud. Piletid müüakse viimseni välja, kassa juures tuleb isegi lööminguid ette. Kuid majanduslik seisund on ainult asja üks külg. Vaatame teist, peamist: me oleme võitnud publiku armastuse, meil on ilmunud uus, ma rõhutan seda sõna — oma publik. Teid vaevab teie vana romantism, Aleksander Lvovitš. Te seisate tegelikult elust eemal, elate minevikus. Te ei ole märganud, et juba ammu on kasvanud peale uued inimesed, kes ei käi enam juhtnähast säärikuis, portupee üle öla, ega uhkelda sellega, et neil on ülikool lõpetamata — nad on selle juba ammu lõpetanud. Neil on elust teine kujutus, avaram ja mitmekülgsem, neil on teised huvid ja teine maitse. Au ja kiitus teile, Aleksander Lvovitš, teie olete neile kätte võidelnud õiguse elada vabalt ja õnnelikult, kuid lubage neil endil kindlaks määrata, mis on õnn ja mis on vabadus. Ärge reglementeerige neid, ärge olge raudpommiks nende noorte, tugevate, hoogsalt astuvate jalgade küljes.»

«Te olete ju peaaegu samast põlvkonnast, kust minagi, Juri Fjodorovitš,» ütles Guljajev.

«Kuid ma pole elust ja noorusest irdunud, selles seisabki vahe teie ja minu vahel.»

«Aga mulle tundub,» segas Jakov Timofejevitš end jagelusse, «et Aleksander Lvovitšil on õigus. Me ei või säärasest repertuaarist elada. Mis etendused meil õieti on, seltsimehed? Ühes lahku naine mehest, sest see olevat vana bürokraat, teises jätab mees naise maha, sest see olevat lihtsalt vana. Kolmandas ei lahku keegi kellegi juurest, sest kõik on argpüksid, kuid kõik tahaksid lahkuda ja patustavad argusest salaja. Neljandas tehakse mingisugusele ülikorralikule tossikesele liiga...»

«Aga kes on süüdi?» hüüdis elatanud näitlejanna. «Kas meie või? Kas meie neid näidendeid kirjutame? Kas

meie neid kavva võtame? Andestage, Jakov Timofejevitš, kuid niisuguste juttudega tuletate teie ise seda ülikorralikku tossikest meelde.»

«Mina jälle arvan,» hüüdis teine näitlejanna, kes armastas mängida võõraid mehi võrgutavaid noori naiskangelasi, «et näidend on hea ja kõik meie etendused on head. On vähemalt, mida mängida. Astud lavale ja tunned end inimesena. Inimesena, naisena, aga mitte mingi abstraktse töötajana, nagu varem oli. Inimene, naine — see kõlab uhkelt! Aga töötaja! Töö-ta-ja! Piinlik on lihtsalt vaielda.»

«Täiesti õige,» toetas teda näitleja, kellele meeldis esimest armastajat mängida. «Karakterid on avaramaks muutunud. Inimene on tõesti inimeseks saanud. Midagi inimlikku pole talle võõras. Varem, näiteks, võis ainult negatiivne tegelane laval juua ja naise petmist tohtis ainult diplomeeritud kurjategija endale lubada, sina aga muudkui mobiliseeri end, liitu teistega tihedamalt ühte, pea õiget suunda, hõiska ja hurraata.»

«Sõbrad,» ütles Guljajev, «mul on häbi kuulata, mis siin räägitakse. Häbi on, seltsimehed! Meie nõukogude kunst on olnud alati suurte karakterite ja suurte ideede kunst. Sellega ta võitis maailma. «Mina kõnelen nagu Schiller,» oleks võinud tema kohta öelda suure dramaturgi sõnadega. «Teie aga nagu kohtukirjutajad!» ütlen ma tänapäeva näidendikeste kohta. Ma ei saa kauem kohtukirjutaja olla, Jakov Timofejevitš! Ma keeldun näidendis kaasa mängimast, kui te juhtuksite selle kavva võtma. Olen kategooriliselt selle vastu.»

Teatri kunstiline juht, vana näitleja, hallipäine, kõhu- kas, auväärne ja oma aastatest hoolimata veel tugev, ei olnud kogu vaidluse jooksul sõnagi lausunud. Ta istus toolil, habe rinnal laiali, sõrmed selle all ristis, ja keerutas põidlaid teineteise ümber — edasi ja tagasi, edasi ja tagasi.

«Jah,» ütles ta pärast Guljajevi kategoorilist protesti, «minu olukord pole lihtne, sõbrad. Täna nõuannete ja avameelsete arvamuste eest. Mõtleme selle asja üle veel järele, peame aru.»

Ärritatuna ja kurjana ilmus Guljajev Kozakovi poole. Vitali töötas Dimitri Jeršovi portree kallal. Runduline,

värvidest määratud pluus seljas, seisis ta keset tuba ja vaatas armist moonutatud nägu. Arm andis näole otsekui ekstaasis oleva inimese ilme, niisuguse näoga mindi oma veendumustest taganemata tuleriidale, tormati ebavõrdsesse võitlusse tõe ja õiguse eest, võidi kätt põleva küünla kohal hoida, võites valu püha õiguse nimel.

Vitali ei vastanud kohe Guljajevi tervitusele. Ta pilk eksis veel mõni hetk kuskil eemal, enne kui kunstnik tegelikkusse tagasi pöördus.

«Kas tead, siit hakkab juba midagi tulema,» ütles Guljajev portreed silmitsedes. «On aga selles inimeses jõudu, tont võtku!»

Vitali hakkas Dimitrist rääkima. Ta teadis juba iga üksikasja tema eluloost. Ta rääkis ka Dimitri isast, sellest, kuidas vana Jeršov salaja fašistide vastu võitles ja selle eest oma eluga maksis.

«Maalaksin temagi portree, Aleksander Lvovitš, kuid ma ei oska sugugi modellita töötada. Aga nii, oma mõtte, näen seda töötavat lõvi selgesti enda ees.»

«Jutusta veel kord algusest peale,» palus Guljajev, «mis ta seal kaevises õieti tegi? Täitekaeviseks nimetatakse seda? Täidis, jah? Jutusta, jutusta.»

Guljajev kuulas, lõug rusikal ja pilk suunatud kuhugi Dimitri Jeršovi portreest mööda.

«Vitja!» ütles ta. «Missugune lihtsus ja missugune terviklus! Missugune inimlik vägevus ja hingesuurus! Nägemist, ma lähen. Sa kinkisid mulle idee, suurepärase idee!»

Terve õhtu istus Guljajev oma naabri Platon Timofejevitši pool. Joodi teed. Polnud vähimatki tahtmist midagi muud juua. Guljajev päris kõrgahju oobermeistrilt teateid tema isa Timofei Ignatjevitši kohta. Platon Timofejevitš jutustas meeleldi ja mitte ainult isast, vaid kõigist Jeršovidest. Näitas ka fotosid. Neil ei näinud Timofei Ignatjevitš sugugi lõvina välja. Väikesest kõhetust vanamehest ei võinud kuidagi oodata inimlikku vägevust ja hingesuurust. Guljajev lükkas pildid kõrvale, tema ei vajanud neid fotokunsti üksikasju. Tema kujutles teistsugust Timofei Ignatjevitši ega saanud endaloodud portreest enam loobuda.

Ta hankis tehasesse sissepääsuloa ja veetis terve päeva kõrgahjutsehhis. Iskra juhtis ta täitekaevisesse, näitas talle vagunkaalu ja tõstevagonette. Ta seisis koos Iskraga undava kõrgahju ees ja vaatas, kuidas pimestav malm avast välja voolas. Müts käes, langetas ta pea kohal, kus tööliste jutu järgi hitlerlased piinasid surnuks kaks kartmatut vanameest, kes olid ahju seisma jätnud; käis ka ühishaua, kus need kaks vana sõpra teiste tööliste kõrval puhkasid.

Iskra nägi Guljajevi põskedel pisaraid, mees ei häbenenud ega varjanud neid.

Guljajev käis veel mitu korda tsehhis. Enam ta midagi ei pärinud, seisis ainult tükk aega ühe ja teise ahju juures ning vaatles, mis tema ümber tehakse ja kuidas tehakse; ta lükkas sinise klaasi vaateluukidele ette ja uuris ahju sisemust; kord palus roobi enda kätte ja püüdis juhtida malmi jooksu rennis; tegi koguni malmiava lahti. Töölised harjusid temaga, ta ei seganud kedagi ega lasknud ka ennast kellestki segada.

Uhel päeval ütles Ustinovna Platon Timofejevitsile:

«Ega näitleja ole ometi tehasesse tööle läinud? Käib oma toas pihtkuues ja sonis ringi.»

«See on kummaline rahvas,» vastas Platon Timofejevits. «Neil on loominguline laboratoorium, kujutad sa ette?!»

«Mitte just päris selgesti.»

Guljajev ilmus ka linna ajalehe toimetusse järele kuu-lama, kus elab noor dramaturg Aleksahhin, kes oli toonud teatrisse näidendi hüljatud naisest. Talle anti aadress, Guljajev leidis Aleksahhini kodust. Dramaturg parandas vörke.

«Laupäeval lähen kalale,» selgitas ta. «Muidu on mul teie teatrist kõik närvid mokas, kas teate. Elasin nagu linnuke, kuni hakkasin dramaturgiaga jändama. Olen raadiotehnik, töötan mereraadiojaamas. Üks ööpäev olen valves, kaks vaba. Nii asusingi näidendeid kirjutama.»

«See pole siis teil esimene, tähendab?»

«Kaheksas!» Aleksahhin võttis riiulilt üht kausta teise järel. «Näete, siin on üks... Jutustab sellest, kuidas tähtsate vanemate poeg tappis oma ema. Riisus paljaks ja tappis ära. Ta oli end sidunud vargakambaga.

Komsomolijalehes ilmus selle kohta följeton. See siin räägib naisüliõpilasest, kes instituudi pooleli jättis. Ta unistas õppimisest ja pääseski kõrgemasse õppeasutusse, kuid siis jättis selle pooleli, laskis end kergest elust ahvatleda ja läks jõukale mehele naiseks. Vanale mehele muidugi. See näidend siin on uudismaaharijaist. Tublid noormehed ja neiud sõidavad uudismaale ja seovad end seal tumedate jõududega...»

«Kust te need süžeed võtate?» tundis Guljajev huvi. «Esimese, ütleme, saite komsomolijalehest...»

«Teised samuti kas ajalehest või jutustustest. Uudismaale sõitjaist rääkis mulle keegi seltsimees, kes ligi kuu aega oli seal viibinud.»

«Aga kas te peale nende, kuidas ütelda, kitsalt perekondlike näidendite... Kas te peale nende pole proovinud midagi kirjutada, midagi suuremat, ühiskondlikumat?» küsis Guljajev.

«Muidugi olen proovinud! Neist ma alustasingi. Näetel!» Ta võttis virnast kulunud kaantega kausta. «See näidend lavastati oblastiteatris pealkirja all «Sõjapäevil»...»

«Ja, jah!» Guljajev elavnes. «Kas see on siis teie näidend? See ei olnud halb lavastus, ausõna, ei olnud halb. Tehasedirektor õnnestus teil suurepäraselt, ta oli inimlik, eluline ja võluv.»

«Minu lihane onu, see lugu on temast. Ta oli laeva-remonditehase direktor. Nüüd on ta surnud. Aga tema naine, kes näidendis rindele sõitis, arst, kui mäletate, see on elus. Minu tädi, nii-öelda. Töötab polikliinikus. See on nende korter, kus ma elan.»

«Jah, see oli hea näidend! Miks te enam niisuguseid ei kirjuta, mu kallid seltsimees Aleksahhin, kes teid ometi segab?»

«Nüüd ei võeta niisuguseid vastu, Aleksander Lvovitš. Nüüd, ütlevad nad, olevat vaja kas teravalt kriitilisi, paljastavaid, ühe sõnaga lakeerimiseta näidendeid või siis niisuguseid, mis räägivad armastusest, lahutamistest, vanadest meestest ja noortest naistest.»

«Kus on teile seda räägitud, seltsimees Aleksahhin?» küsis Guljajev.

«Kas või teie teatriski, Aleksander Lvovitš. Näiteks

Tomašuk räägib seda. Ma tõin talle veel ühe näidendi kaluritest, nende elust, tööst ja armastusest. Enda arva-tes polnud just halb. Ja mis peaasi, ma tunnen hästi neid inimesi. Aga mis välja tuli? Ta küsis, kellele seda tarvis? Ma olevat oma töö- ja tööstusteemadega vananenud. Publik neid ei vajavat, ta olevat neist väsinud.»

«Aga mida ütleb kunstiline juht?»

«Kunstiline juht ütles nii: «Te kuulake, noormees, mida targemad inimesed räägivad. Ja mõelge kuuldu üle järele.» Ise ta näidendit polnud lugenud. Taipasin seda kohe, sest ta ei teadnud sellest ühtki sõna.»

«Te tunnete muidugi nõukogude teatri ajalugu?» küsis Guljajev.

«Mitte eriti, aga siiski... Ma armastan teatrit, väga armastan.»

«Kas olete neid näidendeid näinud või vähemalt luge-nud?» Guljajev asus loetlema kangelasnäidendeid, revo-lutsioonilisi näidendeid, milles ta oli kunagi mänginud ja mida ta palavalt armastas.

«Tunnen peaaegu kõiki,» vastas Aleksahhin.

«Ja kuidas te neisse suhtute?»

«Suurepärased näidendid!»

«Mille poolest suurepärased?»

«Nad erutavad, Aleksander Lvovitš. Vähe sellest, et erutavad, nad erutavad nii, et tuleb tahtmine tegutseda, varrukad üles keerata ja millegi eest võitlema minna. Nad äratavad mõtteid.»

«Aga see teie näidend hüljatud naisest,» ütles Gulja-jev, «mis mõtteid see äratav, mille eest sa tahad pärast selle nägemist võitlema minna? See on niisama hea nagu, noh... mõne vanamehega juhtub, kui ta kipub kiikriga võõrasse korterisse piiluma. Näeb seal midagi niisugust, mis kuidagi kõrvalistele silmadele määratud pole, ja on rõõmus, hõõrub käsi ning vesistab suud — nägin ikkagi ära...»

«Mul on siin siiski teisiti, mul on probleem!» solvus Aleksahhin.

«Missugune probleem, küllake, noh, missugune? See kõik on lori, kallid sõber.»

Guljajev puudutas võrku ja hakkas selle kudumislõnga ümber sõrme kerima.

«Teate, Aleksahhin,» ütles ta. «Kui meil teie näidendit ette loeti, mõistsin ma, et te võite kirjutada. Teie inime-sed kõnelevad loomulikult, räägivad head vene keelt, sa kuuled inimlikku, aga mitte raamatulikku juttu. Kuulake, ma teen teile tõsise, suure ja ilusa ettepaneku. Ma ei muretsa teie, vaid enda pärast, kui see asi aga õnnestub, siis võidate teie hulga rohkem kui mina. Kirjutage näi-dend vanast Jeršovist. Kas olete sellest vanamehest kuulnud?»

«Ei.»

«Sissejuhatuseks jutustan teile kõik, mis on oluline, ja teie ise juba otsite juurde, mida veel vaja läheb.»

Guljajev hakkas üksikasjaliselt ja põhjalikult jutus-tama vana kõrgahjutöölise, Jeršovide perekonna pea, Timofei Ignatjevitsi lugu. Ta tegi seda vaimustusega, ta oieti ei jutustanud, vaid mängis ette.

«Võib-olla peaks sellest kõigest teisiti kirjutama,» ütles Guljajev ja pühkis taskurätiga näolt higi. «Võib-olla teisiti, Aleksahhin. Kuid te ise ju tunnete, missugust suurt elu me teiega laval näitaksime. Kas tunnete või mitte?»

Aleksahhin vaikis. Ta tundis, et Guljajev oli tulnud tema juurde suure teemaga. Ta mõistis seda, kuid kartis, et tal ei jätku selle teema lahendamiseks jõudu, et aega võib küll kuluda palju, aga äkki ei tule sellest midagi välja, teater ei võta vastu, leiab selle oma profiilile mittevastava olevat.

«Ma kardan,» ütles ta ausalt. «Kardan selle kaMale asuda. Ärge olge minule pahane, Aleksander Lvovitš.»

Koju tagasi jõudnud, tundis Guljajev esmakordselt kahetsust, et tal polnud kirjutuslauda, tindipotti ega kor-ralikku paberit. Ta heitis nurka madratsile pikali ja asus pliiatsiga visandama üksikuid repliike ja stseene vihi-kusse, millest oli risti ja põiki lehti välja kistud. Tuli halb ja saamatu välja, sõnad polnud need, mis vaja. Kuid ta ei andnud alla, tõusis madratsilt ja püüdis val-justi improviseerides mängida. See õnnestus paremini. Ta kahetses, et stenografisti polnud käepärast, ja jätkas selle kirjapanemist, mis oli läbi mänginud.

Nii kestis see mitu päeva. Ta ostis kaks kaldjoonelist vihikut, sest teisi kaupluses ei leidunud. Neisse oli vae-

valine kirjutada, tähed tulid iseenesest suured ja kohmakad nagu kooliõpilasel.

Võttis aega, enne kui mees mõistis, et tal nagunii midagi välja ei tule.

Ta läks Vitali poole. Vitalit polnud kodus, ta leidis ainult Iskra eest.

«Vaadake,» ütles see, «ma sain Ljusjalt kirjal»

Guljajev võttis Iskra käest paberilehe naljakalt joonistatud inimestega, nende alla oli kirjutatud umbes samasuguste tähtedega, nagu tal kaldjoontega vihikus välja tulid: «See on vanaema, see olen mina.»

«Tema, tema ise kirjutas!» hõiskas Iskra vaimustatult. «Ta on juba suur.»

«Kas igatsete tema järele?»

«Mis siin küsida! Muidugi! Ta on ju nii naljakas...»

Iskra vaatas jälle tütre jooniseid, ta näos oli naeratus, silmad särasid. Guljajev vaatas teda ja mõtles inimsaastustest.

«Iskra Vassiljevna,» küsis ta, «kas te olete kunagi näidendeid kirjutanud?»

«Koolipõlves kirjutasin luuletusi. Vahel luuletan nüüdki. Vitali naerab mu värsse.»

«Teie kirjutate värsse?» hämmastus Guljajev. «Teie? Metallurg? Malmnaine? Ja kirjutate värsse! Lugege siis vähemalt üks salmikenegi ettel!»

«Ei, ei. Ma ei näita neid iialgi kellelegi. Ainult Vitali kukub teinekord tuhnima ja satub peale. Küll ta siis pilkab mind halastamatult. Ta ütleb, et kui minu elukutsega inimene hakkab värsse kirjutama, siis tähendavat see esimest sammu hullumaja poole.»

Guljajev nurus edasi. Viimaks Iskra ütles:

«Olgu. Aga kui te hakkate naerma, siis kaotate igaveseks minu usalduse. Kuulake siis:

«Ei, ärge minge pimedusse,» kord palusite lahkudes.

«Mul selletagi kurb ja rahutu on meel.

Siin käige, laternate all, nii võin teid kaua näha veel.»

Vaid mälestus on jäänud armsa hääle kajast,

kuid mina hoidun valgusele lähemale sellest ajast.

Ei palu keegi mind, ei hüüa...

Ma siiski harjumusest tule poole püüan.

Luuletus lõpuni loetud, läks Iskra näost punaseks ja ta sõrmed hakkasid värisema.

«Miks te nii erutute?» ütles Guljajev, võttis naise käe oma kätte ja suudles värisevaid sõrmi. Talle viirastus kõrgahju hõng. Kui kummaliselt ühtusid inimeses ematunne, malm ja need oma olemuselt väga meeldivad, puhtnaiselikud värsid. «Väga armas,» ütles ta. «Väga armas. Palun veel.»

Iskra mõtles hetke.

«Siin on veel,» ütles ta.

Armastus see küll ei olnud, oli armutuhin vaid,

sellepärast lahku minnes me ei valand pisaraid.

Kui su armastus on sügav, kurvastusest lõhkeb rind,

aga kerge tundetuhin nagu vari riivab sind.

Kuid töö! suvepäeva lõõmas, eks me kõik ju seda tea,

iga mööduv pilvevari on nii kosutav ja hea.

Iskra kohmetus täiesti, kui Guljajev hakkas käsi plakutama.

«Näe, missugune te olete, nagu välja tuleb! Üleannetu! Seda poleks kuidagi võinud arvata, mitte kuidagi. «Iga mööduv pilvevari on nii kosutav ja hea.»»

«Ainult ärge Vitalile rääkige, palun teid,» anus Iskra.

«Ma väga palun teid.»

Guljajev töötas saladust pidada, siis ütles:

«Kahju, et te näidendeid ei kirjuta.» Ta tahtis jututada oma kavatsusest ja kimbatusest, kuid mõtles ümber: igaühel on oma mured, igaühel oma raskused. On neid kindlasti ka sellel meeldival naisel, kes ei karda oma väikseid käsi kõrgahju juures rikkuda, kes ei karda, et kõrgahju lõhn, mis imbub riietesse, juustesse ja nahasse, võib tema mehele osutada mitte just kõige meeldivamaks lõhnaks maailmas.

Sellel õhtul jalutas Guljajev kaua. Ta silme eest veeres mööda kogu ta raske elu. Kuid selles leidus ka palju head, leidus. Ja kõik see hea oli seotud lavaga, sellega, mida ta laval mängis. Ta elas alati oma kanglaste elu. Ja kui karakter oli võimas, kui laval kõlasid uhked sõnad ja kuulutati suuri ideid, siis oli eluski kõik tähtis, suur ja uhke. Tarvitses ainult lavakarakteril känguda, kui tühisus tungis ka ellu. Noh, mis ta siis praegu on? Üksik ja kuri vanamees. Kellel on teda tarvis? Isegi neiud tulevad juba kulisside taha ütlema, et ta ei mängi seda, mida oma ande tõttu peaks mängima, ja et ta mäng olevat väheütle, sentimentaalne askeldamine. Teosta-

matud nõudmised! Ta ei saa ometi võltsi ehtsaks muuta. Valest saab veel tõde teha, saab veenda publikut, et see ongi tõde. Aga mis on võlt, sellest ehtsat ei saa, veel vähem tühisest midagi suurt ja tähtsat.

Ühel tänavanurgal pidi ta peaaegu Orleantseviga kokku pörkama. Ta ei teretanud ja tegi näo, nagu poleks teist märganudki. Küllap ka Orleantsev ei märganud teda. Moskva insener sammus aeglaselt, käed seljal ja pea maas. Nii käivad need, kes mõtlevad suuri mõtteid. «Temal kah pea muresid täis,» sõnas Guljajev endamisi.

19.

Platon Timofejevitš istus kontrollpunktis kõrgel taburetil. Kümnetes ahju töökaiku näitavates aparaatides värisesid pikad osutid, süttisid ja kustusid rohelised ja punased lambid ning keerlesid aeglaselt isemärkijate millimeetripaberirullid. Platon Timofejevitš lehitses brošüüri, mille oli kirjutanud Kuznetski kõrgahjutööline, keda ta üleliidulisel nõupidamisel oli kord kohanud. Hästi kirjutas, nupukas poiss, pole midagi ütelda. Eks temagi, Platon Timofejevitš, oleks võinud brošüüri kirjutada. Aga kust sa aega võtad? Aastast aastasse üks ringiratast laskmine, üks igavene kiirustamine.

«Mida te loete?» kuulis ta häält selja taga. Insener Kozakova astus ligi.

«Näe, see siin jagab oma kogemusi.» Ta näitas Iskrale brošüürikaant. «Arukad mõtted.»

«Jah, Platon Timofejevitš, teate, kui palju arukaid mõtteid meiega võiksite avaldada! Ma pole teile seda veel rääkinud, kuid ma jälgin kogu aeg tsehhi tööd, kogu aeg vaatlen, märgin üles ja pean aru. Meil on nii palju puudusi ja kasutamata võimalusi, et lihtsalt hirmus. Peab abinõusid tarvitusele võtma, otsustavaid ja kõige mitmekesisemaid abinõusid: tehnilisi, tehnoloogilisi ja organisatsioonilisi. Mul pole veel kõik korras, tsehhi-ülemale ma muidugi oma järeldusi ja ettepanekuid veel näidata ei saa. Kuid teile võiksin küll, kui soovite... Mul on hädasti vaja teie nõuannet, konsultatsiooni ja heakskiitu.»

«Laske tulla, laske aga tulla. Milleks nii pikka sissejuhatust?»

«Hakkame elektrikahurist peale. Meie elektrikahur on ilmselt nõrk, te teate seda.»

«Kahur on nõrgavõitu, mis tõsi, see tõsi, Iskra Vassiljevna.»

«Miks me ei võiks nõuda, et meie kahuritele tugevam mootor pandaks? Kas seda siis ei saa? Arvan, et saab, ja et see on lihtsalt hädavajalik. Edasi... Meie malmiavasegu kvaliteet on madal, samuti tulekindla savi oma. Mida see tähendab? See tähendab, et savisõtkuja juures tuleks rakendada kuulveskeid, täidis jahvatatakse siis peenemaks ja me hakkame saama veevaba segu, see on esiteks. Teiseks peab seal kõik raskemad tööd mehhaniseerima ja ventilatsioon üles seadma.»

«Muidugi, muidugi,» nõustus Platon Timofejevitš erilist rõõmu tundmata. Ta teadis isegi, et oleks aeg savisõtkuja rekonstrueerida, kuid jooksev töö ei andnud mahti. «Mis siis veel?»

«Mul on siin palju. Kirjutan sellesse vihikusse kõik üles. Kui tahate, annan teile lugeda. Mõnda ütlen siiski veel. Pärisin näiteks kontorist järele ja seal arvestati välja, et kahe viimase aasta jooksul on tsehhis ääsitöölise suurt voolavust märgata. Tunamullu vahetus nelikümmend neli protsenti, mullu pisut vähem — kolmkümmend viis. Mispärast? Sellepärast, et töötingimused... Igaüks teab, missugustes tingimustes kõrgahjumehed töötavad. Ega see pole nii, nagu tööpingi taga midagi teritades või hõõveldades. Tähendab, peaks üles seadma küsimuse ääsitöölise tasu suurendamise, nende tööjärele töötamise kohta. Esimesel ääsitöölisel peaks olema kõige kõrgem, kaheteistkümmes järk, ülejäänutel koorumusele vastavalt mitte madalam kui kaheksas.»

«Ka siin on teil õigus, Iskra Vassiljevna. Hakkame administratsioonile kõvasti peale käima. Kui tahavad head tööd, siis maksu ka selle eest hästi. Mis teil veel oleks?»

«Veel? Palun. Kõik meie ahjud on varustatud kaas-aegsete kontroll-mõõteriistadega. Siin nad on!» Iskra osutas ruumi seinal rippuvate pügaldatud skaalade ja numbrilaudade hulga. «Kuid... paljud neist riistadest

töötavad halvasti. Ma ei usalda neid eriti, Platon Timofejevitš. Ja need siin... Siin nad on, mis peaksid täitematerjali ülemise osa temperatuuri näitama, need ei hingitse üldse. See tähendab, et meister ei saa gaasivoolu õigesti reguleerida.»

«Kes on selles teie arvates süüdi?»

«Mõningal määral meie kõik, Platon Timofejevitš. Nii-sugustes asjades ei saa üks süüdi olla. Üks ei märka ega saa aru, teine lepib sellega ja lööb käega — on's mul seda rohkem tarvis kui teistel? Ja nii lähebki. Kuid seda võiks siiski ütelda, et tehnoloogid on lohakad, ei oska nende riistade tähtsust hinnata.»

Iskra võttis tunkede taskust prillitoosi, kuid peitis selle kohe tagasi. «Kui ma kord juba seadeldistest räägin,» jätkas ta, «siis peaks üldse tõsiselt meie kontrollpunkti kallale asuma. Tuleks üles panna valgusfoorid, mis võimaldaksid laadimisseadmete tööd kontrollida. Ja veel... See ei käi enam kontrollpunkti kohta — tsehhi peame selektorside sisse seadma. Muidu võid meie telefoniaparaatidega hätta jääda: need ei ole operatiivsed ega usaldusväärsed.»

Platon Timofejevitšil oli pisut piinlik, et sellest kõigest kõneles ja seda kõike soovitas teha noor insener, aga mitte tema ise. Palju sellest, mida Kozakova märkas, oli märganud muidugi ka tema. Malmiava sulgeva elektrika-huri võimsuse tõstmisest oli juttu nii tsehhiülema kui ka tehase direktori juures juba aasta eest. Nad nõustusid, andsid lubaduse, kuid jätsid asja ikkagi soiku. Platon Timofejevitš rääkis ka savisõtkujast, kuulveskitest ja ventilatsioonist. Vähe sellest, et rääkis, ta koguni kirjutas. Kuid kontrollpunktist, mõõteriistade halvast tööst ja samuti selektorsidest tegi insener Kozakova esimesena juttu. Tema väikeses vihikus — Platon Timofejevitš heitis sellesse pilgu ja nägi — oli veel üks väga tähtis märkus: kuuma õhu ventiilide vastupidavus on nõrk. Insener Kozakova arvas, et ventiilide tihendus-rõngaste jahutamiseks tuleks rakendada kahepoolset vesijahutust. Veel arvas ta, et ümberlülitusklappide väikese diameetri tõttu on eelkuumendusseadmete ümberlülituse aeg asjata liiga pikk ja soovitas ümberlülitusklappide diameetrit suurendada.

Ükskõik kellele teisele oleks Platon Timofejevitš kangakaelsusest vastu vaielnud ega oleks ühtki ettepanekut õigeaks tunnistanud: ära topi oma nina, kuhu pole vaja, tuleme sinutagi toime. Insener Kozakova nina vastu polnud tal midagi. Ta oli mõnikord kõrvalt jälginud, kuidas Iskra ahju juures tööd korraldas, ja mõelnud tema ebatavalise elu üle. Ka inseneride naised katsuvad aga, kuidas saaks kodus istuda ja mitte töötada, ehkki paljudel neist on mõni täiesti «puhas» ja ohutu eriala: kas õpetaja, arsti või helikunstniku oma. Aga siin on kunstniku abikaasal naise jaoks lausa absurdne kõrg-ahjumeistri eriala! Ta võiks ju kodus istuda ja oma mehe elu kaunistada... Ei, mis siin üldse rääkida, naised on äärmiselt keeruline rahvas. Mõni on samasugune logard nagu kass: lased silma pealt, on ta viuhki õhuaknast väljas, otsi veel teist taga. Mõni aga ei anna endale armu. Nii nagu töötab insener Kozakova, töötab meistritest vahest ainult vennapoeg Andrei, tema püsib Iskraga ühel tasemel tähelepanu, hoole ja algatusvõime poolest. Ulejäänud on taibult nõrgemad, ehkki kogemustelt võib-olla rikkamad. Insener Kozakoval juhtub muidugi rohkesti igasuguseid viperusi, kuna ta on alles lühikest aega tootmistööl olnud. Kuid Platon Timofejevitš ei hõõru talle neid viperusi nina alla, vaid juhib neile taktiliselt ja delikaatselt tähelepanu, et mitte asjata solvata: naine võib solvumisest närbuda nagu lill külma käes. Tsehhiülemal on kama kõik, kas seisab tema ees naine või naisuke, peaasi andku malmi, aga mis ja kuidas, see temasse ei puutu. Ükskord karjus ta insener Kozakova peale nii, et see tuli kontorist, silmad vees, ei olnud sellise jutuaamisega harjunud. Isegi ääsitöölised, kelle hulgas juba ükskord panetunud lõuapoolikuid leidub, isegi nemad peavad end Iskra juures täiesti viisakalt ülal. Platon Timofejevitš läks tsehhiülema juurde, katsus talle selgeks teha, teda veenda, et nii ei kõlba, insener Kozakova on ikkagi naine.

«Istugu siis mehe hõlma all!» käratas tsehhiülem, küllaltki noor, elust alles vajalikult lihvimata insener. «Või siis õppigu muusikat.»

Platon Timofejevitš teadis paljudestki raskustest, mida Iskra tsehhis tunda sai. Kuid paljusid ta ei teadnud ja

mõnda ei võinud aimatagi. Iskrat vaevas ja kurvastas väga mõnede inseneride ja tööliste toorus, teda peletas jube sõim, millega edvistasid noored poisid, kes nähtavasti alles hiljuti olid tehasesse tööle võetud, kes polnud veel tõelist töökooli läbi teinud ega olnud jõudnud oma hinges ja südames tööliklassiga ühte sulada. Oleksid tema Moskva kaastöölised teadnud, mida ta tehases kõike kuuleb ja talub, oleksid nad küll ära kohkunud. Kuid seda ei teadnud Vitaligi. Tal oli üsna umbkaudne kujutlus tingimustest, milles naine töötas. Ta oli nendega ainult väljastpoolt tutvunud, oli tsehhis käinud, ahjusid vaadanud ja malmi leitsakut sisse hinganud. Kuid kas ta oli näinud Iskrat furmi vahetamise hetkil? Või ta oleks pidanud oma naist vähemalt siis nägema, kui see enne malmi väljalaskmist ava lahtitegemist juhtis, ja eriti siis, kui ava läbilöömine kõige paremini ei õnnestunud, kui läbini kuivatamata avasegu tõttu, selle tõttu, et sula metall niiskusega kokku puutus, avast nagu leegiheitjast tuld purskas, kui gaas, sädemed ja pritsmed nagu suurtükist üle kogu valukoja laiali lendasid ja ahju juures midagi niisugust sündis, et võta kätte ja pane jooksu. Kuid ära joosta ei tohtinud, tuli ava kuivatada ja põrgulik tulistamine lõpetada. Ja väike naine tegi seda kangekaelselt ning kannatlikult oma tahmaste, kõrvetatud ja hirmuäratavate ääsitöolistega. Oleksid seda teadnud ja näinud kõik need ministeeriumi daamid, kellega ta kuus aastat samade seinte vahel, samades koridorides oli veetnud, kellega koos oli korrapäraselt kaks korda kuus kassaluugi juures palka vastu võtnud. Nad teenisid ja täitsid ausalt oma kohustusi, tegid kõik, mis oli maa metallurgia hiiglasliku juhtimismasina normaalseks tööks hädavajalik. Kuid kas nad elasid kaasa sellele teenistusele ja neile kohustustele, mis, niipea kui daamid pärast päevatööd tänavale astusid, neist ministeeriumi tubade ja kabinetide suletud uste taha maha jäid? Nad ei viinud oma töökohustusi ja muresid koju kaasa, Iskra teadis seda väga hästi enda käest.

Aga kõrgahi, kas sa pistad selle töölt lahkudes lauakasse või seifi? Ahi küdes alati, küdes pikki aastaid kustumata, iga päev, iga tund võis ta sulle vembu visata ja seda ei tohtinud hetkekski unustada. Ahi tungis

sinusse, hoidis sind kinni, ta ei jäänud tsehhi maha, tuli sinuga koos koju, sai üheks osaks sinu elust. Dimitri Jeršov oli jutustanud Iskrale Platon Timofejevitsist, et kui tema alles isamajas elanud, ärganud ta öösiti kohe üles, kui ühe või teise ahju käigus, selle hääles muutust kuulda olnud. Ta roninud koguni katusele vaatama, mis seal ahjude juures sünnib, olid nad ju igast linnaotsast hästi näha.

Iskral oli õigus: Vitali muidugi ei mõistnud tema olukorda ja vihastas neil puhkudel, kui Iskra tema sõnu ei kuulnud, kuna mõtles parajasti sellest, et furmide vahetamise lihtsustamiseks tuleks düüsid üles riputada või et nende juures peaks kasutama samasugust soojusisolatsiooni nagu Magnitogorski kombinaadis. Iskrale ei jäänud märkamata, et ta sellega mehe silmis kaotas. Ta nägi, et tema alaline kõrgahjuga tegelemine meest ärritas. Võib-olla just sellepärast mees jõigi siin rohkem kui Moskvast? Mis nüüd viimastesse päevadesse puutus, siis ei olnud Vitali küll tilkagi suhu võtnud, niivõrd oli ta Dimitri Jeršovi portreest kütkestatud.

Iskra oli sageli lõuendit katva riide kõrvale heitnud ja portreed silmitsenud. See meeldis talle. Ometi puudus midagi selles näos, mis vähehaaval lõuendile ilmus, mis just, seda ei suutnud ta ise ka mõista. Vitalile ta sellest ei rääkinud. Kuid Vitalit näis samuti segavat mingi ebaselgus töös. Ta pani selle järjest käest, kuid asus siis jälle õhinal kallale. Vahel pesi ja kraapis peaaegu kõik maha, pärast aga viskas lausa ebanormaalse kiirusega lõuendile ühe pintslitõmbe teise järel.

Hea veel, et Dimitri Jeršov ei teadnud midagi kunstnik Kozakovi tööst tema portree kallal. Oleks ta seda teada saanud, oleks ta kindlasti tulnud ja lõuendi puruks käristanud, tükkideks lõiganud. Iskra ei kahelnud selles. Võis kujutleda skandaali, mis puhkeb, kui Vitali portree lõpetab ja selle kuhugi välja paneb.

Iskra oli sellega juba peaaegu leppinud, et Dimitri vahetevahel koduteel tema kõrval sammus. Too ei püüdnud enam liigselt karmina näida, nagu oli seda alguses teinud, ega rääkinud mõistatuslikke sõnu saatusest. Temaga oli nüüd huvitav koos olla, seda pidi tunnistama. Ta ei olnudki nii väga sünge ja vaikne, nagu sel-

gus. Sõnakehv küll, kuid ta oskas mõne sõnagagi palju ära ütelda. Ta jutustas tapva täpsusega ja ilmekalt oma elust partisanisalgas, sakslaste metsikustest ja okupeeritud territooriumile jäänud inimeste kannatustest. Ta oli palju lugenud ja tal oli kujunenud oma maitse. Ta armastas kangelaslikkust, romantikat ja hingestatust, armastas häid luuletusi ja laule, armastas muusikat.

Ühel päeval, kui ta nagu harilikult Iskrat pärast vahest väravas ootas, tegi ta ettepaneku mererannas jalutada. Külmast kahutatud märg liiv oli nagu betoonplaat. Sellel lamas hiljutisest tuulest ja lainetest kaldale paisatud roheline jää panku. Sadas pehmet lund. Loodus oli vaikne ja hämaralt mõtlik.

Nad jalutasid talveks hüljatud supelrannani, istusid sügavale liivasse vajunud pingile ja vaatasid kaugusse, kus merele laskus öö. Iskra oli kindad koju unustanud, tema käed külmetasid, ta tõmbas nad palitu varrukasse konksu. Dimitri märkas seda ja võttis naise mõlemad käed oma pihku.

«Külmad nagu jää,» ütles ta.

Tema peopesad olid kuumad. Iskra polnud kunagi midagi niisugust kogenud: tundus, nagu oleksid käed kahe viili vahele sattunud, nii karedad ja pahklikud olid need hiigelpäpad. Iskra naeratas.

«Te naerate minu käppi?» taipas Dimitri. Ta tõusis, võttis lainetest liivale uhutud meetripikkuse aerutüki, pani põiki põlvele ja surus peopesadega otstele. Jäme kaluriaer ragises ja murdus. Dimitri viskas tüki kõrvale. «Karu, kas pole?» Ta istus mõnda aega vaikides, siis küsis: «Miks te mind ära ei aja?»

«Ma ei mõista teid.» Iskra tõesti ei mõistnud küsimust.

«Mis siis välja tuleb? Tuleb välja, et mina tikun liigi, käin teie kannul, teie aga talute kõik. Milleks seda! Ütleksite kohe välja...»

Ta alustas ohtlikku ja tarbetut juttu. Iskra vastas tõsiselt:

«Ma olen otsekohene inimene, Dimitri Timofejevitš. Vabandage minu avameelsust. Algul teie... kuidas seda ütelda... Vabandage veel kord, kuid algul teie peale tükikivus pahandas mind väga. Kui teie mind ohtuti väljapääsu juures hõikasite, võpatas mul igakord süda

ees. See oli hirmus. Kuid viimaks te harjutasite mind endaga koos olema...»

«Tähendab, tüütasin lõplikult ära. Nagu mõni teel ees olev kivi või telefonipost — käid iga päev mööda ja harjudki teda nägema.»

«Miks te minu sõnu nii tõlgitsete? See pole sugugi õige.»

«Kuidas siis, kuidas?»

«Võib ka lihtsamalt, ilma kahtlustamata. Miks te ei taha kujutleda, et näen teie oma tuttavat, koguni head tuttavat. Ma tuln teiega jalutama... Mõne kivi või postiga jalutamas ei käida, eks ole?»

«Käiakse küll!» ütles Dimitri endist viisi järsult ja muutus süngeks. Tema arm tõmbus valgeks.

Iskra kahetses, et oli jalutuskäiguga nõustunud. Nii suguse inimesega ei tohi naljatleda, ta ei talu endaga mängimist. Temaga olgu kõik täiesti tõsine.

Dimitri saatis Iskra koju. Kogu tee ta vaikis ja tussas. Ükskõik mis juttu Iskra ka alustas, tema ei vastanud sõnagi.

Järgmisel päeval püüdis Iskra ettevaatlikult Platon Timofejevilt üht-teist Dimitri kohta teada saada.

«Ta on meil raudne,» ütles Platon Timofejev. «Muide, ta ütles kord, kui oli alles kommunistlik noor või koguni pioneer, mitte ei mäleta enam, ta ütles nii: alles siis võite mind mätta, kui olen ülemaailmse kommunismi ära oodanud. Isegi sakslased ei saanud teda mätta, ehkki lasksid küll maha. Meie vanataadid tõid ta vundamendiaugust välja, kümme tundi oli seal lamanud, aga ikka veel elas. Nii ta elabki ja ehitab ülemaailmset kommunismi.»

Nüüd, rääkides Platon Timofejevile, kuidas tema arvates kõrgahjude tööd parandada võiks, meenusid Iskrale uuesti Dimitri sõnad ülemaailmsest kommunismist. Oli ju temas endaski midagi niisugust. Instituti hüüti teda teinekord koguni ortodoksiks. Ja Vitaliga oli neil sageli kokkupõrkeid, mehe arvates pisi asjade pärast, kuid temale ei olnud need sugugi tühised, vaid väga tõsised asjad. Moskvast käis Vitali pool igasuguseid inimesi, vahel sattus sekka ka sääraseid, kes rääkisid vastikuid anekdoote, väikekodanlikke mõnitusi nõu-

kogude tegelikkuse kohta. Iskra katkestas siis jutustajaid. «Vabandage,» ütles ta otsekohe, «kuid mulle ei meeldi säärased anekdoodid põrmugi.» Vitali käratses ja pahandas pärast: «Kuidas sul ometi häbi pole, ei võinud nüüd välja kannatada. Ütle mul asja! Mis see oleks sul maksnud vaikida?»

Kord viibis Vitalil külas üsna nooruke kunstnik. Ta arvustas kõike, arvustas lärmakalt ja ohjeldamatult, põhjas nõukogude maalikunsti: naturalism, fotokunst, olevat tarvis otsinguid, impressionistidel olevat õigus. Jutustas mingisugusest tunnustamata geeniusel, kes elavat alalises kitsikuses, kuid oma pintsliga ei sahkerdavat; ta ei võõpavat eredaid pilte uudismaaharijate ja terasesulatajate elust, vaid maalivat portreid oma nääpsukesest lombakast naisest, igasuguseid vanu pajusid ja Moskva umbtänavaid, ning need olevat tal suurepärase teosed. Talle muidugi loobitavat kõikaid kodaratesse, näitustele teda ei lastavat ja nõnda edasi. Juba see loba ise ei meeldinud Iskrale. Aga kui kunstnik jutu kuidagi oma vanematele viis ja lausus: «Nad on mul naiivse kommunismi jüngrid,» siis vihastas Iskra veel rohkem. «Mis see naiivne kommunism õieti on?» küsis ta järsult. «See? See on seesama, teate, mis nad endas kannavad veel tollest ajast, kui nad olid kommunistlikud noored. Neile muudkui anna aga ideelisust. Ideeline puhtus! Neil on ühe sõnaga kodusõja ja esimeste viisaastakute aegsed vaated. Nende jaoks pole mõistet «elu», nad tunnevad ainult sõna «võitlus.» — «Teil on suurepärase vanemad! Ja on väga kahju, et teie nendega ei sarnane!» ütles Iskra väljakutsuvalt. Vitali nägi skandaali puhkemas, viis noormehe minema ja enam see nende majja ei ilmunud.

Jah, Iskrale meeldis, väga meeldis, et Dimitri Jeršov unistas ülemaailmsest kommunismist. Ilma suure unistusega ei saa elada. Iskra oleks tingimata selle inimesega sõbrutsenud, temast oleks nende sagedane küllaline saanud. Kuid see kõik muutus võimatuks pärast jutuaajamist, mida Dimitri viimasel kohtumisel oli püüdnud alustada...

Platon Timofejevitsš keeras Iskra vihiku rulli ja pistis pihtkuue tasku. Ta lubas vihiku tähelepanelikult läbi lugeda, selle sisu üle järele mõelda, Iskraga koos kõik uuesti läbi arutada ja seejärel tsehhiülema juurde minna, ning kui tsehhiülemast on vähe, siis direktori juurde.

Sel õhtul vaatles Iskra jälle Dimitri portreed. Talle näis, nagu kujutaks Vitali bluumingu vanemoperaatorit asjata nii loomulikult. Kohutav arm selles näos torleas liiga silma. Lõuendil tuli arm veelgi märgatavam välja kui elus. Iskra ütles seda Vitalile. Vitali vihastas:

«Kas ma pean siis valetama või, pean ilustama?»

«Sugugi mitte,» kostis Iskra. «Kui sa vaatad Jeršovi, kui sa vestled temaga ja oled sellest vestlusest haaratud, kas see arm hakkab sulle siis nii pealetükkivalt silma? Kas see tõesti varjutab kõik muu, nagu sinul siin välja tuleb, inimese hinge, mõtted ja unistused?»

Vitali vihastas veel rohkem. Ta haaras kraabitsa ja tormas portree poole. Iskra astus lõuendi ette ja peatas Vitali käe.

«Kas oled aru kaotanud, neurasteenik! Kes siis nii tohib? Sa ei talu vähimatki kriitikat. Jäta kohe järele!»

Tal õnnestus meest veidi vaigistada. Kurjana, võbisevana heitis see voodisse ja kattis pea tekiga. Iskra püüdis teda üles ajada, raputas ja keelitas — ei midagi. Iskra ohkas, riietus ja läks välja. Ilm oli külm, lumi kriigises ja sätendas kuu paistel. Iskra sammus aeglaselt mööda tänavat.

«Tere!» kuulis ta korraga. Tema juurde astus pikk sihvakas neiu. «Küll ma olen rõõmus, et teid kohtasin.»

«Kapa!» tundis Iskra neiu ära. «Tere, Kapa! Kas jalutate?»

«Lähen koju. Käisin inglise keelt õppimas. Meil instituudis õpetatakse keelt nii halvasti, et otsustasime ise grupi moodustada. Seal me loeme, kirjutame ja vestleme, peale selle võtame läbi ka kohustuslikud harjutused. Meil läheb hästi, on juba edu märgata.» Ta hääldas mõned ingliskeelsed laused. Talle meeldis, et suutis võõrast keelt kõnelda.

Iskra vastas samuti inglise keeles. Nad mõlemad olid kangesti rõõmsad, et said teineteisest aru.

«Astuge kas või hetkeks meie poole sisse,» palus Iskra. «Meie elame siin lähedal, päris lähedal. Joome teed.»

Kapa peatus kõhklevalt.

«Ei tea,» kaalutles ta. «Ema kodus muretseb.»

«Kuid on ju veel nii vara! Veerand üheksa.»

Iskra kutsel oli oma tagamõte. Polnud võimalik, et Vitali nii veetleva neiu nägemisest ei elavneks. Ajab kindlasti tema ees sabasuled kohevile ja raskemeelsus ongi kadunud.

Nii läkski. Vitali ronis otsemaid teki alt välja. Laua taga lobises ta elavalt igasuguseid lugusid ja tuletas meelde, kuidas oli Kapat esmakordselt Jeršovide pool kohanud. Näitas oma töid. Iskra keelitas teda ka Dimitri portreed näitama.

«Suurepäranel!» hüüdis Kapa. «Pidage! Aga see on ju, teate kes, see on ju Dimitri Timofejevitš! Oi, kui hästi te olete teda kujutanud!»

Vitali oli rahul. Külaline ära saadetud, ütles ta:

«Noh, kuidas on? Nägid, kuidas reageeris täiesti lihtne ja vilumatu vaataja. «Suurepäranel Tore!» Aga sina? Sina pead mind tingimata alandama, solvama ja pitsitama.»

«Küll sa oled aga rumal!»

«Abielunaine on loovate töötajate, kunstitöötajate suurim õnnetus. Keegi ei suuda nii nagu tema tuju ära rikkuda ja loomisõhinat, vaimustust lämmatada. Kes on ennast kunstile pühendanud, see peab perekonnaelust loobuma, peab loobuma üliarmsast kodukoldest.»

Ta ei ajanud seda juttu esmakordselt, see oli tema vana väide. Iskra oli juba ammu sellega harjunud.

«Oled sa aga rumal, tõesti rumal,» kordas ta lauda koristades.

20.

Stepan Jeršov töötas veoautol. Tehase garaažis ei meenutanud keegi talle tema minevikku, keegi ei heitnud talle seda ette. Siin läks elu oma rada igasuguste koosolekute, nõupidamiste ja lahkkelidega. Paljudest teistest autojuhtidest, mehaanikutest ja garaažitöölisest

erinevalt meeldisid Stepanile koosolekud, ta istus neil meeleldi, kas või keskööni välja. Tal oli nende järele otse nälg, sest seal, kus ta oma sõja- ja sõjajärgsed aastad oli veetnud, ei olnud mingisuguseid koosolekuid. Ta kuulas tähelepanelikult esinejate kõnesid ja sõnavõtte. Kuid ise ta sõna ei võtnud, kartis, et teda ei kuulata. Sõitis ta hästi, avariideta, hoidis kokku bensiini ja määrdeõli ning pidas auto eeskujulikus korras. Ühe sõnaga, töötas mõnuga, rõõmuga, rõõmustas selle üle, et oli jälle kodukohas ja et mitte ainult riik, vaid ka seltsimehed on talle kõik andestanud. Niisugust kohtupidamist, nagu vennad olid lasknud talle osaks saada, ei korraldanud enam keegi; mõni koguni tundis kaasa, kutsus endaga baari kannu õlut jooma ja bajaanimängijat kuulama. Seal õllekannu taga päris siis vangilangemise, sakslaste juures teenimise ja karistuse kandmise üle, argipäevaselt ja lihtsalt, ilma liigse teravuseta hinnanguis. Autojuhtide ja remonditöölise hulgas oli teisigi sõjavangis olnuid. Aga Vlassovi all ei olnud juhtunud peale Stepani küll ükski teenima. Seda teenimist muidugi keegi heaks ei kiitnud, kuid kõik mõistsid, et Stepan polnud omal tahtel, heaga sinna läinud. Mõned arutasid nii: «Kui sul ikka iga päev nahka pargitakse, ütleb ükskord kannatus üles. Inimene on kord niisugune olevus, kes tahab elada.»

Vennad ka ei tülitanud teda enam, Dimitri ja Andrei tulid koju tagasi. Stepan oli ainult kuu aega nendeta elanud. Ta arväs, et nad olid lahkunud mõttega vaadata, kuidas ta ennast ülal peab. Kuid kõik oli olnud teisiti ja nende lahkumise tõelist põhjust Stepan ei teadnud.

Dimitri ja Andrei olid lahkudes arvanud, et nüüd nad hakkavad uut, iseseisvat elu ehitama. Dimitri asus Platon Timofejevitši, Andrei Jakov Timofejevitši juurde elama. Kuid nendel oli oma kindlaks kujunenud eluviis. Sugulased sugulasteks, aga sina ei vabanenud tundest, et segad neid, oled viiendaks rattaks teiste perekonnavankri all. Ja mis peamine, sinu oma elu oli kammitsas. Ljolja häbenes tehasemajja tulla. Kapa häbenes tulla Jakov Timofejevitši poole. Kõik läks keeruliseks kätte, polnud enam nii, nagu enne. Kumbki katsus endale

mõnes tehasemajas elukohta muretseda, aga ei tulnud midagi välja. Nad oleksid kas või eraviisil kuskil toapugeriku üürinud, see ka ei õnnestunud: inimesed ei üürinud, igaühel oli endal kitsas, ja kes olekski olnud valmis üürima, see küsis niisugust hingehinda, et andis teenida.

Kord said nad kokku, onu ja vennapoeg. Onu ütles:

«Me oleme sinuga kodutud ja hüljatud, Andrjuša, hulgused oleme. Pöördume tagasi. See on meie saatust. Kas sa saatust usud?»

«Idealism,» ütles Andrei süngelt. Ta tahtis kangesti tagasi pöörduda ja olekski juba ammu pöördunud, kuid ükski oli kuidagi piinlik ja ebamugav sinna tagasi minna, kus elutses võõras Stepan.

Stepan ei teadnud sellest kõigest midagi. Sugulaste tagasitulekut võttis ta usaldusmargina. Tal olid juba mõlema, nii venna kui vennapoja südameasjad teada. Ljoljat ta polnud küll veel näinud. Dimitri ütles selle haige olevat, meretuul tõmmanud läbi. Kuid siingi viidi Stepan segadusse, siingi ei teadnud ta asja õigesti. Ljolja jättis Mäekaldasse tulemata sugugi mitte seepärast, et meretuul oleks läbi tõmmanud; ka tervena ei söandanud ta minna majja, mida oli harjunud juba ammu koduks pidama, ei söandanud kohata seal äkki võõrast meest, pealegi meest, keda lihased vennadki ei usaldanud, kes oli hitlerlaste juures teenistuses olnud. Olgu teistega kuidas oli, kuid Ljolja juba teadis, kes olid hitlerlased ja kes nende teenrid. Ljolja kartis, et Stepani nähes tuleb talle kindlasti läbielatu meelde, aga see paneb südame nii valutama, et elu ei paku enam rõõmu, et ei tahagi enam elada. Sellesse neetud minevikku oli jäänud kõik, seal olid põlenud tuhaks nii ema kui isa, nii Ljolja mustad silmad, mida poisid vahtisid, kui ka tulevikus ootav õnn, mis nüüd võimatuks oli muutunud. Tal ei olnud tõelist õnne, ega võinud seda ka iialgi tulla. Mida andis talle armastus Dimitri vastu? Pisut rõõmu ja palju, väga palju valu. Mis temasse puutus, siis tarvitseks Dimitril ainult ütelda: «Sure, Ljolja, sa pead surema,» ja tema sureks mõtlemata, midagi pärimata. Aga Dimitri? Ta oli Ljoljaga lihtsalt harjunud. Ljolja teadis seda, nägi seda. Kuid ükskõik, ükskõik,

olgu pealegi palju, väga palju valu, kui selle kõrval aga on pisutki rõõmu, siis jäägu see nii, ärgu seegi kokku varisegu. Selleks, et elu uusi katastroofo ei tooks, läheb Ljolja Mäekalda tänavas asuvasse majja, saab endast võitu ja läheb uuesti. Issand temaga, selle Stepaniga, ja ka Ljolja mälestustega, ainult ärgu Dimitri kiirustagu, ta peab enne jõudu koguma.

Ei, Stepan ei olnud Ljoljat veel kordagi näinud, Ljolja ei olnud veel Mäekaldas käinud. See-eest aga käis siin mitu korda Andrei tütarlaps Kapa. Kui see tuli, sulges Stepan enda oma tuppa, ta ei tahtnud teisi segada. Kuid ega Kapa lasknudki end segada, ta oli teistsugune tüdruk, otsustusvõimeline ja kindla käitumisega, teda polnud lihtne häirida.

Uhel öhtul lamas Stepan oma toas voodis, lamas vaikselt, tuld süütamata, sest ehkki ta oli kaksteist tundi maganud ja just äsja ärganud, tundis ta kehas ikka veel roidumust. Enne seda oli ta ligi kolm ööpäeva magamata olnud, käinud pikas sõidus, nelisada kilomeetrit viletsat teed, ja tulnud tagasi, hing vaevalt sees. Stepan lamas ja mõtles, et oleks hea juua teed moosiga või süüa tulist hapukapsasuppi. Äkki kuulis teisel pool õhukest tapeeditud laudseina hääli.

«Kapa,» fääkis Andrei, «ma ütlen sulle praegu midagi väga, väga tähtsat. Ma kord juba ütlesin sulle seda, kuid siis sa nähtavasti ei mõistnud mind.»

Kapa vaikis.

«Kas ütlen või mitte?» küsis Andrei.

«Nagu tahad,» vastas Kapa.

«Kas sulle on see ükskõik?»

«Ma ei tea ju, mida sa tahad ütelda.»

«Sa tead, tead seda.»

«Ei, ei tea.»

«Tead küll.»

«Ei tea.»

Isegi Stepan teadis, mida Andrei sellele neiule ütelda tahtis. Teda pani lihtsalt imestama, miks Kapa mõistmatut teeskles.

«Kapake... kallis...» Andrei hääli värises.

Stepan kujutles suurt ja tugevat noormeest... ja missugune oli ta praegu vaheseina taga! «Vaene poiss,»

mõtles ta. Neiu ei leidnud tema südames poolehoidu. Milleks teeselda?! Kui hoopis teisiti oli käitunud Olja Velitskina, kui Stepan talle niisama ähmaselt oma tundedest rääkis. Stepan oli samuti erutatud olnud ega leidnud sõnu. «Ma ütleksin sulle midagi, Oljake, kuid ma kuidagi ei saa...» nämmutas ta. «Ega ole vajagi, pole vaja!» sosistas Oljake vastu. «Pole vaja, ma mõistan nagunii kõik.» Ta surus oma pea Stepani rinna vastu. Ja kõik oli selge. Aga siin?

«Kapake, kallis...» kordas Andrei ja äkki ei kannatanud enam välja. «Ma ju armastan sind!» karjatas ta hirmsa häälega, seina taga prantsatas midagi, arvata-vasti tõukas Andrei tabureti ümber.

Mürale järgnes vaikus. Stepan eraldas vaevu Kapa sosinat:

«Andrjuša, mu hea, mu kallis. Ka mina armastan sind. Väga, väga armastan, kuidas sa seda ometi varem ei mõistnud?»

«Kapake,» Andrei hakkas ka millegipärast sosistama. «Kapake, ma tahan sinuga koos olla... ikka ja alati sinuga koos...»

«Me olemegi seda varsti, Andrjuša, olemegi.»

«Alati?»

«Alati, alati, alati...»

Nad sosistasid nii kuumalt, nende sosin täitis maja niisuguse elektriga, et Stepan tõmbas padja pea alt ja pani endale kõrva peale. Oli võimatu seda kõike kuulata ja küllap ei sobinudki seda teha.

Pühapäeva õhtul istus Stepan üksi kodus. Tehas oli uusi isekallutajaid saanud ja ta luges nüüd tundmata autotüübi kirjeldust ja selle käsitlemisjuhendeid. Auto oli võimas, võttis peale kaheksatonnise koorma, ja ka küllalt keerukas. Selle elektriseadmetest sai Stepan alles suure vaevaga jagu. Vahetevahel jäi ta kuulutama väljast kostvaid samme. Dimitri oli talle eile rääkinud, et täna pidi keegi tulema ja kui Stepan juhtub enne teda kodus olema, siis võtku ta see keegi nii-öelda viisikohaselt vastu. Stepan ootas Ljoljat, kelle kohta oli Andreilt mitmel korral kuulnud, ta olevat hea, tore ja armastavat Dimitrit väga. Kuid Ljoljat ei tulnud, Dimitrit ka mitte. Pühapäevast hoolimata oli ta juba hommikul

tsehhi läinud. Agregaadile pidi uued vältsid pandama ja tema ei saanud kuidagi sellest eemale jääda.

Kell oli kümne peal, kui Stepan kuulis värava taga hääli. Ta ootas iga hetk koputust, kuid koputust ei tulnud. Jutuajamine aga kestis. Ta astus esikusse, avas välisukse ja kuulis Mokeitši häält. Mokeitš rääkis:

«Mine nüüd tuppa, mine, sa oled ju puht läbi külmanud. Ära karda, Stjopa on kodus. Ega ta sind ära söö. Oled sa aga pelglik naisterahvas. Ma tulen, vaatan, kes see Jeršovide maja ees valvab? Mõtlesin mõne suli olema. Aga see oled sina. Mine nüüd, ära karda. Kui tahad, tulen sinuga ühes?»

«Pole vaja, vanaisa, ma ootan Dimitri Timofejevitsši ära, pole vaja,» vastas naise häälel.

Stepan astus jalgvärvavasse ja avas selle:

«Kuulge,» ütles ta veidi erutatult. «Miks te siis sedasi teete? Ma ootan teid toas ja... Dimitri käskis mul teid vastu võtta. Tulge.» Ta võttis naise käest kinni ja viis ta esikust läbi tuppa. Naisel olid jalas saapad, seljas vattkuub ja peas hall villane rätik, mille rinnal ristuvad otsad olid selja taga sõlme seotud. Lumehelbed katsid ta õlgu ning rippusid sulanud piiskadena kulmul ja ripsmeil.

Ljolja vanust ei osanud Stepan kindlaks määrata. Teda ängistas, et Ljolja ei näinud sugugi niisugune välja, nagu ta oli teda kujutlenud. Ta vaatas kohmetunult naise moonutatud nägu ja silmi, mis olid eri värvi.

«Võtke riidest lahti,» ütles ta viimaks. «Rätik ja vattkuub...»

Ta ei suutnud mõista, miks Ljolja tuppa astudes otsekui kivistus. Seisis Stepani ees ja vaatas talle samuti jahmunult otsa oma eri värvi, pärani avatud silmadega.

«Oi!» karjatas ta äkki ja haaras rinnust kinni, nagu oleks talle väga haiget tehtud. «Oi!» karjatas ta veelgi läbilõikavamalt. Siis pöördus ukse poole ja sööstis esikusse.

Jalgvärvav prõmahtas.

Stepan kargas Ljolja kannul õue. Naise saapad kopsisid lumisel rajal, kuid teda ennast polnud tihedas videvikus peaaegu võimalik enam eraldada.

Stepan seisis väravas, kuni külm hakkas, siis läks

tuppa tagasi, teadmata, mida mõelda või mida teha. Siin vaatas peeglis, kas tema näos pole midagi niisugust, mis oleks võinud naist kohutada.

«Äkki on ta haige, põrunud?» mõtles ta. «On aga Dimitri endale sõbratari saanud. Rahvas räägib tõtt: inimene on saatuse mängukann.»

Dimitri jäi kauemaks koju tulema mitte agregaadist pärast, ta töö tsehhis oli juba ammu lõppenud, vaid Iskra Kozakova pärast koduteel. Ta nägi naist bussistaknast ja endast võitu saamata hüppas sõidu peal maha ja jooksis talle järele. Iskra oli koju minemas. Dimitri peatas teda ja palus endaga kõndima. Algul jutustas agregaadist rekonstrueerimisest, oma uutest plaanidest, äkki aga küsis:

«Iskra Vassiljevna, kui korraga juhtuks, et Dimitri Jeršov ära sureks, kas oleks teil temast kahju või ei tähendaks see teile midagi?»

«Te esitate alati nii hirmsaid küsimusi, Dimitri Timofejevitš.»

«Mis on siin hirmsat, Iskra Vassiljevna? Inimene elab, elab ja korraga sureb. See on juba looduses nii seatud. See ei olene sellest, kas ma ütlen seda või ei ütle. Igaühele on antud kindlaksmääratud ja mõõdetud tükike elu, ning pole kuhugi kaevata, kui see sulle liiga väiksena näib.»

«Mulle ei meeldi mõelda selle üle, mis minuga kunagi juhtub. Kui see ükskord saabub, millest räägite, eks ma siis aruta.»

«Tähendab, te olete oma eluga täiesti rahul. Mis siis muud kui rõõmustagem teie pärast.»

«Aga teie pole oma eluga rahul, Dimitri Timofejevitš?»

«Mina või? Kuidas kunagi.»

«Kuulge, aga kuidas teie raskemeelsus on kooskõlas ülemaailmse kommunismiga?»

«Millest te räägite, Iskra Vassiljevna?» Dimitri sattus segadusse.

«Platon Timofejevitš jutustas mulle, kuidas teie olete kunagi oelnud, vist juba pionerieas, et teid maetavat alles siis, kui olete ülemaailmse kommunismi ära oodanud.»

«Noh, ja teie naersite?»

«Ei, ei naernud. Vastupidi, ma mõtlesin teist siis väga hästi. Minu isa oli oma veendumustelt ka samasugune nagu teie. Ja minagi olen pisut selline.»

«Ah, Iskra Vassiljevna, Iskra Vassiljevna,» kostis Dimitri ebamääraselt. Siis peatus, seisis mõnda aega vaikides, lõi käega ja lahkus hüvasti jätmata.

Ta kõndis kaua mööda tänavaid, enne kui märkas koju minna; rahutu ja umbne oli hinges. Kurk kuivas. Ta kahmas kamaluga otse hangest lund ja sõi seda.

Ta jõudis koju külmast sinisena.

«Võtaksid õige viina,» ütles Stepan, tõstes maast mütsi, mille Dimitri oli seina löödud naelast mööda riputanud. «Saaksid sooja!»

«Kus ta on?» küsis Dimitri toolile istudes.

«Kapis, terve pudel.»

«Ma küsin, kus Ljolja on? Kas ei tulnud või?»

«Ljolja... Ljoljaga juhtus niisugune lugu...»

Stepan hakkas jutustama, mis sel õhtul oli sündinud. Dimitri kuulas, kuulas ja kargas siis toolilt.

«Küllap sa pahvatasid talle midagi,» karjus ta. «Lasksid keelepaelad lahti.»

«No noh,» vihastas omakorda Stepangi, tundes end täiesti süütuna. «Sina ise ei pea keelt vaos.»

«Vaiki, või ma...» Dimitri ei lõpetanud lauset. Tema raev vaibus järsku nagu merelt tulev tuuleil. Ta istus jälle laua taha ja langetas pea kätele.

Rõõmsalt laulu lastes astus tuppa Andrei.

«Andrjuša,» ütles Dimitri, «Ljolja jooksis minema...»

Stepan jutustas uuesti, mis Ljoljaga juhtus.

«Onu Mitja, luba ma sõidan sinna,» tegi Andrei ettepaneku. «Ta elab ju Kalaküla asulas? Kas sa tema täpset aadressi tead?»

«Mis aadressi seal teada! Küsid ühiselamut ja kõik. Ainult sina küll ära sellele mõtlegi. Suvel aurikuga on see tõesti jalutuskäigu eest. Aga praegu pead juhusliku autoga minema, sõitma taga kastis. Külmad kringliks. Ja milleks sina peaksid seda tegema, ma ise sõidan.»

Dimitri riietus ja väljus.

Õues hakkas tuiskama, tuul ulus, painutas ja murdis aiakestes paljaid külmunud kirsipuid.

«Kui läheks õige garaaži ja võtaks auto?» ütles Stepan.
«Oleks kõige kindlam. Aga kas te saate auto, kas teile antakse?» Andrei teietas Stepani erinevalt oma teistest onudest. «Pole ju sõidulehte.»

«Selgitame valvurile ära, eks tema ole samuti inimene.»

«Siis tulen teiega kaasa.»

Neil ei õnnestunud sugugi lihtsalt valvurile selgeks teha, kuivõrd hädasti autot tarvis läks. Nad rääkisid talle, et sellest võis sõltuda inimese elu, kes uitab praegu kusagil lumemöllus hangetuisanud teel, jäises tuules, sajus ja öös. Ja võib-olla sõltus sellest koguni kahe inimese elu. Sest pole võimatu, et Ljoljagi läks jalgsi, nii-suguse ilmaga juhuslikke autosid naljalt ei sõida.

Kell kolm öösel sõitsid nad välja. Kumbki ei tundnud õieti teed, kellegi käest polnud ka küsida, sest kõik ümberringi magas; sõideti, usaldades oma tundeid, et just nii on õige ja mitte teisiti.

Kui nad Dimitri kätte said, oli see juba poolde teesse jõudnud. Ta sumas lumes nii visalt ning raevukalt, et ei tahtnud teedki anda, sammus laternate kiirevihus ümber vaatamata edasi ega tõstnud kättki, et teda peale võetaks. Kui ta nägi venda ja vennapoega, ei imestanud ta, ütles ainult: «Ah, need olete teie, poisid.» Ta võeti juhirusi istuma, tõmmati end siin pisut koomale.

«Kas jalad on märjad?» küsis Andrei. «Pane minu saapad jalga, eks, onu Mitja.»

Dimitri raputas pead — pole tarvis.

Sõideti edasi, pukseerides läbi längus hangede, mille meretuul oli teele põiki ette tuisanud ja mis võtsid rattad ringi käima. Jäädi toppama, roniti välja, kaevati labidaga lund rataste alt maapinnani ära, suruti õlgadega autot tagant.

Peaaegu päris Kalaküla juures jõuti Ljoljale järele. Ljolja ei kõndinud nii nagu Dimitri. Ta liigutas veel vaevalt jalgu. Niipea kui laternavalgus temani ulatus, keeras ta ümber, tõstis mõlemad käed üles ja ootas, kuni auto peaaegu tema vastu jõudis.

Dimitri kargas kabiinist välja. Selg vastu tuult, seisid nad Ljoljaga kaua ümberringi tantsisklevas lumes. Laternad pimestasid silmi. Nad pöörasid ka laternatele

selja. Dimitri nähtavasti kutsus Ljoljat autosse, ta vehkis käega ja rebis naist varrukast. Ljolja kippus edasi minema. Kõnelus venis pikale. Et akumulaator tühjaks ei saaks, lülitas Stepan tuled välja. Inimeste siluetid olid nüüd vaevalt nähtavad.

Viimaks nad lähenesid autole. Andrei lõi ukse lahti ja hüppas lumme. Dimitri aitas Ljolja kabiini ja istus tema kõrvale. Andrei ronis taha kasti.

Varsti jõuti asulasse, Ljolja väljus siin ühe pika madala baraki ees ja kadus kitsa laudukse taha.

«Noh, mis ta rääkis kah?» küsis Andrei, kes nüüd uuesti kabiini tuli. «Mis temaga juhtus?»

Dimitri ei vastanud ja vaikis kogu tagasitee.

Koju jõuti alles selleks ajaks, kui kõigil kolmel tuli tööle minna. Andrei lülitas reproduktori sisse ja sellal, kui ta priimuse süütas, teekannu üles pani, tassid lauale seadis ning leiba ja vorsti lahti lõikas, luges diktoraialeheartiklist, kuidas Donbassis kaevurid partei kahekümnnendat kongressi vastu võtma valmistuvad, mis töökinke nad teevad ja missuguseid ettepanekuid söetodangu suurendamiseks esitavad.

«Meil tuleb ka varsti partei oblastikonverents kokku,» ütles Andrei. «Seal valitakse kongressi saadikud. Kades-tan neid, kes Moskvasse sõidavad! Küll see võib huvitav olla. Meil käis korid tehnikumis keegi kaheksateistkümnnenda kongressi saadik. Jutustas, mis seal kõik oli olnud. Andis kuulata.»

«Aga minul varises kõik põrmu,» ütles Stepan. «Komsomolieast jõudsin välja, parteisse aga ei pääsenud. Andsin avalduse just enne sõda sisse, pidi just arutusele tulema... Nüüd juba muidugi... kus sa enam...»

Ta ütles seda nii kurvalt, nii kibedalt, et Andrei esimest korda onu Stepani siinoleku jooksul talle valvsa tähelepanu asemel haledusega otsa vaatas. Eks kannatanud ju tema, onu Stepan, samuti julmalt hitlerlaste all, vahest veel julmemaltki kui siis, kui ta oleks tapetud.

«Aeg on minna,» ütles Stepan kella vaadates. «Peame kiirustama, kui ei taha hilineda.»

Rüetuti ja väljuti. Ida õhetas õrnroosades värvides. Katuste kohal keerlev korstnasuits andis taevale pärledava varjundi. Pärast öist tuisku loodus puhkas, lumi-

sed puud seisid liikumatult. Jäises vaikuses siutsusid valjusti teeroobastes hüplevad varblased.

Seal, kus tee kesklinna käänas, avanes vaade tehasele. Tohutult suur oli see tehas. Tema nägemine mõjus alati rahustavalt. Võrreldes selle suure eluga, mida kõrgahjude, martääntsehhi korstnate ja valtsimistsehhi hiigelpika korstna taga võis aimata, näisid kõik kodusel asjad nii tühistena, et neid ei maksnud ülearu südamesse võtta. Kõigile kolmele tähendas tehas midagi määratult suuremat, kõrgemat ja tähtsamat elust isasavitares. Nad oleksid selle tare mõtlemata, oma kätega maha lõhkunud, oleks seda tehasele vaja olnud. Samal ajal jäi isakodu ikkagi isakoduks ja selles majas elatava elu eest polnud kuhugi minna.

Läheneti tehasele, oldi juba üle silla ja Stepan pidi vasakule pöörama teise sissepääsu juurde, mis viis garaaži. Siin avas Dimitri esmakordselt pärast Ljoljaga lumisel teel seismist suu.

«Kas sa tunned Ljolja Velitškinat, Stepan?»

Oleks võinud arvata, et mürisk lõhkes, nii järsult pöördus Stepan Dimitri poole.

«Velitškinat? Oljat?» küsis ta ängistatult. «Kas sina ka teda tunned?»

«Täna öösel,» ütles Dimitri, «istus ta autos sinu korval!»

21.

Anna Nikolajevna pesi pärast õhtueinet tasse. Kapa kuivatas neid nõuderätikuga ja pani puhvetisse.

«Ema,» ütles Kapa. «Andrei tegi mulle abiellumissettepaneku, ema. Kuidas sa sellele vaatad?»

«Kui hirmus!» Anna Nikolajevna pidi äärepealt tassi maha pillama. «Kas sa mõistad ka, mis sa räägid? Mis abiellumissettepanekust saab siin juttu olla, kui sul on veel kolm aastat õppida. Kooliõpilane läheb mehele! Kus seda enne nähtud?»

«Esiteks pole ma sõnagi lausunud, et kavatsen mehele minna...»

«Kuidas siis?»

«Kannata, ma räägin lõpuni. Teiseks, kas siis õppi-

jaile on see tõesti keelatud? Aga mis siis, kui ma pärast instituudi lõpetamist astun aspirantuuri ja veel kolm aastat kandidaadi väitekirja taga istun ja seejärel veel mitu aastat doktori väitekirja kallal töötan? Mis sa siis soovitad teha, kallis ema? Soovitad mul kolmekümneaastaselt abielluda? Sest alles siis lakkan ma õpilane olemast. Kuid selle eest olen seks ajaks täielikult väljakujunenud vanapiiga. Aitäh, kallis ema. Sina ise abiellusid isaga seitsmeteistkümneaastaselt, nagu ma tean.»

«Olin peaaegu kaheksateist täis.»

Mõlemad vaikisid erutatult.

«Kuid sa oled ikka ja alati kuulutanud,» ütles Anna Nikolajevna, «et sa iialgi mehele ei lähe, et ei hakka oma pühi tundeid labastesse abieluahelatesse needima.»

«Esiteks pole ma neid sõnu iialgi rääkinud. Ma rääkisin, et see ei ole sugugi kohustuslik, et armastus tingimata abieluga lõpeks. Tal on õigus iseseisvalt eksisteerida. Teiseks, ema... Teiseks on Andrei väga üksik. Ta isa langes rindel ja ema... ema oli paha naine, hülgas poja ja põgenes kuhugi ära. Tal on väga raske elada, ema.»

«Sa siis oled juba oma nõusoleku andnud?» küsis Anna Nikolajevna täiesti lootusetu häälega.

«Jah, ema. Palun, anna andeks.»

«Issand, mis küll isa ütleb! Sa tapad ta. Ta süda on viimasel ajal väga haige. Mis sa teed, Kapitolina, mis sa ometi teed! Mis hirmsat piina sa meile valmistad. Kui palju tundeid me oleme sulle pühendanud, kui palju oma elust sinule kulutanud. Isa ei armastanud ühtki last nii nagu sind, ega armasta praegugi. Tema suurim rõõm oli sind oma kätel hoida. Sageli jooksis koju — ta töötas tollal laevaremonditehase parteikomitees — kahmas sind kätele ja käis sinuga ringi...» Anna Nikolajevna pidi nutma puhkema.

«Jäta järele, ema, seda on võimatu taluda. Sa piinad ennast ja mind. Ja küllap korraldad ka isale stseeni. Ma ei lähe ju surma ega sõida eluks ajaks Antarktisesse. Milleks lihtsat, igipõlist asja keeruliseks ajada?»

«Oled külm ja kalk inimene, Kapitolina. Sina ei oska tunda, sina ainult arutled.»

«Mõnel on minust teine arvamine.»

Anna Nikolajevna ei kuulanud teda.

«Ei saa ometi aina arutleda ja arutleda. Sul pole südant.»

«Kuid need on kaks iseasja, ema, külm rahu ja südametused.»

«Ei ole iseasjad! Külmad inimesed on alati südametud ja südametud külmad. Südametunnistus ei lase inimese tundeid jahtuda.»

«Sa filosofeerid, ema.»

«Ja sina räägid häbematusi. Ära pea ennast kõige targemaks maailmas!» hüüdis Anna Nikolajevna. «Ma pole instituudis õppinud, kuid olen kolmkümmend viis aastat sinu isaga koos elanud. See elu oli mulle nii instituudiks kui ka akadeemiaks. Jah, ma olen palju sinu isalt õppinud. Annaks jumal, et sina endale elus niisuguse õpetaja saaksid.»

«Asjata mõtled, et kavatsen oma mehe õpilaseks hakata. Ega ma järjekordsesse õppeasutusse astu, ema. Sa katsu siin vahet teha. Ja muide, andesta, kui räägin häbematusi, kuid sa ise ka ei räägi minuga õigesti. Sa kõneled nii, nagu kavatsesid mind niinimetatud õnnistusest ilma jätta. Aga mina ei soovi üldse õnnistust, vaid sõbralikku nõuannet.»

«Mis nõuannet ma saan sulle anda, kui ma pole sinu kavaleri kordagi näinud. Mis ma oskan sulle ütelda?»

«Isa on teda näinud. Isale ta meeldis, niipalju kui mina tean.»

«Eks siis mine isa juurde ja õienda temaga.»

«Lähme koos.»

«Ma ei taha tema ettekavatsetud tapmisest osa võtta, Kapitolina.»

«Hästi, ma lähen üksi.»

Anna Nikolajevna läks siiski Kapaga ühes. Ta kartis tüdart üksi jätta isaga, kes end tõesti halvasti tundis ja iga päev kurtis, et süda valu tegevat ja ebakorrapäraselt töötavat.

Gorbatšov istus ererohelise lambi valgusel oma kodukabinetis laua taga. Ta koostas partei oblastikonverentsiks ettekannet.

«Kas tohib sinuga kõnelda?» kuulis ta korraga, kiskus pilgu paberilt lahti ja pööras ringi. Tema tugitooli taga seisis naine ja tütar.

«Jah,» ütles ta hajameelselt, mõtted veel töös kinni. «Mis on?»

«Kapitolina on otsustanud abielluda,» kuulutas Anna Nikolajevna sissejuhatusega, sest ta oli otsustanud, et saagu mees pealegi kõik korraga teada.

Anna Nikolajevna imestuseks ei hüpanud mees toolilt ega hakanud ringi tormama ja karjuma, mida ta oli kangesti kartnud. Mees ütles rahulikult:

«Ja mis siis? Mis te siis minust tahate?»

«Kuidas nii, Vanja? Kas sulle on see ükskõik? Lapse kogu elu purustatakse, aga sina ütled ainult: «Ja mis siis?» Vanja!»

«Ma võtsin sind naiseks, Njura, ja sina tulid mulle mehele ilma mingi kära ja mürata. Tulime kord minu tuppa, mul oli käes sinu pooltühi kohver kahe seeliku ja ühe jakiga...»

«Sa oled kõik unustanud! Hoopis vastupidi oli, kaks jakki ja üks seelik.»

«Seda enam, Njura. Täheandab, asi oli veelgi viletsam. Aga hakkasime elama. Ja elame ega tahagi teist elu. Või sooviksid sa teistsugust elu?» Ta vaatas küsivalt Anna Nikolajevnale otsa.

«Mõtled ise ka ei tea mis välja,» vastas naine.

«Mitte see ei huvita mind...» jätkas Gorbatšov. «Istuge ometi, mis te seisate nagu vaesed patused. Mind huvitab midagi muud... Ma tean väga hästi, et praegu pole mingisugustel manitsustel ega arutlustel mõtet, ma teadsin, et varem või hiljem see neil Andreiga nii lõpeb, et kogu Kapa fantaasia vabadest tunnetest, mida miski ei ahelda, on just nimelt fantaasia. Ma usun nende armastust ja usun, et nad rajavad hea perekonna.»

«Kas tõsi, isake?» Kapa viskus isa poole, kallistas teda kõvasti ja surus end tema vastu. «Kas sa tõesti ütled nii?»

Isa lükkas ta ettevaatlikult eemale.

«Nii ma ütlesin ja nii ma ka mõtlen. Sulle on juhtunud hea noormees. Oleks võinud olla hulga hullem. Kuid mind huvitab see, ütlen veel kord, kus te hakkate

elama, noorpaar?» Ta suunas Kapale tõsise, mõtliku pilgu.

«Ei tea,» vastas Kapa aeglaselt.

«Kuidas ei tea?» karjatas Anna Nikolajevna. «Kuidas saab siin üldse kahtlust olla. Kas sa tõesti võid mõelda, Vanja, et lased ta kodust ära?»

«Ei oleks mul kahtlust olnud, poleks ma küsimust esitanud,» ütles Gorbatšov. «Näed ju, ta ei tea. Mida see sinu arvates tähendab? See tähendab, et ta kavatseb lahkuda. Kas on see nii, Kapitolina?»

«Kas sul tõesti on vanemate juures paha olla, Kapake?» küsis Anna Nikolajevna kibestunult.

«Isa, ema, ärge piinake mind nende küsimustega, kas on hea või paha. Mul pole kunagi paha olnud, ikka ja alati on olnud hea, väga hea. Kuid te ise ometi rääkiste, kuidas isa aitas sul tuua kohvri ühe seeliku ja kahe jakiga ning te hakkasite elama. Aga miks peaksin mina oma elu teisiti alustama? Miks mul pole õigust kohvriga peale hakata? Miks?»

«Arvesta seda,» ütles Gorbatšov, «et ma ei hakka sulle korterit muretsema, tuba ka mitte.»

«Isa, kui sa tahad, siis ma ütlen sulle, kuidas mõtlen meie elu korraldada.»

«Eks räägi.»

«Me asume elama majakesse, kus sa kord käisid, seame selle korda...»

«Ja kahlate põlvini poris...»

«Selles on süüdi linnanõukogu, aga mitte meie Andreiga, isa. Me seame majakese korda ja hakkame oma elu rajama. Teie emaga käite meil külas. Meil on seal oma naabrid...»

Gorbatšov vaatas õhetavat tütart, kuulas tema vaimustatud juttu ja mõtles: kõik on läbi, tütar on juba kodust lahkunud, elab juba oma tulevikus ja ükski jõud ei peata teda sellel teel, ei too teda sealt tagasi.

Gorbatšovi meel läks kurvaks. Anna Nikolajevna oli Kapale tõtt rääkinud, ta olevat isa lemmiklaps. Isa armastas tütart väga. Tütrenägemine, temaga kõnelemine ja tema hellituse tundmine oli talle igapäevaseks rõõmuks pärast raskeid ja pikki töötunde linnakomitees. Nüüd varsti tal seda rõõmu enam ei ole. Tütar rääkis

küll vanemate külaskäikudest ja lubas ise järjest nende poole sisse astuda, aga ta pettis ennast ja teisi. Elu purustab need kavatsused ja dikteerib omalt poolt midagi hoopis muud, mida ei tea oodatagi, mida ei või arvatagi.

«Kuid selles onnis on ju pime, röske ja vilets,» ütles ta.

«Seame kõik ilusasti korda, küll näed. Ma juba kaalutlesin. Andreil on hoiukassas raha, oma viis tuhat...»

«Kuid see on ju tema raha!» ütles Anna Nikolajevna.

«Ah, ema, missugune sa küll oled!... Niisiis, isa, meil on viis tuhat. Andrei teenib korralikult, kõike ära ei kuluta, nii ta koguski. Ta on ju üksik.»

«Ta ei ole siis vähemalt joodik, mis?» küsis Anna Nikolajevna.

«Rahustu, ema, ei ole. Niisiis aitavad need viis tuhat meil majas kõik korda seada. Uhkust me põhimõtteliselt ei vaja. Eelkõige lihtsus. Sa tead ju, kui naeruväärsed on minu silmis need naised, kes ehivad end mingisuguse välismaise õhulise nailooniga, millest rinnahoidja läbi paistab, brokaadiga, millest varem ainult kirikurüüsid õmmeldi, ja muu lolli maitsetu rämpsuga...»

«Pole midagi parata,» ütles Gorbatšov lõpuni kuulmata. Ta tõusis, astus tütre juurde ja embas teda. «Saa õnnelikuks, kuid palun ära ole minu ja ema vastu halastamatu, ära unusta meid.»

Ema ja tütar puhkesid neist sõnadest nutma. Isa ise hakkas samuti mööda kabinetti käies oma ninajuure ümbert sõrmega pühkima.

«Näita, näita mulle ometi oma Andreid,» ütles Anna Nikolajevna Kapale. «Olgu ta juba homme siin, kas kuulled! Muidu inimesed küsivad, kes ta on ja missugune välja näeb, aga ema ei oska muud, kui suud maigutada.»

Kapa kartis asjata, militsionäär ei häirinud Andreid põrmugi. Andrei ei märganudki teda. Teda kohutas kõige rohkem maailmas kosjaskäik ise. Ta istus lauas nagu aheldatud. Ta tahtis partei linnakomitee sekretäri majas, kuhu oli sattunud, endast kõige paremat muljet jätta, ainult huvitavatest ja tarkadest asjadest kõnelda ning käituda väarikalt ja sundimatult. Kuid kõik läks

teisiti, hoopis teisiti. Kõnelda polnud millestki, sõnad jäid kurku kinni ja kui pääsesidki välja, siis ilma iga-suguse seoseta, paljad sõnad ja sõnad, mõtet mitte min-gisugust. Käsi polnud kuhugi panna. Iga liigutust saa-tis kära. Sirutas käe leiva järele, riivas narsaaniklaasi — kõlin, kopsatus ja mineraalvesi voolas linale; tahtis võtta karbist sprotti, sai selle kahvli otsa, kuid pillas samuti maha ja laudlinale ilmus kõigile märgatav plekk.

«Teen ma aga alles seatempe,» ütles ta kurvalt nae-ratades. «Nüüd saab mul selgeks väljendus: nagu ele-vant klaasnõude kaupluses.»

«Ah!» katsus Gorbatšov teda päästa. «Juhtub, kõike juhtub.»

Isa ja tütar püüdsid laua taga naljatleda ja vaimukusi rääkida. Andrei ei katsetanudki seda. Anna Nikolajevna aga vahtis külalist üksisilmi ja lakkamatult ning mõt-les, et nüüd ta ei olegi enam külaline. Tuli ootamatult ja ettearvestamatult perekonda ning nüüd ei pääse temast enam kuhugi. Hea, kui osutub korralikuks ini-meseks ja Kapa saab temaga õnnelikuks. On aga ta terve, tugev ja kohmakas. Niisugune võib veel naist kol-kima hakata. Naist! Kui toorelt kõlab see sõna tema tütre, tema tütrekese kohta. Oli kangesti väpper ja uhkeldas, lollike: ilusad vabad tunded! Säh sulle vaba-dust...

Ei saa ütelda, et Andrei poleks Anna Nikolajevnale meeldinud. Et ta oli kohmakas, sest polnud midagi, see tuli harjumusest, seda mõistis Anna Nikolajevna täiesti. See läheb üle, kui poiss koduneb. Peaasi, et ta on mehine, pikk ja turjakas. Niisugusega on meeldiv mööda linna jalutada ja teatrissegi minna.

Pärast lõunat tegi Gorbatšov suitsu ja sõitis uuesti linnakomiteesse. Lahkudes palus Anna Nikolajevnat, et ka tema oma juuresolekuga lapsi liiga ei tüütaks. Anna Nikolajevna solvus: mis tüütamisest või mittetüütami-sest saab siin juttu olla. Kas ta oli ema või ei olnud? Kuid pärast pooletunnist keerutamist söögitoas lahkus temagi.

Kapa istus klaveri taha ja mängis veidi.

«Andrei,» ütles ta end ümber pöörates, «sa pidid mulle jutustama, mis teil seal üleile juhtus.»

«Maja jäi tühjaks,» vastas Andrei. Ta hakkas jutus-tama, kuidas Ljolja oli tulnud ja Stepani nähes kiljudes minema jooksnud; kuidas nad Kalaküla asulasse olid sõitnud ja kuidas lõpuks oli selgunud, et Ljolja on Olja Velitškina, kellega Stepanil enne sõda armuvahekord olevat olnud.

«Kuidas, kas ta siis ei tundnud Oljat ära?» Kapa oli jutustusest vapustatud. «Miks, mispärast?»

«Teda ei saagi ära tunda. Stepanil on päevapilt, sel-lel paistab Ljolja hoopis teine inimene olevat.»

«Kui kole!» ütles Kapa. «Mis siis nüüd saab?»

«Ei tea. Mõlemad lahkusid eile õhtul kodust. Stepan sai koha tehase ühiselamus, onu Dimitri läks jälle onu Platoni poole.»

Nad istusid diivanile, täis lootusi ja õnneootust, kuid väga häirituna teiste elus toimunud sündmusist. Nende elus, arvasid nii Andrei kui Kapa, midagi niisugust kunagi ei juhtu, nemad hakkavad teisiti elama...

22.

Uhel süngel detsembripäeval ilmus oblastiajalehes artikkel Metallurgiatehase kohta, selle kohta, kuidas seal insener Krutilitši väärtuslikku ettepanekut mari-neeritakse. Artikkel oli pikk, see võttis enda alla teise lehekülje kolm tervet veergu. Autor, ajalehe korrespon-dent, alustas sellest, kuidas Nõukogude Liidus hoolitse-takse teaduse ja tehnika arengu eest, missuguseid tin-gimusi luuakse õpetlastele, konstruktoritele ja leiduri-tele, kuidas toetatakse tööliste leiutusi ja ratsionalisee-rimisi; ta tõi näiteks tehaseid, kus leiutamine ja ratsio-naliseerimine annavad igal aastal miljoneid rublasid kasu ja soodustavad toodangu väljalaske tunduvalt suu-rendamist. Ka Metallurgiatehasest kõneldi head, kuid see hea käis möödunud aja kohta. «Uue direktori tule-kuga,» luges Tšibissovi, «muutus paljugi. Ta hakkas juu-rutama pealiskaudse juhtimise stiili, süvenemata suure käitise seaduspärasustesse.»

Korrespondent kirjeldas püüdlikult ja üksikasjaliselt «alati otsiskleva, alati rahutu ja seepärast neile, kes eel-

kõige rahulikku elu armastavad, sobimatu» inseneri Krutilitši vintsutusi. Leiduri käimisi direktori, kõrgahju oobermeistri, linnaajalehe toimetaja juurde, partei linnaakomitee sekretäri juurde, kes «sõnades Krutilitšit küll toetas, kuid väärtusliku leiutuse ellurakendamiseks tegelikult kahjuks midagi ette ei võtnud,» kujutati nii üksikasjaliselt ja veenvalt, et see pidi lugejas bürokraatide ja kriitikalämmatajate vastu tingimata meelepaha äratama. Artiklis räägiti, et rahutut inseneri olevat toetanud ainult töölisel — loetleti mõned Tšibissovi tundmatud nimed — ja tehase insener K. R. Orleantsev, kelle kohta korrespondent kirjutas järgmist: «K. R. Orleantsev, avara pilgu ja suure tehnilise eruditsiooniga inimene, ei suutnud seltsimees Tšibissovi rutiini taluda ja astus juhtiva koosseisu laiendatud nõupidamisel andeka leiduri, tõelise nõukogude patrioodi kaitseks avalikult välja. Seltsimees Orleantsev astus Tšibissovi iganenud vaadetega võitlusse. Seltsimees Orleantsevit oleksid paljudki toetanud, kuid Tšibissovi tormas küsimusest üle. Ta teatas diktaatorlikult: «Kõik on selge!», nõupidamine lõpetati ja seltsimees Krutilitši ettepanek pandi kalevi alla.»

Artikkel oli terav, veenev ja faktide poolest täiesti kummutamatu, kui võtta iga fakti paljalt, nii nagu see oli. Tšibissovi erutus viimse võimaluseni. Selles artiklis esitati teda juhmartina, ja mitte tavalise, vaid õela juhmartina, kes oli valmis maha rõhuma ja lämmatama kõike värsket, noort ja eesrindlikku. Muidugi meenutati ka avariid kolmanda kõrgahju juures. Sellest räägiti artikli tolles osas, kus kinnitati, et kõrgahjutsehhis olevat remonttööd halvasti korraldatud, et tegelikult lastavat neil minna nii kuidas juhtub, mille vastu insener Krutilitš täiesti õigesti võitlust peab. Tehnilist poliitikat ajavat kõrgahjutsehhis kahjuks P. T. Jeršovi taolised harimata inimesed, mis kaasaegse tehnika juures on täiesti lubamatu. Tšibissovi leppivat selle olukorraga, see olevat talle meeltemööda: diktaatorist direktorit rahuldavat iga töötaja, kes oma hariduse, teadmiste ja vilumuse poolest ei seisa temast kõrgemal, vaid madalamal. Targad juhid püüavad ümbritseda ennast veelgi targemate inimestega, ka siis, kui need pole just eriti paind-

likud, piiratud juhtidele aga meeldib näha oma alluvuses neid, kellest võib kõrgemal seista, omamata midagi muud peale ametialase seisundi.

Artikkel tekitas tehases kära. Enamikku see pahan-

das. «Missugune häbematus!» käratses tsehhis Iskra Kozakova. «Pole viitsinud endale asja nagu kord ja kohus selgeks teha, aga kirjutavad. Oleksid nad kõige tähtsamast aru saanud, oleks neil kohe selge olnud, et Krutilitši ettepanekud ei kõlba kuhugi. See on lihtsalt laim.»

Peamehaaniku osakonnas arutas insener Vorobeinõi teisiti.

«Oletame, et insener Krutilitš eksibki oma ettepanekus,» rääkis ta kaastöötajatele. «Kuid ega's selles asi seisa. Asi seisab selles, kuidas direktsioon ettepaneku vastu võttis ning kuidas suhtuti ettepanekusse ja Krutilitšisse endasse. Kas te ka teate, et see inimene nälgeb? Ta on kasupüüdmatu entusiast. Tema loost võib näha, et meie süsteemis pole just kõik korras ega laitmatu. Kui võidakse lämmatada see ettepanek, siis lämmatatakse ka teine, tuhat korda väärtuslikum, mis on tähtis kogu riigile. See on «käsi peseb kätt» poliitika, kastikord!...»

Tehase parteikomitee tuli kokku; istungile kutsuti ka aktiiv ja kõik need, keda artiklis mainiti. Artikkel arutati punkt punktilt läbi. Tšibissovi analüüsis põhjalikult remondi uut, detsentraliseeritud korda majanduslikust ja tootmise seisukohast ning kummutas dokumentide põhjal Krutilitši ettepanekud täielikult.

«Siin ei kõiguta mind miski,» teatas ta, «ega hirmuta ka mingisugused artiklid. Siin kaitsen ma lõpuni riigi huve. Selleks olen oma kohale määratud ja selleks ka elan. Kuid vaadake, seltsimehed,» ta laiutas käsi, «ma olen enam-vähem enesekriitiline inimene... Võib-olla ei võtnud ma selle Krutilitši puhul kõike arvesse, ei suhtunud temasse, nagu oleksin pidanud suhtuma. Olen valmis seda tunnistama ja arvestama, seltsimehed.»

Võeti aktiivselt sõna. Krutilitši ettepanekut ei kaitsnud peaaegu keegi, kõneldi millestki muust, sellest, kuidas kõrvaldada tehases kõik, mis võib massilist leiu-

õppust võtma. Polevat halba ilma heata, artikkel ajavat liikvele tehase juhtivad inimesed nii administratsioonis kui ka tsehhides.

Sõna palus Orleantsev, kes oli samuti parteikomitee istungile kutsutud, kuna teda artiklis nimetati.

«Mulle näib,» ütles Orleantsev raskeid silmalauge tõstes, «et mõned seltsimehed on liiga heatahtlikult häälestatud. Nad kalduvad liiga koduselt otsustama küsimust, mille täit ulatust nad võib-olla ei mõistagi. Kuid küsimus on vägagi valus. Mõelge järele, seltsimehed. Kas ei kujune meil niiviisi mingi partei suunale vastukäiv kummaline süsteem, mille kohaselt inimene, kes pole meile meeltnööda, ei leia kusagilt õigust.»

Tõusis kära, karjuti: «See on juba liig!» — «Peaks ikka mõtlema, mida rääkida!»

Orleantsev ootas ära, kuni parteikomitee sekretär erutatud vahelehiidjaid rahustas.

«Te reageerite asjata nii närviliselt, seltsimehed,» jätkas ta siis. «Et ühele või teisele väitele nii või teisiti reageerida, peaks enne selles väites selgusele jõudma. Aga kas te näiteks teate, et insener Krutilitš vallandati üleeile tehnikumist ja ta lamab nüüd haigena hirmsates tingimustes, otse viletsuses? Meie ajal leidub Nõukogudemaal kerjus! Ja kes veel?! Andekas inimene, insener, leidur. Kuidas seda mõista? On's see paljas juhuste ahel?»

Kõik vaikisid vapustatult.

«Kui see tõesti peaks nii olema, siis on see inetu lugul!» ütles Tšibissovi. «Selle eest tuleks süüdlased kohtu alla anda. See ei saa võimalik olla!»

«Eks kontrollige,» ütles Orleantsev rahulikult.

«Ja kontrollingi!» Tšibissovi võttis telefonitoru ja palus keskjaamal tehase õhtutehnikumi direktori välja kutsuda. «Selgitage mulle, selgitage viivitamatult,» alustas ta peaaegu karjades, kui direktor üles leiti, «mis te seal Krutilitšiga teete. See on... see on!» Tšibissovi oli nii maruvihane, et ei leidnud enam sõnu.

Ta kargas toolilt, istus jälle ja ootas, kuni talle juhtme teises otsas midagi seletati, loopis toru ühe kõrva juurest teise juurde, karjus midagi vahele, virutas lõpuks

toru lauale ja viskus täielikus jõuetuses raskelt toolikorjule.

«Kretiin!» ütles ta. «Täielik kretiin.»

Parteikomitee sekretär asetas toru aparaadile.

Tšibissovi sai kuidagi endast võitu. Ta pühkis taskurätiga nägu.

«Seltsimees Orleantsevil on õigus,» ütles ta. «See... see tegelane seal,» ta osutas telefonile, «see tõesti vallandas Krutilitši. Krutilitš olevat looder. Ta pidavat juhtima üliõpilaste praktikume, kuid leiutavat selle asemel igasuguseid mõttetusi ja kirjutavat laimukirju. Seltsimehed, me peame viivitamatult midagi ette võtma. Peame sõitma Krutilitši juurde, saatma talle arsti. Kas meil on nõukogude võim või ei ole? Ei saada nüüd üht leidurit toita, et see ei peaks nälgima, ega talle korralikku ulualust pakkuda.»

Asi ei lõppenud artikli arutamisega partei tehasekomitees. Gorbatsšov kutsus Tšibissovi ja ajalehetoimetaja Bussörini linnakomiteesse. Ta palus neid tugitooli istuda, sammus nende ees mööda kabinetti edasi-tagasi ja ütles karmilt ning ebasõbralikult:

«Te olete laskunud bürokratismi, mida partei ei või lubada ega sallida. Nii sina, Tšibissovi, kui ka sina, Bussörin. Kogu see lugu on meie linna parteiorganisatsioonile häbiks. Võtke ajaleht kätte — mida kirjutatakse Uraalist, Kuzbassist ja Kaug-Idast, igalt poolt? Kirjutatakse uutest avastustest, leiutustest ja rahvahulkade initsiatiivist. Ja äkki leidub Nõukogudemaal linnake, kus novaatoreid lüüakse. Mida see ometi tähendab?»

«Ivan Jakovlevitš!» ütles Tšibissovi. «Me arutasime seda eile parteikomitees ja määrasime kindlaks abinõud. Ma tunnistasin ausalt oma viga...»

«Tähendab, ettepanek on midagi väärt? Seda suurem on häbi, et te teda marineerisite!»

«See pole mingisugune ettepanek, Ivan Jakovlevitš. See ei tunnista tehase töö tulemusi. Aga tulemused on positiivsed. Nii et asi on vaieldav ja me arvame, et õigus on meie pool. Ma räägin teisest veast, sellest, et ma ei suhtunud inimesesse küllaldase tähelepanuga. Tema elutingimused olevat räbalad...»

«Häbi, häbi, seltsimehed! Mulle helistatakse juba

oblastikomiteest, küsitakse, mis lugu see meil õieti olevat. Vaata, et tuuakse veel «Pravdas» ära või tuletatakse juhtkirjas meelde. Kisendav lugu. Ja üldse, teie mõlema kohta on oblastikomiteesse signaal saabunud. Te otsustate asju perekondlikult. Kas sul oli Krutilitši artikkel toimetuses, Bussõrin?»

«Oli, Ivan Jakovlevitš.»

«Miks sa seda ei avaldanud?»

«Väga lihtsal põhjusel. Me arutasime Anton Jegorovitšiga selle asja läbi. Ma sõitsin just eraldi selleks tehasesse ja tutvusin dokumentidega. Rääkisin ka inimestega kõrgahjutsehhis. Need jäid oma juurde kindlaks.»

«Mis sa autorile vastasid?»

«Seda ma talle vastasingi, et toimeetus pole tema ettepanekuga päri, et toimeetus toetab tehase kõrgahjutöölise katset, ehkki ta sealjuures sugugi ei eita ka tsentraliseeritud remonti seal, kus ta positiivseid tulemusi annab.»

«Kuid millest ta õieti kirjutas? Ega's ta ainult sellest kirjutanud. Ta kirjutas igasuguste põhjuste kokkusattumisest, mis takistavad massilist leiutamist. Ta kirjutas, kui raske on üksikul leiduril oma ideesid ellu viia, kui raske on neid teostada, kui talle ei tagata materiaalselt baasi. Kas ta kirjutas sellest?»

«Kirjutas, Ivan Jakovlevitš.»

«Miks sa siis seda ei avaldanud, küsin ma sinult veel kord?»

«Ja mina vastan veel kord, et kui autor olulises eksib, mis mõtet on siis...»

«Mõte on niisugune,» katkestas teda järsult Gorbatsšov, «et kutsume su neljapäeval välja ja kuigi oled linnaakomitee büroo liige, saad noomituse. Selge?»

«Sinu teha.»

«See pole minu, vaid terve kollektiivi, büroo teha.» Gorbatsšov käis ikka veel mööda kabinetti ringi. «Ja ka sulle märgime sisse, Tšibissof, et teinekord meele seisaks.»

Tšibissof tõmbas taskust sigari. «Non plus ultra», heitis pilgu Gorbatsšovi tugitooli tagaseinal rippuvale sildile «Siin ei suitsetata», ja tõmbas tikku.

«Kas te jahil käite?» küsis Gorbatsšov mõlema poole pöördudes. «Kas te külastate teineteist? Võib-olla mängite koguni preferanssi?»

«Me pole kevadest saadik jahil käinud, Ivan Jakovlevitš,» vastas Bussõrin. «Külas aga olin Anton Jegorovitši pool kuuendal novembril.»

«Ja mina tema pool seitsmendal, pärast demonstratsiooni,» lisas Tšibissof.

«Kas siis seda ei tohi või?» küsis Bussõrin väljakutsuvalt.

«Mis tähendab — ei tohi?» Gorbatsšov nähtavasti ei teadnud, kuidas vastata. «Ei tohi, ei tohi! Nüüd leidis. Miks siis ei tohi! Kõike võib. Kuid peab piiri pidama. Ei tohi perekondlikuks minna...»

«Ma ei saa sinust päris hästi aru, Ivan Jakovlevitš,» lausus Tšibissof. Tema hääles kõlas kibedust ja etteheidet. «Sa võid ju meile noomituse avaldada, siin on Bussõrinil õigus: see on sinu teha. Aga keelata mind sõbrustamast sellega, kes mulle meeldib, keda usaldan ja kellega ühtviisi mõtlen, seda ei saa isegi büroo, Ivan Jakovlevitš. On's Bussõrin mõni kahtlane isik, kuritegelik element, mõni hangeldaja või?» Tšibissof läks näost kahvatuks, ta käed hakkasid värisema ja sigar kukkus sõrmede vahelt vaibale. Ta tõstis selle üles ja puhus talt tolmukübemeid. «Või on ta oma isa tapnud või vanaema paljaks riisunud? ... Kui me satuksime ühte partisaanialka või koos tuleliinile, lähaksin temaga kartmata luurele. Kuid igaüheda ma ei lähaks, ei lähaks.»

«Kuule, sa ära karju minu peale,» ütles Gorbatsšov, läks seifi juurde, avas selle, seisis paar minutit seljaga külaliste poole ja kui ta sulges uuesti raske ukse, oli tal näol ilme, nagu oleks ta midagi alla neelanud.

«Lutsid validooli, jah?» ütles Tšibissof pisut rahulikult. «Aga mis meie temaga peaksime tegema?» Ta viitas Bussõrini poole. «Me pole ka enam poisikesed, ka meie klapid ütlevad teinekord üles.»

Istuti kolmekesi vaikides.

«Nii siis tulete büroole,» ütles Gorbatsšov nõrgalt ja tõusis püsti. «Nägemiseni neljapäeval. Aga insener Krutilitši elamise pead sa ilusasti korda seadma, Tšibissof. See on sinu parteilise südametunnistuse asi.»

Kuid neljapäeval Tšibissovit ega Bussörinit linnakomitee büroole ei kutsunud. Neljapäeval ilmus tehasesse Moskvast saabunud seltsimees. Ennast Tšibissoville esitledes ütles ta: «Kirjanik. Siin on minu Kirjanike Liidu liikmekaart.» Kirjanik oli kuri ja kalk, ta ei naljatlenud ega reageerinud Tšibissovi naljadele. Ta ei sarnanenud sugugi tolle sümpaatse kirjanikuga, kes oli lubanud oma raamatu saata ja keda Tšibissovi suure mõnuga meenutas. Ta oli teisem, ütles kohe: «Meil juurduvad paraku niisugused kombes, mis tuleb välja kitkuda. Te olete muidugi minu olukirjeldusi «Vajalikud mõtted» lugenud?»

Tšibissovi ütles, et on kuidagi nii läinud, et ta pole «Vajalikke mõtteid» lugenud.

«Ei teeks halba neid lugeda.» Kirjanik tõmbus süngeks.

Tšibissovi tahtis kirjanikuga mööda tsehhe ringkäigu teha.

«See pole tingimata vajalik,» ütles kirjanik. «Ma pole terasesulataja. Niikuinii ei saa ma millestki aru. Aga käia niisama ekskursandina ringi pole mõtet. Ma ei tulnud selleks siia. Mind ei huvita niivõrd koksimiil, kui-võrd tööstiil.»

Ta oli Orleantsevi vanu tuttavaid. Peatus ta võõras-temajas Orleantsevi numbritoa kõrval asuvas toas. Orleantsev tutvustas teda Zoja Petrovnaga. Kuid Zoja Petrovnale see inimene ei meeldinud. Zoja Petrovna palus Orleantsevit asja nii korraldada, et tal ei tuleks kirjanikku enam kohata. «Oled sa aga veidrik,» ütles Orleantsev. «Kuidas soovid, muidugi. Kuid mul on kahju, väga kahju. Ta on vajalik inimene. Kirjutab teravalt. Kas sa tõesti pole temalt midagi lugenud?» Ei, Zoja Petrovna polnud selle kirjaniku teoseid lugenud. Ta proovis huvi pärast tema olukirjelduste kogumikku kätte võtta. Kuid lugemisest ei tulnud midagi välja. Moskvalane kirjutas sügavamõtteliselt, tähendusrikkalt, kuid äärmiselt igavalt ja ebahuvitavalt. Zoja Petrovna viis raamatu raamatukokku tagasi.

Orleantsev viis sünge kirjaniku ka Vitali Kozakovi poole selle töid vaatama. Moskvalane vaatles neid igavust tundva ilmega ja ütles:

«Üks ja seesama, üks ja seesama. Me tammume paigal, ei lähe edasi. Paljas peegeldamine. Kuid tehnikat teil on. Aga see teie valtsija,» ta heitis Dimitri portreele kiire pilgu, «on meie maalikunsti minevik. Ülistuslaul. Praegu peab looma nõnda, et nii kirjandus kui ka maal, et iga kunstiliik parandaks stiili.»

«Ma ei mõista,» ütles solvunud Vitali.

Kirjanik nähtavasti pidas teda lootusetuks provintslaseks.

«Küll te kord mõistate,» vastas ta. «Ega Moskvatki ühe päevaga üles ehitatud.»

Bussörini toimetuse kirjandusringis, kuhu Orleantsev oma külalise samuti viis, väljendas too end noorte luuletajate, prosaistide ja näitekirjanike ees juba täpsemalt:

«Kunstitöötaja on olnud alati eelkõige ühiskonnategelane. Ta peab julgelt ellu tungima. Mis on praegu elus kõige tähtsam? Kõige tähtsam on võitlus juhtimisstiili moonutuste vastu, võitlus kogu rindel alt üles. See on teema paljudeks aastateks. Kui igaüks teist toob mesilasena siia oma osa, saame hea meesaagi.»

Ta pidas mitte eriti ladusa kõne ja tsiteeris kogu aeg oma «Vajalikke mõtteid», milles tema sõnade järgi kätkevat tuleviku kirjanduse tuum.

«Ei ole eriti selge,» väljendas kahtlust Bussörin, kes harjumuse kohaselt kirjandusringi koosolekust osa võttis, «ei ole eriti selge, kuidas siis jääb meie kirjanduse peateemadega, tööteemadega? Kuidas jääb tööliste, kolhoosnikute ja parteitöötajate kujudega? Ühe sõnaga, mis teha uue elu ehitaja, kommunismiehitaja kujuga?»

«Ootame natuke nende kujudega. Nad ei lähe meie eest kuhugi. Ja peale selle peab ka neid teisiti kujutama, ilma lakeerimata. Peab kirjutama õiglasemalt, nagu öeldakse, südame sügavamaist soppidest. Kuid kordan, see pole praegu peamine. Peamine on praegu muu: lahata, paljastada, välja juurida.»

Külaline sõitis ära. Kuid see polnud Tšibissoville viimaseks ebameeldivuseks. Juhtus veel üks suur ebameeldivus. Helistas ministri asetäitja kaadri alal ja ütles, et avarii kolmanda kõrgahju furmiga annab tunnistust kõrgahjutsehhi juhtiva kaadri nõrkusest ja et ministee-

riumi arvates oleks aeg oobermeister Jeršov pensionile lasta. Tšibissovi vastas, Jeršov olevat eeskujulik töötaja ja tema vallandamine oleks tehasele suureks kaotuseks. Talle öeldi: just sellepärast, et Jeršov on suurte teenetega kõrgahjumees, tulekski temasse leebemalt suhtuda ja korraldada tema lahkumine sündsalt viisil, aga õigupoolest kuluks talle korralik õpetus ära.

Seega ei jõutud kokkuleppele. Telefonitoru ütles Tšibissoviile kuivalt, et jutuaajamine kantakse ministriile ette ja edaspidi otsustab asja juba minister ise.

Tšibissovi kirjutas veel samal päeval ja saatis ministeeriumi ametliku kirja, kus ta veel kord tõestas, et Jeršovi ei saa vallandada. Kuid see ei aidanud. Ei möödunud nädalatki, kui ilmus ministri käskkiri. Tšibissovi peitis selle seifi ega näidanud kellelegi. Ta ei sõandanud ministeeriumi korraldust Platon Timofejevitšile teatada. Ta sõitis Gorbatšovi juurde.

Gorbatšov sai pahaseks.

«Nad otsustavad meie arvamist küsimata! Nagu meie üldse midagi ei tähendaks. Peab kirjutama Ministrite Nõukogusse, Keskkomiteesse, Tšibissovi!»

Pärast nad arutasid, et kui niisuguste küsimustega, nagu see, kas lasta oobermeister pensionile või mitte, peaks hakkama riigi Ministrite Nõukogu ja partei Keskkomiteed tülitama, läheks asi juba liiale. Kohalike organisatsioonide arvamist ministeerium ei arvesta. Iga pisi asi on tsentraliseeritud. Nii ei saa töötada.

«Noh, aga kuidas Jeršoviga siiski jääb?» ütles Tšibissovi. «Kas tõstame käe kuulekalt mütsi äärde?»

«Kirjuta veel kord ministriile.»

Ta kirjutas veel kord. Tagajärg oli ootamatu: ta sai märkuse ja hoiatuse, et kui peaks kordama niisugust kisendavat viivitamist ministri käskkirja täitmisel, siis talitatakse juba kärmimalt. Ei jäänud muud üle kui Platon Timofejevitšile käskkiri teatavaks teha. Jä ometi viivitas Tšibissovi veel. Millele ta küll lootis, ei teadnud ta isegi. Lihtsalt venitas ja venitas. Selleks, et aega võita, päris ministeeriumist, keda peaks nende arvates Platon Timofejevitši kohale panema, keda nad kinnitavad ja keda mitte.

Varem käis ta peaaegu iga päev kõrgahjutsehhis.

Nüüd jättis seal käimise järele. Ta ei usaldanud ennast, teadis, et on kehv näitleja ja Platon Timofejevitš aimaks kindlasti juba tema ilmest midagi halba. Aga mis ta siis oobermeisterile selgituseks ütleks?

Ta vaatas koguni oma kabineti aknast vihmaveetoru, kas ei saaks mööda seda alla laskuda, kui Zoja Petrovna talle teatas, et ooteruumis istuvat Jeršov ja Kozakova, neil olevat tähtis küsimus arutada. Ta tahtis paluda Zoja Petrovnat midagi valetada: ta olevat välja läinud, ära sõitnud, asjaajamistes kinni või haige. Kuid see kõik oli tühi lori ega sobinud kuidagi.

«Tulgu sisse,» ütles ta tugitooli vajudes. «Tulgu pea-
legi.»

Tema kannatused läksid veelgi suuremaks, kui Iskra ja Platon Timofejevitš hakkasid esitama oma kaalutlusi selle kohta, kuidas kõrgahjutsehhi tööd parandada.

«Need kõik on tema, Iskra Vassiljevna plaanid,» ütles oobermeister.

«Jätke nüüd, Platon Timofejevitš!» vaidles Iskra vastu. «Kus ma oleksin teieta...»

«Tema, tema ikka. Kuid ma toetan seda kõike täiesti. Ja tsehhiülem on samuti nõus ja tuleb ka neil päevil sinu jutule, Anton Jegorovitš.»

Algul Tšibissovi istus ja kuulas, eriti süvenemata asjasse, millega Jeršov ja Kozakova olid tema juurde tulnud. Järk-järgult tõusis ta huvi nende jutustuse vastu ja ta hakkas neid küsitlema. Siis asusid nad kolmekesi arvestama ja skeeme visandama.

«Huvitav,» ütles Tšibissovi lõpuks. «Väga huvitav. Kutsume kohe peainseneri siia. Arutagem kõik koos,» ja vajutas kellanupule.

«Sinu kirjamees on lobasuu, täielik lobasuu!» ütles Guljajev Dimitri Jeršovi portree ees seistes. «Mis tähendab ülistuslaul? Noh, ja kui ongi ülistuslaul, on's see sinu meelest patt? Kõigi aegade kunstnikud on ülistanud ilu. Kõigi aegade kunstnikud on ülistanud oma kaasaega, oma ühiskonda ja muidugi ka oma klassi!

Kes saab meid sinuga keelata oma klassi ülistamast? Ma kuulun südamega tööliklassi, olen proletaarlane, Vitja. Aga sina?»

«Ma pole selle üle järele mõelnud, Aleksander Lvovitš.»

«Asjata pole mõelnud, Vitja. Peab mõtlema. See määrab ära kõik, nii sinu seisukoha kui ka sinu ideede ringi. Kui sa endale selgelt ja sirgelt kindlaks teed, kes sa oled, kellega ja kelle poolt sa oled, siis tead sa ka, kes on sinu vastane ja mille nimel sa töötad. Miks ma nii kangesti närveerin osade tühisuse pärast, mida olen mänginud viimase kahe-kolme aasta jooksul? Kas ainult sellepärast, arvad, et ma ei saa laval täie bassihäälega rääkida? Ei, kallis Vitja, mitte ainult sellepärast. Ehkki ka sel on muidugi omajagu tähtsust. Kuid mis on peaasi? Peaasi on see, et mul jääb igal sammul mõistmatuks, kelle poolt ja kelle vastu on need tillukesed inimesed, keda ma mängin. Nad pole kellegi poolt ega ka kellegi vastu. Nad pole üht ega teist. Aga mina olen võitleja, Vitja. Ma pean ikka olema ühelt poolt barrikaadi.»

«Kuid selleks on vaja, et barrikaad oleks olemas.»

«Kas siis sinu meelest seda ei ole? Kallis Vitja! Barrikaad, millest mina räägin, variseb kokku alles sel tunnil, kui kapitalism kogu maailmas põrmu langeb.»

«See on üldtuntud tõsiasi, Aleksander Lvovitš.»

«Miks sa siis selle ära unustad, kui see on üldtuntud tõsiasi? Ega sa ometi arva, et kahe maailma vaheline võitlus on tänapäeval oma teravuse kaotanud ja et sellest võib nüüd kõrvale jääda? ... Ei, mu armas. Elu ise viib sind veel barrikaadile ja paneb su selle ühele või teisele poolele võitlema. Erapooletusega sa kaugele ei jõua. See on seadus. Isegi need, kes ütlevad:

«alt ja pealt ma, hambad risti,
tegin silda sotsialismi;
pooleli jäi, väsisin,
silla juurde istusin,»

isegi need ei pääse kaklusest, elu ise kisub nad kaklusse. Sinu kriitiku mõtteavaldus ülistamise kohta on juba ise üks kakluse element. See on printsiipiaalne mõtteaval-

dus. Eks ole üsnagi veenev ja kaasakiskuv: kodanik võitleb objektiivse tõe enda eest. Aga kuidas tegelikult on? Mida annab sellele teooriale rajanev praktika? Sõtku porri kõik, mis südamele kallis, sinna viib see lõpuks ikka välja. Loogika jääb loogikaks. Kui ühest lahkud, jõuad teise juurde. Ülista, Vitali! Ülista rahvast ja rahva vägitegusid. Siis sa ei eksi. Kui tahad teada, siis piinled sa selle portree kallal ega tunne tast rõõmu just sellepärast, et kardad seda ülendada, kardad laulda ja räägid proosas. Aga sa laula ometi! Tee nii, et arm ei torkaks silma, muldu ta varjutab inimese hinge. Tasanda seda armi. Olgu ta suletõmbeks eluloos, aga mitte omaette märgiks. Põsenukid aga maali välja hoolikalt, vaata, kui palju on neis jõudu ja meelekindlust varjul. Ja silmad ... Praegu neid peaaegu ei näegi, nii ohtrasti lendab sädemeid neist malmталadest.»

«Need on toorikud, bluumsid.»

«Ära pane mulle patuks minu võhiklust terasevaltsimise tehnikas, mu kallis. Aga käed, käed! ... Mida oled sa siin taga ajanud? Värvilaike ja valgust. Värvilaigud ja valgus on olemas, see on hea. Kuid sinu värvid riisuvad minult võimaluse näha inimese tugevaid ja tarku käsi.»

Ta kõndis mööda tuba, riivates kord lõuendiraame, kord lauanurka või tooli.

«On teil siin aga kitsas. Kas teile antakse korter, kas lubatakse andä?» küsis ta.

«Lubavad küll. Kongressiks kolitakse uude majja sisse. Meile on planeeritud kahetoaline korter. Käisime Iskraga vaatamas. Meeldiv elamu, avarad aknad ja palju valgust.»

«Siis tulen soolaleivale.»

«Enesestki mõista.»

Guljajev kõndis veel mööda tuba ringi ja kui Vitali oli süvenenud Dimitri Jeršovi vaatlemisse, kordas:

«Ühe sõnaga, anna oma tööliste käed. Ehtsad, elavad käed, mis taovad tööalasil inimkonna tulevikku. Seda tahaksingi sinu lõuendil näha.»

Ta seisatas veel pisut portree ees ja ütles siis:

«Sa ära arva, et ma sind õpetan. Ma ainult mõtisklen valjusti. Enda jaoks mõtisklen. Mind vaevab kangesti

üks mõte, Vitja. Sa ise jutustasid mullè, et selle mehe, Dimitri Jeršovi isa hukkus tehases. Sakslased tapsid ta. Ja sellest päevast ei annagi mulle asu mõte minna lavale just niisuguse kange vanamehena. Ja lõpuks surra vastavalt faktide tõele, kuid surra nii, et inimesed veelgi tugevamini elada tahaksid, et nad veelgi rohkem hindaksid ja armastaksid elu, et nad elaksid kaunilt. Kaunilt! Kas sa mõistad mind? Ja nüüd ongi — ise ma seda kirjutada ei suuda, aga aidata keegi ei taha. Ma otse vaevlen, kallid Vitja... Ma hakkan vist minema,» lõpetas ta järsku.

«Istuge veel, varsti tuleb Iskra.»

«Ei, ei, ma lähen. Näed ju, kuidas olen oma mõtetes kinni. Olen praegu halb jutukaaslane. Jää terveks, kallid!»

Kui Vitali oli Guljajevi minema saatnud, seisis ta kaua portree ees, siis vaatas seda kõrvalt, alt, ronis lauale, taganes uksele... Viimaks võttis kraabitsa kätte.

Guljajev jõudis selle ajaga teatrisse. Ta pidi poolteise tunni pärast jälle lavale minema, kivikesi jõkke loopima, üle aiapingi hüppama ja vanapiigast naiskangelasele idiootlikke armuavaldusi tegema.

«Sunnitöö!» ütles ta Jakov Timofejevitši kabinetist astudes. «Lähen parem tehasesse malmi sulatama: on hingel rahu ja raha ka rohkem.»

«Tere, Aleksander Lvovitš!» tervitas teda rõõmsalt direktori juures istuv noormees. See oli näitekirjanik Aleksahhin. «Kuulge, te läksite tookord ära... kas mäletate, ma keeldusin selle teema kallal töötamast? Kuid te kujutasite vana kõrgahjumeest nii suurepäraselt, et ma ei saanud midagi parata, ta seisis aina minu silme ees. Heitsin magama, nägin teda unes, läksin tööle ja istusin puldi taha, ilmus ta jälle mu ette. Võtsin siis kätte ja viskasin kaks vaatust valmis. Oleks hea, kui te läbi loeksite, ja veelgi parem, kui ära kuulaksite.» Tal oli käes paks siniste kaantega kaustik.

«Lubage siia!» Guljajev hakkas lehekülgi sirvima, nägi repliike ja remärke. Haaras pilguga mõned sõnad ja tundis rõõmsat erutust.

«Jakov Timofejevitš, osutage mulle heategu!» sõnas

ta kiirustades. «Las vahetab keegi täna mind välja. Lasete mind vabaks, eks? Ma palun teid.»

Dublanti ei leitud. Guljajevil tuli ikkagi endal mängida. Kuid Aleksahhinit ta ära ei lasknud; viis noormehe looži, pani sinna istuma ja jälgis kogu aeg lavalt, et ta ära ei jookseks.

Guljajev mängis sel õhtul võimatult halvasti, ajas repliigid segi, hilines etteastetega ja ühes stseenis viis asja lausa skandaalini. Naiskangelane rääkis talle midagi, tema aga põrutas järsku vastu: «Minge juba ükskord oma lobaga kus seda ja teist...» Publik, tõtt öelda, ei märganud seda. Kuid Tomašuk tormas direktori kabinetist kunstilise juhi juurde, kunstilise juhi juurest lava taha parteibüroo sekretäri juurde: «Ta on täis nagu tinavile, ei seisa jalgadel püsti. Peab viivitamatult midagi ette võtma.»

Grimm vaevalt maas, ei soovinud Guljajev kellegi märkusi kuulama jääda, vaid ruttas Aleksahhini juurde ja viis ta endaga koju. Tema toas oli nüüd juba laud ja neli tooli. Nii pani ta külalise istuma toolile, aga mitte põrandale, nagu oli kord Vitali istuma pannud.

«Lugege!»

Kiirustamata hakkas lahti hargnema töölis perekonna lihtne argipäevane elu, joon joonelt kujunesid Okunevide omapärased karakterid.

«Otsustasin neid nimetada Okunevideks,» ütles Aleksahhin. «Olek's kohatu jääda tegeliku nime, Jeršovide, juurde. Eks ole tõsi?»

«Tõsi. Kuid sel pole tähtsust,» vastas Guljajev kannatamatult.

Näidendis esines mitu põlvkonda Okuneve. Oli vanamees, olid tema vanemad ja nooremad pojad. Perekonnas peeti kinni oma moraalist, elati oma ideaalide järgi. Siin polnud midagi isiklikku, mis oleks olnud vastuolus ühiskondlike ja riiklike huvidega. «Kuidas saakski teisiti olla!» imestas vana Okunev. «Kes võitlesid kätte nõukogude võimu? Meie, Okunevid. Kes asusid riiki üles ehitama? Meie, Okunevid, ehitasime. Meie ise olemegi riik. Kas me siis läheme iseendaga vastamisi, nagu sa ütled, või mis?»

Kella kolme paiku öösel sulges Aleksahhin kaustiku.

«Esialgu on kõik. Kaks vaatust.»

«Kallis poisst!» Guljajev lõi oma tugevad käed laiali ja embas dramaturgi. «Küll sa kirjutad hästi. Vii see viivitamatult lõpunil!»

Ta võttis käsikirja, luges üksikuid stseene üle, arutles valjusti, kuidas need peaksid laval välja tulema, ja mängis kõiki tegelasi korraka. Aleksahhin säras. Veel kordagi elus polnud keegi tema teose kohta nii tormilist ja siirast heakskiitu väljendanud.

«Millal sa lõpetad?» küsis Guljajev.

«Ei tea, Aleksander Lvovitš. Kõige raskem on alles ees. Võib-olla ei tulegi siit midagi välja.»

«Tuleb, tuleb küll. Kas kongressiks lõpetad? Poolteise kuu jooksul, mis?»

«Püüan.»

«Ainult seda ma ütlen: sa pead tehases käima, inimestega rääkima. See annab koloriiti juurde ja elavat hingust.»

Järgmisel päeval läks Guljajev Jakov Timofejevitši juurde.

«Noormehega tuleb leping sõlmida, Jakov Timofejevitš. Tuleb noort inimest aidata, teda innustada. Muidu ta jätab käsikirja pooleli või annab teistele ära. Teised lõövad selle meilt üle.»

«Huvitav, kes võiks seda üle lüüa?» küsis naerdes Tomašuk, kes jutuaajamise juures viibis. «Tootmisnäidend kõrgahjude elust! Kistakse otse käte vahelt äral Igasuguste aruannete jaoks, kõlbab see muidugi hästi — repertuaar on nii-öelda laitmatu —, mitte aga kassa ja teatrikülastaja jaoks!»

«Me vaidleme asjata,» ütles Jakov Timofejevitš. «Põrsas on alles kotis. Arvan, et need kaks vaatust tuleks masinal ümber lüüa ja läbi lugeda.»

«Mina isiklikult ütlen sellest lõbust ära,» lausus Tomašuk.

Jakov Timofejevitš kutsus kunstilise juhi. See istus nagu ikka, habe harali ning käed kõhul risti, ja keerutas pöidlaid teineteise ümber, kord ette, kord taha.

«Loeme läbi, loeme läbi, mis siis ikka!» ütles ta pärast sügavat mõtisklust. «Eelkõige peab ikka läbi lugema.»

«Ma kuulsin seda kõike öösel, ma ise lugesin!» ägestus Guljajev. «Tuleb leping sõlmida!»

«Arvan, et te ei kuulanud just päris otsustusvõimelises olekus, Aleksander Lvovitš,» ütles Tomašuk. «Te ei saanud ju eile mängidagi, lugupeetud seltsimees. Teie kohta peaks üldse küsimuse üles tõstma. Mis eeskuju te meie noortele annate? Ei möödu päeva, kus te poleks...»

«Jakov Timofejevitš,» katkestas teda Guljajev. «Ma ei tahaks vastata seltsimees Tomašukile sama tooniga, mida tema kasutab. Seepärast palun vabandust ja lahkun.»

«Kuhu minna?» mõtles ta majast väljudes. «Kelle poole? Kellelt abi paluda? Kuid kas ongi tingimata vaja kuhugi minna ja kohe praegu abi paluda? Midagi erilist pole ju veel juhtunud. Aleksahhin töötab, avanssi ei nõua ega kavatse näidendit kellelegi teisele anda.»

Guljajev rahustas ennast, püüdis vägisi rahustada, kuid see ei aidanud. Kas tõesti polnud juhtunud midagi erilist? Oli juhtunud! Oli juhtunud see, et Tomašuk häälestus juba mitte ainult näidendi, vaid ka selle idee vastu. Ta räägib augu pähe kunstilisele juhile, kes peab kõige tähtsamaks seda, et talle viirukit suitsetataks ja tema nime aukartusega suhu võetaks, aga mis edasi, see pole enam nii oluline; kas lavastatakse üks näidend või teine, mis vahet seal on. Ega tänapäeval ole teatrist niikuinii midagi head loota, teatri õitseage on möödas, see oli tema, kunstilise juhi noorusaeg. Nüüd ainult vaata, et sa midagi liigset ei tee. Kuid ta võiks veel teha, küll võiks! Ta pole unustanud oma juba surnud õpetaja tarkust — pane publik imestama, tee seda, mida ta ei oota, seda, mida teised ei tee. Käi kas või pea peal, kuid pane imestama, imestama ja veel kord imestama. Ta paneks vaatajad imestama, kui... Kui teaks, et mööda ei lase. Ei, ei maksa vanas eas oma elulooga eksperimenteerida.

Tomašuk tundis oma patrooni põhjalikult. Tema teatrisse tulekul korraldas Tomašuk tõelise demonstratsiooni, ainult ingliskoorid ei laulnud, aga kõiges muus lasti alles elava inimese ülistamise ja taevasse tõstmise võimas masin täielikult käiku. Jakov Timofejevitš ei

suutnud midagi ära teha selles olukorras, mida ta suurejooneliselt narruseks nimetas. Tal ei lubatud kunstilist juhti puutuda. «Ei või, ei või, kallid,» kõneldi Jakob Timofejevitsšile igasugustes linna-, oblasti- ja vabariiklikes asutustes, mis kunsti juhtimisega tegelesid. «Nii-sugune kalju! Mis sa ometi mõtled?» — «Selles õnnetus seisabki, et on tegemist kaljurahnuga,» vastas Jakob Timofejevitsš. «Lamab teel põiki ees ja takistab inimestel käimist. Ainult kriitika, otsene avameelne kriitika võiks kõigutada seda kaljurahnu.»

Guljajev teadis seda kõike, teadis väga hästi ja teda haaras rahutus: Tomašuk ajab näidendi lavastamise lörri.

Järgnevat päevil elas Guljajev ootusest, millal küll valmib näidend Okunevidest. Ta mängis tujutult ja elavnes ainult Tomašukiga vaieldes. Kuid vaidlema pidi, pidi meeleheitlikult vaidlema. Tomašuk valmistus lavastama Aleksahhini eelmist näidendit, milles elatanud ülemus armub nooresse naisinseneri ja hülgab oma vana naise, vana naine aga leiab lohutust töös ühiskonna heaks. Guljajev oli kategooriliselt võltsi ja väikekodanliku näidendi vastu ja mõistis sealjuures väga hästi, et selle lavastamine meelitas noore dramaturgi tingimata Okuneve kujutavast näidendist eemale. Guljajev nõudis, et Jakob Timofejevitsš segaks end vahele, sest see seisis samuti Tomašukile meeldiva Aleksahhini näidendi vastu. Kuid kahjuks pooldasid näidendit peale Tomašuki teisedki. See oli meelitanud enda poole mitu juhtivat nais- ja meesnäitlejat ja ka kunstilise juhi enda. Kunstiline juht käis seal, kus vaja, oma teenelist habemepuhmast väristamas. Jakob Timofejevitsš kutsuti välja ja öeldi talle, et kunst ei kannata administratiivset juhtimist; ärgu tema, Jakob Timofejevitsš, solvugu, kuid näidendite valimises ja teistes sellistes küsimustes kuulub usaldus inimestele, nagu seda on kunstiline juht, aga mitte säärasele nagu tema, hiljutine klubijuhataja, tehaseorkestri pasunapuhuja. Jakob Timofejevitsš läks siis linnakomitee sekretäri juurde, kellele allusid propagandaküsimused, ja palus end teatrist kuradi vanaema juurde saata: ta tõesti läheb meelsamini pasunapuhujaks tagasi, kui talub neid mõnitusi. «Peab välja kannatama,» ütles linna-

komitee sekretär, kellele allusid propagandaküsimused. «Me peame sääraseid, nagu on sinu kunstiline juht, kasvatama, kuid mitte järsult, vaid pikkamisi ja kannatlikult.» — «Sina kasvata ja kasvata, kuni oled kord hääs, aga tema elab pooliku kasvatusena priskelt edasi.»

Kui Guljajev nägi, et ka teatri direktor ei suuda teda aidata, läks ta Aleksahhini juurde.

«Võtke näidend tagasi,» palus ta. «Te kaotate rubla, kuid võidate tuhat. Te ju kirjutate praegu tõelist ja suurt näidendit. Ärge killustage end tühiste asjade jaoks. Nälgige te ometi ei sure. Aga kui teil on raha hädasti vaja, korjan kokku kõik, mis saan... Annan teile oma palga.»

Aleksahhin ütles, asi ei seisvat rahas, vaid selles, et olevat meeldiv oma sulesünnitust laval näha. Ta olevat valmis näidendi tasuta teatrile andma, kui see aga lavastataks. Ta kinnitas, et selle näidendi lavastamine ei segavat tööd uue kallal Okunevide elust; koguni vastupidi, see andvat talle jõudu ja enesekindlust. Aga muidu võib nii minna, et ühe näidendi võtab ta ise tagasi, teist aga ei suuda valmis kirjutada ja kui suudabki, ei võeta seda vastu, ja mis siis? Ei, ta ei tahtnud riskida. Tomašuk oli ilmselt temaga kõva tööd teinud.

Mis jäi veel üle? Guljajev andis masinakirjutajale Aleksahhini kaks vaatust ja jagas ise mõned eksemplari nendele näitlejatele, kes tema arvates samuti nagu temagi tõelisi osi igatsesid. Loeti huviga ja kiideti loetu heaks. Ainult naisnäitleja, kes alati mängis elatanud naiste tagant elatanud mehi rõõvivat noort emalõvi, oli uue näidendi vastu, sest pidas seda tagasipöördumiseks raua ja malmi, igasuguste raam- ja kreissaagide, hõõvel- ja treipinkide ja poltide juurde, mida serveeritakse kunstlikult kaasahaagitud armulugude tomatikastmes. Ja teine lisas: «Igav, pööraselt igav.»

Kui Tomašuk sai teada, et näitlejad loevad peale selle, mis tema oli valinud, veel midagi muud, läks ta väga kurjaks ja püüdis käänata asja nii, nagu oleks siin midagi seadusevastast.

«Te ju levitate põrandaalust kirjandust, lugupeetud Aleksander Lvovitš,» ütles ta paljutähendavalt. «Mis

Ihed need on, kes kirjutas need, kes lubas, kes kinnitas?
Kas te ei võta liiga palju enda kanda?»

«Eks sepitsege kaebus valmis,» vastas Guljajev.

«Mis see siis on, kas solvamine?» läks Tomašuk keema.

«See on sõbralik nõuanne.»

Kollektiivis teati Guljajevi ja Tomašuki kokkupõrkeist, teati, et teatris käib varjatud võitlus. Sümpaatia jagunes, nagu ikka, kahe vahel, ühed olid Guljajevi, teised Tomašuki poolt, viimast pooldas ju ka kunstiline juht. Ohkkond läks aina palavamaks. Väliselt oli kõik hea ja ilus, kuid sisemiselt tundis igaüks pinget kasvamist. Eakamate, elu näinud inimeste kogemused ütlesid, et plahvatust ei saavat vältida. Polnud teada, mil viisil see plahvatus tuleb, samuti mitte seda, kes lendab. Kuid plahvatus tuleb tingimata.

24.

Küll palusid vanemad Kapat meheleminekuga mitte kiirustada, enne ikka instituut lõpetada, kuid tema jäi oma juurde kindlaks. Ta jäi ka selle juurde kindlaks, et mingisuguseid pulmi ei peeta. «See on häbiväärne paganlik komme. See on taktitu vahelesegamine isiklikku ellu. Karjutakse «kibe» ja sina suudle teist nende ees. Pilgutatakse silma, itsitatakse... tehakse igasuguseid märkusi. Ei, meie seda häbistavat väikekodanlikku vaatamängu ei korralda.»

Jeršovide majas alustati remonti. Peamisteks töömeesteks olid Andrei ja Kapa. Puusepp kutsuti ainult selleks, et ta seaks põrandad korda ning kohendaks ukse ja aknaraame. Seinad tapeediti, laed valgendati kriidiga ja põrandad värviti omal jõul õhtuti ja pühapäeviti. Gorbatošov küsis: «Vahest võib teid siiski aidata? Võib-olla läheb materjali vaja või midagi muud?» — «Ei, mitte midagi,» vastas Kapa. «Meil on kõik olemas.»

Anna Nikolajevna käis peaaegu iga päev nende pool ja püüdis aidata, kuid et temagi abi eriti ei vajatud, pöördus ta pahasti tuju tagasi.

Kapale meeldis väga igasuguste segude ja värvidega lünnata. Ta tõmbas selga sinisest riidest lühikesevõitu kilti, mis oli mingil moel alles jäänud ajast, kui Jeršovide õde Serafima sellega koolis käis, sidus pähe punase rätiku ja laskis rõõmsalt lauldes pintslil mööda lage käia; talle tilkus kriidisegu kaela ja ta näis ehtsa maalrina. «Peremees,» rääkis ta Andreile tehtud bassihäälega, «kas teeme teile ehtsa värnitsaga või ilma? Ehtsaga tuleb kallim. Kui saaks asuniku jaoks nats avanssi. Roldumus on kallal.»

Andrei oli samuti mõrdi ja värviga üleni koos. See ei seganud neid ühtelugu kallistamast ja suudlemast. Remont läks aegamööda. «Sa oled isegi oma õppetöö hooletusse jättnud,» rääkis Anna Nikolajevna, kui Kapa keskööl koju tuli. «Ei või ometi ikka nii meeletuks minna.» — «Pole midagi, emake, küll jõuan järele. Küll ma pärast pingutan. Palun, ära muretse.»

Iga asi jõuab lõpule. Nii lõppes ka remont. Saabus päev, millal Andrei Jeršov ja Kapitolina Gorbatošova läksid hommikul vara perekonnaseisuametisse ja tulid Gorbatošovide majja tagasi juba mõlemad Jeršovidenä. Kapa näitas Anna Nikolajevnale abielutunnistust. «Onnitlen,» ütles Anna Nikolajevna, endal huuled kokku kiskumas, nagu oleks ta iga hetk valmis nutma puhkema.

Gorbatošov jõudis koju. Ta avas veinipudeli ja istuti lõunatama. Seekord istus lauas ka Kapa vend Georgi. Ta jutustas igasuguseid lugusid noorpaaridest ja kõik naersid.

«Asjata, päris asjata ei taha te meie juures elada,» ütles korraka Anna Nikolajevna Andrei poole pöördudes. «Oleks väga mõnus...»

«Milleks see jutt, ema?» ütles Kapa. «Ja Andrei siia üldse ei puutu.»

«Tõepoolest, ema,» toetas Georgi, «see on ju normaalne inimese juures päris loomulik, et ta iseseisva elu poole püüab. Mulle jutustas keegi instituudikaaslane, suur loodusesõber, et toonakured, näiteks, ehitavad kaks pesa korraka: ühes elavad ise ja teises hauduvad poegi ning jätavadki nad pärast sinna iseseisvat elu elama. Nemad ei hoiu poegi kogu aeg vanemate tiiva all.»

«Need on toonekured,» ütles Anna Nikolajevna kurvalt. «Aga meie oleme inimesed.»

Pärast lõunat pakkis Kapa oma asjad kahte kohvrissi; kutsuti välja takso. Anna Nikolajevna läks noori saatma. Kuid pärast lühiajalist viibimist Jeršovide majas mõistis ta, et oli seal üleliigne. See oli nii käsitamatu, solvav ning valus — tema, lihane ema, oli korraga üleliigne. Ta sõitis koju ja nuttis siin terve öhtu. Gorbatšov lohus teda, rääkis aina head Andreist ja kogu Jeršovide perekonnast.

«Aga kust sa seda perekonda tunnend?» ütles Anna Nikolajevna. «Nüüd on ju nii välja kujunenud, et isegi naise vanemad ei saa mehe vanematega tuttavaks, elavad nagu võõrad.»

Nad leppisid kokku, et sõidavad kõige vanema Jeršovi, Platon Timofejevitši poole, ja ühel öhtul võtsidki selle sõidu ette.

«Te olete perekonnas kõige vanem,» rääkis Gorbatšov laua taga, mille Ustinovna oli katnud. «Olete Andreile nagu näha isa eest.»

«Mitte just päris seda,» vastas Platon Timofejevitš. «Olen ainult osa isast, üks osa. Me kõik hoolitsesime Andrei eest võrdselt, Jakov ja Dimitri ka, mitte ainult mina.»

«Aga mina olin talle ema eest, kui me veel Mäekaldal elasime,» lisas Ustinovna sekka.

Jutt oli lihtne ja sõbralik. Anna Nikolajevna rääkis aina oma Kapast ja päris üht-teist Andrei kohta, Gorbatšov ja Platon Timofejevitš aga olid juba ammu tehaseasjadele üle läinud. Platon Timofejevitš pidas end ülal, nagu poleks olnudki ministri käskkirja, millest Tšibissovi oli Gorbatšovile rääkinud, nagu ei kavatsekski ta oma ahjude juurest pensionile minna. Gorbatšov mõles, et küllap Tšibissovi viis oma tahtmise läbi. Kuid pärima ta ei hakanud, mine tea, mis plaanid võivad Tšibissovil olla, ta ju rääkis, et kardab seda käskkirja Jeršovile näidata.

Kui Gorbatšovid juba üleriietes esikus seisis, ütles Platon Timofejevitš:

«Aga pulmad tuleks ikka pidada, eks? Kuidas siis

sedasi, ilma peota ja klaasitõstmiseta kõlbab? Või teie seisund ei luba seda?»

«Miks ei luba?» puhkes Gorbatšov naerma. «Seda te arvate ilmaaegu, Platon Timofejevitš.»

«Mille taga siis asi seisab?»

«Meie tütar on ju niisugune kangekaelne,» ütles Anna Nikolajevna.

«Kangusest saab kangusega jagu,» sõnas Ustinovna. «Ta ei jõua sõnagi lausuda, kui pulmad juba käes.»

Ja just tema, paljukogenud Ustinovna, esitas plaani, mille kohaselt kõik Andrei ja Kapa sugulased pidid järgmise laupäeva öhtul nagu kogemata vanasse savitarre kogunema ja seal siis noorte kooselu algust pühitsema.

«Ega siin ole ainult pulmad,» ütles Ustinovna kaalutlevalt, «siin saavad ju kaks perekonda sugulasteks. Nüüdsest peale vastutate teie meie eest ja meie teie eest, sellest juba ei pääse. Ikkagi sugulased. Vanast ajast käib see asi nii.»

Laupäeva hommikul helistas Gorbatšov linnanõukogu esimehele. «Kuule, Bobrov, kas sa tead Mäekalda tänavat?» — «Tean küll, selleks ma esimees olengi. Aga mis seal siis juhtus?» — «See on mahajäetud tänav, Bobrov. Seal ei roogita lundki ära.» — «Meil on sääraseid tänavaid palju, kus lund ei roogita, Ivan Jakovlevitš. Masinaid ei jätku. Oleme kohustanud elanikke endid oma majaesist puhtaks pühkima.» — «Aga siiski, äkki liiguvad sul seal kuskil lähedal masinaid, need ratastel triikraud, noh, sahaninad?» — «Orumadalal liiguvad.» — «Vahest käänavad teepeal korra sisse, ajavad tänava natukenegi puhtamaks. On vaja, noh. Ma pärast seletan. On üks ettevõtmine. Tee ära, palun, kui see pole seadusevastane.»

Andrei oli väga imestanud, kui ta töölt tulles nägi lumerookimismasinat püüdlikult nende tänavat silumas. Harilikult kühveldati siin lumi labidatega hunnikutesse kokku, kus see kevadeni seisis ja siis ise ära sulas, mistõttu niiskus ja pori Mäekalda tänavas ligi juunikuuni püsis. Andrei ütles Kapale:

«Kas näed, kultuur on mejenigi jõudnud.»

Kapa oli teisel arvamusel.

«Asi on kahtlane,» vastas ta. «Kui minu isa on sel-

lesse segatud, siis ma alles korraldan talle skandaali!»

Tema kahtlustus kasvas veelgi, kui videviku saabudes hakkas ilmuma külalisi, kes jalgsi, kes autoga. Esimesena tuli Jakov Timofejevitš oma naise Valentina Ivanovnaga; nad tõid veini, tordi ja mingisuguseid konserve.

«Mõtlesime ka noorpaari külastada,» ütles Jakov Timofejevitš lõbusalt. «Tahtsime näha, kuidas olete end sisse seadnud. Mind rõõmustab väga, seltsimees Kapa, et astusite kartmatult meie perekonda. Polk sai täien- dust, nagu öeldakse.»

Taksoga jõudis kohale Jeršovide õde Serafima, linna polikliiniku velsker, koos mehega, kes oli kapteniks laeval, mis tehasele mere tagant maaki vedas.

Tulid Platon Timofejevitš, Ustinovna ja Dimitri. Dimitri vaatas majas toimunud muudatusi ja ütles: «Küll on puhas,» ja puged nurka. Teda ei rõõmustanud see puhtus. See polnud tema puhtus ega ka tema jaoks.

Ilmus veel üks õde, Varja, kes oli kõige noorem, sündinud kolm aastat pärast Dimitrit. Ta töötas Jakov Timofejevitši juures teatris, kus mängis väiksemaid osi. Tema mees, trammipargi tehnik, oli tuntud oma tenori ja Napoli laulude poolest, mida armastas laulda. Ta oli kunagi koos Varjaga linna isetegevusringides kaasa löönud.

Külalisi tuli järjest juurde. Savitarre kogunes kõva pool neist, kelle portreed Platon Timofejevitši korteris riiuli kohal seinal asetsevad. Toodi kokku pudeleid ja suupisteid ning kingitusi, viimased võtsid terve voodi enda alla. Igaüks, kes tuli, embas Kapat ja Andreid ning ütles: «See on teile soolaleivaks.»

Serafima, Varja ja Valentina Ivanovna asusid Ustinovna eestvedamisel lauda katma. Käekottides ja korvides, mis nad olid kaasa toonud, leidis ka sööginõusid.

Kapa mõistis, et sajandite jooksul väljakujunenud paganlik komme osutus temast tugevamaks. Andrei hakkas närveerima, kartis, et Kapa solvub ja läheb tujust ära. «Mis siis ikka, Andrjuša,» ütles Kapa talle sobival hetkel sosinal. «Kannatame välja. Sa ära erutu. Kat-

sume teha näo, nagu rõõmustaks see-meid metsikult. Peame kõigile katsumustele vastu.»

Viimastena ilmusid Gorbatšov ja Anna Nikolajevna.

«Tere, isake!» sosistas Kapa talle. «Me ootame sind hommikust saadik. Päev läbi rookisime Andreiga tänaval lund. Hirmsasti väsitab ära!»

Gorbatšov muigas:

«Sind juba alt ei vea, tirts!»

Ta asus tutvuma Jeršovidega, käis ühe juurest teise juurde ja teretas kättpidi.

«Ja ongi meist saanud sugulased,» ütles ta, kui oli istunud ja portsigari välja võtnud. «Vaata, Anna Nikolajevna! Ja meie sinuga kurtsime, et meil pole tädisid, vendi ega õdesid. Missugune jõud on meil nüüd ümber- ringil!»

«Kas sa naljatled või kahetsed, Ivan Jakovlevitš?» Platon Timofejevitš vaatas talle tähelepanelikult ja valvsalt näkku.

«Mis sa nüüd, Platon Timofejevitš! Ma rõõmustan täiesti siiralt.»

«Just, just! Kui aga midagi peaks juhtuma, siis tea, et sul on vägev toetus.»

«Selles ma ei kahtle.»

Gorbatšov küsis Dimitrilt, kuidas tal kümnetonniste toorikutega läheb.

«Läheb,» vastas Dimitri. «Mul tuleb juba töös seiskaid, martääntsehhi mehed ei jõua valtsimisagregaadile järele.»

«See on tore, suurepärane! Ja miks nad ei jõua?»

«Kõik valu ei lähe veel kümnetonnistesse vormidesse. Hoitakse veel vanast kinni, seltsimees Gorbatšov.»

«Te kutsute mind perekonnanime järgi ja panete veel «seltsimees» ette!» lautas Gorbatšov käsi. «Nii see ei lähe, seltsimees Jeršov. Katsume ikka kuidagi perekondlikumalt.»

«See tuleb iseenesest,» ütles Platon Timofejevitš. «Kui lauda istume ja paar pitsi ära viskame, küll siis tuleb ka perekondlikkus.»

Lauas oli kitsas, toole ei jätkunud, ehkki neid oli juba naabritelt toomas käidud. Mõned pidid istuma taburettidele pandud laudadele. Kuid kitsikus ei seganud kedagi,

keegi ei pööranud sellele tähelepanu ega väljendanud mingisuguseid kõrgendatud nõudmisi või rahulolematust. Kõik perenaisekohustused võtsid endale õed Serafima ja Varja. Kapa ei tarvitsenud ühtepuhku toolilt üles karata ega millegi järele joosta. Ta püüdis istuda vaikselt ning märkamatuks, tundis rõõmu sellest, et keegi ei jutustanud rumalaid anekdoote pulmadest, ja lootis kangesti, et ei hakata karjuma «kibe». Kuid seda karjuti siiski. Alustas Serafima mees, maagiauriku kapten, tema järel juba teised... Tuli välja, et polegi nii kole Andreid kõigi nähes suudelda. Pisut piinlik nagu oli, et isa pealt vaatas. Emast polnud midagi, aga isa häiris küll.

Jutt läks noortele. Noored armastavat tänapäeval võimalikult kaua vanemate tasku peal elada. Kapa aga olevat teistsugune, tubli tüdruk, tema ei kohkunud iseseisva elu ees. Kapten ütles:

«Mis tõsi, see tõsi. Lapsed armastavad isa selja taga istuda, aga ise seda selga, muide, ei hinda. Meie mehaanik jutustas ühe loo koolielust. Õpetaja küsis tunnis, parajasti õpiti koduloomi: «Ütle'nd poisu, mihuke lojus sulle jalavarjud annab? Kingad nohl» Poiss kostis: «Eks taat ikka.»»

«Tehaserahva hulgas niisuguseid siidkasi ei leidu,» ütles Platon Timofejevitš. «Meil on seal töörahvas. Aga tööinimese peas ei jää lollusteks ruumi. Võta kas või meie perekond, Kiisad*... Kas sa tead, kuidas rahvas meied kutsub, Ivan Jakovlevitš? Kiiskadeks.»

«Eks nad olegi kiisad,» ütles Ustinovna, kes oli juba paar-kolm napsi võtnud. «Kui midagi ei ole nende, kiiskade, meelt mööda, siis löövad kohe igast küljest ogad püsti.»

«Olgu, olgu'nd, jäta see enesekriitika, tädi. Mida ma tahan sellega ütelda, Ivan Jakovlevitš? Ma tahan ütelda, et võtame meie perekonna...» jätkas Platon Timofejevitš. «Meid kasvatati karmilt, isa hoidis meid vaos, helitamist ei tuntud. Aga näe, kasvasime üles ja said meist mehed missugused! Meil seal sääraseid, kes...» Ta jäi poolelt sõnalt vait, laskis pilgul üle lauasistujate käia ja süngestus. «Nohl, olgu pealegi,» ütles ta kulmu kortsuta

* Nimi Jeršov on tuletatud venekeelsest sõnast — ерш — kiisk.

des, «võtame parem üks naps. Nende noorte terviseks, kes asusid ise oma elu ehitama.»

Pärast, kui juba uuteks tervisenapsideks üles kutsuti, viipas ta Serafimast õe enda juurde ja küsis:

«Kus Stepan on? Kas sa talle ütlesid?»

«Kuidas muidu! Sõitsin ühiselamusse, seal teda polnud, läksin garaaži, vaatan, jalad paistavad auto alt välja. Sikutasin jalast, muidugi Stjopa, urgitses mootori kallal. Seletasin talle kõik ära, tema ütles, et olgu ma tänatud, aitäh kutsumise eest ja selle eest, et tulin.»

«Kus ta siis on?»

«Tõesti ei tea, Platoša. Oleks ka au...»

Pidu kestis peaaegu hommikuni. Lauldi, tantsiti ja tehti igasugust nalja. Serafima keerutas Gorbatsšoviga vene tantsu.

«Vanja,» ütles Anna Nikolajevna, kui mees punetades ja hingeldades oma kohale istus. «Võta arvesse, et meil ei ole validooli kaasas.»

Sel ööl jäi isegi Dimitri purju. Keset lärmi ja tantsukeerutust tuli ta korraga, kitarr käes, kõrvaltoast ja ruumi täitvaist inimestest mööda vaadates alustas laulu:

«Fašistid tapsid tema pere,
jäi kodutarest söestund sein.»

Kõik jäid vaikselt vaatama Dimitri kahvatut nägu ja silmi, mis majakesse kogunenute selja taga nägid seda, mida teised ei suutnud näha.

«Mu kallim, ära pane pahaks,
et hing mul kurb ja meel on must.
Su terviseks ma juua tahaks,
kuid otsin viinast lohutust.»

Dimitri katkus pillikeeli:

«Taas saavad teised sõbrad kokku,
me sinuga ei iialgi...»

«Pole just eriti lõbus lauluke,» ütles keegi, kui Dimitri lõpetas. «Pulmalaul igatahes mitte.»

«Ega igaüks peagi pulmi,» vastas Platon Timofejevitš tasase etteheitega.

Tema märkust mõistsid kõik sugulased, sest nad teadsid Dimitri, Ljolja ja Stepani lugu.

Dimitri laulust tekkinud kurva meeleolu hajutamiseks hakkasid Serafima ja Varja tšastuškasid esitama. Nad laulsid uljalt ja kriiskavalt, parodeerides naljakalt ja väga täpselt möödunud suvel linnas külalisetendusi andnud estraadipaari.

Varahommikul otsustati minna välja värsket õhku hingama. Väljas valitses pakane. Kuu paistis. Ilmusid esimesed jalakäijad. Akendes süttisid tuled.

Mindi mööda teed üksteisel käe alt kinni hoides, lauldi, naljatleti ja naerdi. Ristteel hakati lahkuma. Gorbatsšov embas Kapat ja Andreid ning ütles:

«Ärge pidage uhkeks, ärge meid unustage.»

Ka Anna Nikolajevna embas ja suudles Kapat, ta ei suutnud kuidagi tütest lahkuda.

Kui Andrei ja Kapa koju tagasi jõudsid, nägid nad Dimitrit koristamata laua taga istumas. Keegi polnud märganud, et ta teistega koos välja ei tulnud.

«Lubage mul enda juurde jääda, kallid inimesed,» ütles ta, «sinna kõrvaltuppa. Muidu elan nagu katkütöbine, kuskil ei leia asu.»

«Palume, Dimitri Timofejevitš, palume!» hüüatas Kapa. «Meile teeks see rõõmu. Eks ole, Andrei? Ma üldse imestan, miks te kodust lahkusite. Kas see oli tõesti nii hädavajalik?»

Mida võis Dimitri vastata. Ega's kõike maailmas tehta seepärast, et see on vajalik, mõistuse sunnil. Teinekord tehakse mõndagi igasuguse vajaduseta, tunnete käsul.

Dimitrile tehti kõrvaltuppa ase, ta sulges enda järel ukse ja kustutas tule. Kuid ta ei jäänud magama, vaid lamas ja mõtles. Ta mõtles paljudest asjadest, liiga paljudest ja pealegi kõigist üheaegselt, nii et ei saanud õieti midagi lõpuni mõelda. Eile oli tsehiülema ta välja kutsunud ja teatanud, et tehases tulevad valtsimisagregaatide operaatorite kahepäevased kursused, kuhu koguneb inimesi tervest Nõukogude Liidust, ja et ministeerium soovib näha teda, Dimitri Jeršovi, nende kursuste juhatajana. Tema hakkas vastu vaidlema, tema selleks ei kõlbavat, pole kunagi midagi juhatanud ega oskagi juhatada. Ülemus ütles: «Agregaati sa tunned ja see on peaasi. Ega neil kõnesid vaja ole, vaid kogemusi.

Ja kogemusi on sul küllalt. Mine koju ja mõtle järele, eks me esmaspäeval räägi veel.» Mida siin mõelda? Mõtle kui palju tahes, ikka midagi välja ei mõtle. Ljoljat ka ei ole, muidu peaks temaga nõu...

Jah, Ljoljat ei ole, ei ole. Ütles tookord õises tuisus, et ta enam ei tule, et ta ei saa astuda kahe lihase venna vahele...

Dimitri imestas, mis temaga õieti on, miks ta nii väga Ljoljat vajab, miks tunneb iga päev tema puudumist?

Ta pööras end küljelt küljele, raudvoodi nagises tema tugeva kere all. Ta süütas uuesti tule, ei saanud magada, kõndis mööda tuba, leidis oma raamatud, mis olid nurka laotud, kätte sattus inglise keele õpik. Ta rõõmustas, heitis pikali, avas raamatu juhuslikult leheküljelt, luges läbi esimese lause: «I go to school every morning,» ja tõlkis: «Ma lähen igal hommikul kooli.» Meenus kool. Kui hea oli koolis käia, olla pioneer...

Platon Timofejevitš rääkis Iskra Vassiljevnaile õigust, oli tõesti niisugune juhtum olnud, et Dimitri kord pioneerikoondusel töötas elada niikaua, kuni saabub täielik kommunism. Mis siis ikka, ta polnud sellest unistusest loobunud, ei olnud. Nii väga, väga tahaks näha kommunismi. Leidus neid, kes naersid ja ütlesid: noh, see tuleb midagi paradiisielu taolist, kõik muutuvad puhasteks ja korralikeks, kõigile kasvavad tiivad selga. Tappev igavus. Parem juba elada nagu praegu, kus on midagi juua ja peale hammustada ja võib vahel kuhugi lõbutsema minna. Aga siis pole viimaks lõbustuskohti olemaski, puha loengusaalid. Teised kadestasid tuleviku inimesi, saavad alles elu peale, õnneseened! Astu ükskõik millisest kaupluseuksest sisse, võta mida tahad ja kui palju tahad ning kõik see on täiesti tasuta.

Kas tuleb see nii või teisiti, kes seda teab. Tõenäoliselt ei tule see nii. Tõenäoliselt leidub ka siis õnnelikke ja õnneluid inimesi ning elatakse elu, kus võib kõike juhtuda. Kuid üks on selge: leiba saadakse märksa kergema vaevaga. Loodus muutub leplikumaks ja kuulekamaks. Üldse on raske kommunismi kujutleda, seda oma mõtetes välja joonistada. Tuleks elada, selleni elada ja siis oma silmaga vaadata! Selle nimel võis palju, väga

palju taluda. Igaüks ei mõistnud seda, leidus veel tänapäevalgi neid, kelle pähe ei mahtunud, et kuidas võib inimene täna millestki loobuda, taluda puudust ja taluda seda teadlikult? Mille nimel? Homse nimel, päeva nimel, milleni ta ise võib-olla ei elagi. Ta, tähendab, ei mõtle endale, vaid neile, kes pärast teda tulevad. Naljakas! Kui palju ahvatlevamalt kõlab: «Pärast mind tulgu kas või veeuputus. Ma sülitän nende tulevikuinimeste, oma järeltulijate, peale. Ma tahan ise täna, viivitamatult kasutada kõike, mis kasutada annab, ja elada laia elu. Ja jätta endast järele ainult tuletukid ja sõnniku.»

«See on tõsi, see on tõsi,» mõtles Dimitri, «inimene vajab head elu, ta peab elama külluses, kultuurselt ja lõbusalt. Kuid selle juurde viib teine tee, mitte see, mille järgi «pärast mind tulgu või veeuputus, minust jäägu või tuletukid ja sõnnik.» Ja lobisetagu neist, kes teist teed lähevad, ei tea mis kokku, ja nimetatagu neid fanaatikuteks, pöörasteks, kuidas tahes, nemad teevad ikka oma töö ja lähevad vankumatult edasi.» Dimitri oli selle üle uhke, et kuulus nende inimeste hulka, kes nii mõtlesid.

Talle meenus päev, millal teda parteisse võeti. Tema ei andnud mingisuguseid töotusi, parteikoosolekul räägiti tavalist juttu edusammudest töös ja sellest, kas ta põhikirja tunneb. Kuid endamisi, oma mõttes, andis Dimitri vande. See isegi ei väljendunud sõnades, see lihtsalt tarretas rinna vaimustusest, muutis sammu kergeks ja kindlaks ning sundis elama nii, et igasugused tühised ebaõnnestumised ei suutnud elurõõmu varjutada.

25.

Stepan jäi pulma tulemata sugugi mitte sellepärast, et ta poleks tahtnud tulla. Sel päeval saadeti ta šefalusesse kolhoosi põllutöömashinade remondiks vajalikke tagavaraosi ja materjale viima. Kolhoosi oli sada kakskümmend kilomeetrit. Kuni ta mööda auklikku ja libedat teed sinna jõudis, oma koorma üle andis, veidi puhkas ja lõunatas, oli aeg tublisti edasi läinud ja tagasi-

teele asus ta juba videvikus. Kuskil teeristil nägi ta autolaternate valgusel teeviita ja sellel pealkirja: Kalaküla as. — 7 km. Selle sildi mõte ei jõudnud kohe teadvusse; alles kilomeetri paari järel taipas Stepan äkki, et ta oli sõitnud mööda teest, mis viis asundusse, kus elas Ljolja.

Uue jõuga lõi hinges üles rahutuse ja kõigi nende keerukate, teravate ja valuliste tunnete laine, mis teda päevast päeva piinasid, mis ei lasknud elada ega töölada. Sellest hommikust peale, kui Dimitri talle ütles: «Täna öösel istus ta sinu kõrval autos,» oli Stepan ringi käinud nagu mitte päris normaalne inimene, ta ei leidnud kuskil endale kohta. Juba juhtuski kord, et ta oleks äärepealt vastutulevale veoautole otsa ajanud; ei pannud enam valgusfoore tähele; veel veidi ja ta sõidab oma isekallutaja puruks ning teeb eluga lõpuarve. Ta ei jõudnud kuidagi arusaamisele, mis temaga sündis, mida ta tahtis ja mille all kannatas. Olja Velitškina! ... Kodulinna ringi uidates ei hakanudki ta Olgat otsima, sest teadis, et neiu oli talle igavesti kadunud, isegi siis, kui ta oleks elus ja poleks Stepani unustanud. Stepan ei saanud, ei saanud kuidagi pärast pikki lahusoleku aastaid Olja ette astuda ja pakkuda talle ... Mida võis ta Oljale näidata? Oma teenistust reetur Vlassovi armee ja rasket elu maailma lõpus? Pärast kõiki unistusi, pärast kõiki uhkeid sõnu eesseisvaist vägitegudest ning kangelaslikkusest! Ta oli neid sõnu Olja Velitškinale palju kokku rääkinud. Kogu tutvuseaja kestel oli ta olnud Oljale mitte autojuht, vaid meremees. Ta käis tehaseski meremehepluussis, vahel sinises, vahel valges, Olja pärast aga muretses veel uhke valge kattega meremehemütsi. Neiust lahkudes läks ta tingimata ikka sadama poole. Kui Olja teda saatis, sammus ta hoogsalt väravast otse laevade juurde ja alles pärast hiilis kõrvalteid mööda linna koju tagasi. Ta ümbritses end kangelaslikkuseuduga, tahtis Olja silmis näida kartmatu merekaruna. Oli rahutu sõjaeelne aeg, õhus tundus äikest, nagu öeldi ühes laulus. Sellepärast rääkiski ta, et teda võetakse mereväkke allveelaevale ja kui peaks midagi juhtuma, hakkab ta vaenlast peksma mereavarustel. Oleks keegi Stephanile tookord öelnud, et tema

elu ei lähe nii, nagu ta seda Oljale kirjeldas, oleks keegi tollal talle seda öelnud, siis oleks Stepan...

Ei, allavandunud, mahamuljutud Stepan ei tohtinud kodulinna tagasi jõudes Olja Velitškinaga kokkusaamisest mõeldagi. Olja elas tema jaoks kauges minevikus, helges ning tagasipöördumatus minevikus, mis kerkis esile ainult mälestustes, ainult neil öistel nukrustundidel, kui ei olnud und.

Ja äkki ilmus Olja jälle elavana ta ette, nende teed ristusid taas ja põimused koguni lihase venna teega. Seda oli käsitamatu ja talumatu mõelda. Ning käsitamatu ja talumatu oli näha Oljat niisugusena, nagu ta teda tol õhtul nägi, mitte sugugi endise Olja Velitškina sarnasena. Tema näos polnud ühtegi tuttavat joont, mitte kõige väiksemat, kõige tühisematki, kõik oli võõras ja inetu, nagu polekski ülesvõttel, mida Stepan palju aastaid oli hoidnud, pildistatud seesama naine, vaid hoopis keegi teine.

Stepan ei süüdistanud kedagi milleski ega kandnud kellegi peale viha, kuid sellest õhtust alates hakkas tal töö aina halvemini minema ja elu üha raskemaks muutuma.

Oli vaja midagi ette võtta. Võib-olla peaks ta minema Dimitri juurde ja kõik välja selgitama. Kuid veelgi parem oleks Dimitri rahule jätta, milleks teda asjasse segada? Mida tema teadis? Peaks minema otse Olja juurde, kaotada polnud enam midagi, kõik oli niikuinii juba kaotatud, Oljal oli juba kindlasti teada, missuguseks kangelaseks Stepan osutus.

Kõik näis selge olevat: tuli minna Olja juurde ja kõnelda otse temaga, aga mitte vahemeeste, kolmandate isikute kaudu, kes on neis asjus alati ülearused. Ometi ei jätkunud Stepanil selleks jõudu ega otsustavust.

Nii oleks see võinud veel kaua kesta, kui poleks tema teele sattunud post, millelt võis lugeda: «Kalaküla as. — 7 km.»

Teepost oli juba ammugi selja taha jäänud, juba paistsid kauguses linnatuled, kui Stepan auto pidurdas ja hakkas kitsal taliteel ringi keerama. Tagasi teelahkmeni sõitis ta eriti kiirustamata. Ta mõtles eelseisvale

raskele kohtumisele. Et see kindlasti tuleb raske, selles ta ei kahelnud.

Ta leidis pika baraki ja kitsa ukse, kust nägi tol ööl Oljat või Ljoljat, nagu teda nüüd kutsuti, sisse minevat, avas ukse, pörkas poolpimedas koridoris mingi paksu eidega kokku ja küsis, missuguses toas elab Velitškina. Kiti viis teda veel ühe ukseni, lõi selle koputamata pärani ja hüüdis: «Velitškina, sinu juurde tuldi. Kavaler.» Stepan astus üle läve halvasti valgustatud tuppa ja nägi kuut sõdurivoodit. Igas voodis lamas keegi; kes juba magas, kes luges, raamat laes rippuva lambi poole pööratud. Ühest voodist tõusis kõhn, rätikusse mähitud naine, astus lähemale ja pörkas tagasi, kuid enam ei kiljatanud nagu viimasel korral.

«Tere,» ütles Stepan.

«Tere,» vastas Ljolja kõlatult.

«Ma pean teiega tingimata rääkima.»

Ljolja tõmbas tallutatud vildid jalga ja selga vana vattkuue, mis lehkas kalade järele. Nad läksid välja ja ronisid autokabiini. Stepan ütles:

«Panen mootori käima. Las töötab tasakesi. Muidu külmume ära.»

Mootor hakkas tööle, selle mürinat oli vaevalt kuulda, ainult kabiin võbises nõrgalt.

Pärast lõputult pikka vaikimist alustas Stepan:

«Olja... Mis see siis õieti on, Olja?»

Ta leidis endas julgust neid sõnu öelda ainult sellepärast, et kabiinis oli pime.

«Mis nimelt?» küsis Ljolja.

«Kõik kokku.»

«Stepan,» ütles Ljolja. «Mis oli, on möödas. Kuid mis oli, see siiski oli. Kas teate, mida ma mõtlesin, kui mind gestapos piinati? Mõtlesin, kuidas saaksin teie pilti hoida. Te andsite selle mulle vastutasuks minu pildi eest. Tookord, viimasel päeval. Kas olete unustanud?»

«Ma pole midagi unustanud,» ütles Stepan, süütas kabiinis tule ja pistis käe jakitasku.

«Ma ei tea, kas hoidsite selle alles või mitte...» jätkas Ljolja, kuid Stepan tõmbas sel ajal juba oma kulunud rahakoti taskust ja Ljolja ootava pilgu all võttis sellest välja hoolikalt tsellofaani mähitud ülesvõtte.

Ljolja vaatas hetkeks oma pilti, istus mõnda aega kinnisilmi ja andis siis pildi Stepanile tagasi. Stepan pani selle oma kohale, pistis rahakoti jakitasku tagasi ja kustutas tule.

«Näete nüüd,» ütles Ljolja, kui kabiinis jälle pimedus valitses, «aga minul ei ole teie oma alles.» Tema hääl värises. «Sõda võttis minult kõik, isegi selle väikese papitüki. Kõik! Ja teie ärge pahandage, palun...»

«Mida on mul üldse pahandada?»

«Seda, et ma teid ära ei oodanud. Kuid te ei vaja ju mind sellisena, Stepan. Keegi ei vaja mind sellisena, nagu olen. Teie vend ei armasta mind, ma tean. Ta ainult haletseb mind oma heast südamest.»

«See pole tõsi.»

«See on tõsi. Ja kui peaksite mulle ütlema, et teil on säilinud minu vastu mingisugused tunded, siis see poleks tõsi. Pilt ei tõesta midagi. Sellel pole mina, vaid minu minevik. Te otsisite mind minu mineviku pärast. Eks ole? Näete nüüd, teil ei leidu isegi sõnu ja neid pole vaja. Te ütlesite mulle tol õhtul sõnadeta juba kõik ära. Vähe sellest, et te mind ära ei tundnud, teid koguni hirmutas minu väljanägemine. Eks ole tõsi? Ärge vehkige käega. Olen väga hästi õppinud taipama seda kohkumust inimeste juures. Minu väljanägemine kohutab peaaegu kõiki, ühed ainult oskavad seda varjata, teised mitte. Teie ka ei osanud varjata.»

«Olja...»

«Jah?»

«Te olete kuri.»

«Mina? Ei, mina ei ole kuri. Elu on kuri.»

«Aga mis siis teiega juhtus? Miks on see kõik nii?»

«Miks? Sellepärast, et mind peeti põrandaaluseks. Kuid ma ei olnud põrandaalune. Mind peksti ja nõuti, et tunnistaksin üles. Kuid mida oli mul üles tunnistada? Gestapos oli üks endine meie, Nõukogude kodanik. Ta püüdis minult välja pigistada, et nimetaksin kaasosalist ja teataksin, kus varjab end komsomoli linnakomitee sekretär Sumilov. Ma olin teda, Sumilovit, tõesti kord juhuslikult näinud. Ta hiilis hämaras meie aiast läbi koju ema juurde. Me elasime ju kõrvuti. Kas mäletate?

Meie maja asus peaaegu päris merekaldal, number neljast, ja teisel pool aeda oli kohe nende maja, number kaksteist. Oleksin võinud ju Sumilovist rääkida, sakslased lubasid, et niipea kui annan mõne väärtusliku teate, mind enam ei piinata. Kuid ma ei rääkinud midagi. Siis otsustasid nad mõne aja pärast teisiti katsetada. Tahtsid teha minust salakuulaja. Ma oleksin pidanud rindest läbi tulema, mööda meie vägesid põgenikuna ringi käima ja koguma teateid, kus mingisugune üksus seisab, kui palju on seal suurtükke, kui palju sõdureid. Ausalt öelda kahetsen, et ei nõustunud. Oleksin pidanud nõustuma, rindest läbi tulema, omade juurde minema ja kõik ära jutustama. Kuid mulle näis üksugune tegevus häbiväärsena. Ma ütlesin: «Ei, nõukogude inimesed ei reeda oma isamaad...»

Kui Ljolja oleks võinud sel hetkel Stepani nägu näha... Kuid ta ei näinud ja jätkas:

«Meie isad pole reetnud,» ütlesin neile, «ega reeda meilegi. Ja ka oma lastele õpetame ustavust.» — «Oma lastele?» kostsid nad naerdes. «Sina, näiteks ei saagi lapsi.»

Olja hääl katkes. Ta vaikis kaua. Stepan ei kannatanud välja.

«Noh ja siis? Mis edasi?» küsis ta.

«Mis?» Ljolja oleks otsekui unest ärganud. «Ja mul polegi neid ega tulegi.»

«Mispärast?»

«Sellepärast, et... seal osatakse inimesi sandistada.»

Stepan istus rusutuna. Ta oli sõitnud siia Ljoljaga rääkima, enda jaoks midagi väga olulist selgitama, ta tahtis teada kogu tõde. Kuid kes võis oletada, et see tõde osutub nii julmaks? Tal oli selle tõe pärast Ljolja ees lõpmatult häbi. Ljolja polnud kunagi kiidelnud kartmatusega ega januga vägitegude ja kangelaslikkuse järele. Kui Stepan oli vihjanud võimalikele võitlustele, merelahingutele, suurtükkidest tulistamisele ja torpeedorünnakutele, oli Ljolja öelnud, see on vist väga hirmus, tema seda küll välja ei kannataks, sest tema olevat argpüks. Vägitegudest ja kangelaslikkusest oli pajatanud ikka tema, Stepan. Ja kuidas läks?

«Miskipärast ma ei surnud,» ütles Ljolja otsekui val-

justi mõtiskledes, «ehkki mind keegi eriti ei ravinud. Oma jalgele tõustes ma koguni rõõmustasin, et olin nii kole, vähemalt polnud karta, et lõbumajja saadetakse. Mõtlesin palju teie peale, Stepan, eriti kui meie väed juba Saksamaale jõudsid. Töötasin ühes väikeses vabrikus, elasin okastraadi taga. Ootas, et teie tulete ja traadi läbi lõikate... Teie aga...»

Stepan vaikis rusutuna.

«Kuid ma ei süüdistata teid,» ütles Ljolja. «Seal oli raske vastu pidada. Ma mõistan.»

Stepan ei suutnud sõnu leida.

«Aga kuidas on nüüd Dimitriga?» suutis ta viimaks siiski ütelda.

«Mida te mõtlete?»

«Võib-olla ma segasin teid, tungisin palumatult teile ellu?»

«Ei tea,» vastas Ljolja. «Kust mina seda tean. Ma ju ütlesin, et ta soojendas mind heast südamest. Võib-olla polegi enam midagi südamesse jäänud. Haletsus pole armastus. See möödub kiiremini. Nägemiseni,» lõpetas ta ootamatult ja vajutas kabiiniukse linki. «Ma lähen nüüd.»

«Nägemiseni,» ütles Stepan ja jäi vaatama, kuidas naine aeglaselt mööda lund baraki ukse poole sammus.

Kui Ljolja ukse taha kadus, lükkas Stepan käigu sisse ja andis järsult gaasi; auto liikus paigalt.

Ta kihutas mööda teed, tee jooksis paelana autorataste all. Seda hoogsat üksluist voolamist jälgides nägi ta enda ees Ljolja elu. See elu oli Stepanile karmiks etteheiteks. Oleks võinud ju temagi vastu pidada ja mitte alistuda, nagu Ljolja vastu pidas ega alistunud. Võib-olla oli see hind liiga kõrge, mida Ljolja oma meelekindluse eest maksis? Ei, mis siin hinnast rääkida! Nüüd oli Stepan tark, nüüd ta teadis, et ükski hind pole ülemäära kõrge, kui selle eest säilitatakse inimväärikus, ustavus ja au.

Kuu valgustas heledasti taliteed, see näis valgete lagendike vahel voolava säterdava jõena. Ühel käänakul seisis naine. Ta tõstis käe ja palus end peale võtta. Stepan peatas auto ja laskis naise kabiini.

«Aitäh sulle, kulla mees, suur aitäh. Kaks tükki kihutasid juba mööda, oleks et pilgugi peale heitnud.»

«Kust te nii hilja tulete ja kuhu lähete?» tundis Stepan huvi.

«Linna lähen, mõtlesin, et mõni juhuslik auto võtab peale, aga need kaks häbematut ei võtnud, rohkem aga pole mööda sõitnud. Mul on vaja jaama rongile pääseda. Tahaksin Kutkisse meest vaatama sõita. Ta leeb seal kalapüügijaama traaleritele remonti. Teist kuud pole juba kodus käinud.»

«Kas te ise elate Kalakülas? Olete kohalik inimene?»

«Kohalik ikka. Juba minu vanemad elasid seal ja nende vanemad...»

«Kas te Velitškinat tunnete?»

«Ljoljat või? Kes meil teda ei tunneks! Igaüks tunneb. Kas on tuttav või?»

«Räägitakse, ta elu olevat kole raske. Autojuhid räägivad, kes teie pool kala järel käivad.»

«Mis tõsi, see tõsi, kodanik. Naise elu on ränk. Räägitakse mõndagi. Kui ta pärast sõda tagasi tulnud... Enne sõda olnud tal uhke ja peenike peigmees... Noh, tulnud siis nelja aasta pärast tagasi ja läinud otsemaid peigmehe juurde: tere, südamepäike. Aga kui südamepäike tema nägu näinud, öelnud kohe, et olge lahked, mul pole teiega midagi pistmist... Kodukatust tal pole, see põletati maha, isa-ema ei ole, need tapeti ära. Igapidi vaenelaps. Tuli siis meie asulasse ja elab seal ühiselamus. Juba mitu aastat elab sedasi. Teised mujalt tulnud naised ja tüdrukud, kes kalatehases töötavad, aina vahetuvad, aga tema elab ühtsoodu erakuna edasi. Pole tal mingisugust majakraami, ega midagi. Mis tal seljas, see ka kogu ta varandus. Sihuke ta on, see meie Ljolja. Linnas elada ei taha, häbeneb. Aga mis siin rääkida, mihuke naine tahakski säärase näoga inimeste ette minna. Eks iga naine, kulla mees, olgu ta mihuke tahes, katsub ikka end meeste ees esile tõsta. Teine, vaata, on viimane peletis, aga krutib endale lokid pähe, võõpab huuled ära, võtab käekoti kaenlasse ja kus kukub silmadega sihtima, ikka siia ja sinna. Velitškina aga... teda ei päästaks ka lokid ja pumatid.»

Naine vaikis hetke, siis lisas:

«Ta peigmehele ei saa ega tohigi õieti midagi süüks panna.»

«Miks siis mitte?»

«Kuidas seda nüüd ütelda, kulla mees. Väga lihtsal põhjusel. Milleks inimesed abielluvad? Et elust rõõmu tunda. Aga siin ootab sind sunnitöö, pole sul kellelegi otsa vaadata. Pole parata, on sust kord juba sihuke hirmutis saanud, kannata välja, siin ei või kedagi süüdistada. Iseasi, kui oleks olnud mees, aga mitte peigmees, ja naine oleks sihukesena tema juurde tagasi jõudnud ning see oleks siis hakanud vingerdama ja jalga lasknud, meest poleks mõistagi amnesteerida saanud. Mis see siis olgu: kas sa oled elutugi või mitte? Aga mis veel peaasi, on see, et hitlerlased tegid ta ahtraks, purustasid seest kõik ja rinnad lõikasid ära, ütlesid, et imeta nüüd veel oma vene kutsikaid!»

Naine rääkis veel kaua Ljoljast ja elust üldse, selle raskustest, veidrusest ja ebameeldivustest. Kuid Stepan ei kuulanud enam. Hinges oli kibedus, suur kibedus, hullem kui stepi koirohu kibedus.

Stepan laskis oma sõnaohtra teekaaslase jaama juures maha. See pakkus talle kümnerublast. «Jäta nüüd, ütles Stepan imestunult, «ega ma mõni kelner ole, et pistad jootraha pihku.» — «Kõik autojuhid võtavad ja või nad igakord kümnesega lepivad, öisel ajal oleks normaalinime sult kahekümneviiese ära noolinud.» — «Eks mine siis, otsi üks normaalne inimene üles ja anna oma ressursid talle, kui need sul taskus karjuvad.»

Stepan viis auto garaaži. Oli kell viis hommikui. Kuidas sa enam pulma lähed? Ja mis pulmalist sinust on, kui hing on nii vaevas.

Ljolja seisis kogu aeg tema ees, ta nägi hirmsäid haavu, millest teekaaslane oli jutustanud, ega suutnud mõista, kuidas mustasilmne õrn sametiste põskedega Ljolja oli suutnud gestapolaste piinamisi taluda.

26.

Nüüd tuli välja, täiesti silmanähtavalt tuli välja. Arm ei tükkinud maalil esile, ei torganud liialt silma,

oli jooneks eluloost, rääkis sellest, et sõdur oli võidelnud, sõjatulest läbi käinud.

Vitali maalís hoolikalt välja tööliste käed. Need olid looja käed, mis suudavad kõike, käed, mille ees loodus taganeb, tugevad ja oma jõus ilusad käed. Ta kõrvaldas, kus aga andis, liigsed sädemed ja masina üksikosaad, võttis tagaplaani, tausta jaoks tagasihoidlikumad värvid, loobus kõigest, mis võis inimest varjutada. Inimene muutus suuremaks, kogukamaks, ta elas lõuendil täis tahet, tegutsemisindu ja eredat sisemist põlemist. Meenusid geniaalse skulptori sõnad, kes temale esitatud küsimusele, kuidas ta oma töös sellise täiuslikkuse saavutab, vastas: «Võtan tüki marmorit ja kõrvaldan kõik ülearuse.» Kui tähtis on kunstis, tõelises suures kunstis see hädavajaliku äratundmine, et osata ülearust kõrvaldada! Mis on siis õieti kunstis see hädavajalik? Miks on seda nii raske elu miljoneist avaldusist ja üksikasjust välja valida?

Iskra polnud Vitalit veel kunagi nii hingestatuna ja erutatuna näinud. Ta tundis temast rõõmu.

«Mis sa arvad, Iskrake,» küsis Vitali kord portreele osutades, «kas tasub seda kongressi puhul välja panna?»

«Ma arvan, et tasub,» vastas Iskra. Ta teadis, et mees mõtles oblasti kunstinäitust, mis kavatseti avada parteikongressi eelõhtul. «Pane päris kindlasti. See on sinu parim töö, Vitali. Või arvad sa teisiti?»

«Ei, ma arvan samuti. Kuid, tead, mida ma kardan? Akki tuleb see Jeršov, tunneb enda ära ja teeb skandaali. Ta on komplitseeritud inimene. Ainult laiskadele seltsimeestele, kes ei soovi tegelikkust näha, võib ta paista kui mitte just päris tavalise, siis vähemalt üheplaanilise inimesena.»

«Sul on õigus, ta ei ole lihtne inimene,» nõustus Iskra portreed uurides. «Kuid skandaali ei tule, seda ära karda. Skandaali teevad labased inimesed, kuid Dimitri Jeršov seda pole, ta pole üldse labane.»

Iskra ei andnud endale aru, miks oli see nii, et Dimitri portree nende majas teda rõõmustas. Vitali pidi, pidi selle kindlasti näitusele esitama, sest see oli tõesti tema parim töö. Vastavalt sellele, kuidas töö edenes, mehis-

tus Vitali, muutus tugevamaks ja enesekindlamaks. Kui portreel on menu, võib see osutada pöördpunktiks Vitali loomingulises biograafias. Iskra kujutles selgesti, kuidas inimesed maali ette kogunevad ja mis sõnadega nad oma tundeid väljendavad. Ta mõtles sellele rõõmu ja erutusega. Kuid sealjuures oli ta ka pisut kurb, et jõuab kätte päev, millal «Dimitrit» enam nende majas pole. Siis ei näe ärgates enam neid silmi ja käsi... Ja võib juhtuda, et ei näe enam kunagi: pole sugugi võimatu, et portree Vitalilt ära ostetakse, see on koguni kindel, ja siis rändab see ei tea kuhu. Vastutasuks jääb ainult raha, võib-olla koguni palju raha.

See kõik rõõmustas ja samaaegselt kurvastas. Kuid rõõme oli Iskra elus siiski rohkem. Peagi võib ta Ljusja Moskvast ära tuua, sest neile antakse varsti uus korter. Päril neil päevil. Kaks tuba pole muidugi kolm, nagu oli Moskvast. Kuid hea on see ikkagi. Iskra mõtiskles, kuidas need kaks tuba sisustada. Neil on siis Vitaliga väga mugav. Neid hakatakse meeleldi külastama. Moskvast käidi nende pool tervete seltskondadena. Moskvast võib ju mõned asjad veel siia tuua. Kuid ta ei too mingil tingimusel ega luba ka Vitalil tuua seda alasti naist, kes Vitali Moskva ateljees ilutses. Lihtsalt võimatu oli kujutleda, kuidas Vitali ometi sellega hakkama sai. Kutsus täiesti võõra naise, laskis sel lahti riietuda, täiesti lahti riietuda! ja seadis karusnahale lamama... Arvatavasti nõudis veel, et naine võtaks teatud asendeid, käis teda puudutamas ja seadmas. Ja seda kahe nädala jooksul kaks tundi iga päev. Üksi temaga koos. Kui kole! Ei, see alasti jätkus jääb Moskvasse. Las Vitali kingib selle kellelegi ära.

Iskra joonistas paberile, kuidas nad uues korteris mööbli paigutavad ja nõudis, et ka Vitali nende plaanide koostamisest osa võtaks. Kuid Vitaliga oli võimatu nõu pidada, ta nõustus passiivselt iga Iskra ettepanekuga, ta oli niivõrd portree küljes kinni, et midagi muud talle enam pähe ei mahtunud. Viina ei võtnud ta tilkagi suhu. Pani imestama, et Guljajevgi, kes sageli tema pool käis, samuti peaaegu ei joonud; ta ainult ootas näidendit, mida noor dramaturg Aleksahhin praegu tema jaoks kirjutas. Vitali ja Guljajev ei vestelnud enam

muust kui Dimitri Jeršovi portreest ja Aleksahhini näidendist.

Guljajev kutsus Aleksahhini koguni endaga kaasa. Oli üsna sümpaatne noormees. Kuid ülearu tagasihoidlik. Iskra ütles Guljajevile seda. See vastas, et eelistab tagasihoidlikkust üleliiga jultunud või vabale käitumisele. Jultunust ei saa iial midagi muud, ta jääb igavesti jultunuks, aga tagasihoidlikust noormehest võib suurepärane inimene kasvada. Las aga hakkab oma jõudu tundma. Aleksahhin ei tunne veel oma jõudu, praegu paistab talle loomingulise edu tipuna see, et Tomašuk lema räbalat näidendit lavastab. Kui uus näidend valmis saab ja see lavastatakse, siis Aleksahhin veel kahetseb, vägagi kahetseb, et ta Tomašuki juttu kuulda võttis. Ta sureb häbi kätte.

Aleksahhin pidi näidendi partei XX kongressiks valmis saama. See päev ei olnud enam kaugel. Kõikjal võeti kokku mitu kuud tagasi kongressi auks alustatud üldrahvaliku võistluse tulemusi. Iga oblast, iga linn, iga käitis ja iga inimene valmistas mõnda töökingitust. Nii kiirustas ka Guljajev Aleksahhinit näidendit lõpetama. Tomašuk ja teatri kollektiiv ruttasid selleks ajaks Aleksahhini eelmist näidendit lavale tooma. Dimitri Jeršov omandas täieliku vilumuse kümnetonniste toorikute valtsimisel. Tšibissovi valmistas kingituse tehase kollektiivile — uus suur maja sai katuse alla. Direktor vaatas neil päevil selle üle, käis peaaegu kõik korterid läbi ja proovis, kuidas vesi voolab, kas lülitid töötavad korralikult ning kas seinad ei kosta liiga läbi.

Just praegu kirjutas ta alla nende töötajate lõplikule nimestikule, kes pidid korteriorderi saama. Zoja Petrovna viis paberi ära, direktor avas narsaanipudeli ja jõi mõrkjat kihisevat vett.

«Võtke telefonitoru, Anton Jegorovitš,» ütles Zoja Petrovna ukse vahelt. «Oblastikomiteest helistatakse.»

Tööstusosakonna juhataja küsis, kas Tšibissovi on juba kätte saanud — ta nimetas ajakirja nime — või ei ole veel.

«Ei, ei ole veel saanud. Seda pole meil vist tellitud.»

«Hangi kusagilt. Seal kritiseeritakse sind, ja hästi kõvasti.»

Niipea kui ta telefonitoru käest oli pannud, helistati uuesti. Seekord kõneles Gorbatsšov linnakomiteest.

«Ma ju hoiatasin sind, Anton Jegorovitš, hoiatasin!» ütles ta üsna kurjalt. «Ja asjata ma liberaalitsesin ega kutsunud sind büroole. Noomitus oleks sulle heaks värakendavaks dušiks olnud. Loe nüüd ja tunne rõõmu.»

Tšibissovi palus Zoja Petrovna ajakiri hankida. Tuli välja, et tehases seda veel ei olnud. Tšibissovi helistas Bussorinile. Bussorinil oli ajakiri toimetuses olemas, kuid artiklit ei olnud ta lugenud, kavatses seda õhtul teha.

«Kelle artikkel see on?» küsis Tšibissovi.

«Kas mäletad, meil käis siin üks kirjanik. «Vajalike mõtete» autor. Tema artikkel. Suurteos — ma sirvin praegu — oma kolmkümmend ajakirjalehekülge. Pealkirjaks on «Koksimiil ja tööstiil.»»

Saadeti käskjalg toimetusse, see tõi ajakirja ära. Tšibissovi avas selle leheküljelt, kus tõesti ilutseski «Koksimiil ja tööstiil». Tšibissovi luges ja ta süda kiskus kokku. Kogu artikkel oli pühendatud temale. «Vajalike mõtete» autor oskas tagedalt kirjutada. Tšibissovi esines ajakirja veergudel kõige uue lämmatajana, teda kujutati sänikaelana, kelle vähimgi tuju peab maksvusele pääsema; teda nimetati sotsialistliku ühiskonna vaenlaseks, kes ei tunnusta parteilist ega riiklikku distsipliini. Autor toetas korrespondenti, kes oblastiajalehes Krutilitši kannatustest oli kirjutanud ja väitis, et tehases ja linnas mätsiti kinni, kõik küsimused, mida too artikkel üles tõstis, et linnakomitee ei võtnud tarvitusele Tšibissovi suhtes mingisuguseid abinõusid, et Krutilitši kannatab seniajani viletsust, ehkki tehase direktor töötas luua leiutajale kõik viljakaks tööks vajalikud tingimused.

«Meie kirjanduses,» luges Tšibissovi, «on loodud kaasa aja bürokraadi kuju. Ta on andetu, inimestest irdunud ja põeb rahvahulka kartmise tõbe. Ta istub end oma kabinetis kangeks, astub ametiasutuse trepilt oma isikliku auto vaibale ja sealt selle maja trepile, kus elab. Ta pole enam ammugi tõelist maad oma jalge all tundnud.

Niisugune bürokraaditüüp on tõesti olemas. Kuid kas

Tšibissovi on samasugune?» päris artikli autor. «Ei, tema ei ole niisugune. Kergeusklikud võivad temas eksida. Tšibissovi on teistsugune. Talle meeldib mööda tähele käia. Ta on valmis ka iga külalist niisuguse ekskursiooniga mööda tehast võõrustama, ja teeb seda mõõtu tundmata, nagu Demjan oma kalaleemega. Ta käib ka tööliste pool kodus, nii-öelda rahva hulgas. Ta võib tulla öösel martään- või kõrgahjutsehhi, juua inimeste ja töölistega teed ja lasta end võileibadega kostitada. Ta on kaval, ta tunneb maskeerimiskunsti. Ta ei hakka kriitikat kummutama, ei lähe seinalehte maha kiskuma ega saatma artikli kohta õiendust. Ta naerab heasüdamlikult ja ütleb: «See on meile, bürokraatidele, paras.» Ta koguni võtab ajakirjanduse signaalide põhjal abinõusid tarvitusele, ühe sõimab läbi, teisele teeb peapesu, kohendab natuke siit, natuke sealt. Ta teab, tal on kogemusi, et kriitikaga võitlemiseks tuleb seda sõnades tunnistada ja tervitada, tegelikult aga lasta sel vaikselt liiva joosta.»

Artiklis kõneldi palju Krutilitšist ja Orleantsevist, nende andekusest ja oskusest töötada, ning arutati leiu- tamisega seotud küsimusi. Siin oli kõik segi aetud, tõde ja vale, tegelikkus ja väljamõeldised. Artikkel lõppes nõnda:

«Tahaksin lootä, et parteikongress teeb niisugustele juhtidele lõpu, et ta roogib tšibissovid välja ja peale selle hävitab ka pinna, mis tšibissovlust, meie elu häbi- väärseimat nähtust, seni on kasvatanud.»

Tšibissovi oli elu jooksul mõnigi kord kritiseeritud, nii ajakirjanduses kui ka koosolekutel, kus kunagi. Tal oli tulnud palju kibedaid sõnu ära kuulata. Raske oli olnud taluda äsjast häbistavat artiklit oblastiajalehes. Kuid kõike seda, mida ta «Koksimiilist ja tööstiilist» luges, polnud tal veel seni kuulda tulnud. Oli võimatu kujutleda, et see käis tema kohta, tema ei saanud end tunnustada selleks nürimeelseks inimeseks, kellele see artikkel oli pühendatud. Ei, tema see küll ei olnud, ei olnud. Aga faktid, faktid?... Jah, nagu eelmiseski artiklis, nii ka siin olid peaaegu kõik faktid niisugused, mis tõepoolest olid aset leidnud. Täiesti õige, et Krutilitšile ei antud korterit, kavatseti küll uues majas anda,

kuid miskipärast, ei teagi õieti miks, tema nime nimestikus ei olnud. Tšibissovi ise seda ei kontrollinud ja teadsed, kes nimestiku koostamisest osa võtsid, katsusid vist igaüks sinna oma kõige väärtuslikumaid töölisi sisse suruda. Polnud ka teada, kas see leidur oli üldse tehnikumi tööle tagasi võetud. Võib-olla polnudki. Kurat võtku, kui palju pahandust oli selle inimesega, aga mida ta õieti leiutanud oligi? Tegelikult mitte midagi. Tšibissovi kutsus ta ju välja ja palus mõelda, kui ta juba kord nii mitmekülgne mõtleja on, kuidas likvideerida kuumus vagunkaalu kabiinis. Suur mõtleja ei osanud midagi soovitada.

See oli vist esimene kord elus, kui Tšibissovi ei teadnud, kuidas olla, mida teha või mis ette võtta. Pead ta ei kaotanud, seda mitte. Sõja algul, kui Tšibissovi oli tankibrigaadi komissar, juhtus kord nagu Tšapajevilgi, et staap kisti väeüksusest lahti, see asus metsas muldonnis, kaitseks ainult automaatrite rühm. Sakslased said selle jälile ja otsustasid staabi hävitada. Nad piirasid metsa ümber ja staabi muldonna miinipildujaist tulistades hakkasid rõngast kokku tõmbama. Lõpp näis olevat käes. Isegi mõned ohvitserid kaotasid pea. Kuid brigaadi komissar organiseeris vaenlasele otsustava vastulöögi. Nii sõdurid kui ka ohvitserid, kõik asusid varakult valmistatud kaevikutesse ringkaitsele. Tulistati kõigist relvadest, mis iganes staabis leidsid. Ja samal ajal kutsuti raadio teel välja tankid. «Peaasi on rahu ja organiseeritus,» oli Tšibissovi tookord rääkinud, «kõik muu tuleb iseenesest.» Praegu oli ta samuti igast küljest sisse piiratud. See pole eriti hirmus, rääkis ta endale, kuid see on äärmiselt solvav. Kui ajakiri tellijate kätte jõuab, ja see sünnib mõne päeva pärast, saavad tehases kõik teada, missugune lurjus nende direktor on. Need, kes teda rohkem tunnevad, ei usu seda, kuid leidub küllalt neidki, kes ajakirjaartiklit vääramatu tõendina võtavad. Jõhkardist ülemuse kuju on hästi välja maalitud, see avaldab mõju. Loed, loed ja jääd mõtlema: miks küll riik siisuguseid juhtivatel kohtadel hoiab?

Tšibissovil oli palju mõtlemist. Eelkõige tuli sellel artiklis tõde valesst eraldada ja siis juba tegutsema

asuda. Seekord tuli muidugi protesti avaldada ja seda kõige energilisemal viisil. Enam ei tohtinud vaikida. Sulle loobitakse solki kaela, sina aga istu ja pühi ennast? Ei, see ei lähe.

Ta kutsus õhtul Bussörini külla, see oli juba artiklit lugenud. Istuti kodus teelaua taga ja mõlgutati mõtteid.

«Üks asjaolu muudab kõik märksa keerukamaks,» ütles Bussörin. «Neil päevil algab kongress, mis kestab vähemalt nädal aega. Pärast kongressi on inimestel nagu ikka suured patriootlikud ülesanded lahendada. Aga sina hakkad proteste ja õiendusi esitama, Anton Jegorovitš. Mõtle, kuidas see välja näeb!»

«Eks ole, sul sülitatakse silmad täis, aga sina tee hea nagu pähe?»

«Sa mõistsid mind väärsti. Ma ainult konstateerin, et selles olukorras on väga raske vastulööki anda. Aeg pole sobiv, kas mõistad?»

«Ah, Anton, Anton,» ütles Tšibissovi naine, «kui palju ma sulle omal ajal rääkisin: ära nõustu direktoriks hakkama, jää inseneriks. Uskuge,» pöördus ta Bussörini poole, «kui ta insener oli, siis teda aina kiideti. Temast kirjutati ajalehtedes ja ajakirjades. Muidugi teistmoodi, mitte nii nagu siin.»

«Sa oled südametu,» ütles Tšibissovi. «Mul niigi keerab kõik sees ringi, aga sina veel... Sa ju ise tead, kuidas ma direktoriks hakkasin. Tead ju. Miks sa vaikid, eks räägi Fjodor Fjodorovitšile. Ütle, kuidas ja kuhu mind pärast sõda välja kutsuti. Noh, ütle. Mind kutsuti Keskkomiteesse... «Siin on teile ülesanne, seltsimees Tšibissovi.»»

«Sina oleksid võinud sealgi ei juurde jääda, aga mitte...»

«Noh, siis poleks mul üldse vaja olnud parteisse astuda!» vihastas Tšibissovi.

«On palju parteilasi, kes ülearu ette ei trügi,» ei alistanud Tšibissovi naine. «Aga elavad ka ja sugugi mitte halvasti. Kuid sina oled juba noorest east riiukukk olnud. Ikka on sul kurat veres istunud...»

«Ja kurat on õigesti teinud,» puhkes Tšibissovi naerma. «Mina ei oska teisiti, ma pean ette trügima.

Rünnakule läksin ka ikka esimesena. Ja pole viga, tulin elusalt tagasi.»

«See on närune filosoofia,» ütles ka Bussõrin. «Ikka tasa ja targu; aral koeral terve nahk; enne korjab madal marja maast, kui kõrk tähe taevast; ära mine kustutama, kui oma tuba ei põle; oma särk on ihule kõige lähem; ära lenda kõrgemale, kui tiivad kannavad; ja nõnda edasi. Mind on ka vanakuri üle poole sajandi mööda maad ringi kihutanud. Ma pole endale välja teeninud maja ega lehma, isegi kitse mitte. Ja kui oleks võimalik elu uuesti otsast alustada, elaksin selle jälle maja ja lehmata ära.»

«Teid kuula kui veidrikke,» ütles Tšibissovi naine. «Teil pole vaja ei süüa, juua ega riiet selga, mitte midagi, ja pea kohal võib teil katuse asemel väga hästi paljas taevas olla. Kas pole õige? Aga milleks siis oli revolutsioon, milleks viisaastakuid ehitasime, milleks pikki aastaid nii paljustki loobusime? Kas mitte selleks, et jõuda kord heale, kindlustatud ja rahulikule elujärjele?»

«Just, just, just! Ja mis siit järeldeb?» ütles Tšibissovi.

«Seda, et kui inimene tahab head, kindlustatud elu ja püüab selle poole, ei tohi seda talle süüks panna.»

«Aga kes siis inimest selle eest hukka mõistab, mu kullakallis teinepool? Ega minagi ütle, et mulle meeldiks tühja kõhtu kannatada või püksata ringi joosta. Sellest patust olen puhas, sa ju tead seda. Kuid rahulikku elu, millest sa siin rääkisid, selle saadan ma... vabandust... Ma ei astunud parteisse rahulikku elu otsima. Ma ei süüdistan neid, kellele rahulik elu meeldib. Kui meeldib, las meeldib, ole lahke ja ela rahu, kui suudad. Kuid parteisse, ole hea, ära tiku, ära sega teisi rahutust tundmast, astu mesinduskolhoosi, näiteks.»

«Noh, kui sulle rahutus meeldib, eks siis tunne rahutust, ja võta aga vastu!» naine osutas avatud ajakirjale laual. «Ja ära kurda!»

Tšibissovi ohkas raskesti, jõi teeklaasi tühjaks ja silus peopesadega paljast pealage.

«Ma olen kiusu täis, Fjodor Fjodorovitš,» ütles ta tusaselt. «Ja mustad kassid kriibivad südant.»

Niipea kui Bussõrin lahkus, heitis Tšibissovi voodi ja

kavatses võimalikult ruttu uinuda. Kuid uni ei tulnud. Ta meenutas kõike, mida oli tehases teinud, hakkas kinni igast oma teost ja kaalus ning hindas, kas ta oli olnud või teisel puhul toiminud bürokraadina või mitte. Esines küllalt ka bürokratismi. Teinekord oli ta püüdnud mõnest jutulesoovijast kõrvale hoida, mõnigi lubadus oli jäänud täitmata ja paljudele vist asjata korter andmata; võib-olla oleks pidanud just neile, kellele ta ära ütles, orderi andma ja teised ilma jätma. Teda ei jätkunud igale poole, ta ei saanud kõigi soove rahuldada. Peaasi, millele ta alati mõtles, mis tal iialgi meelest ei läinud, oli toodang, plaan, et malmi ja terast oleks üha rohkem ja rohkem. Sellest olenes väga palju, mitte ainult riigi tulevik, vaid kommunismi ehitamine kogu maailmas. Ta oli kahe aasta eest lugenud raamatut, mille autor sarjas tehasedirektorit selle eest, et see terasevalutsehhiid ehitas küll valmis, aga tööliste korterite eest ei hoolitsenud, need elasid barakkides; ja jumal võttiski seda direktorit nuhelda, tuli maru, barakid varisid kokku, direktor saadeti kus kurat ja kõigele lisaks jättis ka naine ta maha, et oh sind niisugust ja naasugust.

Kuid tema, Tšibissovi, mõistis seda direktorit väga hästi. Oli ju ometi aeg, kus pidi kogu jõudu pingutama ja just terasevalutsehhe ehitama, riigile terast andma, ning töölised mõistsid seda, ja olid kõigeeks valmis, et aga terast saaks. Ja nad ei eksinud partei valitud tee õigsuses. Sõda näitas seda. Nüüd võis juba elamute ehitamisele asuda. Eks valminud nüüd tehaselegi suurepärane hoone. Aga see kirjanik, muide, peaks direktori ees, keda ta pilkas, mütsi maha võtma; poleks see säärase visadusega terasevalutsehhe ehitanud, kes teab, kus see kirjanik ise praegu asuks, kas ei lamaks ta mõnes augus ja toidaks oma ihuga vaklu.

27.

Gorbatšov tuli oblasti kunstinäituse avamisele. Oblastikomitee sekretär oleks ka kindlasti tulnud, kuid ta oli juba Moskvasse parteikongressile lennanud.

Eriti kaua seisis Gorbatsšov Dimitri Jeršovi portree ees. Ta ütles:

«Tuttav seltsimees,» siis naeratas ja lisas. «Sugulane.»

Ringkäik tehtud, tuli ta uuesti portree juurde ja seistas jälle selle ees.

«Pagan võtkul!» ütles ta. «See siin on tõesti mees, kes ehitab kommunismi. Lihtne ja sealjuures erakordne. Erakordne ses mõttes, et selline inimene on mõeldav ainult uue, sotsialistliku korra juures. Ega selle maali autorit juhuslikult siin ole?» küsis ta.

Talle esitleti Vitali Kozakovi.

«Me vist oleme teineteist juba kusagil kohanud?» küsis Gorbatsšov mõtlilikult.

«Teatris. Mäletate, näitleja Guljajevi juures lava taga.»

«Mulle teeks rõõmu teiega lähemalt tutvuda, seltsimees Kozakov. Olete loonud sügavalt inimliku ja sügavalt ideelise teose. See on just see, mida meil viimasel ajal eriti palju ei leia. Meil tehakse viimasel ajal kas toretsemaid pildilahmakaid või siis takerdutakse pildikesse, mille süžeed kõlbaksid hästi jõulupostkaartidele. Aga tõelised suured ideed on paljudelt teie lõuenditelt kadunud, seltsimehed kunstnikud.»

Nende ümber hakkas aegamööda rahvast kogunema näituse avamisele tulnud kunstnikke, kriitikuid ja ajalehemehi. Igaüht huvitas partei linnakomitee sekretäri kuulata, üht ühel, teist teisel põhjusel. Leidus neid, kes mõtlesid: «Nüüd kukub juhtnööre jagama, aga mis ta ise üldse kunstist teab. Kah kriitik! Tegelgu parem tööstuse finantseerimisega.»

«Kas siis siin, selles portrees, on teie meelest idee olemas?» küsis üks noor kunstnik.

«Aga muidugi!» vastas Gorbatsšov elavalt. «Ma juba rääkisin sellest ideest. Idee avaldub selles, et siin on tegemist meie, sotsialistliku maa töölisega. Kapitalistidel siisugust pole. Teda on sünnitanud meie kord, revolutsioon. Ta on meie ühiskonna tugi, meie edusammude tagaja ja ühtlasi selle kaitsja, mida Suur Oktoober meile tõi.»

«Siit tuleb välja,» jätkas noor kunstnik küsimuste esi-

lamist, «et igas pintsli tõmbes peab tingimata idee peituma? Teie meelest pole selleta kunstiteost olemaski?»

«Kas teie mõtlete teisiti?» tundis Gorbatsšov huvi.

«Mina? Mina mõtlen teisiti. Kunst peab ka hingele midagi pakkuma, ja ka puhkuseks midagi, aga mitte ainult kogu aeg sind tagant kihutama ja üles keerama.»

Gorbatsšov mõtles veidi:

«Kuulge,» ütles ta... «Kas te puhkate, kui loete, ütlete, vahva sõdur Šveijki seiklusi?»

«Muidugi puhkan.»

«Aga kas selles teoses on idee olemas või ei ole?»

«Idee? Võib-olla küll et... muidugi... Selles peitub sõjavastane idee, Austria-Ungari impeeriumi vastu sihitud idee, rahvatarkuse ja rahvusliku vabanemise idee. Kuid need ei trügi raamatus esile.»

«Ahaa!» ütles Gorbatsšov. «Näete, milles asi seisab, idee on olemas, aga see ei trügi esile. Idee on olemas, kuid ometi saad raamatut lugedes midagi hinge jaoks, midagi puhkuseks. Tähendab, idee ei sega ka hingele midagi pakkumast, vaid segab oskamatus kirjutada nii, et idee ei kerkiks lugeja ette palja peletava luukerena. Tõsi?»

«Tõsi,» kostis mitu häält.

«Te mäletate kindlasti paljude vana Venemaa kunstnike maastikke?» jätkas Gorbatsšov. «Kas neil on ideed või ei ole?»

«On, neil on idee olemas!» kostsid häälled.

«Ka minu meelest on neil idee olemas,» kinnitas Gorbatsšov. «Näiteks Moskva ümbruse maastike vaikse ilu näitamisega, vene looduse ülistamisega äratav kunstnik meis patriotismi, isamaa-armastust, armastust suure, võimsa ja imekauni kodumaa vastu. Oleks võinud ju hõluda: armastage kodumaad! Aga võib ka seda kodumaad nii näidata, et hakkad teda üleskutsetetagi armastama. Kas see pole idee, pealegi kõrge idee? Vaadake siia,» Gorbatsšov osutas ühele suurele maalile, «siin kujutatakse seitsmekorruselise maja ehitamist. Kraanad, tellised, tellingud, tunkedes ja pearätikus neiud. Sa tunned kõrgust. Tuul puhub. Kõik on nii, nagu peab olema, päikesepaisteline ja ere. Kas see on teie meelest ideeline maal? Ma ei kuule häält. Kuid andestage mulle,

võib-olla viibib autor siinsamas, minu meelest on maal ideetu. Ses mõttes ideetu, et temas puudub üldse iga-sugune idee. On ainult hea kavatsus, aga mis on peale selle? ... Värviline foto ja muud midagi. Kui ma aga selle valtsija portreed vaatan, siis täidab mind uhkus, et partei, kelle ridadesse ma kuulun, on niisugused inimesed üles kasvatanud, olen uhke ja rõõmus, et elan nende keskel, ja ma olen veendunud, et niisugused inimesed kommunismi üles ehitavad. Ma tahan elada, olla samasugune nagu tema. Kas see siis pole idee?»

Kunstinäitus oli korraldatud nagu ikka Metallurgia-tehase kultuurimaja spordisaalis, peaaegu otse linna-südames. Kuid nii avamispäeval kui ka järgnevatel päevil käis saalis vähe rahvast, ehkki tänavale ülespandud müürilehed kutsusid kodanikke palavalt üles külastama näitust kella neljast päeval kella kümneni õhtul.

Guljajev ütles Vitalile:

«Pole midagi imestada. Teie ideetud maalid on rahva ära tüüdanud, Gorbatsšov märkis seda õigesti. Mida te õieti mõtlete? Te mõtlete, et kui toretsevate pühapiltide liigne nägemine on pannud kõiki sülitama, siis läheb vastupidist vaja, siis tuleb vaataja viia pühapiltide juurest magamistuppa, elu pisisasjadesse, piltpostkaartide juurde. See tähendab, et te joondute oleskleja ja nau-tija, aga mitte looja ja ehitaja järgi. Nii nagu meil teat-riski, kallid mees. Me hakkame mastaabis eksima, hak-kame vähemust enamuseks pidama ja vähemuse soove rahuldama. Hakkame unustama neid, kes Volgal ja Siberis hüdroelektrijaamade kaskaade ehitavad, kes uudismaad üles künnavad, kes sütt raiuvad, kes terast sulatavad, kes kaugel põhjas talvitavad, kes lennukeid ja autosid ehitavad, kes maad künnavad ja meile sinuga kurke kasvatavad. Nemad vajavad seda, mis jõudu annab, mis ergutab, juhivad ja aitab suuri ning kauneid tegusid teha. Ja nad ei tulegi teie näitusele, Vitjake. Aga sellest on kahju.»

Nad ei pidanud kaua kurtma. Iga päevaga tuli näitu-sele järjest rohkem inimesi. Neid tuli metallurgia-, laevaehituse- ja laevaremonditehasest, tuli sadamast. Järjest laiemale levis kuuludus, et näitusel olevat palju head ja huvitavat. Kaasaega kujutavad maalid meelita-

sid vaatama. Kõneldi ka bluumingu vanemoperaatori Dimitri Jeršovi portreest, eriti pärast seda, kui linna ajaleht sellest tunnustavalt kirjutas. Portree kas meel-dis vaatajale või ei meeldinud, vahepealset suhtumist ei olnud. See äratas igaühe tähelepanu. Ühed kirusid kunstnikku, teised pidasid teda suurepäraseks andeks. Portree ees vaieldi ja avaldati valjusti oma arvamist. Ühed, kes Dimitrit tundsid, ütlesid, et portree olevat väga sarnane, teised, et mitte eriti, ja kolmandad, et see polegi üldse tema, vaid mingi väljamõeldud isik, ja pealegi ei saavat ka bluumingust aru, kas see on bluu-ming või midagi muud. Nii et ka bluuming polnud endaga sarnane.

See kõik ulatus Dimitri kõrvu. Ta ilmus näitusele päeval, enne uste avamist, sest ta ei tahtnud, et inimesed teda näeksid, ja palus direktioonilt eriluba; teda lasti tühja saali. Ta käis jämeda lõuendiga ületõmmatud vineeraluste vahel, otsis portreed, ja selle leidnud, tardus paigale. Kas ta tõesti oli säärase, kas inimesed tõesti teda säärasena nägid? Ta märkas koristajat, kes teda jälgis, astus portree juurest eemale, käis jälle aluste vahel ringi, tuli tagasi, peatus uuesti ja vajus mõttesse.

«See oled sina, pojake, võta või jäta!» Dimitri võpa-tas, nii ootamatult ütles ligiastunud koristaja need sõnad. «Täpipealt sina. Niipea kui sisse astusid, tundsin su kohe portree järgi ära. Aga minust on ka pilt tehtud. Tule, ma näitan.» Ta viis Dimitri saali teise otsa. Seal nägi ta selle vana naise väheldast portreed. «Selle on meie oma kultuurimaja kunstnik teinud. Ütles korra, et istu õige, Jegorovna, pisut aega paigal. Aga tuli välja, et tervelt seitse päeva pinnis! Säh sulle, pisut aega! Sind, usun, maalis veel kauemgi?»

Ei, kunstnik Kozakov polnud Dimitrit üldse pinninud, kuid tuli nii välja, et portree erutas Dimitrit ennastki. Talle tundus, nagu ei vaataks ta iseend, vaid kedagi teist, kes on temast parem, puhtam ja terviklikum. Kui-das küll tahaks just niisugune olla! Aga eideke? ... Mis seal ikka, oli tõesti sarnane, kõik näis omal kohal ole-vat, täpiline jakk, pearätik kahe rippuva otsaga lõua all ja kortsudki kõik ilusti üksteise kõrval ...

Õhtul ütles koristaja Vitalile:

«Teie oma, kes pildi peal on, käis täna vaatamas.»

«Ja mis ta ütles?»

«Midagi ei ütelnud. Ja mis siin ütelda? Küllap vaatas oma isu ära juba siis, kui teda maalisite.»

Nii ei saanudki Vitali teada, missugust muljet portree oli Dimitrile avaldanud. Hea seegi, et mahavõtmist ja ärakoristamist ei nõudnud. Vitali ütles seda Iskrale.

«Ma otsin ta tehases üles ja küsin. Eks?» ütles Iskra.

«Muidugi. Otsi kindlasti üles.»

Iskra läks üles bluumingule. Kui Dimitri teda nägi, andis ta juhtimise teisele operaatorile üle. Nad väljusid kabiinist kitsale raudplatvormile. Siia lendas ja kukkus jalge ette rauale tagi tuliseid sädemeid.

«Te käisite näitusel?» küsis Iskra. «Näгите oma portreed? Kas meeldis? Ega te pahane ole?»

«Kas see olen siis mina?» vastas Dimitri kõigile küsimustele... «Kas ma tõesti olen niisugune?»

«Just niisugune,» vastas Iskra. «Just. Mulle meeldib portree väga, väga meeldib!»

Mida kõik oleks Dimitri sel hetkel ära andnud, ta oleks kas või oma elu andnud, kui aga neetud arm kas või tunniks ajaks tema näolt oleks kadunud, et Iskra Vassiljevna oleks võinud teda näha niisugusena, nagu ta oli enne täägilööki... Sellest ajast, kui tema suhted Ljoljaga Stepani tõttu katkesid, kiskus Dimitrit veel enam selle väikese naise, Iskra Vassiljevna poole. Kui haaraks ta kätele ja viiks minema ega laseks enam kunagi maapinnale. Vahel tekkis tal süütunne Ljolja pärast: oli alatu teda üksi jätta, naisel oli raske tema sõbraliku sõnata. Siis töötas ta ennast kokku võtta ja Kalakülla sõita. Kuid millegipärast ei saanud ta nii kaugele, polnud seniajani veel sinna sõitnud.

«Iskra Vassiljevna!...» Ta võttis jälle naise käe oma karukäppade vahele nagu kord merekaldal.

«Ma lähen nüüd,» ütles Iskra ja vabastas oma käe ettevaatlikult, ent kindlalt nende kruustangide vahelt.

«Ma tulin ju ainult hetkeks. Jätsin ahju valveta, mul läheb räbalasti.» Ta hakkas mööda redelit alla laskuma. «Nägemiseni!»

Kohtumine Dimitriga muutus talle väga ja vägagi

keerukaks ülesandeks. Kui avameelselt rääkida, see tähendab ainult iseendale, kui keegi, mitte keegi sind ei kuule, vähe sellest — kui sealjuures ka sinu silmi ei nähta, siis oleks ta küll tahtnud Dimitriga koos olla, temaga rääkida ja koguni kuhugi jalutama minna nagu tookord mere äärde. Kuid Iskra mõistis, et see oli mäng tulega, mis võis, kui sellega hooletult ümber käia, kogu jõuga lõkkele lüüa, ja häda siis, siis põletaks see tuhaks nii tema kooselu Vitaliga kui ka Dimitri ja tema enda. Selle tulega ei tohtinud mängida. Kuid ometi kiskus teda kas või ühe sõrmega seda tuld puudutama. «Aga suvepäeva lõomas... iga väike pilvevari on nii kosutav ja hea.» Kas tõesti see teda ahvatles? Ei, ei. See oli lihtsalt värsistatud lori albumisse kirjutamiseks. See polnud väike vari, vaid hele tuli, just, tulekahju, mida tal Vitaliga polnud kunagi olnud. On's see tõesti mõistmatu tunne? Kas ei ahvatlenud tuli inimest juba vanast ajast, kivi-, koopaajast peale, ja kas ei tardunud ta pühas värinas selle ees?

Neil rasketel päevadel solvas Iskrat väga, et Vitali talle nii vähe tähelepanu pööras. Ta poleks tohtinud Iskrat üksi jätta, ta oleks pidanud tema kõrval olema, temaga teatris ja külas käima ja ise külalisi kutsuma. Oleks pidanud vähemalt märku andma, et ta oma naist meeles peab ja teda armastab. Oleks ta ostnud kas või mõne lillekese... Miks sa oled niisugune, Vitali? Ah, antaks kiiremini see uus korter kätte, mida nad koos vaatamas käisid, nad korraldaksid soolaleivapeo, lõbutseksid.

Vitali jaoks aga oli neil päevil kogu maailm ja küllap ka Iskra varjutatud tema töö edust, edust, mille osaliseks sai näitusel Dimitri Jeršovi portree. Portreest kirjutati mitte ainult linna- vaid ka ühes keskajalehes. Partekongressile pühendatud artiklis mainis tuntud kirjanik Kozakovi nende kunstnike hulgas, kes edukalt nõukogude kunsti peateemade kallal töötavad.

Iskra kinnitas endale, et ta ei tohi Vitali pärast solvuda, sest aruta kuidas tahes, pea seda õiglaseks või mitte, Vitali elus jäi peamiseks ikkagi tema maal, tema töö, tema kunst. Kui poleks Ljusjat, keda ta väga armastas, või kui poleks Iskrat, keda ta ütles samuti

armastavat, kas ta jätaks siis töö pooleli? Ei, ei jätaks. Tema maaliks ikka edasi, alati, igasugustes tingimustes, maaliks kuni elaks, kuni käsi suudaks veel pintslit hoida. Ei, siin ei tohtinud solvuda... Ja ometi oli see kõik väga solvav.

Kõige tipuks laskis elu Iskrale niisuguse ebameeldivuse osaks saada, mida ta kuidagi ei oodanud. Talle ei antud uues majas korterit. Kõik oli juba otsustatud, juba oli order välja kirjutatud, muudkui koli sisse, ja ometi otsustati ümber.

Talle teatati seda töö ajal. Ta viibis kõrgahju juures, ääsitöölised päästsid parajasti malmiava lahti, kui ametiühingu tsehhikomitee nõrдинud esimees ligi astus ja ütles, et ta läheb otsemaid tehasekomiteesse ja tõstab seal kisa. Kuid Iskra ei kuulnud enam neid tema sõnu. Pisarad jooksid tal silmist ning oleks ta kodus olnud, oleks ta pea patja surunud ja kõvasti nutma puhkenud. Ta läks kontrollpunkti, istus seal aparaatide keskele, mis roheliste ja punaste lampide pilkudes kellelegi midagi signaliseerisid, ja pühkis sõrmedega pisarad põskedelt, millest näkku mustad tahmajooned tekkisid. Tuli Platon Timofejevitš. Tuli tsehhitülem. Kui nad kuulsid, milles asi kadusid nad mõlemad kuhugi kellelegi helistama. Kuid Iskra teadis juba, et kõik oli kadunud, ta ei uskunud enam midagi. Ja kuidas ta oli sellele korterile lootnud, kuidas küll oli lootnud! Ja kõik varises kokku. Kõik muutus ühe hetkega ning keegi ei vastutanud selle eest, keegi ei mõtelnud sellele, et säärane toores ja halastamatu muudatus põhjustas inimesele valu.

Kodus ei saanud ta Vitalit kätte ja läks teda näituselt otsima. Ta ütles mehele, et nad uut korterit ei saa.

«Mis sa räägid?» Iskra nägi Vitali vastusest, et mees polegi nii erutatud. «On alles lurjused!»

Hetke pärast arutles ta juba kellegagi poolvarjude üle. Iskra astus eemale ja istus väikesele diivanile. Oma asjaliku loomuse tõttu ei saanud ta lõputult kurvastada. Tal tekkis juba üks projekt teise järel, kuidas siiski direktiooni oma lubadust täitma sundida. Ta mõtles: kui läheks õige partei linnakomitee sekretär Gorbatšovi juurde, ta on sümpaatne ja nähtavasti vastutulelik inimene. Kuid talle meenusid Kapa sõnad, et

head inimesed häbenevad tema isa juurde tulla, ei taha tööga koormatud inimest segada: tema juurde trügivad peamiselt need, kel on isiklikult midagi vaja, igasugused isikliku heaolu tagaajajad. Ei, see projekt ei kõlvanud. Siis mõtles ta, et oleks hea direktori kabinetti tormata ja talle midagi näkku karjuda. Keegi oli, tõsi küll, juba ammu Iskrale kõnelnud, et mehed naiste kisa ei kartvat, see tegevat neile ainult nalja, tulevat hoopis naita, naise pisaratele ei panevat ka kõige paadunum bürokraat vastu. Kuid tõinata ei sobinud hoopiski. Isegi siis mitte, kui õnnestuks kahetoalise korteri asemel koguni neljatoaline välja nutta, isegi siis oleks see väga häbiväärne tee, see tee polnud tema jaoks.

Iskra otsustas Kapa poole minna. Ta mõistis, et see pole ka just ilus samm — linnakomitee sekretäri tütre ees nutta: äkki tütar jutustab isale ja isa annab tehase direktioonile pähe. Kuid ta läks siiski Mäekaldale.

Kapa ja Andrei istusid raadio ees ja kuulasid parteikongressi istungi päevikut.

Olekandest haaratuna ei imestanud nad põrmugi selle üle, et nii ootamatu külaline sisse astus. Kapa pakkus Iskrale teed: tee olevat küll veidi jahtunud, kuid seda saavat ruttu soojaks teha. Iskra ütles ära. Tal oli häbi, väga häbi, et tuli nende meeldivate noorte inimeste juurde nii inetu eesmärgiga. Tema, kommunist, annaks küll kommunistlikele noortele head eeskuju, kui ta hakkaks korteri üle hädaldama ajal, millal kõigi inimeste tähelepanu oli pööratud sellele, mis Kremlis sündis. Ta jättis ootamatult hüvasti, ütles enda ainult mööda minnes hetkeks sooja hüpanud olevat ja lahkus kiiresti. Tänaval ta peaaegu jooksis, püüdis võimalikult kiiresti kesklinna jõuda. Talle tundus, et kui keegi juhtuks teda Mäekaldal või teel sinna nägema, taipaks see kohe, miks ta seal käis. Ja ka siis, kui teda ei nähtagi, oli ikkagi halb. Andrei saab homme tsehhis teada, et talle, Iskrale, korterit ei antud ja mõistab, et ta ei läinud juhuslikult mööda ega astunud sisse end soojendama, vaid tal oli Kapat vaja, Kapa isa eestkostmist... Ja mis siis, mis siis saab!...

Umbes tund aega pärast Iskra lahkumist küsis Kapa nõutult:

«Miks ta ometi meil käis?»
 «Ütles, et tuli sooja.»
 «Ei, ta oli väga erutatud. Arvatavasti otsis oma meest taga. Niisugusel juhul käiakse kõik tuttavad aadressid läbi.»
 «Kust sina seda tead?» puhkes Andrei naerma. «Võiks arvata, et sul on perekonnaelus rikkalikke kogemusi.»

28.

Oobermeister tuli direktori jutule:
 «Mida see ometi tähendab, Anton Jegorovitš?»
 «Millest sa räägid, Platon Timofejevitš?»
 «Meie meistrit, insener Kozakovalt, napsati korter nina eest ära. Kas läks mõnele ülemusele vaja või?»
 Harilikult oleks Tšibissovi nalja või mõistujutuga vastanud, Platon Timofejevitš teadis seda hästi. Tema oli direktor, kes väitis: töötama peab rõõmuga, peab püüdma selle poole, et töö pakuks mõnu juba tänapäeval, aga mitte alles täielikus kommunismis.
 Seekord ei tulnud tema suust nalja ega mõistujuttu. Ja ta polnud ka just eriti rahulik.
 «Mida saan mina siin teha? Mida?» Tšibissovi tõusis tugitoolist, astus akna juurde ja avas selle. «Küpsetavad ära oma kütmisega, saatanad.»
 Jäist välisõhku valgus suitsupilvena kabinetti. Platon Timofejevitš imestas, milleks, küll Tšibissovil oli säärast pakast vaja, kabinetis polnud sugugi ülearu soe.
 «Võta arvesse, Anton Jegorovitš,» jätkas ta, «võta arvesse, mina tõstan kaebuse, lähen linnakomiteesse, lähen oblastikomiteesse. Nii kui kongress lõpeb, nii kohe lähen.»
 «Mine!» vastas Tšibissovi. «Mine, kullake. Teed sellega heateo.» Ta läks seifi juurde, keeras selle raginal lukust lahti, võttis pealtpoolt mingi paberi ja viskas selle Platon Timofejevitši ette lauale: «Eks loe! Loe ja imesta!»
 Platon Timofejevitš pani prillid ette ja asus lugema ministeeriumi käskkirja. Ta luges, et Tšibissoville avaldatakse mingisuguste teiste käskkirjade täitmata jät-

mise pärast vali noomitus. Luges, et oobermeister Jeršov oleks pidanud juba ligi kuu aja eest oma tööasjad kellelegi üle andma ja pensionile minema. Ja veel luges ta, et insener K. R. Orleantsev oli määratud tehase peainseneri asetäitjaks. Käskkirjas öeldi, et Tšibissovi ei ole seda inseneri õigesti kasutanud ega ole andnud talle tema töökogemustele vastavat kohta. Tšibissovi hoiatati, et kui ta nädala jooksul kaadri kasutamises korda majja ei loo ega mõtle muuta oma käitumist ministeeriumi poolt tulevate korralduste ja juhtimise suhtes, siis võetakse tarvitusele edasised abinõud kuni küsimuse üleslõpmiseni, kas ta üldse oma kohale kõlbab.

Platon Timofejevitš luges seda kõike ja tundis korraga kehas talle seni võõrast vanadusenõrkust.

«Kellele sa kaebama lähed, ja kelle peale?» küsis Tšibissovi, kui tema külaline pani paberi käest, võttis prillid eest ja pistis need plõksuvasse plekktoosi.

«Nii et sulg sappa, eks ole?» ütles Platon Timofejevitš ja tema huuled tõmblesid. «Ma ju ehitasin seda tehast, Anton Jegorovitš. Miks sa seda neile ei öelnud? Kuidas sa said nendega nõustuda?»

Tšibissovi võttis veel mitu paberit seifist välja. Need olid ministeeriumile saadetud vastuväidete ja kategooriliste protestide koopiad. Platon Timofejevitš luges ka need läbi.

«Kes seda kõike korraldab? Kes selle taga seisab?»

Tšibissovi laius käsi:

«Võin ainult üht ütelda ja sa ise näed seda dokumentidest — mina see küll ei ole, kallid Platon Timofejevitš. Mina küll mitte. Ja korteri suhtes pole ka minu kuri käsi mängus, ütle seda Kozakovale... Selle eest sain samuti kõrgemalt instantsilt noomituse, suulise noomituse... Pidin andma korteri sellele leidurile, Krutilitšile. Euroopa ees olevat minu pärast häbi, nii kangeks kriitikalämmatajaks osutusin korraga. Kozakova olevat alles noor ja tema tuba küllaltki hea. Kannatab välja. Ega's me viimast maja ehita.»

Tšibissovi rääkis, kuid Platon Timofejevitš ei kuulnud. Ta oli uudisest jahmunud, lausa rabatud. Tuli välja, et temaga oli lõpp, oobermeister Jeršov on oma töö teinud, ta tuleb pensionile saata, ei saa ometi usal-

dada praktikutele uut tehnikat, mis nõuab keemia, füüsika ja matemaatika tundmist.

Platon Timofejevitš teadis, et ta ei suuda ennat kaitsta. Oleks mõne teisega midagi niisugust juhtunud, see oleks tõepoolest linna- või oblastikomiteesse läinud, kas või Keskkomiteeni välja. Aga tema polnud veel kordagi elus enda pärast mangumas käinud. Seni polnud veel juhtunud, et ta oleks pidanud sõnadega tõestama, kui kasulik, kui hädavajalik ta tehases on. Ta ei teadnud oodata, talle ei tulnud mõttesegi, et võis kätte jõuda päev, millal korraga teatatakse, et teda ei vajata. Kolmkümmend üheksa aastat vajati, kuueteistkümnendast aastast alates. Poolteist aastat enne revolutsiooni pani isa teda Juzi vanasse tehasesse ääsitööliseks õppima. Mida kõike oli Platon Timofejevitš sellest ajast peale näinud. Ega tollal olnud niisugused kõrgahjud! Ega tollal nende juures nõnda töötatud! Kes tahab noist aegadest aimu saada, see lugegu kirjanik Ljaško raamatut «Kõrgahi». Platon Timofejevitš lehitses vahel seda raamatut, luges mõned leheküljed, meenutas oma noorust. Võta kas või ükskord lihtne asi, valukoda. Tulevad nüüd ekskursandid, sa seletad neile kõik ära ja ütled: siin see valukoda ongi. «Mida siin valatakse?» küsivad ekskursandid. Midagi ei valata, paljas nimi on jäänud. Aga kuidas varem oli? Varem oli nii, et malm voolas ahjust siia, siin valgus mööda kraave laiali ja hangus neis känkudeks. Valukojas oli alati lämmatav. Praegu voolab malm ahjust mööda renne otse malmi veokoppadesse ja sõidab mikserisse, martäänahjude reservuaari. Tol ajal polnud mingisugust kontrollpunkti, polnud aparate ega mehhanisme. Kõik tehti silma järgi ja käsitsi, isegi malmiava suleti käsitsi...

Ja kas siis ainult kõrgahju juures oli nõukogude võimul Platon Timofejevitši vaja? Ta polnud veel Platon Timofejevitš, vaid alles Toška, kui juba võitles nõukogude võimu eest, küll kasakate, sakslaste ja vrangellastega, küll mahnolaste ja mingisuguste naisatamandega — Marusja ja Sonkaga. Käis valgepoolakatega lahinguid löömas. Tema parteiline elu algas ühes esimeses komsomolirakukeses.

Oli mõndagi läbi elatud ja mõndagi tehtud selleks

ajaks, kui kogu perekond sõitis siia lagedale merekaldale metallurgiatehast rajama. Sellest ajast peale oli Platon Timofejevitš ainult üks kord oma tehasest lahkunud — tuhande üheksasaja neljakümne esimesel aastal evakueerus ta koos teiste tööliste ja tehase inventariga Uraali.

Siin oli möödunud kaunis elu: siin oli ta abiellunud ja lapsi sigitanud, oobermeistriks saanud ja ordineid vastu võtnud, ning veel paljugi muud teinud ja saanud. Ta polnud kunagi selle üle mõelnud, kuidas tema elu lõpeb. Kui seda temalt oleks küsitud, siis oleks ta vastanud: ühel heal päeval kukun ahju ette maha, tuleb arst, kuulatab toruga südant — rahu õndsas Platon Timofejevitš Jeršovi põrmule! Nagu meremees ei kujutle oma lõppu voodis, nõnda ei suutnud Platon Timofejevitš kujutleda kõrgahjust lahkumist isegi surmaeelsel tunnil.

Missugused kurjad jõud küll seadsid asja nii, et tema, terve, tugev, alles täies jõus mees lahutati kõrgahjust ja tehases, taheti elusalt maha matta? Jah, ta teadis, et ta ei hakka enda eest võitlema; jah, ta teadis, et jääb koju ja istub seal nagu karu koopas; jah, ta teadis, et igatsus hakkab teda julmalt vaevama, tapvalt vaevama.

«Millal siis matused tulevad?» küsis ta hädise häälega.

«Missugused matused?» ei taibanud Tšibissoov.

«Noh, millal te mind matma hakkate?»

«Näed ise, nädala jooksul olgu tehtud. Mis siin enam venitada, Platon Timofejevitš, raksa korraga ära.» Tšibissoov vaikis mõnda aega, siis lisas: «Võib-olla tulen sulle järele. Hakkame mugavalt ära elama, muretseme paadi, püüame kalu ja müüme neid turul. Paneme põlle ette. Kas sa oskad kaubelda, Timofejevitš, ah?»

Tšibissoov naljatles, kuid ta nägu oli tõsine, mõistagi ei mõelnud ta kaladest.

Tehase direktor murdis tollesama mõistatuse üle pead: kust küll puhus see kuri, kõikehävitav tuul? Tšibissoov teadis, et elus ei sünni midagi põhimõtte järgi: tuli tuju. Ainult följetonis kasutatakse vahel seda ilukõnelist väljendust. Kõik sünnib inimtahte, aga mitte juhusliku tuju käsul, ja alati ikka kellegi kasuks. Järelikult oli siingi kellegi ebasõbralik tahe mängus ja olid

ristunud huvid, millest Tšibissovi midagi ei teadnud. Ministeerium ise ei hakanud astuma niisuguseid veldraid samme, keegi vajutas sealsetele nuppudele, keegi leidis ministeeriumis vastavad praod, keegi lipsas ministri kabinetti, seadis vastavad paberid vastaval viisil vastavate kaante vahele, kandis vastava asja ette ja kommenteeris vastavalt. Ja minister kirjutas alla — ta pole ometi Seebaot, et kõike teada, mis hiigelriigi hiigelmetallurgiatehastes sünnib — või siis vähemalt kinnitab ära, allakirjutajaid aga juba leidis.

Selle üle oli Tšibissovi rõõmus, et nii läks, et ta ägedusehoos Platon Timofejevitšile kõik välja pahvatas. Tema poleks muidu kuidagi sõandanud oobermeistrile ebaõiglast hoopu anda ja oleks veelgi ministeeriumi käskkirja täitmisega viivitanud. Ja mine tea, mis komplikatsioonid oleksid võinud järgneda. Kuid Jeršov ise viis ta niikaugele ja kergendas sellega asja. Tšibissovi mõistis väga hästi tema olukorda. Kuid mida veel saaks praegu Platon Jeršovi heaks teha? Pakkuda talle mõnda teist tööloku, mõnda väiksemat kohta? See ainult solvaks meest. Mingu parem pensionile. See pole mingi häbi, seda kindlustab seadus, konstitutsioon. Tema, Tšibissovi, ei saa siin enam midagi parata. Narr lugu: ministeerium asub tuhat kilomeetrit eemal ja ometi annab korraldusi tehase kaadri kohta. Eks tunne ju tema, Tšibissovi, tehase kaadrit paremini, ta tunneb neid näo järgi, näeb neid igapäevases töös ja elus, teab nende käitumist; seal, ministeeriumis, tuntakse neid peamiselt ankeedi põhjal ja ometi ollakse kõigi tehase inimeste saatuse lõplikuks otsustajaks. Noh, ütleme, et kogu vastutust tehase elu eest ei saa panna tema, direktori, õlgadele, kelle kõrval, muide, tegutsevad tehases veel partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioon, nii et ta pole üksi ja tema üle on kontroll; noh, ütleme siiski, et temale üksi ei saa niisugust hiigelkäitist usaldada, satub äkki hoogu ja käänab viltu, inimene jääb inimeseks, siis on ju linnas partei linnakomitee ja oblastis partei oblastikomitee, on veel linnanõukogu ja oblastinõukogu. Seal istuvad, kui mitte just kõik, siis igal juhul valdavas enamikus targad, teadlikud ja rahvale ustavad inimesed. Kas siis nemad pole võimelised direktor Tšibissovi tege-

vust kontrollima? Võib-olla kongress lahendab selle pakilise küsimuse. Saadikud tõstavad küsimuse oma sõnavõttudes üles. Imelik, et arukas ja asjalik insener Orleantsev seda ei mõista. Tšibissovi oli lugenud tema artiklit «Inseneri märkusi». Ta ei olnud selle järeldusega nõus. Artiklis oli palju tõtt, seal oli häid tähelepanekuid, Orleantsevil oli teravat silma ja rabavaid fakte. Kuid järeldused polnud õiged, sugugi mitte. Orleantsevi järgi tuli välja, et tööstuse juhtimise paindlikumaks muutmiseks tuleks ministeeriume veelgi killustada, nende arvu kahe- või kolmekordistada. See muudaks muldugi juhtimise paindlikumaks, senisest vähem kohmakaks, kuid ebaloomulik tsentralisatsioon jääks ikkagi alles, direktor jääks ikka kätest ja jalust seotuks.

Ta astus tugitoolist tõusnud Platon Timofejevitši juurde, embas teda ja nad jäid nõnda mõneks hetkeks aelama, sõandamata teineteisele silma vaadata, sest nad tundsid, et nende vahel toimub midagi ebaõiget, et nemad annavad järele sellele, millega kumbki nõus pole, et neil pole jõudu; seepärast oligi neil teineteise ees häbi.

Platon Timofejevitš lahkus ja märkas korraga enda juures seda, mida ta veel kunagi polnud märganud: ta vedas raugalikult jalgu järel, kontsad kaapisid kribinal tehase asfalti. Põlvedes oli valu, selg vajus kühmu.

Tsehhis otsis ta Iskra üles ja jutustas talle, kuidas korteriga lood on: see antakse Krutilitšile, sest tema on leidur, elatanud ja näguripäevi näinud mees, Iskra aga alles noor, ja ega tehase viimast maja ehita. Siis mõtles, mõtles ja rääkis ka oma loo ära — teda aetavat pensionile. Ta olevat juba niisuguses eas... kõrgahjumeestel on pensioni-iga madalam kui teiste elukutsete juures. Pole midagi parata, seadus kaitseb vanu.

«Kuid kas te olete siis vana, Platon Timofejevitš?» hümmastus Iskra.

«Vein juba jalgu järel ja põlved nagisevad...» Ta tõmbas jala kõverasse ja ajas jälle sirgu, mingisugust naginat polnud, kuid ta ütles: «Kas kuulete, nagu naga-nist tulistaks.»

Kui Tšibissovi oli Platon Timofejevitši ära saatnud, palus ta Zoja Petrovna Orleantsevi kohale kutsuda.

«Seltsimees Orleantsev,» küsis ta, kui oli tulijal palunud tugitooli istuda, «kuidas te sellele vaatate, kui teile pakutakse tehase peainseneri asetäitja koht?»

«Kust küll korraga niisugune soov?» tundis Orleantsev huvi ja jäi Tšibissovi väsinud pilgul silmitsema.

«See soov tuleb ministeeriumist, just ministeeriumist, ma ei salga seda, seltsimees Orleantsev.»

«Nähtavasti tuli Nikolai Fjodorovitšile meelde tema lubadus, mis ta mulle siiasõidul andis, et mind minu kogemustele vastavale kohale seatakse.»

«Väga võimalik,» nõustus Tšibissovi.

«Aga muidu kujunes asi siin üsna rumalasti,» jätkas Orleantsev. «Kas mäletate, te tahtsite mind tingimata jaoskonda saata, nagu saadetakse neid, kes on alles äsja instituudi lõpetanud. Kuid ma ei ole teile pahane, Anton Jegorovitš, ei ole. Ma loodan, et hakkame töötama täielikus üksmeeles. Mina olen inimene, kes skandaale ei armasta...»

«Kuid mina küll,» katkestas Tšibissovi teda. Talle ei meeldinud liialdatult rahulik, enesekindel ja koguni mingi kõrgilt soosiv toon, mida Orleantsev tarvitas, kusjuures ta end mugavalt tugitoolis sirutas ja jalga õõtsutas. «Jah, ma armastan skandaale,» kordas Tšibissovi. «Skandaalid rikuvad rahu, õigemini rahulolu. Aga rahulolu on halvim, mis üheski tegevuses olla võib.»

«Sellega olen nõus,» Orleantsev naeratas. «Olen täiesti päri, et rahulolu on hirmus seisund nii tööstuses kui ka ühiskondlikus elus. Kuid vabandage mind, ma ei saa nõustuda, et selle vastu peaks skandaalidega võitlema.»

«Selle vastu peab võitlema kõigi vahenditega!»

«Aga muide,» jätkas Orleantsev, «seda rahulolu, Anton Jegorovitš, on meie tehases üsnagi palju. Asjaajamises, inimestevahelistes suhetes ning ülemuste ja alluvate vahekordades on, ma ütlesin, liiga palju patriarhaalsust.»

«Mida te sellega mõtlete?» muutus Tšibissovi valvisaks.

«Siin valitseb mingi kodune suhtumine, mille tagajärjeks on lodevus. Moskvas harrastatakse teist tööstust, karmi, asjalikku ja täpset, Anton Jegorovitš.»

«Just-just! Trahh, käsk kätte ja olgu olla! Trahh teine ja noomitused! Täpselt ja operatiivselt.»

«Teil on asjast teoreetiline ettekujutus, Anton Jegorovitš,» Orleantsev muigas üleolevalt. «See muutuks teil, kui te ministeeriumi töö praktikasse sukelduksite.»

«Mind juba pisut kasteti sellesse, suur tänu,» ütles Tšibissovi kuivalt, ja et lõpetada vestlus, mis teda erutas, tõusis ja ulatas käe. «Seni nägemiseni. Võite asuda oma uute ametikohuste täitmisele. Peainsener on teie määramisest juba teadlik.»

Ta jälgis, kuidas Orleantsev moodsais, hästi õmmeldud pükstes jalgu aeglaselt teineteise ette tõstis ja halli pead kõrgel hoides ukse poole astus. Talle ei meeldinud selle inimese pikk, kitsas selg. Talle näis, et kui teda lahti riietada ja uhked riided minema heita, tuleb nende maskeeringu alt välja kitsarinnaline, kõhetu ja viletsate lihastega kehv mehike.

Orleantsev avas ukse, viimast korda välgatas tema moodne ülikond. Uks sulgus.

Tšibissovi astus kabineti keskele: siin tõmbas ta oma lohmakad püksid külgedelt eemale, nagu teevad vene rahvatantsu esitajad oma seelikuga, ja saputas neid. Orleantsevi pükstega ei andnud neid võrreldagi. Neist oleks saanud teha kaks paari sääraseid, nagu Orleantsev kandis. Viimaks ta tundis, et kabinetis on külm, ja läks sulges akna.

«Skandaale on siiski vaja!» ütles ta endamisi. «Nendeta pistetakse sind nahka.» Siis asus helistama Büssörinile.

Vastuvõturuumi jõudes kumardus Orleantsev Zoja Petrovna kohale:

«Korralda täna väike vastuvõtt, Zojake. Umbes kuuele-seitsmele inimesele. Siin on sulle mõned paber-rahad. Miks sa ometi nii kurb oled? Vaata julgemalt elule näkku. Tema kurvameelseid ei armasta.»

Puhus vinge idatuul. Platon Timofejevitši soe korter oli rahvast tulvil. Istuti kušetil, toolidel ja taburettidel, mis Ustinovna oma köögist oli toonud. Veel oli ta

hankinud naabrite käest poolepangese teemasina, sest ega's niisugust seltskonda kannuga ära ei jooda. Teemasin sumises laual; selle külgedel peegeldusid naljakalt, kord pikaks venitatutena, kord lapergustena — suu kõrvuni välja —, need, kes järjekordselt klaasi täitma lähenesid; ühtedel oli murelik nägu ees, teistel vaimustatud, kolmandatel lihtsalt lõbus.

Juba mitmendat päeva kestis tehase tsehhides äsja lõppenud parteikongressi materjalide lugemine ja arutamine. Kuid aeg, mis sellele tsehhides pühendati, ei olnud küllaldane. Inimesed kogunesid mõne poole koju, et seal teelaua taga sõbralikus õhkkonnas vestelda. Platon Timofejevitši pool olid koos tema korterinaabrid, mitte ainult kõrgahjutöölised, vaid mehed mitmest tsehhist, enamikus tema vanad semud.

«Me läheme, läheme kõvasti edasi,» rääkis martäänahju brigadir Utkin üsna palju loetud ajalehte lauale laotades. «Mulle tuleb vägisi meelde esimese viisaastaku esimene aasta. Siis ka pärast kongressi... Mitmes kongress see oligi. Kes ütleb?...» ta kõhatas pihku. «Pärast seda kongressi läks kõik kõvasti ülesmäge. Mina olin siis alles noor poiss, tugev ja terve...»

«Köhida veel ei lõhkunud?»

«Ega ma vanadusest kõhi, ma köhin suitsust. Meie polikliiniku arst ütles mulle: kui sa suitsetamist maha ei jäta, Utkin, siis parem ära minu juurde tulegi, ravi ennast ise, nagu oskad. Mis naisterahval viga sedasi ütelda: jäta maha. Aga kat-su sa jätta!»

«Narrus!» sõnas Ustinovna, ainus naissoo esindaja selles rohkearvulises meeste seltskonnas. «Teie, mehed, ajate seda suitsu paljast ulakusest välja, muud midagi, paljast kangekaelsusest, kuna kõik teid keelitavad: ole nüüd kallis, meheke, ära suitseta. Aga meheke saab sellest keelitamisest aina kangust juurde...»

Utkin kõhatas uuesti ja ütles:

«Eks nõnda ka meie esiema Eeva tegi esiisale Aadamale pahandust, kallutas mehe oma jutuga õigelt teel kõrvale. Millest me siin rääkisime? Me rääkisime asjast. Aga mida sina ajad?»

Ustinovna lõi käega: nüüd põikleb kõrvale! Utkin vangufas pead ja jätkas:

«Ma töötasin tollal betoneerijana, ehitasime Idas tehast. Oli üsnagi raskevõitu. Ja toit... sanatooriumi toit see küll polnud. Ja elamine... elasime barakkides.»

«Ma räägin sulle veel paremat,» alustas kušetil istuv vanamees. «Ma räägin sulle seda, kuidas me siin esimest kõrgahju ehitasime...»

«Ei lasta sõnagi rääkida,» sai Utkin pahaseks. «On aga jutukas rahvas koos!»

«Aga mis sa siin oma söömisest ja elamisest pajatad... Millal see oli!»

«Aga mis siin põhiülesannetest räägitakse, mis need meil on?» raputas Utkin ajalehte. «Need on, kuula,» ta hakkas aeglaselt, üksikuid sõnu rõhutades lugema: «Garanteerida rasketööstuse eelistatud arendamise, pideva tehnilise progressi ja tööviljakuse suurendamise baasil kõigi rahvamajandusharude edasine võimas kasv, saavutada järsk tõus põllumajanduslikus tootmises ning sel alusel nõukogude rahva materiaalse heaolu ja kultuuritaseme märgatav tõus.» Selge? Sinna ma sihingi. Selleks ma ka söömist ja elamist meelde tuletasin. Eks ole ju peaasi see, milleks meie riigis kõike tehakse, et inimesed võiksid hästi, külluses, rõõmsalt ja kultuuriselt elada, et nad sööksid seda, mida süda soovib ja elaksid paremini, kui kodanlased elasid.»

«Ma ostsin kord sügisel turult kala, Fedja,» ütles Ustinovna, «ja see keerati mulle mingisugusest vanast ajakirjast rebitud lehe sisse. Ja sellel oli pilt: Nikolai Teine seisab täies paraadvormis ja tema kõrval on auto. Keiserlik auto. Aga kui see keiserlik auto selle kõrvale panna, mis te Darjaga mulla ostsite, ja neid omavahel võrrelda, siis ei kõlba Kolka limusiin kuhugi.»

Kõik puhkesid naerma, Utkin ka: tema roheline «Pobeda» meenutamine meelitas meest.

«Kuhu sina oma jutuga sihid?» tundis ta huvi. «Sinu ütlemiste taga oleks nagu mingi mõte varjul.»

«Kõige harilikum mõte,» vastas Ustinovna. «Elame niigi hästi, jumalale tänu, aga sulle on sest ikka vähe. Oled ahneks läinud, Fedja.»

«Jäta järele, tädi,» lausus seni vaikinud Platon Timofejevitš. Tema teed ei joonud, seisis aga akna ääres ja vahtis läbi jäälilled sädemeiks pihustatud laternatule-

sid väljas. «Fedjal on õigus. Me tõepoolest alustasime elu tühja kõhuga, me tõepoolest elasime barakkides, vähe sellest, muldonnides elasime. Oleme kõike näinud, oleme püksirihma pingutanud viimse auguni... ja viimase järele viimaseid juurde torganud. Ja milleks? Selleks et... Õigus, õigus, Fedja! Selleks, et tööinimesel oleks kõike süüa ja selga panna, et poleks millestki puudu, kõike oleks külluses.»

«Nüüd tuli välja!» Ustinovna lõi koguni käsi kokku. «Mõlemad on minu kallal! Nagu oleksin mina teie peavaenlane, nagu segaksin mina teie plaane. Olete mõlemad parajad, muud midagi!»

«Aga muuseas peab ütlema,» lausus vanamees, kel ei õnnestunud esimese kõrgahju ehitamisest jutustada, «mis põllumajandusse puutub, siis see tõuseb järsult. Ma sõitsin suvel vennale maale külla. Teine elu, peab ütlema, kui alles veel paari aasta eest oli! Siis põgeneti maalt linna, nüüd aga aetakse end juba tagasi.»

Treial Bašlōkov lükkas tühja tassi kõrvale, tõmbas käega üle vurrude ja astus nüüd ka jutu sekka.

«Te ei lasknud Fjodorit lõpetada, aga tema rääkis õiget asja. Kui tahame veelgi paremini elada, see oleneb meist endist, siis peame sõbralikumalt töötama... Töölisklass alt ei vea, arvan ma. Ta pole iial parteid all vedanud. Pärast kongressi lähme jõudsalt edasi, mis tõsi, see tõsi. Kelle käest ka ei küsi, igaühel on niisugune tahtmine töötada, et...» Ta ei leidnud sobivat sõna. Tegi suitsu.

«Igasugused eksitused seal ja möödalaskmised, need annavad parandada,» ütles Utkin. «Kui me parteiga ühiselt olla alla paneme, läheb kõik paika. Mingisugused vead meid ei peata. Niisugust jõudu maailmas ei ole, mis meid peataks.»

«Kui palju neid ongi juba parandatud,» kostis Bašlōkov suitsu pahvides. «Nii põllumajanduses... Ma sellest juba rääkisin. Nii ka seaduse valdkonnas. Ja üldse. Aga kui pingutame, ei jää neist jälgegi järele. Täna hakkas üks meil tööl mulle kõrva sisse pasundama: et keda sa siin usud või keda sa ei usu? Ma siis ütlesin talle: usu parteid, siis sa ei eksi. Mis siin asjata lärmi tõsta. Oleme raskemate asjadega toime tulnud. Hitleri

toime puruks. Mis sa hädaldad? Tee rahulikult tööd ja lüüda plaani.»

Platon Timofejevitš seisis ikka veel akna ääres ja näris vurrutsa. Süda oli rahutu. Sõbrad, näe, arutavad kongressi aruannet, otsuseid ja huvitavaid sõnavõtte ning peavad plaani, kuidas edasi töötada ja elada. Aga mis on tema, vana kõrgahjumehe Platon Jeršovi plaanid? Millega tema aitab parteid suurte ülesannete lahendamisel. Praegu ta käib veel tsehhis, ta pole veel kellelegi oma pensionilesaatmisest teatanud peale Iskra Vassiljevna, kellele ka ütles seda esimeses ägedusehoos. Kuid need on ka viimased päevad. Iga hetk ilmub käsk. kiri ja siis saavad seltsimehed kõik teada. Tema lahkub, nemad jäävad. Kõik asjad õiendatakse tsehhis ilma temata ära. Temata täidetakse plaani, temata sulatatakse metalli ja temata ehitatakse uut elu... Aga tema elu? On see siis lõpule jõudnud või?

Ta virgus mõtetest, nagu oleks müksu saanud. Utkin ütles:

«Aga see puudutab sind, Platon Timofejevitš, täiesti ja täpselt. Kuula, mis aruandes öeldakse? Aruandes öeldakse, ma loen ette: «Hoolimata sellest, et mustmetallurgia areneb kiires tempos, on meil veel ikka tunda metalli puudust. See on seletatav rahvamajanduse metallivajaduste kiire tõusuga ja samuti sellega...» Kuula, kuula nüüd! «...ja samuti sellega, et meie metallurgid aeglaselt organiseerivad kõige ökonoomsemate ja rahvamajandusele kõige vajalikumate profiilmetallide ja uute metallimarkide tootmist. Selge?»

Platon Timofejevitš vaikis.

«Nii et hakka nüüd aga uute profiilide ja markide tootmist organiseerima!» lisa Utkin.

«Seda sa tee juba ilma minuta,» vastas Platon Timofejevitš ja tema hääl värises.

Kõik pöördusid tema poole, et mis nalja mees teeb?

«Kuidas ilma sinuta?» küsis Utkin.

«Ilma ikka. Mind saadetakse pensionile.»

«Jessverk!» hüüatas Ustinovna. «Mis sa sellest ometi vaikisid? Oleksid vähemalt vëndadelegi teatanud, nendelt nõu küsinud.»

Akna taga ulus tuul, laternate ümber sädeles härmatis.

«Niisugusel ajal!» ütles Bašlōkov nõrdinult. «Kui niisugused asjad on ees! Kuidas siis sinuta saab, Timofejevitš? Ei sinuta saa, jäta kohe järele!»

Platon Timofejevitš istus laua äärde, lükkas tassi teemasina kraani alla, keeras selle lahti — vett ei tulnud, oli kõik ära joodud.

«Teemasina võib uuesti täis valada,» ütles ta nukra naeratusega. «Teemasina, jah... Aga inimest... kui see on tühjaks keenud? Inimest uuesti täis ei vala.»

TEINE OSA

1.

Kulgi oli märts, ei andnud talv veel järele. Kus päike soojendas, seal räästas tilkusid, varjus aga külmetas. Teistel aastatel lendasid sel ajal juba haned ja kured üle mere põhja poole, hõbepajudel puhkesid urvad, pesakastide juures löid kuldnokad ja varblased eluaseme pärast lahinguid, stepist kuuldus esimese lõo lõõritust, kalurikolhooside pargased sõitsid mööda varakevadist karget märtsikuist merd proovipüügile, käivitati kalapüügijaamale remonditud traalerite ja seinerite mootoreid.

Sel aastal aga polnud taevas kuulda kurgede kruuksumist ega hanede häälightsusi; pargased seisis alles kaldal varjualustes; lõhnas tõrva järele, ja kostis vasarate kopsimist — külmade ilmade tõttu oli remont toppama jäänud.

Jäiselt roheline meri voogas rahutult. Kaks päeva kestnud torm oli jää lahti lõhkunud ja ära murendanud, osa sellest lahtisele merele ajanud, osa aga kaldale loopinud. Jääpankade kuhilad tõusid kohati kolmekorruseliste majade kõrguseni.

Seljas vattkuub, mida kalurid «fufaikaks» kutsusid, jalas vattpüksid ja kummisäärrikud, kuhu mitu paari sooje jalarätte mahtus, läks Ljolja päikesepaistelistel hommikutel jääpankade juurde ja vaatas sealt kauguses vahutavale merele; tuul vihtus vastu põski, nii et nägu tuli karusnahkse voodriga presentkinnastega kinni katta.

Ljolja nukrutses. Kõik, mis vähegi rõõmu võis valmistada, oli tema elust jäädavalt kadunud. Nii mootor-kala-

püügijaama direktor kui ka parteiorganisatsiooni sekretär ja ka paljud teised olid talle aastaid järgemööda oma abi pakkunud, ükskõik millist ta ainult sooviks; küllap tal minevat raskeks aastate viisi ühiselamus elada, ja lõppude lõpuks võiks talle ju ka omaette toa anda, üks kuulu ta ikkagi vana alalise kaadri hulka. Või ehk tahab Ljolja kursustele minna? Kui soovi on, võib õppida motoristiks ja isegi traalmeistriks.

Ei, õppima ta ei lähe, õppima minek tähendaks uute inimeste hulka ja uude ümbrusse sattumist, jälle hakatakse sind vahtima, jälle pead sa teistega harjuma ja teistel endaga harjuda laskma. Ja omaette tuba? Milleks seda? Üksi jäädes võid veel pea silmusesse pista. Paljugi mis üksi olles pähe võib tulla. Parem juba olla inimeste hulgas... Ei, abi ta ei vaja. Tähelepanu eest on ta muidugi väga tänulik, kuid aidata ei saa teda vist enam keegi.

Kui Ljolja veel Dimitri pool käis, ei pannud ta aega nagu tähelegi, nii kiiresti lippas see pühapäeva õhtust, kui ta Mäekaldalt lahkus, laupäeva õhtuni, millal ta jälle sinna läks. Nüüd aga oleks vähe öelda, et aeg pikkamisi ja igavalt venib, ei, ta lihtsalt seisis paigal. Edasi see enam ei läinud, polnud ju kusagile minna: ees ei oodanud enam midagi.

Ljolja oli alati end harjutanud mõttega, et Dimitri abiellub kellegi teisega ja ütleb: jää hüvasti, mu juhulik ja mittevajalik sõber, ja ära minu peale pahane ole. Ta oli seda ikka oodanud, ning näe, tuligi see kätte ning — just nagu oleks millegi külma ja raskega südame pihta löödud. Ja kust küll see õnnetus tuli, kas tõi selle kaasa kunstnik Kozakovi insenerist naine või Dimitri vend Stepan? Milleks küll oli saatusel tarvis ammumöödunud, läbikannatatud ja üleelatud minevikust Stepani tagasi saata? Ega siis kõik ei pöördu tagasi, on ju palju ka sellist, mis ei kordu. Ja parem oleks võinud temagi tagasi tulemata jääda! Aga mõelda ainult, kui palju armastust oli Ljolja selle inimese jaoks talletanud ja milliste kannatuste läbi ta seda tunnet oli kandnud, kui kohtas Dimitrit... Ja kui hea, et kohtas Dimitrit, — kas siis Stepanile teda sellisena veel vaja oli? Ta oli ju kõrvale põigunud ja Ljoljat hirmunult vaadanud nagu

mõned tänaval teevad. Taskus ta hoiab küll tema pilti, kuid see on hoopis teine Ljolja ja üldsegi mitte Ljolja, vaid Olja, Oljake Velitškina pilt. Aga teda, Oljake Velitškinat, pole ju enam, saksa saapad on ta maha tallanud. Käidas küll kõik ta elus teisiti võiks olla, kui tal oleks laps. Ükskõik, kas tütar või poeg, peaasi laps, laps; lapsele näiks tema kui ema muidugi endiselt ilusana. Timukad võtsid temalt kõik, nii mineviku, oleviku kui ka tuleviku. Dimitri ütleb, et saatatus on see, millesse sa usud, millesse aga usud, seda ka taotled, mida taotled, seda siis ka saavutad. Ei, Dima, ei ole nii. Saatatus ei olene sinust. Saatatus on midagi väga hirmsat. Ta on sinu kohal, sinu ümber, kuid mitte sinus eneses, seda mitte!

Mõtteis nägi Ljolja alati majakest Mäekaldal, nägi Dimitrit; sulgenud silmad, tundis ta Dimitri käsi, tema soojust, ega teadnud, mis enesega peale hakata. Ta läks poodi, ostis pudeli viina, jõi selle oma toakaaslaste märkamata peaaegu tühjaks ja viskus asemele; voodi hõljus tema all nagu pargas, Ljolja ujus lainetel ja talle näis, et ta ujub Dimitri juurde. Kuid ta uinus enne kohalejõudmist. Hommikul läks ta haige peaga jääpankade juurde jalse tuule kätte, mis vastu nägu peksis ja vaatas rohetavasse kaugusse...

Uhel laupäeval tuli Ljolja linna ja läks Mäekaldale. Ta teadis, kuidas saab väravat kätatult, haaki lõgistamata avada; Ljolja tegi värava tasa lahti, astus akna juurde ja püüdis läbi tüllkardina sisse vaadata. Majast kostis muusikat, raadio mängis, toas põles ere tuli ning selle valgel tantsisid keset tuba Andrei ja Kapa.

Dimitrit ei olnud näha ega saanudki olla, kuna ta Stepani sõnade järgi oli uuesti vanema venna juurde elama asunud. Kuid võib-olla ei ole teda praegu ka Platon juures?...

Ljolja läks edasi, otsima maja, kus elas kunstnik Kozakov. Tema teada pidi Kozakov elama Aurulaeva tänavas, kuid millises majas, seda ta ei teadnud. Mingit liiklust siin polnud, ja nii sai Ljolja keset tänavat käia. Ta uuris iga maja ja püüdis sisse vaadata teise ja kolmanda korruse akendest — suuremaid maju selles tänavas ei olnud —, lootuses maale näha. Kunstnikul peaksid ju kindlasti kõik seinad neid täis olema. Ta ei näinud

aga midagi. Nii jäigi see maja leidmata. Siis läks Ljolja Platon Timofejevitsi juurde. Too oli ise tehases. Ustinovna aga pakkus teed ja seletas talle, et Platon olevat nüüd ilma tööta, pensionil, parteitööd polevat ta tehases veel lõpetanud ja nii istuvatki praegu tsehhis koosolekul. Nad arutavat seal, kuidas parteikongressi otsuseid paremini ellu viia, arutavat seda juba mitmendat korda. Platoni viivat need arutlused alati endast välja, sest arutlustest ja plaanide tegemisest võtab ta küll osa, tööd aga teevad teised ilma temata. Kõle tigidaks olevat teine läinud, vanduvat kurja just nagu mõni urjadnik.

Ustinovna jutu peale noogutades püüdis Ljolja taas ringi vaadata, et selgusele jõuda, kas Dimitri elab siin või mitte. Ustinovna oleks nagu tema mõtteid lugenud. Ta lausus: «Ja näe, mis häda veel on. Dimitri elas, elas meie juures, aga läks jälle tagasi Mäekaldale. Platonil oleks ikkagi vennaga koos kergem olnud... Vaata, mis sugune portree Dimitrist tehti.» Ta näitas piltide kollektsoonile riiuli kohal, mis ühe värvilise ülesvõtte võrra oli täienenud. See kujutas Dimitrit töö juures. «Sa mõtled vist, et siin on teda pildistatud?» ütles Ustinovna. «See on portree pealt tehtud. Portree ise aga on hiiglasuur. Seisis näitusel väljas. Rahvast oli ümber kui murdu.» — «Kas näitus on veel avatud?» küsis Ljolja. «Kes seda teab, mul pole aimugi.» Ljolja vaatles kaua fotokoopiat, seisis selle ees, astus siis eemale ja tuli siis jälle üsna lähedale. Jah, see oli Dimitri, just niisugune, nagu tema teda alati on näinud, millisenä ta teda on armastanud; just sellisena ilmub Dimitri talle unenägudes, kui Ljolja ujub tema poole mööda õõtsuvat, joobnud merd.

Ljolja jättis Ustinovnaga jumalaga, käis siis veel külma linna mööda ringi, sai teada, et kunstinäitus on juba ammu suletud, ja kõndis linna äärde juhuslikku kodu suunas sõitvat autot ootama.

Järgmisel, pühapäeval, päeval, istus Ljolja aseme serval ja nõelus oma riideid, kui Dimitri ootamatult tuppä astus. Koos nõela ja kääridega toppis Ljolja kõik, mis tal käes oli, padja alla, tahtis siis tõusta, kuid ei suutnud, jalad ei kandnud.

«Tere,» ütles Dimitri kätt pakkudes.

«Tere,» sirutas Ljolja oma käe vastu. «Istu siia, minu kõrvale.»

Dimitri vaatas ringi. Ljolja toakaaslased, kes samuti noelumistööga tegelesid, häirisid teda nähtavasti.

«Võib-olla lähme mere äärde. Jalutame pisut.»

Onneks oli tuul vaibunud, ja isegi sulas veidi, jääpankade all virvendasid märjad laigud. Rudiseval liival kõndides päris Dimitri, kuidas Ljolja elab, kas ta midagi väjab; ehk tuleks talle raha laenata. Ise oli aga nii üksikõikne, et jäi arusaamatuks, miks ta üldse tuli. Kas haletsusest tema vastu? Noh, ja kui tuligi haletsusest, mis selles siis nii imelikku on? Eks ta olegi Ljoljat alati ainult haletsenud. Haletses varem, ja haletseb nüüdki, mitte midagi pole muutunud. Kuid miks see ometi nõnda solvab? Ljolja peaks teda ühes endale väga tähtsas asjas küsitlema. Kui ta juba kord siia sõitis, tuleb seda tingimata teha. Kuid Ljoljal ei jätkunud arupärimiseks julgust.

«Oota, Dim, ma tulen kohe,» ütles ta. «Jaluta siin, ma tulen silmapilk tagasi.» Ljolja jooksis barakkide poole. Kui ta tagasi tuli, tundis Dimitri tema juurest viinalõhna ja nägi, kuidas armid ta näos punetama hakkasid ning terve sõstrasilm sädelema lõi.

«Miks sa nii teed, Ljolja?» küsis ta etteheitvalt.

«Aga, Dima, mis mul siis muud üle on jäänud?» vastas Ljolja. «See ongi kõik, mis mulle veel on jäänud.» Külmatundest õlgu väristades küsis ta: «Kas sa armastad teda?»

«Keda?» küsis Dimitri seisma jäädes.

«Inseneri. Kunstniku naist.»

Dimitri oli jahmunud. See küsimus kerkis tema ette esmakordselt. Ta polnud seda veel iseendalegi kordagi esitanud.

«Mis?» küsis ta hirmunult. «Keda? Mida sa ometi räägid, Ljolja?»

Ja siinsamas sai talle selgeks, et jah, tõsi, ta armastab teda — inseneri, kunstniku naist, väikest Iskra Vassiljevna.

Dimitri laskis salli kaela ümber vabamaks, et poleks nii ängistav. Segaduses polnud ta suuteline enam ühtki sõna kuuldavale tooma. Ainult see oli veel arusaamatu:

miks tuli ta siis Ljolja juurde, kui talle on tarvis hoopis Iskra Vassiljevna, miks? «Ljoljake!» oleks ta tahtnud hüüda. «Katsu vähemalt sina mõista, mis minuga sünnib. Aita, anna nõu, ütle midagi.» Ta oli oma kõige intiimsemad, kõige salajasemad mõtted paljude aastate jooksul ainult Ljoljale usaldanud, ja harjumus tõi ta nüüd jälle tema juurde, et kaevata selle peale, kes teda piinas, keda ta väga vajas, kuid kellele teda nähtavasti üldsegi tarvis polnud.

«Sa vaikid?» ütles Ljolja. «Nüüd võid vastamata jätta. Jää hüvasti, Dima, jumalaga!» Ta jooksis piki merekallast minema, jooksis ja aina komistas, aina libises külmunud rannaliival jääpankade vahel. Dimitri tormas talle järele, võttis tal õlgade ümbert kinni ja peatas ta. Ljolja hingeldas raskesti. Nad seisis, teadmata, mida peale hakata.

«Mine koju,» ütles Dimitri. «Sul hakkab külm.»

Ljolja tõmbus kõrvale, suutmata veel hingeldust maha suruda.

«Kui kahju, Ljolja, et sa mu õde pole,» lisas ta.

Langetatud pea ja longuvajunud kätega seisis Ljolja tema ees ega vastanud midagi.

Ljoljal ümbert kinni võttes viis Dimitri ta asulasse. Baraki ukse juures ütles:

«Võib-olla tulen teinekord jälle. Aga kui tahad, tule sina meile. Miks sa üldse meil enam ei käi? Stepan läks ära ühiselamusse. Ainult noored on jäänud. Kas tuled?»

«Tulen,» noogutas Ljolja pead.

Linna poole autosid ei sõitnud ja nii läks Dimitri lumest paljaks sulanud asfaltteed mööda jala linna. Elu kiskus viltu. Ise oled kommunismi ehitaja, aga oma elu üles ehitada ei oska... Silmade ette kerkis Iskra Vassiljevna, ja Dimitri oleks nagu uuesti kuulnud tema sõnu pärast partei kongressi tehases toimunud miitingul. Insener Kozakova kõneles tuliselt ja lihtsalt. Teda kuulates tundus, nagu ei kõnelekski tema, vaid Dimitri ise. Just nii oleks ta öelnud, kui oleks sõna võtnud, ja selliseid sõnu leida suutnud.

Iskra Vassiljevna kõneles kongressil kavandatud kommunismile liikumise programme, rahva initsiatiivist, mida kongressi otsused virgutavad, tahtest töötada,

aina töötada, ja sellest, kui rõõmus on su elu, kui sa võtad osa ehitustööst, millest inimesed pärast meid hakkavad laulma laule ja kirjutama poeme. Talle aplodeeriti kaua. Palju kauem kui peainseneri uuele asetäitjale, insener Orleantseville. Ehkki Orleantsevi kõne, kui õiglane olla, oli palju tõsisem ja ta rääkis palju tähtsamatest asjadest kui Iskra Vassiljevna.

Sellest peainseneri asetäitjast oli tehases viimasel ajal palju juttu. Ta ei andvat juhtkonnale asu, olevat suure hulga mitmesuguseid töötingimusi parandavaid ettepanekuid teinud ja seisvat direktoriga vaenujalal. Need, kellel on Orleantseviga kokkupuutumist, kiidavad teda: mees tundvat iga küsimust põhjalikult, oskavat kiiresti ja operatiivselt abistada, ning toetavat omaalgatust. Platon aga muudkui kirub teda. Kirub võib-olla selle pärast, et nii Orleantsevi uuele kohale määramine kui ka tema pensionile minek avaldati ühes ja samas käskkirjas. Platon muide leppis olukorraga ilmaaegu. Kui ta tahab töötada, ei saa keegi teda selles segada. Tuleb enese eest võidelda, mitte aga kodus istuda ja viriseda. Nii kui nad Dimitriga kokku saavad, nii algab neil kohe sõnasõda. Platon karjub: sa oled noor, ela enne minu vanuseks. Dimitri jälle vastu: raskuste ees ei tohi mingisuguses eas norgu jääda. Kord Platon rääkis, et insener Kozakova tahab kirjutada partei linna- ja oblasti-komiteesse, sest ta olevat lihtsalt nõrдинud sellest, mida temaga, Platoniga, tehti.

«Aga sina ise?» küsis Dimitri. «Kas sina oled kirjutanud kuhu vaja? Kas sina protesteerid?» — «Ela minu vanuseks,» halises Platon jälle. «Oled noor, sellepärast ka äge.»

«Iskra Vassiljevna! Iskra Vassiljevna!» kordas Dimitri mõttes, kevadist teed mööda sammudes. Talle meeldis korrata naise nime. Oleks Iskra Vassiljevna sel hetkel tema ees seisnud, mida ta küll Iskra Vassiljevnaele veel oleks suutnud öelda? Oleks vist aina korranud: Iskra Vassiljevna ja Iskra Vassiljevna.

Kaksteist kilomeetrit kahe tunniga maha käidud, jõudis Dimitri linna ja pöördus Aurulaeva tänavale. Oli veel valge, päike püsis alles silmapiiri kohal. Dimitri ei tahtnud, et teda ära tuntaks, ta tõmbas mütsi otsmikule

ja tõstis meremehe-mantlil purjeriidest krae üles. Seda mantlit kandis ta nii talvel, sügisel, kui ka kevadel, ja kui oli külm suvi, siis isegi suvel.

Dimitri möödus tuttavast välisuksest ja tahtis juba põiktänavasse pöörata, kui pörkas siin kokku temaga, Iskra Vassiljevna. Iskral oli käekõrval laia punase mantli ja kirju mütsiga tüdrukukene. Tütarlaps võis olla umbes kuueaastane, põsed olid tal mantli värvi, eredad ja punnis, silmad aga... Jah, mis siin rääkida, need olid täiesti Iskra Vassiljevna elavad, lõbusad silmad.

«Tere,» ütles Dimitri hämmeldust varjata püüdes. «Kas teie tütar?»

«Jah, jõudis pärale. Ma olen nii rõõmus. Ma nii meeletult igatsesin ta järele. Nüüd panin ta lasteaeda. Tuleb välja, et see polegi nii lihtne asi. Küll on sinna palju soovijaid! Viimasel ajal olevat hirmus palju lapsi sündinud. Ka teil peaksid ammugi lapsed olema, Dimitri Timofejevitš. Jumala eest, miks te ometi ei abiellu?»

«Ma kord seletasin,» vastas Dimitri külmalt.

«Ah, see on lihtsalt rumalus. Olete selle ise välja mõelnud. Kui on olemas armastus, siis pole see takistuseks. Te mõtlete, et naistele on kindlasti iludusi vaja, ei naised ei oska inimese hinge näha ega mõista sellest midagi. Eksite, Dimitri Timofejevitš, väga eksite. Just meestele on tingimata iludusi vaja. Naistele aga... Ei, need on väga tühised naised, kes armastavad ilu pärast, kel on peaasi, et mees oleks ilus, aga muidu võib olla loll kui sokk.»

«Kas teie, Iskra Vassiljevna, võiksite mind armastama hakata?» küsis Dimitri ootamatult.

«Aga... Aga mul...» Iskra sattus segadusse. «Näete ju...» Ta pani pruunis soojas käe tütre mütsile, kes tundis tema kõrval igavust. «Ja mul on ju mees... Vitali...»

«Ma mõistan.» Dimitri oli järeleandmatu. «See kõik on arusaadav. Aga kui neid poleks? Oletame, et enne neid. Kas siis oleksite võinud?»

«Armastus on selline tunne...» Dimitri rünnak erutas Iskra Vassiljevna väga. Ainult naljatusega sellest enam üle minna ei saanud. Tuli vastata tõsiselt. «Armastust ei ole võimalik ette näha ja tema eest pole ka pääsu, kui

ta tuleb. Teie, Dimitri Timofejevitš, väärte armastust, väärte suurt armastust. Teid hakatakse armastama. Teid armastataksegi väga, ma ju tean. Ljolja...»

«Noh, ongi kõik,» katkestas teda Dimitri, püüdes naerata. «Ülekuulamine on lõppenud. Olete vaba. Kuidas siis sinu nimi on?» kummardus ta tütarlapse kohale.

«Lusja.»

«Täheandab Ljudmila? Tore, ilus nimi. Kas sa lugeda ka oskad?»

«Tähti tunnen, aga kokku lugeda veel ei oska. Aga millest teil see on, onu?» Ta näitas armile. «Oli see valus?»

«Väga valus oli. Kuidas on, kas olen hirmus?»

«Hirmus jah, onu. Just nagu ühes muinasjutus, mida vanaema mulle luges.»

Iskra punastas.

«Lusja!» hüüdis ta tüdrukukest kättpidi tõmmates. «No kuidas sa ometi...»

«Arge õpetage teda valetama,» ütles Dimitri. «Las räägib alati tõtt. Noh, soovin teile lõbusat jalutuskäiku!» Ta kergitas mütsi ja kadus nurga taha.

«Lusjake, mis sa ometi tegid!» ütles Iskra peaaegu nuttes. «Kui rumal sa küll oled! Ah, kui rumal, mu tütre- raas. Lähme koju, ma ei taha enam jalutada.»

Kui Dimitri majja astus, küsis Kapa:

«How do you do?»¹

Ta juba teadis, et Dimitri õpib ammust ajast iseseisvalt inglise keelt. Kui Kapa sellest esmakordselt kuulis, küsis ta: «Kas teate sellist kirjanikku nagu Šolohhov?» — «Kuidas siis. Kes teda siis ei tea.» — «Aga tema «Ülesküntud uudismaad» olete lugenud?» — «Kunagi olen. Aga ammu — enne sõda.» — «Seal ka üks tegelane õpib iseseisvalt inglise keelt. Kas mäletate?» — «Olen unustanud. Ütlesin ju, et ammu loetud asi. Aga noh, kas tal tuli midagi välja?» — «Vist mitte eriti palju. Tahaksin teada, kuidas see teil läheb.»

Kapa palus Dimitrit valjusti lugeda ja naeris väga tema häälendamist: «Mina vist räägin ka koledasti, aga

¹ Kuidas käsi käib?

rekord, Dimitri Timofejevitš, on küll teie käes.» Dimitri ei solvunud sugugi, ütles vaid: «Õpetage mind!»

Kapa tegeles temaga mõnikord; Dimitri luges, Kapa aga parandas tema hääldamist. Mõnikord proovisid nad isegi vestelda. Selle «How do you do?» peale vastas Dimitri tavaliselt: «Very well¹.» Kuid sedapuhku vastas ta vene keeles.

«Paremini ei saagi.»

«Aga meie Andreiga vahetame siin mõtteid ühe loo üle, mis meil instituudis juhtus. Me arutasime komsomoli koosolekul partei kongressi materjale, ja äkki üks üliõpilane hakkab rääkima: peamine ei seisvat mingisugustes saavutustes ja plaanides. Peamine seisvat, nagu talle keegi on selgitanud, sotsialismi ehitamisel tehtud vigades. Peamine olevat isikukultus, mis kõike aheldas ja meid revolutsiooniliselt teelt kõrvale viis.»

«Aga kas see teie revolutsionäär on sel teel kunagi üldse seisnud,» küsis Dimitri süngelt. «Ja missuguseid vigu ta siis nägi?»

«Noh, põhiliselt rääkis ta sellest, millest oli ka kongressil juttu. Kuid peaaegu kõik on arvates see, et revolutsiooniliselt teelt on kõrvale mindud. Enam ei ole eesmärke. Me elavat põhimõtte järgi: üks päevakene jälle surma poole.»

«Ja mis teie siis ütlesite?»

«Me muidugi noomisime teda. Selle eest, et ta nii tegelikkuse kui ka väljamõeldise ühte patta ajab. Aga noomisime vist liiga vähe. Noomijad ise ajasid ka mõnegi asja segamini.»

Dimitri jõis teed, mis Kapa talle klaasi oli valanud.

«Te rääkige sellest oma isale,» ütles ta. «See on väga tähtis. Kui selliseid rohkem leidub, kes hakkavad karjuma, et asi ei seisa saavutustes ja plaanides, vaid vigades, kes kinnitavad, et me revolutsiooniliselt teelt kõrvale oleme läinud, siis võivad nad inimestel pead segamini ajada. Ei me siis enam tööd tee, ahhetame ainult ja ohhetame. Kui teie talle seda ei ütle, lähen ütlen ise.»

«Ja olekski parem, kui läheksite teie, Dimitri Timo-

¹ Väga hästi.

fejevitš. Mina olen ikkagi tema tütar, teie aga esindate töölisklassi. Isa kuulab ennem ikka teid.»

«Ja läheksingi. Aga kuidas sa lähed? Need on ju teie instituudi asjad. See tunduks keelepeksuna. Ise pole kuulnud, räägib ainult võõraste sõnade järgi. Oleks see meie tehases juhtunud... Aga tehases niisugust asja juhtuda ei saa, meil on kindlameelsed inimesed, mitte niisugused nagu...»

«Tahate öelda: mitte niisugused nagu intelligents?»

«Midagi selles vaimus.»

«Haritlasi on mitmesuguseid,» ütles Kapa. «Kõigi kohta ei saa nii öelda.»

«Ma ei ütlegi kõigi, vaid mõne üksiku kohta. Üldiselt mõistetakse kongressi otsuseid õigesti ja tuntakse nende üle rõõmu. Aga just mõned... Nii et minge ikka isa juurde, minge kohe kindlasti.»

2.

Krutilitš viis uude korterisse Orleantsev. Orleantsev ütles, et nüüd nad olevat peaaegu naabrid, sest anti ju temalegi sellesse majja elamispind, — jää hüvasti, võõrastemaja. Asjalikult ja norivalt vaatas Orleantsev üle mõlemad toad, köögi, vannitoa, vaatas seinakappidesse; viskas tühja paberrossikarbi prügitorusse, et kontrollida selle töötamist.

«Talvepalee see nüüd küll pole ega ka vendade Morozovite suvika Moskva lähedal Vostriakovis Rožaika jõe kaldal, kuid elada võib.»

«Mis ma siin küll üksi peale hakkan?» päris nõutu Krutilitš Orleantsevi kannul tammudes. «Mul pole mööblitki, millega seda tühjust siin kuidagimoodi täita.»

«See mööbel, mis ma seal, teie pool kongis nägin, tuleb kõik minema visata. See on ju koide nahas.»

«See polegi üldse minu mööbel. See on pererahva oma. Mulle kuulub ainult kast.»

«Seda parem. Muretsete uue. Täiesti uue. Te isegi ei kujutle, mida tähendab uus, alles värske puu järele lõhnav mööbel, mida pole veel keegi kasutanud ja mis kuulub ainuüksi teile, teile, teile. Aga mida ette võtta? Tuleb

abielluda, kodu soetada. Muidu kaote ka uues korteris jälle tolmu, ämblikuvõrkude ja muu prahi alla ära.»

«Teil on muidugi hea arutada: abielluge, muretsege uus mööbel,» ütles Krutilitš. «Selleks on raha tarvis. Aga kust seda võtta? Minu ettepanekut ju muudkui marineeritakse edasi.»

«Teate mis, Krutilitš,» ütles Orleantsev tühjalt kõmlevaid tube mööda kõndides, «te ärge selle ettepanekuga nii väga peale käige. Kui avameelselt kõnelda, siis pole see nüüd enam mingi ettepanek, vaid tühine norimine.»

«Kuid teie ise ju!...» hüüdis Krutilitš. «Teie ise ju toetasite seda.»

«Olete aga naljatilk!» naeris Orleantsev. «Ega ma niivõrd teie ettepanekut toetanud, kui võrd teid, teid ennast. Ja tegin seda põhimõtteliselt, sest toetasin teid kui leidurit, kui inimest, kes otsib, kes võitleb bürokraatismi ja konservatismi vastu. Tõsi küll, mulle paistis, et ka ettepanek vääris tähelepanu. Nüüd aga, kus ma kõik läbi olen mõtelnud ja dokumendid läbi vaadanud, näen, et tehases praegu rakendatav remondi organiseerimine ei ole tsentraliseeritud remondist sugugi halvem. Võib ju olla, et selles nii mõnigi asi lõpuni välja töötamata on, kuid küll jõutakse sedagi. Peaasi, et sellesse sisse usutakse. Usk aga on väga tähtis tegur.»

Krutilitš ägestus, jooksis mööda tuba ja karjus, et kõik ülemused olevat ühesugused, et ka Orleantsev, nii pea kui aga ülemuseks sai, olevat kohe juba pehkinud. Orleantsev kuulas kõik üleoleva muigega ära ja küsis siis:

«Kas olete oma traagilise monoloogi lõpetanud? Lubage ka mulle sõna. Võite uskuda või mitte, kuid mina olen teie tõeline sõber. Ja ainult sellepärast, et olen teie sõber, soovitan ma teile: öelge sellest kinnisideest lahti. Mis aga rahasse ja muudesse materiaaletesse hüvedesse puutub, siis selle üle tuleb mõelda. Hakkame õige koos mõtlema. Direktorilt on korraldus leida teile selline koht, kus te viisakat palka saades võiksite täiesti segamatult ainult oma leiutistele ja parandusettepanekutele mõelda. Kas see rahuldab teid? Te asjatult mossitate. Näiteks vabanes minu koht peatehnoloogi osakonnas... Palju te tehnikumis saite?»

«Olin seal poole kohaga.»

«No näete nüüd! Hakkate peaaegu neli korda rohkem saama. Siis on veel koht leiutus- ja ratsionaliseerimiskabinetis. Seal saate umbes samasugust palka või koguni paar sajalist rohkem.»

«Parem juba see!» ütles Krutilitš kiiruga. «Kabinet ja leiutamine on mulle südamelähedasemad.»

«Hästi. Võtame siis kõne alla kabineti. Ainult uskuge mind, Krutilitš. Te võitlete õigesti nende vastu, kes segavad, kuid ärge vaenlaste hulka ka oma sõpru arvake. See pole peremehelik. Nüüd aga mööbli asjas... Ma püüan pinda sondeerida ja on võimalik, et majandusmehed organiseerivad selle teile järelmaksuga.»

Krutilitš astus Orleantsevi juurde, haaras tema käe ja surus seda tugevasti:

«Olen teile väga, väga tänulik! Te teete minu heaks palju, väga palju.» Pisut kõheldes lisas ta: «Kuid minu ettepaneku suhtes pole teil siiski õigus, ei ole õigus. Kas tõesti ka teie, sellise silmaringi ja haridusega inimene, olete niisuguse käsitööstusliku remondi organiseerimise poolt? Kuidagi ei tahaks uskuda.»

Orleantsevi nõuande järgi pühitses Krutilitš kahe nädala pärast soola-leiva pidu. Järelmaksu peale mööblit saada ei õnnestunud, majandusmehed ütlesid ära. Kuid Orleantsev saavutas seda, et Krutilitšile anti vastastikuse abistamise kassast suur laen. Niisugust laenu polnud veel kellelegi antud, kuid Orleantsev veenis ametiühingu töotajaid, et ka juhtum ise olevat erakordne; raha vajavat ebaõiglaselt kõrvale jäetud leiutaja, talent ja mida kõike veel, tema vastu tulevat tähelepanelik olla; selles nõukogude korra jõud seisvatki, et kui vaja, ei olda meil reeglite ja korralduste suhtes tähenärija, et nõukogude võimule on kõige kallim just inimene. Rääkiski augu pähe, Krutilitš sai laenu. Orleantsev palus Zoja Petrovnat näidata oma head maitset ja aidata Krutilitšile hankida korralik, kuid mitte kallis mööbel. Kogu pühapäevase päeva sõitis Zoja Petrovna mööda kauplusi ringi. Midagi vähegi sobivat ta ei leidnud: mis oli odav, see oli ka halb, mis oli hea, selle ostmiseks ei piisanud laenust. Ta asus kuulutuste tahvleid otsima. Neid oli mitu, igaüks erinevas linna-

osas. Kuulutuste järgi nad Krutilitšiga mööbli ostsidki. Keegi pidi järsku ära sõitma ja müüs kiiruga maha omaapid, laudad ja toolid palju odavamalt hinnaga, kui ta need ise oli muretsenud. Mööbel polnud küll uus, kuid ka mitte vana. Orleantsevile ost meeldis ja ta kiitis Zoja Petrovna: «Tubli, Zojake! Hästi tehtud. Minu poolt preemia.» See ülesanne oli olnud Zoja Petrovnaale äärmiselt ebameeldiv. Krutilitš talle ei meeldinud, eriti veel pärast seda, kui Guljajev oli arvanud Krutilitši kõigele lisaks veel täitanud olevat. Kuid Orleantsevile ei saanud ta enam milleski ära öelda. Orleantsev andis käsu ja tema täitis. Tõsi küll, Orleantsevi käsud olid alati antud sõbraliku palve vormis, millega kaasnes veel käesuudlus, kuid käskudeks jäid nad ikkagi.

Soolaleivalised olid kutsutud Orleantsevi nõuande järgi.

«Kas teil sõpru on?» küsis Orleantsev Krutilitšilt.

«Mis sõpru mul saab olla!» vastas Krutilitš kibedusega. «Olen kogu elu aeg olnud tagakiusatud inimene. Niisugustest hoidutakse eemale. Kellega aga sõbrustatakse? Eks ikka nendega, kes elus edasi jõuavad.»

«Järelikult tuleb elus alati edasi jõuda, Krutilitš, ütles Orleantsev. «Noh, kui teil sõpru pole, on kõik palju lihtsam. Vaadake, milles on asi. Külalisi on kaheksa: sõbrad ja vajalikud inimesed. Tihtipeale ei saa neid kokku viia. Sõpradest külalistele võib teinekord mõistmatuks jääda, miks te vajalikke inimesi olete kutsunud, nad võivad seda pahaks panna, võivad talle meenutada, et olete nende vajalike inimeste kohta kunagi ja kusagil endale mitte just eriti viisakaid väljendusi lubanud, nad võivad skandaali teha. Aga kas siis vajalike inimesteta on võimalik elada, Krutilitš! See, muide, ongi kõige suurem viga teie elus. Te olete üksik. Aga üks mees pole lahinguväljal veel sõjamees. Saja sõbra asemel olgu sul sada vajalikku inimest ja sa oled võitmatu. Nii et ei maksa oma sõpru ja endale vajalikke inimesi ühe laua taha sobitama hakata, parem on neid eri aegadel kutsuda. Ma ütlen veel kord, sõbrad on ohtlik rahvas, nad on suutelised sind ka kõige vajalikumate inimestega tülli ajama. Teil, tähendab, on olukord lihtsam.»

Nad koostasid nimekirja. Selles oli mitu inseneri Orleantsevi austajate hulgast, oli insener Vorobeinõi, oli ka näitejuht Tomašuk. Krutilitš soovitas:

«Võib-olla kutsuda ka kunstnik Kozakov? Räägitakse, et tal olevat sümpaatne naine.»

«Kozakov?» Orleantsev kissitas mõtlikult ühte silma. «Pole tarvis. Korter, mis te saite, oli ju neile, Kozakovidele, määratud. Aga kui Tomašuki kaudu õnnestuks teatri kunstiline juht siia tassa, see poleks kaugelki paha mõte. See on tähtis tegelane. Ta sõitis pealinnast siia kliima pärast, tal on mingi keeruline tõbi. Muidu te teda siin juba ei näeks. Kas teate ka, kelle õpilane ta on? ... Jajah, ta õppis suuruste juures! Teie autoriteet oleneb suuresti sellest, kes on teie tuttavad. Nimetate ühe säärase nime ja teisse hakatakse kohe teisiti suhtuma. Kui naiivne te küll olete, kallid Krutilitš. Lihtsalt laps! Ja veel on midagi, mis teil tuleb ära korraldada. Kui võrd te nüüd olete leiutuskabineti juhataja asetäitja ja hakkate saama viisakat palka, võiksite ka teenija peale kulutada, paarist sajalisest kuus ei tohiks küll kahju olla.»

«Paarist sajalisest! Teame neid paari sajalist. Ja pane ta veel riidesse ja toida ka. Paremini juba abielluda!» erutus Krutilitš. «Hakkab teine siin veel päevad ja ööd läbi tõlledama. Olen harjunud, et mind ei segata.»

«Võite ka passija võtta. Moskvast, seal küll on teenijatega raskusi. See elukutse hakkab ju välja surema. On kaks hääbuvat elukutset — kuningad ja majateenijad. Kuid siin võib siiski veel leida. Te mõelge selle üle.»

Kõik, keda Krutilitš kutsus, tulid. Paljud neist poleks vahest tulnudki, kui neid ainult Krutilitš oleks kutsunud. Kuid ka Orleantsev oli siin palju ära teinud. Tomašuki abiga õnnestus tal koguni see, et kunstiline juht ise soovitses Krutilitši korterit austada. Puudus ainult Zoja Petrovna. Ta oli palunud Orleantsevit, et see liiga peale ei käiks: ta ei tahtvat end tehase inseneridele näidata. Orleantsev siis nõustuski sellega.

Oli päris lõbus. Ühe inseneri naine laulis naabriteit hangitud kitarri saatel. Saatis Tomašuk. Tema jutustas ka anekdoote. Kunstiline juht meenutas kahekümneid aastaid. Tema arvates oli see teatri õitse-aeg.

Kahetseti, et polnud klaverit või pianiinot, halvemat juhul kas grammofooni, sest taheti tantsida.

Laua kattis ja laua juures teenis Orleantsevi kutsutud kelner. Tema sealviibimine nagu ängistas kõiki ja veel kord meenutas Orleantsev Krutilitšile, kelle ta kõrval kutsus:

«Näete nüüd isegi, mu kallis, kui vajalik on majaa perenaine. Kui tahate avamerele purjetada, peavad teie maja uksed lahti seisma. Hea perenaiseta aga neid lahti ei hoia. Ega siin ole Moskva, kus on «Aragva» oma kabinetidega. Kodus, kodus tuleb kõike organiseerida. Inimesi tuleb ühendada laua taga! Lauas istudes on kõik lahkemad, vastutulelikumad, sõbralikumad.»

Joodi tublisti; Orleantsev saatis kelneri veel viina järele, milleks tal tuli oma pintsaku taskust viimased sajalised lagedale tuua. Läks käiku kahekümnenenda kongressi otsuste vastukajana hiljuti ajalehes ilmunud artikli honorar.

Lauas oli palju kära, kõik karjusid, nõudsid sõna. Krutilitši eduks ja terviseks oli juba küllalt klaase tõstatatud, nüüd joodi Tomašuki, Orleantsevi ja kunstilise juhi terviseks. Uniseks jäänud kunstiline juht rääkis:

«Täna, sõbrad! Täna, mu kallid! Tegite vanamehele au, pidasite mind mees!»

Teda tükiti suudlema, ta suudles vastu ja liigutuspisarad veeresid tal silmist.

Üks insener tegi ettepaneku tõsta klaasid partei kongressi otsuste eduka täitmise nimel.

«Need on suurepärased otsused, nad tiivustavad inimesi, avavad uued perspektiivid ja relvastavad meid teoreetiliselt.»

Teda toetati.

Siis võttis sõna Vorobeinõi:

«Mina pole kunagi kultust pooldanud. Ma vaikisin hambad ristis, kui teda ülistati. Nüüd aga tunnen moraalselt rahuldust sellest, et ma ei eksinud.»

«Mina seda küll öelda ei või,» vastas talle Tomašuk. «Mina olin nende hulgas, kes ülistasid. Ja mida muud olekski võinud teha? Eks sa katsunud ainult midagi vastu öelda... Hahaa! Ja peategi ei teadnudki me midagi.»

«Me ju nägime meie maa edusamme, nägime, kuidas ta kasvab ja tugevneb. Me nägime suuri töid. Võtsime osa neist töödest, võtsime osa sõjast, millega maeti maha saksa fašism!» rääkis tuliselt üks insener. «Ja see oli meile peamine. Mina vastu rääkida ei proovinud. Ma ei teinud seda sellepärast, et mu mõte polnud vastu. Mul on ebameeldiv insener Vorobeinõilt kuulda, et tema kõike nägi, kõike teadis ja ometi vaikis.»

«Seltsimehed, seltsimehed!» ütles Orleantsev tõustes. «Me ei ole ju koosolekul, oleme kitsas sõprade ringis. Teen ettepaneku juua sõpruse auks. Sõpruse auks, seltsimehed!»

Tema ettepanek ei leidnud toetust, sest alustatud mõttevahetus erutas kõiki.

«Hüüdega «Kodumaa eest! Stalini eest!» läksin ma rünnakule,» jätkas insener üha enam ägestudes. «Jah, rünnakule. Kuulide ja miinide rahe alla. Läksin, püss käes, tankide ja haubitsate vastu. Staliniaga ma tuttav ei olnud, polnud ma talle ei veli ega vader. Tema isikus nägin ma parteid, meie Keskkomiteed ja rahvast. Just seda kõike nägin ma temas, mitte aga lihtsalt tema isikust. Hüüdsin küll: «Stalini eest!», aga kelle eest ma võitlesin? Võitlesin ju partei, kommunismi ja rahva eest... Ja teie ärge püüdkegi sellistele, nagu mina, varju heita. Sellest ei tule midagi välja, Vorobeinõil!»

Orleantsev tagus noaga nii kõvasti karahvini pihta, et see purunes, viin valgus lauale, jooksis põrandale maha; see peatas vaidlejad viivuks. Orleantsev kasutas seda hetke.

«Kulla sõbrad,» hakkas ta rääkima. «Ega siis ägeduse, jagelemise ja solvavate sõnadega tõsiseid küsimusi saa lahendada. Ma palun teid äge toon ja teravad väljendid jätta. Uskuge, et see, mille üle te praegu vaidlete, saab suurte kõneluste teemaks. On ilmne, et isikukultuse tagajärgede likvideerimine kujuneb peamiseks, millega parteil lähema kümne aasta, võib-olla veel pikemagi aja jooksul tuleb tegelda. See kajastub ju kogu meie riigi elus. Pole ainult vaja kiirustada ega rutakaid otsuseid teha. Need asjad kasuks ei tule, vaid muudavad selle veelgi keerukamaks. Pole ju kahtlust, et me kõik oleme mõttekaaslased, et meie hulgas pole

selliseid, kes põhimõtteliselt vastupidiselt mõtleksid. Kuigi me ühes või teises küsimuses kõrvale kaldume, sammume me siiski ühe, üldise eesmärgi poole. Palun pokaalid tõsta!»

«Jah, paljuskki tuleb muudatusi teha,» lausus Tomašuk, kui oli joodud. «Nii poliitilises, majanduslikus kui ka meie kunstielus. Kunst tuleb ühe isiku kohustusliku ülistamise ahelatest vabastada.»

«Kahekümnendad aastad...» ütles kunstiline juht. «Jah, meil tuleb paljuskki nende aastate juurde tagasi minna. Siis oli hoogu ja lendu. Kunstil, tõelisel kunstil pole jalgu. Tal on tiivad. See, mis maad mööda kõnnib, pole kunst. Kunst lendab meist, patustest, kõrgemal. Tiivuline, tiivuline on ta, mu kallid. Ja tema tiibu ei tohi kärpida, nagu seda tehakse luikedega, keda tiikides peetakse. Kunst ei tohi olla taltsutatud nagu mingi kodulind.»

«Tõeline kunst on suuteline ka silmi välja nokkima,» ütles Tomašuk.

«Kellel, teie arvates?» küsis ikka seesama ägedalt vaidlev insener.

«Aga vaat, kellel,» segas end äkki vestlusse ka peremees Krutilitš. «Bürokratismil, tšinovniklusel, häraskusel, kõigel, mis meie kaela peal istub.»

«Olete resoluutne seltsimees. Päril võitleja,» ütles insener tõustes. «Hakkan vist minema. On juba hilja, kell on kahe peal. Homme aga on vaja tööd teha. Konstantin Romanovitš ütleb küll, et peamine ülesanne kümne aasta peale ette on isikukultuse tagajärgede likvideerimine, aga terast tuleb ikka ka sulatada. Teie arvates pole see võib-olla praegu küll peamine, vaid nõnda-öelda teisejärguline ülesanne, aga teha seda siiski tuleb, Konstantin Romanovitš, jah tuleb.»

«Kallis inimene,» astus Orleantsev kelmikalt muiates tema juurde. «Olete teie aga leppimatu. Suurepärase inimene olete.» Ta surus kahe käega inseneri kätt. Insener oli üks neist, kellega ta sügisel väljasõidul oli käinud ja kes Orleantsevi asjatundlikkusest oli alati vaimustatud olnud.

Hakati laiali minema. Kunstiline juht ajas esikus pikka aega oma rasket kasukat selga ja seadis pähe

ametpõhjaga piibrinahast mütsi, mis meenutas mingit muuseumi- või kirikueset. Ta ajas ühtsoodu Krutilitši nime segamini, kutsudes teda küll Kuriliniks, küll Krutiliniks, tänas teda ja kutsus teatrisse.

«Tulge aga otse minu juurde, otse minu juurde, lugupeetud seltsimees, minu looži. Kes meist ei austaks terase mõistusega Newtoneid? Teid armastatakse, sõber Krutilin, armastatakse.»

Kui kõik olid lahkunud, ja majja jäid vaid peremees, Orleantsev ja kelner, kes hakkas lauda kraamima, viis Orleantsev Krutilitši teise tuppa, mis oli kabinet ja ühtlasi magamistuba, pani ukse kinni ja istus diivanile.

«Olen kuradima väsinud,» ütles ta jalga üle teise heites.

«Kõik läksid tülli,» pomises Krutilitš masendatult.

«Mis te nüüd! Tülli ei läinud keegi. Kõneldi lihtsalt sellest, mis südamel. On ju see möödunu igaüht kuidagi riivanud.»

«Kas see teid ka riivas?» küsis Krutilitš.

«Enda kohta ma seda ei ütleks,» vastas Orleantsev pärast hetkelist mõtlemist. «Olen alati hästi elanud. Mind pole keegi seganud. Mind on alati hinnatud. Kuni teie tehaseni.»

«Teid hinnatakse ka siin.»

«Nüüd küll jah. Aga mis oli mõni kuu tagasi?»

«Milleks vana asja meelde tuletada? Nüüd aga, Konstantin Romanovitš, lähete te ülesmäge, aina ülesmäge. Saate peainseneriks, saate direktoriks. Ja sealt muudkui ülespoole, ikka ülespoole.»

Naeratus pundunud, viinast punetavas näos, kiigutas Orleantsev jalga.

«Halb on see sõdur, Krutilitš, kes...»

«Jaa muidugi, muidugi, — kes marssalikeppi oma ranitsas ei kannu. Mul pole seda tunnet kunagi olnud. Mitte selles mõttes, et ma poleks marssalikepist iialgi unistanud. Aga kui mõtledki vahel, et noh nüüd hakkab juba minema, saab ometi elu joonde, kui trahh, jälle on sul lõpp peal.»

«Olge siis teistest targem, laske see trahh teiste kaela langeda, mitte enda kaela. Nüüd on asjad nii, et kõik mis segab ja pidurdab — maha!»

«Ja siis?»

«Tulevad uued inimesed.»

«Kust need uued teil ikka tulevad? Tulevad samasugused.»

«Aga meie teiega näiteks, kas meie oleme siis samasugused? Teie, Krutilitš, olete lootusetu pessimist. Nende asemele tuleme ju meie, kas mõistate, meie ise.»

Lõpuks lahkus ka Orleantsev. Nõudekorv käes, asus minekule kelnergi. Krutilitš avas õhuaknad, et suitsu välja lasta. Siis võttis saapad jalast ja vahetas need toatuhvlite vastu, tegi läbi tubade, köögi ja koridori ühe tiiru, jõudis söögituppa tagasi, ringutas siin käsi kõrgele sirutades. Läks siis jälle kabinetti-magamistuppa. Siin seisis tema vana, must plekiga ülelöödud kast. Ta riivas seda villtuhvlis jalaga. Orleantsev on küll suur, kuid ka tema on inimene, mitte jumal. Krutilitši kastis on juba mõned tõendid Orleantsevi maiste omaduste kohta. Jah, vanasse kasti on mõndagi uut tekkinud sellest ajast, kui Orleantsev Krutilitši süngest urgast esmakordselt külastas ja teda oma õiguste eest võitlema kutsus. Siis oli tema, Krutilitš, muidugi armetu, kõigist hüljatud ja diskrimineeritud inimene. Orleantsevil tekkis temast arvatavasti täiesti ebaõige kujutus, kui nõrgast, viletsast ja tühisest inimesest. Kuid see pole tõsi. Orleantsev eksis siin. Tasuks meenutada jutustust — vist Jack Londoni oma — ühest poksijast, kes kaotas oma viimase, otsustava matši ja lahkus ringist. Ta oli näljane ja unistas lihatükist. Oleks tal see olnud, kõik oleks teisiti kujunenud. Kui tähtis on saada see tükk õigel ajal. Noh, hästi, Orleantsev tuli talle õigel ajal appi. Et Krutilitš selle vajaliku lihatüki sai, selle eest tuleb muidugi Orleantsevit tänada. Kuid kallis seltsimees Orleantsev, see, et teie hakkasite tõusma, pole kaugeltki ainult teile vajalike inimeste teene ministeeriumis. Vajalikud inimesed said vajalikke kirju. Keda meenutas Krutilitš heasoovlikult, kui ta Tšibissoville ja igasugustele teistele bürokraatidele purustavaid lööke jagas? Teid, seltsimees Orleantsev, teid, Konstantin Romanovitš. Asjatult kirjutate kogu oma edu ainult iseenda kontosse. Kuid jumal temaga, selle Orleantsevi viga, jumal temaga, olgu ta õnnelik. Kui tema termino-

loogiat kasutada, on ta igal juhul vajalik inimene. Tuleb end tema lähedal hoida. Ta annab alati õiget nõu. Isegi perenaise küsimuses... Ah, Sonja, Sonja! Küllap sa veel kahetsed ja hakkad küüsi närima, et oma sõbra raskele tunnil nii kergemeelselt maha jätsid. Kui õige uuesti abielluda? Aga siis võib juhtuda, et seod oma elu jälle olevusega, kes uuel raskel momendil — ja kes selle eest on garanteeritud! — sind ebatavalise kergusega maha jätab? Ei, tänan väga. Kui just soetada endale tolle võorastemaja ettekandja taoline sümpaatne koduabiline, seda muidugi võiks. See on arukas, asjalik nõuanne. Kuid katsu seda ellu viia! Kuidas tegelikult asja juurde asuda? Kuulutus välja panna? Aga kui hakkavad käima igasugused lõustad. Satud veel mõne vargaga kokku, vaata et teeb su paljaks. Või tülinorijaga, kes sind siis ühest kohtust teise tassib.

Krutilitš läks esikusse seinapeegli ette, lülitas valguse alla ja vaatas peeglis. Sinna tekkis inimese kujutis, kel oli seljas mitte eriti uus, kuid hästi pressitud ülikond ja puhas särk; lips oli Orleantsevi kingitud. Ta ütles selle Pariisist toonud olevat. Jah, pahemale poole on tõepoolest mingi välismaine kaubamärk ömmeldud. Nägu on väsinud, kuid suursugune; Krutilitš raseerib end juba teist nädalat iga päev ja on selle vaevalise protseduuriga juba harjumagi hakanud. Niipea kui ta homme ülehommese esimese palga saab, ostab ta kohe kaabu.

Ta ajas rinnä ette ja seisis kaua peegli ees...

Orleantsev, kelle tuba asus sama maja neljandal korrusel, ainult teisest trepist üles minna, lamas sel ajal voodis ja sirvis materjale, mis peainsener talle hommikul seisukoha võtmiseks oli andnud. See oli insener Kozakova suur kolmekümneleheküljeline ettekanne. Orleantsev asus kirjapandut lugema hajameelselt, ilma igasuguse huvita. Ta nägi enda ees mitte niivõrd kõrgahjutsehi ega ka kirjutust, kuivõrd selle autorit, ta vaatles ning hindas mõttes seda naist igast küljest. Üldiselt siiski huvitav eksemplar, otsustas ta lõpuks ja hakkas tähelepanelikumalt lugema.

Kirjutus osutus arukaks, ettepanekud olid tähtsad. Kui kõik see ellu viia ja Kozakova esitatud abinõusid

kompleksselt kasutada, võib kõrgahjutsehh kaheksa kuni kümme protsenti metalli rohkem anda. Aga kaheksa või kümme protsenti tähendab kokkuvõttes tuhandeid tonne aastas. Tubli, Kozakova, tubli! Orleantsev hakkas kalkulatsioone ja arvestusi läbi vaatama. Jah, hea mõte, jajah!

Heitnud siis käed üle pea, vaatas ta kaua lae alla pimedasse nurka. Ta pea töötas energiliselt. Kozakova ettekandes oli ka hulk naiivsusi, paljugi oli siin formuleeritud nii kohmakalt või esitatud sedavõrd konarlikult, et nõudis muidugi vilunumat ja osavamat kätt. Orleantsevil oli juba selge, mida ja kuidas tuleks siin ümber teha, et ettekanne ükskõik keda veenaks. Ta tahtis kohe tõusta ja tööle asuda, kuid heitnud pilgu kella, kustutas kiiresti tule ja tõmbas teki õlgadele — toas oli jahe, sest kütmisega ikka veel midagi logises, ikka ja jälle läks seal midagi rikki. «Homme hakkame peale, homme!» lausus ta ja et kiiremini uinuda, hakkas aeglaselt lugema: «Üks, kaks kolm...»

3.

Kuni kohtumiseni Andreiga meeldis Kapale arutleda armastuse üle, mis tema kujutluses oli midagi nii eba- maist ja äärmiselt idealiseeritud, et see kokkupuutumisel elu proosaga pidi kohe närbuma. Teda tollal kuulates võis mõelda, et selleks tundeks peavad inimesed eemalduma kõigest, mis neid iga päev ümbritseb, ja et nad mingil lembetunnil saavad endale mingid erilised tiivad ja hõljuvad siis kõrgel maa kohal. Seepärast arvustaski Kapa nii teravalt abielu, mis pidi olema armastuse lõppakordiks, armastuse surmatunniks, ja arvas, et seda tuleb kõigiti edasi lükata, kui just pole võimalik üldse ära hoida.

«Ma ei mõistnud sellest siis mitte kui midagi,» rääkis ta nüüd oma sõbrataridele. «See, mis meie ja poisikeste vahel oli, kõik need flirtimised, kirjakesed, koju- saatmised ja armukadedussteenid selle pärast, et sa peoõhtul ei istunud tema, vaid kellegi teise kõrval, ei vaadanud teda, vaid teist, see kõik on hoopis midagi muud.»

Alles siis, kui ta juba kolm kuud Andreiga abielus oli olnud, hakkas Kapa mõistma, mis see maine — aga mitte väljamõeldud armastus — õieti on, alles nüüd valdas see teda tõeliselt. Mõnikord öeldakse kellegi kohta, et ta käib teise järel nagu vari. Ja nüüd oli tema, uhke ja iseseisev Kapa, kel kõige kohta oma arvamine leidis, valmis sõna otseses mõttes varjuna oma Andrei järel käima. Ta jätaks kas või instituudi sinnapaika ja läheks tehasesse, kõrgahjutsehhi ja istuks seal eemal, et vaadata Andreid, ning seda, kuidas ta töötab.

Kodus Kapa nii tegigi. Kui Andrei hakkas kõrgahju- meistri päevikut täitma, seadis ta end Andrei vastu istuma, pani küünarnukid lauale, surus lõua peopesadesse, ning muudkui vaatas ja vaatas oma meest. Jajah, see oli ju tema, tema mees. Andrei sattus selle pilgu all päris segadusse. «Kapakene,» rääkis ta, «kui sa mind nõnda vaatad, siis mina ka... vaatan küll raamatusse, aga midagi ei näe.» — «Minuga küll nii ei ole, ei.» Kapa vaatas iga joonekest Andrei näos, ta nägi, kuidas too mõttesse vajudes laupa kortsutas, kuidas tema pikad tütarlapseriipsmed liikusid, kuidas pehmed juuksed aeglaselt laubale libisesid. Kui juuksed olid just näole lan- gemas, ei pidanud Kapa enam vastu, ja sõrmi neist läbi libistades, lükkas ta nad tagasi. Andrei naeratas, suudles Kapa kätt, surus oma põse ta peopessa ja sosistas: «Kapake, armas. Kuidas sa küll niisugune oled!»

Kunagi varem oli Anna Nikolajevna Kapat harjutanud, et ta olevat liiga kaalutlev, külm, ja Kapa ei mäletanud enam mis kõike veel. Kapa aga on osutunud üsnagi järelemõtlematuks, kergemeelseks ja tuulepäiseks — kui ema teda nüüd näeks. Andrei on temast palju kaalutlevam. Kui poleks Andreid, läheks neil vist kõik luhta. Tema, ainult tema panebki Kapa raamatute taha istuma, tema ja üksnes tema sunnib Kapat igal hommikul instituuti minema. «Ei taha,» haliseb Kapa ja tõmbab end teki all kerra, «ma ei taha sinna üldse enam minna. Olen tüdinud.» Andrei tõstab ta siiski üles. Uniselt ja mossis istub Kapa asemel. «Noh pane mind alis riidesse ka.» Andrei joodab teda teega, annab talle portfelli kätte ja saadab ta majast välja. Korda kümme tuleb Kapa veel tagasi: «Unustasin sind suudelda», «ei

suudelnud nii nagu peab», «sa vastasid mulle halvasti»...

Nii on see siis, kui Andrei käib õhtuses või öises vahetuses. Kui Andrei hommikuses vahetuses töötab ja lahkub kodust enne Kapat, on asi halvem. Siis tuleb endal tõusta, majas on Andreita külm, tühi ja igav. Kapa istub, joob teed, paneb Andrei pildi lauale suhkrutoosi najale seisma ja ajab sellega juttu. Mõnikord küsib ta endalt: «Võib-olla on see rumal? Võib-olla olen ma segaseks läinud?» Mõtleb siis veidi ja vastab ise: «Ja kui olengi, mis sellest — parem juba olla niiviisi rumal, kui teisiti tark.»

Vahel tuleb Kapa tõusta ühel ajal Dimitri Timofejevitšiga — see oleneb samuti vahetusajast. Too on süge ja sõnaahe, aga Kapa teab, et tegelikult on ta heasüdamlik, kuigi püüab seda varjata. Kui neil ühel ajal tõusta tuleb, on Kapa juba õhtul rahutu, hommikul aga tõuseb enne valget, valmistab hommikueine, kõnnib tasa ja käratult. Millegipärast lööb ta Dimitri Timofejevitši ees ujedaks. See pole hirm, ei ole. Kapa pole eluski kedagi ega midagi kartnud. Kümneaastaselt läks ta öösel surnuaiast läbi ja mitte mingi kihlveo pärast tüdrukute või poistega, vaid lihtsalt enese jaoks. Meres ujub ta mitme kilomeetri kaugusele. Ta... Mis siin üldse hirmust rääkida! Ei, see pole hirm ega argus. Pigem on see austus, suur austus. Dimitri Timofejevitš on kõik kuidagi ebatavaline, nii tema elulugu kui ka see, kuidas ta töötab, sellest rääkis isagi: üleliidulises kutsealalises võistluses saavutas ta valtsijate hulgas teise koha. Ja milline portree temast sai! Tõesti, suurepärane portree! Kunstnik Kozakovil vedas, et ta Dimitri Timofejevitšiga kohtus. Ja siis veel see Ljolja ja nende suhted... Kapa oli väga kahju, et see kõik nii kujunes, et Dimitri Timofejevitš Ljoljast lahku läks...

Laud hommikueineks kaetud, ei istu Kapa enne sööma, kui Dimitri Timofejevitš teda kutsub: «Mis te ootate, Kapitolina?... Üksi ma sööma ei hakka. Sit down, please¹.» — «Thank you²,» ütleb Kapa ja istub

¹ Palun istuge!

² Täna teid!

teisele poole lauda nagu Andreigagi. Dimitri sööb, joob ja püüab öelda veel mõned ingliskeelsed laused. Kapa on üllatuseks, kui kiiresti talle sõnad ja reeglid meelde jäävad. Dimitri Timofejevitš on üldse väga andekas. Hiljuti viis ta tehases läbi valtsijate üleliidulise kooli, kuhu sõitsid kokku suurte valtsimisagregaatide operaatorid. Kool kestis kaks nädalat, seal vahetati kogemusi ja sõideti teistesse tehastesse. Dimitri ise ei rääkinud sellest midagi, kuid Kapa leidis tuba koristades koopia ministri käskkirjast, kus minister Dimitri Timofejevitšile eeskujuliku töö eest tänu avaldas. Ja kui palju Dimitri Timofejevitš veel luges! Ta luges palju rohkem kui tema, Kapa, instituudi neljanda kursuse üliõpilane. Oleks keegi näinud, missuguseid raamatuid ta tehase- ja linnaraamatukogust koju toob. Viimasel ajal on Dimitri Timofejevitš hakanud lugema Shakespeare'i. Tal on neid kuus köidet koju toodud, mida ta siis üksteise järele loeb.

Kapat ja Andreid ei seganud Dimitri Timofejevitš sugugi. Oskas alati õigel ajal lahkuda ja neid üksi jätta. Ta oli üldse tähelepanelik ja delikaatne. «Kui poleks sind,» ütles Kapa Andreile, «armuksin ma Dimitri Timofejevitšisse. Ah sa ei usu? Noh, ausõna!»

Ka Andrei oli suurepärane mees, nii rahulik ja heasüdamlik. Ka temast räägiti vaid head. Tõsi küll, öeldi ka seda, et tõeliseks kõrgahjumeheks olevat ta veel noor; ainult nüüdsel ajal võivat juhtuda, et sellised poisikesed hakkavad kõrgahjusid juhtima, varem allusid kõrgahjud ainult elutarkadele vanameestele. Kuid pole midagi, küll jõuab aeg ja ka Andrei saab elutargaks. Kapa naeris, kujutledes Andreid hallide vurrudega tädina. See oli ju veel nii kaugel, et näis, nagu ei saabuks see aeg iialgi. Veel palju-palju aastaid on nad Andreiga noored, aina noored.

Pikaleveninud talv hakkas lõpuks kevadele alla andma. Mäekaldal oli lihtsalt võimatu läbi pääseda. Ojakesed, vähe sellest et ojakesed, terved jõed söötsid piki tänavat kohisedes ja vahutades järsakust alla, nii et vesi neis kohtades põlvini ulatus. Peatänavatele püüti pääseda võoraste õuede ja aedade kaudu, roniti üle tarade ja läbi tarade, peeti võitlust ketikoerte ja nende

peremeestega. Andrei muretses Kapale kummisäärrikud. Kapa naeris, neid kandvat ainult äärelinna piimanal-
sed. «Pole midagi,» ütles Andrei. «Lähed nendega, kuni
kuivale jõuad, seal paned kingad jalga.» — «Ja sääri-
kud riputan siis kepiga õlale?» Naersid küll, aga kanda
neid tuli, sest säärikuteta oli võimatu läbi saada. Kord
tuli Kapa nendes vanemate juurde. «Kas isa on kodus?»
küsis ta emalt. «Tahan ennast talle näidata.» Oma
poriste kummikutega astus ta isa kabineti vaibale.
«Näed nüüd, isake, kuidas te meie, lihtsate tööinimeste
eest hoolitsete. Selliseid tänavaid aga nagu Mäekalda,
on linnas kui mitte sadu, siis vähemalt mitukümmend.»
— «Oled sa mul aga naljatilk, on ju kevad, ja kevadel
on alati porine.» — «Ka kevadel ei tohi porine olla, just
kevadel peab kõik olema ilus, väga ilus. On ju kevad!»

Kui Kapa oma jutuajamisest isaga Andreile rääkis,
ei kiitnud Andrei seda sugugi heaks: «Miks sa nii tegid,
Kapake? Ivan Jakovlevitsil on ju praegu muret rohkem
kui kunagi varem. No meeldib sulle aga inimesi näägu-
tada.» — «Ahaa!» ütles Kapa. «Juba tulevadki kriitili-
sed märkused. Minu ideaalses olemuses hakkavad aega-
mööda puudused ilmnema. Nii-nii, nendest pisiasjadest
see just algabki.» — «Mis asi see algab?» — «Normaalne
perekonnaelu. Edaspidi võib juhtuda hullematki. Ja kui
me käed puusas teineteise peale karjuma hakkame, või
veelgi parem, — kui sa mind juukseidpidi mööda
põrandat hakkad vedama, siis võib juba öelda: mis te
neist ikka tahate? Nad on ju mees ja naine.» Kapa süle-
les Andreid, surus end tema vastu. Ja tal oli nii hea
nagu kellelgi teisel muidugi üldse olla ei saagi.

Vabadel tundidel tiris Kapa Andrei aeda lund kühvel-
dama, et see kiiremini sulaks. Kui lumi oli sulanud,
pandi Andrei kirsside alla lauda ja pinke tegema. Iga
päev vaatles Kapa pungakesi puudel: kas ikka lähuvad
varsti lahti. Kord pühapäeva hommikul, kui Kapa oli
tõusnud enne Andreid, jooksis ta suure kisaga majja:
«Andrei, tõuse, tõuse kohe! Kas tead, mis on juhtunud,
oi, mis on juhtunud!» Andrei hüppas pooleldi riides
Kapa järel aeda. Kirssidel helendasid äsja puhkenud
valged õiekesed. «Andrei, see on ju meie esimene kevad!
Kas sa küuled, Andrei? Kõige esimene.» Ja nad suudle-

sid. Vanaisa Mokeitš vaatas neid üle tara ja tuletas
oma noorust meelde. Tema noorus oli aga nii kaugeks
jäänud, et meenus vaid ähmaselt. Aga et tema ajal nii
oleks suudeldud, seda ta küll ei mäletanud. «Inimesed
olid siis nagu kainemad,» mõtles ta kaugeid aegu mee-
nutades.

Kapa ei jõudnud kuidagi suvevaheaega ära oodata.
Võtab ju Andrei siis puhkuse ja, mu jumaluke küll, neil
kummalgi pole vaja kusagile minna, pole vaja ainsakski
tunniks, ainsakski hetkeks teineteisest lahkuda, nad
võivad kogu aeg olla kahekesi koos, ainult kahekesi!

Kapa ja Andrei käisid kinos iga uut filmi vaatamas;
oli see siis hea või halb film — nad ikkagi läksid ja istu-
sid seal siis käsikäes. Mis ekraanil ka iganes juhtus,
Kapa ei saanud hetkekski unustada, et tema kõrval istub
ju Andrei, Andrjušake, tema mees. Tema oma mees!
Nad käisid ka teatris. Viimane kord vaatasid seal noore
dramaturgi Aleksahhini näidendit «Hüljatu».

«Häbi, häbi, lausa häbi!» rääkis Kapa koduteel. «Seal ju
kõik purunes, palju aastaid läks elust mõttetult kaduma,
see naine ju nii väga armastas oma meest ja andis talle
kõik, mis tal anda oli, mees aga läks ära, läks teise,
noorukese juurde, autor aga julgeb meile veel öelda:
«Oh, sellest pole midagi, et meest ei ole, selle eest on
jälle kollektiiv ja hea eriala. Kõik on ju hästi.» Midagi
pole siin hästi! Kõik on halvasti. Ja tulekski näidata,
kui halb, kui kurb, kui raske see kõik on. Siis oleks see
õige, eks ju? Dramaturg vist kujutleb, et kui meil pole
inimese ekspluateerimist inimese poolt, kui võim kuulub
rahvale, kui kõik materiaalsed hüved on rahva teenis-
tuses, siis on sellega ka tunded, isiklik õnn ja õnnetus
kindlaks määratud ning lahendatud. Ja polegi enam
tähtis, kas mees jätab naise või naine mehe maha, kas
keegi kellessegi armub või keegi kelleski pettub — need
kõik on vaid tühised pisiasjad, peamine aga on see, et
pole enam inimese ekspluateerimist inimese poolt. Ja
mis siis sellest, et pole. See on ju väga hea, et pole. Ma
olen väga uhke, et elan just niisugusel maal nagu meie
oma, aga see mulle küll ei meeldi, kui selles küsimuses
viltu lüüakse ja vassitakse. Mis sina sellest arvad?»

Nende peade kohal säras maikuu tähistaevas, täna-

vaid läbisid soojad tuuleilid, eemalt kostis lõõtspilli mängu, veelgi kaugemal haukusid koerad. Juba kõndisid nad oma äärelinna tänavatel.

«Meil on siin nagu maal, eks ju?» ütles Kapa. «Ja see on isegi hea: oled linnas ja samal ajal ka maal.»

Kui nad aiaväravast sisse astusid, tegi Kapa ettepaneku:

«Istume õige veidi siin pingil. Nii ilus õhtu on.»

Nad istusid ja sülelesid Andrei pintsaku varjus. Istusid üsna vaikselt ja mõtisklesid.

«Kas sa tead, mis ma mõtlen?» küsis Kapa. «Ma mõtlen ikka veel sellele näidendile. Kas sa mõistad, meil aetakse kaks asja segamini ja sellest tihti vale noot tekibki. Kuula mind nüüd tähelepanelikult. Inimühiskond on ju eksisteerinud palju tuhandeid aastaid ja kõik need aastatuhanded on see ühiskond baseerunud inimese ekspluateerimisel inimese poolt. Üks inimene vedas, teine sõitis. Revolutsioon tegi sellele korrale lõpu peale. Ja esmakordselt ajaloos töötab nüüd inimene iseenele. See on aga määratu suur, otse grandioosne saavutus. Mul lihtsalt ei jätku sõnu. See just ongi revolutsioon. Sellega on lahendatud kõige tähtsam — tootmissuhete küsimus. Vead ise, vead mõnikord suurte raskustega, aga vead märke. Kuid ise ka sõidad. Saad sa minust aru, ega ma segaselt ei räägi?»

«Saan küll aru. Seda me õppisime juba koolis.»

«Ära naera. Edasi on juba raskem mõista, sest mul endal on peas täielik tohuvabohu. Vaata, mis on edasi. Edasi tahan ma seda öelda, et inimsool on kaks igipõlist ja põhilist probleemi. Esimeseks on tootmissuhted, teiseks aga — perekondlikud vahekorrad. Need on, muidugi, omavahel seotud. Kapitalistlikus ühiskonnas on abielu tihtipeale äritehing, omal ajal oli see dünastia küsimus ja nõnda edasi. Meil on inimene vaba ja ka tema tunded on vabad. Kuid kas sellest siis järeldub, et kui tootmissuhted põhjalikult muutusid, ja pole enam inimese ekspluateerimist inimese poolt; siis kõik ka oma isiklikus elus tingimata õnnelikuks saavad? Kujutleme, Andrijuša, et mind enam pole, kas siis kõrgahjutehhi kollektiiv asendab sulle mind?»

«Kuidas sind enam pole?»

«Ma toon lihtsalt näite. Mina muidugi jään, jään ikka ja alati. Ütlen seda ainult näiteks. Minule ei asendaks sind küll keegi — ei kollektiiv ega haiged, keda ma kunagi ravima hakkan. Kui sina mind maha jätaksid, ulaksin ma ööd ja päevad, ja mitte mingisugusesse elu- jaatavasse näidendisse ei saaks mind panna. Näidendisse ei sobiks ma just sellepärast, et oleksin elutruu kangelane. Aga see, keda me täna nägime, oli võlts. Nii et isikliku õnne probleem ei ole meil veel lahendatud. Keegi ju veel ei tea, mida tuleks teha, kui sind armastada ei taheta või enam ei armastata. Selle probleemi lahendavad tuleviku inimesed, need, kellel enam nii ägedalt pole tarvis leiva ja olemasolu eest võidelda. Meil aga nii raamatutes, näidendites kui ka kinos rüütelakse sellega ette ja nii ei tulegi midagi head välja. Olen sind vist oma jutuga ära tüüdanud, eks?»

Andrei vaikis veidi, siis ütles:

«See kõik on muidugi arusaadav. Ainult, et nii mõndagi on juba ära tehtud.»

«Noh, ja mida siis on tehtud, mida?»

«On olemas lastesõimed, lasteaiad, lastekodud. Ja emadel, kui nad üksi jäävad, on seetõttu ikkagi kergem. Ja on seal muudki.»

«Just nimelt veel muudki, Andrijuša. Kuid see kõik, millest sina räägid, puudutab ainult selle küsimuse materiaalsel, ainelisel külge. Ma ju alles seletasin sulle, et materiaalse külje lahendamise määras kindlaks ja võltis kätte revolutsioon. Kõigi nende sõimede, laste- aedade ja rahaliste toetuste tõttu on emal muidugi kergem lapsi kasvatada. Kuid kas see kõik asendab kaotatud armastust, asendab armastatud inimest, kui too ära leise juurde läheb? Imelik küll, Andrei, et sa seda nii võid arutada!»

«Sul, Kapa, on paljuskki õigus,» ütles Andrei pärast süvenenud mõtlemist. «Kuid mitte kõiges. Kui sinuga nõustuda, siis tuleks vist sellega leppida, et me siin ikka midagi muuta ei saa, et see on ju tuleviku küsimus, meil aga tuleb käed rüppe lasta ja oodata. Kui inimesed alati nii oleksid mõelnud, siis poleks ka revolutsiooni olnud ja ka tootmissuhted oleksid jäänud meil lahendamata. Kas pole õigus?»

«Mis jutt see on! Marx ja Lenin ju avastasid ühla-konna arengu seaduspärasused, töötasid välja revolutsiooni teooria ja praktika. Kõik oli järele kaalutud, läbi mõeldud, olid selged programmid.»

«Sa räägid Marxist ja Leninist... Ka enne neid oli inimesi, kes mõtlesid inimkonna saatuse üle. Muidugi mitte nii teaduslikult, mitte nii selgelt ja täpselt. See algas sotsialistidest-utopistidest... Sa ju õppisid seda koolis?»

«Aga kuidas siis? Thomas More, Campanella, Saint-Simon...»

«Tähendab, nemad mõtlesid samuti tulevikust, püüdsid seda kuidagi ette kujutada. Kas sa mõtled, et nende fantaasia Marxile ja Leninile ära ei kulunud? Ütleme, kas või selleks, et seda ümber lükata? Kas need fantaasiad ei pannud inimesi järele mõtlema, ei tõuganud neid osa võtma mõtisklustest inimkonna tuleviku üle? Ja ka nüüd, kui niisuguseid näidendeid kirjutatakse, püütakse ju samuti lahendada tuleviku probleemi — kuidas kujuneb seal isikliku õnne küsimus?»

«Aga miks nad seda siis tänapäevana lasevad paista? Kirjutaksidki siis: näe, fantaseerime, püüame kuidagiviisi lahendada.»

«Kapake, palun ära ainult pahanda, aga mina sinuga küll eriti nõus pole. Näidendi kohta pole midagi öelda, see on tõesti halb, selles on sul õigus. Aga et kirjanikud niisuguste küsimuste üle üldse mõtlevad, seda teevad nad õigesti.»

«Need on siis nii-öelda kivid tuleviku hoone jaoks, muigas Kapa. «Et küllap kuluvad kellelegi ära, kas nii või?»

«Ütleme, et nii.»

«Ei lähe neid kellelegi vaja. Nii autoril, teatril kui ka neil, kes saalis nuuksuvad, on lihtsalt halb maitse.»

«Et nad nuuksuvad, see juba tõendabki, et nende küsimuste üle tuleks mõelda, et need erutavad inimesi, inimesed aga tahavad, et neile näidataks mitmesuguste eluliste vastuolude võimalikku lahendusteed. Jah tahavad, väga tahavad.»

«Ja las tahavad.» Kapa mossitas, tehes liigutuse, nagu tahaks Andreist eemalduda. Kuid surus end talle veelgi

lähemale, kui mõtles sellele, et temal, Kapa, ei ole ju mingisuguseid vastuolusid elus, tal on Andrei, on oma õnn. Ja ta hakkas tasa naerma.

«Mis sul nüüd on?» küsis Andrei. «Mille üle sa naerad?»

«Ah, niisama.»

Kapa tõesti ei teadnud, mille üle ta sel hilisel kevad-õhtul naeris. Tal oli nii hea elada, hinges oli millegi veelgi parema eelaimus ja süda otse tardus õnnest.

Järsaku taga stepis kriiskas mingi lind. Kapa linnalapsena ei teadnud, mis lind see on. Pimeduses sumisesid kirsipuude lehestikus põrnikad. Kõik lõhnas... kui haruldaselt kõik ümberringi lõhnas! Kõigis aedades õitses midagi, kõigis aedades olid peenrad kaevatud. Lil- lede, mulla, tärkava rohu ja arvatavasti öö enda lõh- nad segunesid ja ühtusid võrratuks kevadaroomiks. Ka varem oli olnud kevadeid, ja veel tervelt kakskümmend kevadet, kuid Kapa ei mäletanud, et need oleksid niiviisi lõhnanud nagu tänavune. Kapa ei olnud need kevaded millegipärast üldsegi mees. Nad ei erinenud ju millegi poolest üksteisest. Saabudes tõid nad eksameid kaasa, kui nad möödusid, jäid ka eksamid selja taha. Nii nad sulasidki ühte: ikka kevad ja eksamid, eksamid ja kevad. Ka nüüd on varsti eksamid. Kuid kas siis see kevad on eksamite kevad? Ei ole, see kevad on hoopis teistsugune, see on ju Andrei, Andrijuša kevad...

«Andrijuška,» ütles Kapa, «kas tõesti võiksid ka sina minuga kunagi nii teha?... Kui ma pole enam eriti noor, kui ma hakkas juba vähehaaval halliks minema, kas sina saaksid siis tulla ja pahvatada: «Anna andeks, Kapake, ma pole oma tunnete peremees, olen elanud sinuga õnnelikku elu, kuid näed, tuli uus armastus, ja kes võib armastust, seda püha tunnet, hukka mõista.» Ja lähedki ära. Ah? Kas sa tõesti võiksid seda teha? Ütle kohe! Mina küll siis enam edasi ei elaks, ega läheks kollektiivi juurde, mina üjuksin merele ja upuk- sin seal. Ära vaiki! Ütle aga kohe kõik välja!»

Andrei haaras tal ümbert kinni, tõstis ta oma põlve- dele, hakkas teda suudlema, ega lasknud tal enam kõnelda. Äkitselt Kapa lõtvus, ta käte haare Andrei kaela ümber andis järele.

«Tasem,» ütles ta mingil imelikul häälel. «Tasem, ära nii tee. Lähme parem tuppa. On juba külm.»

Dimitri ei maganud veel, kuid ta oli juba teed joonud, õhtust söönud ja kuuma teekannu käterätikuga kinni katnud. Kapa läks magamistuppa. Andrei istus laua äärde ja küsis:

«Noh, mis teil seal valtsimistsehhis ka uuemat on?»

«Tont seda teab, Andrjuška,» vastas Dimitri. «Ei saa enam millestki aru. Kongress võttis vastu niisuguse plaani, niisugused otsused, et muudkui aga anna tööle pihta. Kuid leidub niisugust elementi, kes ajab suust välja, mis talle iganes pähe tuleb.»

«Meil, kõrgahju juures küll säärast elementi pole. Meie muudkui teeme tööd.»

«Teie juurde see element ei tule. Tal hakkab seal palav. Meie juures on jahedam. Täna üks... Ise veel meistriabi, peaks iseseisev inimene olema, hakkas jooksva poliitika ringi töö ajal koledat kära tegema. Kus pistis karjuma: «Miks me ajakirja artiklit «Koksimiil ja tööstiil» läbi ei aruta? Seal on puhast tõtt kirjutatud. Direktor Tšibissoff paneb meie elu nahka, maskeerib end demokraadiks, ise aga on bürokraat, on aeg niisugune juhtkond välja vahetada.» Aga Tšibissoff oleval, nagu Platon räägib — ta on temaga rohkem kokku puutunud —, hea inimene. Minul isiklikult on temaga vähe kokkupuutumist olnud. Kuid ikka tuleb juurde, ajab juttu. Ja mis see direktor siis tsehhis veel peaks tegema? Ma võtsin siis ka sõna ja ütlesin, et kuule onu, ära sa ilmaasjata kisa tõsta. Mõtlemine parem üheskoos järele, kuidas tööd tsehhis parandada saaks. Ja kust sulle küll niisugune idee on pähe karanud, muudkui vahetada ja vahetada. Miks teda siis vahetada, kas tehas töötab halvasti või? «Näe, siin on ju kirjutatud!» ja kus kukkus ajakirjaga minu nina all vehkima. Võtsin ajakirja tal käest, õhuaken oli lahti, ring oli koos punanurgas, ja viskasin selle aknast välja. Noh, siis läks ta hoopis marru. «Ah viskasid välja, noh hea küll, see oli ju ainult paber, mis sa välja viskasid. Tõde aga juba välja ei viska!» Ja kõike ka kokku kirjutatakse, inimesed aga loevad ja loevad ja näed, mis järeldusi veel teevad. Mõned aga kuulavad, suu ammuli ja mõtlevad: pole

midagi, normaalne vestlus, igaüks saab oma mõtte avameelselt südame pealt välja öelda. Ei armasta ma neid kisakõrisid, Andrjuška. Töö pärast nad südant ei valuta, küll aga selle pärast, kuidas osavamalt midagi nähvata ja sellega silma paista. Parempaista silma töö, see on kõigile näha, siin ei ole sul end kuhugi peita.»

Andrei ütles:

«Onu Platon paistis töös silma. Missugune töömees ta ometi oli, kas pole tõsi? Aga näe mis temaga tehti? Ja just seesama sinu Tšibissoff...»

«Platon juba seletas mulle,» vastas Dimitri. «Tšibissoff pole siin milleski süüdi. Tšibissoff näitas talle kõik paberid ette. Platoni pärast sai ta koguni noomituse: miks ta juba varem käsku ei täitnud. Näed nüüd. Aga Platon ise talitab valesti. Solvus ja istub nüüd kodus nagu koer kuudis vihma ajal. Ta ei olevat kunagi enese eest võidelnud, ikka ainult teiste eest, ja ei oskavatki seda teha. Mis siis temaga õieti juhtus? Ma mõtlen, et kusagil on valesti otsustatud, nagu peaks sellistel kohtadel kindlasti inseneridiplomiga inimene olema. Selle instruksiooni nad tõidki ettekäändena lagedale. Aga asjata. Küllap viimaks ise ka taipavad.»

Dimitri läks oma poolele. Andrei istus laua ääres ja näris mõtiskledes saia.

«Andrei.» Kapa tegi magamistoa ukse lahti. «Kuhu sa ometi jääd?»

Kapa häälel oli hoopis ebatavaline, nagu kuidagi pingul. «Võib-olla sai ta külma,» mõtles Andrei. «Ilmaasjata istusime nii kaua pingil.»

Kui Andrei magamistuppa tuli, sulges Kapa hoolikalt ukse, surus end tema vastu, ei vaadanud talle aga silma.

«Ütle, Andrei, kas sa rõõmustad või hakkad riidlema?»

«Oleneb sellest, milles asi seisab.» Ta hakkas aimama. «Sina?»... ütles ta, tundes, kuidas ta süda kiiremini lööma hakkas.

«Jah,» ütles Kapa. «Jah, Andrei... Kallis. Me saame ta. Ta on meil, juba olemas.»

Kapa tundis põõritust; ta oli kahvatu, hirmunud ja õnnelik.

Labidas läks kergesti kevadisse kobedasse mulda; vajutasid korraks jalaga ja juba tungiski labida raudne leht varreni mulda, surusid kätega labida varrele ja eemalduski mätas, tõsta ja pööra vaid ümber; on mätas aga ümber pööratud ja labidalt maha paisatud, murenes see iseenesest väikesteks tükikesteks.

Platon Timofejevitš töötas ühtlaselt, kiirustamata, kuid ka peaaegu puhkamata: ta oli puhkuse unustanud. Masinlikult kaevates mõtles ta hoopis millestki muust — mitte aiamaast, kartulitest ja tomatitest, mida Ustinovna siia kavatses istutada, ei ka kurkidest ja porganditest ega kapsastest ja peetidest, mida siin, linnast väljas, merepoolse kallakuga stepiküngastel Metallurgiatehase töölistele ja teenistujatele eraldatud kollektiivse aiamaa Jeršovidele kuuluval maatükil igal aastal oli kasvatatud. See oli koht, kust võis näha kogu mere kaldal laiuvat linna ja tehaseid, mille hulgast Metallurgiatehas oma suitsukupliga eriti esile kerkis; ja samas sadama ja tehaste taga, sirendas pimestavalt meri, millel sillerdas päikese kuldne sädelus. Sinna vaatamiseks pidid silmi käega varjama, ja ka siis ei saanud kuigi kaua vaadata.

Kuid Platon Timofejevitš sinna ei vaadanudki, ei vaadanud ka enese ümber, sihtis ainult oma jalgade ette maha. Hakkad siin veel ringi vahtima, siis ainult vihas-tad ennast. Kelle seltskonda küll tema, terve, tugev mees oli sattunud! Vasakpoolsele maatükil, kus seisis allalastud «Messerschmidti» duralumiiniumpleki tükkidest ehitatud putka — ühel plekitükil võis veel praegugi musta-kollast risti näha —, sel maatükil kohmitseb igi vana ätt Sidorin, kes kaks-kolm aastat pärast sõda veel tehases valvurina töötas. Sellest ajast peale ta enam ei tööta, istub kodus ja nokitseb aiamaal. Pani sinna kolm mesipuud üles ja sai möödunud aastal igalt tarult neli puuda mett. Äti maatüki taga oli Isamaasõja invaliid, endise martäänahjutöölise krunt. Ainult üks, vasak käsi, oligi talle jäänud, aga labidaga kaevamise oli ta siiski ära õppinud. Töö käis käe ja rinna abil ja ka jalg aitas vahvasti kaasa. Paremal kasvasid juurvilju kaks eite,

ühe tehasejuhatuse inseneri ema ja ämm; vanaeided elasid rahus, mõlemad olid paksud, nii et kui kõrvuti seisis, meenutasid kahte Cowperi aparaati; nad töid toidutagavara kaasa kohe kahesangalise korvi täie ja päev läbi muudkui aga võtsid kehakinnitust. Kuhu sa päeval ka ei vaadanud — igal maatükil olid kas mõni vanaätt, invaliid, vanaeit või veel eelkooliealised lapsed. Ja nende hulgas ka tema, Platon Timofejevitš Jeršov. Otse häbilugu. Aga mida siis teha? Kas minna tehasesse tolknema? Talle anti tähtajata läbipääsuluba, nii et minna ta võiks. Aga kui läheks, kas tal sellest siis kergem oleks? Oled seal ainult teistele tülik ees ja ka ise ei saa sealt targemat midagi, ärritad end ainult.

Kergemaks läks alles õhtul, kui töö tsehhis lõppes ja alamaa kruntidele tulid nende pärisperemehed. Siis võis istuda, arutada ja uudiseid vahetada. Päeval aga... Päeval oli parem kodus olla. Esimesed päevad pärast seda, kui ta pidulikult, kõnedega ja presiidiumis istumise-ga pensionile saadeti, püsiski ta kodus ja nukrutses. Siis läks tehasesse. Tuli tsehhi, luusis ühe ahju juurest teise juurde, rääkis ääsitöölisega; meistrid — oma vennapoeg, insener Kozakova ja ka teised — ei vaadanud talle otsagi, kõigil oli ebamugav. Ta jättis siis tehases käimise järele. Hakkas raamatuid lugema. Neid oli kogunenud palju raamaturiiulile, kummutile ja nõoriga seintele kinnitatud riiulikestele. Kirjandust oli hakanud neil koguma juba vanem poeg Volodja. Kuid sõda neelas nii raamatud, mis ta kogus, kui ka Volodja enda. Need praegused siin oli muretsenud keskmine poeg Boriss, noorem poeg Sanka ja tütar Ljuba, kes Leningradis muusikakoolis õppis.

Platon ohkas, teda häiris, et neid raamatuid oli nii palju, tema aga on neid lugenud nii vähe ja nähtavasti ei jõuagi kõiki iialgi ära lugeda. Otsis siis riiulilt välja ühe, milles jutustati terase sulatamise konverteri leiutaja Bessemeri elust, ja hakkas seda lugema. Selle inimese elu polnud kerge, kuid kirjutatud oli temast ka nii raskepäraselt, niivõrd igavalt, et jõuad lehekülje, teise, kolmanda ära lugeda, ja juba vaevab sind niisugune uni, et kisub kohe vägisi diivanile või voodisse.

Ta püüdis mitu korda lastega juttu teha. Aga mis

juttu saab nendega ajada. Need on ju kogu aeg kibedasti ametis, muudkui kiirustavad ja kiirustavad. Boriss lõpetab sel aastal, kas juulis või augustis, tehnikumi, Sanka aga tööstuskooli. Neil algab oma iseseisev elu. Sankast poega oli raskevõitu kasvatada. Kasvas ta ju ilma emata. Oli teine alles aastane, kui ema suri ja Sanka Platoni hoolde jättis. Polnud kerge poissi üles kasvatada, nad ei elanud ju kodus, vaid võõrais paigus, evakuatsioonis, Uraalis...

Platon Timofejevitš kaevab maad, kobestab peenraid ja mõtles kogu oma elu üle järele. Kas siis tema elu tõesti siin peenarde vahel niiviisi lõpebki? Dimitri küll riidleb, et mine ja võitle enda eest, tõesta, et sul on õigus, kaitse oma õigust tööle, nad ju peavad sulle koha tagasi andma. Jakov jälle räägib teist juttu, tema läheks meeleldi, rõõmuga pensionile, teda olevat surmani ära tüüdanud töö, kus ta ei saavat teha seda, mida tahab ja vajalikuks peab. Kuid Platon Timofejevitš pole nõus ei ühe ega teisega. Käia enda pärast mangumas, seda sorti asjadega tegelgu mõni teine. Ja ka pensionil istuda pole mingit rõõmu. Tema teeb teisiti. Praegu, õppeaasta lõpul, võib-olla pole õige aeg, aga sügise poole, enne uue õppeaasta algust, läheb ta kas tehnikumi, tööstuskooli või koguni tehase juures asuvasse õhtuinstituuti ja pakub seal oma teeneid. Ta võib õpetada üliõpilastele kõrgahjutööd, viia läbi praktilisi tunde, ja võib ka loenguid pidada. Kas ta siis päris pururumal on või? Mitmesugustel kursustel on tal tulnud nii professoreid kui ka dotsente kuulata... Võib olla, et selliseid sõnu tal küll alguses pole, praktilist materjali see-eest on aga nii palju, et kas või anna osa ära.

Seda ta teebki, aga mitte nii, nagu Dimitri õigeks peab.

Sugulased andsid veel sellistki nõu: mine linnakomiteesse, Gorbatšovi juurde, on ta ju nüüd oma inimene, las pöörutab tehasele ja Tšibissoville peale. Kuid seda võisid soovitada sugulased, kes ei kuulunud Jeršovi põhitõugu, — väimehed ja õemehe, kes polnud vana Jeršovi, Timofei Ignatjevitši kooli läbi teinud. Neil pole töömehe aust õiget arusaamist. Niipea kui tuttavaks saad, roni kohe musteldama. Oleks ikka tore küll!

Platon Timofejevitš surus labida mulda ja sirutas

selga. Ta oli aasta jooksul — möödunud suvest saadik — kaevamisest võõrdunud; see andis ka ristluudes tunda. Härk oli õlgadel ja seljal märg, nagu oleks seda äsja pestud. Ta võttis sargi seljast ja riputas labida ristpuude. Päike hellitas meeldivalt õlgu, rinda ja käsi. Platon läks ja istus pingile, mis oli tehtud kahest maasse kaevatud pakust ja nende peale asetatud lauast, ning pani suitsu ette. Ümberringi haljendas kõik. Nõlvaku järel, seal, kus lookles igerik ojake, mis ammu kuivunud jõest oli järele jäänud, haljendasid hõbepajud. Hõbepajude all puhkas kahe-, aga võib-olla ka kolmeajapealine kitsekari. Rändrahnul seisis valvurina vana kits, ise üleni must, ainult habe valge. Karjused — vana-ätt ja kaks poissi — magasid hõbepajude varjus. Platon Timofejevitšile meenus kulunud nurkadega kalingurkõites piibel, millele keset kaant oli trükitud rist. Aastat nelikümmend tagasi lehitses seda pühapäeviti ta vana isa. Selles raamatus oli just niisugune pilt: piibellike puude all kitsed ja pikkade keppidega piibellikud karjused.

«Timofeitš!» kuulis ta hüüdu ja pöördus ümber. Tema suunas astus teise ahju ääsitööline. Platon vaatas kella, see näitas viis. Vahetus oli ammu lõppenud, nüüd hakkavad töölised labidate ja rehadega siia jõudma, läheb lõbusamaks.

«Anna õige suitsu, Timofeitš. Olen oma tubakakraami koju unustanud. Ei taha tagasi minna.»

Platon ulatas ääsitöölisele taskus muljuda saanud suitsupaki.

«No on aga lugu, Timofeitš,» hakkas too rääkima, kui oli mahvi suitsu tõmmanud. «Kas sa tead ka, kes eile sinu koha peale pandi? Sa kohe ei usugi. Hakkad sülitama.»

«Nonoh, ära venita, lao aga välja!»

«Insener Vorobeinõi, Boriss Kalistratovitš.»

«Vorobeinõi?» Platon Timofejevitš tõusis pingilt. «Ara puhu.»

«Tahad, ma suudlen risti? Ainult mul pole risti, Timofeitš. Käskkiri tehti ju teatavaks. Nagu kord ja kohus. Kõik muidugi manavad, kõik ju teavad, kes see Vorobeinõi on, sulatas Hermann Göringile malmi. Poisid läk-

sid tsehiütlema juurde lõpparvet küsima, see aga läks marru: võtke siis, kallid sõbrad, minu avaldus ka vastu, mina panen ka siit silmapilk ajama. Tuli parteiülemus ja hakkas igapidi rääkima ja selgitama: et asi on ikka nii- ja naamoodi. Et seltsimees Vorobeinõil on muidugi oma eksimused ja plekikesed ja nõnda edasi, kuid ta on vilunud insener, teadlik spetsialist, töötas tsehis juba enne sõda. Rahvas aga istus, vahtis põrandale ega tõstnud silmigi: et mis sa meile sest ikka jutustad, — see sinu suur spetsialist tuleks peadpidi malmivalusse pista, aga mitte meile ülemuseks seada. See on nii, kui asja südamega võtta. Mõistuse järgi aga ... Noh, Timofeitse, kas sina vaidleksid mõistuse järgi vastu? Võtsid hitlerlased mehel püksitagumikust kinni ja sundisid tööle. Ega ta rauast ole. Sinu venna Stepaniga tehti samuti, taoti ta sihverplaat segi ja teenis mees, kas pole tõsi?»

«Noh, omi ta ei tulistanud.» Platon Timofejevitš seadis uue suitsu ette.

«Ja ega see Vorobeinõigi omi tulistanud. Üldiselt võttes ei saanud Hitler meie ahjustest mingit kasu.»

«Aga seda juba mitte Vorobeinõi süü läbi. Need olid teised, kes ahju kasutuks muutsid.»

«Kas tema või mitte tema, seda on nüüd raske selgeks teha: palju aega on mööda läinud. Tuleb leppida, Timofeitse. Tema juhtimisel hakkame nüüd töötama.»

Platon Timofejevitš muljus suitsupaki kokku, mida ta käte vahel oli veeretanud, ja virutas vastu maad; haaras siis oma niiske särki ja hakkas seda selga ajama. Särk oli veel nii märg, et krudises selgatõmbamisel Platon tõstis murult pintsaku ja lahkus aiamaalt.

Ääsitööline korjas kokkukägardatud suitsupaki üles, silus selle hoolikalt sirgeks, võttis muljutud katkised paberossid sealt ükshaaval välja, seadis pingile ritta ja hakkas neid paikama, rebides selleks suitsu suulistelt õhukest ribasid ja niisutades neid süljega.

Platon Timofejevitš aga läks läbi piibelliku kütsekarja ja sammus peagi äärelinna tänavail. Jõudnud bussipeatusse, hüppas ta ärasõivale bussile peale. Kahekümne minuti pärast oli ta juba linnakomitee sekretäri vastuvõturuumis.

«Kandke ette,» ütles ta sekretärile Siimakesele, «et tuli Jeršov, Platon Timofejevitš.»

Gorbatšov tuli vastuvõturuumi, surus Platon Timofejevitši kätt, kutsus ta kabinetti, ütles end rõõmustavat teda nähes, pani ta tugitooli istuma ja hoolimata sildist, et siin ei suitsetata, võttis lauasahktlist paberossikarbi, pakkus Platon Timofejevitšile ja tegi ka ise suitsu. Seda, miks Platon Timofejevitš tema jutule tuli, ta ei küsinud. Platon Timofejevitš alustas ise:

«Endast ma vaikin. Et minu elu ära rikuti, olgu ...»

«Kuidas rikuti? Ma kuulsin, et teid on pensionile lastud. Mis selles siis halba on? Inimesel, kes teatud vanusepiiri on ületanud, ongi meil ette nähtud puhata.»

«Ah, Ivan Jakovlevitš,» katkestas teda Platon Timofejevitš. «Mind ei lastud, vaid löödi minema. Võeti natist kinni ja löödi välja. Siin on ikkagi suur vahel!»

«Terve koosolek peeti maha, kõik oli hästi pidulik, ma veel lehest lugesin: «Tööveteran saadetakse pensionile.»»

«Veteran! Kas mul on siis veterani iga? See on vaid formaalselt nii. Kui aga minu jõudu arvesse võtta? ... Vaata mulle otsa, noh, kas ma näen pensionäri moodi välja? Olen terve ja tahan tööd teha. Miks mind minema löödi? Kahjurluseks nimetatakse seda.»

«No mis sa nüüd, Platon Timofejevitš, mis sa ometi selliseid sõnu loobid. See, tead, on juba liig.»

«Aga igašuguseid lurjuseid tsehi panna, see ei ole liig?» Platon Timofejevitš tuhnis taskutes, suitsukarpi polnud, küünitas siis üle laua Gorbatšovi karbi poole, ajas ümber vasknõu pliiatsitega ja võttis paberossi.

«Missuguseid lurjuseid?» küsis Gorbatšov.

«Eks ikka niisuguseid, kes fašiste teenisid. Insener Vorobeinõi.»

«Kuhu ja mis koha peale ta siis pandi?»

«Minu asemele oobermeistriks. Aga talle on see ükskõik, kas teenida fašiste või nõukogude võimu.»

«Ilmaaegu, Platon Timofejevitš, ilmaaegu ütled nii,» püüdis Gorbatšov teda rahustada. «Muidugi pole see teie Vorobeinõi mingi isamaalik kanglane. Kuid ta on spetsialist. Ta võttis siin juba kõrgahjude ehitamisest osa, tema töid on trükitud ilmunud.»

«Sinu arvates on siis kõik õigesti — Jeršovile võmm kuklasse, Vorobeinõi aga pühakute nurka ikooni alla ja muudkui kummarda teda, et oh sa meie isake, võta vastu meie patuste sügav lugupidamine, kas nii või?»

«Milleks kogu see tseremoonia? Las sulatab malmi ja kõik.»

«Kui aga töölised ta peadpidi malmivalusse topivad, mis siis saab?»

«Jäta nüüd, jäta! Sa soolad üle, Platon Timofejevitš! Need, kulla mees, on emotsioonid, emotsioonid. Võib-olla tuleks sulle tööd leida, kui sa kodus ei taha istuda? Ma saan sinust aru, mina ka ei suudaks koduperenaise ametis olla. Kuidas siis jääb, kas otsime sulle tööd? Midagi kergemat, mis eaga rohkem sobib?»

«Töö ma valin endale ise. Selle pärast ärge ennast tülitage,» vastas Platon Timofejevitš kuivalt, ja võttis veel ühe paberossi. «Vaata ette, Ivan Jakovlevitš, kui te kõik mind tigidaks ajate, sõidan ma veel Keskkomiteesse.»

«Tead, Platon Timofejevitš,» ütles Gorbatsšov rahulikult. «Mind ähvardatakse sellega alata: mis ma tuian siin istuvat ja aina vassivat, nad sõitvat Keskkomiteesse, ja siis mulle alles tehtavat. Aga miks te, kallid seltsimehed, mõtlete, et mina tingimata kõike moonutan ja väanan, kõike inimeste kahjuks ja nende tahtmise vastu teen? Ma olen ju samasugune inimene, samasugune kommunist nagu sinagi, ja minu süda valutab sellesama pärast, mille pärast sinugi oma. Aga kui mina ka lähen Keskkomiteesse ja ütlen, et näete, kommunist Jeršov ei käitu õigesti? Mis siis saab?»

«Kuidas ma siis õigesti ei käitu?»

«Sa ju loobid sõnu, kallis Platon Timofejevitš. Kuidagi nagu liiga kergelt lennutad neid üle huulte. Kahjurlus. Lurjus. Lähen tigidaks. Kaeban...»

«Kaeban — seda pole ma öelnud. Mina pole kaebaja, seltsimees Gorbatsšov.» Platon Timofejevitš tõusis, ajas enda sirgu, tema turske rind kerkis. «Mina olen tööinimene. Mul pole vaja kellegi peale kaevata. Kaebavad igasugused alamad. Mina pole alam. Mina kutsun korrale, seda ma teen. Kas sa neid käsi oled näinud?» Ta pani lauale oma mõlemad suured käed, peopesad üles-

pidi. Pihkudes olid rakud, vanad armid ja põletusjäljed. Nõrmed olid nurgelised, mitte keegi ei suudaks neid kunagi enam puhtaks pesta, nõgi oli igaveseks sinna sinna sööbinud nagu tätoveering. «Mina ise, ise... Võin kõrgahju ava lahti lüüa, furme vahetada ja ka ahju ronida, kui tarvis. Olgu seal siis või tuhat kraadi. Aga nüüd mine ja vaata Vorobeinõi müüdavaid käsi. Nägemiseni, Ivan Jakovlevitš. Ei jõudnud me sinuga kokkuleppele.»

«Sa ära ägestu, oota'nd.»

Kuid Platon Timofejevitš juba läks ja kordas: «Olgu pealegi, jäägu teiseks korraaks.»

Kui ta läinud oli, kutsus Gorbatsšov tööstusosakonna juhataja ja ütles talle, et Metallurgiatehasest tulevad signaalid, nagu poleks seal kaadri paigutamiseks kõik korras.

«Oigus, Ivan Jakovlevitš, ei ole jah. Ka mina ütlen sedasama,» hakkas osakonnajuhataja rääkima. «Ministeeriumist antakse üks käskkiri teise järel. Tšibissoov räägib, et mine või tehases minema. Kas ta teiega pole sellest kõnelnud? Tšibissoov arvab, et sellise omavoli vastu tuleks otsustavalt võidelda. Veel arvab ta, et on keegi, kes tehases vett sogab, ja keda ministeeriumis toetatakse.»

«Võtke see asi käsile, palun. Uurige olukord põhjalikult läbi. Miks siis oobermeister Jeršov niisuguse kiiruga pensionile saadeti, kust see Vorobeinõi lagedale ujus? Võtke ühendus parteikomiteega, tundke huvi selle vastu, mida kõrgahjutsehhi töölised mõtlevad. Ministeerium ministeeriumiks, aga ega siis meiegi ainult sündmuste registreerijad ole.»

Platon Timofejevitš läks hirmsas raevus tehasesse, sammus otse valtsimistsehhi, Dimitri agregadi juurde; nad väljusid tsehhist ja hakkasid jalutama maa-alal, kuhu vanarauda koguti. Rauamurd oli roostetanud ja plats kõrget umbrohtu täis kasvanud; mullused rohukõrred ulatusid vanarauahunnikutest välja nagu kõva hari, nende vahel tärkas noor rohelus. Platon Timofejevitš jutustas üksikasjaliselt oma kõnelusest Gorbatsšoviga.

«Oh kui heasüdamlikud nad on!» Arm Dimitri näol tõmbles. «Kuid sellest nad aru ei saa, et täna tehti

oobermeister Jeršov peeneks, homme hakatakse Tšibla-
sovi jahvatama, poliitringi töö ajal meil üks juba kõne-
leski selles vaimus, ülehommega aga jõutakse selle veid-
riku Gorbatšovi endani. Peab võitlema, Platon. Ma ütlesin
ju sulle kohe, et võitle. Sina aga kükitasid nagu
märg kana.»

«Kas minna õige oblastikomiteesse?»

«Mine. Enne aga tee häält tehase komitees. Ähvarda-
sid Keskkomiteesse sõita — sõida, kui siin midagi välja
ei tule. Seda ütlesid sa õigesti, et meie pole pealekaeba-
jad. Meie ei kaeba ega palu, vaid nõuame.»

«Hüva. Mine nüüd tööle. Ma liigutan veel ajusid.»

Kodus tundis Platon suitsunälga, paberosse aga pol-
nud. Ta otsustas koputada naabri, näitleja Guljajevi
uksele.

Guljajev seisis keset tuba, käsi püsti ja pidas kõnet.

«Väga rõõmustav,» ütles ta kätt alla lastes, kui Pla-
ton Timofejevitš tema masinliku «jah» peale uksest sisse
astus. «Väga rõõmustav. Saage tuttavaks. See on noor
kirjanik, seltsimees Aleksahhin. Ta kirjutab näidendeid.»

Platon Timofejevitš andis laua tagant tõusnud noor-
mehele kätt.

«Võtke istet,» ütles Guljajev, Platon Timofejevitšile
tooli ulatades.

Platon Timofejevitš istus.

«Tulin ainult hetkeks, suitsu otsima.»

«Palun,» ulatas Aleksahhin portsigari. «Võtke minult,
Aleksander Lvovitš ei suitseta.»

«Loeme näidendit, näete, kallid seltsimees Jeršov,»
alustas tuba mööda kõndides Guljajev. «Mul oli mõte
kutsuda tehasest töölisi, spetsialiste ja neile näidend ette
lugeda. Ka teid pidasin silmas. Ja kuna te juba kord
tulite, võib-olla kuulata ära, millest me siin räägime.
See näidend puudutab teid, Platon Timofejevitš. Selles
on nii teie, kui ka teiste kõrgahjutöölise jutustusi, seltsi-
mees Aleksahhini mõttemõlgutusi. Ja üht-teist ka minu
poolt. Kuidas arvate, seltsimees Aleksahhin, kas loeme
paar stseeni seltsimees Jeršovile ette? Võtke arvesse, et
ta on teie peategelase poeg.»

«Ah niimoodi!» Aleksahhin tõusis uuesti laua tagant.
«Ka teist on siin juttu!» Ta puudutas käega lauale pal-

satud lehti. «See on suurepärane, et te meile sisse
astusite. Meie töötame Aleksander Lvovitšiga kollektiiv-
selt, teeme üht-teist ümber, viimistleme ja täpsustame.
Kas teil on aega kuulata?»

«Laske tulla,» ütles Platon Timofejevitš toolil muga-
vamat poosi võttes. Erilist huvi ta näidendi vastu ei
tundnud. Polnud ka vastavat meeleolu. Kuid järsult
keelduda ja ära minna ka nagu ei sobinud, polnud viisa-
kas, teised ikkagi kunsti-inimesed ja see ju nende loo-
minguline laboratoorium...

Lugema hakkas Guljajev. Ta ei lugenud, vaid mängis
näidendi ette. Luges noore osa — ilmus Platon Timo-
fejevitši silme ette noorena, loeb vana eest, ja näiski
vanana. Ka naist, töölist ja inseneri suutis ta kujutada.
Kogu näidend jutustas Okunevide perekonna elust, min-
gist tehasest, mis asus ei tea kus, Platon Timofejevitši
silme ette kerkis aga oma tehas ja tema enda, Jeršovide
perekond. Niivõrd palju oli siin sarnast ja kõike oli
kujutatud just nii, nagu oli ja on tegelikkuses... Pabe-
ross kustus, ta unustas selle sõrmede vahele. Aina kuu-
las ja kuulas vana Okunevi lugu ja ei pannud tähelegi,
kuidas see juhtus, et vana Okunev muutus talle kadunud
Timofei Ignatjevitsiks, lihaseks isaks. Vankumatult ja
uhkelt seisis isa hitlerlike timukate löökide all:

«Tulistage, te homsed laibad!»

Nende sõnade juures tundis Platon Timofejevitš pisa-
raid silmis, siis järsku nagu toibus, kõhatas ja pani
paberossi uuesti põlema.

Guljajev luges kaks tundi, keegi ei märganud, kuidas
aeg lendas, kuidas akende taga pimenes, kuidas süttisid
maiöös helesinised tähed. Nii paljugi üle jõudis Platon
Timofejevitš selle kahe tunni jooksul järele mõelda.

«Aitäh teile, seltsimees kirjanik,» ütles ta Aleksahhi-
nile pead noogutades, kui lugemine oli lõppenud.

«Mis kirjanik ma olen? Mis te nüüd, seltsimees Jer-
šov!» Aleksahhin kohmetus. «Olen niisama algaja alles.
Teile, tähendab, meeldib?»

«Ainult ühte tahaks öelda.» Platon Timofejevitš ei
vastanud Aleksahhinile. «Teil on seal üks nõrk koht,
mingi ebaselgus. Pole aru saada, kes taastab kõrgahju-
sid hitlerlaste jaoks, kes vanade töömeeste peale keelt

kannab ja nii edasi. See kõik on teil udune, lihtsalt gestapo, ja asi tahe.»

«Kas teate, mis,» ütles Aleksahhin, kui oli Platon Timofejevitši jutu ära kuulanud, «teil on täiesti õigus. Ma käisin tehases, vestlesin seal mõnede töölistega. Ka seltsimees Bussõrin, linna ajalehe toimetaja, jutustas mulle üht-teist. Aleksander Lvovitš samuti... Kuulasin neid kõiki ja tundsin ise samuti: on nõrk koht ja just seal, kus teiegi seda näete. Dramatism aga kahaneb selle tõttu.»

«Dramatism dramatismiks,» katkestas teda Platon Timofejevitš kannatamatult. «Peaasi, et oleks tõde. Kas te siis Vorobeinõist pole juhtunud midagi kuulma?»

«Räägiti küll, et olevat üks selline sakslasi teeninud, kuid mina ei tundnud tema vastu huvi.»

«Asjata ei tundnud. Vorobeinõi oligi too, kes kõrgahjud taastas. Ja küllap tema oligi, mu süda kohe tundeb seda, kes meie kalli isa reetis. Keegi teine poleks vanamehe kavalast manöövrist aru saanud, mitte keegi teine poleks ka kaebama läinud. Seda võis teha vaid see, kes ennast koos kopsude-maksadega vaenlasele oli maha müünud. Müüd end ühes asjas, küll siis lähed odava hinnaga ka teises. Niisugust tegelast tulekski kujutada. Muidu jääb lugu segaseks.»

«Teate, Aleksander Lvovitš, selle üle tasuks mõtelda,» ütles Aleksahhin. «Ma ju rääkisin teile, kas mäletate?... Rääkisin, et tegevuse käigus peab tingimata esinema mingisugune tüüp, kes hitlerlasi teenib. Teie aga ütlesite, et see pole nii tähtis, andku ma teile aga vanamees, peategelane...»

«Noh, mu kallis, saa ometi aru, mulle on tõesti ainult vanameest tarvis.» Guljajev hakkas naerma. «Ei hakka ma ju kõiki mängima. Mina hoolitsen enese eest, oma osa eest. Näidend tervikuna on aga sinu mure. Mis ja kuidas seal teha, seda vaata juba ise. Sina oled pere-mehe, pead ise teadma.»

5.

Tšibissovi juures oli just nõupidamine lõppenud. Istuti tuudi kuus ja arutati malmi ja terase väljalaske suurendamise võimalusi, kusjuures tootmisvõimsused pidid samaks jääma. Tsehhide ülemad nimetasid palju mitmesuguseid abinõusid, mis võimaldaksid tehasel metalli väljalaset vähemalt kümne-kaheteistkümne protsendi ulatuses suurendada. Tonnides tegi see välja üsnagi aukartust äratava koguse.

Nõupidamisel räägiti palju sellest, kui rõõmustav oli kahekümnenda kongressi otsustest lugeda sõnu rasketööstuse kohta, selle kohta, et rasketööstus oli ja jääb meie maa tööstusliku arengu põhialuseks, tema majandusliku ja sõjalise võimsuse põhialuseks. Aga muidu aeti aastat paar enne kongressi igasuguseid jutte, nagu oleks juba saabunud aeg, millal kergetööstust, tarbekaupade tootmist võib tootmisvahendite tootmisele eelistada. Isegi trükkis ilmus selles vaimus artikleid. Mingisugused inimesed ajasid rahval pea segamini, esitasid oma koduseid arutlusi teoreetiliste avastustena, partei poliitikana. «Aga mina pidin juba pea norgu laskma,» rääkis peametallurg. «Mõtlesin, et langen mängust välja, muutun dogmaatikuks. Mina küll ei olnud nõus juttudega tarbekaupade eelistootmisest: nii paneksime ju riigi nahka ja siis pandaks ka meile endile käpp peale. Mõtlesin muidugi ka seda, et vahest ei saa ma igast asjast aru. Et võib-olla on skleroosi tõttu ajudesse palju lupja kogunenud ja pean painduvamatele mõistustele tee vabaks tegema. Aga ei, tuleb välja, et kõlban veel...»

Hästi esines nõupidamisel Orleantsev. Ta oli kõrgahjutsehhi töö parandamiseks terve programmi välja töötanud. Tšibissovi kuulas teda ja mõtles: «Kes teab, mis inimene ta küll peaks olema. On kuidagi nagu ebameeldiv, kuid ometi arukas töötaja.» Talle meenus, et talvel oli insener Kozakova koos Platon Timofejevitšiga tema juures käinud. Neil olid olnud asjalikud ettepanekud, väga asjalikud. Neid ettepanekuid arutati koos peainseneriga ja anti siis korraldus koostada plaan nende ellurakendamiseks. Kui aga nüüd Kozakova ettepane-

kuid, kuigi suurte kogemustega Jeršov oli neid täiendanud, võrrelda sellega, mida Orleantsev soovitas, siis on eelised Orleantsevi poolel. Ta on üldistanud ja ühendanud ulatuslikuks programmiks kõik selle parima, mis viimastel aastatel kõrgahjude töös nii kodu- kui ka välismaal on avastatud.

Uus tsehhi oobermeister insener Vorobeinõi, kes Platon Timofejevitši asemele määrati, toetas palavalt Orleantsevit ja arendas edasi mõningaid kohti tema programmis, mis polevat kaugeltki piir, kõrgahjutsehhi peituvat veel teisigi võimalusi. Tõsi, praegu olevat töö tsehhis käest ära lastud, palju olevat hooletusse jäetud, palju lihtsalt kokku traageldatud. Kuid kõik see andvat parandada, ja seda tehaksegi.

Tubli, Orleantsev, tubli, kuid Tšibissovi ütles siiski: «Ärge ainult oma plaani juurde seisma jääge. Las kõrgahjutöölised ise võtavad võimalikult rohkem selle arutlusest osa. Teate, kui taibukas on tööliklass! Töölised teevad mõnikord niisuguse ettepaneku, et akadeemikud ei tuleks selle peale. Ja insener Kozakovat hoidke enda läheduses. Ma kuulsin teilt siin paljugi sellist, mille kohta tema on samuti ettepaneku teinud. Ta on hea, algatusvõimeline töötaja. Nii et palun töötada temaga kontaktis. Ärge noortele liiga tehke.» — «Aga loomulikult,» vastas Orleantsev mõistva muigega. «Nendes töödes on tema just peamisi organiseerijaid. Nagu mulle teada, mõtleb Boriss Kalistratovitš niisamuti.» — «Muidugi,» kiitis Vorobeinõi järele. «Andekas naine. Me toetame teda.»

Kabineti aknad olid pärani lahti ja tubakasuits hoovas pärast nõupidamist kiiresti ruumist välja, ja selle asemele tungis sisse omaseks saanud tuttavat harjunud hapukat lõhna kõrg- ja martäänahjudest. Mis seal rääkida: see polnud sugugi kasulik, vaid kahjulik hoopis, mürgitas ta ju organismi ja tegi muudki halba, kuid Tšibissovi siiski meeldis see lõhn. Tulles tagasi kusa-gil Kislovodskis või Musta mere ääres veedetud puhkusest, kus ta kuu aja jooksul oli jõudnud värske mägi- või mereõhuga harjuda, hingas ta — paistku see pealegi mõnele imelikuna ja ebatöenäolisena — suure rahuldustundega metallurgiatööstuse õhku. Lõhnas väävlil järgi —

täiendab ta oli kodus. Oma tuttavatele, kes polnud metallurgid, rääkis ta: «Te imestate? Ei usu? Aga miks te selles ei kahtle, et vanasarvikule põrgu väävlilõhn meeldib. Ah, vanasarvikule on see kodune miljö! Ja ka Tšibissovi on see keskkond kodune.»

Tšibissovi kõndis mööda kabinetti; jalad ei tahtnud sõna kuulda, olid ära surnud; meenus arst, kes oli soovitanud pärast kahe-kolmetunnist laua taga töötamist mõni minut kergele võimlemisele pühendada. Hommikul on see enesestmõistetav, aga ka tööpäeva kestel on vaja organismile füüsilist tegevust anda, et veri lõbusamalt ringleks. Tšibissovi kükitas mõned korrad ja sirutas käsi. Ise mõtles, mis siin veel võimlemisest kõnelda, õpiks vähemalt õigel ajal lõunal käima. Vaatas kella: neli. Juba kaheksa tundi oli ta söömata. Aga ta oli ju endale lootuse andnud iga päev kell kolm lõunastada. Täpselt kell kolm.

Ta vajutas kellale ja kutsus Zoja Petrovna.

«Mis oleks, kui lähaksin ja sööksin lõunat?» ütles ta Zoja Petrovnale. «Ega teil midagi selle vastu ole?» Ta vaatas Zoja Petrovnale näkku ja ütles siis juba hoopis teisel, tõsisel toonil: «No kuulge, te ei meeldi mulle põrmugi. Te olete lausa süngeks muutunud, Zoja. Ütleksin isegi, et morniks. Kas teil on mingisuguseid pahandusi? Varem te ikka jutustasite mulle oma asjadest. Nüüd aga ei ühtki sõna. Mis teiega ometi on, kas läksite Orleantseville mehele yõi?»

«Kes teile seda ütles?» pahvatas Zoja Petrovna.

«Sellest räägivad paljud. Kuid ma ei mõista, miks on vaja nii väga punastada. Mis on selles siis halba, kui läksitegi mehele? Vastupidi, on ju hea, kui leidsite oma õnne. Aga kas ta läks siis esimesest naisest lahku? Tal oli Moskvast...»

«Ei tea,» vastas Zoja Petrovna, vaevaliselt sõnu välja rääkides. «Mitte midagi ma ei tea. Ka mehele pole ma läinud, Anton Jegorovitš. Ega kavatsegi minna. Ärge küsige minult selle kohta midagi, ei maksa, Anton Jegorovitš, ma palun.»

Zoja Petrovna vahtis maha ja näris huuli. Ta sõrmed murdsid mingit paberilehte kahe-, nelja-, siis kaheksakordselt kokku ja rebisid selle peenteks tükkideks. Tši-

bissov vaatas tema tegevust nõutult pealt. Ta ei saanud millestki aru. Räägiti ikka, Zoja Petrovna olevat mehele läinud, nad käivat igal pool ja alati koos ja ta olevat õnnelik, et tal niisugune mees on. Aga seda õnne pole näha, ja nagu selgub, ta ei olegi mehel. Mida see siis tähendab? Tuleb välja, et moskvalane hullutab teda nii sama. Häbematus.

Häbematus häbematuseks, aga kuidas võib siin kõrvaline inimene end asjasse segada, kui keegi pole sinult abi palunud? Kui aga ei paluta, kui ei taheta, et küsitaks, siis, tähendab, on parem, kui sa üldse oma nina sinna ei topi. Mis siis ikka, õigustatud soov.

«Jajah...» ütles ta. «Olen usalduse kaotanud, nagu öeldakse. Nii et lähen lõunale.»

«Anton Jegorovitš!» pahvatas Zoja Petrovna nagu ärgates. «Vaadake...» näitas ta peeneks rebitud paberitükke. «Siin oli teile sedel. Vastuvõturuumis istub insener Kozakova. Tema kirjutaski teile, tahtis et te teda vastu võtaksite. Tal olevat tähtis küsimus. Mida talle vastata?»

Tšibissoff heitis pilgu kellale: pool viis, kõht korises. Ta ohkas:

«No mis siis ikka. Las tuleb.»

Iskra tuli sisse ja hakkas vabandama. Ta kissitas nii liigutavalt silmi — teiste juuresolekul ei tahtnud ta mingi hinna eest prille kanda, isegi Vitali võis tal prille ees näha vaid juhuslikult, ootamatult tulles, — ning oli nii siiralt kohmetunud, et näljane ja väsinud Tšibissoff tahes-tahtmata naeratas.

«Istuge, palun istuge, seltsimees Kozakova. Nagu ma mäletan, on teil mingi harukordne nimi?»

«Iskra.»

«Iskra?»

«Vassiljevna.»

«Millega ma siis võin teile kasulik olla, Iskra Vassiljevna?»

«Näete, Anton Jegorovitš, ma vist leidsin.» Ta avas oma käsitasku ja võttis sealt paberid välja. «Kas mäletate, et pöördusite meie tsehi inseneride poole palvega järele mõelda, kas ei saaks midagi teha vagunkaalu kaitseks aglomeraadi kuumuse eest.»

«Mäletan.»

«Siis te rääkisite veel, et tegite leiutaja Krutilitšile ülesandeks selle üle järele mõelda. Krutilitš tuli ja vaatas kõik üle. See oli ammu. Ja võib-olla ta midagi tegigi, kuid meile on see küll teadmata. Aga ma teen koos vagunkaalu masinistidega, teate, millise ettepaneku? Arge ainult naerge, palun.»

«Mis siin naerda? Mind kas või kōditage praegu, ikka jääksin liikumatuks nagu need kivist meesfiguurid... Kas te Leningradis olete näinud? Nad toestavad portikut Ermitaažis. Niisugused jõulised mehemürakad. Palun vabandust, kaldusin kõrvale.»

«Meie ettepanek on seada vagunkaalu kabiinis sisse... täpsemalt, muuta kogu kabiin...»

«Milleks?»

«Elektrikülmutuskapiks. Niisuguseks, teate, nagu on kauplustes, piimapoodides ja vorstiosakondades. Ja hästi suureks. Seal võib reguleerida igasugust temperatuuri.»

«Kuulgel!...» Tšibissoff hakkas naerma. «See on ju geniaalne lahendus, Iskra Vassiljevna! Kõige lihtsam ja kõige geniaalsem. Tegite Krutilitšile häbi. Olen väga rõõmus. Tuleb ta siia kutsuda ja teda häbistada.»

«Milleks?» lõi Iskra käega. «Pole tarvis! Võib-olla ei tulegi meie plaanidest midagi välja.»

«Tuleb suurepäraselt! Anname kohe konstruktoritele ja elektrikutele ülesande kätte. Las mõtlevad, kuidas kõike paigutada ja sisse seada. Jätke oma märkused mulle. Homme tulen koos spetsialistidega tsehi. Võiks ju ka täna, kuid täna on lugu nii, et veel veidi, ja ma suren nälga. Teate, hommikust saadik... Ega teil seal portfellis pole mõnda võileiba? Maitsvat koolilapse võileiba — soe, pehme koorikuga sai vorstiga. Ei ole? Kahju. Need pole muidugi minu koolivõileivad, mida ma meenutan, vaid mu laste omad. Kui mina õppisin, siis selliseid võileibu polnud. Oli leib, must leib. Ja külm kooriga kartul ning sool. Uhesõnaga, väga hea, et tulite. Selle asja paneme käima. Aitäh. Nägemiseni, nägemiseni. Kui väike käeke teil on! Kas tõesti võib üks käsi nii väike olla?»

«Need, Anton Jegorovitš, pole enam käekesed. Need

on käpad. Vaadake — siin on rakud. Ja veel mustad käpad, neid enam puhtaks ei pese.»

«Aga kas te pimsskiviga olete proovinud?»

«Proovisin. Ei võta.»

«Või nii,» ütles Tšibissovi, Iskrat ukse juures kinni pidades. «Täna arutasime kõrgahjutsehi uuenduste plaani. Põhiliselt on need teie ja Jeršovi ettepanekud.»

«Anton Jegorovitš!» Iskra tõstis pilgu ja vaatas talle rangelt otsa. «Ainult sellepärast, et te täna väsinud olete, ei öelnud ma teile kõike, mida juba ammu olen öelda tahtnud. Ma oleksin tulnud selles küsimuses spetsiaalselt. See, mida te Platon Timofejevitšiga tegite, polnud õige. Mõelge, mis tahate, aga mina kirjutasin sellest partei linnakomiteele.»

«Linnakomitee ei saa siin midagi teha. See on ministriummi asi, Iskra Vassiljevna.»

«Siis kirjutan Keskkomiteesse. Lasksite ära sellise väljapaistva spetsialisti.»

«Kas siis Vorobeinõi on halb?»

«Platon Timofejevitš ei asenda keegi. Platon Timofejevitš tunneb ahju nagu iseennast. Ta on temaga sina-sõber. Vorobeinõile aga on ahi siiski vaid «teie».»

Pärast Iskra lahkumist ütles Tšibissovi jõud hoopis üles. Ta laskus tugitooli. Zoja Petrovnale aga ütles:

«Mis nüüd enam lõunale minna. Varsti on kell kuus. Jõuan koju juba õhtusöögiks. Lõuna arvel hoidsin täna kokku.»

«Nõnda saate veel rikkaks,» vastas Zoja Petrovna. «Kui palju kordi see juba nii on õlnud.»

«Minge koju,» ütles Tšibissovi mütsi pähe pannes.

«Tellisin kaugekõne. Ei saa minna.»

Tšibissovi ära saatnud, istus Zoja Petrovna oma sekretärilaua taha ja jäi mõttesse. Juba tuleb ka Anton Jegorovitšile valetada. Mingit kaugekõnet pole ta tellinud. Praegu lihtsalt tuleb Krutilitš ja hakkab masinal toksima. Orleantsev tõi ta mõne päeva eest siia ja ütles, et ta pidavat mingisugusele leiutisele seletuskirja kirjutama ja selle jaoks dokumentatsiooni ette valmistama. Zojake abistagu teda. Zoja Petrovna tegi ettepaneku ise kõik masinal ümber kirjutada. Krutilitš aga ütles, et ümber kirjutada polegi vaja, tal polevat veel midagi

viimistletud, ta tegevat seda trükkides. Nii olevat parem mõtteid paberile panna. Nüüd toksibki teine pärast Anton Jegorovitši lahkumist siin peaaegu iga päev nagu rähn, ühe sõrmega. Raiskab tohutul hulgal kopeer-pabereid. Ja tema pärast peab siin istuma, ei saa ju oma sekretäri-majapidamist võõra inimese hoolde jätta.

Konstantin Romanovitš, Konstantin Romanovitš! Kui palju uusi muresid on teie tehasesse ilmumisega Zoja Petrovna ellu juurde tulnud! Kui palju ebameeldivusi ja ei mingit rõõmu. Midagi peaks tegema, midagi tuleks ette võtta. Igavesti see nii kesta ei või. Kelleks ta, Zoja Petrovna, on muutunud? Mida ta endast kujutab? Temale vaadatakse juba viltu. Isegi sõbratarid, kes alguses kõik heaks kiitsid, nad ju mõtlesid, et ta Orleantseviiga abiellub, kehitavad nüüd vaid õlgu: «Imelik küll, kas siis selline olukord sind tõesti rahuldab? Pole sa naine ega mõrsja.» See kõik, et pole naine ega mõrsja, polekski oluline, kui oleks tundeid, kui oleks armastus. Kuid midagi armastusega sarnanevat ei ole. Orleantseville on teda lihtsalt vaja. Zoja Petrovna jookseb tema eest, lahendab igasuguseid organisatsioonilisi küsimusi. Orleantsev on aga talle ammu juba vastik, tahaks temata olla, tahaks end tema eest ära peita.

Elu on korrast ära. Zoja Petrovna ei jõua enam midagi tehtud. Ta ei tegele tütrekesega, ei näegi teda õieti, ja ka kodus ei tee ta midagi. Sellest peale, kui Orleantseville tuba anti, käib too harva nende juures kodus, päris harva, nii ei ole vähemalt tarvis ema ja tüdart kogu aeg teatrisse või sugulaste juurde saata. Kuid selle eest peab Zoja Petrovna Orleantsevi juures käima. See aga on nii ebamugav, nii häbistav. Majas elavad vaid tehase inimesed, tuleb keegi trepil vastu, sina teda ei tunne, kuid tema tõenäoliselt tunneb, teab, et oled direktori sekretär, ja vaatab taha, et kelle juurde see direktori sekretär nii kiirustab. Direktori sekretär aga tööpoolest kiirustab. Ta peab ju pärast veel koju jõudma ja tahab, et see väga hilja ei sünniks. Mitugi korda ei lastud tal ära minna, jäeti enda juurde. Kui palju ohkeid ja etteheitvaid pilke tuli Zoja Petrovnal teisel päeval kodus vastu võtta. Ema küll ühtki sõna ei ütelnud, kuid ka ohkeist oli küllalt. «Vaeseke,» ütles ema talle kord. «Raske on su elu,

tütreste. Läheksid õige mehele. Sergei Petrovitš ikka veel loodab. Oma printsi, nagu näha, ei jõua sa ära oodata.»

Sergei Petrovitš oli mõne aasta eest leseks jäänud insener, kes juba ammu tegi abielu-ettepaneku ja kinnitas, et kahetseda Zoja Petrovnal ei tuleks. Ei, armastuse ta mehele minna ei taha. Noorena ajas üks laevakapten tal pea segi, Zoja läks talle; too oli alati merel, koju tuli harva, mõne aasta pärast kadus aga hoopiski, jättes talle tütre. Kadus nagu vits vette. Zoja Petrovna ei hakanud kirjutama igasugustesse laevandusühisustesse ja ministeeriumidesse. Piinlik oli. Ta kustutas selle inimese oma elust ja ainult imestas, mis küll oli sundinud teda abielluma. Haihtus see kapten ta mälust, isegi ta nägu ei suutnud enam meenutada. Pärast teda ootas ja ootas armastust, kuid mis talle nüüd lõpuks kätte tuli? ...

Kell oli juba seitse. Krutilitš miskipärast ei ilmunud. Näe, kuidas temasse suhtutakse; ei üks ega teine võtnud vaevaks talle isegi teatada. Zoja Petrovnal hakkas kahju endast, üksikust, nõrgast ja rumalast naisest, tundis huuli värisemas, võttis ja jõi karahvinist vett. Vee klaasi valamisel tilises karahvini kael nõrgalt vastu klaasi serva. Vesi ei rahustanud. Silmist hakkas iseene sest pisaraid veerema. Ta kuivatas neid kaua taskurätikuga, vaatas aknast tehase õuele, kus kord kihutasid veoautod, kord roomas väike vedur, mis tõukas valamitega platvorme või malmiveokoppasid. Ta pani puudrit ninale, lukustas laua ja kapid. Koju läks aeglaselt kondides, pea valutas, ei olnud tahtmist bussis rappuda.

«Zoja Petrovna,» öeldi talle ühel tänavanurgal. «Tervist! Kas jalutate? Suurepärane õhtu. Mina olen ka täna teatrilt vaba. Seal etendub mingi jõledus, millest keeldusin osa võtmast. Ja nii siis jalutangi.»

Zoja Petrovna erutus. Tema ees seisis naeratav Guljajev, kaabu käes. Ta kohtas Guljajevit juba kolmandat või neljandat korda, kuid iga kord erutus. Ütled äkki talle midagi sobimatut või tal hakkab sinuga igav ja ta peab sind siis rumalaks. Aga kui püüad targem olla, muutud tingimata rumalaks. Senistel kohtumistel pole küll tõesti veel juhtunud, et Guljajev oleks Zoja Pet-

rovna seltskonnas nii käitunud, nagu oleks ta teisest materjalist kui Zoja; ta on alati lihtne, on alati võrdne. Kuid jumal teab, võib-olla on see vaid mäng, võib-olla teeb ta ainult sellist nägu ja mängib võrdsust.

«Kuhu te kavatsete minna?» küsis Guljajev, nähes Zoja Petrovnat nõutult naeratamas.

«Niisama ... Lähen töölt koju.»

«Hiljavõitu lähete. Teie ülemused on küll ekspluateerijad.»

«Ei, ma ise jäin kauemaks. Ülemused lubasid juba ammugi koju minna. Isese jäin.»

«Kui lubate, tulen teiega kaasa.»

«Palun, palun.» Zoja Petrovna punastas. Nad astusid kõrvu. Zoja heitis pilke kõrvale, et kas vaadatakse neid või mitte. Ta teadis, et vaadatakse. Guljajevit tunti linnas hästi.

«Miks te selles näidendis mängimast keeldusite?» küsis Zoja Petrovna.

«Sellepärast, et see näidend on vilets ja labane, väikekodanlaste jaoks kirjutatud. Ja pealegi võlts. Kuid oodake, kuni uus näidend valmis saab. Ja missuguse osa ma seal saan! ...» Ta hakkas jutustama vanast Okunevist. Jäänud keset kõnniteed seisma, hoidis ta Zoja Petrovnat sametpaelast, mis sellel kaela ümber oli, ja rääkis ägedalt küll ühest, küll teisest stseenist. «See tuleb alles kuu! On aga karakter! Terviklik ja õilis.»

«Aleksander Lvovitš!» küsis Zoja Petrovna momenti tabades. «Aga räägitakse, et päris tervenisti häid inimesi ei ole, ei esinegi.»

«Kes teile seda räägib, Zoja Petrovna? Kes?»

«Jaa ... mitmedki ... paljud.»

«Ärge uskuge, Zoja Petrovna, ärge uskuge! Nii räägivad ainult need, kes ise on halvad, kellel on tingimata larvis oma puudusi õigustada. Nad leiavad õigustuse selles, nagu oleksime kõik halvad, nagu oleks see igavesti nii seatud, inimene jäävat inimeseks. Ärge uskuge! Olen kaua elanud ja palju suurepäraseid inimesi näinud. Igaüks näeb omamoodi. Üks näeb kõiges vaid halba, teine ainult head. Üldiselt pole see ega teine vaatekoht hea; kui aga siiski nende vahel valida, valiksin ma teise. Kõiges head näha on siiski tunduvalt parem, kui näha

vaid halba. Kuid veelgi parem on osata näha nii head kui ka halba mõlemat. Selliseid silmi pole aga igaühel. Nägemisest üksi, Zoja Petrovna, on vähe. Tuleb veel osata head halvast eraldada ja mitte lasta halval head varju jätta. Eriti kunstis. Kunst nõuab rohkem kui miski muu oskust eraldada olulist ebaolulisest. Noh, kujutage ette... Näide iseenesest on küll jämedavõitu, palun vabandust. Noh, kujutage ette kuulsat akadeemikut, haruldase hingega inimest, teaduse uhkust, kel on äkki viisiks uuristada nina. Jajah, Zoja Petrovna, ma tundsin sellist korüfeed. Istus teine nõupidamistel, igasugustes presiidiumides, ja muudkui tegeles selle ebameeldiva asjaga. Ja kas meie teiega oleme kohustatud seda suurepärast inimest laval kujutades säilitama tema karakteris nii-öelda individuaalset joont, mis? Kas oleme kohustatud? Noh?»

«Ei tea, Aleksander Lvovitš. Olen ju lihtne teatriküllastaja, ma ei ole sellele isegi mõelnud.»

«Ei, ei ole kohustatud! Seda joont võib ju nii naturalistlikult ja nii vastikult kasutada, nii pealetükkivalt edasi anda, et suurepärane inimene vaatajale vastikute muutub. Teatriküllastaja sülitab tema teenetele teaduse alal ja tema osavõtlikule hingele ning näeb vaid ühte sõõrmesse torgatud näppu. Palun vabandust. Oh, Zoja Petrovna, on häid ja suurepäraseid inimesi. Neil võib väikseid puudusi olla, mina heidan need kõrvale, ma ei taha neid näha. Ja keegi ei saa mind sundida teisiti talitama. Ega ma teid ära pole tüüdanud?»

«Mis te, mis te nüüd!»

«Jah, räägitakse. Selles on teil õigus,» jätkas Guljajev. «Räägitakse, et ideaalset kangelast pole olemas. Et ta on kahjulik, et ta pimestab ja uimastab. Aga mina arvan, et kui teda tõesti poleks, oleks kunst kohustatud ta välja mõtlema. Ideaalideta ei saa elada. Kunst pole fotograafia, ta suudab kõike, ja ta on kohustatud looma ideaalse kangelase. Kui mulle nüüd räägitakse, et ideaalset kangelast ei ole olemas, siis kuulen ma nende sõnade taga midagi muud. Ma kuulen seda: kolmkümmend üheksa aastat olete rahva kasvatamisega tegelnud, inimene aga on jäänud selliseks, nagu oli, inimesega pole te, seltsimehed bolševikud, midagi suutnud ära

teha. Näete, mis ma kuulen. Järelikult, kus on siis nende teooriate algallikas? Seal, merede taga!» Ta viipas käega sadama suunas. «Aga mõned meie tarkpead kordavad võõraid sõnu. Ei, kindlasti peab olema selline kangelane, kes oleks inimestele ideaaliks, kelle sarnased nad tahaksid olla, keda tahaksid jäljendada. Peab olema. Keda enam, et selliseid kangelasi on meie hulgas tuhandeid ja miljoneid. Tuleb vaid osata neid näha. Välja mõelda polegi tarvis. Võtke kas või ennast, Zoja Petrovna... Kas teie näiteks olete hea?»

«Ei tea, Aleksander Lvovitš. Mina vist küll eriti hea ei ole!»

«Kui te juba nii räägite, siis tähendab, te päris halb pole. No oletame, et teil on mingisugused puudused, mõned patukesed. Kas siis nendes seisab asi? Te peate ülal tervet perekonda, käitute elumere lainetes mehiselt. Vabandage, et ma nii räägin. Eks ole tõsi?»

«Ei tea.»

«Mida siis... kui näiteks teid näidendis kujutada, mida siis näitleja peaks mängima, kas neid patukesi või teie mehisust, teie vastupidavust?»

«No mis te nüüd, milleks mind kujutada! Olen ju nii tavaline inimene. Mida minus ka on?»

«Ah, et mis teis on? Olete inimene. Näete, mis teis on. See vist on teie maja? Kunagi pimedas olen seda näinud. Võib-olla ma eksin praegu?»

Jah, see oli Zoja Petrovna maja. Miks ta küll pidi seda olema! Kuidagi ei oleks tahtnud jutuaajamist katkestada, ei oleks tahtnud Guljajevist lahkuda. See, mida tema rääkis, ei sarnanenud põrmugi sellega, mida Orleantsev alati kõneles. See, mida Guljajev rääkis, oli Zoja Petrovnale omasem. Orleantsevi sõnadest tundsid kibedust, kaotasid elurõõmu, kaotasid usu endasse. Orleantsevi sõnade järgi oled sa tühine, paheline olevus.

Ta oleks meelsasti kutsunud Aleksander Lvovitši enda poole, oleks pakkunud talle teed, istunud mugavalt verandal. Kuid äkki on Orleantsev seal ees, äkki ootab seal tema sedel — tormi, jookse kusagile. Millal küll ometi lõpeb see needus, millal? Ja pealegi keel kohe ei paindu sellist inimest niisama lihtsalt enda poole kutsuma.

«Niisiis, olen teile tänulik koos veedetud minutite eest,» ütles Guljajev kaabut kergitades. «Kui esietendus tuleb, palun külastada.»

«Kindlasti, tingimata!» hüüdis Zoja Petrovna ja hakkas välistrepi astmeid mööda üles astuma.

6.

Jakov Timofejevitš sõitis Moskvasse. Kaks päeva tagasi oli teatris suur skandaal. Kõik olid omavahel tülli läinud, tekkis kaks leeri; teatri elu, mis enne sedagi polnud kuigi normaalne, jooksis lõplikult ummikusse.

Sel päeval loeti Aleksahhini uut näidendit. Guljajevi keelitusel tutvustas näidendit autor ise. Aleksahhin luges viletsalt, kuid sellest hoolimata jättis näidend enamikule kuulajaist sügava mulje. Kuulati huviga ja kui noor näitlejatar, kes elatanud naistelt nende infarktiga mehi üle löövaid kangelannasid mängis, aeg-ajalt demonstratiivselt turtsatas, siis kutsuti teda korrale ja öeldi, et temale pole kuulamine kohustuslik, sest et selles näidendis pole temal midagi teha, ja et ta võib ära einelauda minna. Korralekutsumine aga ei aidanud, vaikust ikkagi ei saadud. Näitlejanna, keda peeti teatris vaid seetõttu, et ta Tomašuki naine oli, sosistas piinlikkust tundmata kõigile kõrva, et peasissekäigu juures müüakse kandekastilt värsked kurke, jookske, muidu jääte hiljaks. Tomašuk aga käis kogu aeg edasi-tagasi ja muutis sellega olukorda veelgi pinevamaks. Näitlejad heitsid temale pilke ja närveerisid. Kunstiline juht kuulas ära ühe vaatuse ja väljus siis samuti. Tagasi tuli ta alles lõpuks, kui näitlejad Aleksahhinile juba aplodeerisid.

Esimesena võttis sõna Guljajev. Ta avaldas vaimustatult oma arvamust: selle näidendi lavastamine tegeval alguse uuele etapile teatri elus, aitavat teatril tõusta ja andvat talle nagu värsket verd juurde.

«Lõpuks ometi võime kas või osaliseltki tasuda oma võlga teatrikülastajate, tööinimestest teatrikülastajate ees. Oleme neile näidanud igasugust absurdsust, mis on väga kaugel sellest elust, mida nad ise elavad. Sellesil aga saab nüüd lavastus, mis rahva tõelist elu kajastab.»

Ka teised näitlejad võtsid sõna selle poolt, et näidend tuleks vastu võtta ja sellega viivitamatult tööle asuda. Oli palju ka neid, kes vaikisid. Nende nägusid ja kõrvalapööratud pilkusi vaadates vangutas Guljajev nukralt pead. Tema ju teadis, miks nad vaikivad. Nad oleksid samuti meeleldi kaasa mänginud näidendis, kus midagi mängida on, kuid nad olid kuulnud, et Tomašuk on Aleksahhini uue näidendi vastu, ja oma arvamuse avaldamiseks pidasid nad paremaks sobivamat aega oodata.

Kuid näidendil oli ka ilmseid vastaseid. Need karjusid, et Aleksahhini näidendis pole midagi uut, et kõik need vene vanamehed-põrandaalused on teatrikülastaja ära tüüdanud, et aitab küll juba gestapo metsikustest ja üliideelistest monoloogidest vintpüssi toru ees, aitab juba malmist ja terasest, — eks ole ju kunst, tänu jumalale, viimastel aastatel ometi rasketööstusest lahutatud.

Tomašuk arvustas ja naeruvääristas üht stseeni teise järel.

«Näidend on skemaatiline,» ütles ta lõpuks, «on nõrgavõitu. Ma ei räägi ideelisest kavatsusest... Asjatult võtsid siin mõned nii kategooriliselt sõna ideeliste puuduste kohta. Ilmaaegu, seltsimehed. Tööstusteema jääb kunstis elama. Muidugi mitte mõne sulami näol, vaid vajalikes proportsioonides, kuid jääb. Seltsimees Aleksahhini näidend pole antud juhul lihtsalt õnnestunud. Tema talendile on omane teine laad, — intümne, pooltoonide ja nüansside laad. See materjal aga, mida me täna kuulsime, vajab suure meistri sulge, laiahaardelist, tugevat ja vilunud sulge.»

Jakov Timofejevitš ei kannatanud Tomašuki loba välja ja kaotanud tavalise tasakaalu, esines ägedalt ning raevukalt.

«Mina olen teatri direktor ja ma hakkam selle näidendi eest võitlema!» alustas ta. «Aleksander Lvovitšil on õigus. Selle näidendiga me paneme seisma meie teatri väikekodanlikuks muutumise masendava protsessi ja pöördume tagasi revolutsioonilise ideelisuse positsioonidele, mille poolest me varem alati nii tugevad olime.»

Tomašuk katkestas teda ja teravmeelitses; Tomašuki pooldajad naersid valjusti iga torke puhul.

Jakov Timofejevitš ei tundnud oma kollektiivi äragi mis pagan küll mõnele sisse on läinud ja mis okas neid ometi torgib?

«Meil on ka teine näidend,» hakkas kunstiline juht käsi kokku pannes ja pöidlaid keerutades kõnelema. «Palju aktuaalsem. Meile andis selle lahkesti üks tuntud autor. Süžee on järgmine. Inimene oli ebaõiglaselt süüdi mõistetud, oli mõneks ajaks elust eemaldatud. Tuli tagasi. Naine oli muidugi ammu teisele mehele läinud. Sõbrad... kes surnud, kes niisama kadunud, kes temast eemale tõmbunud. Autor seirab selle inimese elu pärast ta tagasitulekut, rasket ja komplitseeritud, elu, kus tuleb kaasinimeste umbusaldusest jagu saada.»

«Eluline ja terav situatsioon,» ütles Tomašuk vahele. «Metallurgiatehases võite sellist olukorda tegelikkuses näha. Seal on üks Vorobeinõi-nimeline insener...»

«Õigus, situatsioon on eluline ja terav,» ütles Guljajev. «Ja see on tõepoolest tragöödia, kui keegi süütult kannatab. Ainult et Boriss Kalistratovitš Vorobeinõi-nimeline insener küll ei sobi sellesse situatsiooni. Antud juhul oleks see teema võlts ja melodramaatiline tõlgendamine!»

«Vorobeinõi-nimeline insener teenis usinalt sakslasile» lisas Jakov Timofejevitš.

«Seda tuleb tõestada!» hüüdis Tomašuk.

«See tõestati kohtus. Kohus oli avalik. Tunnistajateks olid töölisel. Nad mäletavad kõike.»

«Sõbrad,» hakkas kunstiline juht uuesti peale. «Palun keskenduda. Meie lavastame selle näidendi kui näidendi-laulu, kui näidendi-poeemi. Orkestri paigutame kõrgele poodiumile ja seal hakkavad siis pasunad hüüdma...»

«Just-just — inglid pasunatega! Korraldate nii-öelda viimsepäeva kohtu!» ütles Guljajev. «Ainult kelle üle te kohut mõistate?»

«Meie kangeline,» jätkas kunstiline juht, just nagu poleks ta Guljajevit kuulnudki, «lahkub viimase repliigiga: «Elu ja igavese õigluse poole! Helge tuleviku poole!»... Me ehitame talle pente douce — tõusutee, mis laia spiraalina tõuseb direktori looži juurde... kangeline läheb seda mööda üles kõrgusse, kõrgusse...»

«Tõstame ta nii-öelda taevasse,» ütles Guljajev.

«Arvame pühakute kirja. Tuleks ainult mõelda, kuidas saaks tema pea ümber ka ehtsa pühadusepaiste.»

«Labasus,» ütles kunstiline juht välise rahuga, kuid alades habeme piirdest läbis ta nägu närviline tõmblus. «Kallis Aleksander Lvovitš, te hakkate ilutunnet ja uue tunnetust kaotama, muutute tavaliseks rutiini ohvriks. Te peaksite oma tulevikule mõtlema.»

«On aga vihjed!» karjus üks vana näitlejanna. «Et alete ühed vastumeelsed ja koordineerimatud — otsige endale teine koht. Võib-olla saadate veel siidist nõõri ka?»

Aleksahhin istus vapustatult ja hirmunult. Ta ei hakanud selle stseeni lõppu ära ootama, võttis oma käsikirja ja lahkus tasakesi näitlejate selja tagant; keegi teda ei peatanud, keegi teda ei saatnud, keegi ei vaadanud talle järele. Isegi Guljajev oli ta unustanud, nii-võrd oli ta erutatud ja tujust ära.

Järgmisel päeval tuli Jakov Timofejevitš linnakomiteesse, kuid mitte enam propagandasekretäri, vaid Gorbatošovi juurde. Gorbatošov istus kahvatuna, lillakas paistetud silmade all, ja katsus oma pulssi.

«Pagan teda teab,» ütles ta murelikul häälel. «Kaks korda lööb, siis jätab vahele, veel kaks lööki ja jälle vahe. Mis sul oli, Jakov Timofejevitš?»

«Tulin niisama,» vastas Jakov Timofejevitš. «Olin siin ühes osakonnas. Ja astusingi sisse. Niisama vaatama. Täheandab, tervis on paha, Ivan Jakovlevitš? Ravida, ravida on vaja. Tuleks kuurorti sõita.»

«Mis siin veel kuurordist rääkida? Ega praegu ole harilik aeg. Näed küll, mis mõll maailmas käimas on. Ideoloogiline vaenlane ründab meid, poeetab end isikukultuse-aegsete vigade kriitikale ligi ja juba hakkab kõike — ülalt kuni alla — maha tegema.» Gorbatošov hakkas jälle pulssi lugema. «Näed nüüd, korraaks löi ja jälle vaikib.»

Gorbatošov nägi väga halb välja. Jakov Timofejevitšil oli temast kahju, ja nii ta ei hakanudki teatris valitsevast raskest olukorrast jutustama. Ta otsustas sõita Moskvasse, minna kultuuriministeeriumi, käia läbi oma tuttavad; võib-olla palub ka Keskkomitees end jutule võtta. Ta ei saanud elada selguseta, ta ei võinud lubada,

et teater laguneks või et pealepressija Tomašuk selle tervenisti ja täielikult enda kätte haaraks.

Saabunud Moskvasse, seadis ta end sisse «Grand-Hotellis», päikesepoolsete akendega numbritoas. Oli juuni ja valitses pöörane kuumus. Võõrastemajas oleks palavusest võinud otse lämbuda, kuid Jakov Timofejevitšil ei jätkunud seal viibimiseks aegagi. Ta käis mööda ametiasutusi ja tuttavaid. Asutustes räägiti talle: «Ära sa, Jeršov, positsiooni käest ära anna. Pea vastu. Ära end kisakõride järgi sea.» Kuid seda, et positsiooni ei tohi käest anda, teadis Jakov Timofejevitš isegi. Seda ta teadis. Kui aga jutt läks kunstilisele juhile ja Tomašukile, kuulis ta jälle: «Paindlikumalt, kallid seltsimehed, paindlikumalt tuleb talitada.» Ühe keskajalehe kaastöölise, tuttav mees, kellega ta koos kord nooruses Donbassis trotskistide vastu oli võidelnud, ütles talle: «Jakov Timofejevitš, saa aru, et aeg on raske. Nii mõnigi meie keskkonnas, pean silmas käputäit haritlasi, ei pidanud rahvusvahelise reaktsiooni rünnakutele vastu, hakkas, nagu öeldakse, pinda alt kaotama, perutama. Sellest pole midagi, see läheb mööda, sellega tuleme toime. Kuid et sinu eest mõni teine sellega tegelema hakkab, seda ära oota. Võitle ise. Anna otsustav vastulöökk, nagu see kommunistile kohane on. Sul on oma rindelõik, hola seda, ja ära ainult hoia ega asu kaitsele, vaid ka ründa. Tomašukke ära karda. Peale kõri ja häbematus pole neil midagi hinge taga. Õigus on meie poolel. Läheb mõni kuu mööda ja neist keerutajaist ei jää midagi järele. Ronivad uuesti prakku, kust nad nüüd on välja roninud. Ainult siis on meil teada, et selles praos istub ülivastik putukas.» — «No kuule,» ütles Jakov Timofejevitš. «Aga mulle räägivad kõik: ole paindlikum, paindlikum ole.» — «Mida nad siis veel võiksid sulle öelda: et võta nui ja mööda vasakult paremale ja paremalt vasakule? Kas nii või? Ja kes need lõpuks on, kes sulle seda räägivad — kantseleirotid. Nad ise kratsivad kukalt, et kuidas olla ja mida teha? Ühed neist on võitluse jaoks vananenud: tõuka näpuga ja kukub ümber. Teised on noored, pole ideelistes lahingutes karastatud. Leninil nad küll loevad, aga kuidas loetut ellu rakendada, seda nad eriti ei taipa, kas pole tõsi? Ega igaüks taha kak-

lusse ronida. Mõni jälle mõtleb, et kas ei saaks elada nii, et poleks vaja ei neid ega teisi riivata. Sellisel juhul tuleb paljutähendavalt vaikida, ei jaa'd ega ei'd ütelda. Mäletad laste mängu, kus emand saatis tualettlaua, selle sahtlis oli sada rubla, selle eest võis kõike osta, mida tahtsid, ainult jaa'd ega ei'd ei tohtinud öelda, punast ja musta ei võinud osta... Ühesõnaga, et peaaegu ära paota suudki.»

See vana sõber, kellega nad ühtemoodi mõtlesid ja ühtemoodi olukorda hindasid, oli talle suureks toeks. Ta aitas isegi niipalju, et Jakov Timofejevitši võttis jutule partei Keskkomitee ühe osakonna juhataja. Jutuajamine seal oli avameelne, otsekohene ja sõbralik. Jah, ei tohi alla anda, jah, ei tohi olla hädavares ning taganeda, tuleb anda vastulöökk, tuleb olla bolševik, imelik, et tema, Jakov Timofejevitš, selles kahtleb.

Ta ei kahelnud üldsegi. Kuid peale sisemise veendumuse, peale veendumuse oma õigsuses on ju igas asjas veel vastavat taktikat vaja, taktikas ei tohi samuti eksida, muidu asud küll asja kallale, aga ebaõige taktika tõttu rikud kõik ära. Jakov Timofejevitš sõitis Moskvasse just selle taktika, aga mitte veendumuste pärast. Veendumused on tal juba esimestest revolutsioonilaastatest, kodusõjaajast, komsomolieast peale olemas ja ta pole neid kunagi muutnud, ta on neile alati usstavaks jäänud. Ja veendumused pole teda ka kordagi alt vedanud.

Moskvas viibides ta nägi, et ka seal on oma tomašukid. Ta ajas seal juttu teatri direktoriga, kes hakkas ringreisi sõitma. Direktor kurtis: «Veame igasugust vana rämps. Aga uue peale ära kohe mõtlegi. Meie kunstiline juht on uppunud detektivismi. Kaks näidendit olid mõrvadega, üks peaaegu vägistamisega... Elame just nagu Broadwayl.»

Kord, kui Jakov Timofejevitš toimetuses oma vana sõbra kabinetis istus, tulid sinna mõned kirjanikud. Sõber tutvustas neile Jakov Timofejevitši ja jutustas, milliste raskustega tal nii oma teatris kui ka mitmesugustes Moskva asutustes oli tulnud kokku pörgata. Jakov Timofejevitš lisas tema jutule veel näidendite loo. «Kulla sõber!» ütles üks kirjanikest. «Ega siis see ole

jõud, mis käratseb, vaid see, keda kära ei kohuta. Mõned vaadake, kasutavad olukorda, käratsevad ja lärmavad. Need on need, muide, kes pole ka kunagi varem erilise kindlusega silma paistnud... Teised aga, kes kogu aeg on tööd teinud, töötavad edasi ja kirjutavad rahvas, rahva elust ja partei tööst, ning jäävad sealjuures nii iseenesele kui ka leninismile truuks. Nii ei ärge meelt heitke, küll saate ka näidendeid ja veel häid näidendeid. Andke ainult aega.» Teine kirjanik lisas, et ärgu Jakov Timofejevitš selles kahelgu, et tomašukkide aktiivsus on täiesti ajutine nähtus. Las läheb mõni kuu mööda ja nad jäävad rahva ette kogu oma katmatuses, alasti olekus.

Kirjanikud olid südid, lõbusad ja kindlad oma õiguses; nad olid veendunud selles, et mingid kisakõrid partei joont juba iialgi ei kõiguta. Nende südidus nakatas ka Jakov Timofejevitši. «Tähendab on minulgi mingisugune karastus olemas,» mõtles ta. «Partei on mind õpetanud olukorda mõistma.» Ta kiirustas asjaajamisega pealinnas ja sõitis siis koju kindla kavatsusega muuta otsustavalt kogu teatri tööd.

«Imelik,» mõtles Jakov Timofejevitš tagasiteel rongis. «Mõned inimesed nagu meelega ei taha elu näha. Tarvitseb vaid silmad lahti teha ja sa näed, et ümberringi pole ju asi sugugi nii, nagu meie seda laval kujutame.» Vagunis sõitsid temaga koos Kubaani suure teravilja-sovhoosi peaagronoom, maarajooni komitee sekretär Ukrainast ja ohvitser Musta mere äärest; Donbassi sõitis tagasi kaevur, kes oli käinud turistina Tšehhoslovakkias; eideke sõitis Krasnoyodskisse, kus tal töötab poeg, kellele sündis poiss, kolmas juba, kutsutigi nüüd külla, lapselast vaatama. Oli palju mitmesugust rahvast. Vesteldi viljasaagist, igasugustest elujuhtumustest, sellest, kuidas elu paremaks muutub, söetoodangust meil ja tšehhidel. Need olid lihtsad, lõbusad ja elurõõmsad inimesed, neile meeldis see maa, kus nad elavad, meeldis oma rahvas. Jakov Timofejevitš mõlgutas mõtteid: kui nüüd, hoidku küll jumal selle eest, juhtuks midagi sellist, et... Hõikaks vaid kõrre: «Relvade juurde, sõbrad, näete, seal kastides on püssid!» Ja nad haaraksid relvad ja läheksid pikemalt mõtlemata lahingusse. Isegi eideke läheks kaasa: noh, et kui kellelgi on vaja haava siduda.

Ainult tomašukid hakkaksid urisema: ahaa, saadavad väljaõpetamatuid surma! Ahaa! Andetult juhite! Ahaa... Igaks elujuhtumiks leiavad tomašukid sobiva «ahaa».

Jakov Timofejevitš teadis, mida ta teeb, kui koju jõuab. Aleksahhini uue näidendi küsimuse tõstab ta teatri parteibürool üles. Aga võib-olla oleks mõtet seda ka partei koosolekul arutada. Las kommunistid otsustavad, kas näidend on hea või halb. Teatrit ei saa ometi Tomašuki ja kunstilise juhi pärusmõisaks muuta. On olemas üldsus, on töötav rahvas ja on parteiorganisatsioon.

Jakov Timofejevitš ei teadnud vaid üht — et ka Tomašuk ei tukkunud. Kunstilise juhi poolt allakirjutatud komandeerimistunnistusega astus Tomašuk samal päeval Moskvast rongist välja. Ka temal oli Moskvast palju tuttavaid ja sõpru, olid mingid sõbramehed ka ministeeriumide instantsides. Ja peale selle varustas Orleantsev teda kirjadega oma sõpradele. Tomašukki tassiti kortereid mööda, joodeti konjakiga, kiideti selle eest, et ta oma joont ajab ega alistu rauast ja betoonist vorbitud direktorile ja teistele temataolistele, kes püüavad kunsti käsutada. Lubasid veel, kus vaja, peale pressida, kus tarvis nupule vajutada — ja küllap see direktor, Jeršov, viiakse kiiresti üle kusagile metsavarumistööle või mõnd artelli, näiteks «Drell-saagi», juhtima.

Tomašuk viidi ka ühe naiskunstniku majja. See oli tusase välimusega naine, kes kogu õhtu jooksis, kordagi ei naeratanud. Kas tõsiselt või nalja pärast, aga teda esitleti kui mingit selgeltnägijat. Ta rääkis käuksuval häälel, just nagu oleks puutükki puu vastu hõõrutud, nagu oli tal kuidagi kõver ja selle tõttu oli nähtavasti ka ennustaja isiklik elu viltu läinud; kuri oli ennustaja oma puise hääle ja hobuse füsionoomiaga, mis oli nii kollane, nagu tungiksid tal sapitilgad nahapooridest välja.

Tomašukile meenus, et ta oli selle kunstniku nime kunagi kuulnud, tema töid aga polnud ta iialgi näinud. See muidugi ei seganud tal ennustaja lõuendeid kiitmast, mis olevat avanud ta silmad maalikunsti tõelise olemuse nägemiseks. Tomašuk ütles, et need pakkuvat ta hingele palju rohkem kui pintslikäsitöölise, selliste

kannuseid teenivate lakeerijate ruuthektaritesse ulatuv maitsetu toodang. Kunstniku majas räägiti ainult kan-
temast endast või üksteisest. Sellest, mis eksisteeris väl-
jaspool selle maja seinu, meenutati vaid kaugesse mine-
vikku või välismaale kuuluvat. Kui räägiti maalikuna-
tist, nimetati vaid impressioniste ja sürrealiste, kui
meenutati kirjandust, nimetati Zinaida Hippiust, Marina
Tsvetajevat, Arkadi Avertšenkot... Loeti nende luule-
tusi või meenutati nende novellide sisu. Selles seltskon-
nas oli tunda mingit ärevat tuulekest võimalikest
ümberkorraldustest, millal näiteks parteiorganisatsioonid
ei hakka end enam kunsti ja kirjanduse küsimustesse
vahele segama. Sellest rääkides naiskunstnik väitis, et
tema ise on endale nii parteiorganisatsioon kui ka
rahva südametunnistus. «Julge eit,» mõtles temast
Tomašuk. «Pole midagi öelda!»

Jutus tuli ette, et Tomašuk meenutas kunstnik Kozakovi nime, kes oli Moskvast perifeeriasse sõitnud. Ta ütles, et Kozakov näib talle sümpaatsena. Jajah, vastati Tomašukile, oli sümpaatne, kuid ei pidanud vastu ja veeres lakeerijate perre. On kuuldusi, et on hakanud bluumingut lõuendile panema ja seda peaaegu loomulikus suuruses. Tomašuk ütles, et mitte bluumingu, vaid tööliklassi esindaja olevat Kozakov tõesti oma tööde põhiteemaks valinud, ta maalivat portreesid. Jajah, ütles keegi, tema olevat näinud fotokoopiat Kozakovi ühest sepitsusest, mis kujutas inimmürakat masinate foonil. Kusjuures see inimmürakas oli veel defektidega — armilise näoga. Kozakov on hakanud kavaldama, nagu vanas mõistujutus. Kuulake, kes pole kuulnud: elas kord idamaine valitseja, kelle vasak silm vaatas kõõrdi ja parem jalg oli vasakust lühem, järelikult ta ka lonkas. Valitseja kutsus enda juurde kolm oma riigi silmapaistvat maalikunstnikku ja ütles: «Maalige minust portree. Kuid vaadake ette, et te mul ei ilusta, kõik olgu täiesti tõetruu! — On portree tõetruu, saate autasu, kui ta aga seda pole, ärge siis hädaldage, teid ootab surmanuhtlus.» Kunstnikud asusid tööle. Üks mõtles: «No kuidas sa sellist hirmutist tõepäraselt maalid? Küllap rääkis sellest tõest niisama koketeerimiseks. Igaühele on ju meeldiv end ilustatuna näha.» Ja maaliski iluduse —

mõlemad silmad õigel kohal ja mõlemad jalad normaalsed. Valitseja vaatas portreed ja oligi kunstnikul otsus käes: nupp maha lakeerijast lurjusel, kes tõde ei armasta. Teine võttis kolleegi kurbi kogemusi arvesse ja maalis kõik nii, nagu oli. Valitseja vaatas tehtud töö üle, hortsutas kulmu ja järgnes jälle nupu mahavõtmine, kusjuures põhjust sõnadega ei seletatudki. Saagu ise aru. Aga kolmas, kes oli taibukam, toimis järgmiselt: ta kujutas valitsejat jahil: selle parem jalg toetub kivile, ja nii ei näegi, kas üks jalg on teisest lühem või pikem; valitseja kätte andis ta püssi, valitseja hoiab püssi, nõjatub küünarnukiga põlvele ja sihhib lõvile lõugade vahele — vasak silm on loomulikult kassis ja järelikult pole näha, et see kõõrdi vaatab. Kõik oli tõetruu ja libedale sellile tasuti heldesti.

Tomašukile muinasjutt meeldis ja ta märkis selle oma telefonide ja aadresside plokki üles. Kollasenäolise ennustaja seltskonna kitsas ringis tundis ta end suurepäraselt, kuid niipea, kui ta väljus sellest korterist Moskva tänavaile ja sattus teistsugusesse ümbrusse, ta meeleolu langes. Inimesed töötasid, inimesed sõitsid uudismaale, inimesed tõusid õhku mingites imepärastes uutest reaktiivlennukites — kõigil olid käed hoolt ja askeldamist täis, ja see hool ja askeldamine oli hoopis teist laadi kui ennustaja ja selle seltskonna oma. Vastuolulistest arutlustest ja arvamustest hakkasid Tomašukil kuumad ja külmad hood üle käima. Võõrastemajas ei saanud ta öösiti kaua und, ärevus hinges oli liiga suur.

Tema ärevus suurenes veelgi, kui ta nägi, kuidas ennustaja ringis Kunstnike Liidu juhatuse soovitatavat nimekirja koostati; Kunstnike Liidu kongress pidi eelduste kohaselt toimuma lähemas tulevikus, vist talvel.

Mida Tomašuk oma elus taotles? Ta tahtis olla teatris alati esimene, mitte aga teine ega kolmas, mitte tavalline inimene. Ta tahtis silma paista, tahtis, et temast räägitaks, tahtis saada suuri materiaalseid hüvesid. Ja kui ta mõningate teatri dogmaatikutega, kelleks ta pidas ka Guljajevit, võitlusse astus, siis tegi ta seda sellepärast, et need teda segasid, tal elada ei lasknud, teda oma sirgjoonelisuse, primitiivsuse ja järeleandmatusega ärritasid. Neile üldsegi ei meeldi näidendid, mida tema,

Tomašuk, lavastab, näidendid, mis toovad kaasa menu, aplausid ja kassa, ning mida jumaldavad kümnendate klasside ja ülikooli esimeste kursuste tüdrukud. Kuid selliste näidenditeta ei saa ju elada. Järelikult tuleb nende lavastamise õiguse pärast võidelda, tuleb kõrvaldada kõik, kes nende lavastamist segavad. Nii mõtles Tomašuk.

Kui arutati ennustaja ja tema sõprade poolt soovitud Kunstnike Liidu juhatuse nimekirja, nägi Tomašuk, et need inimesed mõtlevad niisamuti nagu tema. Osutus, et ka nemad tahavad igal pool esimesed olla, tahavad ameteid ja kohti haarata, juhatuses vaid ennast ja oma sõpru näha. Aga milleks? Eks samuti selleks, et rohkem menu, kuulsust ja materiaalseid hüvesid saavutada; et poleks vaja uusi teemasid, uusi lahendusi otsida, et mitte vaeva näha sügavustesse tungimisega, mis on tülikas ja nõuab palju mõtlemist, suurt hinge ja avarat südant; et lasta liugu sellega, mis on kättesaadavam ja pole nii raske vedada.

Nimekirja koostades tõstsid need strateegid häält, vaidlesid ja tülitsevad. Nad olid leppimatud vaenlaste vastu, tähendab, nende vastu, kel antud momendil edu oli. Nad laimasid kõiki, kes nende hulka ei kuulunud. «Sellised võivad, kui midagi juhtub, sind ennastki jalge alla tallata,» mõtles Tomašuk nukralt. «Astuvad ka sinust üle, kui komistama juhtub. Siin tuleb kogu aeg nendega kõrvu kihutada, ei tohi ette rutata, ega ka maha jääda, muidu lüüakse sind nagu õhuga kohe kõrvale.»

Moskvast sõitis Tomašuk alles siis välja, kui sai Jakov Timofejevitšilt range telegrammi, milles nõuti tema viivitamatut tagasitulekut. Ta sõitis pehmes kupees, mis oli ette nähtud kahele inimesele. Ta reisikaaslasena oli toreteva välimusega, vanusega veidi üle keskea daam, kes jutustas, et ta veab lõunast varaseid marju — aedmaasikaid. See amet ei olegi kerge, nõudvat palju askeldamist, kuid mis parata, kui moskvalastele on vitamiinide tarvis. Tuleb ka sellise asjaga tegelda. Vaesed moskvalased — kahe tunniga oli kogu ta kaup ostetud. Kuidas nad küll tormasid, küll ikka tormasid! Saadud raha eest ostis tore daam Moskvast igasugust pudi-padi.

Igasugust pudi-padi aga Tomašuk Moskva kauplustes nagu ei juhtunud nägema. Daam selgitas: «Ah teie mõtle, et teile laotakse aga kõik letile! Osta tuleb osata, just osata.» Ta tegi oma pakid lahti ja laotas kupee diivanitele pluuse, seelikuid ja jumal teab veel mida. Mõnikord palus ta Tomašukil koridori minna — tal olevat tarvis üht-teist selga proovida. Tundide kaupa tuli Tomašukil kitsas vahekäigus tolkneda, kus restoranvagunisse minejad ja sealt tulijad teda kogu aeg tõukasid. Ta vihastas nende tõuklejate peale, vihastas selle pagana spekulandi peale ja ka veel nende peale, kes lasevad sündida, et mingisugune nõõrija, kes müüb oma marju poolesaja rubla eest kilogramm, sõidab temaga, kunstitegelase, näitejuhi ja näitlejaga ühes kupees. Tolle õige koht oleks parandusmajas, tema aga veel ehib ennast. Ja arvatavasti ei ostnud see täissöönud siga kogu seda kraami endale; vaata, et sõidab koju — kes teda teab, kus ta elab — ja hakkab seda pudi-padi kolmekordse hinnaga kohalikele daamidele maha sahkerdama. Tõbras niisugune.

Kuid eelkõige vihastas Tomašuk Jakov Timofejevitši peale: ole lahke, telegraferib! Viivitamatult, kiiresti kohal olla! Mis kuradit! On ta talle mõni poisike või?

7.

Vorobeinõi hakkas tsehhis tehnilist õppust juhtima. Esimese tunni otsustas ta ise anda. Ta kogus kõik vahetusest vabad töölised ja spetsialistid kokku ja pidas neile sissejuhatava kõne.

«Meie tsooni metallurgiatehastes, seltsimehed,» rääkis ta, «ei ületa kõrgahjude pidev tööaeg nelja-viit aastat, mille järel tuleb nad remonti anda, kuna Uraali ja Ida tehastes on see kümme kuni kaksteist aastat. Milles asi seisab, seltsimehed? Millest tuleb selline kolossaalne erinevus? Esiteks muidugi on tulekindlate materjalide kvaliteet madal, mille tõttu on halb ka ahjude ääsi vastupidavus. Teiseks on töö «Kõrgahjumontaažis» organiseeritud nii, et inimesed tunnevad huvi ainult tööde kiirema lõpuleviimise, aga mitte selle kvaliteedi vastu.

Kõrgahjude põhja ja šahti voodrile pööratakse äärmiselt vähe tähelepanu ning kontrollijate määratust hulgast hoolimata jääb ladumise ja montaaži kvaliteet ikkagi halvaks. Peale selle, seltsimehed, ei saa ka öelda, et meie, ekspluatatsioonitöötajad, oma tööd just laitmatult teeksime, ei, seltsimehed, kaugeltki mitte laitmatult. Et kolmanda ahju furm välja paiskus, ja et aasta tagasi esimese ahju juures malmiava piirkonnas ääsiurse oli, mida see kõik näitab? Eks ikka halba hoolitsust malmiava ja ääsi jahutussüsteemi eest, nõrka järelevalvet ja lohakust.»

«Erikomisjonid tegid ju kindlaks, et nende avariide põhjus oli mujal,» ütles Andrei, kes ka õppustest osa võttis. «Need tulenesid just sellest, millest teiegi varem rääkisite, — «Kõrgahjumontaaži» halvast tööst.»

«Mu noor sõber,» vastas Vorobeinõi naeratades. «Esiteks ma sooviksin, et mind ei katkestataks. Võite pärast sõna võtta ja rääkida, mis teile meeldib. Teiseks aga ei arva ma, et te antud juhul eriti objektiivne oleksite: nende avariide asjaosaline pole siiski mitte keegi muu, kui teie lihane onu.»

«Kas teil häbi pole!» hüüdis Iskra püsti tõustes. «Sel viisil oponeerida ei ole aus! Teil pole ei vormiliselt ega sisuliselt õigus.»

Punanurka kogunenud hakkasid nende repliikide juures sumisema.

«Rahustuge, seltsimehed!» kõrgendas Vorobeinõi häält. «Kõik, kes tahavad oma arvamust avaldada, saavad sõna. Nüüd aga lubage mul jätkata. On väga kahetsusväärne, et meie tsooni metallurgiatehastes, sealhulgas ka meil, valmistatakse jahutusarmatuur omal jõul ja omade konstruktsioonide järgi. Mida tuleks teha? On tarvis kusagil organiseerida tsehh, mis valmistaks armatuuri mehhaniseeritult, kvaliteetselt ning kindlaks määratud, kontrollitud ja proovitud standardite järgi. Edasi — elektrikahurid. Meil näiteks pole nende võimsus rahuldav. See aga toob kaasa kõrgahjude malmiavade seisukorra halvenemise, ahjualuse lõkendamise, kõrgahju avauste furmide sulgumise, õhkjahutuse surve madaldamise malmi väljalaskimisel ja ahjude seisakuid. Meie elektrikahurid tuleb rekonstrueerida, tuleb

võlli kurve kolbides kahesaja tuhande tonnini, eeskujuks aga võtta Magnitogorski metallurgiakombinaadi kõrgahjutsehhi seitsmenda ja kaheksanda ahju elektrikahurid.»

Vorobeinõi rääkis vältimatust vajadusest uus avasegu kasutusele võtta, rääkis selle koostisest, malmi- ja šlakerennide uuest voodrimassist, ning kuulveskitest, mis malmiava ja voodri koostismaterjalid võimalikult peeneks jahvatavad.

Iskra kuulas ja imestas — sellest kõigest olid nad Platon Timofejevitsiga oma ettekandes juba üksikasjaliselt kirjutanud. Neil võib-olla ainult ei tulnud see nii siledalt välja nagu Vorobeinõil. Miks küll Vorobeinõi sellest ei kõnele, miks ta ei ütle, et tema poolt esitatud ettepanekutele on tsehhis juba enne teda mõeldud, et elektrikahurite ümberseadmist varsti alustataksegi, mootorid selleks on juba olemas.

«Üheks kõige raskemaks, töökulu nõudvamaks ja pakilisemaks tööks on tsentraalrenni ettevalmistamine,» jätkas Vorobeinõi. «Kõik tööd rennil tehakse käsitsi. Peaks olema masin, mis rennilt vana massi, šlaki ja malmi eemaldaks ning uue massi sisse viiks. Ja edasi, seltsimehed! Praegu ehitatavate ahjude kõrge tootlikkus, malmi ööpäevase väljalaske suurenemine, vajaliku mehhaniseerimise puudumine ja malmiava eest hoolitsemise keerukamaks muutumine on viinud selleni, et töötingimused ääsi juures on muutunud väga komplitseerituks. Selle tõttu on meil ääsitöölise suur voolavus. Protsente ma esitama ei hakka, mitte nendes pole asi. Asi seisab selles, et tuleb tõsta ääsitöölise töötasu. Esimesel ääsitöölisel peaks olema...»

«Kaheteistkümmes järk!» hüüdis Iskra. «Teisel — üheteistkümmes, kolmandal üheksas ja ülejäänuil kaheksas. Seda vist tahtsite öelda, seltsimees oobermeister?»

«Jah, seda, seltsimees meister. Ja seda, et õppusel tuleks kas või minimaalsemalgi määral distsipliinist kinni pidada.»

«Aga mina arvan, et ka objektiivsusest tuleks kas või minimaalsemalgi määral kinni pidada!» hüüdis Iskra ja tundis, kuidas ta erutusest üleni väriseb. «Oleks tulnud

ikkagi öelda, et Platon Timofejevitš Jeršov on kõige selle pärast juba ammu muret tundnud!»

«Ja ka insener Kozakova!» hüüdis keegi ääsitöolistest.

«Eelkõige just insener Kozakova,» ütles Andrei.

«No nii see asi nüüd küll ei lähe!» hüüti uuesti istujate hulgast.

«Seltsimehed, milleks see anarhia, pole mõtet närveerida!» hakkas Vorobeinõi hääl uuesti peale pressima. «Keegi pole kellegi loorbereid ära võtta tahtnud. On ju alati nii olnud, et keegi alustab, teine aga jätkab ja arendab tema algatust edasi. See on igasuguse progressi normaalne tee. Asi ei seisa selles, et kindlaks määrata, kes esimesena «e» ütles. Kas siis asi on prioriteedis? Prioriteedi tagaajamine näitab upsakust. Meil vaieldakse tihti selle üle, kes leiutas raadio, — kas venelane Popov või itaallane Marconi...»

«Meil selle üle ei vaielda,» ütles Andrei. «Meil teavad kõik, isegi koolilapsed, et raadio leiutas Popov. Marconi aga käis tema jälgedes.»

«Mujal maailmas aga vaieldakse,» kordas Vorobeinõi kindlalt. «Kuid mis mõte sel vaidlusel on? Kas pole tähtsam see, et raadio üldse olemas on? Ja et meie raadio teeneid kasutame...»

«Nii on viimaks seegi ükskõik, kui Repin ja Surikov öeldakse Monako vürstiriigi kunstnikud olevat, seltsimees Vorobeinõi?» hüüdis Iskra. «Pole vist samuti mõtet kinnitada, et nad venelased on? Tähtsad on ju ainult nende maalid? Eks?»

«Ja ka see pole tähtis, kes, Hitlerile purustava löögi andis?» hüüdis teise ahju ääsitööline. «Kas meie või inglased koos ameeriklastega?»

«See löök anti ühiselt, nii meie, inglased kui ka ameeriklaste poolt.»

«Eriti veel sinu poolt!»

See vahelehiide ühe noortöölise suust tuli ootamatult. Vorobeinõi vaikis, kohmetus hetkeks, võttis prillid eest ja hakkas neid seemisnaha tükkiga hõõruda.

«Millele me siis nüüd peatuma jääme?» küsis ta lõpuks saabunud vaikuses.

«Sellele, et tuleb vaheaeg teha,» ütles keegi.

«Palun, palun,» nõustus Vorobeinõi.

Pärast vaheaega tuli Vorobeinõi kuulajaist mitte üle poole punanurka tagasi. Ülejäänud läksid laiali. Andrei ja Iskra hakkasid koos oma ahju juurde minema. Poolteise tunni pärast pidi Iskra vahetuse Andreile üle andma. Viimane oli just selleks varem tulnud, et Vorobeinõid kuulata.

«No on alles lugu,» ütles Andrei Iskra kõrval kõndides.

«Jajah, Andrei Ignatjevitš, lihtsalt õudne! Ja niisuguse inimese vastu vahetati Platon Timofejevitš! Kuidas ta ka elab? Olen ikka kavatsenud teda vaatama minna, aga igavene rassimine ei anna mahti. Tütar saabus mul ja muret tuli juurde. Oleks meil rohkem kui üks tuba, kus pealegi on niigi kitsas, oleks ema meile jäänud, ikkagi suur abi, kuid kus ta siin siis elab? Ja sõitiski ära.»

«Kas te, Iskra Vassiljevna, ka teate, kellele teie korter anti?»

«Kuidas siis! Leidurile. Krutilitšile. Mu mees on temaga tuttav. Ütleb, et on üks skisofreenik.»

«Mis see tähendab, Iskra Vassiljevna?»

«See tähendab, et pole päris normaalne, on veidi peast segane.»

«Oh ei, Iskra Vassiljevna. Minu onud arvavad teisiti. Nad ütlevad, et ta on normaalsem kui vaja. Nemad arvavad, et ta on lihtsalt kaval ja lurjus.»

«Seda ütleb muidugi Dimitri Timofejevitš?» ütles Iskra naeratades.

«Tõsi, tema jah,» vastas Andrei. «Onu Platon aga ütleb: «Mis leidur see ka on. Avantürist!»»

«Võib olla, et polegi avantürist, aga mida ta leiutanud on — seda ei tea küll keegi. Direktor palus teda vagunkaalu jahutamise üle mõelda, kuid ta pole midagi välja mõelnud. Meie ise mõtlesime välja. Kõik, mis ta on teinud, on lihtsalt mõttetuseks osutunud.»

«Ei, Iskra Vassiljevna, kõik ei osutunud mõttetuseks, tema jaoks igatahes mitte. Oma teostamatute projektide sildi all haaras ta teie eest korteri ära, pääses tehnika kabinetti ja olevat ka väga suure laenu saanud. Selle sildi all ta üldse tõusiski. Tema pärast tehti ka Tšibisovile kõva peapesu.»

Kui Iskra oli voolikust tuleva sooja veega käed puh-

taks pesnud ja töölikonna suvekostüümi vastu vahetanud, ütles Andrei:

«Kapa küsib alati teie järele. Tuleksite õige millalgi meile, koos tütreaga. Meil on väike aed, me istutasime sinna lilli. Seal on ilus olla. Mitte nii nagu talvel. Kas mäletate, te olite ju meil?»

«Küll me tuleme. Aitäh. Kindlasti tuleme. Tervitage Kapakest.»

Raudtrepist alla tsehhi õue minnes kohtas Iskra Orleantsevit ja Vorobeinõid. Orleantsev peatas teda, Vorobeinõi läks edasi. Ta oli tigeda näoga, nähtavasti polnud õppus pärast vaheaega läinud just nii, nagu ta oleks tahtnud.

«Kallis,» ütles Orleantsev naeratades, «no miks te küll selline tulipala olete?»

«Vabandage, Konstantin Romanovitš,» vastas Iskra rangelt ja kuivalt, «ma ei taha, et te mind «kalliks» nimetate. Selliste suhete puhul, nagu meil teiega on, väljendatakse selle «kalliga» ainult lugupidamatust kaasvestleja vastu ja püütakse rõhutada oma üleolekut tema suhtes.»

«Aga mis suhted meil siis on, seltsimees Kozakova?»

«Just nimelt, ei mingisuguseid. Järelikult on ka see «kallis» kohatu.»

«Hästi. Olgem siis ametlikud, ma austan naiste tuju. Asi pole selles; asi on selles, et te ilmaaegu püüate kisa tõsta, ilmaaegu püüate luua muljet, nagu tahaks keegi teie ja endise oobermeistri Jeršovi teeneid oma arvele kirjutada. Esiteks pole ju mingeid erilisi teeneid olnud ega ole nii temal kui teil. Teie olete nendeks alles liiga noor, tema liiga vana. Aga koos, ühisel jõul, olete te oma tsehhi küll kaunikesti käest ära lasknud minna.»

«Tõestage seda!»

«Hästi, ma püüan seda teha. Kuid võib-olla läheksime kas üles või alla. Siin lõõtsub kõvasti.» Nad läksid üles dispetšeri ruumi kõrval asuvasse tühja tuppa. Orleantsev istus laua taha. Iskra keeldus istumast ja jäi seisma akna juurde, mille taga kraanad maagilaadimisruumi punast maaki tõstsid.

«Siin on teile tõestused,» ja Orleantsev hakkas loet-

ama abjude juures kõiki neid puudusi, millest Iskra kunagi Platon Timofejevitšiga oli kõnelnud.

«Kuulge,» ütles Iskra Orleantsevit katkestades. «Kas teil häbi pole? Te ju töötasite ministeeriumis, te ju teate väga hästi, et need puudused on üldised ja mitte ainult meie tsehhi omased. Need puudused esinevad väga paljudes tehastes. Ja sõltuvad rohkem ministeeriumist kui tsehhide töolistest. Kas te siis seal ministeeriumis ei teadnud, et kõrgahjude elektrikahurid on nõrgad, et rennide puhastamine ja täitmine pole mehhaniseeritud, et malmiava puhastamiseks pole häid puurimismasinaid? Kas te siis ei teadnud midagi ääsitöölise voolavusest ega sellest, et tasuga, mis nad selle raske töö eest saavad, tuleks midagi ette võtta? Te istusite just sellisel kohal, kuhu tehaste direktorid kõigest kirjutavad. Miks siis Vorobeinõi ja nüüd ka teie kõik Platon Timofejevitši kaela ajate? See pole aus.»

«Pole mõtet nii erutada,» Orleantsevi näolt ei kadunud naeratus ja see ajas Iskra tighedaks, tal oli tahtmine Orleantseville midagi õige häbematut öelda. Kuid nagu kiuste ei tulnud midagi sobivat meelde.

«Peab olema aus,» kordas ta kangekaelselt. «Ei tohi ainult enesele mõelda. Teised teie ümber on ka inimesed.»

«Te otsustate minu üle nii,» ütles Orleantsev, «nagu oleksime me vanad tuttavad. Aga me oleme kohtunud Moskvas vaid korda kümme vilksamisi trepil ja ka siin oleme teineteist vaid korda kümme vilksamisi näinud. Ei tohi, seltsimees Iskra, nii suuri sõnu teha ja karjuda: aus, ebaaus. Ei tohi. Arvestage, et ka kõige leebemad inimesed võivad solvuda. Ärge kuritarvitage seda, et olete naine ja et selle asjaolu tõttu teile palju andestatakse.»

«Ärge andestage, palun. Teil ei maksa end selle, nagu te ütlete, asjaoluga aheldada. Tegutsege. Andke pihta. Kas nüüd on meil kõik räägitud?»

«Me ju alles alustasime juttu.»

«Mul on aeg koju minna. Minu vahetus on ammu lõppenud. Pean lasteaeda tütre järele minema. Palun vabandust.» Ja Iskra läks, jättes Orleantsevi laua taha istuma.

Kesklinna sõitis ta autobussiga, oma Aurulaeva tänavat mööda aga peaaegu jooksis. Alles päris maja ees aeglustas käiku. Kuhu ta siis nii väga kiirustas? Kas kõigist tänastest solvangutest Vitalile jutustama? Et kuulda tema hajameelset: «Ah, nurjatud,» mille peale ta jälle mingite oma asjadega tegelema hakkab.

Iskra peatus. Talle tulid koguni pisarad silma teadmisesest, et on täiesti võimatu Vitalit oma raske, rahutu tööga kaasa elama panna, teadmisesest, et Vitali on selle töö vastu täiesti ükskõikne. Tahtmatult astus ta väravaaluse varju — tänava lõpus tuli nähtavale Vitali, kes Ljusjakest lasteaiast koju tõi. Iskra kuivas kiiresti pisarad silmist ja kuulatas naerulsui tütre kõlavat juttu; sõnadest polnud võimalik aru saada, oli kuulda vaid rõõmsat, heledat häälekõla. Oli tahtmine neile headele, kallitele omastele vastu rutata, kuid miski, mingi jõud hoidis teda tagasi, sundis ära ootama, kuni nad uksest sisse läksid, ja kandis teda siis tagasi, kesklinna kaudu Mäekaldale.

«Iskra Vassiljevna!» hüüdis Kapa rõõmsalt. «Kui hea, et te tulite. Kas teile on Andreid tarvis?»

«Ei, Kapake, tulin teie juurde. Andrei Ignatjevitsi ma täna juba nägin, andsin talle vahetuse üle. Tulin teid vaatama.»

«Kas ta juba rääkis teile sellest?»

«Millest, Kapake? Ma ei mõista.»

«Noh, sellest...» Kapa sosistas kohmetult Iskrale midagi kõrva.

«Mis te nüüd, Kapake, kas siis mehed seda kellelegi räägivad! Nad ju häbenevad seda. Õnnitlen teid, Kapake, te rõõmustate mind. Lapsed on suur rõõm. Juhtub, et vahel on väga raske ja paha olla, aga tuled koju, näed Ljusjakest, ja kohe on hinges nagu helgem. Kogu raskus nagu hajuks, kaoks, eemalduks sinust nagu poleks seda olnudki — on vaid tema, Ljusjake ja sa ise.»

Nad istusid aeda kirsipuude alla ümmarguse lauaäärde pingile. Kapa tahtis, et Iskra talle emadesse puutuvaid intiimsusi seletaks.

«Kas mõistate,» õigustas ta end, «õpikute järgi tean

ma kõike. Olen veel igasuguseid raamatuid kokku ostnud. Kuid on siis raamatutes kõike ette nähtud?»

Iskra hakkas meeleldi jutustama oma Ljusjakesest, sellest, kuidas ta teda kasvatab. Kuid Kapa, kes meditatsiooniga juba kodunenud oli, esitas selliseid küsimusi, mis Iskra segadusse ajasid.

«Ei tea,» vastas ta imestunult. «Ei mäleta. Ei märganud. Ei.»

Nad istusid kuni hämarduma hakkas. Iskra meelest läks aias juba jahedaks. Kapa tegi ettepaneku majja minna. Majas polnud kedagi, ainult vana seinakell tiksis. Kui remonti tehti, oli Kapa selle endisele kohale jätnud. Tema arvates pidi vana pendli tiksumine Andreile meeldima, oli ta ju arvatavasti selle kellaga harjunud ja selle väljaviskamine võis teda kurvastada. Andrei oli vastanud, et visaku Kapa pealegi kell ära, tema kurvastama ei hakka. Kuid Kapa oli siiski kella alles jätnud.

«Aeg lendab,» ütles Iskra, kui Kapa oli tule põlema pannud. «Kui kiiresti ta küll lendab. Kell on juba kaheksa peal. Päev ongi läbi. Päevad lendavad üksteise järel, nii et ei jõua neid lugedagi. Ja nii, Kapake, möödub lennul ka elu. Leidsin endal juba ühe halli juukse ja tõmbasin välja.»

«Imelikud mõtted on teil, Iskra Vassiljevna,» ütles Kapa valvsalt. «Teil on vist ebameeldivusi. Kas töö midagi juhtus?»

«Jah, Kapake, just töö.» Iskra hakkas jutustama kogu aeda segast lugu, mis algas Platon Timofejevitsi vallandamise ja insener Vorobeinõi tsehhi ilmumisega; ta jutustas sellest, kuidas nad Platon Timofejevitsiga tsehhi töö parandamise plaani olid välja töötanud ja kuidas Vorobeinõi korruga sellest kui isiklikust plaanist rääkima hakkas; ta kõneles jutuajamisest Orleantseviga ja sellest, kui imelikult viimane tema suhtes käitub, just nagu tahaks teda sihilikult solvata.

Kapa oli nõrдинud ja kinnitas, et nii seda asja jätta ei tohtivat, neile häbematuile tulevat nende õige koht kätte näidata.

Iskra nägi, et talle siin täiel määral kaasa tunti, teda täielikult mõisteti, ja tal hakkas nagu kergem. Kuid

mitte kauaks. Kuidas ta ka püüdis ennast petta, teadis ta ometi, et Andrei naine polnud see, kelle juurde ta oli tulnud kaastunnet ja mõistmist otsima.

Alles lahkumisel, Kapaga värava juures hüvasti jättes, ta küsis:

«Ah jaa!... Kas Dimitri Timofejevitši polegi kodus?»

«Ta on täna õhtuses vahetuses.»

«Ah nii! Noh jääme siis veel kord nägemiseni, Kapake, nägemiseni. Soovin teile kõike head.» Ta süleles ja suudles Kapat.

Kui Iskra koju jõudis, siis Ljusjake sirmi taga juba magas. Selle sirmi, Ljusja voodi, tema nukkude ja mänguasjade tõttu polnud toas enam ruumi ümbergi pöörata, ei saanud kõndidagi, tuli igasuguste virna laotud asjade vahelt läbi pugeda.

Vitali ütles rahulolematult:

«Kus sa, Iskrake, täna küll hulkusid. Ma helistasin juba tsehhigi. Sealt öeldi, sa olevat ammuilma ära läinud.»

«Mind peeti parteikomitees kinni,» valetas Iskra äkki, ega teadnud isegi, mispärast; ta ehmus ise sellest vales ja tundis, kuidas ta punastab, otse katastroofiliselt punastab.

Vitali aga ei märganud seda.

«Pole midagi hullemat, kui et su naine on ühiskonna tegelane,» rääkis ta torisevalt. «Minust on sulle maja teenija saanud, kallid Iskra. Lõunat keetku mina, nõusid pesku mina, tuba koristagu mina, Ljusjakest viigu laste aeda ja toogu tagasi jällegi mina.»

«Kuid saa aru, Vitali... Sa ju tead, et ma rõõmuga...»

«Ega ma ju ei ütlegi midagi. Ma ei tee sulle ettehelteid, vaid konstateerin fakti. Niisiis, Iskrake, olgugi et hilja, aga sa siiski tulid ja luba mul nüüd lahkuda. Aleksander Lvovitš käis mul järel ja ootab nüüd mind linna pargis. Tema ja üks noor dramaturg tahavad mulle uut näidendit ette lugeda ja näidendi kujundamise üle nõu pidada. On ju huvitav proovida näidendit kujundada. Guljajevi sõnade järgi olevat näidend töölistest. Mul peaks see vist välja tulema. Guljajevi arvates pidavat ma nüüd hästi tööliklassi teemat tundma. Noh, ole

pal, heida magama. Ära mind oota, heida kindlasti magama. Nende ootamistega sa ainult kurnad ennast.»

«Kuid miks sa neid meile ei kutsunud? Miks ei oleks võinud meil lugeda? Ka mina oleksin hea meelega kuulanud.»

«Sa näed ju, Iskrake!...» Vitali laiutas käsi ja näitas sirmile. «Sa saad ju isegi aru.» Ta riivas huultega Iskra laupa ja läks.

Iskra istus laua äärde ja ta pea vajus kätele. Elu muutus järjest raskemaks.

Ta ei teadnud, kaua ta nii oli istunud. Vaatas kella — varsti pidi tehases õhtune vahetus lõppema. Ta tõusis laua tagant, seisatas veidi tühja pilguga laudlina silmitsedes, pani siis jaki selga, suudles magavat õhetavat Ljusjakest, kustutas tule ja väljus. Ta kinnitas enesele, et läheb jalutama, et on vaja pead värskendada, ja hakkas tehase suunas astuma. Ta oli silla juures, kui tehase väravaist tuldi juba jooksupäiksega autobussipeatuste poole. Iskra kiirendas samuti sammu, et mitte mööda lasta, et tabada...

Keda mitte mööda lasta? Keda tabada?

Iskra seisatas ja tal hakkas hirm. Mida ta ometi teeb? Milleks see kõik? Ah kui kole! Milline häbi!... Kohe tagasi, kohe koju!

Ja jälle tuli tal sel päeval joosta, sedapuhku jooksis ta iseenda eest, oma meelestuse eest. Tuppa tormanud, viskus ta Ljusjakese voodi juurde, laskus selle kõrvale põlvili ja surus pea lapse sooja õla vastu. Ta ei teadnud enam üldse, mida ta küll tegema peaks.

Krutilitš istus vineerseinte taga, mis tema töökohta tehnikakabineti üldtoast eraldasid. Viltuvajunud vineeruksele, mis sellesse kuuti viis, palus ta nimesildi panna. Pandigi silt: «Juhataja asetäitja, sm. Krutilitš». See polnud küll täpselt see, mida tema oleks tahtnud. Krutilitš tahtis, et oleks kirja pandud ka tema nimi ja isanimi või siis vähemalt initsiaalid. Kuid keegi polnud teda kunagi ees- ja isanime järgi kutsunud, keegi tema

ees- ja isanime õieti ei teadnudki; nii siis tellitigi siit «sm. Krutilitš».

Krutilitši laud oli täis kaustu ja pabereid, neid seisis seal suurtes virnades. Siia lauale kogunesid tööliste ja insener-tehniliste töötajate ratsionaliseerimisetepanekud, mis saabusid tsehhidest. Mõnedel paberitel olid juba juhataja resolutsioonid, need tuli konsulteerimiseks edasi anda. Enamikul polnud mingeid resolutsioone ja nende saatuse üle tuli otsustada Krutilitšil. Ta rõõmutas, kui nägi, et ettepaneku mõte oli kas väär, tehniliselt kirjaoskamatu, või niivõrd tühine, et ei väärinud isegi arutamist. Niisugustele ettepanekutele kirjutas ta üksik asjaliku kokkuvõtte, kandis selle juhatajale ette, rääkis neist kui anekdootidest kabineti töötajatele või siis läks Orleantsevi juurde, et ka temale mõnitavalt jutustada, missuguseid vaimusuurusi, missuguseid vaimuhüglasi ometi leidub! Asjajätkud, põhjalikud ja väärtuslikud ettepanekud aga ärritasid teda, tegid ta tighedaks. Need pani ta kõrvale: «Pole midagi, kullakesed,» mõtles ta autorite aadressil, «küll jõuate ära oodata.» Ta meenutas neid vintsutusi, mida tal endal oli tulnud üle elada, ja oli valmis tegema kõike selleks, et ka teised neid lõputuid vintsutusi tunda saaksid. Ta vihkas õnneseeni ja neid, kellel elus vedas, pidades nendeks kõiki, kes hästi töötasid ja oma töö eest head tasu said, ta vihkas kõiki, kes saavutasid seda, mida nad olid kavatsenud, kõiki, kel õnnestus midagi rohkem teha, kui seda just ameti koha järgi nõuti.

Uhel sombusel juulipäeval istus Krutilitši juures valtsimistsehhi noor soojendustööline või keevitaja, nagu seda eriala millegipärast tsehhis nimetati. Kevvitaja rääkis, et ta olevat tulnud mõttele muuta tooriku soojendamise viisi soojenduskaevudes. Ta soovitas teha nii, et toorik jääks otsekui elektripooli südamikuks ja lähemal hõõguma kõrgsagedusvoolu abil. Krutilitš ei tundnud elektrotehnikat ja ettepanek oleks tulnud saata spetsialistidele konsulteerimiseks. Füüsikast üht-teist meenutades võis ta selle ettepaneku üle ainult üldjoontes otsustada. Teoreetiliselt oli see tema arvates teostatav. Polnud küll teada, kuivõrd seda praktiliselt rakendada saab ja kas see ka vajalikku majanduslikku efekti annab, aga

Krutilitšit ärritas juba see, et ettepanek polnud koostatud kirjaoskamatult.

«Kus te niisugused teadmised omandanud olete?» küsis ta, ise läntsakile juhataja asetäitja poolpehmesse tugitooli istudes. «Ma räägin teadmistest, mis andsid teile võimaluse teoretiseerimiseks.»

«Koolis, seltsimees Krutilitš. Lõpetasin möödunud aastal keskkooli.»

«Ah, lõpetasite keskkooli? Ja ei läinud edasi õppima? See on ju väga imelik, noormees.»

«Ma ei pääsenud instituuti sisse. Kaks palli jäi puudu.»

«Ah-haa, laisklesite järelikult. Olete harjunud kerge eluga, olete harjunud sellega, et meie, teie isad, teie eest kõik raskused ületame, et «noortel tee on lahti igal alal». Kulla seltsimees, nii see asi ei lähe! Ainult omaenda raske tööga võib enesele tulevikku kätte võidelda. Nii jah!»

«Ma ei kahetsegi, et instituuti ei pääsenud,» vastas keevitaja ega saanud aru, miks talle sellist noomitust peetakse. «Mulle töö meeldib. Soojendan Jeršovile, Dimitri Timofejevitsšile toorikuid. Tuleb aga kätel käia lasta, et temaga sammu pidada.»

«Laske aga siis kätel käia, noormees. Teie ettepanekut aga me veel uurime, mõtleme läbi ja arutame.»

«Kas see arutamine kaua kestab?»

«Asi on tõsine. Seda hobuse seljas ei otsusta. Võib-olla läheb kuu, kaks, kolm... kiirustada pole teil ju kusagile, terve elu on teil alles ees.»

«Kah mul — hani!» ütles Krutilitš mõttes, kui noor keevitaja oli lahkunud. «Sina siin mõtle ja murra pead, et mingisugunegi idee sünniks ja kuju võtaks, tema aga loeb vaid õpikuid — ja ongi jälle uus Edison valmis. Oi kullake, küüruta aga, küüruta selga, ela kuudis, nälgi, las veel jookseb nainegi su juurest ära, siis alles leiuta, siis tule oma ettepanekutega.»

Keskpäeval helistas Krutilitšile Vorobeinõi:

«Krutilitš? Tervist, mu kallid! Võib-olla suvatseksite meie juurde kõrgahjutsehhi tulla?»

«Mis teil seal siis lahti on?»

«Tahaksin teiega nõu pidada, oleks vaja üks asi läbi arutada.»

«Kui on vaja,» vastas Krutilitš võrdlemisi tähtsalt, «siis palun minu juurde. Mul on liiga palju tööd, et mööda tsehhe ringi jalutada.»

Telefonis vaikiti. Viimaks Vorobeinõi siiski nõustus: «Hästi, ma tulen.»

«Tule, tule,» mõtles Krutilitš kahjurõõmsalt. Vorobeinõisse suhtus ta vaenulikult sellest õhtust alates, kui nad Zoja Petrovna pool koos olid ja Orleantsev selle inseneri terviseks klaasi tõstis ning teda kui süütult kannatanud märtrit ülistas. Krutilitši arvates upitati seda Vorobeinõid teenimatult.

Kui Vorobeinõi tuli, võttis Krutilitš suurte riiklike ülesannetega koormatud inimese poosi. Ta püüdis silmadele väsinud ja tarka ilmet anda.

«Istuge,» ütles Krutilitš. «Ma kuulan teid.»

Enne kui istuda, käis Vorobeinõi väikeste kiirete samudega Krutilitši kambrit mööda ringi, ja kui lõpuks istet võttis, siis ütles:

«Teil ei tule mind kuulata, seltsimees Krutilitš, vaid meie üheskoos peame viivitamatult midagi tõhusat ette võtma. Kas te mäletate, et Tšibissovi andis teile vagunkaalu kohta ülesande?»

«Oli küll niisugune segane ülesanne, kui seda üldse ülesandeks võib nimetada.»

«Pole seal midagi segast,» ütles Vorobeinõi. «Elu on selle ette dikteerinud. Seal valitseb tõesti väljakannatamatu kuumus.»

«Noh ja mis siis? Ääsi juures on kuumus veelgi suurem; aga ka seal pole võimalik midagi ära teha.»

«Kuid vagunkaaluga võib üht-teist siiski ette võtta. Ja mis peaasi, ongi juba võetud. Ja kas teate, kes seda tegi? Kolmanda ahju meister Kozakova.»

«Oleks huvitav teada, mis ta siis ära tegi?» Krutilitši pilk muutus veelgi roidunumaks, veelgi targemaks ja tähtsamaks.

Vorobeinõi jutustas Iskra ettepanekust monteerida vagunkaalu kabiini elektrikülmutusseadeldis.

«Kas te, Krutilitš, ka mõistate, mis sellest välja tuleb? Tuleb nii välja, et elukutseline leidur ei tulnud

ülesandega toime, aga plikake, kes kõrgahju tootmis-
lööd on vaevalt nuusutanud, lahendas selle edukalt. See on lüüasaamine, see on väga tõsine löök!»

«Millele?»

«Mitte millele, vaid kellele. Ja eelkõige teile, Krutilitš.»

«Aga mis teie minu eest nii väga hoolitsete? Ärge minu pärast muretsege. Saan ise kuidagi hakkama.»

«Te demonstreerite asjata oma ülearust kõrkust. Meie ei peaks mitte tülitsema, vaid töötama koos, Krutilitš.»

«Nii siis ka öelge, seltsimees Vorobeinõi.» Krutilitši näole tekkis naeratus, mis sarnanes Orleantsevi mõistvalt üleoleva ja veidi iroonilise naeratusega. «Öelge olse välja, et te vajate kontakti, see tähendab, lühidalt öeldes, minu abi.»

Vorobeinõi muutus valvsaks. Talle näis, et Krutilitš, pööranud kõneluse selles suunas, ahvatleb teda mingisse võrku, et Krutilitš on kavalam kui näib ning kui Orleantsev temast mõtleb ja räägib.

«Milleks siin abi,» ütles Vorobeinõi. «Ma lihtsalt arvan, et mitte külmutuskappe ei tuleks meil üles seada, vaid mingi ventilaatorite süsteem. Võiksite õige sellega tegelema hakata.»

«Aga niikauaks, kui meie ventilaatoritega tegeleme, muheles Krutilitš, «jääb külmutuskapi-ettepanek seisma, kas nii või?»

«Noh, seda ma juba ei tea... Teie peaksite seda paremini teadma, seltsimees Krutilitš. Nähtavasti jah. Võib muidugi töötada ka paralleelselt...»

«Kuid parem, kui ta seisaks?» Krutilitš ei saanud kahjurõõmu varjata. Ta lausa naeris. «Kuhu te, Vorobeinõi, mind tõukate? Võib-olla mõtleksite selle üle järele, nõukogude insener? See on ju räpane alatus, eks ju? Ja kes andis teile õiguse mõelda, et ma koos teiega niisugusest asjast osa võtan? Ei, lugupeetud Vorobeinõi, ei. Olen küll parteitu, kuid tean, et sellele kohale pani mind partei. Just nii, partei! Olen olnud ja seisan ka tulevikus nõukogude ratsionaliseerijate ja leiutajate huvide eest valvel. See on minu püha kohus ja ma täidan seda.»

«Te olete ebanormaalne,» ütles Vorobeinõi. «Olete imestusväärse osavusega meie jutuaajamise pea peale pööranud. Asja nii pöörata on aga provokatsioon.»

«Ärge tühjade sõnadega hirmutage, ärge hirmutage, kulla mees. Just teie tõukasite mind provokatsioonile. Ainuke, mida ma võin teha, on see, et ma ei hakka meie jutuaajamist suure kella külge panema ega teata kusa-gile, kuidas te seda nõndanimetatud kontakti minuga ette kujutasite. Ärge erutage, ma pole reetur.» Viimas-tele sõnadele andis Krutilitš erilise rõhu, vaadates seal-juures Vorobeinõile läbitungivalt otse näkku.

«Tehke, kuidas paremaks peate,» ütles Vorobeinõi. «Kui aga asi läheb nii kaugale, et seda kusagil arutama hakatakse, siis pidage meeles, ma tarvitan teie kohta veel kord sama sõna: provokaator, jajah, just provo-kaator. Olen teid rängalt eksinud. Ma pidasin teid teist-suguseks inimeseks.» Ta tõusis ja väljus.

Krutilitš hüppas toolilt üles ja hakkas oma kambrit mööda edasi-tagasi käima. Ta oli sellest, mis Vorobei-nõi rääkis, hirmsasti ärritatud. Kui Kozakova ettepa-nek ellu viiakse, tuleb sellest tõesti väga suur skandaal. Küllap leidub paljusidki, kes tahavad teda, Krutilitši, häbistada, kes ütlevad, et näe, ise muidu kiidetud lei-dur, aga tühist asjagi ei suutnud ära lahendada. Kuid, kurat võtku, ta ju püüdis seda lahendada. Mingisugune ventilaatorite süsteem seal ei aita, sest tekib tuul, mil-lest võib vaid külmetuda, kuumus aga jääb endiseks. Kuidas talle küll see elektrijahutus pähe ei tulnud? See pole ju midagi muud kui tehniline ükskordüks. Vorobei-nõil on muidugi õigus, kõigepealt kannatab selle tõttu just Krutilitši prestiiž. Kuid Vorobeinõi ise on ka tore küll. Et organiseerime aga Kozakovaga võitlemiseks bandiitliku jõugu. Aga kui pärast midagi juhtub, reedab ta sind kõige lahkema näoga. Ei, parem juba end niisugustega mitte siduda. Orleantsev väidab küll, et tema, Krutilitši suurim viga seisvat just üksilduses, selles, et ta olevat erak ja töötavat üksinda omaette. Mis siis ikka, võib ju olla, võib ju tõesti olla. Kuid parem juba niisugune viga, kui et teha see viga — ühineda Vorobeinõi taoliste tüüpidega.

Krutilitš hakkas mõtlema, mida Kozakova ettepaneku

kõrvalejätmiseks ära teha. Ei suutnud aga midagi välja mõelda. Ta tuju langes alla nulli.

Ohtul tuli tema juurde koju Orleantsev.

«Kuulge, Krutilitš,» ütles Orleantsev Krutilitši korter-ia ümber vaadates. «Minu nõuannet te pole kuulda võtnud, ei ole sellest hoolinud, ja mis see siis nüüd on? ...»

Tubades oli raske õhk, kõik kohad olid rämpsus täis loobitud, köögis seisis mustad nõud ärakuivanud kar-tulite ja kapsaga, ase diivanil oli üles tegemata, akna-lauad ja mööbel tolmu täis. Krutilitši saabaste kummi-tallad olid parkettpõrandale musti jooni täis vedanud, parkett oli ära kriimustatud ja reostatud.

«Jälle on teil siin sealaut, Krutilitš. Palun vabandage mu otsekohesust. Te ei tohi niiviisi elada, olete ju inse-ner, juhtiv insener. Emb-kumb, te kas abiellute või võtate endale inimese, kes teil siin korra majja lööks. Kolmandat teed ei ole, muidu viib niisugune elu teid uuele langusele. Mina teid rohkem enam aidata ei saa.»

Krutilitš vaikis süngelt. Talle Orleantsevi manitsused ei meeldinud. Ta nägi ju ise, et elas uues korteris pärast lõhjalist inimese moodi olemist jällegi vanaviisi. Naise kää abita ei muutunud ta elus midagi. Aga kust võtta sel-line naisterahvas, keda sa võiksid usaldada, kes ei varastaks, ei petaks sind ega nuhiks su järele?

«Naisterahvata ei saa majapidamises kuidagi läbi,» ütles Orleantsev.

«Aga kust ma ta võtan?» vastas Krutilitš.

«Nii, sõbrake, oleks tulnud öeldagi! Juba varem oleks pidanud seda ütleva.» Orleantsev hakkas naerma. «Ma võtan selle mure enda peale. Aga nüüd veel üks asi. Vahest istuksime?» Orleantsev laskus tugitooli ja hak-kas harjumusepärast jalga kiigutama. «Miks te ometi nii kiusakas olete! Ja mis skandaali te selle Vorobei-nõiga tegite?»

«Tema vist mõtleb, et kui ta ise on lurjus, siis on kõik teised ka lurjused,» hakkas Krutilitš kiiruga rääkima. «Ta eksib. Ei sattunud endasuguse peale.»

«Te ei mõistnud Vorobeinõid nii, nagu vaja. Ma just praegu rääkisin temaga. Ta tuli teie juurde, et teid või-

malike ebameeldivuste eest hoiatada. Direktor tegi ikkagi teile ülesandeks leida moodus temperatuuri alandamiseks vagunkaalus. Ma nägin isegi vastavat dokumenti.»

«Missugust dokumenti?» muutus Krutilitš valvsaks.

«Direktori kirja peainsenerile, milles ta palus jälgida, kuidas te selle ülesande täidate. Järelikult teab sellest ülesandest ka peainsener. Muidugi teab kogu kõrgahjutsehh, et te hakkasite selle asjaga tegelema ja et teil sellest midagi välja ei tulnud. Nii on lugu, kulla mees. Vorobeinõi soovis teile ju head.»

«See tähendab, et mul oleks tulnud temaga käed kokku lüüa ja siis üheskoos Kozakova ettepanek maha matta?»

«Mis te nüüd räägite, Krutilitš! On teil aga sõnad. Te olete naljahammas, nagu ma näen. Kuidas siis võib väärtuslikku ettepanekut maha matta?»

«Kuid seda ta just tahtis. Ta soovitas ju mulle ventilaatorite peale mõelda, Kozakova ettepanek aga kalevi alla pista...»

«See tuleb sellest, et teie närvisüsteem on häiritud, Krutilitš. Te peaksite puhkama, peaksite kuurorti sõitma, kusagile Sotši. Kas te olete Sotšis käinud? Ei? Aga tuleks minna. Seal lähete plaazile... Millised meeldivad olevused seal Sotši plaazil pleegivad! Võiks muidugi ka Suhhumi minna. Kas te Suhhumis olete käinud?»

«Mitte kusagil pole ma käinud, üheski kuurordis pole ma olnud, kas kuuletel!» pahvatas Krutilitš õelalt. «Nii suguste pärimistega te irvitate minu üle. Olen ainult korda kolm kohalikes puhkekodudes olnud, iga kord kaksteist päeva. Ja see on kõik, kõik! Ma pole kunagi ka pehmes vagunis sõitnud. Rahvusvahelisest muidugi rääkimata. Ma... Ah, ei taha sellest rääkidagil!»

«Miks siis mitte rääkida? See kõik on ju kättesaadav. Tuleb ainult targemini käituda. Ei tohi ainult hüsteerikasse langeda ja sõpru endast eemale tõrjuda. Boris Kalistratovitš selgitas mulle, et ta tahtis teile hoopis midagi muud soovitada. Ta tahtis teha teile ettepaneku Kozakovaga koos vagunkaalu jahutamise kallal töötada.»

«Aga kuidas see võimalik on? Kozakova ju ei nõustu.»

«Aga kuidas teiega oleks? Ma küsin, kas teie olete nõus?»

«Mis siis sellest... Mis nüüd mina? Ega see minust...»

«Selgemini, palun.»

«Ma ju ütlen küllaltki selgesti, et see ei olene minust.»

«Nõustuda või mitte nõustuda? Aga kes siis seda peaks teie asemel tegema, Krutilitš?»

«Konstantin Romanovitš, ma ei saa teist üldse enam aru. Kui Kozakova tegi ettepaneku, siis on tema ettepaneku autor ja viib selle ka lõpule. Milleks siis mind siia kiskuda?»

«Aga selleks, et Kozakova on vilumatu. Selleks, et teil on professionaalse leiutaja mõistus ja kogemused. Selleks, et Kozakovale on abi tarvis. Näete nüüd, milleks teid vaja on. Aga peamine, Krutilitš...» Orleantsev tõusis tugitoolist ja vaatas Krutilitšile ülalt alla, vaatas tavalise naeratuseta, näol range ilme, mis ei kannatanud mõtetki, et temale võidaks vastu rääkida. «Peamine, Krutilitš, seisab selles, et paberite hulgast, mis mu patroon mulle analüüsimiseks andis, ma leidisin masinakirjas koopia teie ettekandest direktori nimele. Sest teie ju tegite samuti, ja varem kui Kozakova, ettepaneku elektrijahutuse kohta. Kas olete selle unustanud või?»

Krutilitš jahmatas. Isegi suu vajus tal lahti. Jahmunult vaatas ta alt üles suurele, kõikvõimsale Orleantsevile.

«Näete nüüd,» ütles Orleantsev ja tõmbas pintsakutaskust neljaks kokkumurtud paberi välja. «Lugege ja tuletage meelde.»

Krutilitš haaras paberi ja tegi selle lahti. Ta käed värisesid. See oli ettekande koopia, kus keegi teatas tehase direktorile, et vagunkaalu temperatuuri alandamise rasket ülesannet on võimalik lahendada. See keegi, nagu tõendas masinakirjas allkiri, oli tema, Krutilitš. Dokument oli dateeritud kahekümne kuuendal jaanuaril, vasakpoolses servas oli kaks ümmargust augukest kiirkõitjasse panekuks; sealt nähtavasti oligi Orleant-

sev ta välja võtnud. Oli näha kellegi tindine kritseldus: ärakiri õige.

«Näete nüüd, kulla sõber,» ütles Orleantsev ja võttis paberi Krutilitši käest. «Mälu on teil lühikesevõitu. Mis te vaikite? On see teie dokument või mitte? Kas tasu leiutise eest tuleb arvestada teile või mõnele teisele? Võib-olla loovutame tõepoolest mõnikümmend tuhat rubla noorele sümpaatsele daamile — seltsimees Kozakovale?»

«Kuidas mõnikümmend tuhat?» küsis Krutilitš sosinal.

«Aga mis teie siis mõtlete? Tuleb ju patent. Leiutis läheb ka teistesse tehastesse... Jah, suured rahad on tulemas.»

Krutilitš haaras pea käte vahele. Orleantsev oli ta sisse piiranud, ümber sõrme mässinud, tal kõrist kinni haaranud. Ega Orleantsev ole Vorobeinõi taoline tola. Orleantsev on tõeline saatan. Krutilitš muidugi mõistis, kust niisugune dokument võis pärit olla, ta mõistis ka, et Orleantsev teeb homme selle kõigile teatavaks, tõstab kära, kuulutab, et keegi on jälle nagu varemgi Krutilitši ettepaneku surnuks vaikinud. Võimalik, et sel korral kuulutatakse otseseks süüdlaseks ja lämmatajaks Tšibissovi, keda Orleantsev vihkab, seda pole just raske aimata; kõik eelised on ju petetud Krutilitši poolel, selles pole mingit kahtlust. Kozakovat hakatakse aga haletsema, et vaesekesel, näe, ei vedanud, leiutas selle, mis oli juba leiutatud. Prioriteet jääb muidugi temale, Krutilitšile. Aga võib ju ka olla, et Vorobeinõi, kes Kozakovaga läbi ei saa, hakkab teda veel süüdistama plagiaadis, selles, et ta Krutilitši idee üle võttis. Siis hakatakse ettekande originaali otsima. Ja ei leita. Tšibissovi saab dokumendi kaotamise eest muidugi pähe.

Krutilitš kartis Orleantseville pilku tõsta. Ta oli selle inimese võimuses. Tal ei olnud jõudu silmanähtavast edust ja käegakatsutavast rahast ära öelda. Lõpuks saab temast ometi tõeline leiutaja, tõeline leidur! Ta ei jää enam viletsaks maniakiks, kes oma eluaja jooksul palju aastaid kestnud õnneotsingutel on tuhandeid ukسلävesid kulutanud.

«Tõsi küll, olin selle hoopis unustanud,» ütles Krutilitš

vaevalt kuuldavalt. «Jah, hoopis unustanud. Ah, mu pea... Tuleks tõesti end ravida, jajah...»

«Noh näete nüüd, kulla mees, ma olen väga rõõmus teie mõistuse selginemise üle,» ohkas Orleantsev kergendatult. «Teil on nüüd kolm ülesannet täita. Esiteks ei tohi te seda enam unustada. Teiseks peate homseks kõik ettekande mustandid leidma. Need on teil kindlasti alles. Käsikirjalised mustandid ja igasugused märkmed. Arvatavasti leiate isegi eskiise. Kas teil on eskiise?»

«Näib küll, et on,» inises Krutilitš ikka veel pead löstmata.

«Väga hea. Ja lõpuks veel kolmas, samuti täiesti kohustuslik ülesanne: te peate Vorobeinõi ees vabandama. Te solvasite teda asjata, täiesti asjata, Krutilitš.»

Krutilitš oli võidetud ja võitja Orleantsev võis talle öelskõik milliseid tingimusi dikteerida, võis, kuidas aga tahtis, tema üle irvitada. Orleantsev aga seda ei teinud. Kõik tema tingimused olid asjalikud ja mitte sugugi solvavad, välja arvatud Vorobeinõi ees vabandamine. Kuid mis parata, see tuleb ära kannatada, see on ju momendi küsimus, võib ju kord end selle vastiku isiku ees alandada, selle eest ootab aga ees nii palju võimalust, nii palju meeldivat. Jah, ainukeseks ebameeldivuseks on just see tingimus. Ülejäänus, pole midagi öelda, on Orleantsev korrektne ja suuremeelne. Ta teeb isegi ettepaneku minna restorani veidi meelt lahutama; ütleb isegi, et kui Krutilitšil pole raha, siis tema ise maksab, ärgu Krutilitš sellepärast muretsegu.

Kuid Krutilitš ei saa kusagile minna, ta on väsinud, ta närvid on tõepoolest äärmuseni pingul. Ei, ta jääb parem koju ja heidab magama.

«Kuid enne magamaminekut,» ütles Orleantsev lahkedes, «suvatsege oma mustandid üles otsida. Niisiis, soovin edu.»

Sulgenud Orleantsevi järel ukse, tuli Krutilitš tagasi tugitooli juurde, mis asus selle vastas, milles Orleantsev äsja oli istunud. Oli veel tarvis läbi mõelda ja otsustada, kuidas siis Kozakovaga ikkagi jääb. On kolm võimalikku lahendust. Esimene: võtta ta kaasautoriks, sel juhul kannatab Kozakova vaid viiekümne protsendi ulatuses. Teine lahendus: arvestada, et noor insener leiutas selle,

mis oli juba leiutatud, kordas teda, Krutilitšit, ja seista siis visalt oma prioriteedi eest, mida kindlasti tunnistasid igasugused instantsid, ettekande koopia on ju olemas, hommikuks saavad valmis ka mustandid, joonised ja eskiisid; Krutilitšil leidub kasti selleks pleekinud kirjutuspaberit, ja ka tinti saab nii lahustada, et sellega kirjutatut võib kas või möödunud aastaseks pidada. Seda kõike võib teha ja seda ta teebki. Ja sel viisil saab Kozakova kannatada juba kogu saja protsendi ulatuses. Kuid on võimalik veel kolmas lahendus: süüdistada Kozakovat plagiaadis, selles, et ta omandas võõra ettepaneku. Siin daamike kannataks mitte enam saja ega isegi kahe saja, vaid juba terve tuhande protsendi ulatuses.

Milline lahendus siis valida? Sellest sõltub ju kogu edasine taktika. Mõttes nägi Krutilitš enda ees Orleantsevit, ta vaatas talle näkku ja püüdis tema silmist rasketele küsimusele vastust leida. Niisuguseid silmi polnud arvatavasti keegi sellel inimesel näinud, ainult Krutilitš nägi neid, ainult Krutilitš teadis, et insener Orleantsevi iga kord just ei naeratagi, ei pea just alati lauakõnet sõpruse auks. Tal oli võimatu sellest inimesest mitte vaimustuda. Oo, kui see inimene elaks kusagil välismaal, kapitalistide juures, oleks ta suur boss, ta võiks suuri tegusid teha, miljonitega opereerida, tema eesväriseksid nii presidendid kui ka gangsterid. Ka kõige suuremad suurused oleksid tema käpa all.

Ja selleski on Orleantsevil õigus, et tõesti ei tohi elada sellises lohakuses ja mustuses, mis koguneb ei teadust. Krutilitš läks kööki, et luud võtta ja põrand puhataks pühkida, kuid sorgoluud oli oma aja ära elanud ja lagunes tal käes roogudeks.

Krutilitš tegi kasti lahti ja võttis välja, mis ta vajab. Istus siis laua taha, laotas paberid laiali ja hakkas tööle. Ja jälle nägi ta enda ees Orleantsevit. Ta vaimustus temast ja ühtlasi vihkas teda. Vihkas teravalt, pööraselt ja leppimatult.

Stepan elas tehase ühiselamus. Seal oli vallalisel inimesel väga mugav olla. Voodipesu pärast polnud vaja muretseda, kui tarvis oli, siis ka vahetati. Tuba pühiti ja kraamiti, põrand pesti puhtaks. Kui oli vaja vara tõusta — äratati üles. See, et nad neljakesi ühes toas elasid, Stepani ei seganud. Vastupidi, nii oli ainult lõbusam; ta oli harjunud hulgakesi koos elama. Tõsi küll, teinekord kuuled une pealt koridoris kära, müra, sõnastada: keegi jõudis pummeldamiselt koju. Siis ärkavad neljakesi kõik ja pärast ei saa kuidagi magama jääda: arutlustega juhtunu üle segatakse üksteist. Kuid ega seda siis igal ööl juhtu...

Stepan teenis hästi. Ta pani end korralikult riidesse: ostis endale tumesinise villase valmisülikonna, musta laia mantli, mustad saapad ja kirju kootud salli. Ta ei jõudnud kaua otsusele, mis teha peakattega: kas osta kaabu, soni või sirmiga müts? Kunagi ta armastas kanda mereväe vormimütsi. Kuid noorusaastad olid möödas ja sellist mütsi ta, asja ees teist taga, enam pähe ei paneks. Ja see ei sobiks ka tema laia mantliga. Ta proovis poes kaabut pähe, kuid peeglisse vaadates tundis ta piinlikkust, võttis kaabu kiiresti peast ja ulatas müüjale tagasi. Too aga seisis nagu puujumal; oleks omelt midagi soovitanud, kas või lihtsalt suugi lahti teinud ja sõnagi poetanud. Võetakse ka selliseid kauplusesse tööle... Matusebüroos oleks niisuguste koht, seal tõesti pole enam kellegagi millestki kõnelda.

Ta ostis lõpuks vana soni asemele uue ja käis endiselt sellega. «Uus soni teeb teid nooremaks, Stepan Timofejevitsš», ütles talle edvistav koristaja ühiselamus. «Nagu selle pähe panite, nii võib teilt kohe kümme aastat maha võtta.»

Kui Stepan laskis endal juukseid lõigata ja istus, kaela ümber suur valge räät, nagu neid lasteaias põngerjatele söögiajaks ette seotakse, et nad end pudruga kokku ei määriks, tulid talle koristaja sõnad meelde ja ta vaatas kaua oma nägu. Ei, kui isegi kümme aastat maha võtta, ikka ei saaks teda, Stepani, tema välimuse juures kolmekümnekaheksa aastaseks pidada, ikka tuleks

talle oma nelikümmend viis, võib-olla koguni poolsada anda. Ta on Platonile peaaegu järele jõudnud — on ta ju kortsus ja peast hall, tumedaid juukseid võib ükshaaval ära lugeda...

Stepan hakkas oma edaspidise elu üle järele mõtlema. Ta töötab hästi, isegi väga hästi; teda kiidetakse, ta nime võib pidevalt eesrindlaste tahvlilt lugeda; kuid ei palka, ei kiidusõnu, ega oma nime autahvilil klaasi all nägemise rõõmu pole tal kellegagi jagada. Ljolja on tema elust jäädavalt kadunud. Kui ta tunnekski Ljolja vastu veel midagi, siis kohtuda ta temaga enam ei suudaks. Nad olid rasketel aegadel erinevalt käitunud. Tema, tugev, noor ja terve mees, oli osutunud Ljoljast nõrgemaks, palju nõrgemaks; ja kui teised ongi talle andestanud, ise ta seda endale andeks anda ei saa. Kuid tal ei ole ka mingeid tundeid Ljolja vastu jäänud; mitte sellist Ljoljat ei kandnud ta paljud aastad oma südames; uus Ljolja oli talle tundmatu ja võõras, see kuulus Dimitrile. Asjatult lõpetas Dimitri oma suhted Ljoljaga. Millega tema, Stepan, neid küll segas, tõepoolest? Kas ta siis andis mõista, et tal on mingisugused õigused Ljoljale? Või vaatas vennale viltu? Ei olnud ju midagi niisugust. Nad oleksid võinud elada, nagu elasid varem.

Stepan ei kiitnud Dimitri käitumist heaks. Ta lubas enesele, et läheb ja räägib temaga, hurjutab teda. Kuid ta ei kiirustanud selle rääkimisega. Dimitriga palju seletada ei saa; pole ju teada, mis talle pähe võib tulla, annab sulle veel nii nina pihta, et sa elustki enam rõõmu ei tunne. «Oh Oljake, Oljake!...» ohkas Stepan mõnikord, kuid need ohked ei kuulunud enam sugugi reaalselt olemasolevale Ljoljale.

Kunagi, seal kaugel, olid ta mõtted tulevikust kindlalt Olja Velitškinaga seotud olnud. Nüüd aga polnud need seotud ei temaga, ega üldse kellegagi. Ja selle pärast tundis Stepan nagu rasket külma kivi oma põues.

Garaažis töötasid õlitajatena naised. Kohmakais kulunud tunkedes, näod õlist kriimud, näisid nad kõik tüsedatena, ühesugustena ja üht ebamäära iga olevat; nende nimesid ei peetud kohustuslikuks meeles pidada, kõiki hüüti «piigadeks»: «Hei, piiga! Tule siia!» Piigad

harjusid sellega, ei solvunud ja tegid oma õlitajatööd korralikult.

Ühel pühapäeval päeval läks Stepan tehase kultuurimajja. Ta luges müürilehtedelt, et tuleb kontsert, näitlejad saabuvad kusagilt kaugelt, vist Kiievist või koguni Leningradist. Stepan ostis einelauas pudeli sidrunijooki ja kaks võileiba, istus laua taha ja hakkas märgukella oodates sööma.

«Tere, Stepan Timofejevitš!»

Stepan tõstis silmad. Tema ees seisis umbes kolmekümneaastane korraliku soenguga naine sinises villases kleidis, must läikiv käekott käes. Nägu tundus tuttavana, aga kuidagi ei tulnud meelde, kes ta võiks olla.

«Tere,» vastas Stepan. Ta tõusis toolilt ja vaatas naist nõutult.

«Kas ei tunne ära,» naeris naine. «Mina olen ju Raja, õlitaja.»

«Kas te sidrunijooki tahate?» pakkus Stepan. «Palume kohe veel tuua.»

«Pole vaja, ei taha. Tulin siia niisama. Sõbranna kadus ära.»

Kell helises.

«Peab saali minema,» ütles õlitaja.

«Milleks kiirustada, helistatakse veel.»

Teise kellani jõudis Stepan korda kümme öelda: «Näete, missugune lugu! Tähendab, teie olete Raja. Seda ma vaatasin, et nägu on tuttav, aga mitte ei tulnud meelde...» — «Selles pole midagi imestada,» kordas Raja vastuseks. «Missugused me seal garaažis oleme?... Just nagu korstnapühkijad.»

Kohad olid neil saali erinevates nurkades ja sel õhtul nad enam ei kohtunud. Kuid Stepan mõtles kogu aeg õlitaja Rajale, vaatas ringi ja otsis teda tooliridadest, aga ei leidnud.

Järgmisel päeval olid nad tööl eri vahetustes, ülejärgneval päeval samuti ja nii kohtusid nad alles kolme päeva pärast. Kuid selle eest kohtusid juba nagu vanad tuttavad, rääkisid kontserdist, et kas meeldis või ei meeldinud.

Järgmisel pühapäeval läks Raja kultuurimajja mitte enam sõbratariga, vaid Stepaniga; Stepan kutsus teda.

Nad kohtusid nüüd sageli. Stepan sai teada Raja eluloo. Naine oli olnud abielus, mees aga osutunud tal halvaka ja ta läinud mehe juurest ära; nüüd elavat ta koos vanema õega, kes oli mehe sõjas kaotanud. Stepan tundis huvi, mida õieti tähendab «halb mees». Raja vastas: «Lihtsalt halb ja kõik. Jõhker näiteks, mõtleb ainult enesele.» Rohkem Stepan ei pärinud.

Raja oli rahulik, arukas ja võis arvata, et ka hea pere naine. Rääkida oli temaga kerge. Raja meeldis Stepanile. Ta mõtles Rajale, ja vähe sellest, et mõtles, ta hakkas viimasel ajal kõiki tulevikumõtteid Raja nimega siduma.

Neil päevil erutas kogu garaaži ebameeldiv sündmus. Selgus kuidagi, et üks dispetšer ja mõned autojuhid olid juba aastat paar teinud tehase masinatega «musti otsi» — olid vedanud suvilatesse ja sealt tagasi kodust kraami, aiamaadelt kartuleid ja juurvilja, telliseid ja palke individuaalelamute ehitamiseks, olid vormistanud seda võltsitud töökäskudega, saadud raha aga jaganud omavahel.

Garaažis toimus väga äge koosolek. Suutmata end tagasi hoida ja alistudes üldisele meeleolule, võttis seal esmakordselt sõna ka Stepan. Ta häbistas sulisid, kes sel ajal, kui teised uut elu ehitavad, tegelevad ainult sellega, et pettusega oma taskud raha täis ajada.

«Ei võinud arvatagi, et te nii suurepärane kõnemees olete!» ütles talle Raja.

Koosolekult lahkusid nad koos. Stepan oli erutatud ja ikka veel oma esinemise mõju all. Õuel peatas neid ühe autojuhte, kellest äsja koosolekul oli juttu olnud.

«Kuule, Jeršov,» ütles ta teed tõkestades. «Kes sa õige ise oled? Aga lobised uue elu ehitamisest. Tore ehitaja küll! Kas sina ka tead,» pöördus ta Raja poole, «et su sõbrake on vlassovlane? Et ta hitlerlastega...»

Stepan sööstis autojuhi juurde ja haaras tal rinnust kinni. Riie rebenes ja nõõbid lendasid... Seltsimehed haarasid Stepanil kätest ja hakkasid teda rahustama: «Stjopa, Stjopa, oled sa ogaraks läinud, et hakkad niusuguse rämpsü pärast oma nime rikkuma!» — «Mis tal enam rikkuda on?» karjus autojuht, keda teisele poole tiriti. «Kuhu tal enam langeda on! Meie oleme lihtsalt

olustegijad. Aga kes tema on?» Neid sõnu Stepan enam ei kuulnud, tal läks kõik silmade ees mustaks. Veri pekkis meelekohtades nii, et seda oli kogu kehas tunda. Ta ei saanud hingatagi — miski ängistas rinda.

Ta astus ühiselamu poole, tundes end rüvetatuna. Nagu soomull tõusis kõik vana ja hirmus, mis hakkas juba nagu ununema, jälle uuesti üles ja lõhkes, levitades ümberringi oma vastikut lehka. Tal ei tulnud isegi Rajat enam meelde.

Kuid, nagu selgus, oli vaikselloomuline õlitaja kogu aeg tema kannul käinud.

«On see siis tõsi, Stepan Timofejevitš?» küsis ta vaevalt kuuldavalt, kui Stepan teda lõpuks märkas.

«Tõsi,» vastas Stepan. «Tõsi! Ja mis siis sellest?»

Raja jäi seisma ega tulnud enam talle järele.

«See polnud teist ilus, Stepan Timofejevitš,» ütles ta Stepani selja taga. «Te ei hoiatanudki... Asjata vaid aratasite lootusi.»

Stepan pöördus löödult. Avas suu, aga sõnu ei leidnud. Jäi kauaks vaatama, kuidas Raja rutates, peaaegu joostes temast eemaldus.

Stepan hulkus tehase ümber ja mööda linna, kuni jalad ise ta hilja õhtul Platoni maja juurde kandsid.

Platon Timofejevitš kuulas Stepani vaikides, ise oma punakaks kõrbenud vurre näppides.

«Tuleb Dimitriga nõu pidada,» ütles ta pärast mõtlemist. «Nii seda asja jätta ei saa. Muidu harjuvad sulle su minevikku ette heitma ja lähebki lahti... Siis jääb ainult üks tee — silmusesse. Lähme Dimitri juurde.»

Et noori mitte häirida, läksid nad aia kaudu Dimitri akna alla. Aken oli lahti ja Platon Timofejevitš hüüdis Dimitrit. Too aga vist nägi juba kolmandat und — kell oli üks öösel — ega ärkanud. Platon Timofejevitš küünitas temani oksaga. Dimitri ei saanud algul aru, mis temast tahetakse, siis aga viskas pintsaku õlgadele ja tuli aeda. Istusid seal pimedas ümber laua.

«Noh, ja mis sina siis tahad?» ütles Dimitri, kui oli Stepani jutu ära kuulanud. «Mis siin siis imelikku on?»

«Ma ei tahagi midagi,» vastas Stepan ükskõikselt. «Platon ütleb, et mul on jäänud üle vaid üks tee — sil-

musesse. Mina aga mõtlen, et kas ma ei peaks siit kusa-
gile ära sõitma ... Et oleks silma alt ära.»

«Kusagile sa ei sõida, kui sulle töölise au ka midagi
loeb,» hakkas rääkima Dimitri. «Saad endast võitu ja
teed tööd, nagu varemgi tegid. See, mis juhtus, on aga
ikka sulle veel tasu selle eest, et sa hetkeks araks löid.»

«Jäta juba, Dimitri,» ütles Platon Timofejevitš. «Mis
oli, see oli ...»

«Kas teie mõlemad siis tõesti mõtlete,» häälest oli
kuulda, et Dimitri üha ägenes, «et selline asi möödub
jälgi jätmata? Nii et, kannata nüüd ja tassi oma koor-
mat. Mida keegi sinust mõtleb, seda ta sulle ka ütleb.
Suud kinni panna ei saa kellelgi.»

Istuti sõna lausumata. Öövaikuses oli üle linna sel-
gesti kuulda, kuidas kuum õhk aeg-ajalt kõrgahjude
suudmeist vilistades välja paiskus. See oli väga iseloo-
mulik heli, mis meenutas kahurimürsu vingumist enne
mahalangemist ja lõhkemist.

Stepanile meenus kogu pikk tee, mis teda siia öisesse,
veel kadunud isa istutatud aeda oli toonud. Dimitri aga
mõtles, et mida küll isa oleks selle Stepani loo puhul
teinud.

«Tead mis, Stjopa,» ütles ta siis, «sa mine õige minu
aselele ja maga. Meie Platoniga aga istume veel. Mul
on temaga üks asi ajada.»

Stepan muidugi taipas, et teda minema saadetakse, ja
kuigi ta ei mõtelnudki magamisele, tegi siiski nii, nagu
Dimitri ütles: läks majja ja heitis venna aselele teki
peale pikali.

«Meil tuleb see lurjus üles otsida, Platon,» ütles
Dimitri, kui maja üks Stepani järel kinni oli langenud.
«Ma pean talle niisuguse loengu, et ta enam suudki ei
paota.»

«Ei tea kas on mõtet vahele segada, Dima?» Platon
Timofejevitš püüdis rääkida lepitaval toonil. «Sa ju ütlesid
seda õigesti: mees tasub oma pattude eest.»

«Meie ise nuhtleme teda selle eest. Säärased tüübid
ärgu oma nina siia toppigu. Kuidas sa ometi aru ei
saa?» Dimitri läks veelgi ägedamaks. «Lähme ja otsime
selle autojuhi üles. Kui sina ei tule, lähen üksipäini.»

Platon Timofejevitš jõudis suuri vaevu Dimitrile sel-

geks teha, et seda käiku öösel küll ei maksaks ette
votta, parem nad lähevad homme koos. Ta lootis, kuigi
mitte eriti, et Dimitri öö jooksul võib-olla veidi jahtub.

Otsiti kokku kõik, mis majas põrandale magamisaseme
tegemiseks vähegi sobivat leidus, ja saadeti nii öö kui-
dagi mööda, hommikul aga mindi koos tehasesse.

«Pea vastu, ja anna tööle pihta,» soovitas Dimitri
jäbipääsu-ukse juures Stepanile. «Ainult nii võid mine-
viku nõe endalt maha pesta. Kas said aru? Öhtul aga
tule meile. Ära ela muti moodi oma urus.»

Platon Timofejevitš juba mõtles, et sellega ongi kõik
lõppenud. Kuid ta eksis. Pärast tööd vedas Dimitri teda
autojuhti otsima, ta oli kusagilt selle ees-, isa- ja pere-
konnanime ning aadressi teada saanud.

Nii nad läksidki. Platon Timofejevitš aga mõtles kogu
tee, et mis nüüd küll saab. Dimitri võib ju niisuguse
asjaga hakkama saada, et pärast keegi seda suppi ei
söö. Kuid Platon läks siiski kaasa ja oli kõigeiks valmis.
Ta sai aru, et lõppude lõpuks on see vajalik, töölise au
nõudis seda.

Kuid tema õnneks oli miilits autojuhi juba hommikul
arreteerinud, sel olnud peale mustade otste veel mingi-
sugused patud hingel. Platon rõõmustas, kuid varjas
seda rõõmu Dimitri eest ja ütles kulmu kortsutades:
«Jumal päästis parasiidi. Kuid pole midagi, ega ta elu-
ajaks sinna jää. Küllap me veel õiendame temaga oma
arved.» — «Siis on juba hilja,» ütles Dimitri ja sülitas
tõgedalt.

Stepan kuulas Dimitrit vaid pooleldi. Vastu ta pidas
ja tööd tegi mehe moodi. Kuid öhtul vendade juurde ei
lâinud, kannatas üksi. Õlitaja hoidis end tema eest kõr-
vale. Ja Stepan ei otsinudki teda taga. Nüüd alles sai
ta täiel määral aru, millist valu ta oli Ljoljale teinud
sel öhtul, kui ta temast eemale tõmbus, kui süda talle
ei õelnud, kes ta ees seisis

Kaks päeva arutasid teatri parteibüroo ja parteiaktiiv Aleksahhini näidendit Okunevidest. Peaaegu kõik rääkisid selle poolt, et näidend tuleb vastu võtta ja oktoobripühadeks lavale tuua. Jakov Timofejevitš saavutas oma eesmärgi. Tomašukil ja kunstilisel juhil ei jäänud muud üle, kui sellega leppida, et teatri kollektiivis leidis neist tugevam jõud.

Tomašuk ütles: «Lavastage, aga mina teiega selles asjas küll kaasa ei löö. Näidend kukub kindlasti läbi ja te hakkate seda tühjale saalile näitama.»

Kunstiline juht kuulutas enda haigeks ja päeva kümme polnud temast kippu ega kõppu kuulda. Nendel päevadel oli tal külas sissesõitnud dramaturg, seesama, kellest kunstiline juht omal ajal rääkis, et too lahkesti nõus olevat teatrile oma näidendit andma, mis suurt menu tootavat.

See dramaturg polnud küll niivõrd andekas, kuivõrd kogemustega näidenditekirjutaja. Tal polnud oma teemasid ega ideesid, mille eest ta nende näidenditega oleks võidelnud. Teemasid ei otsinud ta elust. Ta luusis ringi kõige erinevamate ringkondades, hoides kõrval lahti ja püüdes ära arvata, milline on ühiskondlik situatsioon ja mis nimelt selles situatsioonis antud momendil võiks edu tuua. Ta võis kõike, sest polnud midagi, mis oleks olnud talle kallid, mis oleks olnud talle südamelähedane ja omane; talle oli kõik võõras ja kõrvaline, ta teenis vaheldumisi nii üht kui ka teist, ja valik — mida täna teenida — sõltus sellest, mis talle antud momendil kasulik oli.

Dramaturg tundis, nagu ta ise ütles, «Moskva saladusi», tegi kergekäeliselt meie maa ühiskondliku elu suhtes prognoose ja omavahel, nelja silma all rääkis neist sosinal kunstilisele juhile, ise iga kord hoiatades: «See on muidugi rangelt omavaheline jutt. Saate isegi aru, et see on ainult teile määratud.» Tal olid mingisuguste kunstilisele juhile tundmatute välismaa kriitikute artiklite tõlked, kus laimati ägedalt nõukogude kirjandust, nõukogude kunsti, sotsialistliku realismi meetodit ja lõpuks ka sotsialismi ennast. Kunstiline juht, känd

kõhul koos, keerutas põidraid ja vangutas pead küll üles alla, küll ühelt küljelt teisele, nende žestide järgi ei olnud küll võimalik aru saada, kuidas ta dramaturgi juttudesse suhtus. Ja kui ta midagi kuuldavale tõigi, siis oli see enamasti midagi taolist nagu: «Ohoo!», «Nonoh!», «Siin nad juba midagi...»

Teatris käis samal ajal töö Aleksahhini näidendiga Okunevidest. Tomašukki paluma ei hakatud, lavastama hakkas noor näitejuht, kes soovis, et ka Guljajev režissöör tööst osa võtaks. Aleksahhin, kes pärast näidendi esimest õnnetus lugemist oli pea kaotanud, oli nüüd juba julgust kogunud ja hakkas jälle teatris liikuma.

Töö oli juba täies hoos, kui kunstiline juht korraga ähele proovile ilmus. Kõik olid üllatatud. Kunstiline juht istus proovisaali nurka, vaatas, kuulas ja tegi mõne märkuse. Hiljem Jakov Timofejevitši kabinetis astudes ta ütles: «Teie, teate, ärge... ärge suvatsege proove saladuses pidada. Ma pole veel pensionile läinud.» See öeldud, läks ta näost punaseks ja hakkas koledasti kiruma.

Jakov Timofejevitš aga vastas rahulikult, ta olevat väga rõõmus kunstilise juhi soovi üle uue näidendiga töötada. See ootamatu meelemuutus rõõmustas teda tõepoolest. Ta ainult ei suutnud aru saada, millega seda muutust seletada. Või sa teise hinge näed!

Kui Jakov Timofejevitšil olekski õnnestunud kunstilise juhi hinge pilku heita, poleks ta seal kaugeltki kõike näinud, sest tolle hing oli talle eneselegi suletud. Tark, kaval ja juba aastates andekas näitleja ja näitejuht, kellel suur elu seljataga, taipas, mis selle kräbeda draamategelase juttude taga peitub. Ta nägi enese ees osavat käsitöölisi, ideetut inimest, õnnekütti, hagijat, kellele tingimata sogast vett tarvis oli. «Eks sa näe,» mõtles kunstiline juht temast ja temasugustest vastikustundega. «Keerutate küll, aga märki ei taba.» Tal oli väga hea meel, kui dramaturg minema sõitis ja see sõnadega laveerimine väga ohtliku mülka serval ükskord ometi lõppes. Ise eneselegi ei andnud ta neist tumedaist keeristest õiget aru. Nii enesele kui ka Jakov Timofejevitšile ütles ta põiklevalt: «Tema näidendist on parem loobuda. Meie ei tule ikka niisuguse etendusega toime, meil on ju ainult väike perifeeriateater.»

Tomašuk ei saanud millestki aru, ta ei osanud kuidagi taibata, kust küll see tuul puhus, mis kunstilisele juhile nii imelikku mõju oli avaldanud. Ta ütles kunstilisele juhile, et ei kiida tema osavõttu Aleksahhini näidendi lavastamisest heaks, et see töö olevat perspektiivitu ja läbikukkumisele määratud ning kuulsust kunstilisele juhile küll ei too. «Võimalik küll, väga võimalik,» vastas kunstiline juht. «Kuid ma siiski proovin, ma siiski proovin. Ja ma palun teid väga, Juri Fjodorovitš, et te mind ei segaks... ja üldse, ärge kraaksuge mu kallal.» — «Te solveate mind,» ütles Tomašuk, kes polnud harjunud, et kunstiline juht temaga sellisel toonil räägib. «Ma ei ole seda millegagi ära teeninud...» — «Väga võimalik, ka see on võimalik, kuid ikkagi ei maksaks kraaksuda.»

Tomašuk läks lõplikult tujust ära. Ta vajab toetust, talle oli arukat ja sõbralikku nõuannet vaja. Tomašuk mõtles Orleantsevile, kelle pool ta oli viimast korda käinud Moskvast tulles, sealt toodud tervitusi üle andmas. Orleantsev seisab muidugi kunstist kaugel, ta on insener ja metallurg, kuid tal on esiteks laialdased sidemed kunstimaailmas, milles Tomašuk veendus tema kirjakestega Moskva kortereid mööda käies, teiseks on ta alati hästi informeeritud sellest, mis kõrgemates sfäärides sünnib, ja kolmandaks on ta üldse tark inimene, kes palju teab ja oskab.

Nagu alati, võttis Orleantsev Tomašuki sõbralikult vastu, võttis tal õlgade ümber kinni, pani ta pehmesse tugitooli istuma, kostitas konjaki ja sidruniga ning hurjutas Tomašukki, miks ta olevat tema, Orleantsevi, hoopis ära unustanud.

«Kogu aeg aina ebameeldivused ja ebameeldivused, Konstantin Romanovitš.»

«Palun ärge pahandage, Juri Fjodorovitš, kuid see on fakt,» ütles Orleantsev, «olen juba tähele pannud, et provintsi-inimesed osutavad ebameeldivustele rohkem tähelepanu kui meeldivatele asjadele. Kellega siin ka ei räägiks, tingimata tuleb ebameeldivustest juttu. Te ei oska mõnusalt elada, see on teie peamine puudus. Võib mõelda, et inimese provintsis ainult selleks sünnibki, et ebameeldivusi taluda.»

«Aga mis siis teha, Konstantin Romanovitš, kui ebameeldivused tõesti võimust võtavad?» Tomašuk hakkas jutustama, mis teatris sünnib.

«Kas teile, Juri Fjodorovitš, ei torka silma,» küsis Orleantsev, kui oli Tomašuki tähelepanelikult ära kuulanud, «et nad lähevad igal pool kuidagi nagu liiga tähtsaks... kuidas nende nimi nüüd oligi?... Jeršovid? Vaadake: ka teil on ebameeldivusi Jeršovi pärast. Jakov Timofejevitšiks vist nimetasite teda?»

«Jah, Jakov Timofejevitšiks. Kuid ega siis tema üksi, Konstantin Romanovitš! Guljajevit pean ma palju ohtlikumaks.»

«Oletame, et ongi nii. Kuid ma räägin sellest, mis just silma torkab. Teil, tähendab, on üks Jeršov. Meie lehase kõrgahjutsehhis laostas töö teine Jeršov, keegi Platon Timofejevitš. Sinna jäi veel üks, üsna noor Jeršov, vahetusmeister. Valtsimisosakonnas, bluumingul, töötab neljas. Aga vähe sellest, nende Jeršovide tekitatud laine levib kontsentriliste ringidena ja ulatub piiridesse, mida nad eelduste kohaselt ei peaks üldse puutuma. Mis näiteks tekitas kõmu kunstinäitusel? Üks Kozakovi portreemaal. Miks siis? Aga sellepärast, et seal on kujutatud Jeršovi, just seda neljandat, valtsimistsehhist. Milline näidend sai teie teel komistuskiviks? Aleksahhini näidend. Kes on selle näidendi tegelased? Okunevid, see on Jeršovide pseudonüüm. Kes on selle näidendi peategelane? Okunev-Jeršov, selle Jeršovide perekonna pea.»

«Mis siis sellest, Konstantin Romanovitš?»

«Ei midagi. Konstaterin lihtsalt fakti. Ühe sõnaga, teate, mis. Mina pole teie teatriasjanduses just suur asjatundja, ja kui te tahate minult abi saada, siis võin teid abistada ainult ühes asjas... Eelkõige aga olgu tingimuseks, et te hakkate leppimatult oma õiguse eest võitlema.»

«Muidugi hakkan, ma olen aktiivne inimene. Ärge mõelge, et olen pea kaotanud. Tahtsin lihtsalt nõu pidada...»

«Noh, õige, olgu nii. Nii siis tuleb tegutseda. Minu abi avaldub selles, et teie juurde tuleb üks väga armastusväärne noor seltsimees — oblastiajalehe korrespon-

dent. Tark ja arusaaja inimene. Mul on temaga kõige paremad suhted. Muuseas, mu kallis, meil paljudki alahindavad ajakirjanduse tähtsust. Nii meie, inseneride hulgas kui ka teie, kunstitegelaste seas leidub veidrikke, kes ajakirjandusele ja ajakirjanikele ülalt alla vaatavad. Tuleb näiteks mõne onu juurde korrespondent, onuke aga kukub seletama, tal olevat tegemist, ei saaval praegu, tulgu teine kord, ja nii edasi. Onuke võib sellega muidugi väga palju kaotada. Kui minul näiteks on tegemist ajakirjanikuga, panen ma igasuguse, ka kõige tähtsama töö kõrvale. Olgu see töö siis missugune tahes. Aga kui tööd edasi lükata ei saa, määrان ma täpse aja ja võtan siis seltsimehe vastu nagu kord ja kohus. Ja mul pole veel kunagi olnud tüli ajakirjandusega. Vastupidi, ajakirjandus alati toetab mind. See noormees, kellest ma teile räägin, kirjutas ju suurepärase artikli. Kas mäletate? Seal oli juttu Krutilitši vintsutustest, sellest, kuidas tehases leiutajat pigistati, ja Tšibissovist.»

«Kuidas siis, muidugi mäletan! See oli targalt ja teravalt kirjutatud.»

«Aga seal oleks võinud ka midagi muud kirjutatud olla. Kui mina poleks seda seltsimeest kohanud, oleks ta võinud mõne salakaebaja kätte sattuda, ja too oleks talle siis ei tea mida kõik kokku rääkinud. Aga mis kõrvale sisse läheb, ega see enam nii kiiresti sealt välja tule, see jääb ajju toppama. Ja nii ongi: kui mõni onuke korrespondendi endast eemale peletab, mis ta siis sellega teeb? Ta tõukab korrespondendi teistesse kättesse, võib-olla mitteobjektiivsetesse, pahatahtlikesse kättesse, ja selle tulemusena võib ise ajaleheveergudel vastu kaela saada. Ajakirjanikke, eriti aga noori ja vilumatuid, tuleb ikka iseendal informeerida, Juri Fjodorovitš. Alles siis võite veendunud olla, et ajaleht saab objektiivse materjali ja objektiivselt kirjutab. Nii ma lubangi teile: homme-üle-homme tuleb teie juurde see suurepärase noor seltsimees. Rääkige siis temaga olukorra üle teatris... Ma näen, et te ei aimagi, milline jõud on ajakirjandusel, aga elate maailmas juba kui kaua?»

«Pool sajandit, Konstantin Romanovitš,» vastas Tomašuk ohates. «Viiskümmend kaks aastat. Olen väsimata hakanud, pole enam seda tuld, mis kunagi oli.»

Nad istusid veel kaua tugitoolides, saates koos mööda vihmast õhtut.

«Niisiis, oodake,» ütles Orleantsev hüvastijätul. «Ja ärge olge lühinägelik onuke, kes ajakirjandusega sõpruses elada ei oska. Kes ajalehetöötaja suhtes kõrkust osutab, annab tunnistust oma rumalusest, sellest, et ta pole muud kui kalkun, ja saab lõpuks pika nina.»

Kahe päeva pärast tuli oblastilehe korrespondent teatrisse. Kaua ja põhjalikult jutustas Tomašuk talle teatri asjust, sellest, et teatris pole veel isikukultuse rasketest tagajärgedest üle saadud, et siin tuntakse veel poolehoidu lakeeritud, konfliktitutele näidenditele, teravalt kriitilised ja aktuaalsed näendid aga jäetakse kõrvale, mille tulemusena ei täideta oma kohust rahva ja partei ees. Ülemäära suure võimu olevat teatris enda kätte hakanud direktor, kelle ülesandeks on majandus ja finantssid, mitte aga repertuaaripoliitika. Mida ta võibki mõista kunstist, kui ta alles mõned aastad tagasi veel tehase orkestris pasunat puhus?

Korrespondent kuulas ja tegi bloknooti märkmeid.

«Jajah,» ütles ta aeg-ajalt. «Umbes samuti iseloomustas mulle teie olukorda ka Konstantin Romanovitš. Kas te tunnete teda hästi?»

«Me oleme sõbrad,» vastas Tomašuk. «See, et tema on insener ja mina teatritöötaja, meid ei lahuta. Inimene ei tohi sulguda vaid oma eriala raamidesse. Muidu võid paratamatult kängu jääda. Kas pole tõsi?»

«Aga muidugi. See on väga õige, mis te räägite. Ja teate, mis mõte mul siit tärkas? Mitte mina ei peaks artiklit kirjutama, vaid teie, Juri Fjodorovitš. Just teie. Me avaldame praegu artiklite seeriat, kõige erinevamate erialadega inimeste artikleid — mõttemõlgutusi. Mõtteid oktoobripühade eel.»

«Ah mis te nüüd! Mina ei oska ju kirjutada,» hüüatas Tomašuk. «Kroonuliku ettekande võite minult saada, aga mitte mõttevahetust.»

«Ärge laske end sellest häirida. Kui tahate, võtan ma pearaskuse enda peale. Ma kirjutasin ju kõik teie mõtted üles ja viin need nüüd ainult otsakuti kokku. Nõnda öelda ühendan ja viimistlen. Teie aga vaatate pärast üle. Parandate oma soovi kohaselt...»

«Ei tea...» Tomašuk köhkles.

Kuid ajakirjanik oli väga visa. Lõpuks ta lahkus, et kolme päeva pärast Tomašuki artikli projektiga tagasi tulla.

Kuna aga kolme päeva pärast oli pühapäev, siis Tomašuk, pidades meeles Orleantsevi nõuandeid, kutsus ajakirjaniku enda juurde koju.

«Tulge nii kella kahe paiku, kõigepealt töötame veldi, siis aga saab vahest ka lõuna valmis.»

Rahuldustundega asjalikku ja täpset Orleantsevit meenutades läks Tomašuk vaatama, kuidas Aleksahhini näidendi proov läheb. «Oodake aga oodake,» mõtles ta, «küll te veel saate pühadekingi. Siis ei hakka te teine kord enam nii kergesti inimesi eemale peletama.» Ka kunstilise juhi kohta mõlgutas ta juba halbu mõtteid. «Tuleks ka too artiklisse torgata kui inimene, kes ei oska võtta kindlat seisukohta, kes on valmis kogu elu kahe tooli vahel istuma, kaldumata siia või sinna. On aga selgroota olevus. Amööb.»

Tomašukki proovisaalis nähes katkestas Guljajev sõnapealt mingi monoloogi ja ütles:

«Ma ootan, kuni seltsimees Tomašuk lahku. Ta on nähtavasti ära eksinud.»

«Jätke oma teravused, Aleksander Lvovitš,» vastas Tomašuk toolil istet võttes.

«Mis teravused need on! Te ise ju deklareerisite, et te selle näidendi lavastamise suhtes pole meiega ühel nõul. Olid need teie sõnad või mitte?»

«Olid, kuid sellel pole tähtsust. Ma ei tulnud ju siia midagi lavastama. Teatri näitejuhina on mul aga õigus tutvuda iga oma seltsimehe tööga.»

Näitlejad kogunesid Guljajevi ümber, sosistasid talle midagi, too aga lõi käega. Ja proov jätkus. Tomašuk tigestus. Ta kuulas tabavaid, heas keeles kirjutatud repliike ja nägi, millise innuga näitlejad töötasid. Ta mõistis väga hästi, et näidendist saab asja ja et sellest tuleb hea lavastus. Mida selgemini ta seda mõistis, seda vastikumaks muutus talle ka Guljajev, ja direktor, ja kunstiline juht, see lupard, kes ei suutnud õigetele positsioonidele püsima jääda, talle muutusid vastikuks kõik näit-

lejad, kes nii kergelt temale, Tomašukile, selja olid pööranud.

Proovisaalist lahkudes sattus ta ühes koridoris vastamisi Kozakoviga. Mitu korda oli teda kunstnikuga tutvustatud. Kuid iga kord unustas kunstnik oma uue tutvava. Isegi see, et nad kord Orleantsevi korraldatud õhtul ühe laua taga olid istunud, ei aidanud.

«Seltsimees Kozakov,» ütles Tomašuk. «Kas siis nii võib? Meid tutvustatakse, aga teie ei taha tutvust tunnistada.»

«Vabandage mind, kui see tõesti nii on,» vastas Kozakov hajameelselt. «Teate ju, kogu aeg aina mõtled millestki. Aeg on ju meil niisugune keeruline, et pea on kogu aeg kormatud...»

«Arvatavasti ebameeldivused, eks?»

«On ka ebameeldivusi.»

«Hahaa, olge iahke!» hakkas Tomašuk naerma. «Aga meie ühine tuttav Konstantin Romanovitš väidab ebameeldivused provintslaste pärisosa olevat. Ega siis teie, seltsimees kunstnik, ometi provintslaseks hakka muutuma? Noh, see on nali, ainult nali, ärge pahandage. Oelge parem, mis teid meie juurde teatrisse tõi ja millega me võime teile kasulikud olla?»

«Mind kutsuti siia lavastust kujundama. Vaatan nüüd ja mõtlen. Näidend meeldib mulle, väga hea näidend. Selles on tugevaid kohti. Ja ta kindlasti erutab publikut.»

«Vabandage, mis näidend see siis on?» Tomašuk tundis, et kaotab nüüd kohe enesevalitsemise, põrutab sellele idioodile Kozakovile rusikaga näkku, ning läheb ja hakkab tindipottide ja kuivatuspressidega loopima direktorit ja kunstilist juhti, kes teda üldsegi enam ei arvesta ega temaga nõu ei pea. Tuleb välja, et kunstnikki on juba kutsutud ja kõik käib neil täie hooga.

«Okunevidest. Selle on kirjutanud üks noor dramaturg,» vastas Vitali Tomašuki seisundit märkamata.

«Teie olete nüüd tähendab nii-öelda spetsialist tootmisteemade alal?» naeris Tomašuk jälle.

«Kuidas tootmisteemade alal?» Vitalile tuli Tomašuki väljendus ootamatult.

«Noh, aga terasesulataja portree, kaluri portree...

Kõmu tekitanud valtsija ja bluuming... Nüüd jällegi. Kuivõrd mina näidendit tean, on siin vaja kõrgahjusid, täitematerjali ja nõnda edasi. Väga kaasakiskuv!»

Tomašuk jättis segadusse viidud Kozakovi koridori ja läks direktori kabinetti Jakov Timofejevitši juurde.

«Võib-olla on mul aeg avaldus sisse anda?» küsis ta istudes.

«Missugune avaldus ja mille kohta?» Jakov Timofejevitš tõusis püsti.

«Harilik avaldus. Võib-olla teater mu teeneid enam ei vaja?»

«Teate mis, Juri Fjodorovitš.» Jakov Timofejevitš talpas, milles asi seisab. «Teate mis,» kordas ta, «see on nii, kuidas te ise heaks arvate. Kui teie vaated parteiorganisatsiooni ja kogu kollektiivi vaadetest niivõrd lahkuminevad on, siis on teiega asi küll halb. Kuid võtke arvesse, et mina pole teile avaldusest midagi lausunud ega ka keegi teine. Seda ütlesite teie ise. Teie nähtavasti tahate, et teid palutaks, anutaks: olge nii lahke, Juri Fjodorovitš, alandage end meiega koos töötama. Aga mina teid paluma ei hakka. Mina pole siin pärishärra ja teie pole tööori. Partei ees oleme me võrdsed. Ja melodramaatilisi stseene palun mitte korraldada. Kui te töötada ei taha, pole tarvis. Tuleme teieta toime.»

Tomašuk oli jahmunud nii Jakov Timofejevitši sõnadest kui ka sellest, millise pöörde kogu asi võttis. Ta ei teadnud, et Jakov Timofejevitš oli ise ka oma jutust jahmunud. Oli ju Jakov Timofejevitšile kõikjal kinnitatud: olge oma kaadriga paindlikum, paindlikum ja ettevaatlikum, nad on ju nii peenetundelised, nad solvuvad kergeti, võivad muutuda ükskõikseks, enesesse tõmbuda, muutuda kinniseks. Tema oli lubanud: hea küll, hea küll, ta püüab olla paindlikum ning ettevaatlikum, — ja näe, ei pidanud vastu, pahvatas kõik välja. Nüüd Tomašuk muidugi tõuseb ja lööb ukse paukudes kinni. Viieteistkümne minuti pärast aga ilmub Jakov Timofejevitš lauale tema avaldus. Ja siis läheb lahti... Küllap ta hakkab igal pool pasundama, et teda sunniti avaldust esitama, et direktor ise karjus: «Andke aga avaldus, kui te töötada ei taha, pole tarvis, paluma me teid ei hakka, tuleme teietagi toime.»

Tomašuk tõusis tõepoolest ja läks sõna lausumata minema. Kuid tagasi ei tulnud ta tunni ega kahe pärast ja mingit avaldust Jakov Timofejevitši lauale ei ilmunud.

Tol öhtul konsulteeris Tomašuk uuesti Orleantseviga. «Tegite sellega kõige jämedama vea,» noomis teda Orleantsev. «Milleks ometi siisugune hüsteerika: «Lähem minema! Esitan avalduse!» Sellele Jeršovile seda just vaja ongi. Teie nõnda-öelda raporti nurgale kirjutatakse viivitamatult: «Nõus. Teha lõpparve. Jeršov.» Te kergendate sellega tema ülesannet, panete alandlikult oma pea vaenlase lõugade vahele. Ega meie klassikud asjaltult vene intelligentsi kidurust pilganud. Nõrgad, nõrgad on teie närvid, Juri Fjodorovitš.»

«Mis siis nüüd teha?»

«Nüüd tuleb teha siisugune nägu, nagu poleks seda jutuaajamist olnudki ja alustada võitlust. Kas ajakirjanik käis?»

«Käis küll.»

«Väga hea. Mitte meie ei pea oma kohti maha jätma, vaid nemad, just nemad, need raudbetoonist tüübid. Nende aeg on läbi, nad elavad praegu oma lõpupäevi ja surevad siis välja. Kõik need, kellega meil tuleb kokku puutuda, on ju kooljad. Kuid nagu öeldakse ju: vähe on sellest, et neid tappa, neid tuleb ka maha matta. Nii et tegutsege siis ja lööge nad maha. Siin, teate, ei saa enam millestki hoolida. Võitjate üle ju kohut ei mõisteta. On see arusaadav?»

«Näib küll, et on.»

«Direktoril peab kõrist kinni haarama. Tuleb kommunistidele jutustada, kuidas ta teilt nõudis, et annaksite avalduse töölt lahkumiseks omal soovil. Tuleb näidata kogu seda variserlikku kulissidetagust, mille abil nad, need jeršovid, endile mittemeelepärase kaadriga, teisitimõtlejatega arveid õiendavad. Ei tohi vaikida, ei tohi midagi andestada, ega lohutada ennast kõnekäänuga «koerad hauguvad, aga karavan läheb edasi». Ei, Juri Fjodorovitš, ka haukuda ei tohi lasta. Aga muidu vaatavad, et sa vaigid, ja mõtlevad, et kardad neid. Ja võtavad ja hammustavadki.»

Orleantsev läks Tomašukki saatma. Nad kõndisid mööda tänavaid, peakohal must madal taevast. Mere

poolt tõusid kohevad rõsked pilved, kust hooti piserdas vastikut peent vihma, nagu seda mere ääres ikka esineb. Ka tänaval püüdis Orleantsev kogu aeg Tomašukile sisendada, et ei tohi vaikida, et peab võitlema. Tomašuk ütles, et võidelda olevat raske, toetajaid leiduvat vähe. Kuidas ta küll oli kunstilisele juhile lootnud, ja seegi lõi kõikuma, mitte ei saa enam aru, mida ta tahab. Jah, muidugi, nõustus Orleantsev, õigust polevat kerge tõestada, alguses tahavad vähesed sulle tõeliseks sõbraks olla. Aga meelt heita ei tohi. Sest kui sa saavutad edu, kui sa suudad ebaõnnestumiste perioodi üle elada, hakkavad ka mõttekaaslaste read kasvama. Siis on hea meenutada, kuidas sa üksi võideldes suutsid siiski vastu pidada ja võitsid. On ju suurepärane tunne näha oma võitu ja sellest võidust teadlik olla.

11.

Ovražnaja ei olnud Ljolja käinud enam ammugi, sellest piinlikult raskest talveõhtust saadik, kui Stepan teda ära ei tundnud, kui Ljolja nägi ta silmades kas hirmu, vastikustunnet või haletsust, aga võib-olla ka kõike seda koos. Nii soe ja hubane oli alati olnud selles linnaäärses majahüti ja Ljolja süda kiskus nii väga sinna Dimitri juurde. Stepani sinnatulek võttis Ljoljalt Dimitri ära. Ljolja teadis, et majakeses elab õnnelik ja võõra õnnetuse suhtes pime noorpaar, ja ta ei kahelnud, ta oli selles otse veendunud, et Dimitri südame on hõivanud kunstnik Kozakovi väike nõbininaline naine, kelle nimi on Iskra. Ljolja muidugi mõistis, et Dimitri tookord kevadel, kui nad baraki juures hüvasti jätsid, oli teda ainult viisakusest, aga võib-olla ka lihtsalt masinlikult külla kutsunud, et miks ta küll enam Mäekaldal ei käi, tulgu ikka! Ljoljal aga seisis see kutse ikka meeles, talle meeldis nii väga seda meenutada. See oli viimaseks viletsaks niidiks, mis teda veel Dimitriga sidus. Kord augustis, kui laupäevane tööpäev oli lõppenud ja Ljolja karedaks muutunud käte vahelt olid viimased meetrid hiljutises tormis katkirebitud võrgulina läbi läinud, pesi Ljolja end ühise pesunõu kohal veniva, vaikri-

määrdega sarnaneva rohelise seebiga puhtaks, pani seejärel nagu endistelgi aegadel selga oma pika pühapäevaseeliku ja kirju pluusi, mille Dimitri talle kaks aastat tagasi oli kinkinud, jalga aga rohelised kingad, mis samuti olid Dimitri kingitud, ning hakkas sadama poole astuma.

Küürustamata käis Ljolja õhtuhämaruses linna tänavaid mööda, vaatles kaupluste vaateaknaid, luges kino- ja teatrikuulutusi, vaatas ülesvõtteid fotoateljeede akendel. Need ülesvõtted tegid alati ta südamele valu: neil oli kujutatud see, mis Ljolja elust mööda oli läinud, see, mida temal kunagi ei olnud ega saanudki tulla. Mõnd noort paarikest — peiut ja mõrsjat, aga võib ju ka olla, et juba meest ja naist — võis Ljolja õige pikka aega vaadata. Istuvad teised seal kohmetult õnnelikenä, noormeest uues vastpressitud ülikonnas, neiu valges ja muidugi ka alles äsja nõelasilmast tulnud pidulikus kleidis, mõlemad on häbelikud, naljakad ja vaatavad otse objektiivile, kuigi fotograaf palus neid pöörata pilk vasakule, tema ülestõstetud sõrmele. Siis nad tõusevad ja pinevusest veidi higistena lähevad koju... Koju... Ljolja kujutles endale nende kodu, nende tuba, ta püüdis nii ühe kui ka teise elukutset ära arvata. Teistel fotodel olid lapsed, nii kleidikestes kui ka hoopis alasti, kolmandatel uhked tütarlapsed, kellel on päevikutes puha kolmed, nägudel selle eest aga idamaise printsessi ilme. Ka Ljolja oli kunagi unistanud, et teda niimoodi pildistatakse, kuid millegipärast ei olnud sellest midagi välja tulnud, teda pildistasid ikka ainult tuttavad poisikesed, nad pildistasid halvasti, ja temast printsessi teha ei suutnud.

Majakese juurde Mäekaldal jõudis Ljolja videvikus. Alas kirsside vahel põles ümmarguse maasse kaevatud laua kohal ere lamp, mille ümber tiirles pilvena liblikaid ja sääski, nende lendlevad varjud ristlesid maas, maja seinal ja puude tüvedel. Ljolja kutsus Kapat, kes laua juures askeldas. Kapa tuli värava juurde ja hüüatas:

«Ah see olete teie! Tulge aga ruttu sisse. Ma olen nii rõõmus, et te tulite!» Kapa haaras Ljolja käest kinni ja tiris ta laua juurde. «Hakkame kohe teed jooma. Ka Andrei tuleb varsti. Istuge, palun, istuge!»

Sellisest vastuvõtust erutatud Ljolja ei märganudki kohe Kapa rasedust. Seda märgates aga jäi ta mõtlema, kui kiiresti ometi möödub aeg. Selles majas oli juba uus elu tekkinud. Võib olla, et see igerik majake veel sada aastat maa peal seisab. Siia tulevad üha uued ja uued inimesed, vahetuseks vanadele. Ja uutele vahest ei tule meeldegi neid, vanu, kes kunagi selles majas elasid, ei nende rõõmu ega muret, nende rahutusi, unistusi ja hädasid. Uutel on need kõik omast käest.

«Millest te mõtlete?» küsis Kapa. «Miks te nii mõtlesse jääte?»

Ljolja ainult naeratas ja kehtas õlgu.

«Ma mõistan,» lausus Kapa ja küsis siis: «Ma kohe ei tea, kuidas teid kõnetada. Mul ei kõlba ometi teid Ljoljaks kutsuda, te olete ju minust vanem.»

«Kutsuge mind siis Velitškinaks, nii nagu Kalakülää seda tehakse. Kõik ütlevad mulle nii, isegi lapsed.»

«Velitškina?» kordas Kapa endamisi. «Ei, nii ma ka ei saa. Teil on ju isanimi? Olga? ...»

«Ah ei, jätke nüüd, pole vaja!» protesteeris Ljolja. «See on nii harjumatu ja võõras. Ma ei taha seda.»

«Te panete mind väga raskesse olukorda,» ohkas Kapa.

«Pole midagi, see läheb mööda. Küll harjute.» Vestluse suunda muutes ütles Ljolja hoopis teisel toonil: «Tähehdab, te saate varsti emaks? Peagi on siin jälle laste hääli kuulda.»

«Jah, nii see on, ka Dimitri Timofejevitš räägib sedat» hüüdis Kapa. «Ta ütleb, et sellel majal algab teine elu, senine ongi juba lõppenud. Ta räägib, et nad oleksid peaaegu selle majakese maha jätnud.»

«Aga kus Dimitri Timofejevitš praegu on?» küsis Ljolja ja tundis, kuidas ta süda ärevalt põksuma hakkas.

«Ta läks Platon Timofejevitši juurde.»

«Te vabandage mind, Kapake...» Ljolja tõusis ja tahtis öelda, et ta peab minema, et oli ainult hetkeks, mööda minnes sisse astunud, kuid värava juurest kostis vanamehe kõha, kuiva maad mööda lohisesid vilddid, tuli vanaäht Mokeitš.

«Miks siis sind nii kaua näha pole olnud?» ütles ta Ljoljale pingil istet võttes. «Noh istu aga istu, ajame

juttu, küll jõuad veel pageda. Kõiki töid nagunii enne surma ära ei tee. Mina, näe, rabelesin ja rabelesin, mõtlesin ikka, et ega nad ilma minuta läbi saa. Aga kui võtsin kätte ja jätsin kõik maha — näe, tulevad minugi toime. Ja kuidas veel. Paremini kui minu ajal! Istu, sülitä kõige peale ja võta end kokku. Aga muidu, tead, missugune nägu sul ees on? Nagu tahaksid praegu minna ja end rongi alla visata.»

«Mis te nüüd, vanaisa!» ütles Kapa. «Mida te kõike välja ei mõtle. Mis juttu te ometi ajate...»

«Jutt ikka jutt,» punnis Mokeitš kangekaelselt vastu. «Räägin, et ta näeb hullusti välja. Mul on elu seljataga, ja küllap ma taipan teie asjadest kah midagi. Sina aga istu, istu, ma ju räägin, et küll jõuad sinnagi, kuhu sul vaja on.» Mokeitš võttis Ljoljal käest kinni ja sundis ta enda kõrvale istuma. «Ma õige jutustan, teile ühe loo. Juhtus see ühes Juzi tehases, kus me Timofei Ignatjevitsšiga, selle majahüti kadunud peremehega, koos kõrgahju ääsi juures töötasime. Seisame kord temaga renni ääres, mida mööda malm jookseb, suitsetame ja vaatame, kuidas malm keeb ja mulksub ning keeriseid üles ajab. Akki kopsti! ilmub ei tea kust meie ette tütarlaps. See teine kenakene ja nääpsukene, nagu jumala linnukene. «Ignatjitš!» müksan ma sõbrale vastu külge. «Ega see sinuga siia trehvama lennanud?» — «Küllap ta tuli sinu juurde?» ütleb tema. «Võib-olla oled salajased armusuhted loonud?» Noh, nii et seisame ja lobiseme. Tütarlaps aga heidab oma musta jakikese seljast, haarab rätiku peast, ja ei jõudnud me Ignatjitšiga veel sammugi tema poole teha, kui juba hüppaski üle raudsete käsipuude, sah sulle!, sinna, sulami koppa, malmi-keerisesse, põrgusse. Edasi ma enam midagi ei näinud, seisin ja katsin silmad käisega. Aga Ignatjitš jutustas pärast, et kopas mulksatanud korra; kerget auru tõusnud üles ja olnudki kõik!»

Mokeitš tuhnis taskutes, leidis katkise paberossi, silus ja lappis ta ära. Kuni ta sellega õiendas, vaikisid Ljolja ja Kapa vapustatuina tema jutustusest. Suitsu tõmmates Mokeitš jätkas:

«Ei söök ega jook läinud meile sel päeval sisse. Ja veel pärastki piinlesime kaua aega. Piinlesime selle-

pärast, et me nagu kord ja kohus talle otsagi ei vaadanud, hambad ajasime küll irvi, aga tema hinge ei mõistnud, ei takistanud teda ega hoidnud õnnetust ära. Aga oleksime ju võinud, muidugi oleksime võinud, piigakesed, kõike oleksime võinud teha. Pärast tuletasime meelde, missugune kurbus ta silmist vaatas: ei ta tulnud meiega kohtuma, vaid otse jumala endaga, et vastikuku muutunud elu üle kaevata...»

«Aga mis tal siis juhtus, vanaisa? Millest tal kõik nii vastikuks läks?» küsis Kapa.

«Millest siis tütarlastel elutüdimus tuleb? Eks ikka ühest ja samast asjast. Ikka mõne poisiloigami pärast.»

«Noh, ja siis,» küsis Ljolja erutusest tardunud huuli vaevu liigutades, «kas teda enam päästa ei saanud?»

«Räägin ju sulle, et ainult natuke auru jäi talt järele. Mida seal enam päästa oli. Ei teadnud, mida mattagi. Sina aga räägid veel päästmisest! Valasime malmi vormidesse ja matsime kolm tuhat kuussada puuda metalli hauda, hauale panime risti, ja tema nimekese koos perekonnanimega kirjutasime sinna peale. Räägitakse, et seisab see ristike tänase päevani tehase õuel.»

«Ma hakkan minema,» ütles Ljolja uuesti tõustes.

«Istu.»

«Ei, ei, ma siiski lähen.»

«Kas ajasin sulle hirmu nahka? Noh, las ma jutustan siis midagi lõbusamat. Üks vanaaht võttis meil kord naise. Mõtles, et kosib mõne vanaeide, nii omaealise. Aga see oli hoopis noor tüdruk. Ainult oli teine, võrukael, kaval, pani, kas näed, ennast vanainimese moodi riidesse. Ja sellest siis see algaski...»

«Pole mõtet, ei maksa, vanaisa!» ütles Ljolja, surus vaikides Kapa kätt ja läks kiiresti värava poole.

Jälle kõndis ta läbi õhtuse linna. Ainult nüüd ta enam ei vaadanud kaupluste vitriine ega fotoateljeede aknaid. Tema silmade ees seisis pildina see hirmus vanataadi jutustatud lugu. Kõigis üksikasjades, otsekui elavana nägi ta noort töölistüdrukut, keda elu oli solvanud, nii solvanud, et ta enam edasi elada ei suutnud. Ljolja nägi tema musta värvi kulunud jakikest, tema päikesest pleekinud pearätti, tema silmi, kus polnud midagi muud

peale ahastuse. Ta süttis juba õhus, enne koppa sattumist. Ja kestis see vaid ühe silmapilgu. Ja veel ühe silmapilgu kestel hõljus kopa kohal valge suitsuvine. Pärast aga mõtlesid inimesed, mida teha malmiga kopas, seal sees oli ju inimese elu, seal oli metall sulanud ühte unistustega, lootustega, lootuste luhtumisega, pisarate ja murega. Niisugusest sulamist ei tohtinud teha rõõpaid ega tööpingi alust, masinaid ega aparate. Kuigi see oli metall, oli ta ühtlasi ka inimene...

Ljolja helistamise peale avas ukse Ustinovna, kutsus sisse ja rääkis, ta istuvat üksipäini kodus ja olevat külalise üle väga rõõmus.

«Kas Dimitri Timofejevitš pole teil käinud?» küsis Ljolja. «Mulle öeldi, et ta tuli Platon Timofejevitši juurde.»

«Võib olla, et läkski otseteed aiamaale,» vastas Ustinovna. «On ju laupäevane päev ja mehed on laupäeviti alati aiamaal.»

Ljolja suundus linnast välja.

Küngaste nõlvadel vilkused pimeduses lõkketuled. Ljoljale lendasid vastu laulud, kitarri- ja mandoliinihelid. Ta käis ühe lõkke juurest teise juurde ja päris Jeršovide krundi järele. Talle seletati ja näidati näpuga pimedasse. Ljolja läks edasi, ise aina vääratades ja komistades tundmatul teel.

Platon Timofejevitš kükitas lõkke ääres ja võttis küpsatatud kartuleid tulest välja. Umberringi olid inimest viisteistkümmend, mitte vähem. Kes seisis, kes istus pingil või mõnel kastil, kes aga lesis laialilaotatud heintel. Käis kõva jutt.

Pimedusse seisma jäänud Ljolja otsis selle rahva hulgast Dimitrit, kuid ei leidnud teda. Ta sai endast võitu ja astus lähemale. Kõik olid nii kõnelusega ametis, et talle ei pööratud tähelepanu.

«Ma ju tean teda, tean. Kui niisugust ninamürakat kord näed, siis jääb see kohe eluajaks meelde,» rääkis keegi vanaaht. «Ma olin siis ladude juures valvuriks. Aga auto, niisuguse pika ja musta, jätsid poisid just lao seina äärde, et, tähendab, kui sakslased tuld hakkavad andma, killud seda ei puutuks. Just nii, nagu ma räägin, see asi ka oli.»

«Aga kus ja millal sa teda siis nüüd nägid?» küsis Platon Timofejevitš, lastes vitsarao otsa torgatud kartulil jahtuda.

«Eks täna, linnas, posti peal. Käisin seal pensioni saamas. Näen, seisab teine ühe luugi juures... Vaatan, ei tuttav nägu. Nina järgi tuligi meelde. Ma siis mõtlesin, et kuidas sedasi, lurjus on kõiksugu tegusid korda saanud, aga käib ringi nagu poleks midagi olnudki. «Vabandage,» ütlesin talle, «ega's te, kodanik, Metallurgiatehasest ole?» — «Jah, olen küll Metallurgiatehasest.» — «Vabandage,» küsisin jälle, «kas te neljakümne esimese sügisel, kui sakslased linna tulid, kah Metallurgiatehasest töötasite?» — «Jah, töötasin küll.» — «Aga kas te,» pärisin edasi, «ühte niisugust juhtumit ka mäletate?...» Ma räägin, aga ise värisen ja miski nõõrib mul kurku. «Oli niisugune lugu... Kes see oli, kes sõiduautol mootorist küünlad välja keeras, et see sakslastele jääks ja et meie poisid ära sõita ei saaks?» Tema vastu: «Tele, papake, olete vanadusest ogaraks läinud.» Patsutas mulle õlale ja läks. Aga tema nägu ma ju mäletan. Ja kuidas veel! Tal on ju nina nagu pörakas pinn peas!»

«Stepanile tuleks sellest jutustada,» ütles Platon Timofejevitš. «Küünalde lugu Stepan küll mäletab, aga seda ta ise ei näinud, kas oli see Vorobeinõi või keegi teine, kes nad välja keeras. Ta ainult aimab. Aga sina, vanataat, oled elav tunnistaja.»

«Kui selle Vorobeinõi üle sakslaste teenimise eest kohut mõisteti — selle eest, et ta kõrgahjusid taastas ja muud säärast tegi, siis ta, madu, küünaldest vaiks,» ütles keegi pimedusest.

«Aga mis sa siis tahad, et ta ise oleks enda peale kaobama hakanud, et vaadake, ma tegin veel seda ja seda ka veel?» vastati talle. «Mida siis kurjategija püüab teha? Eks ikka võimalikult vähem rääkida ja võimalikult rohkem varjata.»

«Mis need teie küünlad ikka ära ei ole!» ütles kolmas hääl. «Kas need Vorobeinõi tegudele palju juurde annavad? Peamine on ju see, et ta sakslast vabatahtlikult teenima läks, vabatahtlikult ahjusid taastas ja vabatahtlikult Punaarmee vastu metalli sulatas.»

«Noh, selle eest ta juba sai. Poleks. amnestiat olnud, oleks ta veel praegugi istunud.»

«Vaadake milleks need küünlad tähtsad on,» ütles Platon Timofejevitš. «Muidugi mitte selleks, et tema üle uuesti kohut mõista, vaid, et rahvas kõrgahjutsehhis lihtsalt teaks, milline tegelane nende ülemus on.»

«Seda teame me niigi, Timofeitš. Viska parem üks kartul siia. Aitab juba sellest Vorobeinõist. Ei tasu ometi laupäevast päeva tema pärast ära rikkuda.»

Platon Timofejevitš tõusis lõkke juurest üles ja märkas Ljoljat.

«Kust sina siia said?» imestas ta. «Ja kus sa nii kaua kadunud olid? Tule proovi küpset kartulit, värsket kartulit.»

«Värsket ju ei küpsetata,» ütles Ljolja. «See on keedetult parem.»

«Oigus küll, ja veel hapukoorega,» toetas teda keegi. «Ja tilliga.»

«Pole midagi, käib ka küpsetatult,» vaidles Platon Timofejevitš Ljoljale kartulit ulatades. «Sa istu. Näe, sinna pintsaku peale. Ja räägi siis, mis sul oli?»

«Ma otsin Dimitrit taga. Mulle öeldi, ta olevat tulnud teie juurde. Juba ammugi.»

«Võib-olla, et ta ootab mind kodus?»

«Ma olin kodus, seal teda pole.»

«Siis ma küll ei tea, kus ta võiks olla. Pole teda juba terve nädal näinud. Näed siis, kuidas lihased vennad elavad — kogu nädala jooksul ei saa kokku!»

Platon Timofejevitš naljatas, aga Ljolja süda tardus. Kus ta siis ometi on, kus see Dimitri küll võiks olla? Nii väga oleks tahtnud teda näha, tema häält kuulda, talle silmi vaadata, hetkegi ta lähedal viibida. Riielgu või torisegu, ärgu Ljolja peale vaadakugi, ikkagi pole Ljoljal kogu maailmas temast lähedasemat inimest. Ljolja ei saa ju tema juurest igaveseks ära minna. Kuhu ta peaks minema, kuhu kaduma?... Kui just...

Kas nüüd sellest, et lõkkesse visatud haod sel hetkel leegitsema löid ja tulesädemeid vastu mustendavat taevast paiskus, või millestki muust, kuid uuesti tõusis Ljolja silmade ette Mokeitši jutustatud pilt nagu tulekahju. Ta koguni kattis näo käisega kinni.

«Mis on, kas kõrvetab?» küsis vana Sidorin. «Nihuta end veidi kaugemale. Muidu, vaata, et läheb veel seelik põlema. Ja millega sa siis käima hakkad. Ega sul seda riidevara ka vist niipalju ole kui keisrinna Maria Fjodorovnal, Aleksander Kolmanda abikaasal. Sattusin kord enne sõda nende korterisse, nende paleesse Gatšinas, Leningradi all. Viisteist tuhat kleiti. Tahad, loe üle, tahad, usu niisama. Uksnes kappe nende kleitidega oli tervenisti kaheksa tuba täis, kleidid ise seisid seal kappides ikka rida rea kõrval...»

«Aga mida seal, vanataat, veel näha oli?» uudishimutses üks noor hääl pimedusest.

«Ah et mida veel? Selsamasel tsaaril endal oli seal üks niisugune keerdtrepp, mida mööda sai ühelt korralt teisele minna. Ja kui sa siis seda keerdu pidi lähed kas üles või alla, on kõik seinad ümberringi seesuguseid mamsleid täis kleebitud, et vaata ette, kas astud ikka selle astme peale, kuhu vaja, või astud mööda ja kukud kolinal maha ning lööd pea lõhki.»

«Oi, nüüd sa küll luiskad, Sidorin! Et tsaaril mamsleid oleksid olnud — seda tsaarinna poleks ju lubanud. Küllap seal olid igasugused troonid, riigiõun ja valitsuskepp...»

«Kui sa ei tea, siis ära räägi!» läks Sidorin tighedaks. «Riigiõun, valitsuskepp!... Need olid varakambris luku taga. Aga tsaaril olid toas veel alasi, kruustangid ja igasugused tööriistad. Parandas teine võtmeid, tegi vältgumihkleid... Ja puhus pasunat.»

Käis vaidlus, naerdi, vanamehele hüüti vahele, tema üle heideti nalja. Ljolja ei kuulnud peaaegu midagi. Ta hammustas masinlikult kuuma kartulit ja ta hingel lasus selline nukrus, et oleks tahtnud roomata kusagile sinna, pimedasse kastesesse rohtu, et uinuda ja mitte kunagi enam ärgata.

«Ma nüüd lähen,» ütles ta Platon Timofejevitsile tõustes.

«Kuhu sa siis lähed? Istu, lähme pärast koos, tuled meile. Jääd ööseks meile.» Platon Timofejevits ütles seda niisuguse tooniga, nagu oleks ta Ljolja ees milleski süüdi.

«Ei, ma lähen ikka ära,» kordas Ljolja seelikut puh-

taks kloppides, korraldas räti all juukseid, ütles kõigile nägemiseni ja läks teerada mööda linna.

«Kes see oli?» küsiti Platon Timofejevitsilt, kui Ljolja samme enam kuulda polnud. «Kas mõni sugulane?»

«Jajah,» vastas see. «Sugulane jah.»

Ljolja aga aina astus edasi, kõndis nii linna mööda ringi hilisööni, kuni viimasedki tuled akendes kustusid, läks siis mere kaldale supelrannale ja istus seal pingile. Tuli oodata hommikut ja esimest laeva. Ühetasaselt lokasid lained paadisildade juures ja jooksid sahisedes vastu kaldaäärseid rannakive. Tuul oli värske ja ühtlasi suviselt soe. Veegahina saatel ja öötuule hellitusel jäi Ljolja tukkuma.

Ja jälle pahvatas ta ees silmipimestav tulikuum, kõrvetav leek, jälle kerkis esile õudne pilt, nii et Ljolja hüppas püsti. Merel aga popsutas valvelaater, ereda pika prožektori-käega kallast kobades.

12.

Andrei ja Kapa ootasid külalisi. See oli Kapa idee korraldada noorteõhtu. Kapa rääkis, et varsti algab õppeaasta, siis on tüdrukutel ja poistel aega vähe, parem oleks nad külla kutsuda nüüd, kus nad kõik veel vabad on. Andrei küll küsis, kas Kapa sellises olukorras kogu õhtu hoolele ja muredele ka vastu peab. Kapa naeris vastu, tema seisukord polevat praegu veel sugugi hirmuäratav ja sellises seisukorras üldse ei tohtivatki end hellitada, hellitamisest tulevat kasu asemel ainult kahju.

Otsustati, et see väike piduõhtu tuleb õige lihtne, tõeline üliõpilasoõhtu, käiku lähevad need nõud, mis neil olemas on, vanematelt Kapa neid laenama ei lähe, ja et mingisuguste delikatessidega ei tasu oma pead vaevama hakata.

Peale Kapa kursusekaaslaste kutsuti ka mõned Andrei seltsimehed tehases. «Lihtsalt huvitav, mis sellest välja tuleb,» ütles Kapa.

Enne teisi tuli väikest kasvu, tugev ja alati naerata martäantsehhi brigadir.

«Saa tuttavaks, Kapake,» ütles Andrei. «See on Kolja Puzorjov. Me istusime temaga esimesest kuni seltsmenda klassini ühes pingis. Varem kutsusime me teda lihtsalt põngerjaks¹ ja eesrindlane, nagu praegu, ta siia veel ei olnud. Mäletad ju, ma näitasin kord sulle tema pilti ajalehes? Tema on kõige noorem linnanõukogu saadik.»

«Ammendav karakteristika,» lausus Puzorjov naerul. «Isegi usaldusmees valimistel ei teinud mind nii tähtsaks, kuigi ka tema ei olnud ilusate sõnadega kitsi. Istusin valijate ees ja oleksin tahtnud maa alla vajuda.»

Kolja saadeti läbi plangu Mokeitši juurde, et ta seal pingi tooks.

Kolja järel ilmusid kaks Kapa sõbratari. Nende perekonnanimed Andreile meelde ei jäänud, meenus ainult, et suurte välkuvate silmadega brünetti kutsuti Marusjaks, kõhnakest šatääni aga, kes kogu aeg uudistavalt majas ringi vahtis, Siinaks.

Pärast seda külalisi muudkui tuli juurde, kokku nii kahekümne inimese ümber. Nad sagisid aias kirsipuude all ja käratsesid. Andrei seltsimehed, neid oli kolm, hoidsid end üliõpilaste eest kõrvale ega teadnud hästi, kuidas siin just käituda. Nad suitsetasid vahetpidamata. Kapa ruttas külalisi lauda paluma, sest lauas edeneb ju tutvumine paremini. Tal oli juba varem sedelikestele ära märgitud, kuhu kellelgi istuda tuleb. Sattus nii, et Kolja Puzorjov pidi istuma teraste silmadega Marusja kõrvale, tehnik Mahhotkin pandi uudistava Siina naabriks, Andrei kolmandale seltsimehele, gaasitöölisele Serjoginile anti lauakaaslasel paks Allake, kellest Kapa sõnade järgi pidi kirurg saama, sest tal olevat väga tugevad käed. Kapa ja Andrei ei tahtnud sugugi, et keegi end purju jooks. Juba varakult päris Kapa Andreilt järele, kes tema seltsimeestest juua armastab. Andrei ütles, et mõningat ohtu kujutab endast selles mõttes ainult Serjogin, teised noormehed talle muret ei tee, nood on karsked. «Meie omade hulgast,» ütles Kapa, «tuleb vaadata Beloborodko ja Popovi järele. Ma panen

¹ Пузырь — mull; kõnekeeles: põngerjas.

nende kõrvale tõsisemad tütarlapsed. Ja mingit viina argu üldse olgu, jooime ainult viinamarjaveini.»

Kui oli laua taha istutud, vein klaasidesse valatud ja hetkeks kõik väga vaikseks jäi, ütles paks Allake:

«Kõnet on tarvis. Tuleb ju terviseks juua. Kes oskab?»

«Osata pole siin midagi,» vastas sagine ja kahvatu näoline Beloborodko. «Selles majas on ju teada, kelle terviseks tuleb juua.» Ta tõusis ja tõstis klaasi: «Uue elu terviseks, mis kõige lähemal ajal selle katuse alla ilmub.»

«Olgu!»

«Tubli, Saša!»

Erimõõdulised napsiklaasid kõlisesid.

«Uue inimese terviseks!»

«Tema ema terviseks!»

Mõni aeg tegelesid kõik oma lauanaabritega, pakkusid üksteisele suupisteid, küsisid, kuidas kellegi nimi on, tutvustamise saginas ei olnud ju nimed ega perekonnanimed meelde jäänud. Siis tegi Beloborodko ettepaneku tõsta uuesti klaasi, sedapuhku Andrei terviseks, olevat ju Andreigi selles osaline, et siia majja uus elu ilmub: kuidas ka ei oleks, ta on ikkagi tulevane papa. Andrei kohmetas ja punastas; klaasi tõstes tal käsi värises. Seepeale öeldi, et nüüd olevat selgesti näha, kes on koorekirnu kallal käinud.

Kolmanda klaasi ootel valas Allakese lauanaaber gaasitöölisele Serjoginile endale veini mitte napsi-, vaid teeklaasi. Resoluutne Allake kattis klaasi oma pehme käega kinni ja ütles:

«Siin on vähemalt viis veiniklaasit. Seega jätkub teile viieks korraks juua. Kas on selge?»

«Selge,» vastas Serjogin. «Ise te alles õpite, aga käskandate juba nagu doktor.» Allake meeldis Serjoginile. Neiu võimsast kogust hoovas soojust, ja kuigi toas oli selletagi palav, püüdis Serjogin tähelepandamatult Allakesele lähemale nihkuda. «Kõik, mis te ette kirjutate, saab tehtud, ma olen distsiplineeritud inimene.»

«Kes teid siis nii ära distsiplineerinud on? Kas naine või?»

«Ametiühing. Naist mul pole.»

«Miks siis ei ole? Oleks juba aeg.»

«Pole elamispinda. Elan ühiselamu koikul.»

«Te abielluge, siis saate ka elamispinna kiiremini kätte. Selles asjas on abieluinimesed alati eelistatud olukorras.»

«Koikumehel ei taha ju keegi tulla. Kardavad, et äkki jääb eelistus tulemata.»

Laua teises otsas ajas vallatu Marusja Kolja Puzõroviga hoopis teist juttu:

«Sellest viinamarjaveinist jääb ainult hapu maitse suhu ja muud ei midagi. Kas teile ei tundu nii?»

«Aga millist veini siis teie eelistate?» tundis Kolja huvi.

«Minu isa — ta langes rindel — kinnitas, et kõige parem jook olevat valge viin. Olen temaga ühel nõul. Mina eelistan ka ainult valget viina.»

«Mis sa, Marusja, räägid rumalusi? Sa pole vist valget viina veel kunagi suhu saanud,» sosistas üks sõbratar talle kõrva.

«Ära sega,» vastas Marusja pahaselt ja Kolja poole pöördudes jätkas ta: «Mees peab ikka mees olema, ole tõi?»

«Tõi,» vastas Kolja lõbusalt. «Kuid see ei tähenda sugugi seda, et ta oma mehelikkuse astet peaks just ärajoodud viina hulgaga tõestama.»

«Või nõnda!... Teie olete siis tööline?» küsis Marusja.

«Tööline jah.»

«Ja mida te tehases teete?»

«Valan terast. Olen terasesulataja.»

«Aa!... Noh, andke siis andeks, et ma teile igasuguseid rumalusi rääkisin. Kas teate, ma pole niisuguste tõeliste töölistega veel kunagi kokku puutunud. Olen näinud ikka niisuguseid, teate, kes käivad lukkusi parandamas või tube tapeetimas. Need on enamasti kõik hirmsad joodikud ja sulid.»

«Need pole ju töölised,» ütles Kolja. «Need on keemise abitu linnakodaniku ekspluateerijad. Ja lukkusi parandavad nad halvasti.»

«Õigust!» hüüdis Marusja. «Juba järgmisel päeval on vaja neid uuesti parandada.»

«Tuba aga tapeedivad nad kaua.»

«Kah tõi! Alguses võtavad nad kohe avanssi ja on siis nädal aega kadunud. Näete, nende järgi, andke mulle andeks, ma vist otsustasingi tööliste üle. Aga niisugused nagu teie, terasesulatajad ja igasugused sepad, need, ma mõtlesin, on kusagil kaugel, ainult raamatutes. Et nad tegid kunagi revolutsiooni, viisid ellu viisaastakuid, nüüd aga on kõik riiklikud asjad inseneridele ja haritlastele üle andnud.»

«Aga kuhu nad siis ise jäid?»

«Selle üle pole ma mõelnud. Ärge, palun, minu peale kurjaks saage.»

«Mulle näib, Marusja, et sa juba liiga palju vabandad,» ütles kogu aeg vaikinud Popov üle laua. «Ära lasku kaas-aegse töölise idealiseerimisse. Tänapäeva tööline pole enam hoopiski see, kes revolutsiooni tegi.»

«Jah, see ta küll enam ei ole,» ütles Kolja. «Tänapäeval on tööline haritud, tal on kas seitsme- või kümneklassiline kool seljataga.»

«Ja peale hariduse polegi neil muud midagi. Aga kuhu on jäänud revolutsioonilisus, millega tööliklass alati silma on paistnud?»

«Mida see peaks tähendama — kuhu on jäänud revolutsioonilisus?» küsis imestunult tehnik Mahhotkin. «Aga üleplaanine toodang, normide ületamine?... Kui neli kõrgahju töötavad nii, nagu oleks neid viis? Kas see pole revolutsioonilisus? Meie tehases on töölised aasta jooksul mitu tuhat ratsionaliseerimisettepanekut teinud, ja need on andnud kaheksa miljonit kokkuhoidu. Kas see pole tööliklassi revolutsioonilisus?»

«Ma ei räägi sellest... Aga kus on rahvahulkade ühised üritused?»

«Ahah, hakkam taipama. Teie tahaksite vist streike näha? Aga kelle vastu need peaksid olema suunatud?»

«Kelle vastu?!» hüüdis Popov. «Kui palju esineb bürokratismi ja igasugust korralagedust! On siginenud uusi isandaid.»

«Kuulge, kodanik,» ütles Kolja end valitsedes. «Kas te neid isandaid ja bürokraate ise ka olete näinud või nendega kokku puutunud? Või olete neist ainult ajakirjast «Novõi Mir» lugenud?»

«Ärgem püüdkem, seltsimehed, sellest saladust teha, ütles üks üliõpilane, «seltsimees Popov kuulab «Ameerika Häält» ja igasuguseid «Vaba Euroopa» häält. Meil juba räägiti, et tal on ajud nõrgad, ei pane rämpsule vastu.»

«Rämpsuhulgas leidub ka tõeteri,» nähvas Popov vastu.

«Mis terad need ka on?»

«Poisid, poisid! Palun teid, jätke järele!» hüüdis Allake tõustes. «Lõpetage ometi need rumalad jutud.»

«See pole rumal jutt!» hüüdis Popov. «Sellest ei tohi vaikida. Meie aga vaikime, kardame kõike ja häbeneme kõike. Haigus aga süveneb.»

«Missugune haigus?»

«Aga vaat milline: kui me isikukultuse tagajärgi tahame välja juurida, miks meil siis vana aparaati laiali ei lööda?»

«Missugust aparaati?» küsis Kapa.

«Igasugust. Kogu bürokraatlikku aparaati.»

«Minu isa on ka see — aparaat!» ütles Kapa uhke erutusega. «Oma teadliku elu algusest peale on ta nõukogude võimu, partei ja rahva eest võidelnud. Ta pole tunda saanud, mis on puhkus. Mitte kunagi! Seetõttu on ta süda täiesti haige. Ta on end tervenisti inimestele ja kodumaale pühendanud...»

Kapal hakkas silmanärv tõmbema. Kolja Puzõrjov sööstis veeklaasiga tema juurde.

«Mis te nüüd, mis te nüüd!» rahustas ta. «Ärge erutuge nii, te ei tohi seda. Popov on lollpea ja muud ei midagi.»

«Ei, ta pole lollpea!» Kapa jõi väikese lonksu. «Ega tal see esimest korda ole. Me andsime talle andeks. Ta juba kord varem rääkis, me olevat revolutsiooniliselt teelt kõrvale kaldunud. Me asjata andestasime talle. Ta on ju roiskunud, pehkinud!»

«Kapake, siin sa pakud üle,» ütles Siina. «Ei tohi nii valimatult sõnu loopida. Zorja on kahekümne kahe aastane. Millal ja kus ta siis juba pehkida jõudis?»

«Võidakse ka juure peal pehkida,» ütles Andrei.

«Halva ilmaga,» toetas teda üks üliõpilane. «Lõrta ja vihmaga.»

«Seltsimees Popov,» alustas Andrei. «Me kohtume teiega esmakordselt, me teineteist ei tunne ja te võibolla pole kohustatud kuulama, mis ma teile räägin ja mida teie ja minu seltsimehed juba rääkisid. Kuid ma ütlen teile avameelselt, et teie sõnad töölisklassi kohta mind väga solvasid. Mina näiteks olen tööline. Ka minu isa ja vanaisa olid töölised, ja ka vanaisa isa oli tööline.»

«Kas see on loeng?» küsis Popov mõnevõrra jultunult, end toolil läätsakile lastes.

«Jah,» vastas Andrei rahulikult. «See on tuntud lugu, et nii kui ütled kellelegi tõtt näkku, siis karjutakse kohe: «Loeng! Otserünnak! Ultduntud tõde!» ÜRO-s näiteks nimetatakse iga tõde «bolševistlikuks propagandaks». Olgu siis pealegi loeng. Minu vanavanaisa, vanaisa isa, põles ahjuplahvatusel ära. Kui töölised teda matsid, kutsuti kasakad välja. Need peksid vanaisa seltsimehi nuutidega ja tagusid mõõkadega. Et enam iialgi midagi missugust ei saaks sündida, tegi minu vanaisa kaasa Oktoobrirevolutsiooni. Et anda rahvale võimalus ise oma saatust juhtida, ehitasid minu vanaisa ja isa üles oma riigi, Nõukogude riigi. Minu vanaisa ei lasknud sakslastel meie tehases kõrgahjust malmi saada ja suri kangelasena oma töö- ja võitluspostil. Minu isa võitles rindel ja andis seal meie eest oma elu. Ja seda kõike tehti selleks, et minevik enam iialgi tagasi ei pöörduks, et enam iialgi poleks tarvis tunda kasakate nuute ega politseinike mõõku. Ja selle eest olen ka mina iga minut valmis oma väikese elu andma. Kelle vastu me peaksime siis korraldama neid «rahvahulkade üritusi», nagu te neid nimetate? Kas iseendi vastu? Meie vanavanaisade, vanaisade ja isade elutöö vastu? Omaenda tegude vastu?»

«Liiga palju vanavanaisasid ja vanaisasid!» ütles Popov muiates. «Kuidas seal nendega oli, seda me teame. Aga meie elu jääb teie kirjelduse järgi küllaltki ebamääraseks.»

«Popov!» hüüdis Allake tigidalt. «Tema vanaisad, osutas ta Andreile, «elasid külmas ja närudes. Aga sina? Sa vaata, missugune ülikond sul on, kui toredast riidest. Kas oled selle «Ameerika Häälelt» saanud või?»

Oled sa kas või ühegi päeva kuus söömata olnud? Sa oled riides, oled süüanud, sulle on eluase antud, sulle makstakse stipendiumi, sind õpetatakse. Kuidas sul küll häbi pole loba ajada! Eks sa sõida, lollpea, ära kapitalistide juurde...»

«Palun mitte häbematusi rääkida!» ütles Popov.

«Ei, just räägin. Jajah, sa oled just lollpea, oled tõeline tola! Oled sellest kõigest midagi välismaa raadio saadetest kuulnud ja oled rumalaid raamatuid lugenud. Ja nüüd muudkui ajad loba kokku. Ma ütlen sulle veel kord: eks sa sõida kapitalistide juurde ja proovi seal stipendiumi, kõrgemat haridust ja pärast veel arstikohta ka saada, küll me kuuleme, mis sõnu sa siis räägid.»

Kolja Puzõrjov otsustas selle kõneluse lõpetada.

«Kuulge, seltsimehed!» ütles ta. «Meie seda inimest täna niikuinii ümber ei kasvata. Noh, käigu ta kuradile! Võib-olla lõpetame tervisejoomise ja tantsime ka veidakese. Andrei rääkis mulle, et siin majas pidi häid gram-mofoniplaate olema.»

«Õigus!» hüüdis Allake. «Teie, Kolja, olete geenius.»

«Ta on ju linnanõukogu saadik!»

«Ja ka brigadir! Ta oskab juhtida!»

«Noh, ega's me siin terast vala!»

«Ja väga kahju. Ma teeksin siiski ettepaneku juua nende terviseks, kes terast valavad.»

«Ja nende terviseks, kes malmi keedavad.»

«Malmi ei keedeta, vaid sulatatakse.»

«See pole tähtis. Teie terviseks, Andrei ja Kolja, ja teie terviseks, seltsimehed Mahhotkin ja Serjogin!»

«Popov muidugi teie terviseks kokku lööma ei hakka,» ütles Beloborodko, «seetõttu olen mina sunnitud kahekordse normi võtma.»

«Noh, seda juba ei ole.» Ja Allake oli ka siin valvel. «Ei mingeid kahekordseid norme. Siin on kõik võrdsed.»

Tantsiti aias kirsside all, kontsadega suvist kõvaks kuivanud maad kriipides. Radiola pandi aknalauale ja muusika kõlas üle kogu Mäekalda, arvatavasti koguni järsaku taha, kaugele steppigi. Allake tantsis ainult Kolja Puzõrjoviga. Nad kõnelesid lakkamatult millestki.

«Kolja, nii pole ilus,» ütles talle parajat silmapilku varitsedes Serjogin. «See pole seltsimehelik.»

Kolja ei osutanud tema etteheidetele tähelepanu. Serjogin tusatses, tusatses ja läks siis tähelepandamatult minema. Lahkus ka kõigist unustatud Popov.

Kül oli küllalt juba tantsitud, vajusid kõik aeda mööda laiali, ja kuigi see oli tibatilluke, oskas igaüks seal endale üksildase nurgakese leida. Igalt poolt kostis kõnelusi, vaidlusi ja isegi... Kapa võis vanduda... Ta ütles:

«Andrei, suudeldakse.»

«Noh, ja mis siis?» vastas Andrei. «On sul kahju või?»

«Oleks lihtsalt huvitav teada, kes.»

Pärast joodi veel teed, lauldi mitte eriti harmoonilise kooriga mõned laulud ja mindi siis laiali. Viimastena, pärast kõiki teisi, lahkusid Kolja Puzõrjov ja Allake. Allake oli nimelt oma salli kusagile aeda jätnud ja otsis seda kaua aega, Kolja aga oli aidanud tal otsida.

«Allake on kaval,» ütles Kapa, kui nemadki lõpuks olid läinud. «Ma ju näen, et talle hakkas sinu Kolja meeldima. Noh, siis seadiski nii, et see teda koju saadaks.»

«Edasi juba antakse aadress... mingi telefoninumber, nagu kaks kakskümmend, kaks nulli.»

«Just, just. Pärast aga kutsub paadiga sõitma,» haaras Kapa sellest kinni. «Põletab enda martäänaju juures ära ja Allake hakkab teda ravima.»

Nad sülelesid värava juures. Kostis Mokeitši hääl:

«Mis sa tast küll peaksid pigistama nagu karu kohe? Tema seisukorra juures see ju ei kõlba. Raskejalgsel ette tuleb hoida, va juhmakas.»

Nad põgenesid naerdes majja.

«Küll on ikka naljakas,» ütles Kapa. «Eit! Kui mu vanemad kuuleksid, kelle nad on üles kasvatanud: eide!»

Oskamata laual valitsevas tohuvabohus midagi ette võtta, jätsid nad koristamise homseks ning asusid vaikselt ja üksmeelselt koos teed jooma.

«Olen siiski väsinud,» ütles Kapa.

«See teie Popov on molkus,» lausus Andrei.

«Te kõik vastasite talle toredasti. Mul oli nii hea meel. Vahest oli see koguni hea, et ta enda välja püstitas. Kõigil leidis kohe ka mõtteid, sõnu ja tõestusi talle vastu panna.»

«Üldiselt oli siiski üsna ebameeldiv,» ütles Andrei. «Tähendab, meie hulgas elab veel niisuguseid inimesi, kel on säärased mõtted. Aga mina juba mõtlesin, et need on kõik minevikku jäänud. Sina teed aga oma tööd, kõrgahi on sul ees, tehasepoisid ümberringi, ja nii hakkadki mõtlema, et elu sellest ainult koosnebki. Aga näe, mis siin veel pesitseb, nagu välja tuleb.»

Nad istusid laua taga teineteise vastas, vaatasid teineteisele hoolitseva, mureliku pilguga. Nemad ei kahelnud selles, mida teha, kui kodumaad hädaoht ähvardab. Nemad armastasid Pavel Kortšaginit, nemad armastasid noorkaardiväelasi, Zojat, Kajakat¹ ja Matrossovitšit selle eest, et nad raskel ajal tegid just seda, mida oleksid teinud nende asemel ka Andrei ja Kapa Jeršovid.

13.

Orleantsev tuli parteikomiteesse.

«Kunagi, nagu ma mäletan,» ütles ta tugitooli istudes ja jalga kiigutades, «arutati siin kabinetis seda, kuidas meie direktor Tšibissovi insener Krutilitš ratsionaliseerimisettepanekusse oli suhtunud. Siis õigustas seltsimees Tšibissovi oma käitumist ettepaneku alahindamisega ja väärsti mõistmisega, suure koormatusega, rahmeldamisega ja nõnda edasi. Kahjuks aga tõestavad faktid, et see polnud nii. Näete, palun, tutvuge dokumentidega.» Orleantsev võttis portfelli välja paki pabereid ja laskis need parteikomitee sekretäri ette lauale.

Juba ammugi oleks ta võinud parteikomiteesse tulla, juba ammugi oleks ta võinud kõik need paberid teatavaks teha. Kuid Orleantsev taotles, et seda teeks Krutilitš ise, et just tema, see kibestunud inimene, hakkaks laimu ja võltsitud dokumentidega instantse mööda käima. Kuid Orleantsev ei arvestanud ühte asjaolu. Ta

¹ Liisa Tšaikina hüüdnimi.

ei arvestanud, et Krutilitš, kel oli nüüd korter, Krutilitš, kes sai nüüd korralikku palka, Krutilitš, kellele kuulus võim tehase leiutajate üle, et see Krutilitš oli oma võitlustuhina juba kaotanud. Kozakova kohta, kellele Orleantsevi arvates tuli vaadata kui plagieerijale, ta isegi ütles: «Avameelselt tunnistades, mina küll andestaksin talle selle väikese eksimuse, Konstantin Romanovitš. Võib ju olla, et me töötasime temaga paralleelselt. Võib-olla ta polegi plagieerija. Võib ju olla, et see mõte tuli nii mulle kui ka temale samaaegselt. Nii võib ju juhtuda. Ajalugu tunneb selliseid näiteid.» — «Ah, Krutilitš, Krutilitš, kui imelik inimene te küll olete,» ütles Orleantsev, püüdes kõnelda rahulikult. «Mitte halvem kui mõni teine,» vastas Krutilitš. «Ei, mitte halvem, Konstantin Romanovitš.»

Väga võimalik, et leidmata Krutilitšilt otsust toetust, ei oleks Orleantsev julgenud oma pabereid käiku anda, kui tehasesse poleks jälle ilmunud artikli «Koksimiil ja tööstil» autor. Kolm päeva veetsid nad koos. Külaline oli pahane, et tema artiklist polnud järeldusi tehtud, ta käis linnakomitees Gorbatšovi juures ja ajalehe toimetuses. Ainult Tšibissovist hoidus eemale, temaga ta millegipärast ei tahtnud kohtuda. Ta rääkis Orleantsevile: «Ei saa olla mingit kahtlust — kõik, mis on vana, kõik, mis on tardunud ja dogmaatiline, pühitakse teelt. Kas teil siin ei ole siis tunda värsket tuult?» Ta lubas uue, veelgi teravama ja kategoorilisema artikli avaldada.

Astuda tundmatule, järeleproovimata pinnale, ei vastanud küll sugugi Orleantsevi elu põhimõtetele, kuid kohalesõitnud kirjamehe kõnelused tegid talle selgeks, et on vaja aktiivselt tegutseda. Muidu magad õige aja maha ega saa olla esimeste hulgas.

«Siin need dokumendid siis on,» kordas ta pabereid parteikomitee sekretäri ette laotades. «Nendest järeldub, et seltsimees Tšibissovi saab leiduritega tehtava töö meetodeist üldse väga imelikult aru. Siin on direktori kiri peainsenerile, milles ta palub peainseneri jälgida, kuidas seltsimees Krutilitš vagunkaalu kabiini jahutusüsteemi ülesannet täidab. Täheandab, niisugune ülesanne oli antud, direktor oli sellest tööst huvitatud, ja sellesse töösse rakendati leidur Krutilitš. Aga mis siis

edasi sai? Edasi on siin Krutilitši ettekanne selle kohta, et töö on tehtud. Siin on selle töö kohta seletuskiri. Siin näete vagunkaalu elektrijahutusskeemi. Siin aga on selgitused, eskiisid. Vaadake nüüd kuupäeva, millal see kõik sündis. Juba ammu aega tagasi, jaanuaris. Mispärast siis keegi ei teadnud, et Krutilitš direktori ülesande täitis, ja täitis hiilgavalt? Miks see siis kaante vahele õmmeldi ja sinna seisma jäeti? Kas mitte selle pärast, seltsimees sekretär, et Tšibissovi oma ebaõigete suhtumiste Krutilitšisse sõnades küll tunnistas, kuid tegelikult kannab endiselt tema vastu viha? Võib ju ka olla, et ta andis ülesande leidurile lootuses, et see seda ei täida, lootuses leidurit diskrediteerida? Kui aga ülesanne tänu Krutilitši andekusele ja talendile siiski lahendati, varjas direktor seda fakti tehase üldsuse eest. Ja mis edasi sai? Edasi... Edasi oli asi nii, et kuna kõrge temperatuur vagunkaalus tuli ikkagi likvideerida, otsustati Krutilitši ettepanekut kasutada. Kuid teha seda nii, nagu poleks autoriks Krutilitš, vaid igati väljapaistmatu insener Kozakova. Kuidas seda tehti, on raske öelda. Kas pisteti need materjalid Kozakovale otse pihku või juhiti ta osavate vihjetega lahenduse juurde. Siin ma juba täpsuse eest ei vastuta, ütlen vaid seda, mida eeldan. Te vabandage mind, see on ainult minu oletus.»

Parteikomitee sekretär oli erutatud. Ühelt poolt olid siin Orleantsevi toodud paberid, teiselt poolt aga oli võimaliku uskuda, et Tšibissovi oleks niisugusteks mahhinatsioonideks suuteline.

«Või nii...» ütles sekretär valvsalt. «Mis siis ikka, seltsimees Orleantsev, jätke paberid siia, asume asja selgitama.»

Parteikomiteesse kutsutud Tšibissovi jäi neid pabereid nähes päris tummaks.

«Aga mis mul siin rääkida on?» ütles ta. «See on tõesti minu kiri peainsenerile. Ka see on õige, et andsin Krutilitšile ülesande. Kõik ülejäänud aga... Esimest korda näen neid dokumente.»

«Aga kas teil Kozakovaga on jutuajamist olnud?»

«On küll. Ta rääkis mulle oma ettepanekust. Ettepanek oli huvitav. Ma kiitsin selle heaks, peainsener kiitis

samuti heaks. Andsime siis konstruktoritele ja elektrikutele ülesande kätte. Praegu nad juba monteerivad.»

«Miks te siis Kozakova ettepaneku heaks kiitsite, Krutilitši täpselt samasuguse ja varem läbitöötatud ettepaneku aga surnuks vaikisite?»

«Ei tea. Jumala eest, ei tea.» Tšibissovi pingutas mälu, püüdis meelde tuletada kõiki kohtumisi ja jutuajamisi Krutilitšiga, tõmbas ühe suitsu teise järel ja tal oli äärmiselt süüdlaslik ilme.

«On aga segane lugu.» Parteikomitee sekretär hõõrus seemishatukikesega kaua vaikides oma prille.

Kutsuti välja peainsener, kutsuti välja Orleantsev ja vastavate osakondade insenerid, kutsuti välja kõrgahju-tsehi ülem ja oobermeister Vorobeinõi. Nad koguti kõik korraga parteikomiteesse. Vorobeinõi rääkis, et ta kind kevaldel nagu oleks Krutilitši ettepanekust midagi kuulnud, kas oli siis Krutilitš selle ettepaneku juba teinud või alles kavatses teha. Kuid milleski selletaolisest oli juttu üldse olnud, see olevat kindel. Ja seda, et Krutilitš juba aasta tagasi oli laadimiskaevisesse laskunud, seda võivad tõendada ka töölisel. Peainsener ütles, ta mäletavat direktori kirja hästi, kuid peab end süüdi tunnustama, et ta oma ülesannet ei täitnud, ei vestelnud Krutilitšiga õigel ajal ega kontrollinud töö käiku. Peainsener küsis Orleantsevit, kust see Krutilitši dokumentid välja otsis. Orleantsev vastas, ta leidnud need sealt, kus oli direktori kirigi, ühest ja samast arhiivikaustast. «Aga kuidas nad sinna sattusid?» küsis Tšibissovi. «Kelle käest?» — «Nähtavasti teie käest, seltsimees Tšibissovi,» vastas Orleantsev. «Selles kaustas on ainult need materjalid, mis direktorilt peainsenerile tulevad.» — «Minu käes ei ole niisuguseid materjale olnud!» hüüdis Tšibissovi. «Pole olnud! Siin on mingi nõidus mängus!»

Lõpuks lepiti kokku, et selle segase asja uurimiseks luuakse komisjon. Kuid kuuldused selle loo kohta jõudsid komisjonist ette. Juba samal päeval, pärast nelja päeva all toimunud lühikest keskustelu Orleantsevi, hakkas Vorobeinõi tsehis meistritele ja töölistele rääkima: «Loomulikult ei saa kõiges ainuüksi Kozakovat süüdistada. Kozakova on muidugi süüdi, mis tõsi, see tõsi, ta ei suutnud kiusatusele vastu panna. Kuid direkt-

sioon poleks ka tohtinud teda võõra ettepaneku pihku pistmisega kiusatusse ajada.» — «Aga mis direktsioonil sellest kasu oli?» küsiti Vorobeinõilt. «Kas direktsioonil pole ükskõik, kelle ettepanek see on, kas Krutilitš või Kozakova oma? Tähtis on see, et töö on tehtud.» — «Vahe, seltsimehed, on olemas, ja mitte väike. Esiteks on direktoril juba ammu Krutilitšiga halb läbisaamine, ta sai vist omal ajal Krutilitši pärast pähegi. Aga teiseks, oleme me ju kõik ainult inimesed, inimesed kõigi oma nõrkustega... Insener Kozakova on naine, sellamees Tšibissovi aga mees... Ma ei taha küll midagi väita, see on ainult minu fantaasia, kuid ma mõtlen, et päris aluseta see vist ei ole.»

Nii kasvas kuulduste ja laimu laviin ja langes mäest alla veeredes Iskrale kaela.

«Mis pagan küll teid Krutilitšilt maha kirjutama ajas!» ütles talle tsehhiülem oma jämedavõitu maneeris. «Oleks veel mõnelt teiselt, aga sellelt täielikult psühhopaadilt.»

«Kuid see pole ju tõsi,» vastas Iskra ägedalt. «See on vale, hirmus vale. Kas te tõesti usute seda?»

«Ma muidugi olen valmis teid uskuma, Iskra Vassiljevna. Kuid ka dokumente ei saa uskumata jätta. Dokumentid aga... käisin ja lugesin neid parteikomitees... on väga veenvad.»

«Noh, olgu, olgu pealegi Krutilitš!... Olgu pealegi see tema ettepanek, võtku ta kõik endale, kuulugu kõik talle. Kuid mina pole temalt midagi maha kirjutanud... Mina tegin ise, ise...»

«See kõik võib ju nii olla, Iskra Vassiljevna. Küll komisjon selle selgeks teeb.»

«Vitali, Vitali, Vitali,» hüüdis Iskra koju joostes. «Minuga on kohutav, õudne õnnetus juhtunud!»

Vitalit ei olnud kodus. Laual oli, nagu alati, sedel, sirmi taga magas Ljusjake. Sedelis oli öeldud, et Ljusjakele on süüa antud. Ka Iskra jaoks on toit valmis ja tekiga kinni kaetud — ning kuna Vitali sellega oma majateenija-ülesanded on täitnud, läheb ta välja ja Iskra ärgu teda oodaku.

Iskra jooksis tuba mööda edasi-tagasi, sööma ta ei hakanud, ta ei võinud sellele mõeldagi. Ta jooksis läbi

vale, tal oli vaja kedagi leida, kellele oleks võinud kõik andamelt ära rääkida.

Iskra ei osanud enesele seletada, kuidas talle see mõte tuli, kuid ta jooksis tehase uude majja ja tahtis seal leida mitte kedagi muud kui Orleantsevit. Tõstis ju tema selle dokumentide asja üles ja viis need parteikomiteesse. Peainsener ütles selle kohta: «Orleantsev oleks võinud parteikomiteesse tormamisega vähem kiirustada. Oleks alguses kas või mullegi või direktorile teatanud.» Iskra tundis Orleantsevi suhtes ammugi vastumeelsust, juba sellest kokkupõrkest saadik tsehhis, kui Orleantsev püüdis sundimatult üleoleval toonil temaga rääkida. Kuid praegu see ei tähendanud midagi, vastumeelsus vastumeelsuseks, ikkagi pidi ta kõik asjaolud välja selgitama.

Korteri uksele oli kirjutatud, et Orleantseville tuleb helistada kolm korda. Iskra andis kella. Orleantsev oli kodus. Ta avas ukse ja seisis Iskra ees soojas pehmes pidžaamas; käes oli tal pikk piip, sellest tõusis meeldivalt aromaatselt suitsu.

«See olete teie?» imestas Orleantsev. «Palun.» Ta viis Iskra oma tuppa. Kirjutuslaual oli avatud blokk ja selles kuldse sulega täitesulepea. Orleantsev oli nähtavasti sel momendil, kui Iskra helistas, midagi kirjutanud. Muud laual ei olnud, see seisis puhas ja tühi — ei ühtki raamatut, paberit ega pliiatsit.

«Võtke istet!» ösutas Orleantsev tugitoolile.

Iskra istus ja alles siis tundis, kui rumalasti ta oli teinud, et ta selle inimese juurde oli tulnud. Milleks ta küll siia tuli. Orleantsev on ju külm ja isekas inimene. Ta ainult naerab Iskra üle ja muud midagi. Iskra külaskäiku kirjeldab ta oma sõpradele kui naljakat anekdooti. Iskra vaikis. Orleantsev puhastas piibu ja lüüsis selle uuesti heleda kullakarva tubakaga. Äkki hakkasid Iskralt iseenesest palgeid mööda pisarad veevõrrema.

«Noh, milleks siis see?» lausus Orleantsev. «Te olete ju nii vapper ja iseseisev naine...»

Iskra kuivas kiiresti silmad ja ütles:

«Andke andeks, ma tülitän teid muidugi asjata. Kuid ma lihtsalt tahaksin nii väga teada, miks te võisite

mõelda, nagu oleksin mina midagi Krutilitsilt üle võtnud. Kas siis nendes paberites, mis te parteikomiteesse viisite, oli ka minust juttu? Või te arvate seda lihtsalt niisama?»

Tikku tikku järel põlema kraapides sai Orleantsev piibu põlema.

«Mulle on see ju väga tähtis,» jätkas Iskra. «Kui seal on midagi, mis niisugust omastamist kinnitab, siis tähendab see seda, et need dokumendid on võltsitud, sest mina pole kelleltki midagi üle võtnud. Ma tahan teada...»

Orleantsev vaatas pikalt ja uurivalt talle otse näkku.

«Ei,» ütles ta, «kirjalikku tõestust selle kohta, mida te küsite, nendes paberites ei ole. Ja parteikomitees olles ma seda ka ei väitnud.»

«Aga te ju ütlesite seda. Kas ütlesite?»

«Üksnes eeldavas, oletavas laadis. Kui see nii pole, lükake ümber. Tunnistan meeleldi oma viga.»

«Lükake ümber! Ei, enne peate teie seda tõestama! Teie lasksite laimu lahti, teie ka tõestage...» Iskral oli niisugune tunne, et ta on valmis üles hüppama ja seda irooniliselt naeratavat, üleolevalt jalga kiigutavat inimest lööma.

«Ainult naine võib lubada endale lõbu karistamatult häbematusi öelda,» ütles Orleantsev ja kummardas galantselt. «Meestele jääb üle neid nurinata vastu võtta.»

«Asjatult veiderdate.»

Orleantsev kummardas uuesti, kuid seekord juba naeratamata.

Orleantsevi hinges toimus vastuoluline protsess. Iskral ukse taga nähes oli ta tundnud ebamugavust, oli vastumeelne vaadata silma inimesele, kelle vastu ta pehmelt öeldes, oli tõstnud valesüüdistuse. Hetke pärast olid need sisemised etteheited ja ebamugavustunne küll hajunud ja kui Iskra oli tugitooli istunud ja veel pisaraid kuivatama hakanud, naeratas Orleantsev jälle reivituks tegevast iroonilist naeratust. Hetkeks tekkis tal koguni kiusatus naisel kätest kinni haarata ja teda sülelda, nii et sel ununeksid kõik nende nääklused ja riiud. Ja kui tõsiselt võtta, milleks talle seda kõike? See veel puudus, et ta peab võitlema ja tülitsema ühe nai-

sega, kes, nagu lähemal vaatlusel selgub, on pealegi küllaltki veetlev. Kui aga Iskra oli rääkima hakanud ja riinakule asunud, muutus Orleantsev valvsaks. Iskra märkus selle kohta, et ta veiderdab, ajas Orleantsevi hoopis tisedaks. Veetlev naine kaotas oma veetluse.

«On teil veel midagi öelda?» küsis Orleantsev kivistult.

«Pärast kõike seda pean ütlema,» vastas Iskra meeleheitliku kindlusega, «et te olete ebaaus ja halb inimene, mitte nõukogude inimene.»

«Ja veel midagi?»

«Ja ka seda, et kui järgida teie üllast eeskujut, peaksin ma tehases levitama kõiki kuuldusi ja laimujutte, mis teie kohta ministeeriumis ringi liikusid: teie seiklustest, skandaalidest, mis teie naine korraldas peaaegu kõigile noortele naisteenistujatele, kuulsast Gazun-jast...»

«Arvan, et aitab juba,» ütles Orleantsev tõustes. «Olen teile väga tänulik selle meeldiva mälestusteõhtu eest.»

«Palun,» vastas Iskra samuti tõustes. Ta lõdises oma jõuetusest, oma võimetusest seda inimest rööpast välja viia.

Nii ta Orleantsevile enam midagi ei öelnudki ja lahkus. Mees saatis teda trepini. Kui Iskra juba korruse võrra allpool oli, hüüdis Orleantsev talle järele:

«Astuge sagedamini sisse. Rõõmustaksin väga. Ega's iga päev satu nii meeldiva vestluskaaslasega kokku.» Ja lõi ukse kinni.

Iskra tuli koju tagasi. Homme on tarvis vara tõusta, oleks tulnud voodisse heita, uinuda ja end välja magada. Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Veel kunagi oma elus polnud Iskral nii suurt õnnetust juhtunud nagu see, mis neil päevil tema kaela oli langenud. Kui Iskra oli raamatutest lugenud, kuidas ausat ja head inimest laimati, oli ta ikka öelnud: «Niisugust asja ei või olla, kes siis laimajaid usub, kes neil lubab laimata.» Paljutki halba, mis elus ette tuleb, Iskra ei uskunud; talle näis, et peaaegu kõik, mis on halb, on juba välja surnud, minevikku jäänud. Ja nüüd äkki... Mis see siis nüüd on? Kas siis see kõik oli ikka tõesti temaga juhtunud? Aga võib-olla ta ärkab ja sellest kõigest pole enam

jälgegi jäänud. Võib-olla on see ainult kole, õudne uni, nagu neid vahel lapsepõlves nähakse?

Iskra meenutas oma lapsepõlve, kadunud isa, seda, kuidas ta isaga metsas ja jõe ääres oli käinud, kuidas isa teda õlgadel või, nagu nende pool oli kombeks öelda, kukil oli kandnud. Nii hea oli end isa sooja selja vastu suruda. Isa kallid selg... kui paljude hädade puhul oli väike Iskra sealt varju leidnud. Iskra mäletab, kuidas lapsed olid üht napakat mehikest puulõhkuja-Koljaka narrinud ja kuidas see kepiga vehkides oli millegipärast just teda, arsti kaheksa-aastast tütar, taga ajama hakanud. Hirmsa kisaga oli Iskra komistades ja kukkudes küla tänavat mööda koju tormanud. Kuid kaugemale poleks ta õudselts suure ja rauaga ülelöödud malaka eest suutnud põgeneda, kui isa poleks äkki talle appi tulnud...

Tuli vaid isa selja taha põgeneda, kui juba kõik hirmud hajusid, kõik mured möödusid, kõik õnnetused kadusid nagu iseendast.

Kuidas talle küll praegu niisugust kaitset vaja oleks! Kuidas ta küll tahaks kellegi kaitsva, sooja selja taha pugada. Aga Vitali? ... Ah, Vitali... End sellelt ohkelt tabades hakkas Iskra mõtlema, miks ta ohkab, kas ta peab siis ennast õnnetuks? «Need on rumalad mõtted,» ütles ta enesele. «Ma olen ju õnnelik. Väga õnnelik. Mul on Ljusjake, mul on armastav ja armastatud, hea ja andekas mees, ja mul on niisugune eriala, millist ei ole teistel naistel, väga, väga huvitav eriala.»

Iskra kordas enesele, et ta on õnnelik, nii õnnelik, ja ta silmad läksid pisaratest märjaks. Miks küll Vitalit kodus pole, miks teda siis kunagi pole, kui Iskral nii rasked ja mõrud hetked on? Vitali töötab teatris, kujundab seal uut lavastust. Ta on sellest tööst nii kaasa kinnatud, ja see on muidugi arusaadav. Kuid miks ta ei tööta päeval, miks peab seda kindlasti tegema õhtuti, ja veel nii hilja?

Iskra kustutas laetule ja jättis põlema ainult öölambi kapikesel diivani kõrval, mis talle ja Vitalile voodi asendas. Iskra aga ei heitnud diivanile, vaid läks sirmitaha ja seadis end sinna Ljusjakese kõrvale kägarasse. Ljusjake võttis üles ärkamata tal kaela ümbert kinni ja end kõvasti ema vastu surudes nohises talle ühtlaselt

ning kuumalt otse kõrva. Kartes ennast liigutada, lamas Iskra seal niiviisi tunni, aga võib-olla ka kaks või kolm, kuni Vitali lõpuks tuli. Ta tuli koos Guljajeviga ja oli purujoobnud, Guljajev aga oli täiesti kaine.

Nad panid Vitali kušetile magama.

«Kellega ta jõi, Iskra Vassiljevna, seda ma ei tea,» vastas Guljajev Iskra süngele küsivale pilgule. «Mina isiklikult pole asjaosaline, pole süüdi ei tema ega ka teie ees. Juba kaks kuud ei võta ma tilkagi suhu. Mind on niivõrd see vana Okunevi osa haaranud. Labase purjutamiseni ei saa ma sellelt kõrguselt laskuda, osa ei luba.»

«Kust te ta leidsite?» küsis Iskra murelikul häälel.

«Kas kuju või?»

«Ei, Vitali.»

«Kõik on kadunud! Kõik on läbi!» pomises Vitali kušetil väherdes.

«Seda ta puhus mulle kogu tee kõrva,» ütles Guljajev. «Leidsin ta aga oma maja välistrepilt. Istus seal ja magas. Ta ütles, et tulnud minu poole, koju minna ei tahtvat, sest kõik olevat kadunud!»

«Jah, just kadunud!» karjatas Vitali kušetil istukile tõustes. «Teie petsite mind, teie vedasite mind sinna, kus umbteedel seisavad vanad surnud ja külmad, oma aja ära elanud kunstivedurid. Mina otsisin oma isiklikku, kordamatut teed. Aga teie... aga sina!» ta sihtis sõrmega Iskrale. «Just nii, ka sina, ka sina! Teie viisite mind iganenud, mahajäetud umbteele.»

Vitali langes kušetile ja jäi magama, ise raskelt hingates ja aeg-ajalt nuuksatades. Guljajev suudles Iskra kätt, ütles, et ta on alati valmis teda abistama, ja lahkus. Iskra istus magava Vitali kõrvale kušetile, vaatas tema hallikasse näkku, katsus mehe juukseid, mis millegipärast olid märjad ja kleepuvad, ja enam ei rääkinud endale, et ta on nii väga, väga õnnelik.

Sel ööl Iskra peaaegu ei maganudki, ja kui Vitali koidu eel, enne seda, kui naisel oli vaja tõusta, ärkas ja läks karahvinist vett jooma, nägi ta Iskrat kortsunud pluusis, kortsunud seelikus, sagripäi enda kõrval seismas ja väsinud, piinatud silmadega talle otsa vaatamas.

«Mis sul viga on?» küsis Vitali vaarudes. «Miks sa ometi niisugune välja näed?»

«Vitali,» ütles Iskra kušetile istudes. «Kallis Vitali, minuga on juhtunud suur, väga suur õnnetus.»

Vitali ei küsinud, mis õnnetus see oli. Ta tuikus vilvu Iskra ees, läks siis ukse juurde, kus tema vihmamantel pidi rippuma, tuhnis seal midagi pimedas, ei leidnud aga ja kirus endamisi. Käis siis mööda tuba, pörkas vastu tooli, mille seljatoele Iskra tema pintsaku oli riputanud, tuuseldas taskutes ja tõmbas sealt välja kokku käärdatud ajalehe.

«Sina mõtled alati ainult iseendale,» ütles Vitali tigevalt. «Kas kuulete, temal juhtus õnnetus! Aga mis õnnetus sul ka juhtuda võib? Malm kees üle, eks ole... Siin aga on täielik katastroof. Kõik on luhta läinud! Võta ja tunne mõnu!» Ta viskas lehe Iskra põlvedele.

Et lugeda, mis selles kortsunud ajalehes seisis, tuli otsida prillid, aga kus need olid? Ja ka aega ei olnud selleks enam. Tehase vile puhus juba täiel häälel. Täpselt neljakümne minuti pärast tuli vahetus üle võtta. Aga kuidas pärast eilset veel üldse tehasesse minna, kuidas inimestele silma vaadata?

14.

Iskrale vahetust üle andes Andrei ütles:

«Iskra Vassiljevna, ärge muretsege. Tõde niikuinii võidab.»

«Aga kas te seda tõtt ka teate, Andrei?»

«Midagi erilist ma ju ei tea. Kuid kes siis meil kogu seda loba usub, mis teie kohta liigub?»

«Aitäh.»

Päeval leidis Iskra veidi aega, et heita pilk ajalehte, mille ta hommikul jakitaskusse oli pistnud. Ta läks kontrollpunkti ja harutas seal Vitali poolt kokkukäärdatud leheküljed lahti. Tä silmas kohe Kozakovi nime. See oli poolteise joonealuse pikkune artikkel, millele oli alla kirjutanud režissöör Tomašuk. Artikli pealkirjaks oli pandud: «Tiivutu dogmatism kunstis».

Iskra oli nii palju aega Vitaliga abielus olnud ja nii

ageli tema sõprade ja tuttavatega, kunstnike ja näitlejatega koos viibinud, et ta muidugi tundis nende loominguliste vaidluste olemust, ning teadis, et nende hulgas on lahkarvamusi sotsialistliku realismi defineerimisel ja tõlgendamisel. Iskra oli ise ka neist vaidlustest osa võtnud. Ükskord, see oli veel Moskvast, väitis keegi kunstnik impressionismi kaitseks, et seda kunstivoolu rünnatavat asjata, sotsialistlik kunst peaks selle hoopis oma kaitse alla võtma ja oma, sotsialistliku impressionismi looma; kuulnud pealt kogu seda juttu, ütles Iskra: «Kui on võimalik luua sotsialistlik impressionism, miks siis ei võiks eksisteerida ka sotsialistlik sürrealism, sotsialistlik abstraksionism ja üldse — sotsialistlik formalism?» Tema otsene ja selge arvamus võttis relvad «sotsialistliku impressionismi» kaitsejailt; pärast seda ei osanud nad enam midagi mõistlikku vastu öelda, tõstsid ainult häält, et nii primitiivselt ikka ei tohtivat paralleele tõmmata.

Tomašuki artiklit lugedes taipas Iskra väga hästi, kuhu ja kelle vastu autor oma kriitika oli suunanud. Vaene Vitali, kuidas ta küll ei mõistnud, et ta oli sattunud siia artiklisse negatiivse näitena hoopiski mitte seetõttu, et tema tööd halvad oleksid, vaid sellepärast, et Tomašuk on suure elutõe ja suurte, kaunite ideede vastu kunstis. Muidugi oli alatus kirjutada nii, nagu Tomašuk kirjutas: «Kellele küll on tarvis sellist tõe moonutamist, nagu kunstnik Kozakov seda on teinud? Võtnud endale modeliks Metallurgiatehase töölise, püüdis ta mitte märgata, et sõda tema modelli näo oli ära moonutanud (aga mida siin siis häbeneda, need on ju üllad armid!), et hiiglasuurte valtsimismasinade foonil ei paista tööline kuigi võimsana, vaid, ütelgem otse välja, ta lihtsalt kaob masinate vahele ära (ja selles pole ju midagi imelikku, masinad on tõepoolest määratu suured, seda tähelepanuväärivam on aga selle inimese töö, kes neid juhib) Kozakov ütleb jämedalt tõest lahti. Ta maalib elutõe risti vastu mingisuguse mõtleja palge, mingi hiiglasliku figuuri, kes allutab endale kogu mehhanismide aatihia. Mille poolest siis kunstnik Kozakovi sotsialistlik realism erineb nendest tõe reprodutseerimise meetoditest, mida kunagi taotles keegi idamaine valitseja?

Lugeja andestagu mulle, kuid ma olen sunnitud jutustama talle seda õpetlikku lugu: Valitseja vasak silm vaatas kõõrdi ja parem jalg oli tal vasakust jalast lühem...»

Iskra luges pikka ümberjutustust anekdoodist, mida Tomašuk Moskva «kustidiiva» salongis oli kuulnud. «On Vitali ka imelik, et ta sellepärast nii endast välja läheb,» mõtles Iskra. «Kui juba anekdoodid süütõenditena sinu vastu appi võetakse, siis tuleb välja, et vastasel ei ole mingit muud argumenti, et vastane on meelekindluse kaotanud, et sina, just sina, oled võitnud ja sinul, just sinul, on õigus.»

Lugenud läbi kõik selle, mis Vitali töösse puutus, ja tema aadressil tehtud õelad pilked, alustas Iskra artikli lugemist otsast peale. Peamiseks ründeobjektiks polnud selles hoopiski mitte Vitali, vaid see osa teatri kollektivist, kes tegeles näidendi lavastamisega Okunevidest. Seal juba Tomašuk värvidega ei koonerdanud. Ta näeris välja noore dramaturgi, kes, tema sõnade järgi, proovis algul töötada sügavalt inimlikkude teemade kallal, aga jõudnud arusaamisele, et see tee on raske ja kättesaadav ainult tõelistele kunstnikele, asus teisele, tegevalikkuse lakeerimise teele, seda muidugi sotsialistliku realismi loosungi varjus. Tomašuk hüüdis: «Tasuda mõelda selle üle, miks just need kaitsevad mainitud meetodit kõige tulisemalt, kõige ägedamalt, kes kõikid salasoppe, paiseid ja vastuolusid kardavad paljastada.»

Aleksahhini järel võeti artiklis käsile Guljajev — «näitleja, kes varem olevat olnud andekas, kuid kes mitmesugustest igapäevase elu inimväärsetest normidest kõrvalekaldumiste tõttu oma ande ära kulutanud ja kaotanud võime mängida mitmekülgseid, värvikaid karaktereid. Nüüd aga otsib ta loomulikult plakatlike, skemaatilisi, ärakulunud kujusid, kelle juures pole vaja eriti palju vaeva näha!» Mitu korda meenutati artiklis teatri direktorit Jeršovi, «endist puhkpilliorkestri pasunameest, kes nüüd kunstiinimestele oma tahet dikteerib». Isegi kunstilisele juhile polnud halastatud. Deltkaatselt, kuid siiski täiesti kindlalt kirjutas Tomašuk, et see kuulsate teatrimeistrite väljapaistev õpilane ja jär-

gija olevat ebaprintsiipiaalsetel kaalutlustel järele andnud lakeerijate survele, kes end sotsialistliku realismi tipuga varjavad. Kokkuvõttes vilksatas veel kord Vitali nimi, sedapuhku juba seoses sellega, et seda lavastust polevat sugugi juhuslikult kutsutud kujundama just kunstnik Kozakov, kes sellega muidugi ka nõustus. «Ekslike vaadete ja ekslike meetodite ühtsus kunstis suhtumisel viiski nad kõik siin kokku!» kirjutas Tomašuk. Ja lõpetas siis üleskutsega mitte teha sotsialistliku realismi meetodist imeravimit kõigi pahede vastu, vaid luua ühisel jõul sotsialistliku epohhi kunst, mis koondaks endasse kõik meetodid, kõik voolud ja kõik suunad. «Me muudkui murrame meetodi pärast piike ja tõelist kunsti nii ei saavutagi. Kas poleks parem, kui meil oleksid suurepäraseid teoseid, selle aga, milliste meetoditega need loodud on, jätaksime oma järeltulijatele uurida?»

Iskra oleks tahtnud kohe koju Vitali juurde joosta, et talle kõik ära öelda, mis tema, Iskra, sellest artiklist, tollest Tomašukist ja ka Vitali enda tahtejõuetust käitumisest arvab. Tal ununes ajuti isegi omaenda õnnetus.

Õnnetus aga ei unustanud teda, õnnetus käis endist viisi tema ümber ringi. Vahetuse lõpul tulid tsehhi parteikomitee liige, üks seltsimees ametiühingu organisatsioonist ja insener tehase juhatusest; nad ütlesid, et tulid komisjoni ülesandel, ja küsitlesid Iskrat kaua aega, kuidas tal vagunkaalu kabiini elektrikülmetusseadeldise loomise idee tärkas. Iskrale oli väga solvav, et nad teda sõnapealt uskuda ei tahtnud, vaid aina pärisid ja tema arvates täiesti liigseid lisaküsimusi esitasid. Iskra isegi ei pidanud vastu ja ütles: «Te räägite minuga just nagu miilitsas.» Insener tehase juhatusest heitis pilgu tema väsinud näole ja lausus: «Seltsimees Kozakova, mis te nüüd ometi räägite? Meie küsitleme teid nii üksikasjalikult ja piinliku täpsusega just sellepärast, et see asi meid endid ka väga erutab. Me ju tahame sellesse lõplikku selgust tuua, nii et siin midagi segaseks ei jääks.» — «Ja siiski jääb siin palju, isegi väga palju selgusetuks,» ütles seltsimees ametiühingu komiteest. «Mis asi teile siin selgusetuks jääb, millest te siis aru ei saa?» hüüdis Iskra. «Noh, kujutlege ise,» alustas insener,

«kujutlege, et me kõike, mida teie praegu rääkisite, täielikult usume. Aga kuidas siis suhtuda nendesse dokumentidesse, mis parteikomitee käsutuses on?» — «Kas siis nendes dokumentides on mingit vihjet selle kohta, et insener Kozakova kasutas leidur Krutilitši materjale, et ta teadis nende materjalide olemasolu, et keegi neid talle näitas või neist talle rääkis?» Iskra erutus nii, et ta käed hakkasid värisema. «Ei, midagi niisugust seal küll ei ole,» vastas talle parteikomitee liige. «Noh, näete siis, noh, näete siis!...» Iskra surus oma käed ruskasse. «Noh, näete siis!» kordas ta järjest.

Kõik neli istusid, pead norus, kõik neli tundsid end halvasti, kõik neli otsisid väljapääsu sellest neetud ummikust, kuhu neid olid ajanud paberid, mis peainseneri asetäitja seltsimees Orleantsev omapoolsete kommentaaridega parteikomiteesse oli toonud.

Iskra vahetus oli juba lõppenud, aga uurijad ei lahkunud ikka veel tsehhist. Nad laskusid laadimiskaevikesse, käisid tsehhiülema juures, rääkisid töölistega. Iskra ei jäänud nende lahkumist ära ootama, ta riietus ümber ja läks koju. Autobussipeatuses seistes kahetses ta esmakordselt, et Dimitri Jeršov teda seal ei oodanud ega hüüdnud. Tema juba oleks Iskrale midagi kindla sõnalist öelnud, oleks teda toetanud ja rahustanud. Iskra koguni kujutles, kuidas Dimitri oleks tema käed oma karedate, kriimuliste, soojade kämmalde vahele võtnud...

Iskra imestuseks oli Vitali kodus. Vitali õpetas Ljusakest kuubikutest sõnu: «ema» ja «isa» kokku seadma. Pea oli tal käterätikuga kinni seotud.

«Küll aga valutab kohutavalt,» ütles Vitali. «Mul on vist vererõhk tõusnud.»

«Kuid sa ju alati väidad, et viin just veresooni laiendab,» vastas Iskra.

«Mitte viin, vaid konjak.»

«Noh, aga mida sa siis eile jõid, kas konjakit või viina?»

«Ei mäleta.»

Iskra tegi, nagu oleks tal laua juures askeldamist, ja käis niisama toas ringi.

«Vitali,» ütles ta siis. «Kuidas sul küll häbi ei ole! Ma lugesin artikli läbi. Miks sa küll sellele nii reageerid?

Miks sa karjud: kõik on kadunud, kõik on kadunud? Kuidas sa ometi võid...»

«Aga sellepärast,» pahvatas Vitali, «sellepärast, et mu pea segi aeti, et mind sinna sohu kisti, nüüd aga jooksevad kõik laiali ja jätavad mind üksi. Nüüd olen ma lakeerija! kultusesteener! ülistaja! viirukisuitsetajal! Teisiti mind enam nimetama ei hakatagi. Isegi suuri maalikunstnikke materdatakse praegu selle eest. Aga niisugused nagu mina muljutakse puruks nagu kärbsed.»

«Ja kas sellel Tomašukil on siis sinu arvates õigus?»

«Aga mida sa siin oskad mõelda!... Võib ju olla, et ongi õigus! Kust mina seda tean!»

«Kuid sa oled ju alati rääkinud, et sotsialistlik realism...»

«Sugugi mitte alati. Noh, ja kui rääkisingi, paljugi, mis räägitakse. Jäta juba järele. Sotsialistlik realism! Oleksid sa kuulnud, mis sellega välismaal tehakse!»

«Mis sellega seal välismaal siis tehakse?» küsis Iskra oma väikest keha sirgu ajades ja iga sõna rõhutades.

«Seal räägitakse, et selle meetodi järgi olevat ainult «papist maju» tehtud, mitte aga kunstiteoseid loodud.»

«Ja sina oled sellega nõus?»

«Mis mina siin loen? Seda räägivad nemad. Ungaris olevat sama lugu. Seal toimuvat mingisugused demonstratsioonid... Üliõpilased... Kirjanikud...»

«Kellega sa eile koos istusid?» küsis Iskra.

«Ei kellegagi, üksi olin. Otsin päeval ajalehe... ja... üksipäini...»

«Aga täna?»

«Ah täna...? Üks sissesõitnud kirjanik on praegu siin... Ta tuli, eilne leht kaasas, mulle ütlema, et ma olevat valel teel.»

«Kas tema rääkiski sulle Ungarist? Ja kust siis tema kõike seda teab?»

«Meie sinuga teadsime Moskvast samuti palju rohkem kui siin teame. Mäletad isegi, kuidas see kõik oli. Ma ju rääkisin sulle, et me asjata siia sõidame, rääkisin julistume siin nagu soos ja jääme elust maha.»

«Vitali, Vitali,» ütles Iskra pead vangutades. «Kuidas sa, kallike, küll rabeled ja ühest äärmusest teise viskud.

See pole ju tõsi, et sind sohu on viidud ja üksi jäetud. Mina ei tea, mis seal Ungaris toimub, aga meile siin, meie nõukogude inimestele meeldivad nõukogude kunsti nike maalid ja nõukogude kirjanike raamatud, samuti ka sinu tööd. Pole need mingid papist majad, miks sa küll neid jõledusi, neid õelaid ja võõraid jõledusi veel kordad. Milline edu Dimitri Jeršovi portreel ometi oli! See oli ju tõeline menu. Ta ju valetab, see sinu Tomašuk, kui ta ütleb, et Jeršov on maalitud idamaise valitseja meetodi järgi. See on just tõeline kunst, suur kunst. Sa ei teinud temast koopiat, vaid sa mõltsid inimese hinge. Ah, kui rumal, kui rumal sa küll oled!

Sel hetkel tuli Guljajev.

«Noh, kuidas siis on,» ütles ta, «kas lähme?»

«Kuhu?» küsis Vitali süngelt. «Kas teatrisse või? ...»

«Aga muidugi.»

«Ei, ei lähe. Sinna ma küll enam ei lähe. Ma kisuin lepingu puruks ja ka töö jätan sinnapaika. «Ekslike vaa-
dete ja ekslike meetodite ühtsus kunstisse suhtumisel viiski nad kõik siin kokku.»»

«Nii et tsiteerid Tomašukki? See on rumalus, Vitja, ära pööra sellele tähelepanu. Sina lõpetad dekoratsioonid, meie lõpetame proovid, ülehommel on ju peaproov ja seitsmendal novembril esietendus.»

«Aga Tomašuk? Aga artikkel?»

«Mis meil artiklist ja Tomašukist, kui etendus õnnestub? Aga etendus tuleb kindlasti suurepärase. Mis aga artiklisse puutub, siis on see rumal, kahjulik, õel ja pealegi veel kirjaoskamatu. Tomašuk uhkeldab selles eruditsiooniga, ise aga ... Ise ei tea sedagi, et anekdoot idamaisest valitsejast ja kolmest maalikunstnikust polegi anekdoot, vaid kaheksateistkümnenda sajandi suure gruusia kirjaniku Sulhan-Sabba Orbeliani novell. Ja üldse ei tohi paralleele tõmmates sajanditega žongleerida. Ühesõnaga on tarvis tööd teha, Vitja, tööd teha, aga mitte viriseda.»

«Seda räägin minagi,» ütles Iskra õhinal. «Tema aga on täiesti apaatseks muutunud.»

«Õpi oma toredalt sõbratariit,» ütles Guljajev kätt Vitali õlale pannes. «Leidus häid inimesi, kes mulle

teda tabanud õnnetusest teatasid. Tõepoolest, Iskra Vassiljevna,» ta pöördus Iskra poole ja võttis tema kätte, «kuivõrd alatut rahvast meie hulgas veel leidub. Muuseas, selle pealinna lõvi vastu ei ole ma kunagi poolehoidu tundnud.»

«Millest te räägite, missugusest õnnetusest?» katkestas hämmeldunud Vitali Guljajevit.

«Sellest ...» alustas Iskra ja erutus, «sellest, et mind süüdistati varguses, plagiaadis, just nagu oleksin ma insener Krutilištši idee ära näpanud. Mäletad, Vitali, ma ju rääkisin sulle elektrijahutusest? ...»

«Ja selles siis ongi kogu see häda ja õnnetus?» Vitali mulgas. «Jah, öeldakse ju, mis nüüd sinu mured minu omade kõrval.»

«Häbene ometi, Vitali,» ütles Guljajev nähes, kuidas Iskra erutusest kahvatub ega leia sõnu, millega Vitalile vastata. «Häbene, kulla mees. Süüdistus on tõsine, pahandus suur. Ja on palju jõudu vaja, et oma õigust loestada.»

«Võib ju olla,» kehtas Vitali õlgu.

«Jah,» ruttas Guljajev Iskrat jutuga lohutama, «jah, seda ma pean küll ütleva, et selle Orleantsevi vastu pole ma kunagi poolehoidu tundnud. Alguses tiirles ta ka minu ümber, milleks, seda ma muidugi ei tea. Kord või kaks oleme seltskonnas kohtunud. Siis aga algas jahenemine. Tal on ju riukad sees, nagu mängiks kogu aeg mõnda osa. Minu näitlejasilm juba näeb teda läbi, uskuge mind, armas Iskra Vassiljevna. Mina aga mõtlen, et küll teie tehase rahvas leiab siin õige lahenduse. Arge seda lugu nii südamesse võtke. Muidu võib veel juhtuda, et teie silmad pisaratest ära pleegivad, põsed erutusest kahvatuvad ja ninake, teie nii sümpaatne nõbininake, pikaks venib.»

Nende sõnade peale ei saanud Iskra muidugi tõsiseks jääda. Ta ütles, et eilsest päevast saadik olevat ta nutmise järele jätnud ja nüüd muutuvat tema karakter raudseks.

Vitjale Guljajevi naljad mõju ei avaldanud.

«Ninake ninakeseks ... aga ometi ...» ütles ta ebamääraselt ja ei tea, kelle poole pöördudes.

Iskra oleks väga teada tahtnud, mida siisugune väl-

jendus tähendas, kuid Guljajevi siin viibimine segas teda. Guljajev ütles:

«Noh, kullake, ei tohi intelligentlikule paanikale alla vanduda. Pane vihmamantel selga, võta müts ja läki, läki nüüd. Lõpetad töö ära, siis võid näidata oma rahulolematust ja olla vihane, kellega soovid, mulle aga anna homseks dekoratsioonid, seal on ju ainult pisiasjad veel teha jäänud.»

Vitali puikles igati vastu, küll puges välja mantlit, mille Guljajev talle õlgadele pani, küll ütles endal pea valutavat; Guljajev aga ei jätnud järele ja viis ta lõpuks siiski minema.

Kui nad läinud olid, ütles Ljusjake, kes kogu aeg pörandal oma kuubikutega vaikselt oli mänginud:

«Emake! See on ju vale, et sa ühe onu elektrikultuskapi ära näppasid?»

«Noh muidugi vale!» hüüdis Iskra ägedalt, kuid ta bates, kes on tema jutukaaslane, puhkes naerma ja tõstis Ljusjakese kätele.

Ljusjake aga jätkas oma eluvaatluste esitamist:

«Meil, memmeke, on millegipärast kõik vastupidi kui teistel. Teistel ärrituvad, karjuvad ja närveerivad emad ja isad rahustavad neid. Meil aga ärritub, karjub ja närveerib isa ja sina rahustad teda, kuigi oled ema, aga mitte isa. Ja nii tuleb välja, et sina oled meie isa, isa aga on meie ema. Ainult kui sina oled ema, on see parem kui see, et isa on ema. Kas sa saad minust aru?»

«Oh jaa! Muidugi saan.»

Ljusjake lobises veel midagi, kuid Iskrale torkasid uuesti südamesse Vitali sõnad: «Ninake ninakeseks... aga ometi...» Mis «aga ometi»? Mis ta sellega ütelda tahtis? Kunagi ta tööpoolest armastas seda ninakest ilma igasuguse «aga ometi'ta». «Aga ometi...» See on midagi nagu «kuid». Aga seda «kuid» võib mõista ka nii, et ah, jätke mind oma ninaga rahule.

See mõte tegi Iskrale haiget. Sellega kaasnes veel teinegi solvang — miks küll Vitali nii ükskõikselt suhtus süüdistusse, mille Orleantsev Iskra vastu oli algatanud.

Iskra oli väga solvunud, kuid mõelnud veidi, tuli ta järeldusele, et üldiselt võttes polnud ta Vitalilt midagi

muud osanud oodatagi. Iskra ju tundis teda, tundis teda hästi ja teadis hästi ka seda, et kõik, mis Iskraga tehas juhtub, huvitab Vitalit väga vähe, et Vitali sellele mingit tähtsust ei omista. Ka Iskrale endale ei omista Vitali erilist tähtsust. See kõik oli ju Iskrale teada, ja siiski ei kustunud ta südames kunagi lootusesäde: aga äkki, aga äkki... Äkki läheb Vitali tehasesse, läheb parteikomiteesse või Orleantsevi juurde, pörutab seal rusikaga lauale ning ütleb mehe kombel otsustavalt ja ahvardavalt: «Kes teil lubas minu naist solvata? Ma teile veel näitan!...»

Selna taga pandi raadio mängima. Naiskoor laulis sellest, kuidas pardid ja kaks hane kuhugi lendavad. Naised ise õhkasid ja õhkisid seejuures. Veelinnud lendasid võimatult kaua, vastavalt palju oli ka ohkeid ja ohkeid. Iskra oli närviline, ta oleks tahtnud minna ja raadio välja lülitada, ta tahtis vaikust. Kuid tuli välja kannatada. Iskra mõtles iseeneses, et elus tuleb just seetõttu väga palju ebameeldivat kannatada, et inimesed enese, oma naudingute ja oma tujude eest hoolitsetes lülitavad sageli elus sisse asju, mille üle nad ei mõtlegi, kuidas see teistele mõjub. Muidugi, mõni teine Iskra asemel poleks seda muusikat välja kannatanud, oleks võib-olla läinud ja juhtmed läbi lõiganud, korgid välja keeranud, mingi summutaja välja mõtelnud, oleks võinud isegi naabri raadio ära rikkuda. Kuid Iskra ei saa sellega hakkama. Võiks küll, aga ei hakka seda tegema. «Ja väga halb,» ütles ta iseendale, «väga paha, et sa seda ei suuda. Just seetõttu, et ühed liiga palju taluvad ja tagaplaanile hoiduvad, muutuvad teised veelgi jultunumaks ja hakkavad teisi veelgi vähem arvestama.»

Aga mis oleks, kui sellele muusikale siiski lõpp peale teha?

Iskra kõhkles ja mõtles veel kaua selle üle. Lõpuks ta ikkagi läks ja helistas naabri ukse taga.

«Vabandage,» ütles ta, ise oma häbematusest kohkudes. «Palun vabandage, kuid teie raadio teeb niisugust lärmi, et mu tüdrukuke ei saa magama jääda.»

«Palun,» ütles mingi traksidēs, raseerimata näoga kodanik. «Meil seda niikuinii keegi ei kuula. Me üldse

kipume unustama, et ta mängib. Teie ärge häbenege, tulge alati ja öelge.»

Kui Iskra oma tuppa tagasi jõudis, valitses juba selna taga vaikus, polnud enam parte ega hanesid. Tuli välja, et kõik oli väga lihtne. Tuli välja, et ei maksa istuda käed rüpes ja mõelda, et midagi on võimatu, peab end liigutama, tegutsema, ja võimatu muutub võimalikuks.

Esikus helistati, Iskra läks avama. Ukse taga seisis poisike, kes ulatas talle kirja.

«Paluti edasi anda,» ütles too, ja kirja Iskrale üle andnud, jooksis trepist alla.

Iskra keerutas kirja käes; tuli tagasi tuppa, pani piltid ette, tegi ümbriku lahti ja võttis sealt välja paberilehe; käekiri oli võõras. Ta luges: «Laimu teie kohta keegi ei usu. Kõik ju teavad, et see on vale. Ärge võtke seda südamesse ja ärge laske tujul langeda. D. Jeršov.»

Alles sel hetkel Iskra mõistis, et ta oli kogu aeg Dimitrilt mingit teadet, mingit elumärki oodanud, ta võinud ju Dimitri jääda ükskõikseks selle suhtes, mis tema, Iskraga, oli juhtunud! Ja Iskra ei eksinud, Dimitri andis endast elumärki.

Iskra laskus kušetile, hoidis kirja käte vahel ja surus näo selle vastu.

15.

«Mis te ulute? Mis te ometi ulute, Zoja Petrovna?» ütles Tšibissovi raevunult. «Mida ma teilt ka ei küsika, kohe hakkate uluma. Ei saa ju niiviisi! See pole enam mingi töötegemine.»

«Eks vallandage mind siis, vallandage!» hüüdis Zoja Petrovna nagu mingis ahastuses. «Siis on juba kõigel korraga lõpp peal.»

«Millel on lõpp peal, millel kõigel see lõpp siis on?» tundis huvi Tšibissovi. «Miks te nii imelikult räägite?»

Zoja Petrovna aga ei vastanud. Tšibissovi vaikis oodates ja ütles siis:

«Tähendab, te ei taha rääkida, noh, tehke, kuidas soovite, aga ärge siis vähemalt uluge. Asume asja juurde! Ma küsin: kas te nendest dokumentidest, mis

Orleantsev välja on koukinud, midagi teate? Kas te olete neid kunagi näinud?»

Kuid mida võis Zoja Petrovna pärast möödunud ööd sellele veel vastata?

Eile õhtul oli Orleantsev teda enda poole viinud, oli eriti õrn olnud, veennud — seda ta ju oskab! — Zoja Petrovnat mitu klaasi konjakit ära jooma; oli siis raadio mängima pannud ja sattunud välismaisele saatejamaale, kust tuli head muusikat. Nad tantsisid. Zoja Petrovna juba mõtles iseendas, et võib-olla on ta põhjusest Orleantsevi vastu kalgiks muutunud, võib-olla ta ei mõista kõike ja tujutseb asjatult ning võib-olla muutub ajapikku kõik veel heaks.

Umbes kesköö paiku muutus Orleantsev hajameelseks ja nukraks. Kui Zoja küsis, milles asi seisab, pani Orleantsev ta diivanile istuma, surus oma näo ta põlvede vastu ja hakkas nutma. Ehmunud Zoja püüdis tema pead tõsta, suudles ta laupa, silmi; Zoja huuled olid Orleantsevi pisaratest märjad, pisarad, suured ja rasked pisarad langesid ta kleidile. Zoja lihtsalt ei teadnud, mida teha. Ta sosistas mingeid segaseid sõnu, et Orleantsevit kuidagimoodi rahustada. Too aga rääkis: «Zojake, ma olen kadunud, kadunud, mu kallid. Kadunud.» Zoja püüdis midagi pärida; Orleantsev kas vaikis või kordas: «Ei, ei, kõik on läbi, kõigel on lõpp. Arvatavasti on see meie viimne öö.»

Zojal hakkas õudne tema seisukorrast, tema sõnadest ning sellest teadmatusest. Zoja Petrovnal tekkisid samuti külmavärinad, ka tema hakkas nutma. Kuid Orleantsev ei rahustanud teda. Ta ütles: «Olen sunnitud endale lõpu peale tegema, ma ei suuda seda häbi taluda.» — «Missugust häbi, Kostja? Ütle, missugust häbi?» Zoja Petrovna oli sel hetkel valmis kõike tema heaks tegema, oli valmis ükskõik millist häbi enda peale võtma, et ainult Orleantsevit päästa. «Kuule siis,» ütles Orleantsev käega silmi varjates. «Tšibissovi alustas minu vastu rünnaku. Ta väidab, et paberid, mis ma parteikomiteesse andsin, on võltsitud... Nad on muidugi ehtsad, ehtsad, Zojake! See on ju Krutilitši käekiri, need on tema märkused, tema mustandid ja eskiisid... Tšibissovi raiub aga oma. Karjääri pärast on ta valmis ükskõik

keda pulbriks tegema.» — «See ei või olla, Kostja. Ta pole hoopiski niisugune, ta on südamluk inimene...» — «Mis südant tal ka on! Niikaua on tal südant, kui teda ennast ei riivata. Aga sellega riivatakse, sest kõiges on ju süüdi tema. Ta püüab nüüd iga hinna eest välja rabelda ja hakkab enda päästmiseks kõiki lämmatama ja uputama. Olukorda lahendada, tõde jalule seada ja mind päästa võid ainult sina, üksnes sina.» — «Aga kui sul õigus on, miks sa siis räägid mingisugusest päästmisest? Kui sul õigus on, millest sind siis päästa, Kostja?» — «Kuidas sa küll ometi ei mõista, et need inimesed on suutelised kõigeks, nad ühinevad, asuvad üksteise seljaltaha, ja sellest müürist juba läbi ei murra. Kas sina siis seda ei taipas?» — «Aga missugused inimesed, Kostja?» — Tasased muusikahelid väljalülitamata raadiost vaiksidsid sel hetkel ja sametine rõõmus bariton ütles vene keeles ülemäära püüdlikult ja täpselt sõnu hääldades: «Tähelepanu, tähelepanu! Räägib raadiojaam «Vaba Euroopa». Erakorraline teadaanne. Kommunistliku režiimi poolt piinatud ungari rahvas tõusis üles ja heitis endalt türannia ikke. Kogu maal käivad vabastuslahingud...»

Diktori hääl jätkas rõõmujoovastuses oma juttu, Zoja Petrovna aga jäi vaikseks, tõmbus käärasse ja kattis näo kätega. «Kullake,» ütles Orleantsev, vabastades Zoja käed ja suudeldes ta silmi. «Kullake, ma mõistan sind... Kui kahju, et mina pole seal. Oleksin praegu barrikaadidel koos nendega, kes Budapestis partei linna komiteed kaitsevad, kes mehiselt seisavad määratsemis- hoogu sattunud kontrrevolutsiooniliste jõukude vastu. See on muidugi kontrrevolutsioon...»

Zoja Petrovna oli õudsest ööst rusutud, murtud ja ära piinatud. Hommiku eel kirjutas ta alla Orleantsevi poolt dikteeritud tõendile. Seal oli märgitud, et tema, Zoja Petrovna, Metallurgiatehase direktori sekretär, võttis direktori jaoks insener Krutilitsilt vastu nii mitme leheküljelise ettekande ja selle juurde kuuluvad materjalid. Kuupäev pandi vana: jaanuar. Orleantsev ütles: «Ainult nii võib tõestada Krutilitsi paberite ehtsust ja tema autoriõigust ratsionaliseerimisettpanekule, ainult nii saab äusat inimest kaitsta. Aitäh sulle, sa oled hea, sa

oled tore. Heida teki alla ja maga. Ma istun su kõrval ja valvan su und. Oled mul ju päris ära väsinud.»

Zojal õnnestus magada ainult tund aega. Orleantsevi talus tõepoolest kogu selle tunni Zoja lähedal ja hoidis tema kätt; läbi une tundis Zoja tema hellitust ja ta oleks vist võinud olla väga õnnelik, nii õnnelik, nagu ei eales varem oma raskes elus, kui poleks olnud seda rõõmsat häält välismaa saatejaamast, kui poleks olnud tunnet, et oled sel ööl midagi väga halba korda saatnud, kui poleks olnud seda allkirja.

Kuidas küll oleks pidanud Zoja Petrovna vastama Tšibissovi küsimusele, et kas ta neist Orleantsevi poolt parteikomiteele esitatud dokumentidest midagi teab. Muidugi ei olnud ta neid kunagi näinud ega neist midagi kuulnud. Kuid täna öösel oli ta ju allkirja andnud, et ta kümme kuud tagasi oli need insener Krutilitsilt direktorile üleandmiseks vastu võtnud. Kas seda tuleb mõista nii, nagu poleks ta neid direktorile õigeaegselt üle andnud? Jah, muidugi, just nii.

«Andestage, Anton Jegorovitš,» ütles Zoja Petrovna kahvatudes. «Kuid need paberid olid tõepoolest siin meie juures. Ma mäletan seda. Insener Krutilits tõi need minu kätte. Mina võtsin talt need vastu. See oli juba ammu, talvel. Tema aga, teate ju, missugune ta on, nõudis minult isegi allkirja. Ja ma andsin talle allkirja.»

Tšibissovi laskus hämmastunult ja nõutult toolile.

«Andsite allkirja... Täheleandab, ta siis ikkagi tõi. Olid... Aga kuhu te nad siis panite?!» karjus ta. «Kui need neetud paberid teie käes olidki, siis minu käes pole neid ometi olnud. Mis te mulle siin ka kokku ei räägiks, mina pole neid näinud!»

«Jah, teie, Anton Jegorovitš, polegi neid näinud. Kõiges olen süüdi mina. Ma ei andnud neid kohe teile üle. Nad vedelesid minu laua sahtlis. Pärast aga viisin ma nad sinna, peainseneri osakonda ja ütlesin, et need on vanad paberid. Noh, seal nad vist siis pandigi kausta.»

«Ma vallandan teid, käige kus kurat!» karjus Tšibissovi. «Te pole kellegi töötaja. Te olete bürokraat ja vusperdis. Teile ei loe teise inimese töö mitte kui midagi, te võite selle lauasahtlisse toppida ja ise rahumeelil kohtumistel jölkuda ning ööde kaupa kodust ära olla. Ma ei

taha enam midagi kuulda! ... Kutsuge kohe kaadriosa-konna juhataja minu juurde.»

Kaadriosakonna juhatajale, kelle Zoja Petrovna nuri-semata välja kutsus, Tšibissovi ütles, et tuleb otsekohe vormistada käskkiri ja Zoja Petrovnale lõpparve anda, tema asemele aga aegaviitmata teine töötaja võtta.

Tunni aja pärast Zoja Petrovnat Tšibissovi vastuvõtu-ruumis enam polnud, tema asemel istus seal teine noor naine, kes toodi sinna üle peamehaaniku osakonnast. Uus sekretär naeratas vastutulelikult, kuid Tšibissovi ei tahtnud tema peale vaadatagi.

Zoja Petrovna aga läks jalgsi koju. Ainult vaevu li-gutas ta oma tinaraskeid jalgu. Peas oli tunne, nagu oleks see klaasikilde täis tuubitud, seda ei saanud pöö-ratagi, nagu pöörad, nii hakkavad klaasikillud liikuma ja paljudes kohtades oma teravikega ajju tungima.

Zoja Petrovna jõudis hädavaevalt puistikuni, istus külmale pingile, sirutas oma pakitsevad jalad välja, surudes seejuures kontsad liiva sisse, ja toppis külme-tavad käed mantli käistesse; pea langes iseenesest rin-nale. Zoja ei mõelnud millelegi, kõik tundus tühisena. Viirastus homme päev — tume ja lootusetu. Noh, mis siis ikka, tulgu, mis tuleb. Helgeid päevi pole tal iialgi olnud. Mingisugused inimesed tulid tema ellu, endaga midagi kaasa toomata ja läksid siis jälle midagi ära vii-mata, nagu paistis, kuid elu muutus millegipärast järjest tühjemaks; tähendab, nad siiski röövisid midagi ära.

Kunagi, enne neid röövimisi, oli ta olnud hoopis teist-sugune ...

Talle meenus Vova, kellega ta koos koolis käis. Vova oli esimene ja tõenäoliselt ka viimane, keda ta tõsiselt oli armastanud. Kui algas sõda, läks Vova ja palus end rindele saata. Teda aga ei saadetud rindele, vaid lennu-kooli. Zoja läks temale sinna järele ja hakkas selle kooli sööklas ettekandjana tööle. Pärast kooli lõpetamist suu-nati Vova hävitusslennukite väeossa. Zoja läks tema kan-nul samasse väeossa ja töötas seal algul ettekandjana, siis viidi ta aga kantseleisse üle; Zoja hakkas seal masi-nal tippima. Nad kohtusid vargsi Vova nii lühikestel vabadel tundidel, rääkisid paljustki, küll möödunud

koolelust, tuttavatest poistest ja tüdrukutest ning tule-vikust. Siis otsustasid nad abielluda, teha oma suhted kõigile teatavaks ja mitte midagi enam varjata. Kuid nad ei jõudnudki seda teha, Vova hukkus. Ta tulistati alla õhulahingus väliaerodroomi lähedal. Zoja läks lähe-duses kasvavatesse põõsastesse, lamas terve päev seal karedaid pohlavarsi täis kasvanud mätaste vahel ja mõt-les, et sureb südamevalust. Veel ühe päeva veetis ta Vova kalmul savise künka kõrval, kuhu oli pandud punane sammak, mille ülaosas asetsesid viisnurk ja Vova näopilt, mis oli lõigatud puusse. Oli võimatu mõelda, et tema, lõbus, ilus, tark ja hea Vova lamab selle punaka mulla all, et ta mitte iialgi enam ei naerata, ei vaata Zojale oma poisikeselike hallide silmadega otsa ega suudle teda iial enam ...

Zojale tuli meelde möödunud õudne öö ja kohutav, visa Orleantsev. Tema hellused ei suutnud Zojat kauaks petta. Orleantsevi juurest lahkudes nägi Zoja ainult selle inimese julmust, tema kõike enese ümber lammuta-vat järeleandmatust. «Vovake, kallid, kui suur puudus on mul sinust, kuidas mulle sind vaja on. Peale sinu pole kedagi, kes minu eest seisaks, keegi peale sinu ei ütle tollele inimesele, et ta ära läheks ja mind rahule jätaks ...»

Külm tungis pikkamööda ja visalt mantli alla. Zoja Petrovnal hakkas vilu. Ta tõusis pingilt; kangestunud jalad liikusid vaevaliselt. Oli nii imelik tunne, et polnud kusagile tõtata. Isegi puhkusenädalatel polnud ta sellist tunnet. Isegi sanatooriumis tuli kogu aeg kiirustada küll hommikusöögile, protseduuridele, suprema ja kinno. Nüüd pole vaja enam kella vaadatagi. On täiesti üks-kõik, millal ja kuhu sa lähed, kõik on ükskõik, keegi selle tõttu ei kannata, miski selle tõttu ei muutu.

Koju jõudes ei saanud Zoja kuidagi sooja; ta muudkui külmetas ja lõdises, heitis siis voodisse ja palus endale sooja koti anda. Peagi tuli Orleantsev, istus Zoja aseme juurde ja suudles tema käsi. Zoja aga ei tahtnud teda kuulda ega näha, ta ei avanud silmigi, meenutas ja nägi ainult Vovat. Vova oli kusagil kauges minevikus, pärast teda polnud enam midagi, ei midagi, polnud seda Orle-antsevit ega kogu seda lugu dokumentide ja allkirja-

dega, polnud üldse mitte kui midagi. Huvasti jättes lubas Orleantsev homme uuesti sisse astuda.

Õhtul koputati kõvasti uksele ja tuppä tuli, ajaleht käes, naabrinaine, tüse vanem naisterahvas, rindel langenud tööliste lesk, kelle mees oli töötanud Metallurgia tehases.

«Vabanda, Zoja Petrovna, kullake, ma näen küll, et oled haige, kuid asi on tõsine, vabanda, sa oled parteilane, seleta ära, mis on ometi juhtunud.» Ta vibutas käes ajalehte. «Mingisugune reaktsioon, rahutused, rüüdamised. Ja minu poeg teenib seal tankiväes, Sura, sa ju tead teda. Rahuaeg, ja vaata, mis äkki juhtub! Vähe mehest, vaata et pojaga ka äkki... Zoja Petrovna! Kuidas siis nii? Seal ju rahvademokraatia ja rahvavõim... Kes seda mässu siis sepitseb? Missugune reaktsioon? Kes need ometi on?»

«See on kontrrevolutsioon, Pavla Fjodorovna. Nii suguseid vandenõusid oli ju meil ka pärast seitsmeteistkümnendat aastat. Küll olid seal valgekaartlased, essee-rid, anarhistid, välismaa luured...» Zoja Petrovna oli raske rääkida, ainult vaevu liigutas ta huuli; silmad ei tahtnud avaneda, tuli vaeva näha, et laugusid kergitada.

«Kuid ega's siis nüüd mõni seitsmeteistkümnenda aasta ole!» jätkas tankisti ema Pavla Fjodorovna järjest rohkem erutudes. «Kui kaua nad juba rahvavõimu ajal elavad! Kuhu siis nende võim vaatas? Kuidas nad niisugusel kontral sigineda ja veel pead tõsta lasksid? Kuhu see küll kõlbab! Kuidas ometi rahvas seda sündida laseb? Juhtuks meil praegu midagi, kas meie siis, käed rüpes, istuksime! Ja olgugi meie sinuga ainult naised, ikkagi läheksime ja kas või nendesamade paljaste kätega kägitaksime neid lurjuseid. Kuidas sina arvad?»

«Noh, küll rahvas saab seal ka kontrrevolutsiooni jagu, Pavla Fjodorovna.»

«Annaks jumal, annaks jumal,» ütles naabrinaine. «Aga minu Sura, mis sa arvad, mis temast saab?»

«Mis te nüüd, Pavla Fjodorovna!» Zoja Petrovna mõistis, missugust vastust see erutatud naine temalt ootas. «Temaga ei juhtu midagi. Ega siis sõda ole. Ainult üksikud kokkupõrked, rahutused.»

«Too aga luges jälle valjusti teadaannet Budapestist, nagu tahtes veel midagi ridade vahelt välja lugeda. Teadaanne oli liiga napolisõnaline, liiga lühike ema jaoks, kelle poeg oli seal Ungaris sõduriks. Ta oleks tahtnud lugeda midagi niisugust, et kogu Budapest oleks silmaga näha, oleksid näha nii need, kes rahvavõimu, sotsialismi müürina kaitsevad, kui ka need, kes selle võimu vastu on, ja et oleks selge, kes neid selleks ohutas, kes neile relvi andis, ja peaasi, et oleks näha, õige selgesti näha, kus seal on tema Sura, mida ta teeb ja mis temaga on.»

Hilja õhtul, raadiosaated ära kuulatud, tuli naabrinaine uuesti.

«Näe, lahingud muudkui käivad. Välismaalt tungib mingisugune kontra sisse. Metsikused, tapetakse kommuniste. Mis see siis ometi on, Zoja Petrovna? Sina oled parteilane, sina pead teadma.»

Zoja Petrovna ei teadnud, mida vastata. Kust küll tema, haige, murtud ja rusutud inimene, pidi teadma, mis seal Ungaris sünnib? Zoja mõistis, et seal toimub midagi väga halba ja rasket, aga see oli ka kõik. Olgugi ta parteilane, ei teadnud ta sellest midagi rohkem kui naabrinaine. «Parteilane,» muigas Zoja enese üle. Parteilane, kes annab valeallkirju. «Mis parteilane ma olen, olen ainult üks õnnetu, vilets ja kõnevõimetu olend, kelle peale põrutati jalaga, keda kõditati kõrva tagant, ja kes oligi valmis orjalikult võõrast tahet täitma.»

Tehase polikliiniku arst, kes järgmisel päeval kutsuti, ütles Zoja Petrovna seisukorra väga halva olevat, tema närvisüsteem olevat äärmuseni kurnatud, ja kui ei võeta tarvitusele kõige radikaalsemaid abinõusid, võivad asi katastroofiliselt lõppeda. «Aga milliseid abinõusid, doktor, milliseid abinõusid?» küsis ema, püüdes kõnelda nii, et Zoja Petrovna ei kuuleks. Kuid Zoja Petrovna kuulis kõik. «On vaja väga põhjalikku puhkust,» vastas arst. «Kõige parem oleks muidugi sanatoorne ravi. Praegu, novembris, pole veel hilja, võiks minna kusagile kas Gagrasse või Sotši. Supelda võib-olla ei saa, kuid päike, õhk, loodus ja tavalisest ümbrusest väljapääsmine... Teie tütar on direktori sekretär. Kui šeffi hoolt kannab, võib erakordse juhtumi tõttu väga kiiresti tuu-

siku saada.» — «Jajah, ma lähen Anton Jegorovitši juurde.»

«Emake,» ütles Zoja Petrovna kinnisilmi, kui arst oli läinud. «Võid minemata jätta. Mind vallandati tehasest.»

«Mu jumal küll! Kuidas siis nii, Zojake? Sind ju alati kiideti, premeeriti...»

«Just nii, ema, lasti lahti. Ja asja pärast. Ma olen suur süüdlane. Sinult aga palun ainult ühte. Mul on kotis raha, sain lõpparve. Katsu sellega võimalikult kauem läbi ajada, püüa elada hästi kokkuhoidlikult, söö ise ja anna lapsele, mulle pole midagi vaja. See on kogu meie raha. Kust seda edaspidi võtta, seda ma ei tea.»

16.

«Praegu on büroo istung, seltsimees.» Gorbatšovi sekretär Siimake püüdis rääkida võimalikult veenvalt. «See võib kesta mitte vähem kui kaks, aga võib-olla koguni kolm tundi.»

«Pole midagi, ma ootan,» vastas Dimitri linnakomitee sekretäri vastuvõturuumis istet võttes.

«Pärast seda peab Ivan Jakovlevitš lõunale minema. Ta on ju ka inimene, kas pole tõsi?»

«Ma jään ootama, ma ootan,» kordas Dimitri.

«Ja üldse on parem tulla Ivan Jakovlevitši juurde vastuvõtupäevadel. Homme näiteks on vastuvõtupäev. Või siis reedel. Võib ju yarakult ilma kiirustamata ja närveerimata end sisse kirjutada.»

Dimitri avas kaasatoodud raamatu ja ütles:

«Temal on reedel vastuvõtupäev, minul aga tööpäev. Graafikud ei lange kokku.» Ja hakkas lugema.

Siimake jäi vait ja hakkas oma paberitega tegelema. Kolme tööaasta jooksul oli ta selles toas igasuguseid külastajaid näinud. Alguses kartis ta väga kätsejaid, kes rusikaga vastu lauda tagusid, rahvast irdumisest ja bürokratismist karjusid ning nii teda kui ka Ivan Jakovlevitši solvasid. Niisugused näisid Siimakesele hirmuäratavate tõe ja õiguse eest võitlejatena. Kui nad karjusid midagi revolutsioonist ja vennaskalmudest ning

tagusid endale vastu rinda, hakkasid Siimakesel põlved värisema. Kuid aeg läks edasi ja Siimake sai juba ammu aru, et kätsejaid õigusejüngrid olid tavaliselt tühised intrigandid ning suured argpüksid; tasub ainult võtta telefonitoru ja öelda, et «kui te tembutamist järele ei jata, kodanik, siis kutsun miilitsa,» kui nad juba kiiresti kadusid. Kui aga miilitsaga ähvardamine ei mõjunud, juhatas Siimake nad lõppude lõpuks ise uksest välja. Siimake oli õppinud mõistma nii nende iseloomusid kui ka nende asjaõiendusi.

Hullemad, palju hirmsamad olid vaiksloomulised, kes kõige peale vastasid: «Pole midagi, ma ootan,» ja istusid nagu kivistunult tundide kaupa vastuvõturuumis ning ikkagi oma tahtmise läbi viisid. Ivan Jakovlevitš võttis nad vastu. Mõned neist tulid samuti mitte eriti tähtsate asjade pärast, juhtus ka, et lihtsalt tühja-tühja pärast. Noh, kuidas sa lähed ja küsid, kas ta tuli tühja-tühja pärast või mitte. Sageli tuli ju ka selliseid, kes tõstsid üles väga tõsiseid küsimusi, niisuguseid, mida Ivan Jakovlevitš hiljem büroole arutamiseks esitas.

«Võib-olla astute einelauast läbi, seltsimees?» ütles Siimake veidi aja pärast. «Joote seal teed. Einelaud on meil all, kui trepist alla lähete, siis vasakut kätt.»

«Aitäh,» vastas Dimitri silmi raamatult tõstmata. «Ma kodus jõin.»

«See vist oli küll juba hommikul?»

«Ei, lõuna ajal.»

Selleks ajaks, kui inimesed Gorbatšovi kabinetist välja hakkasid tulema, oli Dimitri juba palju lehekülgi läbi lugenud. Väljunud vestlesid veel mõni minut omavahel, olid vastuvõturuumi ukse juures kobaras koos, küsisid midagi Siimakeselt, nõudsid temalt midagi, läksid veel kabinetti tagasi ja tulid sealt uuesti välja. Dimitri luges edasi, ühe silmaga aga jälgis seda sagnat, et Gorbatšovi mitte käest lasta.

Lõpuks tuli ka Gorbatšov kabinetist välja. Dimitri tõusis ja astus tema juurde:

«Tervist, Ivan Jakovlevitš.»

«Tervist, Dimitri Timofejevitš. Tervist, kullake. Kas minu juurde või?»

Gorbatšovi silmades oli niisugune ilme, et teda röömustaks küll väga, kui selguks, et Dimitri ei tulnud tema, vaid kellegi teise juurde. Silmad olid tal väsinud ja auku vajunud. Kuid Dimitri ei saanud oma jutuajamist enam ühtki päeva edasi lükata.

«Täiesti õige,» ütles ta. «Just teie juurde.»

«Noh, mis siis ikka... Siimake,» pöördus Gorbatšov oma sekretäri poole, püüdes ise lõbusat nägu teha, «las toovad meile teed ja mõned võileivad. Astuge sisse, Dimitri Timofejevitš.»

Nad võtsid pika nõupidamiselaua taga teineteise vastu istet. Pead kätele toetades vaatas Gorbatšov vaikides Dimitrile otsa, kuid arvatavasti ta ei näinudki teda. Võib-olla alles nüüd praegu tulid talle pähe veelgi õigemad lahendused kui need, mis bürool vastu oli võetud. Dimitri vaikis samuti. End siia tulema seades, tee peal ja veel vastuvõturuumis oodates oli tal olnud hulganisti tuliseid, kaalukaid ja veenvaid näiteid ning tõestusi, mis otse kippusid keelele. Aga kuhu nad nüüd kõik olid jäänud?

«Kas näete nüüd,» ütles Dimitri, kui oli endast võitu saanud. «Ma küll ei tea, mis teie arvate, Ivan Jakovlevitš, kuid minul lausa kõrvetab rinnus sellest pudrust, mis meil seal kokku keedetakse.»

«Missugusest pudrust?» küsis Gorbatšov.

«Eks ikka sellest, kuidas ausaid inimesi teotatakse. Minu vend Platon aeti tehastest minema. Insener Kozakova elu on ära mürgitatud. Tema on noor, armastab oma tööd, on aus... Ja milles teda korruga süüdistatakse? — süüdistatakse varguses, selles, et ta võõra leiutise olevat omaks tunnistanud.»

«Mis sa nüüd küll räägid, Dimitri Timofejevitš.» Gorbatšov võttis portsigarist paberossi. «Oled sina aga äge!... Lao faktid ette!»

«Ah faktid?... Aga miks siis minu vend Platon tsehhist minema aeti? Kas mitte sellepärast, et võtta sinna see närukael Vorobeinõi, kes võib teenida keda tahes, kas või meie vaenlast? Ära faktide ees silmi kinni pigista, Ivan Jakovlevitš! Insener Kozakova on puhta hingega inimene, aga mis temaga tehakse? Nad on tema ümber säärast udu kokku keerutanud, et vaata

ette, ajavad teise veel silmusesse. Ja Tšibissovi... pole ja mulle ei veli ega vader, ta on direktor, on ülemus. Kui seda asja väikekodanlase vaatevinklist arutada, siis peaksid meie huvid erinevad olema. Aga nad ei ole erinevad, nad langevad ühte, oleme ju temaga töökaaslased. Ja ta on tõeline inimene...»

«Ära püüa teda minu ees puhtaks pesta,» ütles Gorbatšov vahele. «Tšibissovil tuleb kergemeelsuse eest ning leiutajatesse ja leiutistesse ebaõige ja mitteparteilise suhtumise eest vastust anda. Ma tean seda lugu. Olen siin ka ise süüdi. Oleks tulnud teda õigel ajal karistada, see oleks teda distsiplineerinud ja järele mõtlemata pannud.»

«Ja mis nüüd tahetakse teha? Teda tahetakse ju koha pealt minema lüüa. Asi iseenesest on tühine. Aga kas sa ka tead, Ivan Jakovlevitš, kui suureks need tüübid sellele puhuvad? Just nagu pilvelõhkujat ehitaksid. Tehases muudkui levitatakse kuuldusi, üks ikka teisest vastikum. Ja mis teatris on!... Kutsuksid õige minu venna Jakovi välja ja küsiksid temalt, mis seal sünnib. Kas sa lugesid, neil päevil ilmus näitejuht Tomašuki artikkel? Keda ta oma kirjatükis siis mustab? Kas sa mõtled, et Jakovit? Või näitleja Guljajevit? Või kunstnik Kozakovi? Ei, ta mustab parteid, kes niisugused inimesed on üles kasvatanud ja kes neid toetab, näed siis, keda Tomašuk tõrvab! Teevad ise näo, nagu arutaksid nad sotsialistliku realismi probleeme, tegelikult aga... Ei, Ivan Jakovlevitš, seda ei tohi kauemini kannatada, ei tohi enam vaikida. Aga muidu võib veel ei tea mis juhtuda... Küsi oma tütrelt, kuidas neil seal mõnede üliõpilastega lood on. Noortel on pead segi aetud. Seal lokkab üks igavene surimuri.»

«Kuule, Dimitri Timofejevitš,» ütles Gorbatšov. «Võib ju muidugi olla, et mõningad elemendid sellest, millest sa jutustad, meie elus ka esinevad. Kuid üldiselt oled sa suur meister kõike liialdama.»

«Parem ohuga liialdada, kui seda vähendada ja alahinnata. Ühest põlevast tikust võivad linnadki hävida.»

«Ka liialdada ei tohi. See võib ainult paanikat tekitada.»

«Kui jälle vähendada, tekib muretus ja enesega rahul-

olu. Kergeusklikke aga püütakse paljaste kätega, kas sa seda ka tead?»

«Jah, tean küll. Aga üks paanikategija võib ka terve diviisi laostada.»

«Noh, see diviis ei kõlba siis küll kuhugi, kui ta juba ühele paanikategijale alistub. Üldiselt võttes, Ivan Jakovlevitš, tulin ma sinu juurde kui reakommunist partei juhtiva töötaja juurde, et otsekoheselt ja ametlikult teatada: seltsimees parteiline juht, tee olukord klaariks. Kui me lastena oma asjad laiali loopisime, nii et pärast neid enam kuidagi leida ei suutnud, ütles meie isa alati: «Mis meil käes on, seda ei oska me hinnata, kaotatud aga nutame taga.» Kergeusklikkuse ja enesega rahulolu tõttu võime nii palju kaotada, mida pärast pisarate valamise ja küünte närimisegagi tasa ei tee. Nii on lood, Ivan Jakovlevitš!»

«Oled sina aga põikpea, ah, missugune põikpea!» Gorbatsšov vangutas laitvalt pead. «Oled veel noor. Sa ei tea, mis meie oleme läbi teinud. Aga meie oleme nii tulest kui ka veest läbi käinud ja igasugused katsumused üle elanud. Meil on monoliitne, partei ümber koondunud rahvaste pere. Ja millised toredad inimesed on meil üles kasvanud. Noh, mõni küll vassib vahel poliitikas, juhtub, et mõni ei saa vahel igast asjast aru, aga ega siis kõik saa ühtemoodi teadlikud olla, kõik oleneb ju sellest, kui kaugele keegi on arenenud. Kuid tervikuna, kokku võttes on nad head nõukogude inimesed. Muidugi võivad ju olla mõned üksikud, kes mõistmatusest või selle tõttu, et nad välismaisele propagandale ei oska vastu seista, püüavad meid tagasi kiskuda. Kuid see on ainult sääse hammustus ja muud ei midagi.»

«Heade inimeste suhtes räägite te, Ivan Jakovlevitš, õigesti, kuid ka sääski ei tohi alahinnata. Sääse hammustusest tekib malaaria, mis võib hiljem mitmeks aastaks lõdisema panna.»

Dimitri lahkus rahulolematuna ja süngena. Väljudes ta ütles:

«Kuulge, ma kirjutan kõigest sellest Keskkomiteesse.»

«See on teie teha.»

Saatnud Dimitri trepini, kavatses Gorbatsšov koju minna. Kuid Siimake ütles:

«Ivan Jakovlevitš, insener Krutilitš helistas ja palus, et saadaksite talle mingi kirjaliku ettekande tagasi, ta olevat originaali teile jätnud.»

«Oli siin küll üks niisugune asi, oli küll. Ainult, et see oli juba ammu. Kas teie kappides seda ei ole?»

«Ei ole, Ivan Jakovlevitš. Tuhnisin ja puistasin, siis aga tuli meelde: te võtsite selle ju koju kaasa. Te ei lundnud end tookord hästi ja ütlesite, et lähete lamate ja loete...»

Kodus tuhniti kõik laualaekad ja kõik raamatukappide riulid läbi. Seda neetud kausta ei olnud aga kusagil.

«Võib-olla on see ära põletatud?» ütles Anna Nikolaevna. «Suvel, enne puhkust, sa sorteerisid mittevajalikud paberid välja... Võib-olla pistsid ka selle sinna rämpsuhulka? Olen sulle alati rääkinud: ära tassi paberid koju, hoia need enda juures linnakomitees.»

«Oled sina aga tore, neid tuleb ju ka lugeda, aga mitte ainult hoida. Aga jõuab siis kõike seal ära lugeda? Ise ju tead, missugune see linnakomitee elu on.»

Sel õhtul tuli vanemate juurde Kapa, et kokku leppida, kuidas üheskoos oktoobripühi vastu võtta. Teada saanud, mis vanematele niisugust tuska teeb, ta ütles:

«Oi, paha lugu, isa, et sa need paberid ära kaotasid. Sa ei tunne seda Krutilitši. Tema pärast on tehases nii palju pahandusi. Seal on samuti mingisugused paberid kaduma läinud, nüüd on kõigil närvid pingul.»

«Küll aga töid võrdluse, kullake!» Gorbatsšov koguni villistas. «Seal tegi Tšibissova oma näotuid tempe...»

«Dimitri Timofejevitsš aga räägib, et...»

«See sinu Dimitri Timofejevitsš käis juba täna minu juures, juba käis,» ütles Gorbatsšov vahele. «Te võiksite Andreiga teda ometi kasvatada.»

«Milles siis asi on?»

«Jah, näed siis, milles...» Gorbatsšov tahtis öelda, et Dimitri Jeršov on põikpea, et ta on inimene, kes vaatab ühiskondlikele nähtustele liiga kitsalt. Kuid jättis ütlema ja jäi mõttesse.

Kuigi Gorbatsšov Dimitri Jeršoviga täna vaidles, sai ta sealjuures väga hästi aru, et tolle sõnades oli palju tõtt. Kahekümnendast kongressist möödunud kümne kuu jooksul oli parteiorganisatsioonidest tulnud korduvalt

signaale selle kohta, et ennast külge kleepides töö mida partei teeb isikukultuse tagajärgede likvideerimiseks, ja karjades kõlavaid revolutsioonilisi sõnu, on hakanud pead tõstma säärased inimesed, kes aastakümneid pole suudki paotanud. Nende kisakõride hulgas on muidugi ka lihtsalt segadusse sattunud ja sündmustes halvasti orienteeruvaid inimesi. Kuid mõned sarnanevad ka kuuejalgsete olevustega, kes pärast pragudes talvitumist esimese sula ajal hakkavad kõiki oma jäsmeid liigutama ja vaatama, kellele saaks hambad sisse lüüa. On lagedale ilmunud igasugused lobisejad ja fantaseerijad. Mingisugused veidrikud on hakanud kisama, et kunst olevat vaba igasugusest vastutusest. Just veidrikud, teisiti ei oska neid nimetada. Kas nad siis tõesti mõtlevad, et parteilise juhtimise alt «vabastatud» kunst saab eksisteerida «omaette»? Et temale ei alusta jahki kodanlik ideoloogia? Kodanlikul ideoloogial jätkub küllalt osavust ja kavalust, tema taktikaks on inimene oskuslikult ja peenelt laostada, temast individualist ja ahnitseja kasvatada. Seal, enda pool, on ta sellele eemärgile allutanud kõik, nii kirjanduse, teatri, kino, maalikunsti kui ka kõik muu, mis silmale midagi pakub või kuidagi meelt lahutab. Imelik, kuidas «kunsti vabadusest» targutavad veidrikud ei mõista, et nad lähevad, suu naiivselt ammuli, «vabaduse» peibutise järele nagu lapsed muinasjutus kirjutud prääniku järele, millega nõiamoor neid metsa meelitas, et seal rasvaseks nuumata, ahjus ära praadida ja siis nahka panna.

Et niisuguseid asju ette tuleb, seda näeb ka tema, Gorbatsšov. Kuid need on üksikjuhud, need kõik on ainult üksikisikud. Ja need inimesed pole ju vaenlased, nad käivad lihtsalt eksiteed... Nad teevad kisa ja kära ning jätavad siis järele, sest saavad ise oma eksimusest aru; elu ise sunnib neid aru saama; ja pärast nad veel punastavadki.

Kapa oli Anna Nikolajevnaga juba ammugi kõik pühade suhtes kokku leppida jõudnud, Gorbatsšov aga istus ikka veel ja mõtles.

«Vaata ette, isa, küll sa veel saad Krutilitsilt nende paberite pärast,» ütles Kapa ootamatult.

Gorbatsšov ei saanud nii äkki aru, millest Kapa räägib. Kui ta aga taipas, siis vihastas.

«Pole midagi, küll klaarime kuidagimoodi ära,» vastas ta rahulolematult.

17.

Guljajev ei läinud seitsmendal novembril demonstratsioonile, kuigi talle väga meeldis sel päeval laulvate, lautsivate ja naervate inimeste saginas tänaval viibida. Nende hulgas ta nagu muutus nooremaks ja möödunud meenutades ka erksamaks.

Ta ei läinud sellepärast, et valmistus õhtuseks esinemiseks, esietenduseks, ja oli erutatud. Peaproov oli läinud hästi, kuid sinna olid kutsutud nii-öelda teatrisõbrad, kes vääradel kaalutlustel võisid kogu tõe välja ütlemata jätta, kes õnnitledes, kätt surudes ja suudeldes võisid tõe siiski endale pidada. Kunstitöötajatel on kombeks sinu puudustest vaikida, et sind mitte kurvasutada. Üleeile oli olnud uuslavastuse ühiskondlik läbi vaatatus. Ka sinna kogunes eriline publik: igasugused juhtivad seltsimehed, kultuuritöötajad ja ajakirjanikud, kui aga keegi neist ei saanud sel päeval tulla, siis nende tüdid, vanaemad või teenijad. Täna aga, täna on esietendus, täna tulevad need, kes teatrit armastavad, kes ostavad piletid kassast, omaenda tööga teenitud raha eest. Nemad kõnesid ei pea, nemad ei avalda poiklevaid hinnanguid pudeli limonaadi taga direktori või kunstilise juhi kabinetis. Nemad kas kutsuvad pärast etenduse lõppemist veel kaua näitlejaid lavale või ei vaata etendust üldse lõpuni või aplodeerivad eesriide langedes tagasihooldlikult puhtast viisakusest ja tormavad siis üksmeelselt kalosside järele.

Kui paljudest etendustest oli Guljajev oma näitlejaelu jooksul osa võtnud, kui paljudes osades mänginud, — kas polnud juba aeg jätta närveerimised uue etenduse eell? Ei, sellest ei tulnud midagi välja, vilumus ei olnud ükskõiksust kaasa toonud; Guljajev oli nii erutatud, nagu läheks ta täna esimest korda lavale. Ta mõtles isegi juba sellele, et kas mitte juua julgustuseks klaas

konjakit. Kuid ei, sellest vahendist ta loobus. Just selles võibki peituda võimaliku läbikukkumise eokene, ütles ta enesele, just sellest võibki tekkida vana Okunevi osa täitmisel vale tonaalsus, mis avaldub olgu siis sihukese teatrilavadel traditsioonilise rahvapärase vanamehe kujutamises liigselt kemplevana, või siis ülespubutud melodramaatilisus. Ei, kõik pidi olema tõepärane, kõik pidi olema suur, ilus ja õilis tõde.

Niipea, kui Guljajev lavale astus, kadusid kahtlused, erutus ja kõhklused iseenesest. Ta peaaegu ei näinudki saali, ainult mõistus märkis ära, et saal oli rahvast tulvil, istuti isegi lisatoolidel. Siis saal nagu hajus ja algas metallurgide, Okunevide perekonna tööliselu. Laval lahendati nõukogude rahva sõjaeelse elu suuri probleeme, tehti plaane, unistati kommunistlikust tulevikust, mis näis olevat juba nii lähedal. Ühed kavatsesid abielluda, teised pensionile minna, kolmandad aga alles sündisid. Puhkes sõda... Pulmad, pensionid, unistused ja plaanid paisati tagaplaanile. Kuid perekonna elu ei jäänud seisma, nagu kogu maa elugi. Elu muutus karmiks ja pingeliseks; inimestel tekkisid teised plaanid ja teised unistused — vaenlane iga hinna eest puruks lüüa, tungida ta südameni, — ja las siis see, kes verd ja pisaraid põhjustas, saab aru ning tunneb ka iseenda nahal vere ja pisarate hinda. Metallitöölised Okunevid olid nüüd enamikus sõdurid, kes kindlasti saabuva võidu nimel said üle igasugustest raskustest ja kõigist kannatustest. Need, kes polnud sõdurid, sulatasid Uraali tankide ja kahurite jaoks terast. Kõige vanemad ja kõige nooremad aga jäid saatuse tahtel kodustele tuhaasemetele, vaenlase poolt vallutatud maale.

Vaheaegadel sulges Guljajev end garderoobi. Ta peitis end sõprade ja tuttavate eest: ta ei tahtnud, et nende sõnade ja arvamuste tõttu hajuks pinge, mis tal laval juba esimeste sammude juures oli tekkinud. Ta tundis, kuidas see pinge pildist pilti kasvas, kuidas see ta täielikult vallutas. Eelviimast pilti, kus vana Okunev fašistide hoopide all hukkab, kuid hukkab nii, et vaataja ka timukate endi peatset paratamatut lõppu näeb, mängis Guljajev vapustava jõuga. Kui valgus laval kustus ja pöördlava viimaseks pildiks kolinal liikuma hakkas,

saal otse mürises aplausidest ja heakskiiduhüüdeist. Ja kui näidend lõppes, puhkes ovatsioon. Metallurgid, sadamatöölised, meremehed ja laevaehitajad karjusid «braavo», nõudsid lavale näitejuhti ja autorit, ikka ja jälle kutsuti välja Guljajevit. Aleksahhin oli nii ärevil, et komistas eesriidesse ja pidi peaaegu orkestriruumi kukkuma. Guljajev oli üleni pisarais, ta polnud enam ammu niisugust rõõmu ja niisugust vaimustust tundnud.

Lõpuks kutsuti ka kunstiline juht lavale. Tollel oli näol heldinud ilme. Ta käis laval kobaras koos seisvate näitlejate ümber, mõnel surus kätt, mõnda süleles venalikult; Guljajevit aga suudles kolm korda vana vene kombe kohaselt; seejärel tänas kõiki käsi rinnale surudes. Talle aplodeeriti nii, nagu oleks just tema selles peasüüdlane, et teater niisuguse erutava näidendi lavale lõi.

Isegi kunstnik Kozakov, lavakujunduse autor, tiriti lavale. Sealt puudus veel ainult teatri direktor — Jakov Timofejevitš Jeršov. Liigutatud sellest, et publik etenuse vaimustusega vastu võttis, ruttas Jakov Timofejevitš oma kabinetti, avas mõned šampanjapudelid ning andis korralduse, et näitlejad ja sõbrad kohe tema juurde saadetakse. Varsti kogunes ruumikas kabinet rahvast täis. Süleldi, õnnitleti vastamisi, käituti nii, nagu oleks juba üsna tublisti joodud. Teatril oli püha, suur, tõeline ja rõõmuküllane pidupäev. Võib ju olla, et dramaturgiliselt oli see Aleksahhini näidend kogemustega ja vilunud käega dramaturgide näidenditest halvem, võib ju olla, et selles oli mõndagi liigset, kuid publik ei hoolinud pisiasjadest, sest ta nägi laval iseennast, oma elu, oma tundeid, oma mõtteid, unistusi ja seda, mis teda innustas. Ning ta oli teatrile selle eest tänulik.

Alles pikkamööda hakkas Guljajev direktori kabinetti kogunenud inimeste nägusid eraldama. Sel päeval oli ta laiali saatnud rohkem kui kümme korda oma raha eest ostetud piletit. Suurem osa kutsutuist olid kõrgahjutöölised, kellega Guljajev oli sõbraks saanud oma osakalal töötades, ja kes teda abistasid hea nõuga, ütlesid selgitava sõnakese selle kohta, mida tema ega Aleksahhin ei teadnud. Mõned neist uutest tuttavatest olid nüüd

siin, direktori kabinetis. «Väga tubli, Aleksander Lvovitš!» ütlesid nad talle. «Lihtsalt suurepäranel! Tegite sellega meile kohe nagu pühadekingil!» Paljud aga nähtavasti olid häbenenud või siis ei teadnudki siia tulla. Nii oli nähtavasti talitanud ka Zoja Petrovna, kellele Guljajev lubaduse kohaselt oli esietendusele kaks piletit saatnud. Aga võib-olla polnudki teda teatris, võib-olla et see pealinna keigar ei tahtnud provintsi dramaturgi provintslikku lavastust provintsi teatris näha ega lasknud ka Zoja Petrovnal tulla...

Iskra Kozakova tegi Guljajevile märkuse, et too vaatavat kogu aeg niiviisi ringi, nagu oleks tal keegi kaduma läinud.

«Te olete väga tähelepanelik, Iskra Vassiljevna,» vastas Guljajev. «Ta pole just kaduma läinud, aga ma ei leia teda. Palusin ühe kena daami tänasele etendusele. Võib olla te tunnete teda: see on teie tehase direktori sekretär Zoja Petrovna.»

«Zoja Petrovnat pole,» vastas Iskra. «Direktor valandas ta toorelt ja häbematu, lihtsalt ajas ta minema just nagu mõni vana korra aegne peremees. Kõik on selle üle pahased.»

Guljajev läks tujust ära:

«Iskra Vassiljevna, mis te ometi räägite! Mille pärast siis?»

«Eks ikka sellesama pärast, mispärast mindki iga suguseid komisjone mööda tassitakse. Krutilitš... Orleantsev... Mingisugused paberid, allkirjad. Et tont neid kõiki võtaks!... Ei tahaks kohe niisugusel pidu päeval neid meeldegi tuletada.»

Guljajev oleks tahtnud Iskra Vassiljevnal Zoja Petrovna kohta veel täpsemalt järele pärida, teda pani see lugu väga imestama, kuid tuli Gorbatšov, surus tema kätt ja ütles:

«Õnnitlen, seltsimees Guljajev. Olen ise endine tööline ja võin sellele, kuidas teie töölist kujutate, kõige kõrgema hinnangu anda. Te teete seda suure taktitundega, sügava armastuse ja austusega. Suur tänu, veel kord suur tänu.»

«Ja suur tänu ka teile heade sõnade eest,» kummardas Guljajev.

Nende ümber hakkas rahvast tunglema. Jakov Timofejev ütles:

«Ega see lavastus teatrile kerge olnud, Ivan Jakovlevitš. Selle ümber käis äge võitlus. Aleksander Lvovitš on selle lavastuse üks peamine, täpsemalt öeldes, kõige suurem entusiast.»

«Ausalt öeldes on ta näidendi autorist tunduvalt olulisem,» ütles kohmetunud Aleksahhin. «Kui poleks olnud Aleksander Lvovitšit, ei oleks ka seda näidendit olnud. Tema pani mind seda kirjutama ja tublisti poole sellest kirjutas ta ise.»

«Aitab, kullake, aitab, sa liialdad!» peatas Aleksahhin Guljajev. «Nii tagasihoidlik ei tohi ikka olla, see ületab juba iga sugused piirid.»

«Ideed, ideed, ideed on need, mis kunstis võidavad,» ütles kunstiline juht kõhu kohal pöidlaid keerutades.

«Kuid mõned näiteks väidavad, et peamine kunstis olevat meisterlikkus, vorm,» ei suutnud Guljajev kunstilisele juhile hiljutisi kõnelusi meelde tuletamata jätta. «Meisterlikkuse all aga mõeldakse sealjuures oskust vaatajat üllatada, hämmastada ja rabada.»

«Ilma meisterlikkusega ka ei saa, ei saa, ei saa. Seda ütlen minagi, mitte ainult mõned.»

«Selle vastu keegi ei vaidlegi,» jätkas Guljajev. «Kuid meisterlikkuse juures peab ka idee olema, ei tohi ainult üksikuid meisterlikkust eelistada.»

«See, kullake, on samuti õige, väga õige.»

Kunstilist juhti oli raske tasakaalust välja viia, ta oli vana, tark ja vilunud.

Guljajev ütles Gorbatšovile, et ka kunstnik on head tööd teinud, dekoratsioonid on ilmekad ja originaalsed. Ta tõmbas Kozakovi lähemale.

«Täiesti õige,» nõustus Gorbatšov. «Teie, seltsimees Kozakov, tunnete hästi tööteemat. Mäletan väga hästi teie valtsija portreed, sulen silmad, ja ta kerkib selgesti minu ette. See on jõuline asi.»

«Aga kas te lugesite, seltsimees Gorbatšov, kuidas näitejuht Tomašuk selle teie arvates jõulise asja maani maha tegi?» küsis Vitali.

«Lugesin. Aga mille üle siin siis solvuda?» vastas Gorbatšov lepitavalt. «Need on loomingulised vaidlused.»

Teil, kunstiala töötajatel, käib see ju alati nii. Valdus-
tes sünnib tõde.»

«Tõde? ...» vangutas Vitali pead. «Teie ju väidate, et
valtsija portree on jõuline asi, kas on nii?»

«Jah, minu arvates küll.»

«Tema aga väidab, et see on võlts, et see on lakeeri-
mine ja pugemine. Aga kus on siis tõde? Kes melle
õigust mõistab? Kumma väide on õigem?»

«Arvan, et minu oma, sest see on ju ka enamiku näi-
tuseküllastajate arvamus. On ju olemas näituse külasta-
jate arvamuste raamat. Selle artikli pärast aga ärge
kurvastuge. Tehke tööd ja tõestage oma õigsust uue
teostega. Uut pole kunagi kerge ellu juurutada. Te ju
kuulsite, mis seltsimehed sellest lavastusest rääkisid?
Selle pärast tuli ju suur sõda maha pidada. Kas oli
nii?»

«Oli küll,» kinnitas Jakov Timofejevitš. «Ja kes melega
seda sõda pidas? Eks ikka see eelmainitud seltsimees
Tomašuk, meie näitejuht, kes muide ei tulnud ka täna-
sele etendusele. Teate, mis ta ütles? Ta ütles: me näita-
vat seda tühjale saalile.»

«Noh, kas näete nüüd?» ütles Gorbatsšov Vitalile. «See
tema ennustus ei läinud täide. Nii et pole ta just suure-
mat asja kunstihindaja. Seltsimees toimetaja,» pöördus
Gorbatsšov Bussörini poole. «Ma tahtsin muuseas öelda,
et teatrit oleks vaja toetada ja etenduse kohta artiklil
anda.»

«Me ju kavatsemegi seda teha, Ivan Jakovlevitš. Ma
ise kirjutan arvustuse.»

Aeti veel juttu, söödi rohelisi mandariine ja mindi
laiali.

Guljajev sammus üksinda mööda tänavat. Kahutas
Langes harvu lumeräitsakaid. Hinges oli pidulik tunne
nagu ikka inimesel, kes on teinud teistele inimestele
midagi head, tähtsat ja vajalikku. Ainult kusagil väga
kaugel, sügaval alateadvuses, andis endast elumärki
tibatilluke arusaamatu rahutuseterake. Guljajev elas
mõttes uuesti läbi kogu etenduse käigu, kordas enda
ette üksikuid repliike, kontrollis veel ja veel kord, kas
ta neid ikka õigesti oli esile toonud; kuulis aplause, tun-
dis näol suudlusi; tundis ka tugevaid ja rõõmsaid käe-

pigistusi; kõik oli ju suurepärane, kuid rahutus aina kas-
vas ja liigutas end temas, jah, rahutus kasvas ja andis
end tunda.

Mida see küll peaks tähendama? Milles siis asi sei-
aab? Guljajev peatus ja puudutas käega laupa. Kas ta
on midagi kaotanud, midagi unustanud või on seal veel
midagi muud? Ja äkki ta mõistis. Asi on Zoja Petrov-
nas! Jah, just Zoja Petrovna. Mis rumal lugu see
temaga küll juhtus? Ja on see Tšibissovi ka isekas! Gul-
jajevile meenus, kuidas ta Zoja Petrovna oli koju saat-
nud ja kuidas see temalt oli küsinud, kas maailmas on
häid inimesi. Juba ainuüksi see küsimus ütleb midagi!
Tähendab, inimesel pole just kerge maailmas elada, kui
ta selle üle mõtlema hakkab, kas häid inimesi üldse ole-
mas ongi. Täheleb, seda inimest on palju petetud, ta
on inimeste läbi palju kannatanud!

Guljajev tahtis juba koduteelt kõrvale pöörata ja seda
tänavat mööda edasi minna, mis Zoja Petrovna maja
juurde viib. Teda poleks peatanud see, et kell oli juba
peaaegu kolm öösel. Selle üle, kes tuleb sõbrana, kes
tuleb siira kaastundega, on ebaõiglaselt solvatud ini-
mene alati rõõmus, ükskõik mis kellaajal see ööpäeva
jooksul iganes ka tuleks. Kuid Guljajevit hoidis tagasi
mõte Orleantseville, kes, nagu talle näis, etendas Zoja
Petrovna elus väga tähtsat osa. Kuidas seda seltsimeest
küll kõikjale jätkub. Ja siingi on ta juba kohal mis
kohal. Platõn Timofejevitši, suurepärase inimese, sõi ta
tschhist välja ja Vitali naisele jõudis mingi seatembu
mängida...

Ei, Guljajev ei põiganud oma koduteelt kõrvale.
Aegamööda astudes ja värsket ööhku hingates jõudis
ta koju ja tegi oma võtmega ukse lahti; majas valitses
vaikus, naabrid vist juba magasid rahulikult, kuigi
Guljajev teadis, et nad, nii Platon Timofejevitš kui ka
Ustinovna, mõlemad teatris olid, ta isegi nägi, kuidas
nad seal keskendatult ja pidulikult istusid. Pehmed toa-
tuhvlid jalga pannud, hakkas Guljajev tuba mööda kõn-
dima. Magada ta ei saanud, selleks oli ta liiga ärevil ja
erutatud. Palju aastaid oli ta unistanud niisugusest
osast, nagu ta täna mängis. See annab nüüd ta edaspi-
disele elule aastateks kindla suuna. Nüüd tunneb ta end

jälle reaalselt kahe jalaga maa peal seismas. Ta mõl-
tis suurepäraselt seda kirjanikku, kellega ta kunagi oli
ühe kuu kuurordis koos veetnud. Kirjanik rääkis, et
teda panevad imestama need sulevennad, kes kirjuta-
vad valmis ühe raamatu ja võivad siis sellega kümme
või kakskümmend aastat vegeteerida. «Ma ei räägi asja
ainelisest küljest,» selgitas ta, «räägin teisest, moraali-
sest küljest. Mina näiteks, kui mul juba kolm-neli aastat
pole uut raamatut ilmunud, tunnen ennast halvasti,
ma ei tunne enesel õigust olevat lugejate ja oma seltsi-
meeste ees esineda, ei tunne enesel õigust olevat kusa-
gile kirjanike liidu juhtivatesse organitesse valitud olla,
ühesõnaga, tunnen end alaväärtuslikuna. Kuid on ju
niisuguseid kirjanikke, kes raamatuid ei kirjuta, aga
sellest hoolimata juhivad, õpetavad ja mingisugusest
kunstilisest vilumusest targutavad.» Guljajev tundis end
nüüd kirjanikuna, kes uue raamatu on kirjutanud ja
sellega kindlustanud oma kohta kunstimaailmas, oma
õigust sellele kohale.

Guljajevi uksele koputati tasa. Ta avas. Koridoris sel-
sis Ustinovna.

«Millal te, Aleksander Lvovitš, ometi tulite?» küsis ta.
«Meie aga muudkui ootame!... Vaata, et oleksimegi
jäänud ootama. Kuid, tänu taevale, nägin ometi ukse-
alt valgust paistmas. Tulge aga, tulge meile. Platon on
juba teie terviseks klaasigi tõstnud.»

Selgus, et Jeršovid hoopiski ei maganud. Ja neil oli
laud kaetud.

«Noh, kallid sõber,» ütles Platon Timofejevitš tõustes,
ta astus Guljajevile vastu ja süleles teda. «Istu, pühit-
seme sinu tänast võitu. Tädi nuttis täna oma südame
kergeks ja minagi pühkisin silmi. Sügavasti, kohe hinge
põhjani panid meid kaasa elama.»

Hiljem, kui nad kõik kolmekesi olid laua juures istel
võtnud, ütles Platon Timofejevitš:

«Kas sa ka tead, mis sa minuga tegid? Sa andsid
mulle kogu mu jõu tagasi. Ma sain aru, et mul pole
õigust taganeda ja tsehhist lahkuda. Läksin, näed, lap-
sukesi õpetama, leidsin oma saatusele nii-öelda kesk-
pärase lahenduse. Minu kohus on aga malmi sulatada,
just malmi sulatada! Olen terve ja tugev mees, malmi

sulatada ma oskan. Niipea, kui pühad mööda saavad,
töstan selle küsimuse täie teravusega üles — minu koht
on tsehhis ja ei kusagil mujal. Ja kõik tänu sinule. Sina,
Lvovitš, andsid mulle niisugust eeskujut, mida sõnadega
lihtsalt ei oskagi ära seletada.»

Nad ajasid kaua juttu teatrist, kunstist, malmist, kõrg-
ahjudest ja elu kavalatest keerdkäikudest; kui hakati
rääkima viltulöömistest, mis on viimasel aastal tehases
aset leidnud, meenutas Guljajev ka Zoja Petrovnat.

«Jah,» nõustus Platon Timofejevitš, «jällegi aeti ini-
mese elu ummikusse. Lamab teine haigena maas, ränk
töbi kallal. Ega Tšibissovil endalgi enam hea meel ole,
et ta tema lahti laskis.»

«Tšibissovi on kalk inimene.»

«Ei, ta pole kalk. Tal on pea segamini aetud.»

«Aga kuidas siis nii võib, et võtab muudkui kätte ja
kihutab inimese minema?»

«Elus, Lvovitš, juhtub mõndagi. Jah, elu on juba kord
üks niisugune segane asi, Lvovitš! Ega's elu üle saa nii
kärts ja põmm otsustada. Igaüks meist võib pagan teab
millega hakkama saada. Kas siis teadmatusest või ütle-
vad närvid üles, ja lähedki endast välja. Põhjusi võib
selleks palju olla. Aga peamine on ikkagi see, kuidas sa
pärast käitud. Oletame, sa oled millegagi hakkama saa-
nud ja alles pärast taipad oma eksimust. Üks näiteks,
niipea kui aru saab, et on vea teinud, püüab kohe seda
parandada; ta ei häbene tehtud viga tunnistada ja
öelda: asi on nii, seltsimehed, et olen tõesti vassinud,
aga ma püüan seda kõike heaks teha ja aidake mind,
kui saate. Teine aga ei tunnista oma viga mingi hinna-
eest, on ka niisuguseid inimesi meie hulgas. Kas või
malk maast, aga tema jääb ikka oma juurde. Näeb küll
isege, et inetud teod kasvavad tal üle pea, ei midagi,
teeb neid muudkui juurde, et aga mitte oma süüd tunnis-
tada. On teine nagu vistrik siledal nahal.»

«Kas Tšibissovi kuulub esimeste või teiste hulka?»

«Teda on segadusse aetud, Lvovitš, lihtsalt segadusse
aetud. Võib olla, et ta isegi ei jää tehasesse pidama.
Seal käib niisugune möll, et vaata, et tedagi koos juur-
tega välja ei kista, olgugi ta tugev mees ja mitte mõni
argpüks.»

Järgmisel päeval tõusis Guljajev hilja. Ja jälle kutsuti teda Jeršovide juurde, sedapuhku teed jooma. Söödi Ustinovna küpsetatud pirukaid. Guljajev tundis end Jeršovide juures hästi, võiks koguni öelda, nagu kodus, kui tal oleks kunagi kodu olnud ja ta mäletaks, mida see kodu endast kujutab.

Siis otsustas ta välja minna. Ilm oli ju ilus, päikese-
paisteline ja tuuletu. Guljajev jalutas tänavaid mööda, vaatas, kuidas rahvas lõbutseb, mõtles siis esimesse ette sattuvasse kinno sisse astuda — seal etendus mingi talle tundmatu film, kuid kassas ei olnud enam pileteid. Ja siis ta alles taipas, et teda oli välja meelitanud sugugi mitte päikesepaistelise ja tuuletu ilma nautimine, vaid soov Zoja Petrovnat vaatama minna, just selleks oligi ta välja tulnud.

Kui ta oli selle enesele välja öelnud, tundis ta kergendust ja hakkas otseteed minema tänava suunas, kus Zoja Petrovna elas.

Zoja Petrovna lamas voodis. Tema tütar, Niinake, nagu teretamisel selgus, luges akna all toolil raamatut. Zoja Petrovna ema istus laua taga ja kudus rohelisest lõngast midagi. Zoja Petrovna nägu oli peaaegu sama värvi, kui see lõngki.

«Andke andeks,» ütles ta, «palun andke andeks, et ma eile ei tulnud.» Ules tõusmata kobas ta käega aseme ääres öökapikesel ja leidis sealt ümbriku. «Kahju, et piletid läksid niisama kaduma. Suur tänu teile nende eest. Tahtsin küll tõusta, kuid ei suutnud. Pea valutab hirmsasti, otse piinavalt.»

«Palun, ärge pingutage end rääkimisega,» ütles Guljajev, «teile on see raske.»

«Ei, ma just tahan rääkida. Olen juba väga kaua valkinud, olen vaikimisest tüdinud.»

«Kas teid siis vaatamas ei käida?»

«Käiakse, käiakse küll. On käinud sõbrannad ja töökaaslased tehasest. Alles eilegi tulid pärast demonstratsiooni siit läbi.» Ta nimetas mingisuguseid Guljajevile tundmatuid nimesid. Orleantsevi nime nende hulgas polnud. Guljajev tahtis nii väga tema kohta küsida, aga ei sõandanud.

«Minust juba aitab, see pole huvitav,» ütles Zoja Petrovna. «Jutustage parem, kuidas esietendus läks.»

Guljajev jutustas üksikasjalikult etendusest, selle järelkajadest, oma erutustest ja elamustest.

«Kas see teid ei väsita?» küsis ta aeg-ajalt. «Kas ma teid oma jutuga pole ära tüüdanud?»

«Ei, hoopiski mitte, mis te nüüd!»

Guljajev oli tulnud siia kavatsusega küsida Zoja Petrovna, miks Tšibissovi tema vallandas, ta tahtis vallandamise põhjust ja Zoja Petrovna süüd teada saada. Guljajevil oli raske kujutleda, et Zoja Petrovna oleks olnud suuteline midagi niisugust korda saatma, mille eest tuleks töölt vallandada. Kuid ta nägi, et seda kõike pole praegu kohane küsida. Guljajev istus kaua ja rääkis igasugusest tühjast-tähjast; ta isegi ei märganud, kuidas aeg lendas ja akende taga hakkas hämarduma.

Zoja Petrovna ema palus teda laua juurde teed jooma.

«Ainult vabandage meid,» ütles ta. «Pole ju midagi tee juurde pakkuda.»

«Ema!...» hüüdis talle Zoja Petrovna erutatult.

«Mis sa siin ikka ematad! Aleksander Lvovitš saab isegi aru, et ega me kapitalistid ole. Ja kuna sa ei tööta, pole meil ka millestki elada.»

«Ema!...» hüüdis Zoja Petrovna veelgi suurema erutuse ja ärevusega. «Ma tõusen kohe üles. Kas kuuled!»

Ema jäi vait. Guljajevil hakkas sellest stseenist ebamugav. Ka tema vaikus. Ta jõi laua ääres teed koos Zoja Petrovna tütreaga. Zoja Petrovnale andis ema teeklaasi voodisse. Guljajev andis endamisi emale õiguse: sel perekonnal pole praegu, kui tema toitja on tööta ja haige, kaugeltki kerge. Ega's Zoja Petrovnale vist haiguslehegi järgi maksta. Kes siis talle maksma hakkab, kui ta on vallandatud?

Guljajev lahkus ja mõtles selle üle, kuidas Zoja Petrovnat abistada. Võiks näiteks osta ja tuua toiduaineid. Kuid arvatavasti ei oska ta osta just seda, mida pere-
naisele vaja läheb. Kõige parem oleks anda raha. Ta pole muidugi rikas, perifeeriateatri näitleja palk on ju teada; ta pole miljonär, ei, seda ta küll ei ole, kuid mõned sajalised on ta sellele perekonnale siiski valmis ära andma. Kas nad ainult vastu võtavad? Eideke on

selles mõttes, nagu näib, vist üsna leplik. Aga kui Zoja Petrovna teada saab, tuleb hirmus skandaal.

Guljajev mõtles jälle Orleantsevile. Talle oli jäänud niisugune mulje, et hallipäine lõvi seda maja nähtavasti enam ei külasta.

18.

«On see lurjus end nüüd ometi sisse mässinud, on aga sisse mässinud!» mõtles Krutilitš kahjurõõmsalt Orleantsevile. «Muudkui aga jagas kõigile õpetusi, õpetas teisi elama, ja kui elegantselt ta veel jalga kiigutas ja rahasid loopis. Nüüd oled, kullake, vaikseks jäänud! Oota, küllap jääd veelgi vaiksemaks...»

Krutilitšit rõõmustas kõik, mis tehases toimus, nii see, et oobermeister Jeršovi enam kõrgahjutsehhis ei olnud, ja see, et Zoja Petrovna vallandati, ja see, et Tšibissovi ähvardas partei liinis vali noomitus, aga võib-olla veelgi rängem karistus, ja see, et insener Kozakovat vintsutati nii, et ta olevat koguni oma mehega tülli läinud, ja üldse kõik see, et komisjonid käivad ringi, sorivad arhive, peavad istungeid, teevad kokkuvõtteid, koostavad akte ja panevad järeldusi kirja. Nüüd aga on too suur Orleantsev ise ohus. Keegi oli ütelnud, et Krutilitši dokumentide lugu olevat segane, et kas need paberid ei tekkinud peainseneri kausta tagantjärele pandud kuu päevaga, pärast seda, kui peainseneri asetäitjaks sai toosama seltsimees Orleantsev. Ning kui nüüd hakatakse seda nagu kord ja kohus uurima, a kutsutakse appi kohtuekspertiis kaasaegsete keemiliste ja röntgenoskoopiliste vahenditega, siis Orleantsevi võltsing muidugi tõestatakse. «Nurjatu karjerist niisugune!» mõtles temast Krutilitš. «Kui osavalt ta endale küünarnukkidega teed teeb. Trügib ministriks! Ei rohkem ega vähem, just ministriks tahab ta saada.»

Enda pärast Krutilitš just eriti ei muretsenud. Tal oli äärmiseks juhuks juba hea plaan välja töötatud. Teda polnud keegi nende paberitega, ettekannete ja igasuguste seletustega kusagil näinud, tema polnud nendega kusagil käinud. Nendega jooksis ringi Orleantsev. Teda,

Krutilitšit, muidugi küsitleti, et kelle paberid need on. Tema vastas: jah, need on tema paberid, ja muud ei midagi. Otsustaval momendil ta ütles, et Orleantsev on need paberid tema kodust võtnud ja Tšibissovi vastu, kes Orleantsevit kunagi solvanud, alatu sõja pidamise eesmärgil parteikomiteesse viinud. Tema, Krutilitš, muidugi ei eita, et need paberid on suure töö tulemus; kuid temale kui tõsisele insenerile, kes ei armasta töötada rutakalt ja pealiskaudselt, tundus see töö alles nõrk, alles ebatäiuslik olevat ja ta pani selle ajutiselt kõrvale. Oma ettepanekuga ei ole ta kunagi kellegi poole pöördunud ega olekski seda enne teinud, kui töö oleks olnud lõpule viidud, ja sellest ei oleks varem kuulnudki, kui poleks olnud seda Orleantsevit oma intriigitsemise ja karjerismiga. Tema enese positsioon kujuneb õilsaks ja ilusaks, eriti veel kui öelda, et Kozakova ettepanek on tema, Krutilitši omast vahest täiuslikumgi ja et tema, Krutilitš, loovutab prioriteedi loorberipärja selles asjas meeleldi Kozakovale. Kõik lõpeb muidugi sellega, et neid, Kozakovat ja Krutilitšit, pannakse seda loorberipärga omavahel jagama. Noh, mis siis ikka, ega see polegi nii paha, kui arvestada, et Orleantsev, see suur Orleantsev paljastatakse seejuures pisiintrigandina. Jah, just nii, kõik on otse suurepärase: Kozakova läks vagunkaalu kabiini elektrikülmutusskeemi idee juurde oma teed mööda, selleks ajaks aga oli temal, Krutilitšil, juba oma skeem välja töötatud, kuid keegi ei teadnud sellest midagi, sest tema, Krutilitš, ei pidanud oma tööd veel täiuslikuks. Nii peaks see kõik minema.

Krutilitši terav salaviha Orleantsevi vastu, selle elus edasi jõuda oskava, enesekindla ja õnneliku Orleantsevi vastu oli juba ammu tagajärjetult väljapääsu otsinud. See, mida nii kaua oli endas hoitud ja peidetud, oli nüüd lõpuks jõudnud oma aja ära oodata. Küll see kempleja ükskord veel vingerdab, küll ta veel kõhuli maas roomab. Krutilitš hõõrus käsi. Talle meeldis, et ta niisuguse vaimuhiiglase oli kavalusega üle trumpanud. Talle meeldis, et kõik sekeldused tehases käisid tegelikult tema, Krutilitši pärast, ja ometi oli kõigi tähelepanu pööratud Orleantsevile ja mitte temale. «Ära kunagi trügi esile,» moraliseeris ta iseendaga. «Mis on

siis tähtsam, kas see, et sa midagi korda saadad? või see, et kõik tingimata teaksid, et just sina seda korda saatsid? Ära ole auahne. Kui meeldiv on teada, et paljusid riivavate ja puudutavate sündmuste varjatud ja seetõttu eriti võimsaks vedruks oled sina, ainult sina ja ei keegi muu.»

Niisugustel mõtisklusetkedel meeldis Krutilitš ennast peeglis vaadelda. Ta läks peegli juurde ja näis sellelt tolmu määrdunud musta sokiga, mis peegli alusel vedeles. Naisekätt polnud tema majapidamises veel ilmunud, kuigi Orleantsev oli lubanud selles raakes asjas aidata. Tõsi küll, käisid siin mõned tema soovitusel. Ühe kohta oli Orleantsev veel kirjakeses märkinud, too olevat eeskujulik keetja. Kuid naine oli hirmus terava ninaga, niisuguse eest hoia, et ta sulle sellega pähe ei koksa, ja sealjuures veel kõõrdsilmne — vaata talle otsa ja tuleb endalgi tahtmine silmad ninajuure juurde kokku ajada. Õudne lihtsalt. Krutilitš ütles talle ära. Õige mul asi — keetja! Ega ta ometi mõtle sinu bankette korraldama hakata! Teine jälle kukkus kohe pajatama, kuidas ta Moskvast kindralite ja marssalite juures oli elanud, ta tundis neid kõiki nime ja isanime järgi; Krutilitš kuulis temalt kindralite elust niisuguseid üksikasju, et mõtles: «Jah, sina, memmeke, pole mitte majateenija, vaid ehtne kolonel Lawrence seelikus.» Ta ütles ära ka sellele. Kolmas käis korteri läbi ja küsis seejärel salapäraselt muiates, et missugune tuba siis temale jääb? Krutilitš vastas, et mitte mingisugune, ja nad jätsid hüvasti. Neljandat ei lasknud Krutilitš sissegi. Kui ta oli ukse avanud ja teada saanud, mis asjus tuldi, ütles kohe: «Pole vaja, pole vaja, ega ma ise ka siidkasi ole,» ja keeras ukse lukku.

Ja sellepärast on muidugi ka tolmu palju.

Kuidagimoodi puhtaks nühitud peeglis nägi ta oma nägu. See oli ju väga tore nägu. Silmades polnud endist palavikulist läiget, ka näomuskliid polnud enam nii pingul. Silmade ilme oli rõõmlik. See inimene seal polegi nii pururumal! Keegi veel õpib teda tundma, keegi veel kahetseb, et ei osanud teda õigel ajal läbi näha, ja suhtus temasse soosiva üleolekuga, aga mitte nii nagu võrdne võrdsesse! Andestada ei tohi kellelegi midagi.

Andestamist mõistetakse valesti, arvatakse veel, et sa oled nõrk. Kui sa aga ei andesta, tuntakse kohe sinu jõudu ja sind hakatakse austama, või kui mitte austama, siis igal juhul kartma. Ja see on võib-olla veel paremgi. Ka Gorbatšovile otsustas Krutilitš mitte andestada, kui ta teada sai, et too tema selgitavate märkmetega kausta ei suuda üles leida. Krutilitš kirjutas sellest partei oblastikomiteesse. Las kutsuvad ta välja ja kõnelevad selle «linna peremehega», las ta tunneb omal nahal, kuidas maitseb, kui sind ennast läbi võetakse. Muidu aga elab nagu linnukene oksal, pole tal vist muret mingit.

Elle oli Gorbatšov Krutilitši enda juurde kutsunud ja öelnud, et palub ennast vabandada, sest kaust olevat kadunud ja ta ei suutvat seda leida; ta olevat tookord haige olnud ja polevat olnud küllalt tähelepanelik. Ühesõnaga, et vabandage, seltsimees Krutilitš, oleme ju kõik ainult inimesed ja nõnda edasi.

Jah, me oleme tõepoolest kõik inimesed. Kuid sina, kulla mees, ütlesid: «vabandage», ja sinu jaoks on see vahejuhtum sellega lõppenud. Aga kui mina oleksin mõne sinu viletsa paberikese ära kaotanud, mis siis minuga oleks juhtunud? Vähemalt noomituse oleksin saanud. Tõenäolisemalt aga oleks lõpparve hammaste vahele torgatud ja oleks ka töölt minema kihutatud. Jah, niiviisi see käib, just nõnda. Krutilitši elus on seda mitugi korda ette tulnud. Säh sulle siis — me kõik oleme inimesed!

Nõnda üht mõtet teise järel heietades küttis Krutilitš end Gorbatšovi vastu nii üles, et ta käsi nagu iseenesest küünitas paberi ja sule järele. Sulg krigises, paberile ilmus täht tähe ja rida rea järele. Linnakomitee sekretär Gorbatšov ei osanud uneski aimata, millist hoopis valmistas talle see nigel ja räpane inimene, kelle ees ta elle oli vabandanud.

Kuuldes uksekella helisemas, peitis Krutilitš oma vaimusünnituse laualaekasse ja läks avama. Tuli Orleantsev.

«Nii et elate ikka endiselt oma sealaudas?» küsis too tugitooli istudes. «Teie juurest minnes tuleb ülikond kohe puhastusse anda.»

Krutilitš ei vastanud, võttis Orleantsevi vastas isel ja vaatas talle tahtmatult tigidalt otsa. Too ka enam ei naeratanud nii nagu varemalt.

«Noh, kuidas siis on?» küsis Orleantsev lõpuks.

«Mis, kuidas on?» vastas Krutilitš iseteadlikult.

«Ma küsin, kuidas elu läheb.»

«Väikest viisi, Konstantin Romanovitš, tasapisi.»

«Kas olete ka oma eluga rahul?»

«Täiesti, Konstantin Romanovitš, täiesti kohe.»

«Aga kas te seda ka teate, et teie heale elule tuleb varsti lõpp?»

«Mispärast siis, Konstantin Romanovitš?»

«Aga sellepärast, et teie paberid tahetakse võltsituka tunnistada, näete siis, mispärast. Mina teie asemel niisuguses olukorras just eriti ei rõõmustaks.»

«Imelik küll, Konstantin Romanovitš, mina oma paberite pärast ei muretse, küll aga muretsete teie. Mina oma saatuse pärast muret ei tunne, hoolitsete selle eest jälle millegipärast teie. Millest küll peaks olema tingitud niisugune huvi ja niisugune õrnus!»

Orleantsev silmitses tähelepanelikult Krutilitši nägu, tema käsi ning jalgu alles hiljuti ostetud, kuid juba viitusõtkutud mustades lakk-kantidega seemisnahast kingades. Tema mõtted polnud eriti lõbusad. Ta kahetse, et oli end selle tüübiga sidunud, kes nende tutvuse algul oli nii haletsusväärne ja õnnetu olnud, aja jook sul aga üha häbenemumaks muutunud. Miks ta küll nii käitub, kas ta teab midagi niisugust, mida tema, Orleantsev, ei tea? Mis relv tal võiks varuks olla, mispärast ta küll muigab ja mispärast võimalikud paljastused teda ei hirmuta? Niisugustelt inimestelt võib kõike oodata, nad võivad oma lihase ema ja isagi maha müüa, mis siin siis veel... Orleantsev oleks peaagu enesele öelnud: mis siin siis veel seltsimehest rääkida. Kuid mõte sattuda seltsimeheks niisugusele nõdrakesele, niisugusele närusele andetüle nääklemishimulisele ja kadedale, igavesele veeteerimisele määratud inimesele, tundus talle lausa õudsenä. Kuidas ta küll võis nii sisse kukkuda, kuidas ta ometi ei tundnud vastikust niisugust inimest oma käsilaseks valides? Kas siis niisu-

guste viletsate ja näruste olevuste kaasabil võib midagi saavutada?

«Kuulge, Krutilitš,» ütles Orleantsev. «Võib-olla olete unustanud, millistes tingimustes algas teie õitsengupe-riood, teie nõndanimetatud prosperity... Mina mäle-tan seda väga hästi.»

«Ka mina mäletan, mäletan väga hästi, Konstantin Romanovitš. Ärge mõelge, et ma olen midagi unusta-nud. Kõik algas ju sellest, et teie osutasite mulle suu-remeelset abi, otsisite mind mu viletsast urust üles ja tirisite sealt jumala valguse kätte. Teie võitlesite minu pärast direktsiooniga, teie organiseerisite minust ja mu loost artiklid ajalehtedesse ja ajakirjadesse, teie kind-lustasite mulle heapalgalise töökoha tehases, teie soku-tasite mulle selle korteri, teie...»

«Küllaltki täpne loetelu,» katkestas teda Orleantsev. «Noh, aga mis te mõtlete, milleks, millistel kaalutlustel, missuguse eesmärgi ja arvestusega ma seda tegin?»

«Seda ma küll ei tea, Konstantin Romanovitš. Mida ma ei tea, seda ma ei tea. Ma võin seda ainult oletada. Võimalik, et tegite seda oma nõnda-öelda kaasasündi-nud õilsusest. Võib olla oli see tingitud teie natuuri erakordsest avarusest.»

Orleantsev jälgis Krutilitši silmi ja tema huuli ega suutnud taibata, kas too rääkis seda kõike tõsiselt või naeris kõige jultunumalt ja häbenematult tema üle. Ta oli ju lihtsalt vilets elukas, lehetäi, närü, aga näe võtab veel sfinksi poosi.

«See, mida te räägite, on ainult ilusate sõnade tege-mine,» lausis Orleantsev üsna ebakindlalt. «Milleks sin õilsus ja kõik need teised ilusad sõnad? Olen liht-salt meie tehnika, meie tööstuse arengust huvitatud. Ma nägin teis andekat inimest, andekat inseneri, ja minu kui kommunisti kohus sundis mind teid abistama. Muud ei midagi. Ja ma pean ka edaspidi oma kohuseks teid oma võimaluse piirides abistada.»

«Täna, kallid Konstantin Romanovitš, suur tänu teile.»

«Ja minu tänane külaskäik sünnib samal pinnal. Võib olla, et teie, ma küll ei tea, millistel põhjustel, ei mõista tekkinud olukorra kogu ohtlikkust, kuid julgen teile

kinnitada, et olukord on tõesti ebameeldiv. Teie kui lei-
duri reputatsioon on ohus.»

«Mikspärast, oleks huvitav teada?» Krutilitš ilme-
muutus murelikuks. «Ma hästi ei taipa.»

«Ma ütlesin ju, et teie paberid võidakse, kui seda
tahetakse, võltsituiks tunnistada.»

«Kuid nad pole ju võltsitud, Konstantin Romanovitš!»
hüüdis Krutilitš. «Te ise teate seda väga hästi. Nad on
ju minu käega kirjutatud, seda võib iga ekspert
tunnistada.»

«Kuid nad ilmusid lagedale pärast seda, kui Koz-
kova oli oma ettepaneku juba teinud.»

«Ja, seda küll. Aga mispärast? Ainult sellepärast, et
nad seisid siin minu kastis. Ma ei pidanud tööd veel
lõpetatuks ega toonud neid avalikkuse ette. Tähe-
dab, me jõudsim Kozakovaga paralleelselt ühe ja sama
lahenduse juurde. Tema tegi oma ettepaneku varem tea-
tavaks. Noh, ja mis siis sellest?»

«Mitte tema ei teatanud varem, vaid teie, seltsimees
Krutilitš, just teie! Teie paberid ei seisnud kastis, vaid
peainseneri kaustas. Selle aasta jaanuarist alates. Kui-
das nad teie kastist küll sinna sattusid?»

«Mida ma ei tea, seda ma ei tea, Konstantin Roma-
novitš. Võin ükskõik kelle ees vanduda: mitte ei tea.»

Krutilitš langetas tagasihoidlikult silmad ja võidu-
rõõmutses. Ta oli Orleantsevi vastu seina surunud.
Tõepoolest, ega siis tema polnud oma dokumente pea-
inseneri kausta toppinud.

«Võib-olla rüüpame veidi kohvi?» tegi Krutilitš ette-
paneku, olles ise valmis rõõmu pärast naerma pahva-
tama. «Mul on konservkohvi. Teen kohe keeva vett...»
Vastust ootamata keeras ta laualaeka võtit, pistis selle
taskusse ja ruttas kööki. Möödaminnes heitis ta pilgu
peeglisse, nägi seal rõõmust säravat nägu ja tõmbas
sedamaid pea õlgade vahele, nagu oodates, et keegi
võib kohe talle selle osava, väga osava ja kavala kälgu-
eest vastu kukalt anda. «Tubli,» ütles ta gaasiplüü-
põlema süüdates endamisi.

Selle kümne minuti kestel, mil Krutilitš saamatult ja
kiirustades askeldas nõude, tasside ja taldrikutega, mil-
lele ta muljutud pakkidest küpsisejäänuseid ja kuivi-

kuid raputas, valitses korteris vaikus. Orleantsev ei
andnud endast elumärki. Krutilitš muutus isegi rahu-
tuks: ega's too viimaks tema lauda lahti muugi. Ta hei-
tis nagu mööda minnes pilgu tuppa. Kuid Orleantsev
ei muukunud midagi, istus ikka endist viisi, endises poo-
sis tugitoolis ja kiigutas jalga.

Krutilitš palus ta lauda ja kui Orleantsev oli ümber
istunud, küsis temalt:

«Võib-olla soovite konjakit?»

«Kas soolaleivapeost saadik ikka veel hoiate?»

«Mispärast soolaleivapeost saadik! Ma võtan seda
teinekord profülaktika mõttes sügisese rõskuse vastu.»

«Kas aitab?»

«Suurepäraselt.»

«Noh, mis siis ikka, andke. Ainult, et teil pole vist
midagi suupisteks peale võtta?»

«Ounu on.»

Lauale tekkis poolik konjakipudel, mis oli millegi-
pärast töödeldud küllaltki kaugel külluslikest viinamar-
jaorgudest — Donbassis Artjomovski linna veinitehase
keldrites.

«See pole küll nüüd armeenia oma,» ütles Orleant-
sev konjakit rüübates, «ka mitte aserbaidžani ega
gruusia, isegi mitte moldaavia päritoluga...»

«See on puhtal kujul metallurgia- ja mäetöölise kon-
jak,» tähendas Krutilitš vahele.

Krutilitš oli valmis naljatama ja ülemeelitsema, ta
enesetunne oli niisugune, nagu on arvatavasti kassil,
kes on lõpuks kinni püüdnud tolle hiire, kes teda palju
päevi oli oma praost põrandaliistu alt narritanud. Hiir
on püütud, küünte vahele muserdatud ja nüüd keset tuba
jätud. Las kujutleb enesele, et ta on vaba. Ta võib isegi
joosta, kuid ainult teatud piirini, üks samm kauge-
male — ja valvsad tähelepanelikud küüned on jälle
kohal. Krutilitš hakkas isegi mõistujuttu puhuma.

«Ühte idamaa kuningriiki tuli viinapõletaja, nii-öelda
esimene viinaajaja selles riigis. Valitseja sai sellest
teada. See on kõlvatus, arvas ta, sel tüübil tuleks pea
maha raiuda, et ta ei saaks kõlvatust levitada ja ini-
mesi laostada. Viinapõletaja kutsuti muidugi valitseja
ette ja tehti talle teatavaks, et asi on nii ja naa, et näe,

mis sinuga nüüd tehakse. Viinapõletaja hakkas kõvasti paluma: siin polevat midagi kõlvatut ja laostavat, see olevat suurepärase mõjuga jook. Sellega võivat pimedat nägijaks teha, kätetule käed tagasi anda ja kerjuse miljonäriks muuta. «Kui asi nii on,» ütles tsaar, «siis vähe sellest, et ma sulle andestan, mu heldus ulatub veelgi kaugemale — sa saad minu õukonna viinapõletajaks.» Aga teie, Konstantin Romanovitš, jooge, jooge ometi.»

«Võtame siis juba koos. Miks mina üksi peaksin jooma.»

«Noh, olgu. Teie terviseks! ... Niisiis tehti katse. Ühte pimedasse akendeta saali pandi istuma teelt kinninabitud pime, kätetu ja kerjus. Igaühe ette pandi kruus head viina. Joovad vaesed hinged ja kiidavad valitsejat, et see neid niiviisi kostitab. Valitseja aga istub eesriide taga ning kuulab ja jälgib sealt kõike. Kui mehed olid end täis kaaninud, hakkas pime rääkima: «Kui valgeks siin on läinud! Ja kui toredad aknad siin on!» Kätetu aga karjus ägedalt: «Kuradile kõik aknad! Tõusen kohe, võtan tooli ja taon kõik teie aknad sisse!» Kerjus, kes oli laua all siruli, suutis veel pomiseda: «Tao, ära jäta. Ma maksan kõik kinni.»»

Orleantsev muigas.

«Eks ole naljakas?» küsis rahulolev Krutilitš.

«Mitte niivõrd naljakas kui kurb,» vastas Orleantsev. «Paljudki meie hulgast käituvad nii, nagu üks või teine nendest kolmest vandersellist, kuid ise nad seda endast ei märka ja mõtlevad, et see ainult nende ligimeste kohta käib. Kuidas teie arvate, Krutilitš? Kas teie pole kunagi selle pimedat, kätetu või puruvaese hulkuva sandi seisukorras olnud?»

Krutilitš kehtas õlgu. Toon, mida Orleantsev tarvitas sandist rääkides, ei meeldinud talle. Orleantsev kõneles liiga paljutähendaval toonil.

«Kuidas siis on, kas pöördume meie vestluse juurde tagasi,» alustas Orleantsev Krutilitšilt vastust saamata. «Teie versioon sellest, et paberid seisid kastis, pole õige. Nad olid õmmeldud peainseneri kausta.»

«Ainult sel juhul nad võivadki võltsitud olla!» hüüdis Krutilitš. «Iga ekspertis tõestab, et nad on sinna kellelegi poolt palju hiljem topitud, kui näitab nende kuu-

päev. Minu paberid aga on ehtsad, nad seisid kastis seni, kuni teie nad võtsite ja kes teab kuhu toimetasite. Mina pole pabereid kusagile tassinud ega tea sellest üldse midagi.»

«Kuid teie ettekandel, mille autorlust te komisjoni ees ise tunnistasite, seisab ju daatumina jaanuar. Just samal ajal on paberid ka kausta õmmeldud.»

«Jaanuar jaanuariks, ja kuigi ma selle jaanuari sinna peale kirjutasin, siis dokumendid panin ma ikkagi kasti, aga ei viinud neid direktorile. Ma tundsin, et töö on lõpetamata, aga poolfabrikaatidega, Konstantin Romanovitš, nagu öeldakse, me ei kauple. Ei, seda mitte.»

«Kas siis teie arvates käisin mina nende paberitega ringi, kas mina andsin nad direktorile, kas mina õmbleisin nad kusagile kausta?»

«Ei tea, Konstantin Romanovitš, palun mind vabandada, aga sellest ei tea ma mitte kui midagi.»

Orleantsevi rahutust elust pundunud, tursunud näole ei sobinud murelik ja hämmeldunud ilme. Niisuguse näoga oli ta Krutilitši juurde tulnud. Nüüd mängles sel näol jälle harjumuslik naeratus, võib-olla küll mitte nii sundimatu kui tavaliselt, võib-olla oli siin pingutatust tunda, kuid siiski oli see talle omane tavaline enesekindlalt üleolev naeratus.

«Kuidas te küll võite niisugune unustaja olla, mu kulake?» ütles Orleantsev. «Iga kord tuleb teie mälu ergutada ja tööle sundida. Ega teil viimaks skleroos ole, Krutilitš? Nagu varavõitu. Kuigi niisugune korratu elu... Ühesõnaga, Krutilitš, käesoleva aasta jaanuari sel ja sel kuupäeval te andsite isiklikult oma paberid direktori sekretäri kätte ja saite temalt selle kohta allkirja. Palun vaadake ja imetlege.»

Orleantsev võttis pintsakutaskust paberilehe, millelt jahmunud Krutilitš luges: «Mina, Z. P. Ušakova, Metallurgiatehase direktori sekretär, sain k. a. 26. jaanuaril insener Krutilitšilt ettekande ja selle juurde kuuluva lisa 17 (seitsmeteistkümmel) leheküljel vagunkaalu elektrijahutuse tehnilise seadistamise kohta direktor sm. Tšibissoville viivitamatuks üleandmiseks. Z. Ušakova.»

Krutilitš ei suutnud veel toibudagi, kui paber juba Orleantsevi taskusse tagasi libises.

«Mu kallis, juba tõendi stiil ise reedab teid täiel määral. Kes peale teie võiks veel sellist bürokraatlikku soperdist välja mõelda!»

«Kuid see on ju pettus!» ütles Krutilitš.

«Allkiri ise on aga ehtne. Ja see, kes teie käest paberid vastu võttes alla kirjutas, kinnitab ükskõik kuskohal, et dokumendid tõite talle teie. Teie, teie, just teie isiklikult, et tema võttis need vastu just teilt, jah, teilt, aga ei kelleltki teiselt.»

Krutilitš valas klaasi täis. Jõi selle põhjani. Valas uuesti täis. Jõi uuesti tühjaks. Neetud Orleantsev oli ta jälle mingisugusesse lõksu püüdnud.

«Mida te siis tahate?» küsis ta õelalt.

«Noh, see on juba normaalne jutt,» ütles Orleantsev. «See pole enam poisikese, vaid mehe jutt, nagu öeldakse. Tahan, et te ei ootaks niikaua, kuni teid kõigi kopsude maksadega nahka on pandud, vaid et te enese eest võitleksite, võitleksite oma õiguse eest. Te peate minema ja kogu sellele lobale dokumentide võltsimisest lõpu peale tegema.» Orleantsev võttis tõendi jälle taskust välja ja viskas selle Krutilitši ette lauale. «Kui kastis tuhnida, leiate oma ettepaneku kohta veel materjale. Ja lõpuks on teile see allkiri. Kui see,» Orleantsev osutas sõrmega paberile, «millegipärast kaduma läheb, siis tasuks teil muuseas arvestada, et tõendi andja elab ja võib selle dokumendi igal ajal uuendada. Te mõistate mind? Nii, siis, mu kallis, tegutsege, tegutsege. Te olete ju vana, vilunud võitleja, mul pole vaja teid õpetada,» lõpetas Orleantsev tõustes.

Ja jälle lahkus ta — kui mitmendat korda juba! — võitjana. Ei, Krutilitš ei suutnud, ei, ta ei suutnud Orleantsevi tasemele tõusta, rääkimata sellest, et temast üle kasvada. Ta oli tõepoolest täna käitunud purjus kerjusena, kes ennast rikkana kujutles.

Zoja Petrovna mammake erilise peenetundlikkuse all just ei kannatanud. Seda eeldades Guljajev polnud eksinud. Need mõned sajalised, mis Guljajev oma eelarvest

sai välja pigistada ja mis ta mammakese kätte andis sõnadega: «Kui asjaolud paranevad, annate tagasi,» võttis too vastu nagu endastmõistetavalt. «Oleks parem, kui Zoja Petrovna sellest teada ei saaks,» lisas Guljajev, jälgides, kui vilkalt eideke raha põlle alla vana kalevist kleidi taskusse peitis. «Aga kuidas siis, kuidas siis!» nõustus too. «Muidugi jääb see ainult meie vahele.»

Guljajev käis sageli Zoja Petrovna juures, ta külastas teda päeval ja vahel ka hommikutundidel. Hiljem ta ju tulla ei saanud, siis kutsus teda teater. Etendus Okunevide perekonnast läks suure eduga ja Guljajev oli sellega pea iga päev seotud.

Zoja Petrovnale tegi meelehärmi, et ta ikka veel ei saanud tõusta ja minna vaatama etendust, millest linnas nii palju juttu oli. «Kuid mul on juba parem, palju parem,» kinnitas ta. «Varsti lähen välja ja siis tulen ka teatrisse.» Seda ta aga ainult rääkis, tema seisukord oli endiselt halb, ta ei tundnud endas tõusmiseks vähematki jõudu. Mis toidusse puutus, siis ta lihtsalt sundis end vägisi sööma, mis ema talle oli valmistanud. Zoja Petrovna imestas, et ema seda raha, mis ta tehasest vallandamise puhul oli saanud, nii osavalt ja kokkuhoidlikult oskas kulutada. Aeg läks, aga ema muudkui rahustas: «Ära muretse, ära muretse, lama aga, kuukaheks veel täiesti jätkub, mida suhu pista. On kohe näha, et sa perenaine pole, et oled kodusest elust eemale jäänud, sa ei tea sedagi, kui odavaks toiduained turul on läinud. Nüüd, kullake, saab selle kahäkümne rublaga, mis varem päeva peale ära kulus, kaks või isegi kolm päeva välja venitada.»

Guljajevi külaskäigud rõõmustasid Zoja Petrovnat. Tema seltsis oli hea, huvitav ning ühtlasi kerge ja lihtne olla. Guljajev elas suurt elu ning võis väsimatult jutustada inimestest kümneid ja sadu lugusid; ühed neist olid naljakad, teised traagilised, kuid kõik nad olid väga erutavad. Vana näitleja tundis suurepäraselt inimese hinge, võõras hing polnud talle tundmatu pimedus, ta oskas sellest aru saada.

Ka Orleantsev käis Zoja Petrovnat mitu korda külastamas. Temaga Zoja Petrovna ei tahtnud rääkida, vaid lamas vaikides, nagu seina poole pööratud. Orleantsev

tõi talle mandariine, šokolaadi, kord tõi pudeli portveini. Zoja Petrovna ütles pärast tema lahkumist emale: «Palun viska see kõik minema.» Ema nõustus: «Muidugi, muidugi, Zojake.» Kuid Zoja Petrovna teadis, et eideke ei viska midagi ära, vaid hakkab neid maiustusi salaja Niinakesele andma. Kuid vaielda ja peale käia ta ka ei suutnud.

Nüüd Zoja Petrovna mõistis, et kogu see traagiline öö, kui Orleantsev oli ulunud ja enesetapmisest rääkinud, oli olnud paljas näitlemine, paljas komöödia, milles tema, Zoja Petrovna, narriks tehti. Kuidas ta küll võis seda tõena võtta, millise pimedusega ta küll oli löödud! «Kui rumalad oleme meie, õnnest ilmajäänud naised, kui kergesti me usume ka kõige rohmakamaid ja kõige võltsimaid tundeavaldusi. Me ei usu neid mitte seepärast, et need meid milleski veenaksid, meile midagi tõestaksid, meid tõepoolest uskuma paneksid, vaid see pärast, et me ise tahame neisse uskuda, palavalt, kirglikult ja pimedalt tahame neisse uskuda.»

Viimasel korral Orleantsev ütles, et ta olevat tulnud hüvasti jätma, — ta võtnud puhkuse ja sõitvat nüüd Moskvasse. «Tuleb end tuulutada,» ütles ta. «Õhk on siin umbseks muutunud. Ungari sündmused on inimestele kuidagi mõju avaldanud. Inimesed on umbusklikumaks muutunud. Nendega on nüüd raskem asju ajada.» Zoja Petrovna pööras näo seina poole ja vaikis. «Muu seas,» jätkas Orleantsev, «sinuga võidakse siin selle allkirja pärast norima hakata, et kuidas see kõik ikka oli. Ma nii väga palun sind...»

Zoja Petrovna ei pidanud vastu ja hakkas esmakordselt pärast toda ööd Orleantsevig rääkima: «Et ma teid välja ei annaks, jah? Kas seda palute?» Ta pöördus Orleantsevi poole, tõusis asemel peaaegu istukile, olles ise erutatud, kahvatu ja värisev. «Kas nii, on mul õigus, kas jah? Kas seda palute?» Ta peaaegu karjus. Orleantsev püüdis teda rahustada, tahtis ta pead padjale asetada. Zoja Petrovna aga tõmbus kõrvale. «Kas teil häbi pole!» jätkas ta. «Kellega te siis aasta oma elust olete koos veetnud? Kas inimesega, kes teie arvates on suuteline igaks alatuseks? Miks te siis ei vaevunud seda inimest tähelepanelikult silmitsema?» Zoja Petrovna lan-

gas väsinult ja hingeldades padjale. «Ärge kartke,» ütles ta pärast lühikest vaikimist. «Ma oleksin võinud, nagu teie väljendute, teid juba varem välja anda.» Orleantsev haaras Zoja Petrovna kae ja suudles seda. Zoja ei suutnud tõrkuda. «Kuidas ma küll ei osanud näha, tõepoolest, kuidas ma küll ei osanud seda näha?» sosistas Orleantsev. «Kuid mitte mina ei tõuka sind emale, see oled sina, kes...» — «Ah, jätke järele,» ütles Zoja Petrovna. «Ma olen väga väsinud.» — «Anna siis andeks, andesta. Andesta, palun.»

Orleantsev jättis hüvasti ja lahkus. Zoja Petrovna aga mõtles ikka veel sellele, kuidas Orleantsevil küll häbi polnud niisuguste palvetega tema poole pöörduda. Ei, Zoja Petrovna ei suudaks nii madalale langeda, tema ei saaks minna ja öelda, et inimene, kellel ta lasks ennast sülelda ja keda tema ise ka süleles, et too inimene, näete, on nii- ja naasugune, et too inimene sundis teda tegema midagi niisugust, mida tema ise ei tahtnud. Kui alatu ja väikekodanlikult närune see oleks! Mis tähendab — sundis? Mis tähendab — pressis välja? Võib-olla väänas ta tema käsi või ajas talle nõelu küünte alla? Võib-olla ähvardas teda nuudi või püstoliiga? Ei, midagi niisugust ju ei olnud, tema ise võttis sule pihku ja kirjutas mehe dikteerimise järgi kõik valmis. Ta oleks võinud ka kirjutamata jätta, keegi poleks saanud sundida teda seda vastutahtmist tegema.

Zoja Petrovna meenutas Orleantsevi sõnu selle kohta, nagu oleksid inimesed pärast Ungari sündmusi umbusklikumaks muutunud. Tahes-tahtmata muutud umbusklikuks. Hiljuti saabus naabrinaise poeg Šura, ta oli kergesti haavata saanud ja kaheks nädalaks koju puhkusele lastud. Šura jutustas, et olukord Budapestis oli olnud raske, kontrrevolutsioon oli määratsenud kõikjal. See oli tulnud Läänest, kus mässuplaane kaua ja põhjalikult oli ette valmistatud. Kuid ka Ungaris endas leidis kaasaaitajaid. Šura jutustas kontrrevolutsionäärade metsikustest, sellest, kuidas nad olid ära kasutanud mõnede inimeste igandlike meeleolusid, nende murelust, kes olid kohustatud olema valvsad, ja nende segadusse sattumist, kes pidid ilmutama organiseeritust ja meelekindlust.

Pärast Orleantsevi lahkumist mõtles Zoja Petrovna kõigest sellest veel kaua, kuni juba võrdlemisi hilisel õhtutunnil, vastupidi oma tavale, tuli teda külastama Guljajev.

«Täna etendust pole, teatril on puhkepäev, nii ma otsustasingi teid külastada. Ega te ei pahanda?»

«Noh, mis te ometi räägite! Istuge, palun.»

Nad rääkisid ilmast ja viimastest ajaleheuudistest. Siis Zoja Petrovna küsis:

«Aleksander Lvovitš! Räägitakse, et inimesed oleval pärast Ungari sündmusi umbusklikumaks muutunud. Kas see teie arvates on tõsi?»

Guljajev vaikis ja vaatas aeg-ajalt Zoja Petrovnale otsa. Ta mõtles, et see pole esimene kord, kui Zoja Petrovna esitab küsimusi, vihjates sellele, et kusagil olevat midagi «räägitud». Talle meenus: samuti «räägiti» kunagi sellest, et täiesti häid inimesi polevat maailmas olemaski, kõigil olevat oma ussiaugud.

«Kas teate, Zoja Petrovna, kui te ütleksite, kes seda räägib, oleks mul kergem vastata. Noh, kui te just ei ütle, võtan endale julguse ise oletada, kellelt need jutud pärit on. Teile aga on mul palve — kinnitage, kui mul õigus on, ja lükake ümber, kui ma eksin. Kuid ärge ainult vaikimisega kõrvale põigelge. Kas olete nõus?»

«Olen nõus.»

«Seda kõike räägib Orleantsev.»

Zoja Petrovna silmad läksid üllatusest pärani.

«Miks te nii mõllete, Aleksander Lvovitš? Jah, see on tõepoolest tema, teil on õigus.»

«Ah, et miks ma nii mõtlen? Eks ikka sellepärast, et too inimene mõistab ja tõlgendab paljutki meie elus teisiti kui mina ja teie. Mina näiteks ütlen, et inimesed on muutunud valvsamaks, et nad on hakanud näiliselt väikeste ja tühiste eri laadi faktide vahel ühtset sidet nägema. Tema aga nimetab seda umbusklikkuseks. Vastavalt sellele, kuidas näeme ja tunneme, valime ka sõnad. Mul pole õigust end teie ellu segada, kallid Zoja Petrovna, ja ma ei tea, millist osa selles etendab Orleantsev, aga kui suuremate kogemustega inimene, kes on elus palju rohkem kõike tunda saanud kui teie,

tahan teile öelda... Andestage, palun, kuid ma ütlen ikkagi. Too inimene näitleb, ta valetab ja teeskleb. Aga teie!... Teie olete avameelne, aus, hea ja helge hingega inime. Teie sõbraks peaks olema samasugune avameelne aus ja helge inimene.»

«Vovake,» mõtles Zoja Petrovna. «Ainult tema ükski oli siisugune avameelne, aus ja hea. Vovake...»

Ta ei vaielnud Guljajevile vastu. Alles veidi aja pärast ta ütles:

«Teda pole enam.»

«Vabandage, keda ei ole?»

Zoja Petrovna vaatas sirmi suunas, mille taga laualambi valgusel ema heegeldas, tema heegeldavate käte varjud vilksasid sirmi kirjul riidel, seal õppis ka Nii-nake, kelle kahupea vari oli liikumatult laua kohal kummargil. Zoja Petrovna tasapdas häält:

«Orleantsevit pole enam, ta ei etenda enam mingit osa. Näete, kui avameelne ma teiega olen. Ma isegi ei tea, miks see nii on, Aleksander Lvovitš.»

«Eks ikka sellepärast, et ma olen vana, ja ka veel sellepärast, et olen preester. Muusade preester,» vastas Guljajev naljatades. «Te näete minus pihhiisa.»

«Ei, see pole nii, ärge naljatage. Teie vanuse üle pole ma mõelnud. Ma lihtsalt millegipärast usun teisse nii väga. Nähtavasti sellepärast, et ma vaatan paljudele asjadele sama pilguga kui teiegi. Ja see, mis te selle inimese kohta ütlesite... Temal ja minul olid peaaegu igas suhtes mitte ainult erinevad, vaid koguni otse vastukäivad vaated. Aga teiega on nii, et millest te ka ei räägiks, ma olen kõigega nõus. Kõigega...»

«Zoja Petrovna,» ütles Guljajev samuti sirmile vaadates ja häält summutades. «Kui ma teie kas või mõniügalgi määral usaldust äratam, siis olge minuga avameelne, võtke mu hingelt raske koorem, mis mind juba mõnda aega rõhub. Rääkige mulle tõtt teie vallandamise kohta. Ma ei usu, et te võisite olla ükskõikne kellegi saatuse suhtes, et te pidasite kinni tähtsaid pabereid, mis olid selle inimese suure uurimistöö viljaks. Ma ei usu seda. Teie pole siisugune, te ei võinud nii teha. Minule kui inimestetundjale on see mõistatuseks ja see painab mind. Kas te kuulete mind?»

Zoja Petrovna vaikis.
«Tähendab, te ei taha öelda.» Guljajev ohkas. «Kahju väga kahju.»

«Ma ei või.»

«Miks siis?»

«See ei puutu ainuüksi minusse.»

«Tähendab, siia on segatud ka tema, Orleantsev. Noh, järelikult on mul õigus — see kõik pole nii, nagu räägitakse tehases. Kõik on hoopis keerulisem ja udusem, kui võiks arvata. Teie kannatasite selle inimese pärast, on ju nii, Zoja Petrovna?»

Zoja Petrovna vaikis.

«Siis öelge vähemalt ühte,» käis Guljajev peale. «Kas selles loos on kõik aus või on seal ka midagi ebaausat?»

Zoja Petrovna ei vastanud nüüdki.

Guljajev liigutas end toolil. Ta tahtis tõusta. Zoja Petrovna haaras tal käest ning hoidis teda tagasi.

«Ärge minge. Palun, ärge minge.»

«Kuid teie pole minuga avameelne, ja mul on raske...»

«Teinekord, siis ütlen teile kõik, ainult mitte täna. Ärge käige peale, mul on nii raske. Kui see ainuüksi minusse puutuks, ma ütleksin kõik, kõik, mis te soovite. Kuid ma ju räägin, et see ei puutu ainult minusse.»

«Noh, hea küll, hea küll, pole vaja. Rohkem ma midagi enam ei päri. Te olete niigi väsinud, lamage vaikselt. Ma parem jutustan teile midagi. Kas tahate?»

Guljajev nägi, kuidas Zoja Petrovna langetatud lauade vahelt üksteise järel suured harvad pisarad välja veeresid.

Tuhandeid kordi oli ta sellest naisest, tema elust ja solvangutest mõelnud. Guljajev oli tugev inimene ja nagu igaüks, kel on palju jõudu, oli ta kogu oma elu püüdnud hoolitseda nende eest, kes on temast nõrgemad, kuid kunagi polnud tal sellest midagi head välja tulnud. Vitali Kozakovi isaga olid nad koos kodusõja läbi teinud. Nad ei sõdinud ainuüksi täägi ja granaadiga, vaid ka endasepitsetud võitlusnäidenditega rindeatri laval. Koos nad demobiliseerusid, koos astusid teatrisse ning Guljajevi suureks õnnetuseks armusid koos ühesse ja samasse neiusse. Neiu aga vastas Vitali

tulevasse isa tunnetele ja nad abiellusid. Guljajev jäi nende lähedusse. Selle naise jaoks oli ta valmis kõigeks, ta oli iga hetk valmis oma elu tema eest andma, kui seda oleks küsitud, kui seda oleks nõutud. Kuid tema ei vajanud Guljajevilt midagi, ka Guljajevi elu ta ei nõudnud. Ja siis ta suri.

Suure Isamaasõja rindeteedelt korjas armee kunstilise ansambli sõdur Guljajev üles kümneaastase surmasuus oleva tüdrukukese, kelle ta päästis ja terveks ravis; vaevalt jõudis ta temaga harjuda, kui... aeg lendas, tüdrukuke sai kaheksateistkümneaastaseks, läks mehele ja sõitis ära Kesk-Aasiasse ning Guljajevi hoolitsust ei olnud talle enam vaja; isegi Guljajevi kirju ei näi ta eriti vajavat, sest vastab neile harva.

Guljajevi süda on aga endiselt tunnetest tulvil, oleks ainult, kellele neid tundeid jagada. Guljajev oli valmis päevad ja ööd Zoja Petrovna, selle haige ja õnnetu naise eest hoolitsema. Aga kuidas sa võid teada, kas temale sinu hoolitsust vaja ongi?

Ta lahkus Zoja Petrovna juurest väga nukrana. Koju jõudnud, koputas ta hilisele ajale vaatamata Platon Timofejevitši uksele.

Platon Timofejevitš istus laua ääres ja keeleots hammaste vahel, vedas sulge mööda paberit.

«Kirjutan oblastikomiteesse kategoorilist avaldust,» ütles ta prille eest võttes. «Las mõtlevad järele, kas see on õige tegu, kui vana vilunud kaader laiali tuuseldatakse.»

«Kas võitlete tsehhi tagasimineku eest?»

«Ja ma lähen ka tagasi! Meil on ju nõukogude võim, Aleksander Lvovitš! Muidugi võib mõnel nurjatul ka selle võimu juures edu olla. Kuid kogu vahe seisab selles, et tema edu on ajutine, ainult ajutine! See püsib võimu petmise alusel. Pettuse positsioon ei ole aga tugev ja kauakestev. Kodanik Vorobeinõil tuleb lennata kohalt, millele tal, kui diplom välja arvata, pole mingit õigust.»

«Kuna me juba neist teie tehase asjadest oleme rääkinud, Platon Timofejevitš,» Guljajev võttis laua ääres toolil istet, «siis pean teie joonistatud pilti täiendama veel ühe joonekesega, nagu seda on direktori

sekretäri vallandamine, millest me kord juba rääkisime...»

«Kas Zoja Petrovna või?» haaras Platon Timofejevitš sõnast. «See lugu siia ei kuulu, siin on kõik juba selge. Ta kaotas paberid ära, ja see on suur süü. Krutilitš on nurjatu mehike, temast ei taha kohe rääkida, kuid õigus peab olema, Aleksander Lvovitš. Kui sinu tööga oleks nii ümber käidud, mis juttu sa siis ajaksid, ah?»

«Aga kas teie, Platon Timofejevitš, olete veendunud, et see lugu nende paberitega oli just nii, nagu seda tehases räägitakse?»

«Zoja Petrovna ise ju ütles seda direktorile, ja mitte keegi teine. Teda ju keegi ei sundinud rääkima.»

«Aga kas te olete veendunud, et teda ei sunnitud?»

Platon Timofejevitš laiutas ainult käsi.

«Sealt algab juba tihnik. Sealt edasi ühiskondlikud organisatsioonid enam ei uuri. See kuulub, nagu öeldakse, kriminaaljälituse kompetentsi.»

«Võib-olla on teil õigus,» lausus Guljajev mõtlikult, «kuid palun teid, kuulake mind tähelepanelikult. Ma olen praegu selle haige ja väga õnnetu naise juures. Küsitlesin teda selles asjas, kuna see lugu mulle rahu ei anna ja mind piinab. Ma ei saa uskuda, et ta süüdi on.»

«Kuid ta ju ise tunnistas üles, Lvovitš!»

«Aga kas te, Platon Timofejevitš, ka teate, mis õigus teadus niisuguste isiklike ülestunnistuste kohta ütleb? Ütleb seda, et nendesse ülestunnistustesse tuleb suhtuda eriti ettevaatlikult, sest need võivad mingi varjatud ja meile tundmatu jõu poolt ette dikteeritud olla. Inimesele võib-olla pressitakse kusagilt peale, meie aga ei näe seda. Kas mul on õigus?»

«Kes siis temale võiks peale pressida. Ajad vist niisama hirmu- ja õudusejuttu. Ta on ju iseseisev naiste rahvas, mitte mõni plikakene — tal endal juba tütar. Pealegi on ta partei liikmekandidaat.»

«See pole kaugeltki kõik, Platon Timofejevitš. On jõudusid, mida meie veel täiel määral hinnatagi ei oska. Kui te mulle sõna annate, et te neid mõtteid, mis ma nüüd teiega jagan, väga ettevaatlikult ja taktiga kasu-

tate, siis ma jutustan teile mõnedest oma tähelepanekutest ja arvamustest.»

«Kas ma mõni harakas olen, et kohe kädistama hakkan?»

«Kuid, muide, neile arvamustele tuleks ikkagi käia anda. Näete, kui keeruline see kõik on. Asi seisab selles, et vaesele Zoja Petrovnale oli suur mõju kellelgi, kelle suhtes te, nagu olen kuulnud, mitte just eriti heas arvamises ei ole. See keegi on Orleantsev.»

Platon Timofejevitš kulmud tõmbusid ninajuurel kokku. Ta oli käed laual vaheliti pannud ja kuulas tähelepanelikult.

«Kas ei võinud see Orleantsev,» jätkas Guljajev, «sellest huvitatud olla, et Zoja Petrovna just nii käituks? Mina ei tunne neid tehaseasjade peensusi, aga kuidas teie arvate?»

«Jah, kuidas nüüd öelda,» ei osanud tugevasti kohmetunud Platon Timofejevitš kohe vastata. «Niisugust asja nii äkki ei taipa. Üleüldse on see Orleantsev üks keeruline tüüp. Ma mõtlen, et paljudelgi meie tehase inimestel on temaga suuri arveid õiendada. Ta on seal ülalpool jänni jäänud ja püüab nüüd meie päid mööda uuesti üles joosta. Sellest me oleme juba aru saanud. Aga sellest Krutilitši dokumentide loost ma küll midagi ei taipa. Siin oleks pidanud Krutilitš ise kombineerima. Orleantsevil poleks nagu sellega asja. Ei tea, mitte ei tea... Sest just vastupidi, Orleantsev otsis need paberid üles ja esitas parteikomiteesse. Ei, mitte millestki ei saa ma siin aru, mitte midagi ma ei taipa,» arutas Platon Timofejevitš kuuldavalt. «Tuleks õige meie Dimitrile rääkida. Kas tahad, lähme tema, noh, Dimitri juurde? Sa ju tunnud teda? Mäletan, et olime Mäekaldal koos.»

«Olime küll. Ma olen ka tema portreed näinud, nii kunstniku juures kodus kui ka näitusel. Üldiselt tunnen teda. Ainult millal sinna siis minna?»

«Lähme juba hommepäev. Kas oled nõus?»

«Muidugi olen nõus. Kuid ma siiski mõtlen, et poleks paha ka direktoriga nõu pidada. Oleks väga hea, kui teie seda teeksite, Platon Timofejevitš, kui teie talle nii hästi ettevaatlikult minu arvamused esitaksite.»

«Seda võib, võib küll. Ja ma ütlen talle seda ka, et ta käitub nagu mõni vana korra aegne peremees: ajas ini-

mese minema ja unustas ta täiesti. Aga inimene oli üle kolme aasta temaga külge külge kõrval töötanud ja kui palju kõike tema heaks teinud. Sekretäriamet on ju teada! Isegi direktori ja tema naise vahelisi konflikte tuli temal, Zoja Petrovna, siluda. Ja ole lahke, nüüd juhtus niisugune lugu.»

«Seda enam. Direktor peaks ikkagi tema eest hoolitsema, Zoja Petrovna ise ei saa ju asemeltki tõusta. Kuid teda on vaja ravida, tal oleks tarvis puhkekodusse minna. Aga ta on praegu niisuguses olukorras, et tal pole enam midagi süüagi.»

Sel ööl oli Guljajevil raske magama jääda, ikka ja jälle mõtles ta kogu oma jutuajamise Zoja Petrovna otsast lõpuni läbi. Ja ikka uuesti ja uuesti tuli ta tagasi mõtte juurde, et kogu Zoja Petrovna küsimuses etendab mingisugust ja mitte väikest osa Orleantsev.

Orleantsev aga magas sel ajal kiirrongi pehmes vagunis, mis teda Moskvasse viis. Provintslaste tühiused askeldused jäid selja taha, selle jaama semafori taha. Moskva mastaapide kõrval ei lugenud nad mitte kui midagi. Aeg möödub, ta tuleb tagasi, tehases on selleks ajaks kõik juba joonde aetud, lahendatud ja unustatud. Moskvast on palju vajalikke inimesi, kes selleks kaasa aitavad. Saja sõbra asemel olgu sul sada vajalikku inimest! See on tõepoolest tore elureegel. See pole Orleantsevit veel kunagi alt vedanud.

20.

Päevad läksid selgust toomata. Keegi ei osanud seda segast lugu lahendada. Partei- ja ametiühinguorganisatsioon ning tehase direksiooni poolt moodustatud komisjon muutis mitu korda oma järeldusi. Kord juba tõestati, et kui Krutilitš töötaski välja vagunkaalu elektrijahutusskeemi, siis tehases polnud seda igal juhul keegi näinud. Järelikult on ka Iskra Kozakova oma iseseisvat teed läinud ja plagiaadist ning omastamisest ei saa mingit juttugi olla.

Hiljem aga tunnistas direktori sekretär üles, et Krutilitš oli ikkagi paberid tehase juhatusele esitanud, ja

kui need käiku ei läinud, siis pole see Krutilitš, vaid sekretär, kes kõiges süüdi on. Jälle hakati selgitama; kas on Zoja Petrovna selles üksi süüdi, ja kui see tõepoolest nii on, siis milliseid kanaleid mööda võisid teated Krutilitši idee kohta Kozakovani jõuda.

Keegi inseneridest avaldas arvamust, kas Orleantsev pole kogu selles loos nagu ülemäära aktiivne? Miks ta sellest nii huvitatud on? Orleantsev ütles selle peale, et tema peseb oma käed puhtaks ja enam selle asjaga tegelemist ei tee, lokaku tehases pealegi direktori omavoli, varastagu diletandid pealegi andekate leidurite tehnilisi ideesid ja levigu siin edasi sotsialistlikule ühiskonnale võõrad tavad.

Ta tõmbus tõepoolest kõigist neist sekeldustest eemale ja hakkas koos oobermeister Vorobeinõiga korraldama kõrgahjutsehhi tööd selle plaani järgi, mille juba Iskra ja Platon Timofejevitsõ olid kunagi välja töötanud; Krutilitši paberite lugu oli selleks ajaks juba täielikku ummikusse sattunud.

Siis aga tuli parteikomiteesse Krutilitš ise ja teatas Zoja Petrovna allkirjaga tõendit käes liputades, et teda olevat kogu see lugu ära tüüdanud, tema ei olevat seda laimujanti alustanud, tema olevat tagasihoidlik inimene, aga kui see jant on juba kord alguse saanud ja kuna igal pool tema ausa nime kallal noritavat, siis ta nõuab, et täielikult välja selgitataks, kes on selles süüdi, et tema ettepanekut Metallurgiatehases järjekordselt marineeriti, ja kes siis lõpuks on selle ettepaneku autor — kas tema või Kozakova. Seda ta nõudvat tõesti, see olevat miinimum, mis olgu viivitamatult tehtud.

«Mis siin siis selge ei ole ja mille üle te siin veel mõtlete?» pahandas ta. «Möödunud sügisel tegi tehase direktor mulle ülesandeks töötada välja vagunkaalu kabiini jahutussüsteem. Kahekümne kuuendal jaanuaril andsin ma — näete, siin on allkiri! — direktorile ettekande ülesande täitmise kohta, ja lisasin sinna juurde vajalikud skeemid. See pole tähtis, kas minu töö vedelemajäämises tehase juhatuse laualaekasse on süüdi direktori sekretär või direktor ise, kes on varemgi häid ettepanekuid marineerinud, see pole tõesti tähtis. Tähtis on miski muu; ja nimelt see, et tehases minu nime vääna-

mine ära lõpetataks ja vagunkaalu jahutusseadmele monteerimine ükskord lõpule viidaks. Meie, ülemused, näakleme siin omavahel, töölised aga kannatavad selle tõttu.»

Krutilitši nõue näis absoluutselt õigustatud olevat. Komisjoni koosseisu täiendati uute inimestega ja algaski uus, veelgi tugevam uurimiste ja juurdluste laine. Iskra, kes oli juba jõudnud tehast ja tehase inimesi armastama hakata, kes alles hiljuti oli nii meeleldi astunud oma suitsusesse, palavasse, hapulõhnalise õhuga tsehhi, mõtles nüüd peaaegu hirmuvärinaga sellele, et saabub uus päev, jõuab kätte uue vahetuse aeg, ja tal tuleb minna tehasesse ning kohtuda seal jälle inimestega, kes teda ei usu, kes teda kahtlustavad, kes iga tema sõna juures pilke vahetavad ja õlgu kehitavad.

Ta oli mitu korda Dimitri Jeršoviga kohtunud. Dimitri lohutas teda, ütles kõik joonde minevat, olgu siis varem või hiljem, ükskord tehtavat ikkagi kindlaks, kellel on õigus ja kes on süüdi. Dimitri rääkis sellest kõigest nii veenvalt ja rahulikult, et ka Iskra rahunes. Dimitri ütles, et kogu selle loo puhul pole midagi vaja imetada: käib ju võitlus kahe maailma vahel, uue ja vana vahel. Tema, Iskra, olevat sattunud võitluse eesliinile ja vana maailm koondavat nüüd oma tuld tema pihta. Dimitri vend Platon ei olevat sellele risttulele vastu pidanud ja nii ta langenudki esimeste ohvrite hulka. Iskra Vassiljevna peaks järgmine ohver olema. Kuid seda ei juhtu, seda ei lasta sündida. Ta mõtlevalt asjata, et teda ei usuta, et inimesed tema sõnades kaheldes pilke vahetavad ja õlgu kehitavad. Kui inimesed näiteks poleks tema ja Tšibissovi poolt, oleks see asi juba ammu nii lahendatud, nagu Orleantsev ja Krutilitš seda näha soovivad. Täheandab, kaheldakse mitte tema, Iskra Vassiljevna väidetes, vaid just vastaspoole omades. Kas siis tema ise seda ei taipavat?

Dimitri Jeršovi nõnda kõnelemas kuuldes, ja üldse temaga koos olles, hajusid Iskral kõik kahtlused. Muidugi oli Dimitril õigus, muidugi läheb kõik nii, nagu tema rääkis, imelik, et ta üldse veel milleski kahtles. Dimitri Timofejevitsiga koos olles tundis Iskra end samuti, nagu kunagi isa sooja ja laia selja taga. Ja nii

pea, kui jälle mõni uus keeruline küsimus üles kerkis, looksis ta kohe Dimitri Timofejevitsi juurde. Peale tema polnud Iskral kedagi, kellega oma mõtteid ja kahtlusi jagada ning avameelne olla. Vitali oli ainult iseenese ja oma isiklike asjadega ametis. Oma meeleoludes tõusis ta kord taevani, siis tuli jälle suure kolinaga alla maa peale tagasi. Praegu oli tal järjekordselt niisugune periood, kus ta pilvedel hõljus. Okunevide näidendi esietendusel oli publik teda kui lavakujunduse autorit lavale välja kutsunud, et talle kiitust avaldada. Ta oli tõepoolest teinud niisugused dekoratsioonid, mis andsid edasi tehaseilmjöö poeesiat, mereäärse linna omapärast ilu ja töölisperekonna elu lihtsust ja suurust. Lavakujunduse eest kiideti teda väga, temast kirjutati ajalehtedes, ja isegi teatrilane ajakiri, kus alati noriti ja viriseti kõige kallal, mis tõeliselt rahvalik, tõeliselt parteiline ja kunstipärane oli, ka see oli sunnitud, olgu küll läbi hammaste, Vitali töö kohta kiitvalt sõna võtma. Vitali vehkis rõõmsalt ajakirja numbriga. «Vitali, Vitali,» ütles talle Guljajev. «Ära lase ennast nii kaasa kiskuda. Võivad veelgi löögid tulla ja missugused veel! Sinu portreed ju ka alguses kiideti, aga siis kargas Tomašuk välja ja virutas sellele malakaga.» — «Ega siis nüüd enam need ajad ole. Praegu on tomašukid vaikseks jäänud.» — «Ära ennast sellega lohuta. Meie eluajaks neid tomašukke veel jätkub, meie sinuga neid kõiki üle ei ela. Sinu lastelgi tuleb veel nendega võidelda, ja võib-olla lastelastelgi.» Vitali ei kuulnud kedagi. Ta oli ülevas meeleolus. Ta alustas mitut uut maali korraga. «Mind aitas väga palju partei,» rääkis ta Iskrale. «Näiteks Gorbatsšov... Kuidas ta mind rasketel hetkedel toetas! Ta on ju väga huvitav inimene, kas pole tõsi? Vana bolševik, kes kannab oma õlgadel linna murede ränka koormat. Peaks õige teda maalima, mis sina arvad?» — «Eks sa proovi, aga ta on ju alati kinni, Vitali. Sul läheb raskeks.» — «Mis see tähendab — läheb raskeks! Jeršov ju üldse keeldus poseerimast.»

Iskral oli Vitali üle väga hea meel. Juba ammu, palju aastaid ei lahutanud ta Vitali huviseid enda omadest, tema edusamme pidas ta ka oma edusammudeks. Kuid Iskral enesel polnud iialgi nii suuri ebameeldivusi

olnud. Need polnudki enam ebameeldivused, vaid lihtsalt õnnetused. Kas see pole siis õnnetus, mis praegu tehases toimub? Ja Vitali oleks siiski pidanud sellest aru saama ja temale kas või üsna veidigi rohkem tähelepanu pöörama, kui ta seda tavaliselt tegi.

Selle üle nukrutsedes, et Vitali tema hingelist seisundit mõista ei taha, läks Iskra Dimitri Jeršovi juurde. Nad jalutasid tühjades aedades, käisid viimasest lumest sajast puhastamata lumiseid teid mööda, külmetasid ega märganudki seda. Nad istusid jaamahoone pingil tukkivate vanakeste kõrval. Kord käisid isegi kinos. Seal võttis Dimitri tema käe oma kätte ja Iskra ei tõmmanud seda ära. Nii ta hoidiski Iskra sõrmi seansi lõpuni oma peos. Iskra olukord oli üsna kummaline. Tundus, nagu oleks mingi vool teda kandnud, aga kuhu see teda viis, seda Iskra õieti ei taibanud, õigemini, ta nii eriti ei mõelnudki selle üle. Võib olla, et Vitali oleks suutnud seda peatada. Too aga ei mõelnudki seda teha.

Edasi läks juba halvemini. Guljajevil oli õigus — Vitali rõõm oli olnud liiga varajane. Teatriaajakiri avaldas rubriigis «Loominguline tribüün» väikese, kuid väga õela ja mürgise artikli Aleksahhini näidendi lavastuse kohta. Artikli autor vaidles tollega, kes eelmises ajakirja numbris lavastuse kohta hea hinnangu oli andnud, ning tegi pihuks ja põrmuks nii lavastuse kui ka lavakujunduse.

«Mina ei suuda enam,» ütles Vitali. «Nüüd on lõpp. Ega ma pronksist või diabaasist ole, olen ainult inimene. Ja mu närvivarudel on siiski teatud piirid. Me ei või enam kauemaks siia provintsi istuma jääda. Nad teevad seal provintslastega, mis neile aga pähe tuleb, oma pealinna inimestest kirjutavad nad aga alati delikaatselt. Ja see on ka arusaadav: katsu sa pealinlase kohta lugu pidamatult kirjutada! Tuleb teine kohe toimetusse, võtab toimetaja vastas istet ja hakkab su hinge sööma. Aga mis meie siin teha võime? Meil tuleb kõik alla neelata. Jah, me peame Moskvasse tagasi minema, kas kuuled?»

«Tähendab, sõidame minema ja näitame kõigile, et lõime araks,» vastas Iskra. «Siis saab kõigile selgeks, et ma olen plagieeri ja varas.»

«Jälle mõtled sa ainult endale! Noh, ja mis siis sel-

lest? Las mõtlevad, mis tahavad. Jäta see rumal metallurgia kus seda ja teist. Nad saavad ka ilma sinuta läbi. Sinu lahkumise tõttu Nõukogude Liidu malmisulatamise plaan veel ohtu ei satu.»

«Mis ma siis sinu arvates peaksin tegema hakkama?»

«Midagi ikka välja mõtleme. Kas see siis nii tähtis on?»

«Muidugi on. Ega ma ometi kodus tikkimisraami taga hakka istuma.»

«Teised millegipärast istuvad.»

«Noh, ja las istuvad, Vitali. Mina neid hukka ei mõista. Kuid mina nende kombel istuda ei taha. Ma ju armastan oma eriala, saa ometi aru!»

«Kuid see eriala sind küll millegipärast eriti ei austa.»

«Ei, Vitali, me ei tohi ära sõita. Siin hakatakse veel kahte kõrgahju ehitama...»

«Ahah, tähendab, minu jaoks valmistatakse uusi süžeesid.»

«Võid naerda, kui tahad, aga sa naerad iseenda üle. Kõik, mis sa maali alal tähelepanuväärset ja head oled teinud, on seotud selle tehasega. Küll sa aja jooksul selles veel veendud...»

«Aja jooksul... Üle kahe tuhande aasta tagasi raius inimene marmorist välja naise kuju, see seisab praegu Louvre'is ja tema kunstiline väärtus ajast ei sõltu. Aga kui tehased automatiseeritakse ja inimese töö võtab just selle aja jooksul, millest sina räägid — hoopis teise ilme, siis kaotavad kõik need minu terasevalajad, sepad ja valtsijad igasuguse väärtuse.»

«Ma ei saa sinust aru. Need muutuvad siis ju veelgi väärtuslikumaks, kui nad praegu on, sest nad on ju meie põlvkonnale osaks saanud imetlusväärsete päevade tunnistajad.»

«Noh, mu kallis! See on juba poliittund. Näe, mida see tähendab, kui sul naine on parteilane. Kuid selles osas on mind Kunstnike Liidus juba küll ja küll valgustatud.»

«Sinu järgi otsustades on teil see valgustamine küll halvasti korraldatud.»

«Jätame, Iskra, selle vaidluse. Mõtleme parem järele, kuidas seda ärasõiduasia korraldada. Me peame oma kohvrid kokku panema ja siit võimalikult kiiresti jalga

laskma. Me võime alles siis vabalt hingata, kui rong juba liikuma hakkab. Kuidas küll sina sellest aru ei saal»

«Sul on desertööri psühholoogia.»

«Kallis naisuke, see, mis sa nüüd ütlesid, on juba liig. Niisuguseid sõnakõlkse pole küll vaja.»

Vitali oli ärevil ja üleskrüvitud, ning tundus, et mõle ärasõidust ja Moskvasse tagasiminekest kiskus teda üha enam kaasa.

«Kas tead, mis,» ütles ta. «Mina sõidan nagu minema. Oletame, et sina jääd siia. Kuid sa veel kahet sed seda. Oota aga oota, küll pärast kõiki neid komistajone tulevad sinu läbivõtmiseks veel igasugused nõu pidamised. Pane tähele, see läheb veel kohtuni välja. Sinu üle peetakse kohut, sind mõistetakse süüdi ja tunnistatakse plagieerijaks. Vaata, et satud veel ajalehtegi. Ilmub seal följeton mõne sedasorti lõbusa pealkirjaga nagu: «Ära ehi ennast võõraste sulgedega» või «Üks künnab, seitse helbivad». Krutilitšist kirjutatakse kui töökangelasest, aga sind ja sinu Tšibissovi ja igasuguseid teisi tegelasi esitletakse ahnitsejatena, sulidena ja nõnda edasi. Väga meeldivad perspektiivid!»

Iskra elas mitu päeva selle kõneluse mõju all. Kõik temas protesteeris tehasest lahkumise, tsehhi mahajätmise ja Moskvasse tagasisõidu mõtte vastu. Ja samal ajal näris mingi kahtluseussike ta hinge. Sest Vitali sõnades oli ka terake tõtt. Ei ole ju tõepoolest teada, millega see plagiaadilugu veel lõppeda võib. Dimitri küll kinnitab, et see lõpeb tema, Iskra, täieliku võiduga. Kuid selle võidu äraootamiseni võid endal silmad peast nutta, uinud enne päeva saabumist, nagu öeldakse. Teiseks aga on Vitali niisugune mees, kes võtab tõepoolest kätte ja sõidab üksi minema. Kuidas siis elada? Mille nimel nende perekond siis laguneb, mille nimel peab Ljusjake kannatama? Hea küll, jätame Ljusja kõigest sellest välja. Kas on neil vajadust oma perekonda purustada ja lahku minna? ... See oli mõru, väga mõru, äärmiselt mõru mõte. Kui palju aega on koos elatud, kui palju koos kannatatud, igasuguseid ebameeldivusi üle elatud, ja kui palju ühiseid rõõmuhetki tuntud. Nad on teineteisega harjunud, saanud teineteisele lähedasteks,

väga-väga lähedasteks, nii omasteks, et kedagi lähedasemat enam polnudki, sest ema ei saanud ju arvesse võtta, see oli hoopis midagi muud. Ja äkki lendab kõik — trahh ja põmm — vastu taevast. Ja seda ainult sellepärast, et Vitali sõidab kangekaelsusest ära Moskvasse, tema aga jääb kangekaelsusest siia.

Iskra ei osanud kuidagi seda küsimust lahendada. Ka Dimitriga ei saanud ta nõu pidada, seda küsimust ei olnud ju sobiv temaga arutada.

Viimasel kohtumisel Dimitri ütles:

«Asi on just nii nagu ma mõtlesin, Iskra Vassiljevna. See Krutilitši lugu pole puhas. Ei ole see asi ka lihtsalt segane, seda on meelega vassitud. Inimesed käisid direktori endise sekretäri Zoja Ušakova juures. Ehkki ta otsest midagi ei öelnud, said nad tema jutust niipalju aru, et ta on lihtsalt ise süü enda peale võtnud. Meie mõtleme, et ta ka allkirja Krutilitšile tagantjärele andis.»

«Kes nii mõtleb?»

«Noh, mina näiteks, minu vend Platon ja näitleja Guljajev.»

«Guljajev? Kuidas siis tema sellesse loosse sattus?»

«Iga aus inimene saab ju niisuguse asja üle pahaseks. Kas teie siis mõtlete, et me laseme teid ära süüa? Ei, Iskra Vassiljevna, ega me siis selleks maa peal ela, et nurjatusi näha ja neile mitte lõppu peale teha. Meie poolt on veel Tšibissovi,» jätkas ta loetelu, «samuti peainsener ning paljud parteikomiteest, tehase ametiühingu komiteest ja mujalt...»

Tšibissovi kutsus Iskra välja.

«Palun, ärge ainult minu küsimustest solvuge,» kõnles ta. «Ma usun teid, kuid ümberringi käib viimasel ajal niisugune jama, et ei saa enam iseennastki uskuda. Oma sekretäri... pidasin ma kõige õiglasemaks inimeseks, ja seegi... Ühesõnaga, ärge solvuge, kui ma teilt midagi küsin. Krutilitši pabereid pole te muidugi silmagagi näinud, see on fakt. Kuid võib-olla on Krutilitš oma tööst sõnakese poetanud teile või kellelegi teisele, kes seda teile edasi võis rääkida? Tuleb ju ette ja kui tihti veel, et idee lendab välja, jääb õhku rippuma ja keegi teine sellest eneselegi märkamatuks nagu enda omast

kinni haarab... Noh, nonoh, seltsimees insener, ärge ainult nutke!»

«Ma ei mõtlegi nutta. See on mulle lihtsalt solvav. Teie ju peaksite mäletama, et ma teie juures käisin ja sellest jahutamisviisist kõnelesin.»

«Tõsi, tõsi, ma ei kahtlegi selles. Tegin teiega juttu ainult enesekontrolliks. Teie, naised, olete ju nii kummalised olevused...»

«Milleks siin naised,» katkestas Iskra teravalt, «kui kogu selle intriigi on mehed kokku keerutanud ja käituvad sealjuures eitedest hullemini. Palun mind samuti vabandada.»

Tšibissovi surus Iskra kätt ja teda ukseni saates palus veel ja veel kord mitte pahaseks saada.

Iskra nägi, et Dimitri Jeršovil oli õigus: ükskõik keda ta tehases ka kohtas, igaüks püüdis teda toetada, igaüks oli valmis tõe eest võitlema. Kuidas võis ta nüüd teha sinnapaika jätta ja ära Moskvasse sõita? See oleks rumal, pentsik ja seletamatu. Oleks naljakas, kui ta läheks igale poole kuulutama: vaadake, minu mees otsustas asja nii. Ei, ei, ei, Vitalit tuleb veenda, tuleb talle selgeks teha, et ära sõita ei tohi.

«Vitali,» ütles Iskra õhtul, «ma olen kõik järele mõelnud. Me ei tohi ära sõita. Sa pead oma hetkelisest nõrkusest üle saama...»

«Tore hetkeline nõrkus küll! Kas sa ka tead, mis ajast ma juba selle peale mõtlen? Juba sellest päevast alates, kui ma rongi istusin, et sinuga siia sõita. Sõitsin siia ajutiseks. Aga kas sina sõitsid siis kogu eluks või?»

Vitali hakkas märatsema ja riidlema, ning Iskrat süüdistama, ta olevat halb perenaine, nende kodu aga olevat nagu sealaut, kuhu ühtki inimest ei julgevat tuua; Iskra olevat teda petnud, lubanud korteri, aga kus see korter nüüd on; tema, Vitali olevat Iskrale koduperenaise asemel, tal polevat tööle aega mõeldagi, sellesse süvenemisest rääkimata; see polevat elamine, vaid päevast päeva viirelemine. Selles kõiges, millest ta rääkis, oli teataval määral ka tõtt, kuid samal ajal oli see kõik täiesti ülekohutune ja äärmiselt solvav. Vitali tahtis, et tema naine oleks samasugune kui paljude tema seltsimeeste naised, et Iskra tegeleks ainult temaga, kindlustaks talle kõik

elu mugavused, nii et temal poleks muud muret, kui pühenduda ainult oma loomingule. Mis siis ikka, võib-olla on tal õigus. Võib olla, et see peabki nii olema. Siis, tähendab, on ta naise valikuga eksinud, siis pole neil lõepoolest mõtet koos elada, siis peavad nad tõesti lahku minema.

Sellest kõigest rääkis Iskra Vitalile. Ta kõneles vaikselt, ta hääli värises ja huuled kiskusid viltu. Tal oli iseendast väga, väga kahju. Kui halvasti küll kõik oli läinud: nii Vitali kui ka tema enda elu oli rikutud.

Vitali erutus samuti. Ta hakkas Iskrat sülelema, tema käsi suudlema, ütles iseenda kohta, et ta on tolvane, vördjas, lurjus, kui ta Iskrale selliselt haiget teeb, ütles, et ta Iskrat väga armastab ja püüab teda mitte iialgi enam nii solvata. Kuid ka Iskra peaks omalt poolt lõpuks siiski mõistma, et temagi ei närveeri lihtsalt niisama, vaid nähtavasti sellepärast, et siinsed teemad on tal juba ammendatud. Tuleb sõita Moskvasse, eks seal näe, mis edasi saab; võib olla põrutame sealt jälle kuhugi perifeeriasse.

«Loov inimene peab kogu aeg liikuma, Iskrame, kas sa mõistad? Ta peab nägema, palju nägema. Ainult see, kes on palju näinud, võib ka paljust jutustada. Kas pole mul õigus?»

Jah, tal näis õigus olevat, kuid see loov inimene, kes pidi palju nägema, et tal oleks inimestele paljust jutustada, oli ju Vitali. Aga miks siis tema, Iskra, pidi ühest kohast teise sinna-tänna lendlema?

Nad istusid diivanil, hoidsid teineteise ümbert kinni ning olid mõlemad nukrad ja kurvad. Siis asus Vitali uuesti ja veelgi suurema hooga Iskrat ärasõiduks keelitama.

«Meie sinuga pole elu nagu kord ja kohus veel näinudki. Sa pole kordagi välismaal käinud, üheski võõras riigis. Siit ei pääse me iial kuhugi. Aga Moskvas... Ma tõotan sulle, et hangin komandeeringu ja viin sind, kui tahad, Itaaliasse, kui tahad, Kreekasse. Noh, kuhu sa tahad? Vaikid, rumaluke. Sa tahad ainult malmi sulatada ja muud ei midagi.»

Ta eemaldus Iskrist, läks kapi juurde, avas ühe ukse teise järele.

«Otsin viina,» ütles ta. «Siia kuhugi pidi jääma. Ma muutun alkohoolikuks, süngeks joomariks, juhmarkide. Kas ma siis Moskvast olin niisugune? Kas sa mind seal tihti purjus nägid? Ma nakatun sellest provintsliku-kretinismist, mille kõige iseloomustavamateks tunnusteks on klaas viina ja kann õlut juba vara hommikul. Ja selle peale sakusmendiks kooruke leiba.»

«Hästi,» ütles Iskra pilku kellale heites. «Me sõidame ära. Kuid ma palun sind väga, Vitali, ära kiirusta. Mitte kohe praegu, ootame veidi. Ma ei saa ju hädahoju hetkel jooksu panna, ma kaotaksin nii lugupidamise iseenda vastu, Vitali, see aga oleks hirmus. Las enne tõestatakse, et minu peale valetati, et mul on õigus.»

«Kui kaua tuleks seda siis oodata?»

«Ma ei tea. Võib-olla kuu, võib-olla ka rohkem. Ega me pea siis nüüd kohe, selsamal hetkel ära sõitma. Sõidame veidi hiljem, kuid me sõidame, võid rahulik olla, Vitali. Aga pea meeles, sa otsustasid valesti ja elu annab sulle seda veel tunda.»

«Noh, pole midagi, pole midagi, küll me eluga kuidagi hakkama saame. Peaasi oli sinuga kokkuleppele jõuda. Olen väga rõõmus. Sa oled tubli, ma siiski ei eksinud sinus. Sa oled tore naine, sa oled lihtsalt suurepärane. Kui poleks seda sinu koksi ja igasuguseid kõrgahju värke, oleksid sa otse hindamatu, mu Iskrake.»

21.

Nad istusid vastamisi laua taga ja vaatasid vaenulikkult teineteisele otsa.

«Tšibissovi,» lausus Gorbatsšov, «ma olen sind sada korda hoiatanud, et töö leidurite ja ratsionaliseerijatega on tehnilise progressi kanalitest kõige tähtsam. See on sügavalt parteiline asi. Sina nähtavasti minu häid sõnu ei mõistnud. Sa kaebad, et sul on närvid pingul. Aga kes selles siis süüdi on? Sina ise oled süüdi, just ise. Enam me sulle andeks anda ei kavatse. Sinusugune kommunist tuleb büroole kutsuda ning temaga nagu kord ja kohus rääkida. Sa ilmutad neljapäeval büroole ja nähtavasti pead end noomituse vastu ette valmistama.»

«Mille eest siis?»

«Küll siis näed, mille eest... kõige eest.»

«See pole kellegi formuleering: kõige eest. Ütle, mille eest? Formuleeri täpselt. Tehases on aasta jooksul tuhandeid ettepanekuid tootmisse juurutatud, miljoneid rublasid on kokku hoitud. Tule ja vaata — igas tsehhis ripuvad võimalike ettepanekute näidisteemad, iga tööline teab, milliste kitsaskohtade üle tuleks mõelda tootmistöö organiseerimisel ja tehnika kasutamisel, ühtede või teiste konstruktsioonide puhul. Meil on leidurite ja ratsionaliseerijate jaoks ruumid, kabinetid, neile antakse konsultatsioone, preemiad makstakse välja õigeaegselt, igasuguse venitamisetä. Ja kui seda kõike poleks olnud, ei oleks me suutnud selliselt plaani ületada. Sa ju tead, et meie tehas annab aastas rohkem metalli, kui andis enne revolutsiooni kogu Lõuna-Venemaa metallurgia kokku. Mille eest sa siis kavatsed mulle noomitust kaela määrada? See lugu, mille Orleantsev ja Krutitš on suureks puhunud, on võlts lugu. See oleks paras miilitsa kriminaaljälituse osakonnale arutada anda. Küll meie parteikomitee kannab sulle sellest ette. Seal on uurimistöö juba lõppemas.»

«Noh, näed nüüd,» ütles Gorbatsšov rangelt, «nende jutt osutub õigeks, kes ütlevad, et mõned meie juhtiva kaadri hulgast ei kannatavat pisimatki kriitikat.»

«Oh sind küll, Ivan Jakovlevitš! Need, kellele sa viitad, räägivad meist veel muudki. Aga kas sina oled siis nendega nõus? Nad ju räägivad sedagi, et meie oleme niisugused raudbetoonist tüübid, kes partei kaheküm-nenda kongressi otsuste vastu tõrguvad. Ja kongressi otsuseid tõlgendavad nad nii, nagu tuleks meil revolutsiooniüritusest taganeda ja kodanlik-demokraatlikku korda tasapisi sisse seadma hakata. Kui nad juba kommunismi ehitamise võitlusprogrammi püüavad pea peale pöörata, siis mind patust, Anton Tšibissovi, partei liiget aastast tuhat üheksasada kakskümmend kaheksa, võivad nad Benckendorffiks endaks tembeldada.»

«Kas sa ka tead, Anton Jegorovitš, et nüüd on sinusuguseid juba üsna palju tekkinud.»

«Mis mõttes minusuguseid?» küsis Tšibissovi. «Oleks huvitav teada.»

«Eks niisuguseid, kes paanikasse satuvad. Kes olu korra teravust püüavad liialdada.»

«Ja sina töotad neile kõigile noomituse anda? Aga sa on ju kõige ustavam parteikaader, kes tunneb mure, nõuab ideelistes positsioonides absoluutset selgust, nõuab seda, et võetaks tarvitusele abinõud aktiivsete võitlejate-kommunistide laimamise vastu.»

«Ma ju ei vaidlegi vastu. Me võtamegi abinõud tarvitusele. Oleme seda alati teinud, oleme alati võidelnud. Ainult, et kõike seda tuleb teha rahulikult.»

«Ivan Jakovlevitš, elu ise näitab, kummal meist õigus on. Ma saan aru sinu mõttekäigust, sellest, kuidas sina kaalutled. Sa mõtled nii: reaktsioon, oportunism ja revisionism möllavad meie piiride taga. Meie aga kujutame endast kaljut, monoliiti. Olen selles sinuga täiesti ühenõul, et meie partei ja meie rahvas on tõepoolest kalju ning monoliit. Seda, mida meil on tulnud taluda, mida üle elada, tuleb tõepoolest ainult imestada. Aga kulla mees, ega siis kõik ole veel valmis proletariaadi diktatuuri võimsa käe haaret rõõmuga tunnistama, leidub ju neidki, kes vabade kasakatena tahaksid elada. Oled sa sellega nõus või ei? Kas leidub selliseid?»

«Aga kuidas siis!» nõustus Gorbatsšov. «Muidugi leidub. Neile räägitakse, et tuleb teenida rahvast, töölisi ja talupoegade üritust. Nema aga mõtlevad, et millal ma siis oma isiklikke huve teenima hakkan, rahva, tööliste ja talupoegade huve olen ma juba küllalt teeninud. Näe, siin ütleb üks «mõttehiiglane». . .» Gorbatsšov võttis riulilt paksu raamatu, mis lõhnas värsket trükivärvi järele. Ta avas raamatu ja lehitses seda. «Kuula, mis see «mõttehiiglane» oma artiklis kirjutab: «Rahvast ei tule fetišeerida ja tema ees liiga palju kummardada, pole vaja ei isikukultust ega ka rahvakultust.» Vaata kuhu sihib, juba ärgitab rahva kallale.»

«Nii siis leppisimegi kokku!» hüüatas Tšibissovi. «Kuigi neid, kellel halb lõhn juures on, pole palju, ei tohi end siiski sellega lohutada, et hais pole väge. Mina olen selle poolt, et meie ühiskondlikus atmosfääris kõik hästi lõhnaks. Ja seda, Ivan Jakovlevitš, tuleb otse välja öelda, meie positsioonidest tuleb täiel häälel kõnelda. Ära solvu, aga sinul siin linnakomitees mõned vaikivad

sellest. Teatri direktor Jakov Timofejevitš Jeršov kõneles mulle seda juba suvel. Ta rääkis, et oli tulnud siia nõu pidama, kuidas olla ja mida teha, instruktor aga muudkui soovitanud: ikka ettevaatlikumalt, kergemalt ja paindlikumalt. Tema aga olevat end juba nii ära painutanud, et sarnanevat otse punnivinnaga. Nüüd ainult pudelite lahti tegemiseks veel kõlbavatki.»

«Punnivinn, punnivinn!» katkestas teda Gorbatsšov. «Aga missuguse suurepärase näidendi ta lavale tõi! Muudkui kaebas selle Tomašuki peale, aga Tomašuk ei seganud ju teda.»

«Aga kui seda Tomašukki poleks olnud, oleks Jeršov võib olla mitte ühe, vaid kolm niisugust suurepärast näidendit lavale toonud. Ja igasugust rämpsu ta juba lavale poleks lasknud, eks ole tõsi? Asi ei seisa selles, et tomašukid suudaksid meid tagasi pöörata. Seda ei suuda enam keegi, niisugust jõudu pole maailmas olemas. Aga asi on selles, et me nende tõttu aeglasemalt edasi liigume. Tuleb ju kodaratest kaikkaid välja tirida, mis tomašukid sinna loobivad. Ja selle üle me siin aru peamegi. Ohesõnaga, nägemiseni neljapäeval! Hüva, Ivan Jakovlevitš, ilmun siis partei linnakomitee büroo ette. Kuid võta arvesse, et ma hakkan ennast kaitsma. Ja kui sa juba oled mulle noomituse valmis mõelnud, siis tea, et see noomitus on ebaõiglane, mina seda omaks võtta ei saa. Protesteerin kas või Keskkomiteeni välja, pea seda meeles.»

Tšibissovi lahkus. Kõnelus oli Gorbatsšovi erutanud. Ta läks seifi juurde, valas mõne tilga validooli suhkrutükile, istus laua taha ja tundes suus piparmündikülma, jäi mõttesse. Ta mõtles sellele, et nii Tšibissovil, Dimitri Jeršovil, selle vennal Platonil, kes oli juba varem tema juures käinud, Jeršovide perekonna kolmandal vennal — teatri direktoril, parteitul näitlejal Guljajevil, kellega Gorbatsšov oli pärast esietendust vestelnud, kui ka tema enda tütre Kapitolinal ja selle mehel Andreil ning paljudel linnakomitee ja ettevõtete ning asutuste parteikomiteede töötajail, kõigil neil on sisuliselt õigus olla ärevil ja mures. Käratsev kritikaanlus on ju tõepoolest maad võtnud, kritikaanlus pole aga kriitika, kritikaanlus tekitab nihilistlikku vaimu, õõnestab austust kõige selle

vastu, mida partei ja rahvas on nõukogude võimu kolme kümne üheksa aasta jooksul saavutanud. Kritikaanlus segab ausate inimeste tööd. Tuleb, tuleb tingimata vastuabinõud tarvitusele võtta. Neid on muidugi juba niigi rakendatud: poliitringid töötavad, peetakse loenguid ja korraldatakse koosolekuid, kus propageeritakse meie maa saavutusi ja edusamme. Kuid nähtavasti tuleb veel midagi juurde mõelda, midagi, mis on uus, senisest paindlikum ja mõjuvam. Aga mida?

Gorbatšov istus longus päi, süda vaevas; aeg-ajalt sähvatas seal otse elektrilöögina terav valuhoo, mis kätte üle kandus.

Telefoniaparaadil, mis linnakomiteed otseliinis oblasti komiteega ühendas, süttis lambike. Rääkis oblastikomitee sekretär:

«Gorbatšov? Kas sul aega on? Sõida siis siia. On sinu üks dokumendike... Tule viska sellele silm peale.»

Gorbatšov riietus ja läks oblastikomiteesse, mis asus linna teises otsas, vanas kõledas majas. Mereäärsel kõrgendikul ehitati juba kolmandat aastat uut hoonet; kui see kord valmis saab, kolib sinna mitte ainult oblasti komitee, vaid ka linnakomitee, üksteisele lähemal on mugavam töötada.

Oblastikomitee sekretär küsis Gorbatšovi tervise järele, ja jutustas siis üksikasjaliselt Keskkomitee desambripleenumist, millest ta osa oli võtnud ja mille otsustest ta poolteist kuud tagasi oblasti parteiaktiivile oli ettekande teinud. Räägiti huvitavatest abinõudest, mida Keskkomitee oli soovitanud rahvamajanduse, eriti aga tööstuse ja ehitustöö juhtimise parandamiseks ette võtta.

«See kõik on alles algus,» rõhutas oblastikomitee sekretär. «Keskkomitees töötatakse välja konkreetsemad ettepanekud kõige selle elluviimiseks.»

Vesteldi kaua. Gorbatšov tahtis mitu korda kõnelust viimase aja ärevatele sündmustele ning Tšibissovi, Dimitri Jeršovi ja iseenda kahtlustele viia. Kuid iga kord hoidis ta ise ennast tagasi, ta ei tahtnud, et ka teda oleks paanikatekitajaks peetud. «Kas me siis tõesti ise oma asjadest jagu ei saa?» mõtles ta endamisi. «Kas on siis tõesti vaja ka oblastikomiteed häirida?» Ja kuni

ta nii kõhkles, võttis oblastikomitee sekretär laualaekast rohelise kausta, ulatas selle temale ja ütles:

«Loe läbi, et teaksid asjaga kursis olla. Istu tolle laua taha, seal on mugavam ja loe. Püüa olla kannatlik, lugu on pikk.»

Gorbatšov hakkas lugema. Iga leheküljega ägenes valu südames, see tagus üha tugevamini ja ärevamalt. Põsed, kõrvad ja kael löid lausa õhetama.

See oli kaebus tema peale. Kirjutajaks oli Krutilitš, kes alustas sellest, et Gorbatšov olevat tema väga tähtsa tehnilise dokumendi ära kaotanud. Tõsi küll, linnakomitee sekretär olevat sellepärast tema, Krutilitši ees vabandanud, ja tema, Krutilitš, oleks mõnel muul ajal oma kergeusklikkusest võib olla leppinudki sellise lihtsa lahendusviisiga, mille abil nüüd tüütavaks muutunud leidureist lahti saadakse. Kuid faktid tõendavad, et see dokumendi kaotamine on üks lüli parteivastase tegevuse üldises ahelas, mis linnas aset on leidnud. Saagu oblastikomitee kõigepealt teada, et Gorbatšov on ebaprintsiipiliselt päästnud noomitusest nii tehase direktori Tšibissovi kui ka linna ajalehe toimetaja Bussörini, need kaks omavahel tihedalt seotud joodikut, ulajat ja kriitikasummutajat, kes ühise rindena leiutajate vastu tegutsesid. Gorbatšov päästis nad sellepärast, et ta ise ka süütu pole, ja leidurite töösse samuti hoolimatult suhtub. Ka Gorbatšovi moraalne pale jätvat soovida. Kas oblastikomiteel on teada, et üks Gorbatšovi sugulasi, tema lihase tütre mehe onu, reetur Vlassovi vägedes hitlerlasi teenis, järelikult oli reetur, mille eest nõukogude kohus teda omal ajal ka süüdi mõistis? Kas see kristallpuhas bolševik Gorbatšov on sellest oblastikomiteele teatanud? Kas oblastikomitee teab, et Gorbatšovi teine sugulane on süüdi avariiis, mis möödunud aastal Metallurgia-tehase kolmanda kõrgahju juures toimus? Kas oblastikomitee teab, et Gorbatšov oma tüfart mehele pannes korraldas suurejoonelise pulmapeo, kus tramburai kestis hommikuni, ja et linna lumepuhastajad seda tänavat, kus pulmapidu peeti, Gorbatšovi erikorraaldusel terve päev rookisid? Kas oblasti parteikomitee teab, et Gorbatšov igati reklaamis oma kolmanda sugulase lakeeritud ja pomposset portreed, mille on maalinud pugeja-

lik kunstnik Kozakov? Kas oblastikomitee teab, et veel üks Gorbatsšovi sugulane juhib linna draamateatrit, ja et ta mürgitab seal kõige andekamate loovate jõudude elu. Et too direktor endareklaami huvides tõi lavale kollanokk Aleksahhini tühise näidendi, kus häbi tundmata ülistatakse perekonda, kellega Gorbatsšov on sugulussidemetes? Kas partei oblastikomitee teab...

«Nurjatu!» hüüdis Gorbatsšov kausta eemale paisates. Ja kohe tundis ta, nagu haaraks tulikuum raudne käsi ta südant ja muljuks seda; Gorbatsšovile näis, nagu oleks südames midagi purunenud; väljakannatamatu valu lõi teravalt abalu alla, kandus öla kaudu küünarnukini, veri tungis pähe, kõrvades hakkas kohisema ja ta pea aegu kaotas nägemise. «Anna andeks, ma heidan pikali, ütles ta ja läks vaarudes diivani juurde.

Oblastikomitee sekretär tormas Gorbatsšovi juurde, toetas teda, aitas tal pikali heita ning andis korralduse arsti kutsumiseks.

Tunni aja pärast lamas Gorbatsšov juba haigla üksikpalatis. Just äsja lahkusid tema juurest Anna Nikolajevna ja Kapa, kes olid temaga koos haiglasse sõitnud. Gorbatsšovi nägu oli veel märg nende pisaratest. Müokardi infarkt. Nii et ka temani oli hiilinud see hirmus haigus, mis halastamatult tungib inimeste kallale, kes nagu temagi palju töötavad, halvasti puhkavad ja vähe magavad.

Ta tahtis end küljele pöörata.

«Ei tohi,» kostis hääl. «Ei tohi, Ivan Jakovlevitš,»

Tema juures istus õde, kes jätkas:

«Palun katsuge välja kannatada. Teil tuleb kaua lamada. Muidu te, Ivan Jakovlevitš, terveks ei saa. Infarkt on niisugune haigus, mille ravimise efekt ei sõltu niivõrd arstidest, kuivõrd haigest enesest. Režimist tuleb väga rangelt kinni pidada, Ivan Jakovlevitš,»

Gorbatsšov ei öelnud selle peale midagi ja sulges silmad. Teda vallutas tusk. Südames enam valusid ei olnud. Talle oli tehtud valuvaigistavaid ja veresooni laiendavaid süste. Nüüd püsis valu teadvuses. Ta pole enam keegi, ta on mingi asi, mis on sealjuures veel täiesti kasutu. Tal tuleb siin kaks või kolm kuud nagu laiskvorstil liikumatult lamada, et unustab kõndimise, jala-

lihased atrofeeruvad, ta muutub kapriisseks, teda häirib haigla miljö, ja kogu aeg, kuni ta pole selle kõigega veel harjunud, valdab teda hirm: üksainus ettevaatamatu liigutus — ja ongi lõpp, surm.

«Ärge te tööst mötelge,» jätkas õde oma juttu. «Ärge närveerige, ega töö seisma jää, küllap ta läheb teietagi edasi. Püüdke üldse vähem mõelda või kui ikkagi mõtlete, siis millestki meeldivast.»

Millest meeldivast peaks ta mõtlema? Ta tegi proovi, aga sellest ei tulnud midagi välja. Ei tulnud lihtsalt midagi meeldivat pähe. Millegi meeldiva asemel kerkis silmade ette ikka see roheline köites ilge kaust. Kapa ju rääkis, et Krutilitšit tuleb karta, et ilmaaegu sa, isa, alahindad teda... Kui rängalt solvas kogu see sopp, mida too lurjus kausta kaante vahele oli kogunud.

Meenus Tšibissovi, tuli meelde Dimitri Jeršov, kõik need, kes olid käinud linnakomitees ja avaldanud paha-meelt selle üle, et ausaid inimesi laimatakse, linnakomitee aga ei sega end vahele. Kuidas küll otsekohene ning avameelne Dimitri Jeršov oli võidelnud Tšibissovi, insener Kozakova ja oma venna Platoni eest... Kas peaks leiduma niisugust Dimitri Jeršovi, kes läheb võitlema tema, partei linnakomitee sekretäri Gorbatsšovi eest? Võib-olla et tema, Gorbatsšov, toimis tõepoolest ebaõiglaselt, kui ta püüdis inimesi rahustada ja neile tõestada, et nad liialdavad? Võib-olla oleks tulnud iga pehkinud, ebaterve meeolelu ilmutamise puhul sellest kõnelda kõigile kuuldavalt, otseselt ja resoluutselt, oleks tulnud nende näidete varal kommuniste õpetada, neis parteilist valvsust ja parteilist printsiipaalsust kasvatada? Las inimesed pigem erutuvad, kui et nad ülemäära rahulikud on.

Tuli arst, tõi kirja ja ütles:

«Me küll ei tahtnud vastu võtta. Aga see on oblastikomitee sekretärilt. Kas loete?»

«Andke siia,» palus Gorbatsšov.

«Palun ärge rabelge ega käsi liigutage. Ma ise panen teile prillid ette... noh, nii... ja hoian neid lehekülgi teie ees. Näete kuidas. Teie aga lugege. Kui on tarvis lehekülge pöörata, siis öelge, ma pööran.»

Oblastikomitee sekretär kirjutas: «Kallis Ivan Jakovlevitš! Mina olen kõiges süüdi. Mul poleks tarvitsenud

seda lolli laimu Sinu kätte anda. Ma kohe ei leia endale asu. Noomin iseennast, et kuidas mina, täiskasvanud ja elukogenenud inimene võisin ometi käituda nagu koolipoiss! Mida ma siis sellega tahtsin saavutada? Ma tahtsin ju, et Sa uue laimu puhul oleksid olnud ette valmis. Mille poolest siis laimaja hirmus on? Just selle poolest, et kui ta kord end külge kleebib, siis temast nahtjalt lahti ei saa. Ta on just nagu koeranael. Mina aga mõtlesin, et elu on sind küllalt karastanud, et Sa sellistele soperdistele enam tähelepanu ei pööra.» Ta vabandas veel mitu korda, soovis peatset paranemist ja lubas pühapäeval tingimata vaatama tulla.

«Mina aga mõtlesin, et elu on Sind karastanud.» Gorbatsšov koguni muigas, kui ta neid sõnu veel kord üles luges.

«Doktor, öelge kas saab olla karastust alatuse vastu? Kas niisugune karastus on üldse võimalik?»

Arst kehtitas õlgu.

«Kas teate, Ivan Jakovlevitš,» ütles arst. «Minu arvates on niisugune karastus siiski võimalik, kuid kahes niioelda vastandlikus variandis. Esimese variandi puhul tuleb ise lurjuseks muutuda. Teise variandi puhul on vaja selgesti mõista, et alatus on üks vaenlase relvi ja vaenlasega kohtudes ei ole mitte midagi imestada, kui ta selle oma relva kasutusele võtab. Aga üldiselt palun teid lamada ja mitte erutada.»

Ja jälle Gorbatsšov lamas ning püüdis end mitte häirida lasta. Ta mõtles oma perekonnale, mõtles sellele, kuidas Anna Nikolajevna ja Kapa praegu kodus närvissevad. Nii väga oleks tahtnud koju, nende juurde, harjunud ümbrusse. Ta oli tõepoolest vähe, liiga vähe oma lähedastega koos saanud olla. Alati tuli tal nende juurest kusagile tõtata, kusagile joosta, tuli arvestada, et töö ei oota, nemad aga võivad oodata. Seda aega, millal nad ükskord koos saaksid olla, oli ta ikka edasi, mõne teise korra peale lükanud. Nii olid ta pojad suureks kasvanud, saamata nagu kord ja kohus isaga koos olla, ja alustanud iseseisvat elu isa elust suurt teadmata. Vanem poeg on tal Uraalis insener, noorem Põhjas laevakapteni abi. Ka Kapa kasvas suureks, jõudmata ära oodata, millal isa temaga parki või mereranda jalutama läheb.

Palju aastaid on elanud tema kõrval Anna Nikolajevna, kes muudkui ootas mingisugust paremat ja rahulikumat aega, ikka lootis selle saabumisele ja oodates vananeski, nii et ise ei märganudki, kuidas see juhtus.

Gorbatsšov oli märkamatuult magama jäänud. Unes nägi ta päikesepaistelist sügispäeva. Ta sõitis paadiga. Teiste samasuguste paatide saginas, mis olid kubinal täis mustas purjeriidedest mantlis ja sirmita mütsis madruseid, liikus ka tema paat aeglaselt kalda poole. Taga-pool suitses korstnana kahuripaati. Kaldalt, äkilistest järsakutest, täristasid neile vastu valgekaartlaste kuulipildujad, vesi kees ja vahutas kuulisajust. Kahuripaati vastas lajavate suurtükipaukudega, millest kaldajärsakud õhku kerkisid ja siis kokku varisesid.

Liivane kaldaäär oli juba käega katsuda. Kohendanud rinnal kuulipilduja linti, haaras Gorbatsšov tihedalt kokkutõmmatud vöö vahelt nagaani ja hüppas vette. Ja kui jalgade all juba kuivad rannakivikesed krigisesid, tundis ta rinnas lööki ning karjatas valu pärast. «Pihta pörutasid lurjused,» mõtles ta kukkudes.

Silmi avades nägi ta enda kohal haigla palati lage, valges riides öde seisis tema kõrval. «Nii et pörutasidki pihta,» mõtles ta silmi uuesti sulgedes. «Kus siis mehed peaksid olema? Kuna ma haiglas laman, tähendab see seda, et linn sai ära võetud. Nii et kõik on korras. Järelikult tungime peale.» Ja rahunenult jäi ta uuesti magama.

22.

Neljapäeval, nagu tavaliselt ikka, toimus linnakomitee büroo järjekordne istung, mida juhatas teine sekretär. Tema teatas büroo liikmetele ka Gorbatsšovi haigussest, kuid peaaegu kõik juba teadsid sellest ja olid juhtunust väga nõrduinud.

«Ma ei tea, mida me peaksime tegema,» ütles teine sekretär. «Päevakorras on meil üks küsimus, mis on üles tõstatatud Ivan Jakovlevitši palvel. Kas me hakkame seda tema äraolekul arutama?»

«Mis küsimus see siis on?» tundis huvi sadamaülem,

tugev ja tervisest õhkuv hallipäine mees kuldsete paeltega meremehe vormikuuks.

«Eks see, mis puudutab Metallurgiatehase direktori seltsimees Tšibissovi ja seda, kuidas ta ratsionaliseerijate ning leiutajate kaadriga töötab.»

«Aga kas Tšibissovi on välja kutsutud?» küsis bürooliige, ajalehetoimetaja Bussõrin.

«On kutsutud, kella neljaks.»

«Kas küsimus on ette valmistatud?»

«Jah, on küll ette valmistatud. Sellega tegeles tööstusosakond. Osakonna juhataja käes on kogu materjal, ma vaatasin selle juba läbi.»

«Mis siis ikka, eks arutame selle siis läbi,» pani ette sadamaülem. «Edasilükkamiseks pole ju põhjust. Ma loodan, et Ivan Jakovlevitš usaldab selle asja arutamise meile. Siis kui arstid juba lubavad, jutustame kõigest sellest ka temale.»

Temaga nõustused ka teised.

Kella neljaks ilmus büroole Tšibissovi ning temaga koos ka tehase parteikomitee sekretär ja peainsener, kes olid samuti välja kutsutud.

Tšibissovi tegi üksikasjaliku ettekande leiutajatega tehtavast tööst tehases, sellest majanduslikust efektist, mida see töö tootmises annab; ta rääkis ka tuleviku plaanidest. Tšibissovi sõnavõttu täiendas mõningate huvitavate näidetega peainsener.

Pärast seda esitasid oma materjalid instruktorid, kes olid tutvunud olukorraga tehase juhatuses ja tsehhides. Nende järeldused võttis kokku tööstusosakonna juhataja. Ta ütles:

«Nagu me näeme, on Anton Jegorovitš meile tegelikult olukorrast õige pildi andnud. Töös leiutajate ja ratsionaliseerijatega puudusi muidugi esineb. Kuid need ei saa kuidagi varjutada kogu seda määratu suurt positiivset tööd, mis tehases ära on tehtud. Kui Ivan Jakovlevitš meile selle küsimuse lahendada andis, osutas ta Anton Jegorovitši hingel lasuvale suurele patule ühe leiutaja — seltsimees Krutilitši vastu. Avameelselt öeldes, meie seda pattu küll ei avastanud. Isegi vastupidi: leidur Krutilitš ei väärigi kõiki neid hüvesid, millega tehase teda on üle külvanud. Selle leiduri ümber on tek-

kinud väga segane atmosfäär. Ta on seal kõik pea peale pööranud. Ja selles abistab teda aktiivselt peainseneri asetäitja seltsimees Orleantsev.»

«Aga miks siis parteikomitee vaikib?» küsis üks bürooliige.

Parteikomitee sekretär vastas talle:

«Meil on loodud autoriteetne komisjon ja see töötab praegu. Kuid asi on tõepoolest väga segane. Meie juba ei lase end eksiteele viia ei Krutilitši ega ka Orleantsevi poolt.»

«Seltsimehed,» ütles erutudes Bussõrin. «Lubage mulle ka sõna. Mina olen võib-olla rohkem kui keegi teine selle looga kursis. Sellest on väga kahju, et Ivan Jakovlevitš siin ei ole. Nüüd tuleb nii välja, nagu ajasime seda juttu tema selja taga. Kuid stenogramm on ju olemas ja ta võib seda kõike lugeda, kui ta paraneb. Aga peale selle olen ma seda kõike talle ka näkku öelnud. Asi seisab selles, et koos seltsimees Tšibissovigaga lubas Ivan Jakovlevitš ka mind bürool läbi võtta. Asi on selles, et mina olen samuti sellesse Krutilitši ja Orleantsevi loosse segatud. See asi on üldse ulatuslikum ning puutub mitte ainult Krutilitšisse, minusse, Orleantsevisse ja Anton Jegorovitšisse. Siia on segatud ka Vorobeinõi, kes praegu kõrgahjutsehhis oobermeistrina töötab, teatri näitejuht Tomašuk, ja veel nii üks kui ka teine, keda me võib-olla üldse ei teagi. Te ju mäletate, et oblastis ajalehes oli artikkel selle kohta, kuidas tehases Krutilitšit lüüa hakatakse. Mind väga huvitas, kuidas see juhtus, et nõukogulikku, parteilist ajakirjandusse sattus niivõrd võlts ja niivõrd tendentslik kirjutus. Ma sain kokku selle kirjutise autoriga, kes on üsna sümpaatne noormees... Ma kutsusin ta enda juurde toime- tusse vestlema. Selgub, et ta on lõpetanud ülikoolis ajakirjanduse fakulteedi ja on valmis töö eest võitlema ning kõike halba välja juurima. Kuid ta on veel väga vilumatu ja roheline. Ja mis te õige mõtlete! Mõned seltsimehed tehases hoidusid temast eemale. Seltsimees Orleantsev aga võttis ta enda hoole alla, oli tema vastu tähelepanelik, ei säästnud aega, et temaga vestelda, näitas talle igasuguseid dokumente, viis teda Krutilitši juurde koju... Too aga elas siis ju õudses ubrikus.

Uhesõnaga, Orleantsev avaldas noormehele tugevat mõju. Toimetuses aga ei kontrollitud seda materjali ka just eriti hoolikalt. Helistati tehasesse ja küsiti: kas teil on seal keegi Krutilitš? Vastati, et on küll. Kas ta tegi väärtusliku ratsionaliseerimistepaneku? Midagi vist tegi jah. Kas selle läbiivaatamine on pikale veninud? Praegugi veel käib vaidlus selle üle. Noh, sellega oligi kõik valmis, kõik korras ja materjal kontrollitud.»

«Aga kas teie toimetuses ei juhtu vahel sedasama?» küsis sadamaülem.

«Võimalik küll, et juhtub ka meilgi,» vastas Bussõrin. «Toimetus koosneb ju elavatest inimestest. Aga inimesed on mitmesuguseid. Üks töötab kohusetundlikumalt kui teine. Kuid ma kordan, et asi ei seisa üksnes Krutilitši ja Orleantsevis, asi on hoopis ulatuslikum. Kui ma sellele noorele ülikooli lõpumärgiga seltsimehele südame tunnistuse pihta koputasin ja talle selgeks tegin, kuidas teda oli petetud, jutustas ta mulle veel mõndagi. Ta jutustas, kuidas nägi maailmavalgust näitejuht Tomašuki artikkel, milles kõrgete mateeriate arutluse sildi all laimati parteile ustavaid kunstiala töötajaid — dramaturg Aleksahhinit, kunstnik Kozakovi, näitleja Guljajevitši ja teisi meie teatri näitlejaid. Selgus, et noormehe oli uuesti kutsunud enda juurde Orleantsev, kes jällegi tema kallal suurt eeltööd tegi, teda ülistas ja soovitas tal võtta ühendus kaasaja andekamaist andekaima näitejuhi seltsimees Tomašukiga...»

«Aga kuulge,» ütles linnakomitee teine sekretär, «kus siis see Orleantsev, keda siin kogu aeg meenutatakse, ise on? Miks teda tänaseks pole siia kutsutud?»

«Ta sõitis Moskvasse, puhkusele,» vastas Tšibissovi.

«Kahju küll, väga kahju,» ütles sadamaülem. «Mulle tundub, et tänase istungiga me ainult alustame selle asja arutamist ja et meil tuleb selle juurde veel mitugi korda tagasi tulla. Siin on midagi, mis üsna halvasti lõhnab. Minu arvates pole Tšibissovi siin milleski süüdi, ja kui ongi, siis ainult selles mõttes, et ta oma tehases on liiga kaua seda korralagedust välja kannatanud. Ja ka tehase parteikomitee on süüdi samas asjas: te venitate liialt kaua, seltsimehed; jah venitate. Teil puudub otsustavus. Ka teatri küsimus tuleb välja selgitada.

Ideoloogiline vaenlane otsib pragu, kuhu süütenööri toppida, meie aga ei anna talle vajalikku vastulööki.»

«Teatris, muuseas, anti talle küll väga tugev vastulööki,» ütles linnakomitee sekretär. «Seal võitis täielikult terve, parteiline jõud.»

«Ja seda tervet, parteilist jõudu tulebki abistada, rohkem abistada, kui me seda praegu teeme. Partei, linnakomitee suudavad siin palju, väga palju ära teha.»

Peaaegu kõik büroo liikmed võtsid sõna. Jagati sadamaülemale seisukohta selles küsimuses, et linnakomitee peab parteiorganisatsioone rohkem abistama võitluses igasuguste võõraste mõjude vastu, peab operatiivsemalt reageerima kohtadelt tulnud signaalidele. Keegi küll ei võtnud suhu Gorbatšovi nime, kuid igaüks mõtles endamisi — seda võis sõnavõttudest mõista —, et Ivan Jakovlevitš oleks pidanud selle keerulise ja tõsise küsimuse juba palju varem büroole tooma.

Otsusesse märgiti, et partei linnakomitee büroo üldsegi ei kahtle Tšibissovi aususes, kuid tehases olevat liiga kaua venitatud selle asja uurimisega, millesse on segatud Krutilitš, Orleantsev ja Vorobeinõi, seda uurimistööd tuleks kiirendada ning tulemus töölistele ja inseneridele arutamiseks anda. Peale selle otsustati kokku kutsuda linna parteiaktiiv ja seal üles tõsta ideoloogia küsimused, küsimused aktiivse võitluse organiseerimisest kodanlike mõjude vastu.

«Ivan Jakovlevitš on siin veidi liberaalitsenud,» ütles sadamaülem, kui tehti vaheaeg ja mindi koridori suitsetama. «Ta on heasüdamlik ja väga aus inimene, aga selle jättis ta kahe silma vahele.»

«Ja ise ta ka selle tõttu kannatas,» sõnas selle peale Bussõrin. «Tema suhtus neisse krutilitšitesse inimlikult, aga nüüd on näha, millise «inimlikkusega» nood talle vastasid.»

23.

Orleantsev jäi Moskvasse kauemaks kui kuuks ajaks. «Vajalikud inimesed» ministeeriumist ütlesid talle saladuse katte all, et on oodata Keskkomitee tähtsat pleenumit, seepärast olevat mõtet paar nädalat ärasõiduga

viivitada. Nad organiseerisid talle väljakutse Moskvasse ettekäändel, et talle antakse seal instruksioone hapniku lõõtsa juurutamiseks martäänahjude töös. Orleantsevi tuttavad ja sõbrad olid ärevil, nad uskusid kuuldusi neid aga liikus ringi igasuguseid. Ja ka arvamused nende kohta olid erinevad.

Uhed ohkisid, et asi olevat halb, olevat valminud projekt ministriumide likvideerimiseks, rahvamajanduse juhtimine muutuvat detsentraliseerituks, vabariikides ja oblastites loodavat mingisugused koordineerivad majandusorganid. Tähendab paljudel, kes juba ammust ajast on end Moskvas sisse seadnud, oma kabinettidega ja kindla eluviisiga harjunud, tuleb Moskva maha jätta ja kolida kes teab kuhu, kusagile, kus võib-olla sooje kälm laidki pole. «Seda kiiremini nad siis sinna tekivad,» vastasid optimistid. «Ise ehitate.»

Teised jälle väitsid, et oodatav ümberkorraldus on suurepärane asi, et praegu võib ainult üldjoontes kujutada, milliseid ennekuulmatuid tulemusi see annab. Detsentraliseerimine laseb inimestel veelgi ulatuslikumalt oma loovat initsiatiivi arendada.

Oli ka neid, kes igal võimalikul juhul vihjasid end juhtivatele ringkondadele lähedal seisvat ja olevat hästi informeeritud. Need rääkisid paljutähendavalt ja salapäraselt: «Ärge erutuge, mitte midagi ei juhtu. Seal,» nad osutasid sõrmega ülespoole, «pole selles küsimuses üksmeelt, mõnedel on seal eriarvamus. Kõik jääb vana moodi.»

Kaks Orleantseville kõige lähedasemat «vajalikku inimest» rääkisid just nii — teineteisele risti vastu. Üks ütles: «Kostja, ära hellita lootusi. Sul tuleb veel kaua tehases kükitada. Mingeid muudatusi ei tule. Vanad ei luba seda. See on ju konservatiivne rahvas. Nii et: pea aga vastu!» Teine jälle kinnitas: «Kostja, usu mind, sa ju tead, kellega mul sidemed on: ümberkorraldus tuleb. Ja veel väga ulatuslik. Kohtadel luuakse koordineerivad organid. Oota, küllap peame mees ja viime sind üle mõne hea koha peale näiteks Leningradi, Kiievi või Harkovisse. Aga sealt pole tagasitee Moskvassegi enam kauge.»

Orleantsev käis Moskvat mööda ringi ja püüdis neil

kuuldustes orienteeruda. Orienteerumine oli aga väga vajalik. Põllul, nagu öeldakse, toidab üks kevadine päev kogu aastat, niivõrd tähtis on seal see, et külviks sobivat päeva maha ei magataks. Ühiskondlikus elus oli asi Orleantsevi kindla veendumuse järgi palju teravam. Seal võis tema arvates üks õigesti kasutatud moment inimese karjääri kauaks ajaks ette kindlaks määrata — kui õigesti taipad, oled paugu pealt tehtud mees, kui aga eksid, lendad allamäge.

Võib muidugi valida ka niisuguse tee: ausalt töötada, ainult oma tööga tegelda, ja mis siis ka ei juhtuks, kust ka tuuled ei puhuks, sina oled sellest sõltumatu ja jääd oma kohale edasi. Orleantseville aga see tee ei kõlvanud. Nõndanimetatud oma kohaga on rahul ainult lootusetult keskpärased inimesed. Ja kui üldse puhtalt välja öelda, siis kes seda õieti teab, kus ja missugune see tema, Orleantsevi oma koht on?

Kus siis tõde õieti on, milline kuuldus on kõige õigem? Ka Orleantseville «vajalikud inimesed» kirjanduse ja kunsti ringkondadest ei osanud talle selles küsimuses midagi öelda. Naiskunstnik-ettekuulutaja viibis täieliku šoki seisundis. Ühel ägedal koosolekul oli keegi teda nimetanud tavaliseks hüsteeriliseks ja vulgaarseks kiskõriks ja nüüd ta ulus ööd kui päevad, ning nõudis õiglust ja kaastunnet. Teised, kes olid möödunud suvel palju kära tekitanud, käisid nüüd loomungulisi organisatsioonide mööda ringi ja nõudsid oma kõnede stenogramme, et seal, nagu nad ise väitsid, «mõningaid formuleeringuid täpsustada». Ühe terava kriitika osaliseks saanud paskvilli taolise jutustuse (Orleantsev ei mäletanud selle pealkirja) autor arvas heaks käituda nagu tšehhovlik kurjategija ja kordas kõikjal: «Jumala eest, ma tõesti ei teadnud, et see asi nii läheb. Ma tahtsin ju teha kõige paremini, tahtsin parteid abistada. Mõtlesin, et mind selle eest kiidetakse, ühesõnaga, et kuidas sa palja konksuga ikka kala püüad?» Artikli «Koksimiil ja tööstiil» autor, sünge mees, kes omal ajal oli samuti kõmu ja kära tekitanud, sõitis ära kaugesse metsakolkasse, temast polnud enam kippu ega kõppu kuulda. Kirjanikud valmistasid oma juhatuse pleenumiks, kus neil, nagu nad ütlesid, tuli tõsiselt välja selgitada need

põhjused, mis tekitasid hallitumist ja pehkimist mitte küll suures, kuid selle-eest väga kärarikas kirjanduslikus rühmituses, kes varem end hoolikalt kriitika eest oli kõrvale hoidnud.

Üks Orleantsevi tuttav sulemees, kes oli sõja ajal käinud väeosas, kus Orleantsev teenis, ja temast, Orleantsevist olukirjeldusi kirjutanud, tunnistas üles: «Ma räägin teile kõigest otseselt ja avameelselt, Konstantin Romanovitš. Ma tegin ainult niisuguse näo, nagu oleksin selle rühmituse poolt. Miks ma seda tegin? Põhjus on väga lihtne. Ma pole ju suur kirjamees, saan sellest ise ka aru. Mind on kerge maha tallata. Selles rühmituses aga on just nagu kiuste niisugune rahvas koos, kes pole küll kuigi andekas, otse välja öeldes üsna kesk-pärane, kuid nad on ülespuhutud reputatsiooniga ja neil on mõju meie kirjastajatele. Ma loodan, te saate minust aru? Ja kui siis mõni niisugune sõnakese poetab — ongi minu raamatukesel lõpp peal.»

Orleantseville meenus, milline see inimene oli olnud sõja ajal, kui vapralt ta eesliinil oli käinud, millise valmisolekuga ta oli läinud ikka sellisesse rindelõiku, kus oli olnud kõige ohtlikum, ja ütles siis: «Ükskõik kellest, aga teist ma poleks küll oodanud, et te oma seltsimeestest niiviisi eemale tõmbute.» Too aga tigestus: «Aga mis te minust siis tahate, kas seda, et ma nende päästmiseks dzoti laskeava oma kehaga kinni kataksin? Ei tule mõttessegi! Nemad ei liigutaks minu heaks sõrmegi.»

Lõpuks Orleantsev mõistis, et neil üksikuil hoogu saanud, kes oma ühiskondlikku tähtsust olid üle hinnanud ja möödunud aastal liialt kõra teinud, ei jäänud nüüd muud üle, kui oma seltsimeeste ees halada ja kahetseda, et nad olid olnud poliitiliselt pimedad, enamgi veel — lihtsalt ebaküpsed inimesed. Orleantsev tegi järelduse, et parem on nendega mitte suhteid pidada, nende avantüüridesse mitte ronida, vaid elule lähemal seista.

Kõik läbi kaalutud, jõudis ta järeldusele, et tööstuse juhtimises muutused kindlasti tulevad, ja otsustas avaldada ulatusliku ja tähelepanu äratava artikli, et selles sündmusi ennetada ning partei ja valitsuse otsustega

ühitaegu välja astuda. Ta leppis kokku vastava eriala ajalehega, kus selliseid küsimusi valgustati, ja asus artiklit kirjutama. Tõsi küll, ta kahtles, kas mitte meenutada, et poolteist aastat tagasi oli ta avalikkuse ette tulnud hoopis teistsuguse artikliga, nende «Inseneri märkmetega», milles ta väitis, et juhtimise tsentralisatsioonile tuleb igati kindlustada ja täiustada, et tuleb veelgi suurema spetsialiseerimise teed mööda minna. Uhelt poolt näis see positsioon kena olevat: tunnistada oma viga ja öelda, et elu on sind õpetanud. See oleks õilis ja efektnegi. Kuid samal ajal oleks see ikkagi mõnel määral patukahetsus. Aga et patukahetsus kedagi kõrgemale tõstaks, seda juhtub harva. Patukahetsus jääb patukahetsuseks. See on ainult lüürika, emotsioon ja asjale see kasuks ei tule. Nii ta otsustaski teha näo, nagu poleks mingeid «Inseneri märkmeid» olnudki. Kes neid mäletab! Kes neid vanadest ajakirjadest üles tuh-nima hakkab.

Ta kirjutas tuliselt ja innukalt, materdas neid, kes kõigest vanast kinni hoidsid, igasuguseid rutiiniharustajaid ning poliitiliselt pimedaid, tõestas detsentraliseerimise elulist paratamatust ning ametkondlike barjääride likvideerimise vajalikkust. Kohalike koordineerimisorganite kohta kirjutas ta kõlavalt: «Võib-olla kujunevad need endiste rahvamajandusnõukogude taoliseks, mis loodi juba suure Lenini ajal, see võib olla tagasi-pöördumine vanade, läbiproovitud vormide juurde, mis aga nüüd on saanud uue, palju täiuslikuma sisu.»

Artikkel avaldati veel enne tema Moskvast lahkumist. Mõne päeva pärast toimus pleenum. Selle otsused kinnitasid, et ta oli teinud õigesti. Artikkel äratas tähelepanu ja Orleantsevit õnnitleti sel puhul.

Õigesse roopasse sattumise rõõmu mürgitas ainult teadmine, et ta oli tehases saanud hakkama väga suure rumalusega, kui oli sidunud end Krutilitši ja kogu selle vagunkaalu elektrijahutusse puutuva looga. Milleks, noh milleks talle seda vaja oli olnud? See kõik oli ju nii väiklane, tühine ja provintslik. Võitlus kellegi Tšibisso-viga... Kes on siis see Tšibisso-temaga, Orleantse-viga, võrreldes? Ei oleks tohtinud nende kõikidega ühele tasemele laskuda. Nagunii oleks tal tulnud neist

lahkuda ja mõnda suurde rahvamajandusnõukokku tööle minna, kus alles oleks saanud oma võimeid ja iseennast täies ulatuses näidata. Niikuinii oleks ta alati ja iga sugustes tingimustes neist kõrgemal seisnud. Nüüd aga võib kogu see asi veel keeruliseks minna, kui nad pole seda lugu juba lõpetanud, ning sellest laimujuttude ja nääkluste arutamisest loobunud. Et see idioot Krutitš ometi kärvaks! Iseendale õnnetuseks oli ta selle öela ja ilge vaimu võlupudelist valla päästnud.

Tehasesse tagasi jõudes Orleantsev veendus, et Krutitš oli elu ja tervise juures ega kavatsenudki kärvata. Ka «kiusu ja laimu» arutamisest polnud keegi loobunud, oodati just teda, et asja lõpule viia. Isegi partei linnakomitee oli selle asjaga tegelema hakanud. Kuid ta veendus järjekordselt ka selles, et ta oli talitanud targalt ja ettenägelikult, avaldades artikli ümberkorraldustest tööstuse juhtimises. Insenerid tulid tema juurde pärima ühtteist Keskkomitee pleenumi kohta, eeldades, et kui Orleantsev juba niisuguse artikli kirjutas, siis on ta pleenumi tööst väga hästi informeeritud. Orleantsev vastas põiklevalt ja salapäraselt, andes mõista, et küll nad saavad varsti veel palju uut ja huvitavat teada. Ta käitus enesekindlalt, patsutas inseneridele õlale, Orleantsevini kandus kuuldus, et isegi oblastikomitee sekretär olevat tema artikli heaks kiitnud.

Orleantsev palus, et oblastikomitee sekretär teda vastu võtaks. Kokkusaamise aega lükati mitu korda edasi. Lõpuks see siiski toimus. Orleantsev tuli oblastikomiteesse, kaasas kümme kond nööri kokkuseotud raamatut. Need oli ta enne tulekut spetsiaalselt linna raamatukogust välja valinud. Selles puntras olid tööd islami ajaloo alalt, raamat türgi keele süntaksist, olu kirjeldused Sahhaara kõrbe potentsiaalsetest võimalustest, Bismarcki saksakeelne elulugu, vanaaegne raamat raua tootmisest Peetri-eelsel Venemaal, Berangeri luuletused... Orleantsev asetas raamatud enda kõrvale toolile.

Ka riietunud oli Orleantsev vastavalt — lihtsalt ja tagasihoidlikult; pintsaku asemel pani ta selga pestud ja triigitud sinise tööpluusi, mille külge kinnitas ordenilindid, ja neid oli päris palju.

Nagu Orleantsev oli arvestanud, pööras oblastikomitee sekretär kohe tähelepanu raamatutele, palus paki lahti siduda ja hakkas siis teoseid sirvima. Ta tundis nende vastu huvi.

«Meie ei õppinud dialektikat Hegeli järgi,» ütles Orleantsev malbelt, «vaid lahingute käras.»

«Jah, ma näen, näen küll, et olete lahingutes olnud.» Oblastikomitee sekretär tõstis pilgu tema ordenilintidele.

«Nagu näete, tuleb teadmisi täiendada,» jätkas Orleantsev. «Inimkond on neid niipalju kogunud, et ahastus tuleb peale mõeldes, et isegi linnulennult on võimatu kõigi nende rikkustega tutvuda.»

«Seda küll, ka mina olen vahel sellest mõelnud,» haaras oblastikomitee sekretär ohinal teemast kinni. «Veel sada aastat tagasi tuli keskmiselt haritud inimene sellega toime, et jõudis regulaarselt jälgida nii ilukirjandust kui ka kirjandust, mis ühiskondliku mõtte ja teaduse saavutusi peegeldas. Aga nüüd? Nüüd olgu ta nii tark kui tahes, ikkagi ei suuda kõike haarata. Tänapäeval loob inimkond aastas miljoneid raamatuid. Miljoneid! Nagu statistika näitab, on ühel inimesel eluaja jooksul võimalik läbi lugeda keskmiselt ainult kahe tuhande köite ümber. Tõsi küll, mõned loevad tunduvalt rohkem, kuid ikkagi pole see midagi nende miljonitega võrreldes, mis igal aastal ilmuvad.»

«Kahekümmend tundi ööpäevas magada, see on inimese kohta liiga palju,» ütles Orleantsev heatahtliku muigega. «Asjata kaotame aega. Kui arstiteadus ja bioloogia koos katsuksid õige magamisaega nelja või kolme tunni peale lühendada. Kui palju aega vabaneks enesarendamiseks ja enesetäiendamiseks.»

Ühelt teemalt teisele hüpates näitas Orleantsev oma suurt eruditsiooni, ja kui ta veel sellest rääkis, et oblastis oleks vaja luua oma majanduspiirkond, köitis ta oblastikomitee sekretäri lõplikult. Sekretär helistas hiljem Tšibissoville: «Kas te siiski Orleantsevi arvel ei liialda? Sõjamehena oli ta vapper ja ka insenerina on tal initsiatiivi. Sa võiksid temaga õige sõbralikult rääkida. Ta on ikkagi väga haritud inimene ja on kõike seda iseenda visa töö ja püsivusega saavutanud. Sa

võiksid huvi tunda selle vastu, milliseid raamatuid ta loeb. Kaaluge veel kord kõik läbi, enne kui hakkate organisatsioonilisi järeldusi tegema.» — «Seda juba otsustab rahvas,» vastas Tšibissovi. «Minul temaga isiklikke arveid õiendada pole, ta ise tahab siin arveid õiendada. Mis nüüd mina! Las juba rahvas otsustab.»

Orleantsev rahunes vähehaaval ja hakkas juba tavalist enesekindlat hoiakut võtma. Ta isegi ütles peainsenerile, et direktsioon on sellega vist vea teinud, kui ta Vorobeinõi oobermeistriks määras. Insener Vorobeinõi ei kõlbavat sellele kohale eelkõige just selle tõttu, et tsehi kollektiiv teda tema tõenäoliselt mitte eriti puhta mineviku pärast ei armastavat. «Mina aga pidasin teda teie soosikuks,» ütles peainsener. «Mõtlesin, et just teie teda hindate.» — «See patt tõesti lasub minu hingel, lasub küll. Kuid ma eksisin. Hindasin tema insenerikogemusi üle. Püüad ju alati teha nii, kuidas parem oleks.»

Orleantsev hakkas tarvitusele võtma mõningaid abinõusid ka selleks, et Krutilitšit tehases eemaldada. Ta kogus töölistelt palju kirjalikke kaebusi; töölisel nurisesid Krutilitši bürokratismi, tema südametuse ja kõrkuse üle. Orleantsev andis kaebused üle Tšibissovile. Tšibissovi pistis karjuma: «Mis te neist mulle näitate? Nagu oleksin mina selle Leonardo da Vinci niisugusele kohale upitanud! Teie ta meile kaela sokutasite, eks siis ka tegelge temaga. Te segate ainult minu tööd. Mul on vaja terast, terast anda, aga ma ei saa muud teha, kui laimujuttudega tegelda. Mina pole islami ajalugu õppinud ja türki keele süntaksist ei tea ma samuti midagi. Kuid ma tunnen Nõukogude Liidu viie aasta plaani ja meie tehase plaani, tean, et sellest terasest, mida me välja laseme, sõltub nii meie kui ka teiste sotsialistlike riikide tulevik, ja ma toodan seda terast isegi siis, kui teie, seltsimees Orleantsev koos oma Krutilitšiga teisiti mõtleksite!» — «Ilmaaegu tõstate häält, seltsimees Tšibissovi,» vastas Orleantsev rahulikult. «Praegu pole kärkivad ülemused just eriti au sees. Mõtelge selle üle, et teid hukutab teie tiivutu praktilisus, marksistlik-leninliku teooria alahindamine ja nõndanimetatud kitsas praktiline tegutsemine, seltsimees Tšibissovi.» Tšibissovi

lõi ainult käega, ta ei tahtnud enam Orleantsevig rääkida.

Orleantsev lahkus tema juurest võitja naeratusega. Ta mõtles sellele, et Krutilitš tuleb niikuinii ära koristada, kas siis just direktori kaasabil või ilma selleta, aga koristada ta tingimata tuleb. See tühine inimene, kellele Orleantsev oli püüdnud omal ajal toetuda, oli talle nüüd ainult tülinaks jalgu jäänud. Sellest koormast tuli iga hinna eest vabaneda. Aga kuidas seda teha? Kuidas seda iseenda poolt sassi aetud lõngakera nüüd lahti harutada?

Orleantsev läks ka Zoja Petrovna juurde, et küsida, kuidas temaga lood on, ja teada saada, kas teda selle kurikuulsa allkirja pärast on ka kimbutatud. Kuid Zoja Petrovna mammake, keda oli vastavalt instrueeritud, ütles talle, et Zojakese juurde ei pääsevat, et Zojake olevat ikka veel väga haige ja arstid ei lubavat tema juurde kedagi. Pealegi magavat ta momendil ja üldse... kui oled juba nii hullusti pankrotis, härrake, siis mine aga parem minema. «Kahju,» ütles Orleantsev esikus seistes. «Mina veel tõin talle Moskvast kingituse, uut sorti lõhnaõli.» — «Lõhnaõli jäta siia, selle ma annan talle üle. Aga sisse tulla ei tohi, ei tohi, härrake.»

Hiljem sai Orleantsev teada, et Zoja Petrovna juures käib Guljajev, ja muigas: sellepärast siis ei võetagi mind vastu! Tähendab, põhjus peitub hoopis selles, aga mitte haiguses. Kaua siis ikka haige ollakse? On ju möödunud juba poolteist kuud. Ta lõi käega: jumal temaga, ongi parem; on ta ju muutunud liiga nutuseks ja Orleantseville on ta juba ammugi ainult koormaks.

Isegi Iskra Kozakovaga püüdis Orleantsev oma vahekorda siluda. Orleantsev arvas, et oleks väga hea temaga üheskoos mõnda tööd alustada, nii hajuksid kõik endised arusaamatused iseenesest. Ta tuli Iskra juurde jutuga, see olevat ilmaaegu Vorobeinõiga uute töömeetodite juurutamise tsehhis katkestanud, neil olevat ju terve uute meetodite kompleks välja töötatud ja Iskra ise olevat ju üks autoreid, ei tohtivat ikka nii kergelt raskuste ees taganeda.

Nagu alati otsustavate kõneluste puhul, ajas Iskra end sirgu, talle tundus, nagu muutuks ta sellest pike-

maks, mõjuvamaks ja ähvardavamaks, ta kissitas tige-
dalt oma hoopiski mitte tigeдай silmi ja ütles kuivalt:
«Täna olen üks autoritest, homme aga juba plagieerija,
kas nii või? Ei, jätke, jätke, jätke mind rahule!» Ja ta
vehkis tõrjuvalt oma väikese käega.

Nii tuli välja, et temal, Orleantsevil polnud enam kel-
lelegi toetuda. Vajalikud inimesed olid mittevajalikeks
muutunud, on ju vajalike inimestega üldse nii, et nad
jäävad selleks ainult seni, kuni sina ise neile vajalik
oled, kuni sul endal jõudu on. Teisiti on lugu sõpra-
dega. Orleantsevil sõpru ei olnud, ta oli need ise oma
vajalike inimestega endast alati eemale peletanud.
Oleks võinud muidugi jälle kähku tugeva kamba kokku
klopsida, ja keda aga vaja, enda poolehoidjaks meeli-
tada, selleks aga oli tingimata vaja raha, raha, palju
raha, et maksta konjaki, tuurakala marja, kara-moodi
šašlõki eest, mille alla oleks hea klaasi tõsta ja hüüda:
«Sõpruse terviseks.» Kuid niisugust raha polnud enam.
Orleantsev oli oma kapitalid ära pillanud, ta ei olnud
enam ammu midagi ulatuslikku trükkis avaldanud ega
ka preemiaid saanud.

Kodus istus ta üksildasena tugitoolis, kiigutas jalga
ja kiskus piipu. Või lamas diivanil ja vahtis lakke.
Vahel ei pidanud ta vastu ja astus sisse mõnda vilet-
sasse restorani või lihtsalt õllebaari. Flirtis seal ette-
kandjatega, teeseldes «noormeest rahva hulgast»; kuu-
las, mida kõrvallaudades räägiti ning kadestas sõbra-
likke ja lõbusaid seltskondi. Ootas siis, kuni see asutus
suleti, saatis väsinud ettekandja koju, jutustades talle
tee peal mõnda liigutavat lookest, nagu oleks see
tema endaga juhtunud; ettekandja haletses teda: «Jumal
hoidku, on aga lugu! No mõtle ometi!»

Kord kohtas ta tänaval linna ajalehe toimetajat Bus-
sõrinit. Orleantsev võttis oma tavalise enesekindla
hoiaku, surus Bussõrini kätt ja küsis, kas toimetaja on
tema keskajalehes ilmunud artiklit ka lugenud. Bussõ-
rin vastas, et muidugi luges, ja neil toimetuses olevat
koguni tekkinud mõte see ära trükkida. Kuid seltsime-
hed olid ajakirjast Orleantsevi «Märkmed» üles otsinud;
nende järgi valitseb seisukohtades printsiipaalne lahku-
minek, mis pole millegagi seletatav.

Bussõrin rääkis asjalikul, koguni ükskõiksel toonil,
Orleantseville aga tundus, et toimetaja teda pilkab. Esi-
algne mõte, mis kohtumisel tekkis — pakkuda toimetu-
sele mõnel sobival teemal artiklit, langes nüüd ära.
Orleantsev jättis Bussõriniga hüvasti. Ta astus edasi ja
mõtles, et toimetaja vaenuliku hoiaku üle ei ole midagi
lmestada, on ju Bussõrin Tšibissovi südamesõber. Ja
ta kadestas, et näe, mõnel mehel on ka sõpru! Ja nad
seisavad nagu müür üksteise eest. Mitte nii, nagu see
tühine müüdav jõuk, kes tema, Orleantsevi, ümber tiir-
leb, kui tal raha taskus kõliseb.

Üksildus andis end igal sammul tunda. Orleantsev
mõtles juba, et Moskvast ärasõitmine ja tundmatusse
provintsi kolikasse asumine oli vist kõige suurem viga
tema elus. Ta kartis siis parteipiletit kaotada ja päästis
end sellega ka naise agressiivsete sammude eest. Aga
mida ta võitis? Parteipilet on tal küll alles hoitud, aga
millise hinnaga, millise hinnaga! Ta oli lootnud, et
tehas saab talle trampliiniks tema uuel hüppel edurede-
lit mööda. Aga mis nüüd välja tuleb? ... «Noh, pole
viga, pole midagi, ei maksa viriseda,» püüdis ta end
lohotada. «Küll kõik läheb joonde ja laheneb.» Kes nii
ütles? See oli vist kuningas Saalomon, kel oli sõrmus,
millele peremees käskis graveerida: «Kõik see läheb
mööda,» ja kui siis talle mõni järjekordne õnnetus
kaela langes, keerutas ta sõrmust, luges tarku sõnu ja
leidis neist lohutust.

Tööpöolest, kõik läheb ju mööda. Isegi kõige ebameel-
divamad pahandused ei kesta igavesti. Kuid koos nen-
dega möödub kahjuks ka elu. Ja möödub tagasipöördu-
matult.

24.

Tšibissovit just selleks otstarbeks saadud «pick-upil»
sõitis Bussõrin lumiseid lagendikke mööda merest saja
viiekümne kilomeetri kaugusel asuvasse vanasse stepi-
linnakesse. Ta oli eelmisel päeval raadiost kuulnud, et
sinna olevat pedagoogilise instituudi üliõpilaste kutsel
Moskvast lennukil sõitnud tuntud nõukogude kirjanik,

paljude rahva elu kujutavate teoste autor. Bussõrin tahtis nüüd iga hinna eest selle kirjanikuga kohtuda, et temaga vesteldes saada vastuseid mõnedele viimasel ajal üleskerkinud rasketele küsimustele.

Bussõrin mõistis juba neil päevil enne uut aastat, kui ilmus tema artikkel, milles ta analüüsis ja hindas eten-dust töölis perekond Okunevidest, et ta oli astunud üsnagi raskele tee-le. Esiteks sai ta kohe pärast artikli ilmumist kümme-kond anonüümset sõimukirja, mille autorid nimetasid teda küll dogmaatikuks, küll võhikuks, ja pühendasid talle mõnitavaid värsse. Tuli ka sääraseid sõimukirju, millel olid allkirjad ja ümbrikul hoolikalt maalitud saatja aadressid. Kui aga Bussõrin püüdis nende kirjade kirjutajatega ühendust saada, selgus iga kord, et «antud aadressil niisugust inimest ei ela». Teiseks aga kargas tema artikli kallale üks keskajakiri, milles märkuse all «Viimased uudised» naerdi välja nii Aleksahhini näidend, selle lavastus, Bussõrini artikkel kui ka Bussõrin ise.

Kuid elutarka ajakirjanikku, kes oma sulega oli aidanud ehitada Magnitkat ja Kuznetskit, kes toimetuse poole teisetonnisel oli läbi sõitnud maa Stalingradist Varasavini ja Prahani, oli raske tema kindlatelt parteilistelt positsioonidelt kõikuma lüüa. Oma ajalehes oli ta hakanud ägedalt võitlema kunsti eest, mis end aktiivselt ellu segaks ja inimestel elada ja töötada aitaks, kirjanduse eest, mis kasvataks õilsaid tundeid ja kutsuks revolutsiooniliste ideaalide eest võitlema. Varem oli linna ajaleht tegelnud peamiselt linnas asuvate tööstusettevõtetega, sadamaga ning elanikkonda teenindavate kommunaal- ja eluolustikuliste asutustega; kirjanduse ja kunstiküsimusi oli ajalehes valgustatud väga kasinalt ja harva, nii-öelda juhuslikult. Bussõrin mõistis, et see oli tema enda viga ja palus partei linnakomitee bürool kuulata ära tema ettekanne, milles ta kritiseeris iseennast. Ühtlasi tegi ta ka ettepaneku, et büroo teeks otsuse tugevdada ja kindlustada toimetuse kunsti- ja kirjanduse osakonda.

Just samal ajal kohtus Bussõrin ka oblastikomitee noore kirjasaatjaga, kes oli Krutilitši kaitseks artikli kirjutanud ja ka Tomašukki tema kirjutuse sebitsemisel

abistanud. Vestlus Bussõriniga erutas noort kirjameest väga. «Ülikoolis õpetati meile ju küll kõike, kõike,» rääkis ta ägedalt, «ainult mitte seda, et elus võib kohata veel väga kavalaid ja väga osavalt maskeeritud karjeste. Ja öelge, seltsimees Bussõrin, kuidas ometi saaks neid ausatest inimestest eraldada?» — «Kulla sõber,» selgitas talle Bussõrin. «Meie ajal, nii aastat kaksküm-mend tagasi, oli olukord palju lihtsam. Siis oli klassi-desse jagunemine ühiskonnas palju selgem ja täpsem. Me teadsime siis, et oli veel bandiite-kulakuid, kahjureid ja ennast veel mõnda aega varjavaid valgekaartlikke ohvitseri. Te ju mäletate Polovtsevi Solohhovi «Üles-küntud uudismaast»? Aga praegu pole ei kulakut-banditi, ega ka valgekaartlast, kes oma kuulipilduja ja granaadikasti kusagile rehetare taha maasse kaevaks... Rahvas on need kõik meie maalt minema pühkinud. Aga üht-teist on minevikust ka alles jäänud, nagu karjerist ja ahnitseja, kelle tegutsemisvahendid ja meetodid pole aga nii selgesti piiritletavad. Nendega on palju raskem, nad on ju õppinud nüüd niisuguseid revolutsioonilisi kõnesid pidama, et lase aga olla. Nii et, kulla sõber, ega ma teid just nii väga ei süüdistagi. Te sattusite lihtsalt nende kavalpeade võrku. Olgu see teile nüüd õpetuseks! Eks ju? Just oma isiklike kogemuste najal te õpitegi inimesi tundma. Aasta-paari pärast ei saa teid enam keegi alt vedada.»

Bussõrin pühendas nüüd rohkem tähelepanu ka kirjandusringile, mis tema ajalehe juures tegutses. Kirjan-dusringi kuulusid oma ealt, võimetelt ja ellusuhtumiselt väga erinevad inimesed. Nende hulgas oli ka küllaltki suuri vässijaid. Kahte või kolme neist veetles mingi neodekadents, nad ahvisid läänekirjandust järele ning sebitsesid sääraseid targutavaid värsse, milles polnud enam mingisugust sisu. Kõiki neid oli aga vaja õigele tee-le juhtida. Bussõrin ei saanud siin ainult oma jõule lootma jääda. Ta pidas küll nendega vestlusi, kuid nägi ära, et tema sõnad neile just eriti palju ei lugenud; neile võis autoriteediks olla ainult mõni nimekas kirjanik. Aga kuidas sa jälle niisugust väikese perifeeria ajalehe kirjandusringi juurde esinema meelitad?

Ja siis tuligi see eilne raadioteade... Bussõrin kii-

rustas autojuhti, ta kartis, et nad jõuavad pärale liiga hilja ja kirjanik on juba ära lennanud.

Kuid kirjanik polnud veel kusagile lennanud, talle tuli ainult veelgi kaugemale järele minna. Pärast üliõpilaste klubis veedetud õhtut oli ta kohe vara hommikul läinud steppi, kolhoosidesse. Bussõrin jõudis talle alles kord õhtuvidevikus järele. Ja nii tuligi neil sissesõitnute jaoks ettenähtud kolhoositares-võõrastemajas koos ööbida. Seal oli suur, puhas ja soe nelja raudvoodiga tuba. Kui selle külavõõrastemaja perenaine teada sai, kes öömajalised olid, laskis ta kaks voodit kohe toast ära viia. Kolmele tohutule viigipuule, mis olid suured nagu mõned ahvileivapuud, tõi perenaine lisaks neljanda veelgi suurema. Peale selle tõi ta puuri lonkava kuldnokaga, et las aga kallid külalised, kui neil igav hakkab, lobisevad linnuga, kes olevat väga tark ja jutukas.

Kirjanik kostitas Bussõrinit rohelise hiina teega, mille ta valmistas keeva veega oma termosest, ja päris talt siis ühte-teist toimetuse töö kohta.

«Minu huvi nende küsimuste vastu pole sugugi juhuslik,» lisas ta, «algas ju minu kirjanduslik tegevus umbes samasuguses väikeses toimetuses nagu teiegi oma, arvatavasti veelgi väiksemas. See oli tuhande üheksasaja kaheksateistkümnendal aastal, ühes kõrvalises linnakeses. Ajalehte andsime me siis välja iga päev ise paberil. Vahel, teate, tuli seda trükkida isegi sinisele suhkru-pakkimise paberile, või ka tapeedile. Töö aga läks meil väga hästi, me töötasime suure innuga.»

Kirjanik polnud just pikka kasvu ega ka noor, kuid tugev. Ta hallid vurrud olid lühikeseks lõigatud. Silmavaade oli tal läbitungiv ja uuriv. Need silmiad meenutasid Bussõrinile Platon Timofejevits Jeršovi silmi. Bussõrin oleks tahtnud kirjanikuga muudkui rääkida ja rääkida, sest too mõistis teda kõiges.

«Ma sõidan teie juurde päris kindlasti kohe,» vastas kirjanik Bussõrini palve peale. «Ma väga armastan kohutada noorte algajatega. Nendega on tore vaielda — nad on ju jonnakad, nii et vaata, mine nendega mõnikord veel tülili. Aga lõpuks jääb ikka nii mõnigi seeme

sellele pinnale peatuma ja siis ei ole kogu see jutt asjatu olnud.»

Bussõrin jutustas kirjanikule ka olukorrast teatris ja sellest, kuidas ta oma artikli pärast anonüümsete kirjade rünnakurahe alla oli sattunud.

«Seda raevukamaks te lähete,» ütles kirjanik naljates. «Muidu ju oligi teil niisugune tava, et kirjutasite ainult igasugustest protsentidest, plaani täitmisest ja ületamisest, nii-öelda inimese igapäevastest kõhumuredest. Tema hinge aga olite te hoopis unarusse jätnud, selles aga oht end alati varjabki. Hinge puudutavaid küsimusi ei tohi kunagi unarusse jätta. Neid tuleb kogu aeg virgutada. Nende küsimuste peamiseks katsekiviks on kunst ja kirjandus. Inimese hinge ei pääse millegi muuga nii lähedale kui just raamatu, etenduse ja maalilõuendi kaudu. Nende võimsate hoobadega saab inimese hinge pöörata nii hea kui ka halva poole. Nii meie kui ka teie ülesanne selles just seisabki, et pöörata inimese hinge hea poole ja takistada teda halva poole pöördumast. Järelikult on nüüd siis selge, missugused need hoovad peaksid olema.»

Bussõrin teadis, et need kirjaniku sõnad ei ole ainult paljad sõnad. See kirjanik oli juba nõukogude võimu esimestest päevadest alates, ka oma kõige esimeste, veel mitte eriti meisterlike jutustuste ja novellidega võidelnud inimese uue hinge eest, niisuguse hinge eest, mis on vaba kapitalismi mustadest ja õelatest pahedest.

«Õelge, kas te tõesti sõitsite siia ainult sellepärast, et üliõpilased teid kutsusid?» oli Bussõrin huvitatud.

«Avameelselt öeldes, mitte ainult sellepärast. Mind kutsuvad ju kümned linnad ja sajad kohad, küll asutused, instituudid, raamatukogud, tehased ja kolhoosid. Ja kui nüüd ainult ühele kümnendikulegi kõigist neist kutsetest vastu tulla, tuleks kirjutamine täiesti maha jätta ja muudkui ringi sõita. Antud juhul otsustasin ma kaks asja ühendada: käin ära üliõpilaste ja ühtlasi ka kolhoosnikute juures. Kui mul on loomingulises töös mingisugune takistus, kui tekivad raskused, kahtlused ja selgusetus, pean ma minema ja sõitma inimeste juurde, kelle keskel minu kangelased elavad. Inimes-

tega, rahvaga suhtlemine on mulle minu loomingulises töös otse eluküsimuseks. Kas te mõistate mind?»

Bussõrin päris kirjanikult üht-teist kõmu tekitanud kogumike kohta, milles mõned kirjanikud olid avaldanud halvahõngulisi teoseid. Ta tundis ka huvi mõnede novellide ja jutustuste vastu.

«Ah, ega siis need kirjandusse püsima jää,» ütles kirjanik. «Need on ju alaväärtuslikud asjad. Kui kunstnikku veab alt idee, siis on täiesti reeglipärane, et teda veavad alt ka kunstilised vahendid. Ärge muresege, küll me selle asja juba joonde ajame. Kas varem või hiljem, aga ajame. Kirjanikel, kes neid jutustusi ja novelle kirjutasid, hakkab nende pärast kunagi kindlasti häbi, väga häbi! Ja millepärast siis? Eks ikka sellepärast, et samal ajal, kui rahvas oma pingutusi kahekordistades ja kolmekordistades kommunistlikku ühiskonda ehitab ja hoogsalt edasi läheb, seisavad nemad kõigest sellest kõrval ja mitte ainult. et kõrval — see oleks alles pool häda —, nad on meil isegi jalus, nad segavad meie edasiminekut. Ütlen teile ausalt, nende osa on väga vilets. On vist hirmus mõelda, et rahvas sind kunagi ei tunnusta. Aga kes sind peaks siis tunnustama, kui sa appi ei lähe, vaid ainult segad?»

Kaks päeva sõitis Bussõrin koos kirjanikuga mööda stepi ringi, kolmandal päeval aga tõi ta tema linna ja viis toimetusse, oma ringiliikmete juurde, kus põhjalik ja südamluk vestlus aset leidis. Kirjanik lükkas kergesti ümber noorte neodekadentide teoreetilised tugisambad ja analüüsis põhjalikult neid segaseid tulemusi, mis neile teoreetilistele tugisammastele toetamine oli praktikas andnud. Ta kiitis veel ühe noore arsti jutustust ja vastas paljudele küsimustele. Pärast seda vestlust oli kõigil kuidagi kergem olla, nii paljugi sai selgeks, mis enne segane oli olnud. Ringi liikmed tänasid Bussõrinit selle kohtumise organiseerimise eest.

Kirjanik jäi veel mitmeks päevaks linna. Ta vaatas näidendit Okunevidest. Näidend meeldis talle, kuigi ta tegi selle aadressil ka õige mitu tõsist kriitilist märkust. Siis tahtis ta veel kohtuda kellegagi Jeršovidest, sest Guljajev oli talle seletanud, et Okunevid on Jeršovide pseudonüümiks. Kirjanik viidi tehasesse ning tsehi-

desse, kus ta sai rääkida Dimitri ja Andreiga, ta käis ka Platon Timofejevitsi juures kodus. Kirjanikku üllatas väga Dimitri kodune raamatukogu. Kaua sirvis ta seal raamatuid. «Kas te tõesti olete ka seda lugenud?» küsis kirjanik, lehitsedes paksu köidet vene kunsti ajaloost. «Lugesin,» vastas Dimitri ühesõnaliselt. «Ja tõepoolest lugesite ka seda?» küsis ta Beranger' laule käes hoides. «Lugesin,» vastas jälle Dimitri. «Ja neid ka?» küsis kirjanik mahukaid «Vene böliinasid» käe peal kaaludes. «Jah, lugesin ka neid,» oli Dimitri vastus.

Kui nad hiljem teelauas istusid, ütles kirjanik:

«Küll on kahju, et meie praegust töölist ei näe need, kes tööliklassi isevalitsuse vastu rünnakule viisid. Kui kahju, et Iljitš meie päevadeni ei elanud! Kuidas küll kõik on muutunud, kuidas inimesed ometi on kasvanud! ... Aga teie, mu sõbrad, pole enam lihtsalt töölised, vaid töölised-haritlased!»

Dimitri mõte läks nende sõnade juures Ljoljale. Ka Ljolja oli talle rääkinud: «Kui seda nüüd nii arutada, siis kuulud ju sina, Dima, ka intelligentsi hulka.» Dimitri südant valdas nukrus: kirjanik rääkis küll veel ühest ja teisest, kuid Dimitri tema sõnu enam ei kuulnud.

25.

«Ma ei hakka seda proovimagi ja palun, ärge mulle üldse näidakegi,» keeldus Gorbatsšov kategooriliselt. «Ei, ei, ega ma ei hakka.»

Õde keelitas teda kanvaal väljaõmblemist proovima. Ta tõi Gorbatsšovile tikkimisraami, niidid ja mustrialbumi. Töö olevat väga huvitav ja mis peamine — kiskuvat täiesti mõtetest eemale, rahustavat hästi närve.

«Moskvas üks minister, nagu haigeks jäi, nii kohe nõudis tikkimisraami.»

«Noh, kui ma ministriks saan, eks siis vaatame,» naljatas Gorbatsšov vastu.

Mingisugused linnakomitee tööküsimused Gorbatsšovini haiglas ei jõudnud. Ka külastajad ei rääkinud talle midagi tõsist, see oli ju keelatud. Kuid ta luges väga

palju ja kuidas ka ei püütud, ikkagi ei suudetud talle seda keelata. Ta luges raamatu raamatu järel, ja veendus iga päevaga üha enam, et töös, lakkamatus töös oli ta liiga ühekülgselt oma teadmisi täiendanud, liiga palju huvitavaid raamatuid oli kahe silma vahele jäänud. Ta oli tellinud endale kõik ettetellitavad väljaanded, kõik kogutud teosed, küll kolme-, küll kaheköitelised. Linna-komitee juures asuva raamatukioski müüja oli varunud talle kõik uudisteosed; nii oli kuhjunud koju sadu raamatuid; järjekordset uut raamatut saades oli Gorbatsšov seda lehitsenud, vaadanud sisukorda, arvanud selle väga huvitava olevat ja otsustanud kindlasti lugeda, siis aga oli raamat riiulile rännanud. Nii oli tekkinud aastatega selline lugemisvõlg, mida oli võimatu tasa teha.

Liikumatuult haiglavoodis lamades püüdis Gorbatsšov seda võlga kustutada. Anna Nikolajevnal ja Kapal oli lubatud käia ja talle ette lugemas, et ta oma silmi liialt üle ei pingutaks.

Gorbatsšov süvenes Lenini teostesse. Ta mitte ainult luges, vaid ka mõtles läbi iga rea, iga sõna. Kui ta Lenini kirglikke järeldusi kaasaja elu faktidega kõrvutas, mõistis ta paljutki uut moodi. Ta mõistis, et revisionism, millest tänapäeval räägitakse, ei ole midagi muud kui Lenini poolt juba ammu paljastatud oportunism. Revolutsioonilisele liikumisele on oportunism alati kahjulik ja ohtlik. Oportunism teenib kodanlust, sest revolutsioonilist fraseoloogiat säilitades ja selle varju puges katsub ta marksismi revolutsioonilist olemust viljatuks muuta, püüdes teha nii, et rahvad, töötavad klassid, eelkõige aga töölisklass kaotaksid usu sotsialismi, revolutsioonilise võitluse suurtesse eesmärkidesse, ning et nad üldse ütleksid lahti revolutsiooniüritustest ja võitlusest sotsialismi eest.

Viimaste kuude jooksul enne haigestumist oli Gorbatsšov lugenud palju välismaiste revisionistide kirjutisi selle kohta, nagu poleks Oktoobrirevolutsioon olnud ajalooline paratamatus, vaid vägivalla akt ajaloo üle, selle kohta, nagu ei oleks kommunistlikud parteid suutelised eriti just kirjandust ja kunsti juhtima, et kirjandust ja kunsti ei saavat üldse juhtida, need kujutavat

endast loomingulisi puhanguid, mis nõudvat kunstnikule absoluutset vabadust ja muud sellesarnast. Isegi proletariaadi diktatuur pandi niisugustes kirjutustes kahtluse alla.

Seda oli võigas lugeda, sest nõukogude võim eksisteeris juba kolmkümmend üheksa aastat ja sotsialismimaa suured edusammud olid ise kommunistliku partei juhtimise õigsuse tunnistajateks. Gorbatsšov sai nüüd selgesti aru, et oli teinud vea, kui ta polnud küllalt tähelepanelikult läbi näinud kodanlikku mõju, mis väga erisugusel viisil meile raja tagant sisse tikkus ja siin mõnede intelligentsi hulka kuuluvate inimeste hulgas endale pinda leidis: need inimesed muudkui korrutasid rajataguseid kirjutusi.

Saaks ainult kiiremini tõusta, saaks ainult jalgadele, ta kutsuks kohe linna parteiaktiivi kokku ja teeks veel midagi, nagu oli nooruses teinud. Kunagi ta esines tuliste ja sütitavate kõnedega Punaarmee väeosades ja tehaste miitingutel... Revolutsioon ju kestab. Tuleb olla revolutsionäär, tuleb tegutseda revolutsiooniliselt, see tähendab äärmiselt printsipiaalselt, iga oma sammu peab mõõtma selle järgi, kui kasulik ja vajalik see on tööliste ja talupoegade üritusele. Gorbatsšov luges päevi enda terveks saamiseni. Neid oli veel väga, väga palju.

Anna Nikolajevna ja Kapa, kes käisid argipäevadel talle raamatuid ette lugemas, ei laskunud temaga mingisugustesse jutuajamistesse, vihjates arstide keelule. Gorbatsšov heitis nende üle nalja ja tundis huvi, millest nad küll äkki nii distsiplineerituks on muutunud. Omak sed aga ei vastanud tema naljadele. Jutuajamisteks oli määratud pühapäeval üks tund — kella viiest kuueni õhtul. Gorbatsšov päris siis, kuidas kodus lood on, ta tahtis väga koju ning tundis huvi, kuidas Kapal ja Andreil läheb. Ta küsis Kapalt: «Kas on juba varsti loota?» Kapa sai aru, mille kohta see küsimus käis. «Varsti, isake. Nüüd juba varsti.» — «Kas sa kardad ka?» — «Näib, et ei karda.» Gorbatsšov ootas seda järeltulijat kannatamatult. Ta soovis nii väga, et see oleks poiss, tingimata poiss — tütrepoeg. Kunagi läheb Gorbatsšov erru, pensionile, ja siis hakkavad nad kahekesi selle põnniga aedades jalutama — üks vana, teine pisike,

vanaisa ja tütrepojake. Kuid arvatavasti on selleks ajaks, kui vanaisa ükskord erru läheb, tütrepojal juba omad lapsed. On ju kõik need Gorbatšovi parteikaaslasted ikka nii kaua välja vedanud, kuni on ükskord jala pealt maha kukkunud.

Teda käisid haiglas külastamas peaaegu kõik Jeršovi. Dimitriga oli Gorbatšovil huvitav jutuajamine. Selgus, et ka Dimitri loeb hoolega Leninit.

«Asi seisab selles, Ivan Jakovlevitš, et mõned on hakanud Iljitšit viltu ja valesti tõlgendama. Isegi ajakirjades ja ajalehtedes on ilmunud sedalaadi kirjutusi, millest võib teha järelduse, nagu oleks Lenin olnud niivõrd heatahtlik inimene, et ei teinud kärbselegi liiga, niisugune kurjale mittevastupanija ja anarhiale järele andja, et lase aga olla. Aga Iljitš oli ju raudne inimene, kui asi revolutsioonisse puutus. On ju tõsi?»

«Tõsi, Dimitri Timofejevitš, täiesti õige.»

«Temaga juba niisugustes asjades naljatada ega tembutada ei saanud. Ta surus su nii vastu seina, et sa ei osanud enam «aad» ega «beed» öelda. Ja teisiti ei saagi. Mis sihukesega ikka mängida, kellest teada on, et ta sinu vastu nuga ihub. Vaenlasega mängides võid veel oma sõbradki eksitusse viia. Kõik peab olema selge, täpne ja kindel.»

«Õigus,» nõustus Gorbatšov. «Kuid ka looga painutamist peab oskama, nagu ütles meie suur valmmeister Ivan Andrejevitš Krõlov.»

«Tean küll, juba koolis õppisime,» vastas Dimitri ja luges valmi peaaegu eksimatult ette.

«On teil aga suurepärane mälu, Dimitri Timofejevitš!»

«Ei saa kurta, kõik mis vaja, seisab ikka meeles.»

Talv oli halb, külma peaaegu polnudki, merelt vajus järjest udu linnale, igal pool aina pladises ja tilkus, inimesed aga põdesid grippi, olid nohus ja köhisid ning ootasid kannatamatult kevadet. Ühel sombusel veebruaripühapäeval ei tahtnud Gorbatšov Anna Nikolajevnat ja Kapat kuidagi lasta ära minna. Ta tundis liikmetes tõrkeid ning südames pisteid, teda valdas nukrus ja tal olid külmavärinad.

«Istuge veel,» keelitas ta. «Ütleme minubit kümme,

noh kas või viiski. Küll jõuate koju ka.» Ta jutustas neile oma lapsepõlvest, sellest, kuidas ta oli üle aia õunte järele roninud, aia peremee aga oli ta kinni püüdnud ja teda nõgestega nahutanud. «Sellest ajast saadik seisab mul ikka meeles, et võõraid õunu ei tohi puutada. Terve moraali kasvatamisel on nõges väga hea vahend.»

Nii Anna Nikolajevna kui ka Kapa, kes neid isa lapsepõlveseiklusi muidugi esimest korda ei kuulnud, naersid meelsasti ja siiralt selle nõgesteloo üle, ja kuidas ka Gorbatšov neid ei palunud jääda, läksid siiski minema.

Ei, mõtles ta, see haige-olemine on ikka kõige hullem asi. Saaks ainult jalgadele, küllap ta siis juba korraldaks oma elu hoopis teisiti. Ta hakkaks siis oma tervist ja südant karastama, et temaga enam kunagi midagi niisugust ei korduks. Ta hakkaks hommikuti võimlema, käiks päeva jooksul tingimata kas või viis-kuus kilomeetrit jala, supleks, läheks kalale ja jahile. Elus on ju nii palju huvitavat; seda tuleb aga kasutada, ei tohi kõike ikka edaspidiseks jätta, sest võib ju juhtuda, et see edaspidine ilal ei saabugi. Saaks ta ainult tõusta, ta muudaks siis kogu oma elu teiseks.

Tema palati ukse avas naaber ja küsis: «Ega te ei maga, Ivan Jakovlevitš? Kas teie juurde võib tulla?» Naaber oli teadusliku uurimise instituudi direktor, teaduste doktor, tüse lõbus inimene, kellel hiljuti oli teistkordne infarkt olnud. Alles mõni päev tagasi lubati tal hakata kõndima ja nüüd ta muudkui aga kõndis ühtesoodu.

«Jalgadest hakkab juba asja saama,» ütles ta, «valu on vähemaks jäänud. Aga varem, kas usute või ei, lõi kas just nagu noaga kohe, ei saanud peale astudagi. Lihaste atrofeerumine. Need polnudki enam lihased, vaid nahakotid. Gorki ütles: inimene — see kõlab uhkelt. Mina aga lisaksin: terve inimene — see kõlab uhkelt. Haige aga!...» Ta lõi käega ja võttis Gorbatšovi voodi juures toolil istet. «Haige inimene on kahestusväärne olevus. Eriti veel siis, kui ta on meie moodi — infarkthäige. Me ju sõltume põetajatest nagu rinnalapsed. Ja teate, Ivan Jakovlevitš, kui ma veel esimese infarktiga lamasin, andsin endale kõige hirmsamaid tõotusi, et kui

ainult veel tõuseksin, siis korraldaksin kogu oma elu ümber. Et hakkan end karastama, hakkan võimlema ja jala käima, lähen kalale ja jahile... Mul olid olnud napoleonlikud kavatsused. Aga nagu tööle tagasi läksin, nii algas jälle see argipäevaelu-askelduste tuuliku tühjeldamine. Ma ei tea, kas me oleme õige ebanormaalsed, et tahame kõik tööd maailmas ise ära teha? Ja et mitte keegi ei aja ega piitsuta sind tagant, ise haarad igast asjast kinni ja nii ei peagi vastu.»

Gorbatšov imestas, kui võrd täpselt kõik see, millest naaber rääkis, langes kokku sellega, millest tema ise alles mõni minut tagasi oli mõelnud. Naaber aina jutustas, ning läks siis jälle edasi, ta ei püsinud kuidagi paigal, ruttas oma lihaseid treenima.

Akende taga pimeduses ulus tuul, täristas aknaruute ja käis kolistades katuseidpidi; katustelt lendas jääpurikaid klirinal kõnniteele. Meri kohises. Gorbatšov kujutles, mis seal pimeduses praegu sündis. Rannäärne jää oli purunenud ja murenenud ning jäised vood piitsutavad seda kaldaliivale.

«Baromeeter hüppab,» ütles õde, kes tõi ööseks ravi-meid. «Niisuguse ilmaga on hüpertoonikutel raske. Jooge rohi ära, Ivan Jakovlevitš, ja sellega on teie täna-sed protseduurid lõppenud. Magage rahulikult, võib olla paistab homme päike, siis on jälle nagu lõbusam. Pärast tormi paistab ikka päike. Head ööd.»

Sel raskel tormisel ööl ei tulnud Gorbatšovile und. Talle meenus ikka jälle, ainult kõik see, mis tema elus oli ebameeldivat olnud. Meenus ka Krutilitši õel ja vastik kaebus. Gorbatšov ei olnud jõudnudki seda lõpuni lugeda. Lagemata jäi vist veel viis või kuus lehekülge. Oli isegi raske ette kujutada, mida see hirmus inimene veel võis sinna kokku kirjutada. Niisugustele on suureks rõõmuks teistele tuska teha. Ja mis sa nendega ikka ära teed?

Gorbatšov analüüsis mälus kõike seda, mida ta Krutilitši kirjast oli lugenud, ja tundis äkki südames samasugust külma pigistust, nagu tolgi korral; veri tulvas pähe, kõrvades hakkas kohisema. Ta sirutas juba kätt, et kellanupule vajutada ja õde või arsti kutsuda, kuid hoidis end tagasi; võib-olla polegi midagi, võib-olla on

see ainult lihtne erutus. Siis vilksas äkki mõte, et nii võib mõnel sellisel öötunnil ka surm tulla ja ta ei näegi enam kunagi oma ustavat, kõike temaga koos kannatanud sõpra Annakest, ei Kapitolinat, ei poegi, ega üldse mitte kui kedagi, mitte kedagi... Nad tulevad hommikul siia, aga teda polegi enam.

See mõte oli talumatu. Ei, ta peab, peab kohe omak-seid nägema, ja kuigi see pole reeglite järgi õige, ta ei hooli sellest, ta tahab neid näha, tahab, et nad oleksid tema juures, tahab nende käsi hoida, tahab nende soojust tunda.

Gorbatšov vajutas kellanupule.

Tuli põetaja, tema järel jooksis kohale õde, siis ilmus ka arst. Katsuti pulssi ja kuulati südant. Peeti nõu, kas teha süsti. Otsustati kohe süstida.

«Kutsuge mu omaksed siia!» käis Gorbatšov erutatult peale. «Mulle on vaja neid, aga mitte teie süste.»

«Ärge erutage, Ivan Jakovlevitš, ärge erutage,» keelitas arst. «Võib-olla pole tarvis rutata? Praegu on öö, see erutab neid. Mõtleme veel, kaalume kõik läbi. Hommik pole enam kaugel. Kuidas te arvate, Ivan Jakovlevitš? ...»

Ajju tungis kuum udu, mis kattis kõik silmade ees — nii inimesed kui ka toa seinad; ainult elektrilamp vaatas laest oma helevalge tulise silmaga talle otse südamesse.

«Kustutage tuli!» ütles Gorbatšov hingeldades; ta tundis, et see tuline valge nõel talle otse südamesse tungib. «Annakene, Kapitolina, mu pojakesed! ... Pojakesed! ...»

Linnatänavatel ulus tuul, merel aga müristas raskest kahuritest torm. Ivan Gorbatšov, bolševike partei liige aastast tuhat üheksasada kaheksateist, ei kuulnud enam midagi.

Maailm jäi sel ööl ühe inimese võrra vaesemaks.

Selle õudse öö lõpul aga sündis maailma uus inimene. Onnetus tegi oma töö. Kapa sünnitas kaks nädalat enne õiget aega. Ja sünnitas pois, tütrepoja, nagu Gorbatšov nii väga oli tahtnud.

Ametlikult nimetati seda tehase ametiühingu komitee ja aktiivi laiendatud nõupidamiseks, kuid klubisaali kogunes mitusada töolist, inseneri ja teenistujat, nii et sellest kujunes võimas tehase üldkoosolek.

Koosolekut avades ütles tehasekomitee esimees, et päevakord ei olevat päris tavaline — arutamisele tulevat niisugune segane konflikt, missugust tema mäletuse järgi tehases pole varem arutatud. «Seda asja võib kahest küljest vaadata. Seda võib kujutleda nii, nagu tahaks keegi sääsest elevanti teha, ja siis oleks parem kogu see lugu summutada ja asi korras, sest mis sellest siis välja tuleb, kui igasuguseid tühiseid pisiasju, mis inimeste vahel võib ette tulla, suureks puhuda. Aga võib ka printsipiaalsele, bolševistlikule seisukohale asuda ja näha selles kodanliku moraali vastikut avaldust, kodanlikke tavasid, mis on meile võõrad, mis meid segavad ja mida on vaja halastamatult välja juurida. See jutt on muuseas, nii-öelda sissejuhatus, ettekandeks aga anname sõna autoriteetsele komisjonile, kes selle asja uurimisega tegeles.»

Komisjoni esimees oli vana martäantsehhi tööline, kellel oleks juba ammu olnud aeg pensionile minna, kes aga sellest kategooriliselt keeldus; kodusõjast oli ta võtnud osa budjonnilasena ning selle mälestusena oli ta säilitanud kohevad valged vurrud. Ta läks poleeritud puust tribüünile, kõhis hääle puhtaks, valas karahvinist vett klaasi ja jõi sealt lonksukese. Ta kõneles vaikselt, ühtlaselt, erapooletu kohtuniku häälega. Ta rääkis sellest, et komisjon oli töötanud kaua, võib-olla liigagi kaua, kuid tema arvab, et kui tõsisel asjal rutata, võib kõik ära rikkuda. Ja ega olnudki vaja rutata, sest uurimise käigus selgusid vähehaaval üha uued ja uued detailid.

Ta andis üksikasjaliku seletuse asja sisu ja kõigi selle arenguetaappide kohta.

«Kui seda kõike nüüd üldistada, siis mida me lõppude lõpuks näeme?» rääkis ta. «Me näeme, et siin on tegemist peainseneri asetäitja seltsimees Orleantsevi, tehnikakabineti juhataja seltsimees Krutilitši ja kõrg-

ahjutsehhi oobermeistri seltsimees Vorobeinõi põhimõtetelageda koostööga...»

«See pole tõsi!» kostis hääli saalist.

Kõik vaatasid sinnapoole, kuid ei saanud aru, kes oli hüüdnud.

Tehasekomitee esimees aga ütles:

«Teile antakse sõna, seltsimees Orleantsev. Küll jõuate kõik ära öelda. Olge kannatlikum.»

«Milleks siis tegelikkust tendentslikult moonutada!» hüüdis Orleantsev uuesti.

Komisjoni esimees andis käega märku, mis pidi tähendama, et argu teda segatagu.

«Milleks küll,» jätkas esimees, «pidi sel kolmikul vaja olema tehase ausaid inimesi laimata, siin küll komisjoni kompetents juba lõpeb, aga fakt, et tegemist oli laimamisega, jääb alles. Krutilitši dokumente pole tehase juhatuses keegi silmaga näinud.»

Komisjoni esimees luges väljavõtteid mitmesugustest dokumentidest, protokollidest, ta mitte niivõrd ei süüdistanud kedagi, kui võrd tõestas insener Kozakova, direktor Tšibissovi, kõrgahjutsehhi endise oobermeistri Platon Jeršovi, peainseneri ja teiste, kelle peale Orleantsev ja Krutilitš olid varju heitnud, absoluutset ausust.

Kui komisjoni teadaanne oli lõppenud, saabus hetkeline vaikus. Siis hüüti saalis mitmest kohast:

«Tahame küsimusi esitada!»

«Aga kellele?» küsis tehasekomitee esimees.

«Orleantseville!»

«Ja leidur Krutilitšile!»

«Võib-olla anname siis alguses neile endile sõna?» tegi tehasekomitee esimees ettepaneku. Temaga nõustuti. «Seltsimees Orleantsev,» ütles ta siis, «teie hüüdsite enne vahele. Kas tahate nüüd sõna võtta ja seletust anda?»

Orleantsev tõusis, läks tribüünile ja vaatas väsinud pilgul, otseselt kellelgi peatumata, saalis ringi.

«See pole muidugi seletus,» hakkas ta rääkima. «Ega ma kohtus ole ja selgitada pole mul midagi. Ma lükkan pahatahtlike uurijate insinuatiooni kategooriliselt tagasi. Jajah, komisjonis oli pahatahtlikke inimesi. Seal oli ka nende mõju alla sattunud ausaid, kuid liialt kerge-

usklikke seltsimehi. Kõik oli ju hoopis teisiti. Mingi sugust põhimõttelagedat koostööd pole olnud. Haha peaks olema nii rääkida. Krutilitš pole mulle ei sugulane ega sõber. Ma kaitsesin teda ainult kui loovat ja otsivat leidurit. Tegin seda meie ühiste riiklike huvide nimel. Ja mis Vorobeinõisse puutub, siis teda ma peaaegu ei tunnegi.»

«Ja et ta Hitlerit teenis, seda sa kah ei tea?» hüüti saalist.

Koosoleku juhataja koputas pliiatsiga vastu karahvini. Orleantsev tegi, nagu poleks vahelehuüet kuulnudki, ja jätkas:

«Leides tolmunud arhiivikaustast Krutilitši dokumentid, väga tähtsa tehnilise täiustuse kohta käivad dokumendid, tundsin ma loomulikult pahameelt ja kommunistina ei võinud seda nurjatust meie partei juhtkonnale teatamata jätta. Või ei talitanud ma õigesti? Kas teie oleksite niisugust karjuvat ülekohut nähes teisiti talitanud? Mina ei tea, kuidas need dokumendid sinna kausta sattusid, see pole minu asi. Minule on tähtis fakt, et nad sinna olid maetud. Ma olen alati võidelnud tehnilise progressi eest, meie partei poliitika eest. Jään ka edaspidi sellele truuks. Ja mitte keegi ei saa mind sellelt teelt kõrvale tõugata.»

Ta heitis uhkelt pea kuklasse ja lahkus tribüünilt.

«Seltsimees Krutilitš! Teil on sõna.»

Krutilitš ütles, et tal polevat midagi rääkida. Ta tuli tribüünile, seisis seal ja laiutas käsi.

«Mina olen leidur. Minu asi on mõelda tehniliste probleemide üle, mitte aga laimujuttudega tegelda. Mõistke minu üle kohut nagu heaks arvate. Olen alati püüdnud kodumaa heaks töötada, ja püüan seda ka edaspidi.»

«Õelge,» küsis talt üks tehasekomitee liige, «kuidas sattus teie kätte Ušakova allkiri? Kas te ise viisite dokumendid tema kätte või saatsite nad kellegi teise kaudu? Kas te ikka isiklikult nägite, kuidas seda tõendit kirjutati, ja kas see kirjutati tõepoolest jaanuaris, aga mitte hiljem?»

«Miks te nii pärite?» muutus Krutilitš valvsaks. «Võib olla te kahtlustate mind milleski?»

«Ei, ma ei kahtlusta kedagi mitte milleski. Oleks lihtsalt huvitav teada, kas Ušakova andis selle allkirja isiklikult teile või kellelegi teisele?»

Krutilitš ei teadnud, mida vastata, sest tal ei olnud aimu, mida Orleantsev oli selle kohta parteikomitees rääkinud.

«Jah,» ütles ta, kuid see kõlas nii nagu oleks ta öelnud: «Ei.»

«Mis jah? Kas see anti teile või kellelegi teisele?»

«Niipalju kui mina mäletan, siis — mulle.»

«Aga millal see anti? Kas jaanuaris, nagu on märgitud tõendil, või siiski hiljem?»

«Täpset kuupäeva ma ei või öelda. Ma ju ei teadnud, et minu peale hakatakse tühja juttu ajama. Kõiki kuupäevi ei jõua ju mees pidada.»

«Noh ligikaudugi, umbes. Kas talvel või suvel?»

«Vist talvel.»

Küsimusi oli palju, tribüünile kutsuti küll Orleantsev, küll Krutilitš, siis jälle Vorobeinõi. Võtsid sõna ka tehasekomitee liikmed ja avaldasid oma arvamust. Kuid asi ei nihkunud paigast. Orleantsev, Krutilitš ja Vorobeinõi aina eitasid kõike ja otsesid tõendeid nende süü kindlaks tegemiseks polnud. Kell oli juba üheteistkümne peal õhtul, kui tehasekomitee esimees tegi ettepaneku nõupidamine katkestada ja järgmiseks päevaks edasi lükata. Ettepanek võeti vastu.

Kui Tšibissovi teda välisukse juures oodanud autosse oli istunud, ei sõitnud ta koju, vaid Zoja Petrovna juurde. Ta leidis sealt eest Guljajevi. Nad teretasid. Zoja Petrovna oli juba jalul. Arstid olid lubanud tal toas kõndida ja mõnikord isegi tänavale minna, kuid haigus andis end ikka veel tunda: tuli ette kohutavaid peapööritusi ja väljakannatamatuid valuhoogusid kuklas. Nähes Tšibissovi, sattus Zoja Petrovna segadusse. Too aga ütles:

«Vabandage. Mul on vaja teiega väga tõsisel küsimusel rääkida. Te võite minu peale vihane olla, võite mind isegi vihata või põlata, see on teie asi. Kuid on ka midagi kõrgemat kui meievahelised lahkarvamused ja tülid. Kas me võiksimme kusagil nelja silma all rääkida?»

Tuli välja, et nelja silma all pole Zoja Petrovna juu-

res kusagil kõnelda. Tõsi küll, Guljajev lubas koju minna, kuid jäid veel ema ja tütar, keda nii hilja ei saanud tänavale ajada.

«Palun pange end soojemalt riidesse,» ütles Tšibissovi, «ja lähme autosse.»

Nad istusid autos, autojuht aga käis väljas ringi, suitsetas ja ootas jutuajamise lõppu. Tšibissovi rääkis:

«Andke mulle ausõna, et te andsite selle allkirja vabatahtlikult, et keegi teid selleks ei sundinud, et keegi teid millegagi ei ähvardanud.»

«Teie olete vist temast vastupidisel arvamusel, Anton Jegorovitš, kui te mõtlete, et ta võib ähvardada. Ma andsin selle allkirja täiesti vabatahtlikult, teisiti ei võinud see ollagi, olid ju paberid mulle üle antud.»

Tšibissovi ei kahelnud, et «tema» all mõtles Zoja Petrovna Krutilitšit.

«Siis andke mulle kommunisti ausõna... teie, Zoja Petrovna, olete ju partei liikmekandidaat... andke sõna, et allkiri oli antud just jaanuaris, aga mitte hiljem,» käis Tšibissovi peale.

«Anton Jegorovitš! Kas nüüd siis algabki sundimine ja surve. Nii pole ilus.»

«Ah see pole ilus? Aga lurjuseid varjata on ilus? Kas see on teie arvates ilus? Teie arvates on ilus, kui üks nendest nurjatutest tappis oma laimu kokkukeerutamisega kõige ausama inimese, vana kommunisti Gorbatsšovi? Teie arvates on see ilus, kui nad juba mitu kuud närivad insener Kozakova kallal, et nad panid nahka oobermeister Jeršovi, et nad ka minust on teinud pagan teab kelle? Te ju töötasite minuga koos, teate ja tunnete mind — kas ma siis tõesti olen kaabakas, lurjus või kurjategija?». Tšibissovi rääkis peaaegu sosinal, kuid Zoja Petrovnale tundus, et ta väriseb raevust, et tema sisemuses kõik kisendab, et ta närvid on äärmiseni pingul.

«Ärge erutuge,» ütles ta. «Noh, mis te nüüd ometi erutute, Anton Jegorovitš!»

«Eks ikka sellepärast, et te tahate olla korralik inimene, kuid ei ole seda hoopiski, kui te saate ükskõikselt pealt vaadata, kuidas lurjused saavad võidu ausate inimeste üle. Ma tean ja olen veendunud, et see lugu all-

kirjaga ei ole aus, pole puhas, ja et teie pole selles süüdi. Kuid mis teiega ikka teha, te olete ju naine.»

Tšibissovi ei saanudki Zoja Petrovnalt midagi teada. Ta sõitis maruvihase minema. Zoja Petrovna tuli tuppa tagasi, langes asemele ja surus näo patja. Tal oli nii raske, nii talumatult raske, ja ta ei lasknud Guljajevil ära minna. Ja Guljajev ise ka ei tahtnud teda niisuguses seisukorras üksi jätta. Zoja Petrovna oli ära piinatud ega suutnud enam üksi Orleantsevi poolt tema kaela veeretatud koormat kanda. Ta rääkis Guljajevile, milleks Tšibissovi oli tulnud ja hakkas siis kogu seda allkirja lugu jutustama.

«Mis ma küll peaksin tegema, Aleksander Lvovitš, noh, mida? Teie olete hea inimene, ma usaldan teid rohkem kui iseennast, öelge teie, kuidas olla ja mida ette võtta?»

«Zoja Petrovna,» ütles Guljajev, «kui te mind tõepoolest usaldate, siis kuulake mind tähelepanelikult. Et te hoiate saladuses seda, mis juhtus teie ja Orleantsevi vahel, on põhimõtteliselt kindlasti väga üllas. Kuid tegelikkuses muidugi oleks see olnud üllas ainult siis, kui te sel moel poleks tahes-tahtmata sattunud kaasosaliseks musta loosse, mahhinatsioonidesse, mille tõttu head inimesed kannatavad. Te peate, te olete kohustatud oma antud juhul valeks osutunud seisukohast lahti ütlema. Või vastasel juhul... mina, tõsi küll, olen parteitu ja võib olla ei tohi ma selle üle otsustada, kuid mulle näib... et teil tuleks anda avaldus ja parteist lahkuda ja siis juba võite Orleantsevi alatustele kaasa aidata, nii kuidas ise heaks arvate. Kuid kuuluda parteisse ja olla positsioonil, mis oma olemuselt on partei vastu, seda minu arvates küll ei tohi. Ei tohi, Zoja Petrovna!»

Järgmisel päeval, kui tehasekomitee istung uuesti jätkus, oli rahvast saalis veelgi rohkem kui eelmisel päeval. Teiste hulgas oli siin ka Zoja Petrovna koos Guljajeviga. Guljajev tõi ta siia, hoolitses, et ta sai mugava istekoha ja jälgis tema seisundit.

Jällegi algasid küsimused, uuesti puhkesid vaidlused. Orleantsev, Krutilitš ja Vorobeinõi rabelesid igati vastu, žongleerisid revolutsiooniliste fraasidega, tegid suuri sõnu oma armastusest ja ustavusest rahva vastu. Polnud

midagi konkreetset, millega oleks saanud nende sõnu ümber lükata.

«Minge, Zojake, minge,» ütles Guljajev. «Ilma teleta see asi surnud punktist üle ei saa.»

Kui Zoja Petrovna tõusis ja läbi saali läks, kuuldus kõikjalt jutukõminat. Siis aga jäid kõik vaikseks ja taudusid ootuses; valitses kumisev vaikus.

«Mulle räägiti,» ütles Zoja Petrovna väga nõrga häälega, kuid niisuguses vaikuses oli see selgesti kuuldav, «mulle räägiti,» kordas ta, «et seltsimees Krutilitš olevat eile väitnud, nagu oleksin mina selle allkirja isiklikult temale andnud, nagu oleksin ma temalt paberid saanud... Ja et see olevat olnud jaanuaris. Seltsimehed, ma vist toiminis küll väga, väga halvasti. Olen selle eest nõus ükskõik millist karistust kandma. Kuigi ma olen juba niigi raskelt karistatud. Aga ükskõik, mõistke minu üle kõige rangemat kohut, olen halva asjaga hakkama saanud. Allkirja ei andnud ma Krutilitšile.»

«Mis te teda kuulatel!» hüüdis Orleantsev. «Ta on ju täiesti haige, tal on palavik.»

«Ärge segage!» hüüti talle. «Teid me juba kuulasime.»

«Mul pole palavikku,» ütles Zoja Petrovna. «Muervis on küll halb, see on tõsi, kuid palavikku mul ei ole. Ma kordan, ma andsin allkirja mitte Krutilitšile, vaid seltsimees Orleantseville. Ja mitte jaanuaris, vaid ühel sügiskuul. Krutilitši pabereid aga ei ole ma üldse kunagi näinud. Ma valetasin Anton Jegorovitšile ja pidasin sellest varest rumalasti kinni.»

Ta seisis langetatud päi. Orleantsev oli selleks ajaks tribüüni juurde tulnud ja viis Zoja Petrovna sealt ära.

«Teate, seltsimehed, kui juba haiged inimesed tiritakse voodist välja ja tuuakse tunnistajateks, siis on see midagi hoopis tõsisemat kui lihtsalt julm tegu. Tšibissovi ajas Zoja Petrovna tehase minema, Tšibissovi jättis ta leivata, ja nüüd avaldab ta veel talle survet, kasutades tema... näete ju isegi millist seisundit.»

«Seltsimees Orleantsev! Istuge oma kohale!» Tehasekomitee esimees koputas vastu karahvini. «Teie ise kasutate tööpoolest ebaväärikaid meetodeid selleks, et seltsimees Ušakova sõnu kahtluse alla panna. Tema väited aga langevad täielikult kokku kriminaalekspertiisi

materjalidega.» Ja tehasekomitee esimees luges ette dokumendi, milles ekspertiis kinnitas, et allkiri on maa-ilmavalgust näinud mitte jaanuaris, vaid tööpoolest sügisel, nagu just äsja teatas ka Zoja Petrovna, ja et ka Krutilitši dokumendid on palju hilisema päritoluga, kui seda püüavad väita Orleantsev ja Krutilitš. «Nii on lood, seltsimees leidur,» ütles esimees, silmadega Krutilitšit otsides. «Ega's teie mälu teid eile asjata petnud. Muidugi on võimatu seda mäletada, mida pole olnudki, selles on teil õigus.»

Kuulnud kriminaalekspertiisist, taipas elutark Krutilitš, et asi võtab tõsise pöörde, mis hakkab lõhnama kohtu järele, kriminaalkodeksi järele, ja ta sööstis tribüünile.

«Seltsimehed!» kriiskas ta. «Ma räägin ära kogu tõe. Ma ei saa enam vaikida. Mina olen tagasihoidlik ja aus leidur. Mul pole muud vaja kui ainult oma kodumaa heaks töötada. Aga see inimene siin, Orleantsev, kiskus mind sellesse nurjatusse loosse. See oli tema, kes sundis mind mustanditega ringi käima ja neid juba lõpuleviidud tööna esitama. See oli tema, kes kasutas oma erilist mõju Ušakovale ja mulle võltsitud tõendi tõi. See oli tema, kes sundis mind seda tõendit parteikomiteesse viima. Oma lihtsameelsuses ei omistanud ma kõigele sellele erilist tähtsust. Temale oli see aga karjääri küsimus, ta on ju karjerist. Küsitlege mind, ma vastan kõigile küsimustele, ja vastan ausalt.»

«Mida te olete leiutanud? Millised teie leiutused on ellu rakendatud?» küsiti talt saalist.

«Leiutanud olen ma palju. Kuid rakendatud... Rakendatud ei ole seni veel midagi.»

«Mispärast siis?»

«Ah, et mispärast?»... kordas Krutilitš ja suutmata kauem oma osast kinni pidada, kriiskas: «Aga sellepärast, et mind kiusatakse! Sellepärast, et võimukandjad, bürokraadid, pealepressijad, monopolistid... kõik nad on valmis sinu ideed ära varastama. Ja kui nad ei varastagi — neil ei jätku selleks annet — siis matavad selle maha!» Ta kaotas lõplikult enesekontrolli ja tundes ise ka, et räägib juba liigset, pajatas aina edasi.

Hämmeldunult ja jahmunult mõtlesid saalisistujad selle üle, milliseid teid mööda küll niisugune pehkinud tüüp oli roninud tehase leiutajate ja ratsionaliseerijate juhi töökohale.

Pärast Krutilitšit võttis kohe jälle sõna Orleantsev:

«Ma võib-olla oleksin ka edaspidi Krutilitšit kaitsnud ja oma suhtumises temasse ka edasi eksiavamusele jäänud, kui poleks olnud tema praegust esinemist, mis avas mu silmad selle inimese suhtes. Tema sõnadest õhkus nõukogudevastast hõngu.»

«Ise olete üks nõukogudevastane tüüp!» hüüdis Krutilitš. «Mida te mulle rääkisite? Te rääkisite mulle...»

«Just teie rääkisite mulle igasuguseid jõledusi!» hüüdis Orleantsev tribüünilt. «Näete nüüd, seltsimehed, missugune on see inimene, keda ma kaitsesin, kelle leiutuse eest ma võitlesin ja sellega endale vaenlasi soetasin!»

«Olete mõlemad ühtemoodi head!» hüüti saalist.

«Paras paar!»

Jälle tuli tribüünile Krutilitš.

«Karjerist jääb alati karjeristik!» hüüdis ta. «Et päästa oma koidest puretud lõvinahka, püüab Orleantsev uputada teisi. Kuulete, minul olevat nõukogudevastased meeleolud! Aga missugused meeleolud teil on, kodanik Orleantsev? Kes te moraalsest seisukohast vaadates olete? Seltsimehed, mul on mõnesugused dokumendid. Näete, siin on kaks tema naise kirja...» Krutilitš hakkas ümbrikke taskust välja tirima. «Siin on mingi Gazunja kiri, kellel on Orleantsevilt laps ja kellele too krossigi kasvatusraha ei maksa. Siin on Zoja Petrovna Ušakova kiri sellele kõlvatule inimesele...»

«Aitab!» hüüdis üks tehasekomitee liikmeist. «Lõpetage!»

Guljajev nägi, kuidas Zoja Petrovna punastas, kuulates Krutilitši sõnu tema kirja kohta. Jäh, kord oli ta tõesti kirjutanud niisuguse kirja, milles oli palunud Orleantsevit mitte enam tema poole tulla, sest ta ei näe tema tundeid, ilma tunneteta aga polevat mõtet neid koormavaid suhteid jätkata. Kuid ta polnud seda kirja ära saatnud, see oli tema sekretäripaberite hulgas vedelenud.

«Ta varastas! Teate, ta varastas selle,» ütles Zoja Petrovna erutatult Guljajevile. «Ta käis masinal kirjutamas ja kasutas minu tähelepanematust...»

Guljajev tõusis ja läks tribüüni juurde, kus Krutilitš ikka veel seisis hoolimata hüüeterahest: «Aitab!», «Häbi!», «Minema ajada!» Lähenedes ütles Guljajev oma võimsal bassihäälel:

«Andke kohe Zoja Petrovna kiri siia. Aga kiiresti!»

Krutilitš andis ümbriku Guljajevile. Saalis aplodeeriti. Guljajev läks tagasi oma kohale. Zoja Petrovna haaras kirja ja rebis selle pisikesteks tükkideks.

Kõik oli selge. Krutilitšile ega Orleantsevile enam sõna ei antud. Nüüd võtsid sõna töölistes ja insenerid, kes avaldasid oma pahameelt selle üle, et tehases leidsid aset niisugused nurjatused ja et tehase juhtkond seda kõike oli sallinud ega olnud õigeaegselt vastuabinõusid tarvitusele võtnud. Räägiti sellest, et ei Krutilitšil ega Orleantsevil tohiks olla kohta juhtivate töötajate hulgas; neil oleks ümberkasvamiseks vaja mõni aasta tööpingi taga seista, aga mitte teisi juhtida.

Ka Dimitri Jeršov, kes varem peaaegu iialgi koosolekut ei esinenud, võttis sõna:

«Seltsimehed! Me kõik nägime, kuidas need inimesed vingerdasid ja rabelesid, kui neile saba peale astuti. Kah võitlusvennad! Aga niipea, kui nende oma nahka hakati puutama, nii olid kohe valmis teineteist odavalt maha müüma. Krutilitš on muidugi väike vend,» jätkas Dimitri. «Ta on küll kahjulik ja mürgine, kuid siiski väikesekaliibriline, olgugi, et ka niisuguse tühja pärast võivad inimesed hukkuda. Aga too teine, kodanik Orleantsev, on juba suurem ja võimukam. Säherdustele ei meeldi proletariaadi diktatuur, neile muudkui anna tugevate isiksuste diktatuur! Kuulsite ju, mis Krutilitš siin nende omavaheliste juttude kohta välja lobises: nüüd olevat inseneride ja tehnikute ajastu! Mitte tööliste ja talupoegade, vaid inseneride ja tehnikute oma, nagu polekski meie insenerid ja tehnikud ise eilsed töölistes ja talupojad. Teie pehkinud teooriatest, kodanik Orleantsev, ei tule midagi välja. Me teeme teid maatasa, ütlen kohe otse välja — teeme maatasa.»

Saal mürises aplausidest.

«Ei ole olnud, ei ole ega tule ka niisugust jõudu, mis suudaks töölisklassi enda jalge alla tallata,» jätkas Dimitri. «Meie, tööinimesed, seisame tihedalt õlg-õla kõrval ja kutsume kõiki, kes tahavad meiega ühel nõul olla: astuge meie hulka, seiske meiega kõrvuti, meie teid ei reeda, ei hülga, ega jäta teid maha. Meie üritus on aus, selle eest on palju verd valatud. Teie aga ainult heldate varju nõukogude haritlaskonnale. Säherduste järgi, nagu teie, otsustavad inimesed mõnikord kogu haritlaskonna üle. Ka mina olen selles patustanud ja ma ei karda seda tunnistada. Nüüd on mulle see asi selge, nüüd ma mõistan, kes kuhu kuulub. Teie pole mitte haritlaskond, vaid midagi niisama... selle haritlaskonna kõrval. Nõukogude haritlaskond on teistsugune. Ja teie ei lähe temaga koos, vaid tema vastu. Teie ju tahtsite insener Kozakovat ja ka veel meie direktorit seltsimees Tšibissovi pulbriks teha... valimata selleks vahendeid, nagu öeldakse. Võib olla, et mõnes teises kohas, kus kollektiiv nõrgem, oleksite te sellega ka toime tulnud. Aga kes laseks teil meie juures seda teha?»

Dimitri lahkus tribüünilt kahvatuna ja erutatuna. Esimest korda elus oli ta rahva ees niisuguse pika kõne maha pidanud.

Orleantsev palus sõna õienduseks.

«Seltsimehed,» algas ta. «Siin öeldi palju liigset. Juba mitu kõnelejat on arvanud mind nõukogude vastaste elementide hulka. Vigu, muidugi, mul nähtavasti on. Kuid nii äkki, käigu pealt, ei oska ma neist aru saada. Selleks on tarvis aega. Noh, oletame, et vead on olemas, kuid ei saa ikkagi nii öelda, et ma olen nõukogudevastane tüüp. Selle ma lükkan küll tagasi. Ma olin pioneer, olin kommunistlik noor... Valasin oma verd Isamaasõja rinnetel...»

Siis võttis samuti õienduseks sõna tehase endine valvur, vana pensionär Sidorin.

«Nii nad ju alati virisevad ikka oma lapsepõlvest: olin pioneer ja kommunistlik noor. Meie aga oleme haleda südamega rahvas ja sulamegi üles, nagu oleksid meie ees arutud, mõistmatud lapsed.»

«Ei sula, taat, ei sula!» hüüti saalist.

Võeti vastu otsus, milles mõisteti hukka Orleantsevi,

Krutilitši ja Vorobeinõi ebaausad teod, paluti administratsiooni mõelda selle üle, kas need inimesed võivad oma juhtivatele kohtadele edasi jääda, pöörduti partei-komitee poole palvega arutada Orleantsevi parteilisuse küsimust, ja samuti pöörata tähelepanu partei liikme-kandidaadi Ušakova sügavalt ekslikule käitumisele sees võltsitud allkirja andmisega.

Mindi laiali. Vorobeinõi juurde astus Stepan Ješov.

«Kas te mind ei tunne?» küsis Stepan. «Kas minu isik teile midagi ei meenuta?»

«Nagu ei meenutaks,» vastas Vorobeinõi talle otsa vaadates.

«Astume õige kusagile sisse,» ütles Stepan. «Mul on teile üks jutt. See jutt ei ole pikk, vaid üsna lühike.»

«Palun.»

Nad astusid ühte tuppa, mis oli klubi inventari täis kuhjatud. Stepan pani ukse kinni.

«Kodanik Vorobeinõi,» ütles ta. «Mina olen see auto-juht, kes pidi pärast kõrgahjude õhkulaskmist autot juh-tima. Kuid teie keerasite küünlad välja ja jäite sakslasi teenima. Aga meie koos kadunud meistri Vassilenkoga läksime minema. Kas nüüd tunnete mind ära?»

Vorobeinõi seisis segaduses, pilgutas silmi ega leidnud sõnu.

«Te vist soovite teada, mis ma teist tahan?» küsis Stepan, aeglaselt tema poole liikudes. «Ma tahan... Te olete väärt ainult...» Stepan üha lähenes Vorobeinõile, endal käed tugevasti taskus. Ta teadis, et nii kui ta need välja võtab, juhtub midagi halba. Ta paneks ühte hoopki kõik: nii kibestuse eluvintsutuste ja muserduste üle, kui ka raevu mehe vastu, kes oli neid põhjustanud. Tema ees ei seisnud vilets, kuid palju häda tekitanud Vorobeinõi. Stepan nägi kedagi hoopis teist, kellele ta pidi tasuma enda eest, Oljakese Velitškina eest, Dimitri eest, isa ja ema eest, Ignati eest, kõige üleelatu eest, selle eest, mille pärast süda valutab...

Vorobeinõi oli tõmmanud pea õlgade vahele ja taganes seni, kuni komistas kontsapidi millegi taha ja lendas tolmustele klubiesemetele selili. Stepan väljus tagasi vaatamata ja tema sõimu kuulmata.

Pärast peaaegu aastast vaheaega astus oobermeister Platon Timofejevitš jälle oma kõrgahju tsehhi. Ta astus tugevalt ja kindlalt, põlvedes enam ei ragisenud, hiljuti-sest nõrkusest polnud jälgegi.

Esimene, keda ta tsehhis kohtas, oli Iskra. See oleks rõõmu pärast peaaegu renni kukkunud. Platon Timofejevitš haaras temast kinni. Iskra käis tema järel, kuni ta töölisi tervitas, ahju üle vaatas ja keerulist kõrgahju majapidamist kontrollis.

«Nii et polegi midagi ära tehtud. On aga töötegijad!» ütles ta. «Aga kui palju meie, Iskra Vassiljevna, teiega kõik valmis planeerisime!»

«Kuidas mitte kui midagi! Midagi ikka on tehtud,» vastas Iskra. «Kõikide ahjude juurde on uued elektrika-hurid pandud. Kontrollpunktis on uued aparaadid. Kuulveskid on kohale toodud...»

«Hüva, nüüd võtame töö käsile nagu kord ja kohus. Viime tsehhi esimeste hulka Nõukogude Liidus. Kui raske on tööta istuda, Iskra Vassiljevna, kas te suudate sellest aru saada! Ma imestan neid, kes on veel terved ja tugevad, aga lähevad vabatahtlikult pensioonile. Nii võib endale märkamatuks vanaätiks muutuda.»

Nende juurde tulid töölised, tegid suitsu, jutustasid lugusid pensionäridest ja erusolijatest ega kadestanud sugugi nende elu. Iskra kuulas neid ja ta süda tulvas valusast nukrusest. Inimesed, kel oli nii raske ja keeviline töö, tundsid kaasa neile, kes hommikust õhtuni võisid tegevusest olla või päevade kaupa õnneka jõe kaldal istuda, peenraid kaevata, juurvilja või lilli kasvatada, isu täis magada ja nii palju lugeda, kui aga pähe tuleb.

«Kui sa kuus päeva oled siin rahmeldanud, siis seitsmendal on päris mõnus silla juures särjepoegi välja tõmmata. Aga teha seda päev päeva kõrval? See oleks küll troostitu elu!»

Kas tõesti ootab tedagi niisugune troostitu viirelemine, mõtles Iskra kibedusega. Eile alustas Vitali jälle juttu ärasõidust, ta tuletas meelde, et Iskra oli andnud sõna sõita kohe, niipea kui plagiaadis süüdistamise lugu aga lõpeb. Nüüd ei hoia neid enam miski siin kinni: see lugu

lõppes õnnelikult, pole vaja ootama jääda järgmist, mis võib juba halvemini lõppeda. Tuleb end minekule seada.

Kui rumal, kui absurdne see küll oli! Just nüüd polnud ju enam mingit mõtet ära sõita. Platon Timofejevitš tuli tagasi, Vorobeinõi viiakse üle mingisse teise tsehhi meistriabiks, nüüd võib jälle töötada täie hooga, rõõmsalt ja lõbusalt nagu varem. Nad hakkavad Platon Timofejevitšiga tsehhi rekonstrueerima, kõrgahjude töös on praegu nii palju uut; võib-olla sõidavad nad kusagile, kas Magnitogorskisse või Kuznetskisse kogemusi saama. Kuid neid vastikuid borše, mis Vitali temalt tahab, keedab ta ju halvasti. Ta on halb perenaine ja tema kodusolemise ei ole mingit kasu. Mida küll teha, mida teha? Kas tõesti tuleb siiski ära sõita? Kas tõesti ei õnnestu Vitalit sellest mõttest loobuma keelitada?

Iskra mõtles Guljajevile. Kas see ei mõjutaks oma kadunud sõbra poega? Kuidas ka ei oleks, aga Aleksander Lvovitšit Vitali arvestab.

Iskra otsustas, et ta sõidab pärast tööd tingimata Guljajevi juurde. Kohe pärast vahetuse üleandmist läkski tema poole koju. Ustinovna avas ukse ja ütles, et Guljajevit pole kodus, juba hommikust saadik ei ole ja pole ka teada, millal ta tuleb. Iskra otsustas hiljem siit veel kord läbi tulla.

Ükskõik, kui palju kordi Iskra olekski sel päeval Guljajevi juures käinud, ikkagi poleks ta teda eest leidnud: Guljajev saatis sel päeval Zoja Petrovna tee.

Pärast tehasekomitee koosolekut oli Tšibissovi Zoja Petrovna juurde tulnud ja öelnud, et kui Zoja Petrovna tahab, võtab Tšibissovi ta uuesti enda juurde tööle. Tal olevat leplik süda, ja vanast peast olevat ta sentimentaalseks muutunud. Peale selle ei saavat ta koos töötada nende värvitud peletistega, keda kaadriosakond talle iga nädal sekretäriks muretseb.

«Ühe sõnaga, kas olete nõus või mitte,» ütles Tšibissovi, «kuid käskkiri teid tööle tagasi võtta on juba antud. Teen teile valju noomituse ja võtan tööle tagasi.»

«Kuid ma olen ju haige.»

«Me anname teile kuu aega puhkust, ametiühing muretseb tuusiku sanatooriumi.»

Tšibissovi urises ja torises. Tema teeseldud karmuse

taga nägi Zoja Petrovna aga hoopis muud. Ja Zoja Petrovna oli Tšibissovi ees hirmus häbi kõige selle pärast, mis ta temale halba oli teinud.

«Aga teil, Anton Jegorovitš, oli ju õigus,» ütles ta Tšibissoville otsa vaatamata. «See, et te mind vallandasite, oli ju õige. Ma sain hakkama vastiku teoga. Ja see ei olnud lihtsalt eksimine, vaid lausa kuritegu.»

«Ma usun, et te selle eest veel partei liinis saate. Tervenete, puhkate ja küllap teiega siis veel räägitakse parteikomitees. Mina isiklikult pikendaksin teie kandidaadistaaži aasta võrra. Ma millegipärast mõtlen, et nii see lähebki. Ärge siis laske igasugustel seiklejatel endaga mängida.»

Kõik läiski nii, nagu Tšibissovi ütles. Muretseti tuusik ja Zoja Petrovna sõitis õhtuse rongiga Sotši. Räägiti, et seal on juba kevad, kõik ümberringi õitseb; küllap lööb ka tema, Zoja Petrovna, seal õitsele.

Juba teist korda kuulis Iskra Ustinovna: «Ei, pole olnud, ei ole käinud, ei tea, kus ta võib olla,» just sel hetkel, kui Guljajev lehvitab Zoja Petrovnale, kes liikuva rongi akna taga kätega millegi kohta märku tahtis anda.

Kui rong pimedusse kadus ja viimase vaguni punaseid tulukeid enam näha polnud, ütles Guljajev Zoja Petrovna emale:

«Loodan, et ta tuleb tagasi tervena ja rõõmsana. Ootame ära.»

Nad kõndisid perroonisillutist mööda väljapääsu poole.

«Aleksander Lvovitš,» päris eideke. «Kuidas teiega siis jääb, kas te abiellute temaga või?»

«Ma ei saa teie küsimusest aru,» imestas Guljajev.

«Ma küsin: kas te kavatsete Zojakesega abielluda?»

«Aga miks ma peaksin temaga abielluma? Millistel kaalutlustel, lubage küsida?»

«Ta on nii üksik ja saatust teeb talle liiga. Aga ta on ju veel noor ja ilus, ta hakkab teid armastama.»

«Kas te olete kindel, et ta mulle tuleb?»

«Noh, nii kindel nagu iseendas. Tal pole teie jaoks millestki kahju. Teist lähedasemat pole tal ju kedagi. Aleksander Lvovitš, kui mind ja Niinakest muidugi

mitte arvestada.» Ta osutas tüdrukukesele, kes järjest üle öla pimedusse vaatas, kuhu ema oli kadunud, ja kirju kindaga silmi pühkis.

«Kas teate, kulla mammake,» ütles Guljajev, kui nad olid juba vaksaliesisele väljakule jõudnud, «ärge püüdke oma tütre saatust tema eest otsustada. Minule tulla pole tal mingit mõtet, isegi mitte siis, kui ta ka nõustuks seda tegema. Ta on praegu niisuguses olukorras, et on rõõmus iga hellituse üle, iga toe üle. Aga mis edasi saab? Edasi tuleb elu inimesega, kes on temast täpselt kaks korda vanem. Noh, teiega ma küll abielluksin,» ütles Guljajev naljatades. «Ma mõtlen, te olete paar-kolm aastat minust noorem. Kas te tuleksite mulle? Zoja Petrovna aga las jätkab oma õnne otsimist. Ühed saavutavad selle kergesti, teised ei saavuta seda üldse. Kolmandad aga saavad oma õnne kätte raskes võitluses, kuid lõppude lõpuks siiski saavad ja hoiavad teda siis nagu silmatera. Ei tohi ainult lootust kaotada, õnne eest tuleb võidelda, tema peale peab lootma ja teda tuleb elu viimse tunnini oodata. Nii on lugu. Mis aga minusse puutub, siis kõlban ma Zoja Petrovnale isaks, ja olen selles osas rõõmus talle abi osutama, kui ta seda vajab. Ja nüüd lubage mul lahkuda. Astun teie poole vahetevahel sisse, tulen teid ja Niinakest vaatama. Nägemi-seni.»

Guljajev läks tänavat mööda ja pomises midagi endale nina alla. Ise ta kuulatas huviga sõnu, mis kusa-gilt mälusopist esile kerkisid:

«... Vaid mälestus on jäänud armsa hääle kajast, kuid mina hoidun valgusele lähemale sellest ajast. Ei palu keegi mind, ei hüüa... ma siiski harjumusest tule poole püüan!»

«Mis asi see küll peaks olema,» mõtles ta, «kust need sõnad pärit on?» Siis meenus talle, et need olid Iskra värsid. «... Siin käige, laternate all, nii võin teid kaua näha veel...»

Tuleks nende vanade sõprade juurde sisse astuda. Ta on ju nad hoopis ära unustanud. Juba mitu nädalat on tema vaba aeg kõik haige Zoja Petrovna peale kulunud. Isegi teatri elust on ta mõnevõrra eemale jäänud. Jumal

teab, kui kaua aega pole ta enam Aleksahhinitki kohanud. Aga nii väga oleks vaja temaga kokku saada. Tal on tekkinud hea idee uue näidendi jaoks: peaks näitama inimest, kelle pärast head ja ausad inimesed kannatavad. Niisugust inimest, kes spekulereb revolutsiooniliste fraasidega, kes pealt näha nagu võtaks osa ühisest üritusest, ise aga on läbi ja läbi individualist. Kollektiivlpettes oleks ta veel kaua võinud eksisteerida oma teise, teeskleva minaga, kui rahva elus poleks olnud raskeid päevi ja keerulisi sündmusi, mille olemust individualistahnitseja ei mõistnud. Jõuaval dust pidas ta nõrkuseks, püüdis momenti oma isiklikel eesmärkidel ära kasutada ja eksis rängalt.

Selle teemaga juba saaks Aleksahhinit innustada. Tüüpe näidendi jaoks leiduks, neid pole vaja kaugele otsima minna. Üht niisugust hallide juustega keigarit Guljajev teab. Las noormees mõtleb uue näidendi üle järele. Olukord on muutunud, niisuguseid takistusi, nagu neid oli aasta-poolteist tagasi, noor dramaturg teatris enam ei kohta: kunstiline juht on hoopis teiseks muutunud, Tomašuk on täiesti pankrotistunud ja oma ülearu suure mõju teatris kaotanud. Kas kõik jääb nõnda pikemaks või lühemaks ajaks, kes seda teab? Kui keeb tavaline töörohke loov igapäevane elu, on näha ja kuulda ainult neid, kel on käes kirves või kaevurilamp, kes ehitavad ja loovad, kes kõnelevad lavalt teatrikülastajaga suurtest ideedest. Kui aga olukord muutub keerulise-maks, kui teele kerkivad takistused, siis ronivad kohe välja tomašukid, keda seni polnud näha ega kuulda. Ja isegi nende kõned, mida nad tribüünidelt alla pasundavad, on kuidagi turris, kahvatud, nõnda-öelda pühaduspai-stega ümbritsetud. Kuid hea on see, et nad ka kiiresti kaovad: hüppab teine välja nagu vedruga kurat kastist ja kaob kohe uuesti kaane alla.

Nõnda mõtiskledes Guljajev ei märganudki, kuidas ta koju oli jõudnud. Ustinovna ütles, et insener Kozakova olevat teda kaks korda otsimas käinud. Guljajev vaatas kella: hilja oli, arvas, et küllap nad juba magavad, Iskra käib ju tööl ja peab vara tõusma, koos tehase vilega, teda ei tohi enam tülitada.

Guljajev otsustas homme sinna minna.

Järgmisel päeval leidis ta eest ainult Ljusjakese. Tüdurukuke mängis rahulikult, ja mingisuguste suurte sündmuste jälgi polnud majas näha; Guljajev rahunes, kirjutas paberiribale, et oli siin käinud, ja läks teatrisse.

Iskra nägi seda sedelit alles õhtul. Ta viskas paberi minema: Guljajeviga kokkusaamise vajadus oli juba ära langenud. Nad olid Vitaliga tülli läinud. Iskra oli Vitalit palunud ärasõidu aega veel edasi lükata, too aga oli kindla ei juurde jäänud, sõita tulevat viivitamatult, juba homme või ülehomme. Lõpuks Iskra teatas, et ta üldse ei sõida. Vitali aga vastas, see olevat väga hea, siis lõpetavat ometi tema piinad ja ta saavat vabalt hingata.

«Ah nii?» ütles Iskra nagu tardudes. «Sul oleks hea meel minust lahkum minna?»

«Jah, oleks küll.»

«Korda seda veel kord, korda veel?!»

«Kas või sada ja tuhat korda! ... Sa oled mu närvid nahka pannud. Mul pole olnud mingit elu, ja õigust öelda pole mul ka naist olnud. Kas sulle oleks meele järgi, kui mina näiteks lõhnaksin ööd ja päevad petrooleumi, või ütleme toor-nafta järele? Aga kui ma mõnes naftatöötlemise tehases meistrina töötaksin, oleks see just niimoodi. Sina aga lõhnad koksi järele ... Sa oleksid pidanud ikkagi sellele mõtlema, sa oled ju naine, naine!»

«Eelkõige olen ma inimesel!» hüüdis Iskra. «Kas sul häbi pole! Sa kordad väikekodanlikke labasusi. Sa oled endale viletsa ja tühise väikekodanlase pööst võtnud.»

«Noh, väga tore. Jää siis ebamaiseks ja üliideeliseks olevuseks. Aga mul on neist pilvedetagustest kõrgustest juba villand.»

Järgmise päeva õhtupoolikul hakkas Vitali oma särke, pesu, raseerimisvahendeid ja kaelasidemeid kohvrissi pakkima. Iskra ei pärinud talt, mida see tähendab.

Kell jõudis üheksa peale ja Iskra sai just Ljusjakese magama, kui Vitali heitis kellale pilgu ning ütles: «Noh, mis siis ikka, jääme nägemiseni. Mina pole selles süüdi, et kõik niimoodi on läinud.» Ta võttis oma kohvri ja astus ukse poole. Lävel ta korra seisatas, võib-olla oodates, et Iskra kas või ühe sõnakesegi poetab. Kuid Iskra ei pööranud pilkugi lauvalt, millel ta triikis Ljusja-

kese veidralt pisikesi riidekesi. Ta tundis kibedust, et nende elu nii lõpeb, et Vitali kõik selle, mis nad aastate jooksul olid ühiselt loonud, nii kergekäeliselt purustab. Tähendab, nende elus polnud talle midagi kallis.

Iskra selja taga klõpsatas uks. Iskra pöördus ümber, Vitalit enam ei olnud. Triikrauda sinnapaika jättes sööstis Iskra riidevarna juurde ja haaras sealt palitu. Seistas siis mõnda aega palitut vastu rinda surudes, riputas selle jälle varna tagasi. Mis sellest ikka välja tuleks? Ta jookseks Vitalile tänaval järele, ripuks tema käevangus, püüaks teda koju tagasi tirida, uluks jaamas, Vitali aga on niisugune, et mida rohkem sa teda palud, seda tõrkumaks ta muutub, ja lõpuks tõukaks ta sind eemale ja sõidaks ikkagi minema. Ei, see pole mingi lahendus...

Iskra käis ärritatult toas ringi ja muljus käsi, nii et sõrmed naksusid. Uuesti haaras ta palitu, riietus ja jooksis tänavale. Ta enam ei mõelnudki, kuhu ja milleks ta jookseb, kuid takso peatusse jõudes palus taksojuht end kiiresti jaama sõidutada.

Autojuht kihutas ilmaaegu, rong oli alles nüüdsama, mõni minut tagasi välja sõitnud. Tähendab, Vitali oli veel üsna lähedal, kusagil linnaservas. Kui taksoga järgmisesse jaama kihutada, võiks teda veel kätte saada. Kuid milleks, milleks seda teha, kui ta võis nii ära sõita, et teda miski asi ei peatanud? Seda, kes tahab ära minna, ei pea ükski asi kinni, varem või hiljem ta ikkagi läheb.

Iskra istus jälle taksoosse. «Kuhu sõita?» küsis autojuht, kui auto juba liikus.

Kuhu? Jah tõepoolest, kuhu ta ruttab? Kas tühjaks jäänud, igavesti tühjaks jäänud tuba vahtima?...

Autojuht ootas, auto vaevalt sõitis.

«Kas te Mäekalda tänavat teate?» küsis Iskra. «Palun sõitke sinna, kõige viimasesse lõppu.»

Võib olla kui tee oleks olnud pikem, oleks Iskra jõudnud ümber mõelda ning palunud autojuhti tagasi pöörduda. Taksojuht sõitis aga mingisuguseid põiktänavaid pidi ja mõne minuti pärast jäi auto Iskra poolt osutatud maja ette seisma.

Võib olla, et kui Iskral oleks olnud aega värava taga seisatamiseks, oleks ta järele mõelnud, ega oleks sellest

väravast sisse läinudki. Et aga Dimitri taksoukse klõpsatuse peale välja tuli, ei jäänud Iskrale järelemõtlemise aega ja ta läks väravast sisse.

«Kas on midagi juhtunud?» küsis Dimitri Iskrat laua juurde kutsudes ja talle otsa vaadates.

«Juhtunud? ...» ütles Iskra teda ootamatult vallanud ükskõiksusega. «Jah, on küll juhtunud.» Ta vaatas hajameelselt ringi. «Kas majas on veel kedagi?»

«Ei ole. Kapitolina on ikka veel haiglas. Ta küll juba paraneb. Andrei on tsehhis.»

«Jajah, hommikul tuleb mul temalt vahetus vastu võtta.» Äkki kattis Iskra näo kätega. «Dimitri Timofejevitš,» kuulis see, «te ei oska kujutledagi, kui õnnetu ma olen!»

Dimitri eemaldas Iskra käed näo eest ja nägi tema silmades ahastust.

«Mis teil on, Iskra Vassiljevna?» küsis ta hämmastunult. «Rahunege ometi. Noh, jätke ometi.» Ja Dimitri silistas ettevaatlikult tema õlga ja selga.

Iskra kallutas end tema poole:

«Ma ei suuda, Dimitri Timofejevitš, ma ei suuda nii viisi elada. Ma vist suren, mul pole enam jõudu...»

Dimitri ei teadnud, mis teha; ta võttis ettevaatlikult Iskra õlgade ümber kinni ja tõmbas teda vaikselt enda poole. Iskra ei tõuganud teda ära ja Dimitri riivas huultega vaevumärgatavalt tema juukseid, mis lõhnasid nii hästi, sugugi mitte kõrgahju tsehhi järele...

28.

Kui Ljolja oli tuttava värava juurde jõudnud, heitis ta pilgu aknasse ja tõmbus kohe tagasi. Läbi tüllkardina nägi ta selgesti Dimitrit, kes süleles kunstnik Kozakovi naist. Viimane niidike, mis neid, Ljoljat ja Dimitrit, veel kuidagi oli sidunud, katkes lõplikult. Selles pikka aega kestnud tummas võitluses jäi kaotajaks tema, Ljolja. Võitis teine, kes oli terve, ilus ja õnnelik. Milleks küll temale, kellel oli niisugune mees nagu kunstnik Kozakov, veel ka Dimitrit pidi vaja olema? Tal oli ju kõik, mis täielikuks õnneks tarvis, milleks talle siis veel

Dimitrit tarvis on? See oli juba tuju, kapriis, see tuli sellest, et tal oli kõike külluses.

Ljolja ei tahtnud enam näha, mis seal halvasti kaetud akna taga toimus ja läks mööda tänavat pikkamisi tagasi. Ta meenutas viimast kohtumist Dimitriga. See oli kolm nädalat tagasi. Ljolja tuli siia. «Sa kutsusid mind kunagi, kas mäletad,» ütles ta Dimitrile. «Noh, näe, ma tulingi.» — «Hästi tegid, et tulid,» vastas Dimitri. — «Aga miks sa nii tige oled? Võib-olla on parem, kui ma ära lähen?» — «Täna öösel suri Gorbatšov... Kapa sünnitas enneaegselt, ta on praegu haiglas ja tema selgkord on raske.»

Ljolja istus Dimitri kõrval ja puudutas tema karme, Ljolja ütlemise järgi tagedaid juukseid, mis kammile ei alistunud, vaid hoidusid ikka nii, nagu neile meeldis. Dimitri ei tõmbunud eemale. Ljolja istus pool tunnikest ja ütles siis, et läheb ära, tal olevat vaja minna. Ta oleks muidugi tahtnud Dimitri juurde jääda, ja tehes juttu äraminekust, oli ta lootnud Dimitrit ütlevat: «Istu, kuhu sa nii hilja ikka lähed.» Dimitri aga ei öelnud seda. Ljolja küll püüdis teda õigustada: tal on ju nii palju muresid — nii palju õnnetusi perekonnas ühekorraga.

Värava juures hüvasti jättes Dimitri ütles: «Ljoljake.» Täpselt nii nagu ta teda kunagi varemgi kutsus. «Ljoljake, sa tule ikka. Ära teed meile unusta. Kas kuuled?» — «Kas sulle on seda vaja, Dima?» — «Kui poleks vaja, ega ma siis ei kutsuks.»

Tähendab ta valetas, ei rääkinud tõtt. Talle polnud Ljolja tulekut sugugi vaja. Ta oli ju enesele teise leidnud... See mõte oli talumatu. Ljolja kinnitas enesele, et Dimitri oli see, kes teda eluga sidus. Ta elas ainult sellepärast, et maailmas oli Dimitri. Nüüd Dimitrit enam polnud, ja ka elul ei olnud enam mõtet. Mis on tema elu, kui pole enam mõtteid Dimitrist? Ainult võrgud, mis sõrmi katki rebivad? Magamisase ühiselamus ja viinapudel? Kes küll saaks teda sundida seda elu edasi taluma?

Hetkeks kerkis mällu õudne pilt, ja enne, kui ta jõudis taibatagi, mis see oli, pilt juba kadus. Ljolja erutus: mis see ometi oli? Mis küll teda häiris? Mis oli see, mida ta püüdis meelde tuletada? Ja järsku meenus talle kõigis

üksikasjades vana Mokeitši jutustus tütarlapsest, kelle silmades Mokeitš polnud suutnud õigeaegselt surmaahastust näha.

Ljolja möödus ühe kaupluse pimedast vitriinist ja püüdis seal oma peegelpilti näha. Ta nägi aga ainult laialiivalguvat laiku. «Ka mina kannan endas surmaahastust,» mõtles ta. «Ja kuhu ma sellega küll lähen?...»

Ljolja juba teadis, kuhu ta sellega läheb. Ta läheb sinnasamasse, kuhu läks see tütarlapski, kellest Mokeitš jutustas. «Ainult veidi suitsu ja auru tõusis üles, ning oligi kõik...»

Tehasesse läks ta läbi taraaugu. Kõrgahjutsehhi oli ju väga lihtne leida. Selle katuse all mühasid ja lõomasid niisugused lõkkesed, et kogu tehase territoorium neist eredalt purpurselt muutus. Keegi ei peatanud Ljoljat, keegi ei küsinud, mis ta siit otsis. Oma kulunud koerahnahkse kraega jopis sarnanes ta naistöölistega, keda sel hilisel tunnil tehases veel palju ringi liikus.

Mööda võibsevad raudtreppe üles minnes Ljolja tundis, kuidas kõrgahjud neis pulbitsevast varjatud jõust värisevad, kuidas kõrgahjude ümbruses kõik ehitused tasa vaevumärgatavalt vibisevad.

Ljolja jõudis valukotta. Siin oli just lõpetatud malmi väljalaskmine, rennid sädelesid veel tuhmilt ja ääsitöölised puhastasid neid. Estakaadi all seisvad malmiveo kopad olid täis silmipimestavat metalli. «Tõusis suitsu...» Täheandab, niisugusest kopast see suits siis tõusiski. Ljolja seisis ja vaatas silmi pööramata lõomavat malmi. Ei, tema küll ei suuda seda teha. Ei, seda küll mitte. «Anna andeks tundmatu, õnnetu tütarlaps, kuid mina küll sinu jälgedes käia ei saa. Võib-olla olid sa veelgi õnnetum kui mina. Millise mööduga oleks siis küll tulnud sinu õnnetust mõõta?...»

«Ljolja!» kuulis ta korraga hüüdu. See tuli nii ootamatult, et ta just nüüd oleks peaaegu üle käsipuu sinna silmipimestavasse malmipõrgusse kukkunud. Ta süda tagus nii meeletult, et ta ei tundnud lähenevat Andreid kohe ära. «Ljolja!» kordas too imestunult, «kuidas sa küll siia sattusid?»

«Andrjuša!» sööstis Ljolja Andrei juurde, haaras tema õlgade ümbert kinni ja surus enda ta rinna vastu.

«Armas! Kallis Andrijuša! Mida küll elu inimestega ära ei tee? ...»

Andrei oli üllatunud ja liigutatud niisugusest kaastundmisest tema ja Kapa õnnetusele, mida ta Ljolja sõnades kuulis. Ljolja aga nuttis kibedalt, nagu oleks ta tõepoolest ka ise uskunud, et nutab teiste inimeste, mitte aga omaenda hädade pärast.

«Seda ei tee elu,» ütles Andrei, «vaid inimesed.»

«Nad on alatud, alatud!» nuttis Ljolja, kelle silme ette kerkis Iskra Kozakova, kunstniku naine, kelle elu läks hästi, kes oli terve ja õnnelik, ja kes lihtsast tujukusest võttis teistelt ära need raske õnne viimasedki raasukesed.

Kunstnik Kozakovi naine nuttis sel hetkel samuti kibedalt ning surus oma näo hämmeldunud Dimitri rinna vastu. Dimitri hoidis seda väikest naist oma süleluses, ta oli seda pikki kuid igatsenud, Dimitri tajus tema soojust, tema käte vahel olid selle naise talle tundmatud käed ja õlad. Miks ta siis veel viivitab, miks siis? Ta oli ju seda hetke nii väga oodanud.

Dimitri aga viivitas ja see hetk möödus.

«Miks te nutate?» küsis ta.

Iskra vaatas talle imestunud pilgul otsa, nagu vaatavad unest ärkanud lapsed, kes on võõras kohas magama jäänud.

«Ah, mu süda on nii rahutu,» ütles ta. «Kardan, kas viimaks pole Ljusjakesega midagi juhtunud. Ta on ju üksi kodus.»

Dimitri surus Iskra enda vastu ja vaatas talle silma.

«Ei, ei, ei maksa,» kordas Iskra teda eemale tõugata püüdes.

Dimitri tahtis teda suudelda.

«Ei maksa, ei maksa,» ütles Iskra ja püüdis teda ikka veel eemale suruda. «Dimitri Timofejevitš, kullake, ei maksa. Ma hakkan teid väga, väga armastama. Ainult, praegu ei maksa.»

Seda rääkides mõtles Iskra hoopis muust, Dimitri nägi, kui erutatud, ärevil ja rõhutatud Iskra Vassiljevna oli. Ta taipas, et Iskra mõtteis oli sel momendil ükskõik

mis või kes, ainult mitte tema. Dimitri vabastas ta ja ise oma rahulikkuse üle imestades, ütles muiates:

«Milleks te seda räägite, Iskra Vassiljevna? Te ei hakka mind iialgi armastama.»

Iskra vaikis ja vaatas maha.

«Ma saadan teid,» ütles Dimitri Iskrale palitut ulatades.

«Kas te olete minu peale pahane?» küsis Iskra vaevu kuuldavalt ja ta käed ei tahtnud kuidagi palitu varrukaisse sattuda.

«Mispärast siis, Iskra Vassiljevna? Mingi meeleliigutuse ajel tulite te minu juurde, sest vajasite sõbralikku nõuannet ja toetust, oli ju nii? Siin on mu käsi, võtke ja pidage meeles, et see teeb teie heaks kõik, mis on talle vähegi jõukohane. Aga see, mis te armastusest rääkisite, selles te, kordan veel, eksite. Teie ei saa mind armastada.»

«Mispärast siis ei saa?» küsis Iskra käsi rusikatesse pigistades. «Mispärast siis?»

«Sellepärast, et te armastate oma meest.»

«Mul ei ole meest, ei ole!» hüüdis Iskra. «Ta sõitis ära. Kas te mõistate, võttis kohvri ja sõitis minema. Jooksis alatult ja häbitult minema, põgenes!»

Dimitri ohkas. Selles siis oligi Iskra erutuste ja rahutuste põhjus. Ta mõistis nüüd, et sel õhtul oli suur õnnetus temast mööda läinud. Ta oleks võinud selle armsa väikese naise sõnu uskuda, ja talle igaveseks oma südame anda. Hommikuks aga oleks see tema armastatu end välja nutnud ja rahunenud ning läinud jaama, et oma mehele järele sõita.

Nad sammusid vaikides mööda tänavat. Iskra maja juures seisatasid hetkeks.

«Noh,» ütles Dimitri. «Jäägem siis hüvasti, Iskra Vassiljevna.»

«Ei, ei, ärge öelge hüvasti!» hüüdis ta rutakalt. «Me ju homme näeme, kindlasti näeme. Eks?»

«Hästi,» ütles Dimitri ja muigas jälle nii, nagu muigavad täiskasvanud, kui nad räägivad lapsega, kellest nad kindlalt teavad, et see kavaldab ega räägi tõtt.

Kell oli üks öösel, kui Iskra ettevaatlikult oma võtme ukse lukust lahti keeras ja kikivarvul tuppa astus.

«Vitali!» hüüdis ta võtmeid maha pillates. «Vitali!»

Vitali istus palitus ja mütsis laua taga. Iskrat oodates oli ta nähtavasti pea kätele pannud ja magama jäänud, ta põsel oli suure varrukanööbi nelja augukesega jäljend.

«Iskrake,» ütles ta süüdlaslikult. «Ma ei saa sinuta elada, ausõna, ei saa. Ja milleks pidi küll see rumal lahkumineku mõte mulle pähe tulema! Kus sa olid nii kaua? Ma tulin ju kohe tagasi, ei läinud isegi vagunisse.»

Iskra vaatas talle ahastavate silmadega otsa. Vitali ju ei kahtlustagi, ei oskagi kahtlustada teda selles, mis täna oleks võinud juhtuda. Nagu ikka ei märka ega kahtlusta ta midagi.

«Kui hea, et sa tagasi tulid,» ütles Iskra Vitalile lähenedes. «Küll see on hea!»

Vitali süleles teda ja Iskra nagu tardus tema õla najal, ta tundis nii suurt kergendust, nagu oleks ta ennekuulmatult raskest koormast vabanenud; nagu oleks suur õnnetus temast mööda läinud; oli selline tunne nagu kunagi ammu isa kindla selja taga.

29.

Akna taga laius kauguses jääne meri. Kapa istus akna juures ja toitis rinnaga pisitillukest olendit, kes siis, kui ta millegipärast vihastas, näost punaseks läks ja olgugi, et tal veel hambaid ei olnud, valusasti hammustas. See väike olend oli tema poeg Vanja. Kapa tahtis, et talle niisugune nimi pandaks. Juba haiglast kirjutas ta Andreile: «Andrjuša, ega sul midagi selle vastu ei ole, kui me talle minu isa nime paneme? Palun sind, Andrjuša, ole nõus, kuigi see nimi võib-olla päris kaasaegne pole.» Kapa oli väga kartnud, et Andrjuša hakkab torisema. Andrei aga ei torisenud üldse. Ta oli ju niisugune võratur Andrjuša, kelle sarnast teist maailmas kindlasti ei ole.

Pisitilluke olend ei vihastanud ega läinud näost punaseks oma iseloomu riiakuse tõttu. Ta oli ju nii nõrk ja närviline, tema ilmaletulek oli olnud raske ja enneaegne.

Tema sündimine ei teinud tol hetkel kellelegi rõõmu, sest tema lähedastel oli siis väga suur mure. Ka edaspidi ei läinud kõik nii nagu vaja. Ta emal oli veel palju päevi väga vähe piima ja seegi ei olnud maitsev. Nii et tahes-tahtmata hakkad hammustama! Tõsi küll, tema ema oli tugev ja terve ning aja jooksul asi paranes. Kuid tormisel ja traagilisel ööl sündinud olend võpatas iga krõbina peale ning hakkas tihti põhjusetult nutma.

Kapa armastas teda kogu oma südameverega ja vihas- tas Andrei peale, et too seda raasukest vahetpidamata ei suudelnud. Andrei aga seletas: «Kapake, kas sa ka tead, millal isad oma poegi tõepoolest armastama hakkavad? Siis, kui nad juba oma poisikalduvusi ilmutavad. Selle ajani aga armastavad neid emad rohkem kui isad.» — «Missugune rumal teooria, häbi kohe kuulatagil!» vihas- tas Kapa.

Juba teist nädalat elasid nad uue maja uues korteris. Üksikelamust tuli Anna Nikolajevnal pärast mehe surma välja kolida. Üksindust kartes oli ta Kapalt ja Andreilt küsinud, kas need ei tahaks temaga koos elada. Ka Kapal oleks siis kergem, — oleks, kes last hoiab. Kapa nõustus. Pärast isa surma suhtus ta emasse palju suurema õrnuse ja hellusega. Ja kui raske Kapal ka ei olnud, ta mõistis, et tal on tema armas, kallid ja hea Andrei, aga emal? Emal ei olnud enam kedagi, mitte kui kedagi, — lapsed ja lapselapsed ei asenda talle seda, kellega ta oli üle kolmekümne aasta ühist elu elanud.

Jah, nad elavad nüüd uues kolmetoalises korteris, nagu Kapa oli kunagi unistanud. Nende korter asub kolmandal korrusel, trepil on naabrinaised, kellega võib rääkida ilmast ja kõigest muust ja kellega nad lahkelt tervitusi vahetavad, ning välisukse juures ei seisa enam miilitsameest. Kuid ei ole ka enam seda, kellele tema, Kapa, selle miilitsamehe pärast etteheiteid oli teinud. Isa viidi suurtükilafetil südantlõhestava leinamuusika saatel kalmistule. Kapa kuulis seda muusikat läbi haigla akna.

Alles neil, tema perekonnale nii raskeil päevil Kapa nägi, kui palju sõpru oli olnud ta isal. Kunagi varem ei olnud nad nende majas käinud, neil oli alati väga kiire, nad ei leidnud kunagi vaba aega, et õhtul koos

istuda, puhata, ja neist igavesti lõppematutest töödest veidi eemale tõmbuda. Nad olid vist alati lükanud neid kohtumisi mingile teisele, vabamale ja hilisemale ajale. Ja leidsid selle aja alles siis, kui tuli mööda lobjakast teed oma sõbra puusärgi taga kalmistule kõndida ja hiljem Anna Nikolajevna juures istuda.

Andrei jutustas Kapale, talle olevat tehases räägitud, et leidur Krutilitš Gorbatšovi surmast kuulda saades öelnud: «Mida siin siis kahetseda on? Üks bürookraat jälle vähem. Vaevalt leidub kedagi, kes tahaks tema kirstu järel vantsida.» Andrei meenutas seda siis, kui ta Kapale rääkis, kuidas mitu tuhat inimest tema isa viimsele teekonnale saatmas oli käinud, — neid oli tulnud linna kõigist tehastest, sadamast, instituutidest, koolidest ja asutustest.

Uude korterisse kolimisest Anna Nikolajevna osa ei võtnud. Ta jäeti kolimise ajaks Mäekaldale Ustinovna seltsi. Anna Nikolajevna ei suutnud vaadata, kuidas nende vanas kodus mööblit kohalt liigutati ja nihutati, eriti, kui seda tehti Ivan Jakovlevitši kabinetis. Ta ei võinud näha, kuidas toad tühjenesid, kuidas nad kõleda ja laastatud ilme võtsid. Ivan Jakovlevitši kabinetis vedelevate rohkete paberite hulgast leidis Kapa Krutilitši palju kurja teinud seletuskirja. Selle lehekülgedel olid isa käega kirjutatud märkused. Kirja lõpust Kapa lugesi: «Mõtlen, et seltsimeest maksab toetada. Ta on rahutu inimene. Rahutud inimesed on aga väärtuslikud selle poolest, et nad ka teistele rahu ei anna.»

Andrei lubas Dimitrile selle kaustaga Krutilitši juurde minna ja talle sellega vastu pead anda. «Ega ikka ei anna,» vastas Dimitri. «Kodanik Krutilitš on juba ankru hiivanud ja ära sõitnud, nii nagu ta sedakogu eluaeg on teinud, niipea kui inimesed on aru saanud, mida ta endast kujutab. Ta läks kusagile uudismaale. Pole teada, kas Kasahstani või Uraali. Mine siis otsi teda sealt! Teenib võib-olla veel ordenigi välja.» — «Teda tuleks kohtu alla anda!» hüüdis Andrei. «Mille eest?» küsis Dimitri. «Mina olen sinuga muidugi nõus, aga paljudest meil laimajaid kohtu alla antakse? Niisuguseid juhtumeid võib ju esineda, ainult mina neist küll midagi ei tea. Krutilitši läbi hakkab veel nii mitugi inimest, Andr-

jušake. Ja nii see jääbki, kuni pole seadusega kinnitatud, et laim on üks vaenlase relvi meie vastu.»

Kapal oli selle nädala jooksul olnud palju elamusi. Neil päevil tuli tal esineda instituudi komsomolikooolekul. «Seltsimehed!» rääkis ta tuliselt. «Mööduvad veel mõned aastad ja meile langeb suur vastutus — viia lõpule oma isade töö. Isad pärandasid meile suure rikkuse — kättevõidetud sotsialismi. Ja see on saavutatud vähema kui neljakümne aastaga! Järgmise neljakümne aasta, meie aastate jooksul, aga võib-olla varemgi, oleme me kohustatud üles ehitama kommunistliku ühiskonna. Meil pole õigust suhtuda hoolimatult sellesse, mida meie isad ja vanaisad oma verega on kätte võitnud. Ja kõige väiksematki kõrvalekaldumist sellelt teelt ei ole meil õigus andestada mitte kellelegi, isegi mitte oma parimale sõbrale. Ma lugesin ühest ajakirjast, kuidas keegi kriitik pilkab neid, kes lähevad otseteed mööda, aga mitte teeääri ja kraave, pidi. Meie ei tohi minna teeääri mööda isegi sel juhul, kui seal ka pehmem astuda oleks. Meie ei tohi ronida kraavi meelepeade järele. See raskendab ja aeglustab meie edasiliikumist. Poisid ja tüdrukud! See tee on võib-olla küll palju karmim, kui me tahaksime, kuid maailmas käib ju veel võitlus, vähe sellest, et käib, koguni teravneb. Ja kui meie isad võitlesid barrikaadidel, siis pole ka meil veel õigust võitlusvälja maha jätta. Aga kui juba kord on võitlus ja lahing, siis on ka raskused.»

«Kapake, sa oled bolševik!» ütles talle pärast koosolekut paks Allake. «Kas tõesti?» küsis Kapa. «Kas sa mõtled seda tõsiselt? Ma olen väga rõõmus. Minu jaoks on sellel sõnal väga suur väärtus.»

Kapa vaatas aknast välja, söötis väikest Ivan Andrejevitsi ja ta pea oli tulvil mõtteist. Merel sõitis laev. Kuhu ta läheb? Millisele maale? Mida ta oma trümmides veab? Varem, kui nad veel üksikelamus või Mäekaldal elasid, ei näinud ta merd. Siin aga on iga päev aknast näha, kuidas laevad kusagile lähevad ja kusagilt tulevad. Maailma sadamates lehvib laevamastides järjest rohkem punaseid lippe. Kapa kodumaa muutub ikka võimsamaks, tema mõju kogu maailmas kasvab. Millised helged ja rõõmsad päevad lähenevad, kui suurepäraselt

hakkab inimene elama selles maailmas, kus pole enam riigipiire ja piirivalvureid! Võib olla, et ka tema, Kapa, näeb neid päevi, kuid pisitilluke Ivan Andrejevitš näeb neid kohe päris kindlasti. Kui ainult sõdu ei tuleks. Varem Kapa just eriti tõsiselt sõjale ei mõelnud, ta oli mõelnud nii, et sõda võib ju tulla ja võib ka mitte tulla. See talle erilist muret ei teinud. Nüüd aga, kus ta Ivan Andrejevitši oma kätel hoidis, mõtles ta võimalikule sõjale ahastusega, ja vihkas neid, kes võiksid sõja valla päästa.

Kingadega klõbistades tuli Anna Nikolajevna, võttis Kapalt poja ja läks seda magama panema. Kapa istus õpikute taha ja pani laualambi põlema — hämarus juba. Varsti tuli Andrei koos kõigi oma onudega. Need polnud uues korteris veel käinud ja tulid nüüd seda vaatama. Peamiselt aga, nagu ütles Platon Timofejevitš, tulid nad vaatama kõrgahjumehe järeltulijat.

«Õeldakse ju: troonipärija. Meil on aga oma järeltulijate jaoks palju tõsisem nimi: tulevane metallurg, tulevane kõrgahjumees. Tahtsime tee pealt šampanjat võtta, kuid lõime kahtlema: äkki saab sellest veel peavalu. Viina vastu aga avaldas protesti meie karsklane Dimitri. Nii me siis tulimegi paljaste kätega.»

«Muide, ka Dimitri enda terviseks tuleks topsi tõsta,» ütles Jakov Timofejevitš.

«Täiesti õige,» nõustus Platon Timofejevitš. «Ta valiti ju tehase parteikomiteesse. Ütlevad ta sirgjoonelise ja kindla iseloomuga mehe olevat...»

«Ta on juba liiga sirgjooneline,» naeris Jakov Timofejevitš. «Just nagu kirves, ei näe teine vasakule ega paremale.»

Dimitri vaatas temale kaastundliku pilguga otsa.

«Vinta-vänta on ohutum rübelda,» vastas ta.

«Kelle kohta see siis käib?» küsis Jakov Timofejevitš.

«See on öeldud üldiselt, elus nähtud faktide põhjal,» vastas Dimitri.

«Hüva, aitab küll sellest omavahelisest nägelemisest!» ütles Platon Timofejevitš. «Stjopa, sa õige jutusta meestele, nad ju ei tea, kuidas sa Vorobeinõiga oma vahekordi klaarisid.»

«Aga mis siin jutustada on? Ma tuletasin talle meelde

mõningaid üksikasju, tema aga võttis kätte ja lendas selili, jalad vastu taevast.»

«Mine nüüd ikka!» oli Jakov Timofejevitš lõbusalt üllatunud. «Tähendab, mees ei püsi just kindlalt jalul.»

Tekkis vaidlus, kas see on õigesti tehtud või mitte, et Tšibissovi Vorobeinõi siiski tehasesse jättis, et ta teda kraedpidi välja ei visanud. Kapa kutsus Dimitri teise tuppa ja küsis temalt tasa:

«Nii et pole teada, kus Ljolja on?»

«Ei ole,» vastas Dimitri pimedasse aknasse vaadates. «Pole teada.» Tema näoilmes ei muutunud midagi, ainult ta silmad pisut ahenesid, nagu tahaks ta akna taga pimedas kauguses näha midagi niisugust, mida teistel pole vaja teada.

Kui külalised olid läinud, küsis Kapa:

«Andrei, kas tõesti on nii, et kui sa sirgjooneline ja kindla iseloomuga oled, siis oled tingimata ka nagu kirves? Mis sina arvad?»

«Minu arvates need, kel ei lähe korda olla sirgjooneline ja kindlameelne, mõtlevad lihtsalt tigidusest nende vastu, kellel see korda läheb, igasuguseid pilkeid välja, nagu näiteks see kirvelugu.»

«Kuid võib-olla on see siiski puudus?»

«Ei tea, Kapake. Vladimir Iljitš Lenin oli näiteks väga sirgjooneline.»

«Kas sa tead, miks ma seda küsin? Küsin sellepärast, et ka mulle öeldakse vahel, ma olevat liiga sirgjooneline. Võib-olla on see halb? Kas sulle ei tundu, et see on minu negatiivne joon? Kas sina ei kannata selle all?»

Andrei naeris ja süleles teda:

«Oled sa mul aga naljatilk! Ei, sinul küll ei ole mingisuguseid negatiivseid jooni ega puudusi...»

«Noh, jäta järele, ma räägin tõsiselt.»

«Ka mina räägin tõsiselt, mu veidrik. Ma ju armastan sind. Miks peaksin siis uurima sinu negatiivseid jooni, ma tahan sinus näha ja näengi ainult head, ning ära sunni mind midagi muud nägema.»

Päev jõudis lõpule ja ka õhtu sai otsa, emamured ja toimetused jäid tagaplaanile. Linnale laskus öö, ja siis, lahtisi silmi pimeduses lamades, elas Kapa uuesti läbi kõik selle, mida ta oli tundnud isa surmaööl. See vist ei

lähel tal ilalgi meelest, ei unune kunagi. Hingepiin oli ühinenud füüsilise valuga. Kapa oli olnud veendunud selles, et ta sureb. Kuid surm ei tundunudki hirmsana, sest isa kaotus varjutas kõik muu. Võimatu oli kujutleda ega saanud nagu uskudagi, et isa enam ilalgi ei vaata oma naervate silmadega talle otsa, ei silita ega sasi tema poisipead. Nad olid siis mõlemad emaga palatisse jooksnud ja isa aseme juurde maha langenud, neid ei saadud sealt kuidagi üles tõsta ega ära viia. Andrei võttis ta kätele, kui ta enam midagi ei näinud ega tundnud, ja andis üle sanitaridele ja õdedele, kes ta kande- raamil otse sünnitusosakonda viisid.

Kapa silme ette kerkis isa kuju. Kapa sosistas midagi nii tasa, et mitte keegi, isegi Andrei ei võinud seda kuulda. Nende sosistatud sõnade mõte seisis selles, et lõpetaks ta ometi kiiremini instituudi, saaks ta juba rutem arstiks, iseseisvaks inimeseks. Küllap siis alles nähakse, kuidas vana kommunisti Gorbatsšovi tütar hakkab elama ja töötama! Küllap nad saadavad Andreiga veel palju elus korda ja tõestavad, et bolševikud polnud mitte ainult nende isad, vaid ka nemad ise. Teä seda, isa! Kuid isa oli seda niigi alati teadnud.

30.

Heledalt hõõgudes jooksid valukangid üksteise järel rullteed mööda valtsirullide vahele. Sujuvate liigutustega paiskas Dimitri neid ühelt küljelt teisele, ajas neid valtsirullide vahele ja sealt tagasi; valukangid muutusid järjest pikemaks ja õhemaks, nende helendus aga järjest tuhmimaks; hiljem aga, kui nad olid pikkadeks lattideks veninud, ning enam üldse ei hõõgunud, suunas Dimitri nad teiste presside ja agregaatide alla, kus neist edaspidi juba raudrööpad said.

Dimitri armastas seda tööd määratu suure ja raske valtsimisagregaadi kabiinis. Talle meeldis tajuda oma jõudu metalli ja terase üle. Ta vajutab käepidemele ja valtside vahele surutud valukang litsutakse lainedaks nagu taignatükk rulli all. Siis asetab Dimitri valukangi serviti, ja see venib nüüd teises suunas, läheb pikemaks.

Täpsed liigutused, täpne arvestus ja käegakatsutav tulemus. Ja kui mitusada tonni malmi läheb nii vahetuse jooksul Dimitri käte vahelt läbi, ning kui palju kilomeetreid saab lõpuks sellest metallist rööpaid!

Kui aga harjunud ning vilunud käed töötavad juba automaatselt, jääb töö kõrval aega ka mõtisklusteks.

Dimitri mõtleb uue parteikomitee hiljutisest istungist, kus arutati kommunist Orleantsevi personaalküsimust. Istung oli väga raske ja ebameeldiv. Orleantsev rääkis seal, nii nagu tehasekomitee koosolekulgi, jälle sellest, et ta oli pioneer, kommunistlik noor ja sai Isamaasõja ajal kaks korda haavata. Kui aga asi puutus süü üles-tunnistamisse, siis hoidus ta ikka otsesest vastusest kõrvale. «Kord ma sellest juba rääkisin, ja ma ei kavatsegi endale hakata tuhka pea peale riputama.»

Dimitri vaatas üksisilmi Orleantseville otsa, jälgis iga tema liigutust, iga tema žesti ja kuulas tähelepanelikult iga tema sõna. «Ja see on nüüd kommunist?» mõtles ta. «Mis on temas kommunistlikku, parteilist? Tal on kõik rajatud rängele arvestusele. Ka praegu, partei liikmele nii raskel hetkel, jääb ta ainult praktiliseks äri-meheks. Ta võitleb selle eest, et vältida karistust, ja samal ajal teeb kõik selleks, et oma süüd mitte tunnistada. Ta vaatab kusagile kaugemale ette, kus võib vahest juhtuda, et ta jälle pukki saab.»

Parteibüroo liikmed võtsid sõna teravalt ja kategooriliselt — kellelgi polnud kahtlust selles, et Orleantsevi koht pole parteis.

«Inimene, kes ei austa organisatsiooni, kuhu ta kuulub, ja kes ei arvesta sinna kuuluvaid seltsimehi, tuleb organisatsioonist välja heita,» väljendus nagu alati veidi keerukalt insener martäänahju tsehhist. «Tema kohta võib öelda, et ta on parteis ballastiks.»

«Ei, ta pole ballast,» vaidles vastu vana kommunist, vedurijuht. «Ta segab parteid aktiivselt, teeb parteile aktiivselt kahju. Kui tema jaoks teistsugune distsipliin on kirja pandud, siis käigu ta sellega kus tahes.»

Kogu istungi kestel vaikinud ja end tehase parteikomitee alles värske liikmena kohmetult tundnud Dimitri ei kannatanud lõpuks enam välja ja oma seisundit unustades ütles:

«Orleantsevi koht pole parteis. Ta on kaotanud sellele õiguse. Võib-olla tal kunagi oli see õigus, väga võimalik. Nüüd aga on ta selle õiguse kaotanud. Möödunud aasta ei olnud parteile kerge aeg. See polnud kerge kogu maailma kommunistlikule liikumisele. Tuli läbi teha vastupidavuse eksam. Aga kus oli selle eksami ajal seltsimees Orleantsev? Kas ta kaitses partei, tööliklassi ja rahva huve? Tema hoopis tahtis revisionistide poolt sogaseks aetud vees juhtivale kohale trügida. Ka mina olen selle kodaniku parteist väljaheitmise poolt, ja olen valmis siisugust otsust ükskõik kus kaitsma.»

Orleantsevi parteist väljaheitmine otsustati ühel häälel. Alles nüüd kaotas ta vist esmakordselt elus oma raudse poosi. Ta ei suutnud manada näole üleolevalt armulikku naeratust, ei suutnud oma pikka kitsast selga sirgu ajada, ei suutnud oma hallijuukselist suursugust pead uhkelt kuklasse lüüa, ei suutnud enam minna ukseni nii, et kõik pilgud oleksid olnud pööratud temale huvi, kadeduse, vaimustuse ja lugupidamisega. Ta väljus vaikselt, kühmus ja tähelepandamatult, ta nägu oli pikaks veninud ning tavalisest veelgi rohkem pundunud.

Kuidas küll Krutilitš oleks rõõmustanud: suur Orleantsev oli langenud. Krutilitš aga oli kusagil uues kohas, kas mõnes uudismaa sovhoosis või Altai tehases, aga võib ka olla, et mõnes siisuguses kohas, mida ei osata arvatagi, ja toppis seal parajasti omakasti mingisuguseid pabereid, mida tal veel vaja tuleb, mille tõttu keegi veel nutab ja kannatab...

Dimitri vaatles sädemete juga, mis valtside alt tema näo ees asuva paksu klaasi vastu lendas, ja kui tihti oli ta neil päevil selles silmipimestavas sädemetemerres näinud Ljoljat...

Ljolja... Teda ei olnud. Järgmisel päeval pärast seda, kui Andrei oli öelnud, et Ljolja oli millegipärast kõrgahjutsehhis käinud, sõitis Dimitri Kalakülla. Seal öeldi talle, Ljolja polevat veel linnast tagasi tulnud. Dimitri ootas õhtuni, kõndis jäiselt tuulist randa mööda, istus kummulipööratud pargastel, külmetas ja ootas. Ega jõudnudki ära oodata.

Mõne päeva pärast sõitis ta uuesti. Sel korral aga

öeldi, Ljolja olevat käinud ja võtnud lõpparve. Dimitrile soovitati minna kontoris ja sealt küsida, seal arvatavasti teatakse, kuhu Ljolja sõitis. Enne kontoris minekut usutles Dimitri naise, kes Ljoljaga ühes toas olid elanud, kas ehk neile pole teada, miks ja kuhu ta võis sõita. «Kes teda teab,» vastati talle. «Endast ei rääkinud ta ju iial kellelegi midagi. Ütles ainult: aitab viirelemisest ja ootamisest, elu, milline ta ka ei oleks, läheb edasi ja tahab elamist. Ta ikka ootas ja ootas ega jõudnudki ära oodata, ju vist sai talle selgeks, et polegi midagi tulemas. Ega ta, kullake, viimaks sind oodanud?» Kontoris vastati Dimitrile, et nad võivad ainult umbkaudu öelda, kuhu Ljolja võis sõita. Asi on selles, et talle oli juba mitu korda soovitatud õppima minna. Mootorkalapüügijaama direktor andis talle nõu õppida motoristik, mehaanikuks või tüürimeheks, kelleks aga ise tahab. Teised seltsimehed jälle kiitsid kalakasvataja eriala. Ta oli kõigest keeldunud. Nüüd aga tekkis tal äkki asja eest teist taga tuhin õppima minna. Meie pool kandis praegu neile kursustele vastuvõttu pole. Nii ta siis läks otsima, kus praegu vastuvõtt toimub. Võib-olla sõitis Murmanskisse, Rostovisse või Odessasse... Võis minna ka Leningradi või kusagile Balti riikidesse...

Dimitri elas seda raskelt üle, väga raskelt. Teda valdas siisugune nukrus, millist ta polnud tundnud sellest ajast saadik, kui esmakordselt oli näinud peeglis oma moonutatud, armides nägu. Kodus valitses tühjus: Kapa lamas tollal veel haiglas, Andrei aga, kui ta just tööl ei olnud, istus kas Anna Nikolajevna juures või haigla vastuvõturuumis. Dimitri piinles ja vaevles üksi kodus. Ta mõistis nüüd, et Iskra Vassiljevna, kellest ta oli kunagi mõtisklenud, kes oli talle meeldinud, see kõik oli olnud midagi udu taolist, mis laskub teekäijale, kui too läheb pikka teed üle põldude ja läbi orgude. Udu langeb maha, eksitab teelt, ajab segadusse, siis aga hajub — ja teda polegi enam. Nüüd ta mõistis, et mitte kunstnik Kozakovi naine, toosama Iskra Vassiljevna polnud see, keda ta vajas. Teda veetles Iskra Vassiljevna kõik see, mis Ljoljal puudus, mida tal enam iialgi olla ei saanudki. Kui ta aga nüüd neid kõrvutas, siis olid Ljoljal kunstnik Kozakovi kenakese ja veetleva

naise ees eelised just oma avara hinge, armastuse ning inimliku soojuse tõttu. Dimitri heaks poleks Ljolja millegi ees peatunud, ta oleks tema heaks ohverdanud kõik, isegi oma elu. «Mis meil käes on, seda me ei oska hoida,» meenutas Dimitri eneseirooniaga isa sõnu, mida ta kord Ivan Jakovlevitš Gorbatsšovile oli öelnud. Jah, näe, õpetas veel teisi. Aga mis ta ise tegi? Kelle ta ometi kaotas! Kaotas niisuguse truu sõbra ja hea inimese... Ta ei süüdistanud Iskra Kozakovat milleski. Kuid näha ta teda ka ei tahtnud. Dimitri kuulis siis võltsi tooni tema sõnades: «Homseni. Homme tingimata näeme.» Pole ju teada, kuidas selle Iskra Vassiljevna elu veel edaspidi läheb, võib-olla ei suuda ta siiski oma elu kunstnik Kozakoviga igavesti välja kannatada. Dimitri aga teadis, et tema ise oli saanud julma õppetunni, ja et ta enne ei leia rahu, kui leiab Ljolja üles...

Keegi pani talle kae õlale. Dimitri pöördus ümber ja nägi, et see oli Tšibissovi. Koos direktoriga olid valtsimisagregaadi kabiini tulnud veel peainsener, insenerid tehase juhatusest ja tsehhist ning kolm võõrast, kes välimuse järgi olid välismaalased. Kui nad rääkima hakkasid, sai Dimitri aru, et nad on inglased. Võõrad pöördusid tema poole. Dimitri andis agregaadi üle oma abile ja asus tõlgi kaudu vastama küsimustele agregaadi tootlikkusest, valukangide kaalust, enda töötasust ja perekonna koosseisust.

Siis läksid külalised tagasi alla. Koos nendega läks ka Dimitri. Välismaalased rääkisid, et nad on üllatatud nõukogude metallurgia edusammudest. See polnud esimene tehas, mida nad külastasid, ning kõikjal nägid nad eeskujulikke seadmeid, kõrget tootmiskultuuri ja originaalset tehnoloogiat. Tõlk tegi oma tööd püüdlikult. Kuid Dimitril oli hea meel, et tema keele õppimise vaev polnud asjatu: ta sai ka ilma tõlgita paljustki nende jutust aru. Eriti siis, kui rääkis pikk kuivetu vanamees korraliku sirge juustelahuga, mille alt paistis roosavat nahka: too rääkis aeglaselt ja selgesti, iga sõna eraldi hääldades.

«Jah,» ütles vanamees, «saavutusi teil on. Ja need on tõsised saavutused. Teil on lai haare. Edasipüüdmise tahe. Ja kvaliteet... Kuid... Kuid Ühendriikides too-

detakse aastas peaaegu sada miljonit tonni terast. Teil, härrased, aga ainult ligikaudu kuuskümmend.»

«Ka meil jõutakse sajani ja veel üle selle,» ütles Dimitri ingliskeelseid sõnu hoolikalt hääldades. Teda erutas kartus, et äkki teda ei mõisteta, või hakatakse tema üle naerma. Kuid teda mõisteti väga hästi ja kõik kolm inglasi vaatasid temale huviga otsa.

«Jah muidugi,» ütles vanamees naeratades, «ma ei kahtlegi selles. Ainult, kui teil saab sada täis, on neil juba kakssada.»

«Kui meil saab sada täis,» vastas Dimitri, «on neil võib-olla sada kakskümmend. Võib ju olla. Ei tea. Kuigi ma selles kahtlen. Aga siis, kui neil on sada viiskümmend, on meil juba kakssada.»

«Kas te olete tööline?» küsis teine inglase.

«Jah, tööline. Olen selle agregaadi vanemoperaator.»

«Kus te inglise keelt õppisite?»

«Kodus. Kuid ma räägin seda veel väga halvasti.»

«Räägite vägagi hästi. Aga siis, kui te toodate kakssada miljonit tonni malmi, räägite te kindlasti juba täiesti eeskujulikult.»

Dimitri märkas irooniat, millega see oli öeldud.

«Kui meil hakatakse aastas kakssada miljonit tonni terast tootma, siis on väga võimalik, et isegi teie, sõor, istute veel vene keele õpiku taha,» vastas ta.

Peainsener sikutas teda teistele märkamatuult tööpluusi sabast.

«Aga mis siis, ma räägin ju õigust,» ütles Dimitri.

Inglased naeratasid, surusid ta kätt ja kogu seltskond läks edasi. Dimitri saatis neid tsehhi väravateni. Väljas väravate taga oli selge, päikesepaisteline päev. Päike kuldas mere pinda; oli soe ja tsehhi seinte ääres tärkas esimene ere rohelus. Talv oma niiskete suladega, lõrtsiga, nohude ja grippidega oli jäänud seljataha, kogu maal astus täie sammuga kevad. Värske ja karge tuulehoog, mis merelt siia kandus, puhus lahti Dimitri tööpluusi hõlmad. Kui palju oli üle elatud, kui palju kogetud ja kui paljustki oli võitu saadud...

Dimitri läks tagasi valtsimisagregaadi kabiini. Valukangid löid valtside all tantsu, sädemed praksusid vastu klaasi...

Ja jälle kerkis tema ette sädemetemerre Ljolja kuju.
 Ei, ta peab tema leidma. Ja leiabki. Leiab tingimata.
 Ta võtab puhkuse ja sõidab läbi kõik need linnad —
 Murmanski, Odessa, Rostovi ja ka Baltimaad... Ja
 leiab Ljolja. Ta ei saa ju ilma temata elada. Ainult koos
 temaga peab ta neid suuri teid mööda sammuma, mis
 tema ees on lahti. Ja ta ei jää enne rahule, kui leiab
 oma Ljolja ja toob ta oma majja Mäekaldale. Toob ta
 sinna päriselt ja alatiseks.

1956—1957.

Кочетов, Всеволод Анисимович
 БРАТЯ ЕРШОВЫ

На эстонском языке

Оформление Т. Куллеса

Эстонское Государственное Издательство
 Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja A. Kerge

Kunstiline toimetaja V. Tomassov

Tehniline toimetaja A. Tõnisson

Korrektorid V. Tui ja V. Kuresson

Ladumisele antud 10. VIII 1960. Trükkimisele
 antud 28. IX 1960. Paber 54×84, 1/16. Trüki-
 poognaid 33,25. Formaadile 60×92 kohaldatud
 trükipoognaid 27,27. Arvutuspoognaid 28,68.
 Trükiarv 15 000. Tellimise nr. 9917.

Trükikoda „Kommunist“, Tallinn, Pikk tn. 2.

Hind rbl. 10.— (rbl. 1.—)